

Alisher Navoiy

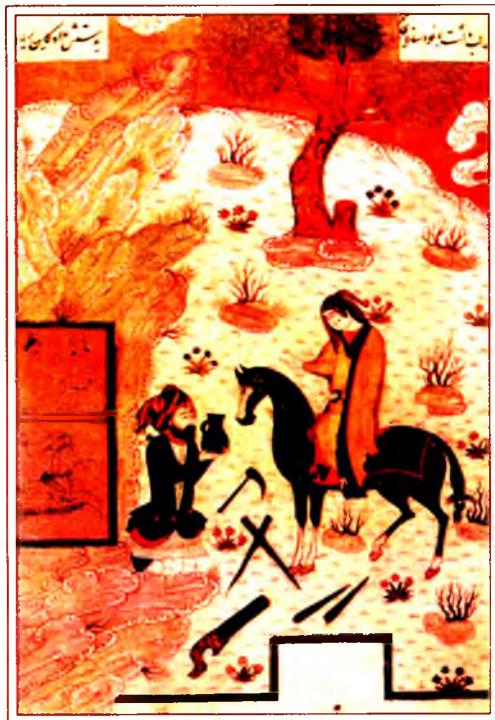
FARHOD VA SHIRIN

Alisher Navoiy

FARHOD VA SHIRIN

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent—2006

Alisher Navoiy

FARHOD VA SHIRIN

Nasriy bayoni bilan

G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent—2006

Tahrir hay'ati: **Aziz Qayumov, Abduqodir Hayitmetov**,

Najmiddin Komilov, Abdurashid Abdug'afurov, Vahob Rahmonov

Porso Shamsiyev tuzgan ilmiy-tanqidiy matn asosida dostonni nashrga
tayyorlovchi: **Vahob Rahmonov**

Dostonning G'afur G'ulom tayyorlagan nasriy bayonini to'ldirib
nashrga tayyorlovchilar: **Abduqodir Hayitmetov** va Vahob Rahmonov

I

Bihamdk fath abvob ul-maoni,
Nasib et ko'ngluma fath o'lmak oni.

Ko'zumga ul eshik quflin padid et,
Aning fathig'a kilkimni kalid et.

Ochib ul ganj quflin bu kalidim,
Nasibim ayla neki bor umidim.

Nechakim istasam naqdi javohir,
Qayon boqsam ko'zumga ayla zohir.

Terarga har nafas ko'proq havas ber,
Havas bergach olurga dastras ber.

Anga tegur qo'lumnikim yiroqdur,
Qo'lumg'a sol anikim yaxshiroqdur.

Nima ko'p olmog'imga mone' etma,
Necha ko'p olg'onimga qone' etma.

Bu maxzan birla ko'nglumga g'ino sol,
Nechakim sochsam ilgimga yano sol.

Durafshonliqqa kilkim fosh qilg'il,
Tilimni dog'i gavharposh qilg'il.

Bu durlarkim ko'zumni andin ochting,
Mening ilgim bila olamg'a sochting,

Tamannosin hazin ko'nglumdin olma,
Sochilg'on birla tufrog' ichra solma.

Buyursang sochmog'in men benavog'a,
Chiqor yuz benavo ilgin havog'a.

Ayurg'och bazl ila bu benavodin,
Navosizlarg'a qormotqil havodin.

Gadolarg'a dag'i andin ato ber,
G'anilarg'a dag'i oni tuto ber.

Shah olsa dog'i qilsun toji torak,
Qul olsa ham anga bo'lsun muborak.

Anga ishq ahlini qil orzumand,
Aning birla alarni ham barumand.

Durin qil ko'zlariga har zamon yosh
Va lekin la'l'u yoqutini qon yosh.

Alarg'a oshkorovu nihoni,
Ko'z ichra ashkdek asratqil oni.

Takallum ahlig'a sarmoya ayla,
Ne dur nazm etsalar piroya ayla.

Zamona durjini andin to'lo qil.
Falak javfini andin imtilo qil.

Ani sindurg'on elni qil shikasta,
Xujasta ko'rgan elga tut xujasta.

II

*Bu shavq dostonining «alif»lari sarvqadlar bo'yidek sanubarvash
va «lom»lari binafsha zulflar turrasi yanglig' dilkash erkoniga bois
fehrastida Haq otidin tug'ro va debochasi Qayyumi Mutlaq sifoti bila
mutarro erkonining bayoni*

Bu rangin safha, balkim dard bog'i,
Ayon har lolasida ishq dog'i.

Tahayyur o'ti har bargi gul anda,
Tahassur dudi har bir sunbul anda.

Qushining nag'masi hijron surudi,
Oqar suv barcha seli ashk rudi.

Shamolig'a samumi hajr hamroh,
Samumi hajr yo'qkim, shu'lai oh.

Butub gulbunlaridin g'unchai dard,
Chiqib ul g'unchalardin otashin vard

Ki, bo'lmish bu baliyatlarg'a mansub,
Ulus ko'nglig'a andin keldi marg'ub

Ki, bo'ldi safhasining ibtidosi,
Tazarru' birla ul Xoliq sanosi

Ki, inson ko'nglin etti gulshani ishq,
Bu gulshanning harimin maxzani ishq.

Ne maxzan, har duri sham'i farog'i,
Ne dur, ne sham', durri shabcharog'i.

Va lekin husn o'tin aylab jahonso'z,
Bularni andin etti olamafro'z.

Demay o't onikim, barqi duraxshon,
Demay barqi duraxshon, mehri raxshon.

Tulu' etti chu ul raxshanda xurshid,
Adam shomig'a bo'ldi sham'i jovid.

Aning nuri chu partav qildi zohir,
Bori zarrot bo'ldilar mazohir.

Quyosh ma'shuqu har zot o'ldi oshiq,
Dema har zot, zarrot o'ldi oshiq.

Chu paydo bo'ldi bu ahbوبو mahbub,
Jahon bozori ichra tushti oshub.

Bular borini paydo aylagan ishq,
Birin ul birga shaydo aylagan ishq.

Nedin oshiqni o'rtar shayni ma'shuq,
Chu oshiq munda keldi ayni ma'shuq.

Ikisi balki ayni ishq, fafham!
Tugondi borchha so'z, vallohu a'lam!

Ajab suratki bir naqqoshi mohir,
Bo'lur yuz nav' surat birla zohir.

O'zi naqshu o'zi manqushu naqqosh,
Kishi bu sirni mendek qilmadi fosh.

Netay asroridin devona bo'ldum,
Dedim, chun hushdin begona bo'ldum.

Navoiy, telbalikni bartaraf qil,
Yana bir lahza so'z boshig'a kelgil.

Taolallo, ne Hayyu Qodiri pok,
Ki, Aqli Kull anga deb: «Mo arafnok».

Sifoti aql shaxsig'a solib pech,
Chu zotin fikr etib topib o'zin hech.

Qilib chun barq zotin mazhari kul,
Jahoni aql xoshoki bo'lub kul.

Fano to'foni eltid borin oning,
Jahonda qo'yayin osorin oning.

Shuhudi aql darkidin mubarro,
Vujudi dark shu'bidin muarro.

Nishoni benishonliqdin yiroqroq,
Makoni bemakonliqdin qiroqroq.

Azaldin behad oshib ibtidosi,
Abaddin asru toshib intihosi.

Damekim qahri o'ti tutmay orom,
Erib ko'k o'yakim bir qo'rg'oshun xom.

Gahekim ilm daryosi topib mavj,
Yeti qot yer tubi qolib to'quz avj.

Qazo Farhodi amri rahnamuni,
Zabun ollinda gardun Besutuni.

Yeturgonga balo tog'ida bedod,
Laqab aylab zamona ichra Farhod.

Ani g'am tog'ida ovora aylab,
Qiyoni teshasidin pora aylab.

Necha bo'lsa Xito mulkida xoqon,
Solib biymi aning bag'ri aro qon.

Badan mulkin qilib alqissa ma'mur,
Vaziri aql Mulkorosi ma'mur.

Ko'ngul qasrig'a bo'lg'och naqshpardozi,
Qilibon korgohi Monuviy soz.

Qilib hikmat xirad Suqrati qismi,
Yasab jon ganjiga paykar tilismi.

Ne mahvash husnig'akim berdi tazyin,
Ani aylab jahon ahlig'a Shirin.

Chu aylab g'amzasi jonlarg'a toroj,
Qilib vaslig'a Xusravlarni muhtoj.

Shafaq Gulgunig'a xursched etib rang,
Yana jul charxi atlas, Kahkashon tang.

Kecha Shabdezin aylab tangbasta,
Yangi oydin qilib satlig'a dasta.

Qadar Shopurin anjumdin sadafkor,
Anga charxu shafaq shingarfu zangor.

Ajal Sheruyasi tig'in qilib tez,
Qatili yuz tuman andoqki Parvez.

Nikisoyi zamong'a chun berib soz,
Zamona ahlin aylab ayshpardozi.

Chu tortib Zuhra lahni Borbadni,
Olib Bahromvashlardin xiradni.

O'kush Farhodu Shirin aylasang jam
Shabistonida bir parvonau sham',

Va gar ming Besutundek qilsang idrok,
Yo'lida bir kesak, bal bir ovuch xok.

Solib chun qahr istig'nosi partav,
Kelib kam zarralardin dog'i Xusrav.

Nekim lutfi nasimi birla mayjud,
Bo'lub qahri sharori birla nobud.

Agar mavjudu ma'dum o'lsa olam,
Anga ijodu e'domi musallam.

III

Munojot insonning adam nihonxonaside vujud koshonasig'a kelmakda adami ixtiyoridin nishona demak va vujud shohrohidin adam xobgohig'a bormoqda vujud iztiroridin fasona aytmoq va gunoh qilurda begunohlig'in devonavor da 'vo qilmoq va devona zanjirin sog'ing'ondek bu devonalig' daf'in shar' silsilasi bila raf'i kulli qilib junun uzri uchun ahli hush silsilasig'a tortilmoq

Ilohiy, andakim yo'q erdi budum,
Adam uyqusida erdi vujudum.

Ne ruhum gulshanidin dard paydo,
Ne jismim tufrog'idin gard paydo.

Vujudimda anosir band topmay,
Tanim ichra so'ngak payvand topmay.

O'tumda yo'q tiriklik mehri tobi,
Suyum yo'qluq biyoboni sarobi.

Bo'lunmay tufrog'im gardi fanodin,
Nasime yo'q vujudumda havodin.

Ne tan, ne tanda bosh, ne bosh aro ko'z,
Ne yuz, ne yuzda lab, ne lab aro so'z.

Ne jonu anda ne yuz dardi jonso'z,
Ne ko'ngul, ne anga ming neshi dildo'z.

Nechukkim yo'q ko'ngul yo'q g'amdin ozod,
Bo'lub yo'q jon dog'i yo'q qayg'udin shod.

Vujud ichra yo'q oloyish alarg'a,
Adam kunjida osoyish alarg'a.

Borin ul uyqudin uyg'otting oxir,
Yig'ibon bir-biriga qotting oxir.

Bu yo'qlarg'a yo'q erdi rasmu roye,
Ne imkon xudkim o'lg'ay muddaoye.

Borisin bir-biriga band qilding,
O'kush hikmat bila payvand qilding.

O'zung surdung raqam topqoch bu noma,
Shaqiy yoxud said erkonga xoma.

Nasib etting ani qilg'onda jonliq,
Tuman ming ajz birla notavonliq.

Rahm ichra g'izo ham ulki ma'lum,
Havoyi dilkusho ham ulki ma'lum.

Bu zindondinki jismin ranja aylab,
Chiqording yuz tuman ishkanja aylab.

Qilib hissu quvodin oni ma'yus,
Ham etting mahd zindonida mahbus.

Etib besh-olti qatra sutga muhtoj,
Ul o'lsa to'q, agar ul bo'lmasa och.

Och o'lsa yo'q tili istarga ma'kul,
Bo'lub o'z holig'a yig'larg'a mashg'ul.

To'q o'lg'ach daf'ig'a yo'q aqli yori,
Ne ul quvvatki bo'lg'ay ixtiyor.

Ishi majnun kibi band ichra topok,
Agar doya yumay jismini – nopol.

Ne man'i nola g'avg'osig'a oning,
Ne satri avrat a'zosig'a oning.

Necha yil ranju mehnat sondin ortuq,
Ne deykim, har ne desam ondin ortuq.

Bu san'atlar qilib olamg'a sotting
Kim, oni odami xaylig'a qotting.

Bu yerga tegrukim bo'ldi shumori,
Anga yo'q erdi hech ish ixtiyor.

Bu holat ichra tutmay oni ma'zur,
Yana qilding necha amringg'a ma'mur.

Bu ishdur turfakim egriyu gar rost,
Qo'ya olmas qadam bo'lmay sanga xost

Ki, gar egriyu gar rost kilki taqdir,
Azalda aylamish ollig'a tahrir.

Sanga ul kotib ilgida qalamdek,
Qalam no'gi aro balkim raqamdek.

Raqam chekmakka kotib yo'nsa xoma,
O'shul damkim qilur tahriri noma.

Shuuri bormu ilgida qalamning,
Va yo ul xoma no'gida raqamning.

Gar ul tahrir xatdur, gar nuqatdur,
Bilur kotibki tuzdur yo g'alatdur.

Shuuri yo'qlug'i basdur guvohi
Ki, bu ishda qalamning yo'q gunohi.

Anga bas yo'q edi bu benavolig',
Qalamdek sarnigunluq yuz qarolig'

Ki, har qilg'ong'a hujjat ham tutarsen,
Bu hujjat ichra diqqat ham tutarsen.

Berursen goh anga do'zax bila bim,
Oilursen goh jismin o'tqa taslim.

Bu so'zni tutmasang, yo Rab, musallam,
Yana bor turfarog mundin so'zum ham.

Azal subhida malhuzungni keltur!
Arog'a «Lavhi mahfuz»ungni keltur!

Ne qilg'on ish gar ermas anda maktub,
Nekim qilsang erur adlingg'a mahsub.

Va gar ul lavh uza bo'lsa muharrar,
Azal taqsimidin bo'ldi muqarrar.

Ne dersen bas bu jam'i benavog'a!
Gunohe qilmayin qolg'on balog'a!

Navoiy, xomadek tortib uzun til,
Ne dersen, oxir o'z haddingni bilgil!

Dame yo'q yova ayturdin qaroring,
Junun ilgingdin olmish ixtiyorong.

Junun zanjirig'a pobastsenmu?
Agar majnun emassen, mastsenmu?

Necha devonalig' Farhod yanglig',
Chekib til teshai po'lod yanglig'.

Qaro tilni demakdin bir zamon chek,
Desangkim bormag'ay boshing qalamtek.

Qalam surma bu nav' afsonalarg'a,
Agarchi yo'q qalam devonalarg'a.

Junundin so'zga bir dam bo'lmay ogoh,
Gar ortuq so'z dedim: astag'firulloh.

Ilohiy, boqmag'il majnunlug'umg'a,
Karamdin chora qil mahzunlug'umg'a.

Yuzum sarg'ortibon nomam qarosi,
Qarortib nomani xomam qarosi.

Inoyat aynidin xomam sari boq,
Qizil ayla yuzum, nomamni ham oq.

Yuzum lutfung suyidin toza qilg'il,
So'zum ko'sin baland ovoza qilg'il.

Mayi nutqum tarabxez ayla, yo Rab,
Nayi kilkim shakarrez ayla, yo Rab.

Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahqiq.

So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.

IV

Ul quyosh ruxsori vasfidakim, tun kibi gisu quyoshig'a soya soldi va «Vash shams» bila «Val layl» surasini aning yuz quyoshi bila zulfi tuniga o'xshatilg'onidin har biri bir biyik poya oldi, agarchi ul quyoshqa soya yo'q erdi va ul kechaga manzil quyosh usida-o'q erdi. «Va sallallohu alo shamsi jamolihi va zilli kamolihi»

Muhammad «kofu», «nun»g'a qurratul-ayn
Tufayli kavn o'lub, yo'q-yo'qki, kavnayn.

Nubuvvat kishvarining taxtgiri,
Risolat taxtining sohib sariri.

Saririg'a to'quz aflok o'lub farsh,
To'quz aflokni qo'yg'il, degil Arsh.

Solib ham Arshu ham Kursiyga soya,
Bo'lub Kursiy aning taxtig'a poya.

Dema soya, degilkim zilli ra'fat,
Ne zillu qaysi ra'fat, nuri rahmat.

Chu ul Haq zilli bo'lmoq poya topti,
Qachon soya, o'ziga soya topti.

Yuzi gisuni chun piroya aylab,
Ul oqshom kun yuziga soya aylab.

Ayog'in o'pgali gar tushti gisu,
Bo'lur doim charog' osti qarong'u.

Muanbar zulfidek kam soya bo'lg'ay
Ki, ul xurshedg'a hamsoya bo'lg'ay.

Gul uzra sunbuli ochmoq ajabdur,
Quyoshqa soya chirmoshmoq ajabdur.

Chu aylab halqalar ul zulf paydo,
Bo'lub mehr uzra kavkablar huvaydo.

Vayo ul Mushaf uzra kilki taqdir,
Qilib Arsh o'rniq'a anjumni tahrir.

Emas mehr uzra kavkab – qil taammul,
Yuzi gulzori ochmish har taraf gul.

Bo'lub ruxsorig'a har sori gullar,
Jelilik barcha gardanbasta qullar.

Demon gul bandasidur bo'yni bog'lig',
Gadoyedur to'ni haryon yamog'lig'.

Quchoq birla tikan basdur kamohi,
Gadoliq tavrida oning guvohi.

Qadi xam bo'ldi go'yo bu mihandin,
To'ni yirtug'lari ham bu tikandin.

Tikan bo'lmoqta a'dosig'a xunrez,
Qilib Bathoda no'gin xomadek tez.

Gar ilgi xoma sori qilmayin mayl,
Qo'yub xattig'a boshin yuz tuman xayl.

Necha choki giribon qildi xoma,
To'kub ashkini afg'on qildi xoma.

Ochib og'zin qilay deb dastbo'si,
Muyassar bo'lmayin bu orzusi.

Chu bu davlatqa bo'lmay komron ul,
Qaro og'riqqa bo'ldi notavon ul.

Dema noleki sihhat topmayin hech,
Tushubtur rishtai jonig'a yuz pech.

Emas tirnog'i uzra xoma gar shaqq,
Bo'lub barmog'i no'gidan qamar shaqq.

Ilik tig'inki tortib fil-ishora,
Qamar qolqonin aylab ikki pora.

Bo'lub qursi mahi tobonni ikki,
Kishi andoqki bo'lg'ay nonni ikki.

Qilib chun ro'za ko'nglin nong'a moyil,
Iki bo'lg'ach topib kom ikki soyil.

Yemak komini ko'nglidin yo'q aylab,
Malakdek zikr ila ko'nglin to'q aylab.

Kavokib oyig'a devona oning,
Maloyik sham'ig'a parvona oning.

Munga devonalig' solib taku toz,
Anga parvonalig' har sori parvoz.

Chu shar'i shorii xattin qilib fosh,
Ayoq andin chiqorg'on topmayin bosh.

Bu xatdan tosh angakim po'ya etmak,
Yugurmak birla yo'q manzilg'a yetmak.

Qo'yar assor uyi chun egri gomin,
Yo'l etmas qat' tez aylab xiromin.

Yo'lida egrilar assor uyidek,
Yarab o'lturgali parvor uyidek.

Bu shori' birla topqon yo'l yaroqi,
Yetib manzilg'a andoqkim Buroqi.

V

*Ul shahsuvor vasfidakim, qarong'u tunda tiyra xokdondin Buroqi
barqvash uzra chiqgoni «Minaz-zulumoti ilan-nur»din muxbir erdi,
balki ul rokibning pok zoti ostidag'i pok oti, bila «nurin alo nur» din
xabar berdi va bu nurlar malakut shabistonini munavvar va malak
bo'stonini rashki sipehri axzar qildi*

Ul aqshomkim, yuziga lu'bati Chin,
Yeshib marg'ula yoydi zulfi mushkin.

Nasim ul mushk isin butrotti har yon,
Havo ra'nolarig'a sotti har yon.

Yoshundi mushk ichinda Chin g'azoli,
Dema Chinkim, falak zarrin g'azoli.

Qayu zarrin g'azola, turki chin de,
Qaro tufroqqa kirgon mahjabin de.

Quyosh so'gi ishi kirgach arog'a,
Falak lu'batlari kirdi qarog'a.

Ne so'gu ne qaro, iqbol shomi,
Jahonning asru farruxfol shomi,

Bo'lub har shabnami Nohid yanglig',
Yorub har axtari xurshid yanglig'.

Yorug'luq muncha yo'q anjumg'a maqdur,
Ochib ruxsori sham'in yuz tuman hur.

Bu aqshom ul charog'i olamafro'z,
Ichinda vasl sham'i o'tidin so'z.

Solib bir go'shada partav nihoni
Kim, aylab mizbonlig' ummahoniy

Ki, yetti ul baridi homili roz,
Qo'linda bir Buroqi barqparvoz.

Biri payki nazardin tezdavroq.
Biri raxshi gumondin garmravroq.

Yetishgach payk sharhi hol qildi,
Haq istid'osini irsol qildi:

«Ki yetsun olam ahlidin nihoni,
Muhib sarvaqtig'a mahbubi joni».

Bu so'z mahbub eshitgach lol bo'ldi,
Navidi vasldin behol bo'ldi.

Qo'pub ot uzra andoq sekridi bot
Ki, hayron qoldilar ham payku, ham ot.

Ham avval hamla raxshi barqxo'din,
O'tub tufroq ~~lu~~ o'tu sudin,

Qamarg'a chun xiromi tavsan aylab,
Yuzi xurshedi oni ravshan aylab.

Atorud bodpoyidin bo'lub shod,
Berib avroqu ajzosini barbod.

Yeturgach Zuhraga davlat rikobi,
Dafin yirtib qudumi ehtisobi.

Quyoshqa chun surub gardun xiromin,
Uyotdin yer quyi aylab maqomin.

Chopib Bahromg'a raxshin chu yaksar,
Bo'lub ul nahsi ag'ar Sa'di Akbar.

Tushub chun Mushtariy sori mururi,
Quyoshni yosurub har lam'a nuri.

Qolib yettinchi qo'rg'on posboni,
O'tub chobuksuvari osmoniy.

Kirib chun sekkizinchi toram ichra,
Topib har dam o'zin bir olam ichra.

Hamal mongrab qo'yub Savr ollida bosh
Ki, bo'lsak ikkimiz qurban sanga kosh.

Tarab aylab damo-dam ikki paykar,
Qo'yarg'a ollida boshin mukarrar.

Topib quvvatlig' andoq necha Xarchang
Ki, tortib panjasidin sheri nar chang.

Tutub mahsuli hirzin xo'sha xirman,
Chayong'a Kaffanining ostida maskan.

O'zin qoshig'a chun qurban qilib yo,
Qilib Jady anga shoxu pay muhayyo.

Dema Dalv ichra suvkim, kavsari roh,
Topib Hut o'zni ul bahr ichra timsoh.

Bulardin chun biyik tortib amori,
Savobit durlarin aylab nisori.

Alardin yuqoriroq chun qilib mayl,
O'pub yo'lin maloyik yuz tuman xayl.

Qanot birla yo'li gardin qilib pok,
Bu le |din qolmayin ul yo'lda xoshok.

Berib chun Arshqa zoti tafoxur,
Bo'lub Arsh afsar, ul afsar uza dur.

Chu Kursi to'ridin piroya topib,
Biyik Lavhu Qalamdek poya topib.

Yuqorroq ko'rguzub chun raxshi novard,
Chiqorib lomakon maydonidin gard.

Tushub andin biyik chun ittifoqi,
Borib andoqki tebranmay Buroqi.

Samandin tashlagach ul ma'naviy ganj,
Samandidek tutub paykin dog'i ranj.

Quvonib poybo'si birla Rafraf,
Maloyik yer o'pub ollida saf-saf.

Etak silkib, ayoq tortib boridin,
Qo'yub yuz benishonliq har sordin.

Etak yengdin ilik tortib ayoq ham,
Ayoq birla ilik borib qiroq ham.

Tanidin to'rt gavhar naqshi borib,
Bo'yi olti jihat to'nin chiqorib.

Demakim to'rtu oltidin mubarro
Ki, beshu ikkidin dog'i muarro.

Chiqorib o'zlugi tufrog'idin gard,
Ne o'zlukkim, o'zidin ham bo'lub fard.

Makoni bo'lmayin juz bemakonliq,
Nishoni qolmayin juz benishonliq.

Chu qolmay ne nishoni, ne makoni,
Topib maqsad makonidin nishoni.

Nasimin zohir aylab vasl bog'i,
Topib maqsud isi yo'qlug' dimog'i.

Chekib dam ajdahoyi ganji maqsud,
Yugurtub aylabon budini nobud.

Chu qildi jilva shodurvoni vahdat,
Nasimi vasl ochib domoni vahdat.

Inoyat ilgi olamdin nihoni,
Harimi vahdat ichra chekti oni.

Supurgach «Mo tag'o» tufrog'in ul bog',
Chekildi nargisiga kuhli «mo zog'».

Anga bu surma bo'lg'och qurratul-ayn,
Nasib o'ldi maqomi «qoba qavsayn».

O'zin gum aylabon, lekin topib Haq,
Ko'runmay kimsa Haqdin ayru mutlaq.

Vujudi ko'rmadi juz Haq vujudi,
Tuzuldi Haq kalomidin surudi.

Surudi nag'mau lahni kamohi,
Shafoat aylamak ummat gunohi.

Chu aylab Haq tilidin ul shafoat,
Bo'lub ham Haq javobidin ijobat.

Topib chun vasl etib mundoq havas ham,
Havas qilg'ang'a topib dastras ham.

Yonib chun muncha mulku hashmat olib,
Tani yonib va lekin joni qolib.

Borurda qolibi xokini tortib,
Kelurda ruh aflokini tortib.

Bo'lub borg'onda durri loyiqi toj,
Vale qaytib nechukkim bahri mavvoj.

Yonib gulshan agarchi g'uncha borib,
Ko'z ochquncha kelib, yumg'uncha borib.

Borib kelmokligi darki qilinmay,
Burunmu bordi, yo keldi bilinmay.

Ilohiy, bu nubuvvat toji haqqi,
Aning bu sur'ati me'roji haqqi,

Kim andoqkim tilab ummat gunohin,
Sen etting afv alar fe'li tabohin.

Navoiyni demay, bir benavoni,
O'kush jurmu gunahg'a mubtaloni

Aning ummatlig'ig'a qobil ayla,
Shafoat qilg'on elga doxil ayla.

Gar elga bahri g'ufroning havasdur,
Chu ul xasdur, anga bir qatra basdur.

VI

*Qalam vaſida bir necha qalam surmak va ul raqamkash ta'rifi
raqamg'a keturmakki, nazm kishvari savodin yakqalama qilib erdi
va «Panj ganj» avroqig'a gavharposh raqami tortilib erdi va ul roqim
bobida hamki munung xatti ma'nisin raqam-baraqam bildi, balki
qalam-baqalam naql qildi. «Bayyazallohu taolo avroqa jaroyimiho»*

Qalamkim rahnavardi teztakdur,
Azaldin manzili favqul-falakdur.

Magar vahm adhamidur tez raftor,
Ne adham, jardai Shabdez raftor.

Chiqib ustiga barmoq shahsuvori,
Bo'g'un belbog'iyu tirnoq-uzori.

Choparda quyrug'in aylab alam ul,
Qulog'idek ayog'din-bosh qalam ul.

Dema Shabdez, bir qushdur xushovoz,
Qanotsiz aylabon har sori parvoz.

Shaba minqoridin har sori zohir,
Valekin ul shaba sochib javohir.

Ne qushkim, qushda yo'q bu nav' jismi,
Hakimi sun' oni aylab tilismi.

Tanig'a za'f g'olib, ko'rmayin ranj,
Vale javfi aro yuz ma'naviy ganj.

Aning bu ganjidin topmay kishi kom,
Nechukkim ganjposhi Ganjaorom.

Agarchi Ganjada oromi oning,
Vale ganj uzra doim gomi oning.

Ko'ngul kunjin qilib ganji maoniy,
Og'iz abvobi savtidin nihoni.

Iki labdin eshiklar aylabon ul
Ki, har kim topmag'ay ul ganj aro yo'l.

Vale me'mori hikmatsozi oning,
Burundin qildi sangandozi oning.

Angakim o'g'riliq rasmin qilib fosh,
Yetib aflok sangandozidin tosh.

Yog'ib chun toshi har yon oshkoro,
Topib ahbob – gavhar, xasm – xoro.

Otay deb xora, ganj og'zini ochmay,
Vagar ochib, ne gavharlarki sochmay.

Tutub gavharlari yaksar jahonni,
Nechukkim xayli axtar osmonni.

Yo'q, ul gavharekim jilva chog'i,
Ayog' ostig'a chun qolq'ay, usholg'ay.

Aningdek gavharekim jilva chog'i,
Muzayyan bo'lg'ay andin el qulog'i.

Ne ul ziynatki osilg‘ay qulqotin,
Vagar ochilsa ayrilg‘ay qulqotin.

Durekim chun qulqonni qildi maskan,
Kirib qilg‘ay ko‘ngul durjini maxzan.

Ko‘ngul durjin demay bo‘lg‘ay labolab –
Kim ul daryoga solg‘ay durni to lab.

Kim ul gavhardin olsa xalq har dam,
Yuz ilda bo‘lmaq‘ay mingdin biri kam.

Kishi mundoq bo‘la olmay guharrez,
Magar ul hinduyi zodi shakarrez.

Ne hindu, to‘tii shirin maqol ul,
Ne to‘ti, bulbuli sho‘ridahol ul.

Tushub olamg‘a to‘tidek bayoni,
Yetib gardung‘a bulbuldek fig‘oni.

Bo‘yig‘a nazm solg‘on hulla axzar,
Dema to‘ti, degil Xizri payambar.

Aning zulmoti Hindustoni oxir,
Ravon so‘z chashmai hayvoni oxir.

Agar bulbul desang, Hinduston – tun,
Qaro zulmat dema, anbarfishon tun.

Bu andoq tun aro shabbez bulbul,
Shabiston ichra sho‘rangez bulbul.

Dema bulbul, de oni qaqnusi zor,
Topib lahnidin oning qaqnus ozor.

Agar qaqnus chekib yuz nola jonso‘z,
Anga ming nola o‘qi borchcha dildo‘z.

Dema o‘q, balki har bir barqi ohi
Ki, sekrib o‘rtabon mah to ba mohi.

Solib yuz shu‘la har dam xirmanig‘a,
O‘zining yo‘qli, olam xirmanig‘a.

Maoniy bahrig‘a anfositdin mavj
Ki, ul mayj ostig‘a qolib to‘quz avj;

Takallum rishtasig‘a nazmidin dur,
Falak bag‘rig‘a ul durdin tafoxur.

Savodi nazm anga abri bahori,
Bo‘lub el boshig‘a gavhar nisori.

Sarosar ul bulut gavhar arodur
Ki, naysoniy bulut yanglig' qarodur.

Savodi demakim, mushkin sahobi,
Bo'lub har qatra anda durri nobi.

Bu durkim vasfi sig'may so'zga hargiz,
Latofatdin ko'runmay ko'zga hargiz.

Tili durposh, o'zi pokiza gavhar –
Xiroji mulk, yo'qkim reza gavhar.

Ne gavhar, balki ilmu fazl koni,
Dema konkim, degil ko'hi maoni.

Emas gar tog', bas shiddat qilib big',
Netib gardung'a har dam yetkurub tig'.

Emas oson bu maydon ichra turmoq,
Nizomiy panjasig'a panja urmoq.

Tutaykim qildi o'z changini ranja,
Nekim urdi aning changiga panja.

Kerak sher ollida ham sheri jangi,
Agar sher o'lmasa, bori palangi.

Yo'q ersa jam' bo'lsa borsdek yuz,
Alardin hosili yo'q, g'ayri puf yuz.

Agarchi yeldin ermas bahrg'a bok,
Vale ming chok o'lur chun bo'ldi ko'lok.

Tegar daryog'a sarsar qo'zg'aloni,
Vale har yel esib chayqatmas oni.

Nizomiy erdi andoq pili volo
Ki, chekti ganju gavhar pili bolo.

Kerak ham pil erur, bu nukta ma'lum
Ki, solg'ay pil xartumig'a xartum.

Agarchi pashshaning xartumi ham bor,
El ozorig'a neshi shumi ham bor.

Chu surtar pil xartumini darham,
Bo'lur zaxmig'a yuz ming pashsha marham.

Bukun ul pilu bu hindu erur bil,
Kichikrak bo'lsa ham, lekin erur pil.

Kichik gar ersa el andeshasidin,
Erur Hindustonning beshasidin.

Alo to abri nayson zinda pili,
Kiyar bargustvoni charxi nili.

Bu ikki pilni g'ufronparast et,
Mayi rahmatdin ikki pilni mast et.

Navoiyg'a dag'i shavkat yeturgil,
Bu ikki pildin quvvat yeturgil.

Ki, bo'l sun bu iki pili zamondek,
Qayu pili zamon, pili damondek.

Ki, topib mast bo'lmoq peshasin ul,
Musaxxar aylasun so'z beshasin ul.

Kel, ey soqiysi, tushmish jonima jo'sh,
Ketur bu iki yodi birla bir qo'sh;

Alar ishqida no'sh aylab iki jom,
Tutay Jomiy mayi madhin saranjom.

VII

*Hazrati shayxul-islomiy mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy
(umrlari uzaysin) madhidakim bu labtashnai vodiyi hayratqa
muningdek ma ni bodasining jomi aning himmati mayxonasing
suvchilaridin dam-badam to'ldi va aning duosi piyolasining
soqiylaridin labolab bo'ldi*

Iki pil o'lsa Xusrav yo Nizomiy,
Erur yuz pil chog'lig' pil Jomiy.

Muhabbat jomi durdoshomi uldur,
Hamono Zindapili Jomi uldur.

Ko'rub sarmasti jomi vahdat oni,
Demishlar Zindapili hazrat oni.

Chu ul may durdidin bo'lmish xuro'shi,
Saf oahlidur oning durdno'shi.

Mayi tahqiq etar holatda oshom,
Chekib lojur'a gar gardun erur jom.

Bo'lub zohir fano timsoli andin,
Tutub olamni olam xoli andin.

Fano ul nav' etib nafyi vujudi
Ki, yer topib nabud o'rnida budi.

Bo'lub andoq fano dashtida ma'dum
Ki, sayri shohrohi xatti mavhum.

Bu xatqa nuqtakim mavjud emastur,
Xirad ollinda juz nobud emastur.

Fano mulkida jismi o'yla foni
Ki, fahm aylab savodi a'zam oni.

Jahonni kim qila olg'ay tavahhum
Ki, bo'lg'ay nuqtai mavhum aro gum.

O'zin xud bir jahoni begaron bil,
Kamolotin o'zidek bir jahon bil.

Jahon ichra jahonkim topti muknat,
Solib iki jahon ahlig'a hayrat.

Jahon yo'q, olami kubro de oni,
Jahonda maqsadi aqso de oni

Ki, harne olami sug'roda mavjud,
Bori bu olami kubroda mavjud.

Boshikim tark tojidin barumand,
Bo'lub tojig'a gardun tugma monand.

Libosi faqri kengrak yuz jahondin,
Jahon silki kelib bir rishta ondin.

Zamiri lujjai zaxxori ma'no,
Kalomi gavhari shahvori ma'no.

O'zi daryo, so'zi durdek muhayyo,
Yana ma'nidin ul dur ichra daryo.

Kelib daryonasab, gavharhasabliq,
Ishida necha boqsang bulajabliq.

Qalam bahri kafida turfa ishdur,
Magar daryo aro butgan qamishdur.

Ajab ermas qamish bo'lmoq shakarrez,
Va lekin bu qamish bo'lmish guharrez.

Uchidin ham guhar olamg'a sochib,
Ichidin ham shakar do'koni ochib.

Sarosar go'yijo ul nay guhardur,
G'alat qildim, labolab nayshakardur.

Og'izlar ichra lazzat shakkaridin,
Quloqlar ichra ziynat gavharidin.

Qulog'ni bu guhar farsuda qilmay,
Og'izni ul shakar oluda qilmay.

Shakar ul nav' topmay komi idrok,
Guhar bu tavr kelmay ravshanu pok.

Alo, tokim, guhar serob bo'lg'ay,
Shakarning shirasi jullobo bo'lg'ay.

So'zin tut gavhari koni maoni,
Shakarjalloblig'din asra oni.

Navoiykim muridu bandasidur,
Irodat yo'lida afgandasidur.

Hamul gavhar bila ko'nglin yorutqil,
Hamul shakkar bila komin chuchutqil.

Kalomin ul guhardek ayla rangin,
Hadisin ul shakardek ayla shirin.

Keturgil, soqiy, ul jomi kiromiy
Ki, tutsun rindlar sarxayli Jomiy.

Chu piri dayr may qildi havola,
Icharmen gar erur gardun piyola.

VIII

*Bu parishon ajzoningki, guli otashin avroqidek dahr gulistoni
bulbullarini hazordaston bila o'tluq faryodg'a soldi — bargidin shu'la
va xurdasidin sharora ko'rguzmoqiga bois ne bo'lg'ong'a qalam surmak
va bu oshufta avroqningki, charxi barin ajzosidek jahon dashti
majnunlarini ming balog'a daston qilib so'znok fig'ong'a uchratti —
shafaqidin yolin va axtaridin axgar yorutmog'ig'a mujib ne erkanni
raqam urmoq va o'zin bulbuli Majnundek gulrux Laylisi firoqig'a
solib g'am tog'ida Farhod bila hamovoz qilmoq*

Musha'bid charx aro har sehrsoze
Ki, bir tug'rog'a naqsh etgay tiroze.

Agar ul paykar o'lsun zisht yo xo'b,
Va gar makruh bo'lsun, yo'qsa marg'ub

Ki, gar avval anga etmas taammul,
Zamir avroqida qilmas taxayyul,

Shuru' etmaki ligi imkon emastur,
Xirad ollinda bu pinhon emastur.

Yana bir buki hech ish hodis o'lmas
Biravgakim anga bir bois o'lmas.

Mangakim bu tamanno bo'ldi paydo
Ki, shavqi ayladi ko'nglumni shaydo.

Duru gavhar xayolin jong'a soldi,
Munungdek bahri bepoyong'a soldi.

Buyurdi solmoq ochib pechu tobin,
Falak burjig'a o'rgamchi tanobin.

Balo tog'ig'a zo'r izhori birla,
Keturmak naqb qoqum xori birla.

Qalam bargu guli nasring'a surmak,
Raqam Farhod ila Shiring'a surmak.

Munga dog'i zarur erdi taaqqul,
Chiqormoq bir tikandin yuz tuman gul.

Zaruriy bo'ldi avzoig'a tag'yir
Ki, dilkash bo'lg'ay ushbu safha tasvir.

Yana bois bukim, ishqি balosho'r,
Bir o'tdin aylab erdi jonima zo'r.

Tilim xud bor aning ta'rifida lol,
Qilay xomam tilidin sharhi ahvol.

Hazin janimda bor erdi baloye,
Balolig' ishq ila haryon havoye.

Birov ishqи solib jonioq'a anduh,
Mashaqqat toshi yuklab ko'h to ko'h.

Bo'lub zulmi o'tidin xasta janim,
Qarorib dudi birla xonumonim.

Birov yo'q, kofiri qotilnihode,
Parivash, devzulme, hurzode.

Ko'zining kufridin yuz jong'a ofat,
Tuman ming kishvari imong'a ofat.

Sipohi zulm ila chun kelturub zo'r,
Jahon mulkiga solib g'orati G'o'r.

Ko'zi solg'och ko'ngul kunjig'a oshub,
Bo'lub kirpiklari sabru xiradro'b.

Tushub olam aro g'avg'osi haryon,
Jahon mulkida vovaylosi haryon.

Farang ahlida zulmining fig'oni,
Xitou Chinda javri qo'zg'aloni.

Shafaqgun may sori chun qo'l uzotib,
Chu axsumlab quyosh jomin ushotib.

Kelib ul bo'lg'och el qatligr'a moyil,
Ajal tig'u kafan aylab hamoyil.

Chu bog'lab bodpo javlonig'a bel,
Falak avroqin eltib har taraf yel.

Junundin aqlkush, bal durdakash ham,
Pari ruxsora, bal devonavash ham.

Meni mahzunni ishqij barqraftor,
Ul ofat o'tig'a aylab girifor.

Falak zulm aylabon men mubtalog'a
Ki, aylab mubtalo andoq balog'a.

Ichimni dard etib mahzun aningdek
Ki, mahzun bo'limg'ay Majnun aningdek:

Bo'lub vayrona ko'nglum g'am qushidin,
Malomat toshi yog'ib to'sh-to'shidin.

Junun ko'nglumni dashti g'amg'a solib,
Ne g'am, har lahza bir olamg'a solib.

Ne mahzun xotirimg'a vasli mumkin,
Ne hajrida o'tum bir lahza sokin.

Bor erdi dard qotil, ishq bebok,
Bulardin tundroq ma'shuqi cholok.

Vafosiz, tab'siz noahl ango xush,
Vafo ahli bila bittab' noxush.

Malak xayli yesa ashkim uchun rashk,
To'kubon ul pari har dev uchun ashk.

Sirishkim ishqida gavhar shamoyil,
Vale ul badguharlar sori moyil.

Netay, ming zebu ziynat birla tovus
Ki, bo'lg'ay hamnishini bumi manhus.

Bir oykim bo'lg'ay ul solib manga dard,
Jahonpaymou harjoiyu shabgard.

Manga aylab g'amu mehnatni munis,
O'zi har uyda bo'lg'ay sham'i majlis.

Olib anjum kibi sabru qarorim,
Qaro aylab kechadek ro'zgorim.

Chu mundoq necha mushkil uzra mushkil,
Manga yuzlandi tahqiq o'lди hosil.

Ki, gar hikmat bila fikri mufidi
Qilinmas, yo'qturur jondin umidi.

Ko'ngul ishq ahlig'a ming pora xushtur,
Chu ma'shuq ahl emastur, chora xushtur.

Bu g'amdin menda qolmay aqlu hushe,
Bu nav' etti nido nogah surushe

Ki, ey kunji malolatning xumuli,
Tushub dardu balo ko'nglung qabuli.

Chu sen mundin burun xomang qilib tez,
Suman bargini qilding sunbulomez,

Nechukkim Xizr zulmatdin nihoni,
Ulusqa sochting obi zindagoni.

Yasoding ravzai zarkor tarhin,
Chiqording «Hayrat ul-abror» tarhin.

Xaloyiqqa sochib durri saminlar,
Maloyikdin eshitting ofarinlar.

Agarchi ayturida ranj topting,
Vale ko'rkim ne yanglig' ganj topting.

Necha kun kimsa ko'rgan birla ranji,
Kiyursa ilgiga ul nav' ganji.

Ki, bo'lg'ay anda yuz ming durri raxshon,
Duri raxshon kibi la'li Badaxshon.

Qizil oltun sarig' zirnixdin kam,
Kumush qadri qaro tuprog'din ham.

Qo'yub muncha nuqudu ganji shohi
Ki, andin yorubon mah to ba mohi.

Topib bir qalb siymu aylabon but,
Anga yo'q toshu dur ichra tafovut.

Debon gohi buti siyminbar oni,
Zamone lu'batи mahpaykar oni.

Uyolmay Haqdin aylab qiblagohing,
O'tub aflokdin ishqida ohing.

Bu dunyoda seni zor aylabon ul,
Qiyomatda giriftor aylabon ul.

Bo‘lub dunyou dining jahldin hech,
Kel etma jahlu mundoq jahldin kech.

Ushotib butni, imon ganji topqil,
Qo‘yub bu jahl, irfon ganji topqil.

Chu but sindiyu kufrung yelga berding,
Musulmon bo‘ldung ar xud kofir erding.

Qo‘yub vayronalarda telbalikni,
Yana bir ganj sori sun ilikni.

Yana bir konni qazmog‘liqqa mayl et,
Qazib ahbob aro naqdin tufayl et.

Bu kon qazmoqni ulkim qildi pesha,
Kerak xorofikan ilgida tesha.

Sanga bu teshavarlik bo‘lsa matlub,
Erur Farhod hamsuhbatlig‘i xo‘b.

Bu kon ishqida teshang xorarez et,
Ani Farhod toshi birla tez et.

Qo‘pub Farhod birla hammasof o‘l,
Itik metin bila xoroshikof o‘l.

Bu ishda ne tayan bir lahza, ne tin,
Yetur metinining o‘rnig‘a metin.

Agar Farhod o‘ldi ko‘p chekib ranj,
Sanga Haq bergay o‘lmasdin burun ganj.

Navo topib bu yanglig‘ ganjin ham,
Xalos o‘lg‘aysen andoq ranjidin ham.

Hazin Farhod shug‘lin ayla shirin
Ki, topqaysen nigore o‘yla Shirin

Ki, ul Shiring‘a bu yondoshsa bir dam
Aning shirinlig‘idin kelmagay kam.

Bo‘lub ul ganj surat dilsiribing,
Yetib ham ganji ma‘nidin nasibing.

Qayu ganj, ulki olding beshidin bir,
Ikinchisin olurg‘a ayla tadbir.

Erur sendin talab, bizdin hidoyat,
Gadolig‘ sendinu bizdin inoyat.

Chu hotifdin yetishti bu navidim,
O'zumdin o'zga nav' o'ldi umidim,

Qo'yub vasvosu savdolarni bir yon,
Yetishtim pir dargohig'a giryon.

Tushub tuprog' ichiga zoru mahjur,
Ko'zum chun topti ul tuprog'din nur.

Sipehr ollinda andoqkim ovuch xok,
Va yoxud to'bi atrofida xoshok.

Demakka arzi holimni uyolib,
Shukuhi jismima titratma solib.

Ko'rub tuprog'da ul mehri jahontob,
Meni titratmadin andoqki simob.

Kulub chun subh mehr izhor qildi,
G'amim shomini subhosor qildi.

Dedi: holing nedur, sharh ayla bir-bir.
Chu so'rди daf'a-daf'a tushti taqrir.

Chu bo'ldi borcha ahvolimg'a voqif,
Manga xud bo'ldi ul ikinchi hotif.

Nekim avvalg'i hotif hukm surdi,
Ikinchi hotif oni-o'q buyurdi.

Qabul ettim tutub anfosi posи,
Ravon qildim duoning iltimosi.

Chu ul boshlab Masihoso kalomin,
Duo ul deb, maloyik aytib: Omin.

Duo yo'qkim, ijobatdin nishon ul,
Ijobat birla balkim tav'amon ul.

Manga chun yetti bu davlat nishoni,
Ochildi har yon abvobi maoni.

Qaro tuprog' uza ul abri purbor,
Turub qildi o'zin ul nav' durbor

Ki, o'tti poyasi daryou kondin,
Ne daryou ne konkim, osmondin.

Chu men tuprog' yerdin ko'kka yettim,
Yer o'ptum dog'i o'z hujramg'a kettim.

Eshik yopmoqqa chun sundum ilikni
Yopilg'och ul, Haq ochti yuz eshikni.

Ketur, soqiy, qadah xilvatda bir dam.
Chu kelturdung eshikni bog‘la mahkam.

Chu Jomiydan yetishti bo‘yla kome,
Aning yodi bila tut bizga jome.

IX

Bu iqbol varaqlarining muqobalasi va bu saodat tarhlarining mutorahasi va xayol bahrida maoniy tuhafi savdosi uchun masohat qilmoq va har fasona safinasin varaq-varaq, balki har tarix jungin safha-safha axtarib daryozada ajnosqa rad iligin urmoq va maoniy aqmishasi nafoyisin bu latofat hajlesi aroyisi uchun g‘ayb tujjoridin hayot naqdin berib savdo qilmoq va jon rishtasi va kirpik ignasi bila libosi namoyish va xil’ati oroyish tikib bu abkor qadlarig‘a solib jilva bermak

Manga chun tolei farxunda kavkab
Bu avj uzra bisot etti murattab.

Malak avval pari birla supurdi,
Falak anjum sirishkidin suv urdi.

Bo‘lub saqf o‘rnig‘a avji muqarnas,
Bisoti uzra yoydi charxi atlas.

Solib majmarg‘a tun udi qamori,
O‘ti xurshed o‘lub, anjum-sharori.

Bu nuzhatgah mening oromgohim,
Sipehr aylab jabinin xoki rohim.

Ham aylab subh safhamdin safo vom
Ham olib rang xomam no‘gidin shom.

Raqam azmig‘a yo‘ng‘ach xoma boshin,
Atorid yig‘di sochilg‘on taroshin.

Hanuz etmay qalam yozmoqni odat,
Eshikdin kirdi iqboli saodat.

Jahonni yuzlaridin shod aylab,
Manga kirkach muborakbod aylab

Ki, Tengri harne komingdur yetursun,
Nekim istarsen ollingg‘a ketursun.

Falak yanglig‘ biyik himmat bu bo‘lg‘ay,
Quyosh yanglig‘ arig‘ niyat bu bo‘lg‘ay.

Falak surtub jabinlar himmattingg'a,
Quyosh deb ofarinlar niyattingg'a,

Ki, ko'zni bas rafe' ayvong'a solding,
Biyikrak to'paning tuprog'in olding.

Agar tuprog' tutsgang bo'lsun oltun.
Oqizsang qatral xay—durri maknun.

Kishikim ichsa himmat bazmidin jom,
Topar ul jomdin komin saranjom.

Ne qushkim bo'lsa himmatdin qanoti,
Emas past oshyong'a iltifoti.

Ochib himmat qanotin Nasri Toyir,
Erur gardun shabistonig'a soyir.

Kim o'lsa himmat ilkidin kushodi,
Ne topsunkim, topilg'ondur murodi.

Biyiklik keldi himmatdin nishona
Ki, himmatsizni past etti zamona.

Havo tutti chu aylab pashsha ta'jil,
Anga ojiz durur tuprog' uza pil.

Havoyi mushk urdi ko'k sori yuz,
Qaro shomin yorutti necha yulduz.

Chu naqqob etti yer qozmoqni pesha,
Tiriklay go'r aro kirmish hamesha.

Chu sen ham bo'yla himmat zohir etting,
Taraddud yo'qli, maqsudungg'a yetting,

Va lekin Tengrig'a aylab tavakkul,
Aningdek ayla avvaldin taammul

Ki chun bu uyda qilg'ung naqshi debo,
Kerak uy tarhi dog'i bo'lsa zebo.

Agarchi nazmi dilkash tushsa masmu'
Aning afsonasi ham bo'lsa matbu'.

Burun jam' et nekim bo'lg'ay tavorix,
Borida ista bu farxunda tarix.

Topilg'ay shoyad andog' bir necha so'z,
So'z aytur elga ul yon tushmagan ko'z.

Ani nazm etki tarhing toza bo'lg'ay,
Ulusqa mayli beandoza bo'lg'ay.

Yo‘q ersa nazm qilg‘onni xaloyiq
Mukarrar aylamak sendin ne loyiq.

Xush ermas el so‘ngincha raxsh surmak,
Yo‘likim, el yugurmishetur yugurmak.

Biravkim bir chamanda soyir erdi,
Nechakim gul ochilg‘on ko‘rdi, terdi.

Hamul yerda emas gul istamak xo‘b,
Bu bo‘ston sahnida gul ko‘p, chaman ko‘p.

Chu bu so‘zlarga fikr etti zamirim,
Ko‘rundi borchcha ma’ni dilpazirim.

Qilib ko‘nglumni bu andisha shaydo,
Tavorix ayladim har sori paydo.

Nazar aylab borin avvaldin-oxir,
Bo‘lub boshdin-ayoq ollimda zohir.

Topildi oncha so‘zkiem, komim erdi,
Quyuldi oncha maykim, jomim erdi.

Bu durlar chunki manzum o‘lg‘usidur,
Qulog solg‘ong‘a ma’lum o‘lg‘usidur.

Ki, bu bahr ichrakim poyon anga yo‘q,
Yetishmak qa‘rig‘a imkon anga yo‘q.

Yetishgan el necha dur olg‘on ermish,
Ne oliyqadr durlar qolg‘on ermish.

Ki chun men zori besarmoya yettim,
Terib bu dilrabog‘a zevar ettim.

Bu gulshanniki rashki naqshi Chindur,
Nasimi ham, guli ham otashindur.

Bo‘lurdin dahr bo‘stonida mavjud,
Emasdur g‘ayri so‘zu dard maqsud.

Ki, ishq ahlidin o‘lg‘ay dostone,
Muhabbat xaylidin qolg‘ay nishone.

Vale chekkanlar ushbu jomdin roh,
Sarosar bo‘ldilar Xusravg‘a maddoh

Ki, mulki andoqu, oyini mundoq,
Sipohi andoqu, tamkini mundoq.

Gahe Shabdezi olamgardidin deb,
Zamone ganji bodovardidin deb.

Nishoti bazmida xonlar murassa',
Ne xonlar, qasru ayvonlar murassa'.

Ichib gah Borbad lahni bila may,
Gahi Shopur daston deb payopay.

Buzurg Ummid hikmatjo'yi oning,
Ne hikmatjo', xushomadgo'yi oning.

Topib gah Maryam og'ushida orom,
Shakar halvosidin gohi olib kom.

Bo'lub Shiring'a oshiq podshahvor,
Goh ul mahbub o'lub, gohi parastor.

Yaqindurkim bu shohi nozparvard,
Erur dardu balo oyinidin fard.

Aroda tek bir-ikki doston ham,
Debu Farhoddin aytib nishon ham

Ki, bir xoroshikofi ko'hsori,
Bo'lub Shirin g'amining beqarori.

Necha kun vasl uchun aylab taku dav,
Ani ham o'lturub tosh ichra Xusrav.

Agarchi kilk naqsh aylab nigorish,
Topibdur doston mundoq guzorish.

Vale nazmida har ustodi mohir,
Chekibdur oncha qiyamatlig' javohir

Ki, darkidin erur andesha hayron,
Havosu aqli hikmatpesha hayron.

Alar nazmining ollinda meni zor,
Chu fahm ettimki ko'p ko'rgumdur ozor.

Zaruratkim solib bir o'zgacha tarh,
Bu mehnatnomani qilg'umdurur sharh.

Agarchi yo'q turur durluq taloshi,
Erur tosh o'lsa ham chaqmoq toshi.

Nechakim o'tluq o'lsa la'l pora,
Qachon bu toshdek bergay sharora.

Dema chaqmoq toshi, ko'hi anduh,
G'amu anduh anda ko'h to ko'h.

Bu ko'hi g'am aro dardu mihandin,
Guzirim qayda bo'lg'ay Ko'hkandin.

Nizomiy dedi, Xusrav bo'ldi payrav,
Agar ul shoh edi, bu erdi xusrav.

Tanosub topib ul ikki yagona,
Dedilar borchha Xusravdin fasona.

Meni mahzung'akim ishq etti bedod,
Solib g'am tog'ida andoqki Farhod.

Munosibdur agar tortib navoni,
Desam Farhodi mahzun dostoni.

Yozib jon mushafidin ikki oyat,
Debon Farhodu Shirindin hikoyat.

Xaroshida fig'on cheksam g'amangez,
Bu suhon birla qilsam teshasin tez.

Chu avvalg'i fasihi Ganjaparvard,
Raqamzad qildi bu afsonai dard,

Dedi: Farhod bir xorokan erdi,
Va lekin o'z fanida yakfan erdi.

Magar Shiring'a bo'ldi orzuyi,
Chiqarmoq xora ichra turfa jo'yi.

Bu ish ustodin istar erdi ul hur
Ki, ta'rif etti ul mahzunni Shopur.

Parivash dedikim, kelturgil oni,
Borib Shopur kelturdi ravoni.

Anga chun pardalar keynidin ul oy
Takallum birla bo'ldi korfarmoy.

Unin oning eshitkach xasta Farhod,
Bo'lub oshiq, chekib afg'onu faryod.

Qaroru sabri itti, hushi ketti,
Anga yetti ishi oxirki yitti.

Va lekin sohiri Hindustoni,
Yozarda bu malomat dostoni.

Chu topti xomasi tahriri ta'jil,
Bu ishga berdi ko'p tag'yiru tabdil.

Birar so'zni agar aytib muvofiq,
Burung'i nomag'a qildi mutobiq.

Chu aslu gavharig'a surdi xoma,
Bu yanglig' gavharoro qildi noma.

Kim ul nisbatda sultonlardin erdi,
Xito mulkidag'i xonlardin erdi.

Hadisida nishoni purhunarliq,
Jabinida shukuhi tojvarliq.

Vale nav'iki inson odatidur,
Aningdekkim bashar xosiyatidur

Ki, har ish sorikim, tab' o'ldi moyil,
Erur o'tkarmak andin o'zni mushkil.

Havas tortib sinon chun kelturub zo'r,
Burun aylar xiradning ko'zlarin ko'r.

Bo'lur mag'lub, kim bo'lsa havaskesh.
Bu ishta teng durur sultonu darvesh.

Aning zotig'a chun tab'i muhavvis,
Tanosubsiz hunarlar qildi munis.

Ko'rub xoqoni Chin farzandin ul tavr,
Ko'p etti man'ig'a ham lutfu ham javr.

Chu ko'rdi mumkin ermas tarki odat
Ki, zotiydur shaqovat yo saodat.

Ul ishdin necha bo'ldi fikrat ohang,
Ko'rundi saltanat nomusig'a nang.

Zarurat birla jondin uzdi payvand,
Dedi: qilsun safar farzona farzand.

Chu ul olamda urdi sayr uchun gom,
Ul ishlar boshig'a tushti saranjom.

Bu maydong'a chu Ashraf surdi markab,
Bu so'zni o'zga nav' etti murattab.

Yana bo'lg'on ekan bu noma marqum,
Vale roqim emastur yaxshi ma'lum.

Uchovkim chektilar bu jomi sofi,
Bu yanglig'dur guzorish ixtilofi.

Chu Xusrav surdi bu rangin fasona,
Dedi so'z avvalidin ham nishona.

Manga ham chun bu pok insho ko'rundi,
Bidoyatdin demak avlo ko'rundi.

Ne so'zkim bilmagaylar ibtidosin,
Xush ermas necha xo'b etsang adosin.

Gar imon elga rahmatdin nishondur,
Va lekin chun alifsizdur yamondur.

Agarchi shamsni oltun ko‘rar his
Vale chun shindin ayrildi bo‘lur mis.

Berur mehnat tuniga sham’ yog‘du,
Chu o‘chti shu’lasi bo‘ldi qarong‘u.

Mangakim soldi shomi g‘am nihon so‘z,
Desamkim yorutay bu sham’i jonso‘z

Boshida bo‘lmasa zarrin livoyi,
Shabistong‘a netib solg‘ay ziyoyi.

Umidim ulki, bu sham’i Tirozi
Ki, bo‘ldi jon uyining jilvasozi,

Quyoshdek charx ayvonin yorutqay
Ki, oning partavi olamni tutqay.

Keturgil, soqiy, ul sham’i duraxshon,
Demay sham’i duraxshon, mehri raxshon

Ki, mehr etgach ayon tog‘ uzra anvor,
Chiqay tog‘ uzra men ham Ko‘hkanvor.

X

*Tezrav xomani mistar shohrohig‘a kiyurmak va sodaro‘ noma
maydonini shoh madhi ayturg‘a kirpik bila supurmak, balki obdor
nuktadin suv urub ul xomani maddohlardek bu maydong‘a solib
ma‘raka tutmak va bu garm ma‘raka birla har maddoheki bir
shoh uchun madh etib turur ma‘rakasin Sovutmak*

Qazo kilki chu tortib naqshi dilkash,
Jahon avroqini qildi munaqqash.

Sipehr ajzosini berishtau band
Aningdek bir-biriga berdi payvand

Ki, har juzvig‘a chunkim bo‘ldi tolib,
Xirad tab‘ig‘a hayrat bo‘ldi g‘olib.

Chekib ko‘kning sutunsiz borgohin,
Muhayyo qildi olam korgohin.

Jahonda zohir aylab ko‘p zaroyif,
Jahon ahlin dog‘i qildi tavoyif.

Tavoyif chunki bo‘ldi muxtalifvash,
Bu yerdek past, ul o‘tdek tundu sarkash.

Bularg'a vojib erdi intizomi,
Adolat vajhidin bermak nizomi.

Bu ishga anbiyoni qildi irsol
Ki, bo'lg'aylar ulusqa din sori dol.

Alardin so'ng salotin topti ta'zim
Ki, bergaylar alar ummid ila bim.

Nechukkim anbiyo ra'su raisi
Muhammadning erur zoti nafisi.

Rasul xaylig'a sarxayli sipah ul,
Alar bori sipah, xayl ichra shah-ul.

Salotinning ham andoq sarfarozi
Erur go'yo azaldin Shohi G'oziy.

G'azo maydoni ichra Haydar oyin,
Rivoji shar' aro payg'ambar oyin.

Nabi shar'ig'a bergen zebu zayn ul,
Salotin sarvari Sulton Husayn ul.

Zihi olam – sadaf, zoting – duri pok,
Aningdekkim, quyosh durrig'a aflok.

Quyoshdin ham yorug' royi muniring,
Falakdin ham biyik oliy sariring.

Murassa' masnadining a'lo jumondin
Falak firuzaekim tushmish ondin.

Shukuhung jabhasidin chun Surayyo
Yeti qatra araqdek yetti daryo.

Chu qahring tundbodi esti, olam –
Bisotin tog'lardin qildi mahkam.

Yetib chun gulshani lutfung shamimi,
Ko'runub elga o't jannat nasimi.

Oyu kun bog'i johingdin iki gul,
Tun ul gulshanda mushkinfom sunbul.

Kavokib birla ul tun rangi darham,
To'kulmish go'yo sunbulg'a shabnam.

Qilichingdin ham el g'amginu ham shod,
Sudindur mulk ham vayron, ham obod.

Qilib mavji balo ham zohir ul suv,
Bo'luu ham fath ruxsorig'a ko'zgu.

Xadanging marg tayridin nishona,
Aduv jismini aylab oshyona.

Vale ul oshyong'a bo'lmayin rom,
O'tub yetgach zamone, tutmay orom.

Bo'lub axzar sinoning sarv monand,
Aning ustida bargi bed payvand.

Yashil aylab ani zahri halohil,
Bo'lub barcha xi洛 ahlig'a qotil.

Safi hayjoki o'q kelgay yog'indek,
Kamanding tashlag'on shakli choqindek.

Choqin yo'q, rishtai iqbolu ta'yid,
Bo'lub mahkam zafar bo'ynig'a jovid.

Samanding ul sahobi barqraftor
Ki, sur'atdin qadam to farq raftor.

Zamona ablaqi yanglig' xiromi,
Yururda sharq to g'arb ikki gomi.

Xiromi o'rga chiqmoqta tutundek,
Egarmak vaqt dasht uzra quyundek.

Quyun yo'qkim hayuni devzod ul,
Demonkim devzod ul, devbod ul.

Zamonikim jahong'a tushgay oshub,
Zamin birla zamong'a tushgay oshub.

Chiqib charx uzra hayjo ahli gardi,
Qolib gard ichra charxi lojuvardi.

Iki saf har biri bir ko'hi bedod,
Sarosar tig'i oning tig'i fo'lod.

Jahonni tiyra gard aylab qarong'u,
Sinonlar sham'i solib anda yog'du.

Kavurga dahr aro solib g'irevi,
Hechukkim mast bo'lg'ay narra devi.

O'qi andoqki sarsar lola eltib
Shafaqning jomidin pargola eltib,

Bahodirlar falakdek barcha xunrez,
Shihoboso sinonlar aylabon tez.

Adam qo'rg'onig'a qochib amonliq,
Falak olam aro sochib yamonliq.

Sen ul soat salobatdin sipehre,
Qo‘lungda tig‘din raxshanda mehre.

Maozallohi, gardundek janobing
Taharruk topsa azm aylab rikobing.

Surub har lahza bir yon tortibon tig‘,
Shukuhi tundluqta o‘ylakim mig‘.

Solib har sori tig‘i louboli,
Aduvdin qilg‘asen olamni xoli.

Qilib ul nav’ tig‘i bemadoro,
Jahon ichra qiyomat oshkoro.

Quyosh botqay uzorin darham aylab,
Falak qochqay ravon qaddin xam aylab.

Yonib maydondin etsang azmi ayvon
Tushub ayvong‘a silkib gardi maydon.

Tutub Jamshed taxti uzra orom,
Tilab xurshed yanglig‘ la’lgun jom.

Quyub og‘zingg‘a ul jomi Kayoniq,
Ichibkim bo‘lsun obi zindagoniy.

Ne mulkikim olib ul razm ichinda,
Bag‘ishlab barchani bu bazm ichinda.

Demon har mulkini bir podshog‘a,
Har ikki mulk balkim bir gadog‘a.

Chu baxshish topib andog‘ mulku johe,
Bo‘lub ul dam gado ham podshohe.

Gadodin bo‘lmasun ozurda roying,
Erur chun podshahlar ham gadoying.

Alo to podshahlig‘ boqiy o‘lg‘ay,
Tarab bazmida mahvash soqiy o‘lg‘ay.

Binoyi sultanat zotingg‘a boqiy,
Saodat mahvashi bazmingda soqiy.

Bu soqiy ilgidin joming payopay,
Zuloli Xizr ul joming aro may.

Ketur, soqiy, sharobi armanisoz,
Tut oni shoh madhin aylab og‘oz.

Qil avval no‘shu berkim, men qilay no‘sh,
Qo‘sh ichsang tutki, men dog‘i ichay qo‘sh.

XI

Saltanat sipehrining mehri raxshandası va xilofat tojining la'li duraxshandası, jahonbonlig' jismining ruhi nozanini va kishvarsitonlig' aynining mardumaki jahonbini, olam xalqining rafei va zamon ahlining badei, ya'ni sulton Badiuzzammon Bahodir madhida: xalladallohu mulkahu va abbada davlatahu

Azal subhiki qildi xomai sun'
Taharrusiz xaroshi nomai sun',

Abad shomig'acha ne bo'lsa mavjud,
Yozildi ul varaqda budu nobud:

Qadahchashqa xarobot o'ldi marqum,
Vara'kashg'a munojot o'ldi maqsum.

Gadog'a notavonlig' bo'ldi ro'zi,
G'anig'a komronlig' bo'ldi ro'zi.

Birovga qismat oz bo'ldi bag'oyat,
Birovga baxshish o'ldi benihoyat.

Alarkim topti ko'p Haqdin atolar,
Erurlar olam ichra podsholar.

Bular ichra dag'i ko'pdur tafovut,
Biri yazdonparast o'lmish, biri but.

Shahekim Tengridin besa'yu ko'shish
Bori shahlardin ortuq topti baxshish,

Jahong'a boisi amnu amon ul,
«Badi ud-dahru Doroi zamon» ul.

Qachon andin gum etsang «dahru Doro»
Sharif alqobi bo'lg'ay oshkoro.

Humoyun ismi mujmal bo'ldi ta'vil,
Qiloyin emdi bir-bir oni tafsil.

Munung zimnida ne topmish azaldin,
Deyin mashruh xoli har xalaldin.

Oti o'n harf ila bo'ldi murakkab,
Budur tartib agar qilsang murattab.

Azaldin bir atog'a dol har harf,
Atoyoning dalili harf-barharf.

Erur «be» — birru ehsionning dalili,
Guhardek bahri Ummonning dalili.

Ikinchi harf davlatdin erur «dol»,
Topib dinu diyonat andin iqbol.

Uchunchi yumndin aytib nishona
Ki, tindi maqdami birla zamona.

Bo‘lub to‘tunch anga «ayni»adolat,
Qilib ham umri tulig‘a dalolat.

Yana bir rostlig‘din aytibon roz,
Amonat bog‘ida sarvi sarafroz.

Yana bir lutfdin aylab xabardor,
Latofat gulshanida bahrabardor.

Biri yetti adaddin topti taqsim
Ki, qilmish Haq nasibing yetti iqlim.

Yana birdin bo‘lub millat kiromi
Ki, sendindur musulmonliq nizomi.

Yana bir jilvasin aylab mukarrar
Ki, bir Tengri durur yoring muqarrar.

Yana bir bu nidodin aylab ogoh
Ki, bo‘lmish qismating: «Nasrun minalloh».

Aning tarkibiga bu o‘ncha holat
Qilur, qilsang taammul, yuz dalolat.

Dalil o‘ldi bu suratlarg‘a oti,
Va lekin bahri ma’ni durri zoti.

Aning zotig‘a dur birla ne nisbat,
Bu ma’nidinki, bordur durg‘a qiymat.

Duri zoti bo‘lub daryoyi aflok
Ki har durri erur bir axtari pok.

Bu bahr afloqidin ruxsori xurshed,
Yuz uzra qatralar Birjis Nohid.

Gahekim sindurub toji Kayoni,
Olib ilgiga jomi Xusravoni.

Tuzub suhbat «Bihishti soniy» ichra,
May ichsa «Bog‘i nav» ayvoni ichra.

Ani majlis dema, oliv sipehri,
Qadahdin davrida raxshanda mehri.

Dema mehr onikim, mehri sabukzez,
Ne andoq tezrav, ne ishratangez.

Nishotafzoyroq Nohiddin ko‘p,
Sarius-sayrroq xursheddin ko‘p.

Quyosh bir qatla har kun ko‘kni soyir,
Bu majlis charxin ul yuz qatla doyir.

Quyosh har davrida bir tiyra aqshom,
Munung har davridin ravshanroq ayyom.

Agar ko‘k sur’atidin sayr etib mehr,
Mudiri har dam oning bir parichehr.

Mug‘anniylar nishotafzo navodin,
Chekib Nohidni har dam havodin.

Zarofat holatida bazlago‘lar,
Atorudqa qilib har dam g‘ulular.

Bo‘lur chun shah tarab birla qadakhsh,
Tarab kayfiyatidin bo‘lsa sarxush.

Berib yuz ganj yaxshi so‘zga bexost,
Yomon so‘zni qilib isloh ila rost.

Yomon men ayttim topib so‘zum pech,
Aning bazmida so‘z o‘tmay yomon hech.

Quyoshdek olamoro bazm chog‘i,
Jahong‘a o‘rt solib razm chog‘i.

Qayonkim barqi tig‘i shu’la sochib,
Aduvning paykaridin boshi qochib.

Demasmenkim, kesib o‘qi zirihni,
Taxayyul toridin ochib girihni.

Sinoni chun yetib sahami qazodek,
Aduv qaddini aylab halqa yodek.

O‘zi har sorikim surgach g‘azabnok,
Qilib ul saf yoqosin sar-basar chok.

Zafarg‘a surma raxshining g‘ubori,
Quyoshqa shu’la tig‘ining sharori.

Alo, tokim quyoshdin bo‘lg‘ay anvor,
Yoruq qilg‘ay jahon mulkini hamvor.

Jahon mulki anga bo‘lsun tuyassar,
Quyosh toji aning boshig‘a afsar.

Berib davron quyosh yanglig‘ kamoli,
Falakdin bo‘imasun, yo Rab, zavoli.

Ketur, soqiy, qadah xurshedini bot,
Ichay shahzoda yodi birla, hayhot!

Ki hajridin aning mahzunmen asru,
Bo'lay behushkim, majnunmen asru.

XII

Bu deboi chiniy yuzin xitoyi soz naqshlar bila munaqqash qilmoq va ul xitoyi naqshlarni monuviy tiroz gullar bila dilkash bezamoq va bu guliston sahnida xoqoni Chin masnadi ehtishomin yoymoq va aning ehtishomi hadiqasi nasab guli va farzand mevasidin o'zga jami' azhor va favokih bila muzayyan erkonin aytmoq va dard bog'i g'unchasi va balo chamani shukufasi, ya'ni shahzoda Farhodning adam shabistonidin vujud gulshanig'a kelgonin qalam bulbuli tilidlin sayramoq

Bu chiniy hullag'a bo'lg'on raqamkash,
Yuzin bu tarh ila qildi munaqqash

Ki, Chin mulkiki, rashki naqshi Chindur,
Savodi g'ayrati xuldi barindur.

Shahe erdi muazzam xoni oning,
Dema xoni oning, xoqoni oning.

Iki olamcha mulki vus'at ichra,
Yeti garduncha taxti rif'at ichra,

Sipohi yer yuzida qum hisobi,
Ne qum, gardun uza anjum hisobi.

Tajammul onda Afriduncha yuz ming,
Xizona maxzani Qoruncha yuz ming.

Uluvvi dargahi gardun misoli.
Qayu gardunki, andin dog'i oliy.

Mo'g'ul qullar kibi ollinda xonlar,
Bo'lub kishvardihi kishvarsitonlar.

Kafming bazli Ummondin ham afzun,
Javohir sochmog'i kondin ham afzun.

Dema kondin, degil imkondin ortuq,
Nekim yo'q ondin ortuq, ondin ortuq.

Zamona toqi ofoq aylab oni,
Bari xonlar aro toq aylab oni.

Aningdek fard etib charxi kuhangard
Ki, bir farzanddin ham aylabon fard.

Mukallal mehr durri birla toji,
Aning bir o'zga durga ehtiyoji.

Murodi bog'i yuz guldin barumand,
Vale ul o'zga gulga orzumand.

Yuzidin ravshan aylab nuri kavnayn,
Anga ko'zdin uchub bir qurratul-ayn.

Debonkim: «Chun jahonning yo'q vafosi,
Emas mahkam amal qasri asosi.

Baqo ayvoni ko'p oli emastur,
Havodisdin jahon xoli emastur.

Kishi gar qilsa ming yil podsholiq,
Jahon mulkiga aylab kadxudoliq,

Chu tortar oqibat jomi fanoni,
Borur dam fahm etar bir damcha oni.

Shahikim, ko'kka chiqqay taxtu johi,
Gadokim, taxta kiz bo'lg'ay panohi,

Baqo tufrog'idin silkar zamon yeng,
Bu dog'i ul ikisi teng durur, teng.

Ne chekkay ko'kka boshin tojdori
Yo'q ersa bir dur andin yodgori.

Valaddur ul duru, valid sadafdur,
Sadaf, ya'ni otou dur xalafdur.

Sadaf yo'q, bahr aro gar bo'lmas inju,
Ani bil, bir nihoyatsiz achig' su[v].

Ne achchig' suvki masti vahshat oyin,
Labida kaf, yuzida mavjdin chin.

Chamanda sarv bas ra'no shajardur,
Yo'q andin naf', chunkim besamardur.

Shajarkim juz latofat shevasi yo'q,
O'tun o'rnidadur gar mevasi yo'q.

Yog'indin gar bulut yetkurmasa sud,
Havoda ul hamonu bir qalin dud.

Chaqinkim yorudi anvori oning,
Chu o'chti, qolmadi osori oning.

Agar o't o'chsa bo'lmas g'ussa yutmoq,
Chu axgar qoldi osondur yorutmoq.

Men o'ldum ul tengizkim gavhari yo'q,
Va yo ul o'tki oning axgari yo'q.

Tengiz yo'qkim, g'adiri vahshatangez,
Qayu ul o'tki, yovshondin bo'lur tez.

Bu o'tlug'din erur bag'rimda dog'im,
Qurutmosun debon davron o'chog'im.

Zihi hasratki, men yillar yutub qon,
Bo'lub Chinu Xito mulkida Xoqon.

Bu foniy dayrdin bo'lg'ach xiromim,
Kelib begonaye tutqay maqomim.

Ayoq qo'yg'ay firoshu bistarimg'a,
Ilik sung'ay sipohu kishvarimg'a.

Shabistonim aro orom qilg'ay,
Zamona subhi irzim shom qilg'ay.

Manga yig'moqta yetgay mehnatu ranj,
Anga separeg'a qolq'ay maxzanu ganj.

Aodi ta'nu afsusinmu aytay,
Eranlik nangu nomusinmu aytay.

O'g'ulsizlig'din o'ldi bu shikanjim
Ki Haq daf' aylagay bu dardu ranjim.

Bu qattig' vartada ilgimni tutqay,
Ko'zumni bir xalaf birla yorutqay».

Bu erdi muttasil guftu shunidi,
Xudoyidin o'g'ul erdi umidi.

Bo'lub ko'z yoshidin haryon guharposh,
Guhardek ko'zga istab o'zga bir yosh.

Bu maqsudi uchun sochib diramlar,
Qilib ko'p nazrlar, aylab karamlar.

O'g'ulsizlarni ham aylab navoliq,
Atosizlarg'a ham aylab atoliq.

Bulardin barcha komu muddaosi
Bukim, bo'lg'ay bir o'g'ulning atosi.

Bo'lub g'ofilki, nekim kilki taqdir
Raqam chekti, emas imkoni tag'yir.

Kishi har muddaodakim ko'rар sud,
Yaqin ermas ani topmog'da behbud.

Baso gavharki rangi ahmar erdi.
Ko'rundi la'lu, tutqach axgar erdi.

Ko'p asfar lavn soz etti zamona,
Ko'rundi zarvaraq, erdi zabona.

Kishi komida sud ermas chu ma'lum,
Rizo avlo durur bo'lg'ong'a maqsum.

Chu Xoqonning bu erdi muddaosi,
Ijobat qurbini topib duosi.

Shabistonida tug'di bir yangi oy,
Yangi oy yo'qli, mehri olamoroy.

Ochildi bog'ida bir otashin vard,
Demaykim, vard, balkim shu'lai dard.

Kiyurdi ilgiga davron nagine,
Nigin o'mnida la'li otashine.

Yuzinda ishq asrori yozilg'on,
Ichinda dard ta'vizi qozilg'on.

Niginu la'l yo'q, durri shabafro'z,
Dema dur, gavhare — lekin jahonso'z.

Eshilgan rishtasi tobi vafodin,
Teshilgan bag'ri hakkoki qazodin.

Ko'zida ashk selidin asarlar,
Damida oh dudidin xabarlar.

Muhabbat nuri ollinda huvaydo,
Jamlida vafo tug'rosi paydo.

Falak deb dard elining shohi oni,
Malak deb dard o'ti ogohi oni.

Tushub ishq ahli ichra har taraf jo'sh,
Chu tug'di o'tda sayr aylar Siyovush.

Vafo xaylida g'avg'o shodlig'din,
Biri-birga muborakbodlig'din.

Ato ul durg'a chun nazzora qildi,
Sadafdek og'zi kulmakdin yoyildi.

Sochib oncha javohir olam ichra
Ki, andin bahru kon qolib g'am ichra.

Yasab kishvarni oyin birla borchha,
Bu oyin tuhfai Chin birla borchha.

Bu yanglig' hukmi om aylab nadivor
«Ki, Chin mulkida bo'lsa harne devor

Yasalsun borchha oyin birla zebo,
Tutulsun borig'a iksunu debo.

Ne debo, borchasi sanginu dilkash,
Xito suratlari birla munaqqash».

Qilib bu nav' ziynat birla oyin,
Tamomi Chinni suratxonai Chin.

Xaloyiq harne qilsa tergamak yo'q,
Ne qilg'onne yomon qilding demak yo'q.

Tuzub bir jashnkim charxi kuhansayr,
Aning davrida bu toqi kuhandayr —

Aningdek ko'rmayin bazmi Kayoni,
Yuzidin bircha ham bermay nishoni.

Falakdek xon fuzunroq anda haddin,
Quyosh qursi kibi non xud adaddin.

Olib kishvar elining ehtiyojin,
Bag'ishlab elga uch yilliq xirojin.

Ulus tutmay tarabdin bir dam orom,
Vale asrab tarab tavrida andom.

Tarab g'avg'osin ul kishvarda chog'lab,
Mashaqqat korvoni raxt bog'lab.

Qilib yag'mo xaloyiqdin garona,
Tutub aysh anda manzil jovidona.

Yuzinda kimsa chindin topmayin bahr,
Magar dashti yuzi lek ul dag'i shahr.

Qilib mahv el ichidin boda qayg'u.
Qaro qayg'uni daf' aylab qizil suv.

Ketur, soqiyl, chekib yirlar uchun un,
Manga to'ydin ulush ber, jomi gulgun.

Meni Chin ahli yanglig' mayparast et,
To'lo chiniy ayog'lar birla mast et.

XIII

Shahzoda Farhodqa «Al-asmou tanzilu minas-samo» hukmi bila ishq sipehri avjidin nomdorliq nasib bo'lmoq va shavq gulshanida g'uncha erkonda guldek ko'nglaki chok, balki bulbuldek ko'ngli g'amnok bo'lmoq va dard muallimi maktabida ishq kutubin lafz-balafz, balki muhabbat avroqin harf-baharf o'qumoq va dilovarliq maydonida shijoat varzhishini qilichdek tez etib o'qdek tuz etmak va zamon kinavarlaridin xuddek saromad va nayzadek sarafroz bo'lmoq

Bu zebo bazmning alhonnamoyi,
Bu yanglig' bo'ldi so'z dastonsaroyi:

Ki, chun Xoqong'a Tengri berdi farzand,
Bo'lub ul hadya birla shodu xursand.

Jamoli birla ko'nglin aylabon xush,
Otin qo'yemoq sori bo'ldi raqamkash.

Jamolidin ko'rungach farri shohi,
Bu fardin yorudi mah to ba mohi.

Qo'yub yuz himmatu iqbolu davlat,
Hamul far soyasidin topti ziynat.

Bu javharlarg'a chun isnod topti,
Murakkab aylagach Farhod topti.

Bu farni hodiyi baxt etgach irshod,
Ravon shahzoda otin qo'ydi Farhod.

Hariru hulla ichra bog'labon chust,
Murassa' mahd ichinda tongdilar rust.

Bu nav' ermas ato qo'ymadi otin
Ki, ko'rgach ishq aning pokiza zotin.

Anga farzona Farhod ism qo'ydi,
Hurufi ma'xazin besh qism qo'ydi.

Firoqu rashku hajru oh ila dard,
Birar harf ibtidodin aylabon fard.

Borin ustodi ishq etgach murakkab,
Tarakkubdin bu ism o'ldi murattab.

Malolat mahdida zor etti oni,
Bu qayd ichra giriftor etti oni.

Maalqissa chu topti mahd maskan,
Qafas davlat humoyig'a nishiman.

Arusi charx tun-kun doyakirdor
Bo'lub har tavri holidan xabardor.

Beshik davrida chiniyu xitoyi,
Bo'lub yuz no'shab dastonsaroyi.

Ko'zining nozi eldin eltib uyqu,
Anga uyqu keturmakka navogo'.

Ko'runmay o'zga yoshlardek sifoti,
Ko'ziga bo'lmay uyqu iltifoti.

Sutikim, sog'ibon og'zig'a doya
Ki jismi andin olg'ay qutu moya.

Anga ichmak bo'lub nokom yanglig',
Mavizu shirai bodom yanglig'.

Ne qatra sut ichurgach doyai ishq,
Bo'lub bir gavhari sarmoyai ishq.

Topib har qatra bir durdin nishoni,
Va lekin borchasi durri maoni.

Icharda mo'rdin o'ksuk g'izosi,
Topib qut onchakim, arslon bolosi.

Birovkim ishqdin bo/lg'ay anga qut,
Sut ichsa dur bo'lur, qon ichsa yoqut.

Bu yanglig' chun bir o'ldi yoshi oning,
Sharaf durrig'a yetti boshi oning.

Qadam urdiyu tarki mahd qildi,
Qo'yub emgak yururga jahd qildi.

Chu uch yoshig'a chekti davri aflok,
Takallum qildi andoqkim duri pok.

So'zi bori bo'lub afsonai ishq,
Maqomu maskani koshonai ishq.

Ajabdur uch yoshida ko'zga atfol,
Nechukkim o'n yoshida o'zga atfol.

Qolib bu ishda el hayroni oning,
Sipehru mehr sargardoni oning.

Ato bu nav' ko'rgach ish hisobin,
Munosib anglaди ilm iktisobin.

Keturdilar hakimi nuktadone,
Bilik birla jahon ichra jahone.

Falak mushkillari hal fikratidin,
Falakka mushkil oning diqqatidin.

Quyosh yanglig‘ yorug‘ rayi muniri,
Vale andin yoruq mo fizzamiri.

Qayu ilmiki yo‘q andin nihonroq,
Aning qoshida yo‘q andin ayonroq.

Surub hay’at sori chun fikrati raxsh,
Sipehr ajzosin aylab jav-bajav paxsh.

Va gar hikmatda royi jism etib qism,
Ko‘ziga nuqtai mavhum ulug‘ jism.

Tabiiyu, riyoziyu, ilohiy,
«Alif, be, te»dek ollinda kamohi.

Bo‘lub Yunonda hikmat virdi oning
Arastu bir kichik shogirdi oning.

Yorutqoch bazmni donoi olam,
Tilab shahzodani doroyi olam,

Qilib ta’limig‘a yuz nav’ ta’kid,
Falak ollinda manzil tutti xurshid.

Alif, be degach ustod ibtidodin,
Alif oldi alamdin, be balodin.

Ham avval kunda berdi sarvi gulxad
Atog‘a hadyai ta’limi abjad.

Uchunchi oy ravon bo‘ldi savodi,
Burung‘i yilda Qur‘on bo‘ldi yodi.

Agar bir qatla ko‘rdi har sabaqni,
Yana ochmoq yo‘q erdi ul varaqni.

Ne so‘znikim o‘qub ko`ngliga yozib,
Dema ko‘nglik, jon lavhiga qozib.

O‘qub o‘tmak, uqub o‘tmak shiori,
Qolib yodida safha-safha bori.

Ko‘rub chun ishqu oshiqqliq maqolin,
Topib oshufta mahzun ko‘ngli holin.

Aning sharhini takror aylabon ko‘p,
O‘qurda nolayu zor aylabon ko‘p.

Bo‘lub oshiq g‘ami sharhida g‘amnok,
Yaqo chokin o‘qub, aylab yaqo chok.

Kim etsa darddin oz-oz rivoyat,
Qilib ul dard anga ko'p-ko'p siroyat.

Kishi ko'nglin bilib afgor yig'lab,
Ne ko'zda ashk ko'rgach zor yig'lab.

Hakim ul ishda qolib lol har dam,
Qilib andin yuz istidlol har dam.

Atog'a gah bo'lub g'olib tahayyur,
Anoni goh etib ojiz tafakkur.

Bu deb atfolg'a bu nav' o'lur hol,
Ul aytib, yo'qtururmu o'zga atfol.

Qilib har bir ani bir nav' ta'bir,
Biri bilmay ne nav' erkanni taqdir.

Ishi bu yanglig' erdi el aro fosh
Ki, to umridin oning o'tti o'n yosh.

Jahonda qolmadi ul yetmagan ilm,
Bilib tahqiqini kasb etmagan ilm.

Bo'lub o'n yoshqa umrining mururi,
Yigirmi yoshcha qaddu jismu zo'ri.

Ulum avroqi chun bir-bir yopildi,
Dilovarliq silohi mayli qildi.

Chu oz fursat anga mayl etti zohir,
Qayu bir mayli qilg'och bo'ldi mohir.

Olib qavsi quzah chekmakka qullob,
Turub mashriq etib mag'ribg'a partob.

Qaro tun gar nishon aylab Suhoni,
Falakcha novakig'a ul nishoni.

Debon Turki falak otqonda zihlar,
Tavahhum toridin ochib girihiilar.

Qilichi zarbasi ollinda har marz,
Shikof andoqli suvdin yer aro darz.

Ne yer, tog'iki kisvat qildi xoro
Bu kisvatdin qilib darz oshkoro.

Qilib gar hamla Alburz uzra bir gurz,
Bo'lub gardu chiqib gardung'a Alburz.

Evurgach nayzasin davri falakovor,
Bo'lub qalqon o'ziga charxi davor.

Tubo mixi bila sonchib samakni,
Teshib no'gi bila davri falakni.

Chu maydon azmig'a solib takovar,
Buzug'luq boxtardin to ba xovar.

O'tub ko'k bodpoyidin samandi,
Tushub Bahrom bo'ynig'a kamandi.

Yeti gardung'a ofat shashparidin,
Bo'lub suv Hut bag'ri xanjardin.

Asad bo'ynin uzub sarpanja birla,
Zabuni bir asad har panja birla.

Qilib Ro'yintan o'z ilgini ranja,
Tutub chin panjasি ollig'a panja.

Hamul ilmi baland ovoza birla,
Bu yanglig' zo'ri beandoza birla

O'zin abjad o'qur eldin tutub kam,
Dema donishki, zo'ri dast ila ham.

Bo'lub shahlar eshigining gadoyi,
Va lekin ul gadolar xoki poyi.

Anga teng podsholig', yo gadolig',
Gadolissa teng etmay podsholig'.

Demon, ham ko'ngli poku ham ko'zi pok,
Tili poku so'zi poku o'zi pok.

Muningdek tiynati pokiga loyiq,
Duosin aytibon poki xaloyiq.

Aning sorisovug' yel essa nogoh,
Chekib Chin mulkinning xalqi sovug' oh.

Qilib el xonumon oning fidosi,
Ne xonumonki, jon oning fidosi.

Ato yuzlanmasun deb dardu ranje,
Etib har kun boshig'a sadqa ganje.

Vale bir zarra dard o'lg'och padidor
Bo'lub ul ganjlar birla xaridor.

Asiri dard ichi-yu toshi oning
Ki, to o'n to'rt bo'ldi yoshi oning.

Ketur, soqiy, sharobi dardparvard
Ki, bo'ldi ko'nglumiz parvardai dard.

Boshimg'a dard chekmastin burun tig',
Bu dam bazmi nishoti aylagil big'.

XIV

*Farhodning shabob gulshanidakim, tarab gulbuning nishot gullari
ochmoq mahali durur, dard xorlari ko'rguzmoki va bulbuldek shavq
o'ti xorxoridin fig'on tuzmoki va xoqon bu ishtin g'unchadek diltang
bo'lib, aning chorasi uchun to'rt bog' tarhin solg'oni va to'rt qasr
bino qilg'onikim, shoyad bu bog'lardin maqsud guli topilg'ay va ul
qasrlardin murod eshigi ochilg'oy*

Muhandiskim bu qasr obod qildi,
Bu yanglig' tarhini bunyod qildi.

Ki chun xoqong'a ul kom o'ldi hosil,
Tarab bazmida orom o'ldi hosil.

Shabistonida ul sham' o'ldi ravshan
Ki, bazmi gullaridin bo'ldi gulshan.

Necha ul sham' bor erdi dilafro'z.
Vale ko'p shu'la tortar erdi jonso'z.

O'ti gohi chekar erdi zabona,
Bo'lub gohi sirishkim yuzda dona.

Yuziga ishq har dam deb nihoni
Ki, qilg'umdur bu gulni za'faroniy.

Qadig'a g'am yuki deb roz har dam
Ki, qilg'um bu «alif»ni «dol»dek xam.

Ko'ziga aytibon afsona qayg'u
Ki, bir kun iksidin olg'um uyqu.

Boqib ko'ngligau tahdid etib dard
Ki, bu evdin chiqorg'um oqibat gard.

Ne ishkim charx etar izhorin oning,
Burunroq ko'rguzur osorin oning.

Isitmoq chun sharorat zohir aylar,
Badanda ul harorat zohir aylar.

Chu yafrog'ni to'kar bodi xazoniy
Burun rangini aylar za'faroniy.

Angakim bir balo yetkursa taqdir,
Yetar avvalroq ahvolig'a tag'yir.

Aning, chun bor edi ollinda ko'p ranj,
Tarab ayyomi ham erdi alamsanj.

Qachonkim aylabon ishratqa ohang,
Dame no'sh aylamakka jomi gulrang.

Nishot ahli bo'lub har yon navosoz,
Nishotangez doston aylab og'oz.

Surudikim ulusni xurram aylab,
Aning xurramlig'in dardu g'am aylab.

Ne doston ichra mazkur o'lsa Majnun.
Aning ko'ngli bo'lub albatta mahzun.

Ne alhon bo'lsa bir g'admin rivoyat.
Bo'lub bu g'admin ul g'amgin bag'oyat.

Eshitgach ishqo oshiqliq surudin,
Tiya olmay ko'zidin ikki rudin.

Bo'lub Xoqon aning holdin ogoh,
Tafakkur aylabon tortib sovug' oh

Ki, nevchun doyim ul shod ermas erkin?
Hamisha g'admin ozod ermas erkin?

Ne erkin ohu afg'onig'a bois,
Ne qayg'u ashki g'altonig'a bois.

Xito mulkida har nav'i g'aroyib
Ki, mumkin bo'lmag'ay andoq ajoyib.

Sumanbarlar bori zebou nozuk,
Hunarvarlar bag'oyat chustu chobuk.

Musha'bidlar sipehri bevafoson,
O'g'urlab muhra ko'k tosidin oson.

Chu aylab la'b har nayrangsozi,
Falak har lahza yeb o'n qatla bozi.

Qilib tunni yorug', kunni qarong'u,
Suvdin o't yondurub, o'tdin sepib suv.

Ko'kartib shu'laliq o'tdin sipandon,
Osib o'rgamchi tori birla sandon.

Bulardin dog'i purmakru fusunroq,
Hisobi haddu g'oyatdin fuzunroq,

Etib har kun oning bazmida hozir,
Alar aylab fusunu makr zohir.

Qilib shahzoda har qaysig'a ta'miq,
Bo'lub kayfiyati ollinda tahqiq.

Chu hal bo'ldi bo'lub bir dam tarabliq,
Bo'lub raf' ul ajab ishdin ajabliq,

Ne shaklikim ketar ashkoli oning,
G'aroyib ichra qolmas holi oning.

Bular birla dog'i shohi jahongir
Chu aylay olmadni bu ishga tadbir.

Bo'lub bechora ko'p qildi taammul,
Yana bir o'zga ish qildi taxayyul,

Ki, qilg'ay to'rt oliv qasr bunyod,
Bo'lub har fasl bir qasr ichra Farhod.

Tuzub ul qasrda ishratqa asbob,
Farog'at birla no'sh etgay mayi nob.

Yasab har qasrning davrinda bog'e.
Ki bo'lg'ay har gul andin shabcharog'e.

Topib ul fasl rangin ahli nirang,
Muvofiq aylagaylar qasrini rang.

Bahoriy qasrining tuzgach asosin,
Olib gullar jamolidin qiyosin.

Buti gulchehradek shang aylagaylar,
Yuzidek oni gulrang aylagaylar.

Yana qasreki tobistoniy o'lg'ay,
Tana'umning saro bo'stoni o'lg'ay.

Qilur ul fasl bargu sabza ohang,
Tanosub birla qilg'aylar yashil rang.

Yana bir qasrkim bo'lg'ay xazoniy,
Chu bor ul fasl rangi za'faroni.

Anga bu rang ila bergaylar oyin,
Qilib zarkorlig' birla har oyin.

Yana bir qasrni aylab shitoyi,
To'shab kofurgun jinsi xitoyi.

Berib nisbatda qoru muzg'a payvand,
Etib rangin oning kofur monand.

Bu yanglig‘ to‘rt qasri charxkirdor
Ki, bo‘lg‘ay to‘rt fasl andin namudor.

Muhayyo aylagaylar naqshi chindek,
Fazosi ravzai xuldi barindek.

Tugangach ravzadek har bayti ma‘mur
Keraklik bo‘lsa g‘ilmon anda yo hur.

Xitou Chinda tanlab nozaninlar,
Bori g‘ilmonvashu huro jabinlar.

Bu jannatlarg‘a qilg‘aylar xiromon,
Nechukkim ravza ichra huru g‘ilmon.

Shak ermaskim, bulardin shohzoda
Tana‘um birla bo‘lg‘ay dilkushoda.

Burundinkim solur ish tarhi ustod,
Tamom o‘lg‘uncha har bir ishratobod,

Hunarvarlarki qilg‘aylar hunar fosh,
Agar xorotaroshu xoh naqqosh.

Biri har dam yo‘nub yuz nav’ xora
Ki, qilg‘ay havz yo farshu izora.

Biri har dam chekib yuz naqshi dilkash
Ki, har bir qasrni qilg‘ay munaqqash.

O‘shul muddatg‘acha bu korxona
Ki, ko‘rguzgay tiganmakdin nishona.

G‘aroyib ko‘p huvaydo bo‘lg‘usidur,
Base shakl anda paydo bo‘lg‘usidur.

Ko‘runub har zamoni ko‘zga bir shakl,
Ko‘z olg‘och bo‘lg‘usidur o‘zga bir shakl.

Chu bo‘ldi jilvagar ashkol yuz nav’,
Anga ham bo‘lg‘usi timsol yuz nav’.

Yasarda bo‘lsa har san‘atqa mashg‘ul,
Yasalg‘ach bo‘lg‘usi ishratqa mashg‘ul.

Chu bu ishlarga bo‘ldi tab‘i mu‘tod,
Shak ermas bo‘lmog‘ ul ishlardin ozod.

Chu Xoqon topti mundog‘ chorag‘a dast,
Ichiga shodlig‘ yuzlandi payvast.

Bor erdi ollida farxunda dastur,
Mamolik ra‘yidin obodu ma‘mur.

Topib oroyish andin mulku ziynat,
Tutub el ichra Mulkorog'a shuhrat.

Shah etmay mayl anga aytilmayin ish,
Aning ra'yidin ayru qilmayin ish.

Hamul Farhodg'a erdi atobek,
Ko'rub Farhod xud oni atodek.

Aning oshufta holidin bu ranjur,
Nechukkim ganji yag'mo topsa ganjur.

Shah ul fikr aylagach, eldin nihoni,
Kirib xilvat aro chorlatti oni.

Qusuru hur ishin tarh etti borin,
Taxayyul qilg'anin sharh etti borin.

Duo aylab dedi farkunda dastur
Ki hech ish qolmamish royingg'a mastur.

Ravon qilmoq kerak emdi shurui,
Anga-o'q ayladi shah ish rujui.

Chu Mulkoro eshitti, qo'pti filhol,
Shahi mulk ollida yer o'pti filhol.

Chiqib shoh ollidin o'lturdi dilxush,
Bo'lub asbob jam'ig'a raqamkash.

Ketur, soqiyl, manga jomi mayi nob,
Bu soatkim muhayyo bo'ldi asbob

Ki, gardun yetti qasridur vafosiz,
Jahonning to'rt fasli ham baqosiz.

XV

Mulkoroning to'rt ravzai Eram monand bila to'rt qasri falakpayvand imoratin to'rt ayirib har biriga Zuhalvash sarkor va Atorudson me'mor ta'yin qilib rub'i maskundek obodlig'ig'a mashg'ul bo'lg'oni va Farhodning ish tamoshosig'a kelib, ahli hunar san'atini tamoshho qilib, Qurani sangtarosh ishiga yetishgach g'arobatidin fahmi teshasi ul ish idroki xorasidin kund bo'lub, quyosh mag'rib tog'ig'a mayl etgondekl, aning xorosi ustiga tushub, metin tilidin so'z so'rub, xoro sadosidin javob topib, ul ish mayli mumdek ko'ngliga «Kan-naqshi fil-hajar» bo'lg'oni

Muhayyo aylagan bu korxona,
Bu yanglig' surdi vaz'idin fasona

Ki chun shah qildi Mulkoroni ma'mur
Binolar mulkdin qilmoqda ma'mur.

O'zi otlandi davlat birla xushhol,
Tushub davlat kibi ollinda iqbol.

Rikobida hakim erdi adadsiz,
Muhandisshevalar ollinda hadsiz.

Kezib Chin davrida shodu qadahkash,
Aningdek to'rt mavzi' qildilar xush.

Ki har bir ko'rguzub jannat fazosi,
Fazosidek suvi birla havosi.

Kelib bir faslg'a har bir muvofiq,
Bo'lub shahzoda oromig'a loyiq.

Topib devor arkonini avval,
Buyurdi har biriga to'rt jadval.

Chekildi bir yig'och tul ichra har xat,
Yig'och o'mni ham o'ldi xat bar xat.

Chu topti bog' tarhi zebu oyin,
Qilildi to'rt qasr o'rmini ta'yin.

Buyurmoqta o'tub dorog'a navbat,
Yetishti ishta Mulkorog'a navbat.

Xito mulkida erdi ikki ustod,
Ikavlon tav'amonlig' birla hamzod.

Laqabda biri Boniy, biri Moniy,
Muni ko'rgan tasavvur aylab oni.

Qilib me'morliq Boniy ishin fosh,
Kelib Moniy Xito mulkida naqqosh.

Bo'lub Boniyg'a ul yanglig' mahorat,
Ki sharhidin kelib ojiz iborat.

Chekib bu qasri miynokor tarhin,
Kishi andoqliki bir devor tarhin.

Suv uzra gunbazi gardun hisobi,
Anga soz etmak andoqkim hubobi.

Kelib har ne bino ul qilsa bunyod,
Yiqilmoqdin falak qasridek ozod.

Bo'lub tufrog'i oning xoradin berk,
Yasab ohakni ohanporadin berk.

Vale Moniy oningdek naqshbandi
Ki, naqshin charx anga naqshin parandi.

Mudavvar mustaqim o'lsa raqamkor,
Chekib andoqli jadval birla pargor.

Chu bog'lab surati bejong'a zevar,
Bo'lub ul nav'kim ruhi musavvar.

Kelib ul naqsh kilki soyasidin
Ki, kelmay yuz qalam piroyasidin.

Kishiga tushda ta'lim etsa zohir,
Qo'pub ul uyqudin ustodi mohir.

Yana bir ustodi chobuk erdi
Ki, ham luk, san'ati ham nozuk erdi.

Qilib xoro safi birla masof ul,
Laqabda Qurani xoroshikof ul.

Chu metin no'gini xorokan aylab,
Qatiq xoroni ravzan-ravzan aylab.

Chu nozuklukni aylab xomasi fan,
Bo'lub bir lavh uza umre qalamzan.

Yana har nav' ustodi yagona
Ki, ko'r may fannida andoq zamona.

Tilab borini dasturi xiradmand,
Ish ahvolidin o'lди nuktapayvand

Ki, shahg'a bo'yla amre hodis o'lmish,
Anga shahzoda fikri bois o'lmish.

Bu yanglig' to'rt bog'i jannatoyin,
Ichinda to'rt qasri ravza tazyin.

Kerakkim to'rt fasl ul tutsa orom,
Bo'lub ko'ngli qushi har ravzag'a rom.

Borining rangu vaz'in ayladi sharh
Ki, ul nav'u bu nav' etmak kerak tarh.

Chu so'z topti nihoyat, to'kti yarmog',
Taammulsiz nechukkim toshu tufrog'.

Alar ham korband aylab bilikni,
Qo'pub ko'zlarga qo'ydilar ilikni.

Chu Mulkoro alarni qildi xushdil,
Masolih jam' etarga bo'ldi moyil.

Burun ul ishni qildi to'rt sarkor
Ki, jam' etkaylor ulcha bo'lsa darkor.

Qo'yub yuz kordon har ish boshida,
Yana ming korgar har yuz qoshida.

Toshirg'a toshu xishtu bel aroba,
Tutub Chin ichra obodu xaroba.

Solib ham tog'u ham homung'a afg'on,
Og'ir yukdin tushub gardung'a afg'on.

Chiqib har tog' uza yuz xoraandoz,
Ish uzra o'lturub ming xorapardoz.

Aroba demakim, garduni doyir,
Bo'lub xoro yuki ostida soyir.

Shafaq birla falakdin to/lg'amay bosh,
Toshib ish boshig'a oqu qizil tosh.

Bo'lub har novakash bir bahri jo'shon,
Ruboiy bahri soz aylab xurushon.

Alarning bahri zo'ridin nishona
Ki, har yon kemalar aylab ravona.

Topilmay udu sandal ichra najjor,
Nechukkim kirsa do'kon ichra tujjor.

Bo'lur chun arrasi chekmakda mahrur,
Yog'ib sandal nechukkim qishda kofur.

Bo'lur har doygar gardung'a payvast,
Qolib bel urg'uchi balchiq aro past.

Urarda belin kirkach fig'ong'a,
Otib bir parcha balchiq osmong'a.

Biyik toq ustida ustodi banno,
Quyidin qilsa xisht olmoq tamanno,

Topib yuz ming qamar sayr ichra tavse',
Zuhal birla vale borig'a tarbe'.

Payopay korfarmodin hayohay,
Hayohaydin qilib el ish payopay.

Tushub xayli bani odamg'a oshub,
Bani odam solib olamg'a oshub.

Bo'lur gardon aningdek to'rt sarkor
Ki, sargardon qolib bu yetti pargor.

Ketib ustodlardin ishda qonmoq,
Ne tinmoq bir zamone, ne tayonmoq.

Ul ishlarga bu yanglig‘ bo‘ldi chun tarh,
Sarosar qildilar shahzodag‘a sharh.

Ki, mundog‘ to‘rt qasri charxkirdor,
Bo‘lubtur to‘rt jannatdin padidor.

Ki, har bir toqidek ko‘rmaydur ofoq
Ki, bo‘lg‘ay rub‘i maskun ichra ul toq.

Chu ta‘rif ettilar haddin ziyoda,
Havas qildi ko‘rarga shohzoda.

Minib ot, o‘ldi үл yon dashtpaymoy,
Nechukkim tavsani gardun minib oy.

Surub yuz mahvash atrofida markab,
Aningdekkim, qamar davrida kavkab.

Chu raxshin surdi ul yon bemadoro,
Qiyomat ko‘rdi bo‘lg‘on oshkoro.

Tushub bir olam elga bul-ajab jo‘sh.
Bo‘lub borig‘a xobu xo‘r faromush.

Chekib gardung‘a to‘rt andoq bino bosh
Ki, gardun deb anga har lahza: shobosh!

Falak toqiq‘acha bog‘lab havoza,
Zuhal yanglig‘ chiqib ustiga roza.

Qo‘yorg‘a har bino oli ravoqi,
Bo‘lub qolip hamono charx toqi.

Ishida mahv oningdek har bir ustod
Ki, ishdin o‘zga bori ishdin ozod.

Ko‘rub shahzoda andoq turfa ahvol,
Tahayyur barmog‘in tishlab — qolib lol.

Qayu bir peshakim andesha aylab,
Qolib hayronu tahsin pesha aylab.

Kezar erdi boqib har peshavarni
Ki, ko‘rdi necha chobuk teshavarni.

O‘kub har sori qulla-qulla xoro,
Qilibon pora-pora bemadoro.

Itik teshalarig‘a har qaro tog‘.
Pichoq ollinda andoqkim, sarig‘ yog‘.

Birining mumdek ilgida xora,
Qilib suv g‘ulbig‘a sher oshkora.

Biri yumshog‘ yig‘ochdek xorapardoz.
Sutung‘a pilpoya aylabon soz.

Aroda naqshbandi hiylasozi,
Muhandis shevai paykartirozi

Temurdin xomasi har yon ravona,
Qilib tosh uzra tufroqdek nishona.

Chekib yuz nav’ paykar xomasidin
Ki, Moniy lol o‘lub hangomasidin.

Gahi hanjor ila, gohi qilib zo‘r,
Solib san’at bila ofoq aro sho‘r.

Ko‘rub shahzoda andoq kordone,
Tamoshosig‘a mayl etti zamone.

Chu tushti, soldilar bir tosh uza raxt,
Yasab shoh o‘ltururg‘a xoradin taxt.

Saodat birla tutqoch anda taskin,
Dedi: «Ey kordoni san’at oyin.

Degil bu san’atingdin bizga fasli
Ki, andin zohir o‘lsun far‘u asli.

Oting aytu oni hamkim bu pesha
Ki, yo‘ng‘ay mumdek xoroni tesha.

Nedindur ko‘rmaduk bu nav‘i hargiz
Ki, bo‘lmish fahm idrokida ojiz?

Yig‘ocheckim qatiqroq bo‘lsa zarra,
Pichoq yetkach bo‘lur andoqli arra.

Ne suv birla beribsan teshanga zeb
Ki, topmas xora yo‘nmoq birla oseb.

Hamul xomangki aylar xora tanqir,
Aning kayfiyatini ham ayla taqrir».

Yer o‘pti kordoni naqshpardozi,
So‘zin qildi duo birla sarog‘oz

Ki: «To bo‘lg‘ay havodis Ko‘hi Qofsi
Chaqilg‘ay ildirim xoro shikofi.

Havodis toshidin osuda boshing,
Ushotsun dardu g‘am boshini toshing.

Qatiq xasmiling nasibi xora bo‘lsun,
Mashaqqat tog‘ida ovora bo‘lsun.

Chu so'rdung avval otim shuhratini
Va so'ngra san'atim kayfiyatini.

Otim Quran, ishim xud oshkoro,
Qo'lumda teshau ollimda xoro.

Bukim so'rdungki metin birla tesha,
Nechuk sinmay yo'nar xoro hamesha?

Aning suv bermagida holati bor
Ki, andin aylamasbiz elga ixbor.

Su bersa o'yla afzorig'a ustod,
Yuz il xoro demaykim, yo'nsa po'lod,

Sinardin teshavar osuda bo'lg'ay,
Tugangay baski ishdin suda bo'lg'ay.

Xito ahli bu san'at aylabon soz,
Bo'lub olam elidin ishta mumtoz.

Bu el ham ulcha men bilganni bilmay,
Dalilim buki: men qilganni qilmay».

Chu dono surdi mundoq nuktai pok,
Bo'lub shahzoda bilmakka havasnok

Dedi: «Ollimda bo'l shug'lungg'a mashg'ul,
Ki, bu san'at erur ko'nglumda maqbul.

Gahe yo'ng'il, gahe naqsh ayla xora,
Men aylay o'lturub bir-bir nazora».

Hunarvar yetkurub gardung'a boshin,
Muhayyo aylabon afzoru toshin.

Ko'rub shahzoda ko'nglin shug'lig'a band,
Bo'lub xorotaroshu naqshpayvand.

Qayu bir teshakim xorog'a solib,
Bu tahsin aylabu hayratqa qolib.

Bu erdi shug'li to ul lahzakim mehr –
Yashurdi burqai xoro aro chehr.

Qo'pub ul xoradin shahzoda nokom,
Tutub xorosumi ustida orom.

Savodi shahr sori xorapaymoy,
Nechukkim tog' aro mehri falaksoy.

Ketur, soqiy, manga bir jomi rangin
Ki, tushmish g'am toshi ko'nglumg'a sangin

Ki, ul sel anda g'am xorin supurgay,
Demay g'am xorikim, xoroni surgay.

Farhodning.Qoran bila xoro yo'narda muqorin bo'lub, balki ul oyning bu Zuhal bila qiron qilmog'i va bu fanda anga sohibqironliq eshigi ochilmog'i va Moniy qalam mo'yidin tasvir fanin qalam-baqalam, balki mo'-bamo' bilmog'i va jamii sanoyi' va hunar daqoyiqi aning ilgiga kelmog'i va to'rt yilda to'rt hadiqai Eram misol va to'rt qasri Xavarnaq timsolningkim, to'rt fasl muqtaziyoti rangi bilan bino qo'yulub erdi, itmomi va xoqonning alarni Farhodga musallam tutub, anda bazmi ishrat tuzarga ehtimomi

Bu xoro uzra tez etkan qalamni,
Yuziga bo'yla naqsh etti raqamni:

Ki, chun shahzoda tushti uyga ul shom,
Yo'q erdi ko'nglida bir lahza orom.

Bo'lub xoro tamoshosig'a mag'lub,
Solib har dam havas ko'nglig'a oshub.

Nechakim aql piri zufunundur,
Havas atfoli ilgida zabundur.

Chu bo'ldi tun qaro tog'i nigunsor,
Nechukkim zilzila bo'lg'onda ko'hsor.

Quyosh la'li chekib tog' uzra avrang,
Falakni subh qildi marmariy rang.

Chu gardun qullasig'a mindi xurshed,
Tamosho azmig'a otlandi Jamshed.

Surub markabni chun ul yon yovushti,
Hunar ahliga rustoxez tushti.

Solib har xayl ichiga chun nazar tez,
Tavaqquf aylamay aylab guzar tez.

Debon har kim ishiga chun solib ko'z,
Ham oning istilohi birla bir so'z.

Topib ahli hunar bu nav'i komin,
Fuzunroq aylab ishda ehtimomin.

So'zidin chun tamattu' oldi har xayl,
Ravoni ayladi Qoran sori mayl.

Yana tutti hamul xoroda maskan
Yana yo'ndi hamul xoroni Qoran.

Buyurdikim, kelib ustodi haddod,
Yasog'ay teshau metini po'lod.

Hamul ohangudoziohaninchang,
Ravon qildi buyurg'on ishga ohang.

Bo'lub o'tdin temur la'li Badaxshon,
Shafaq ichra nechukkim mehri raxshon.

Yasab har nav'idin afzori diljo',
Vale afzorig'a Quran berib suv.

Suv bergach olibu xoro yo'nub tez,
Bo'lub xorodin ul suv otashangez.

Ne ish soriki solib ko'z nihoni,
Nihonu oshkor onglab oni.

Tasarruflar qilib ul nav'i mulhaq
Ki, bardin ming bo'lub ul ishga ravnaq

Aningdek qildi xoro yo'nmog'in vird
Ki, yuz Quran qoshida bo'ldi shogird.

Gahi eldin qilib andesha pinhon,
Olur erdi qo'lig'a tesha pinhon.

Qilib bir damda oncha ish nihoni
Ki, qilg'ay o'zgalar bir oyda oni.

Bu erdi har kun oning ishtig'oli
Ki, to ul peshada bo'ldi kamoli.

Chu bo'ldi to'rt yil gardun mururi,
Yasoldi to'rt firdavs u quşurı.

Tashida qildi Quran san'atu soz,
Ichinda bo'ldi Moniy naqshpardoz.

Hamon alvon bilakim tüşti taqrir,
Tuzatti har bir evga naqshu tasvir.

Qalamzang'a bo'lub surmak qalam fan,
Yonida korfarmo ham qalamzan.

Qayu suratki Moniy qildi timsol,
Anga Farhod ochti chehra filhol.

Bu ishni dog'i oz fursatda qildi,
Aningdekkim, kerak alqissa bildi.

Ul evlarga tuganguncha ichu tosh,
Ham o'ldi xorabur, ham bo'ldi naqqosh.

Bularni qo'yki, har ustodi mohir
Ki, qildi san'atin ul evda zohir,

Chu har yon mayli bir dam zohir o'ldi,
Ul ishda ustodi mohir o'ldi.

Butub alqissa har bir qasri oliv,
Yasaldi bog'lari jannat misoli.

Bahoriy ravza topqoch zebu tazyin,
Ichu toshig'a gulgun bo'ldi oyin.

Bo'lub suratlariqa chehra gulrang,
Qilib gulzor aro ishratqa ohang.

Gileme solinib gulgunu zebo,
Yasolib ko'rgasi gulrang debo.

Bo'lub gulrang ravzan, tobodon ham,
Eshik gulrang, balkim oston ham.

Butub havzeki andin ruh olib qut,
Ushoq tosh tegrasida la'l'u yoqut.

Bo'lub gulrang may havz ichra to lab,
Arig'lardin dog'i oqib labo-lab.

Ochilg'on har taraf bir gulshani gul,
O'kulgan har sori bir xirmani gul.

Kezib gulchehralar har sori mavzun,
Kiyib boshdin-ayoq deboyi gulgun.

Yana bir ravza tobistoni uslub
Ki, keldi qasri miynorangu marg'ub.

Topib ul dog'i axzar zebu oro,
Qolib sargashta andin charxi xazro.

Yeri uzra sarosar sabza navbar,
Chamanlar sarbasar sarvu sanavbar.

Qushi to'ti, ne to'tikim surushe,
Malakdek hulla birla sabzpo'she,

Ravon bir sho'xi sabzorang har yon,
Tutub bir jomi miynorang har yon.

Bo'lub har havzning toshi zabarjad,
Ushoq tosh o'rnig'a sochib zumurrad.

Falak yanglig' yashil qasrida toshi,
Yashil toshi kabi toqida koshi.

Aningdekkim yashil koshiyu xora,
Yashil chini bila farshu izora.

Demay har sarv, balkim har giyohi,
Bo'lub ishratqa anda Xizri rohi.

Yana bir ravzag'a rangi xazoniy,
Tana'um kulgusiga za'faroniy.

Muzahhab toqi bazmoroyi oning,
Mutallo farshi gardunsoyi oning.

Hunar kilki bila aylab hunarkor,
Ichin zarkoru toshin dog'i zarkor.

Ichining surati ruhi musavvar,
Tashining shamsasi mehri munavvar.

Bo'lub havzining oltun farshu xishti,
Nechukkim xisht ila farshi bihishti.

Mayi asfar bu havz ichra ravona,
Suv ichra mehr aksidin nishona.

Nechukkim havzdin oqib sorig' mul,
Xazoniy bargdin yog'ib sorig' gul.

Sanamlar jilvagar mehri samovash,
Ayog'din-bosh libosi kahrabovash.

Bori ma'shuqu oshubi zamona,
To'ni rangi borining oshiqona.

Yana bir ravza rangi sarbasar nur,
Bayoz ichra kirib, andoqki kofur.

Bo'lub qasrining ichu toshi marmar,
Ne marmar, yashmi kofuriy sarosar.

Safodin havzi siymi nob yanglig',
Tala'ludin suyi simob yanglig'.

Bo'lub gachkorlig' siymin ravoqi,
Nechukkim qosh ichinda ko'zning oqi.

Bari oq hulladin oyini oning,
Bari farshi bo'lub oq chini oning.

Yorub har ev xitoyi siyntandin,
Tan uzra hullasi bargi sumandin.

Sadafgun havz aro har yon oqib suv,
Bu suvdin sekregan har qatra inju.

Bu yanglig' to'rt suratxonai Chin,
Ichinda to'rt qasri ravza oyin.

Qayu bir qasr har ayvon sipehre,
Ne suratxonakim, har shamsa mehre.

Tugandi zeb aro Bog'i Eramdek,
Qayu Bog'i Eram, Baytul-haramdek.

Chu Mulkoro shuruu ehtimomi,
Muhayyo qildi ul ishni tamomi.

Kelib Xoqon qoshida qildi taqrir,
Munungdek to'rt mushkil ishni bir-bir

Dedi chun borchanning kayfiyatин jazm,
Tamoshosig'a Xoqon ayladi azm.

Surub so'l yonidin farxunda dastur,
Savodi mulk royi birla purnur.

Yurub o'ng yonidin shahzoda Farhod,
Bo'lub shah shod, bal shahzoda ham shod.

Guzar aylab burung'i ravza sori,
Shahu shahzodau dastur bori.

Tushub chun qildilar azmi tamoshо,
Desang firdavs o'lur ul nav' hosho.

Ko'rub bog'ida yuz turluk ajoyib,
Topib qasridа ming oncha g'aroyib.

Ikinchi xud jinondin bul-ajabroq,
Uchunchi qasr ondin bul-ajabroq.

Bo'lub to'rtunchida baskim latofat,
Bu uchdin dog'i ortuqroq g'arobat.

Bu andin yo'qli, ul mundin kelib xo'b,
Biri-birdin kelib matbuu marg'ub.

Bo'lub darkida ojiz aqlu jon ham,
Muqir ajzig'a fahmi xurdadon ham.

Muni har kim ko'rub ra'nou cholok,
Ani ko'rgach ketib bu yodidin pok.

Anga har kim qilib fikru taammul,
Muni ko'rgach unutub oni bilkull.

Berib ustodlарg'a oncha in'om.
Ne oncha yuz tama' qilg'oncha in'om.

Biyikroq chekti Mulkoro maqomin,
Burung'icha yuz aylab ehtiromin.

Tutub shahzodag'a borin musallam,
Hamul huru qusuru ravzani ham.

Solib jashnu tarab tarhini bir yil
Ki, sharhidin aning ojiz bo'lub til.

Dedi dasturi Mulkorog'akim: «Bot
Ki, ta'xir ichra keldi biymi ofot.

Tuzat har yerda onglab fasl chog'in,
Uch oyliq ayshu ishratning yarog'in.

Hamul uch oyki faslining havosi
Qilur ul qasr lavni iqtizosi».

Eshitgach hukm dasturi xiradmand,
Buyurg'on ishga bo'ldi sa'ypayvand.

Ochib har sori maxzanlarg'a abvob,
Tuzotti aysh uchun bir yilliq asbob

Ki, bo'lg'ay har uch oy bir ravzada to'y
Ki, o'lgay har kuni yuz otu ming qo'y.

Munga loyiq bari ma'kulu mashrub
Ki, ham ko'pdin-ko'pu ham xo'bdin-xo'b.

Sochiq birla navou sozi oning,
Xitoyi jins poyandozi oning.

Adadsiz mevai ishratfizoyi,
Nihoyatsiz yana xoni xitoyi.

Ketur, soqiy, sharobi chini oyin
Ki, jonim qasdi et mish bir buti Chin.

Chu qildi Chin shahi may bazmig'a azm.
Yasoli biz dog'i may azmig'a bazm.

XVII

*Bahor nasimi nafas bila lola o'tin yorutub, g'uncha pardasin ochqonda,
balki lolau gul yafrog'larin chaman gulruxlari boshig'a sochqonda
xoqon Farhod bila gulnoriy qasr mayli qilib, gulgun may o'ti bila
bazm ravshan etib; chaman rayohindin xoli bo'lub, ashjor xizrvash
yafrog'lar bila sipehri axzardin namuna bo'lg'onda rayhoniy qasrda
tarab bargin tuzotib, rohi rayhoniy ichib; daraxt yashil kisvatin
za'faroniy hullalarga badal qilg'onda za'faroniy qasrda oltun sog'arg'a
asfar may to'kub; day tojiri bog' libosin kofurkirdor qilib, balki tog'u
sahrog'a kofurkor bo'g'onda qasri kofuriy aro billurgun qadah ichra*

*kofuriymizoj may no'sh etib, har hadiqada uch oy nishot qilib, bir
yilni bu nav' tarab bila o'tkarib xogon Farhodning mizofig'a iloj qila
olmog'oni*

Hamal tahvili etkach mehri gulchehr,
Ochar yuz gul zamona ko'rgach ul mehr.

Qilur mashshotai sun' oshkoro,
Arusi dahrning husnig'a oro.

Qilur tun birla zulfu kun bila eng,
Etar lekin bo'yi birla sochin teng.

Rutubat yetkurub har sori yog'in,
Tar aylab qatradin gullar dimog'in.

Bulut aylab rutubat ul sifat fosh
Ki, nargis urkudar solib quyi bosh.

Ko'rub nargisda mundoq turfa uyqu,
Qizortur g'unchanı har lahza kulgu.

Tilar chun g'uncha shakkar xanda qilmoq,
Topar ul kulgudin gul-gul ochilmoq.

Bulutkim g'uncha uzra jola otib,
Hamono kulgusidin bag'ri qotib.

Munikim g'uncha tinmas kulgusidin,
Muhaqqaq bilma nargis uyqusidin.

Ochar nargis muza'far tosi chandon,
Bo'lur ul za'farondin g'uncha xandon.

Agar xud no'sh qilmas g'uncha oni,
Nedin bas komin aylar za'faroni?

Hamonokim emastur za'faron ul
Kim, aylar xurda og'zida nihon ul,

Chun aylar xurda yig'mog'liqqa ohang,
Tutar bu xurdadin dahr oni diltang.

Hamono xurda to'kmakka nigundur,
Belida yo'qsa oning ne tugundur?

Chekár bog' ichra bulbul oncha afg'on,
Ki, afg'oni qilur gul bag'rini qon.

Va yo gul ko'rguzur bir paykar ondin,
Qizil har bargi bir o'tluq par ondin.

Chu bulbuldin bo'lur paykorguzin gul,
Bu ma'ni birla derlar otashin gul.

Qachon yel qilsa har bargini pora,
Uchar har sori ul o'tdin sharora.

Bo'lur gulshan harimi sarbasar gul,
Latofat ichra bir gulshancha har gul.

Nasimi subh o'lur bog' ichra gulbor,
Bo'lur bog' otashin gul birla gulnor.

Bu o't yonida bulbul maskan aylar,
Qanot urmoq yelidin ravshan aylar.

Qilur gulbun chu gul ochmoqni ohang,
Bo'lur gulshan yuzi gul birla gulrang.

Bu fasl ichraki olam bo'ldi gulgum,
Shafaqgun aksidin mir'oti gardun.

Huvaydo qildi har gul bir shamoyil,
Shah o'ldi qasri gulgum sori moyil.

Tuzoldi oncha asbobi tana'um
Ki, gulshan bo'ldi oning ostida gum.

To'shab qasr ichra yuz deboi gulrang,
Qo'yuldi taxti gardun sori ohang.

Shah o'lturdi, yonida shohzoda,
Qilib orazlarin gulrang boda.

Qo'yub taxt ollida kursii gulfom,
Bo'lub ustida Mulkorog'a orom.

Turub bazm ichra yuz gulchehra Chin,
Borig'a hulla gulrang gullogin.

Mayi gulgum tutub gulchehra soqi,
Ichar el qo'ymayin bir qatra boqi.

Mug'anniy nag'ma tortib betaammul,
Biaynih o'ylakim, gul fasli bulbul.

Gul aylab barg, har bir sarvi navxez,
Qilib har raxnadin qasr ichra gulrez.

Botib bazm ahli gul bargida to farq,
Shafaq bahrida mehr o'lgan kibi g'arq,

Chekip gulrang may shahzoda Farhod,
Guli uxsoridin xoqon bo'lub shod.

Yuziga boqibu borib o'zidin,
Oqib xushvaqtlig' ashki ko'zidin.

Qilib har lahza mufrit mehr zohir,
Sochib boshig'a gah gul, gah javohir.

Yo'q ulkim, bazm eli shaydosi oning
Xitou Chinda vovaylosi oning.

Bu yanglig' to nujumi charxpaymoy,
Hisobi fasl ila o'tkardi uch oy.

Alar gulnorgun qasr ichra gulposh,
Ko'tarmay la'lgun maydin dame bosh.

Itikrak esdi chun gulshan shamoli,
Chamanni borchha guldin qildi xoli.

Yashundi bargi gul yafrog' ichinda,
Nihon o'ldi shajar yafrog' ichinda.

Libos etti chaman miyno masallik,
Ne miyno, gulshani xazro masallik.

Chamanlar ichra yo'l-yo'l sarvi ozod,
Degilkim soldi tuz-tuz soya Farhod.

Dema sarvu sanubar, har niholi
Bo'lur sarvu sanubardin misoli.

Berib yafrog' nishon to'ti paridin,
Shajar tovusi jannat paykaridin.

Anga dog'i qovursun obkashdin,
Munga ham toj shoxi xizrvashdin.

Shajar gar bo'lmasa tovus bog'i,
Nedin tovusdek bo'ldi ayog'i?

Magar onglab o'ziga uyqu chog'in.
Pari ichra o'g'urlab bir ayog'in.

Qilib noranj oltundin ayon ganj,
Libos aylab o'ziga bargi noranj.

Uyotdin ishqpechon bargi pechon,
Chiqib har shox uza yuz ishqpechon.

Yashil safha chamanning marg'zori,
Kumush jadvaldek oning jo'ybori.

Samar suvlar bo'lub oyinaohang,
O'lang aylab ayon ul ko'zguda zang.

Yo‘q, ul suv bog‘ning ruxsori onglar,
Anga sabza xati zangori onglar.

Bu fasl ichraki zebi olam o‘ldi,
Bori ofoq sabzu xurram o‘ldi.

Qilib ul gulshani miyno sori azm,
Tuzub ul sabzai ra’no uza bazm.

Falakvash qasri axzar ichra mayno‘sh
Ki, aylab charxi axzarni faromo‘sh.

Qilib Farhodu xoqon hulla chini,
Bo‘lub Chin taxtining masnadnishini.

Yashil to‘n ichra har yon siymbalarlar,
Yashil barg ichra andoqkim shajarlar.

Qizil rohu yashil chini piyola,
Nechukkim sabza sahni ichra lola.

Mayi gulrang chini sog‘ar ichra,
Shafaq andoqli charxi axzar ichra.

Ayoqchiliq etib har sori oyin,
Achig‘ may tutqali bir sabzi shirin.

Bo‘lub may shirasidin otashangez,
Berib ul o‘tqa taskin qursi kashnez.

Taom ichra takalluflarg‘a dastur,
Ham andoqkim burunroq bo‘ldi mazkur.

Bo‘lub ham qasri miyno ichra uch oy,
Nishotu aysh birla bodapaymoy.

Chu qildi kahrabogun mehri gardun,
Yig‘ochlar bargi rangin kahrabogun.

Yetishti kahrabogun qasr chog‘i.
Ochildi kahrabogun qasr bog‘i.

Shajar yafrog‘i bo‘ldi kahrabodek,
Demakim kahrabo, mehri samodek.

Bu nav’ o‘t sori bo‘lg‘och yel guzori,
Sochib har sori gulrezi chinori.

Chinorekim ichiga o‘t tutoshib,
Ul o‘tning shu’lasi bargidin oshib.

Sabo qilg‘och suv ichra zarfoshonlig‘,
Suning tig‘ini aylab zarnishonlig‘.

Uchub barg o'tidin har yon sharora,
Nechukkim zarvaraqdin pora-pora.

Sarig' yafrog' uzakim o'lturub zog',
Bo'lub andog'ki sorig' lolada dog'.

Terak sorg'ortibon yuz zorlardek.
Sarig' og'riq bila bemorlardek.

Chamanning har yig'ochi bir sarig' qush,
Bo'lub bori tulak ayyomig'a to'sh.

Havo qilmoqqa yafrog'din ochib par,
Chu yeldin silkinib, har yon sochib par.

Qilib har tun nasimi subhgohi,
Shajar bargin nechukkim subh kohi.

Aningdekkim chekib oshiqsovug' oh,
Qilur kohi yuzin ul ohi jonkoh.

Quyun yafrog'ni aylandursa har yon,
Bo'lur majnuni sargardonu uryon.

Qilib zarhal xazon naqqoshi tartib,
Qilurg'a bog' avroqini tazhib.

Bu shug'li ichra aylab sahv tarkin,
Zar andar zar qilib barg uzra bargin.

Quyoshdek tob urub qasri muzahhab,
Xazoniy barglar girdida kavkab.

Ajab fasle jahong'a ko'rguzub yuz
Ki, bir kun jilva aylar mehru yulduz.

Munungdek faslda shahzodau shoh.
Bu nazhatgahni qildilar tarabgoh.

Qilib kisvat hariri za'faroni,
Iki gardun quyosh ichra nihoni.

Muzahhab shirada oltun surohi,
Bo'lub oltun suyi lavn ichra rohi.

Uy oltun, farshi oltun, tomi oltun,
May oltun, zarfi oltun, jomi oltun.

Hulal qasr ichra har yon zebi zarhal.
Kavokibdek guhar birla mukallal.

Ko'runub ko'zga oydindek namudi,
Quyosh zarrishtasidin toru pudi.

Mug‘anniylar chekib dilkash navolar,
Solib zarkor toq ichra sadolar.

Favokih bazm aro limuvu noranj,
Bihi ko‘rgach oni ko‘rmay yana ranj.

Tarab ko‘prak bo‘lub dasturdin ham,
Dema dasturkim, maqdurdin ham.

Uch oy bu qasr aro ham tuzdilar jaysh,
Surudu boda birla qildilar aysh.

Sovurdi chun shajar bargini sarsar.
Suning simobini day qildi marmar.

Havo dog‘i bulutdin kiydi sinjob,
Bulut dog‘i havog‘a sochti simob.

Day ustodi nechukkim zargari Chin,
Zilol atfoli lavhin qildi siymin.

Bulutdinkim tomib har qatrali suv,
Burudatdin yog‘ib olamg‘a inju.

Arig‘kim obgirin hanjar aylab,
Sovuq og‘zi luobin xanjar aylab.

Falak tundin ko‘mur aylab saranjom,
Shafaqdin solibon o‘t anda har shom.

Ul o‘tni tong yeli birla dam aylab,
Isitmog‘liq uchun qaddin xam aylab.

Qamar sarchashmasi har tun to‘ngub muz,
Muz o‘lg‘on qatralar girdida yulduz.

Muz aylab yer yuzin oyinaoyin,
G‘alat qildim, degil oyinai Chin.

Sovug‘ o‘t tab‘idin eltib harorat,
Sharar o‘rtarga ko‘rguzmay sharorat.

Qiziq kul tobi yo‘q onchaki sinjob,
Yo‘q oltoyicha yong‘on shu’lag‘a tob.

Qizil axgar aqiqi nob yanglig‘,
Burudatdin guli serob yanglig‘.

Qizil o‘tsovug‘ andoqkim qizil gul,
Aning dudi bo‘lub gul uzra sunbul.

Yog‘ib andoq burudat zamhariri
Ki, taxta tosh bog‘lab suv hariri.

Kafin og'zi bila muflis dam aylab,
Iki tiz ko'ksi ichra mahkam aylab.

Qo'lin qo'l tug'lar ichra mu'takif ham,
Qulog'lardin o'tub iki katif ham.

Mizojin topmayin xurshed mahrur,
Sochib olamg'a nur o'rnig'a kofur.

Jahon ham qor ila kofur monand,
Havo ham muz bila bulurpayvand.

Sovug'ning bo'yla kofuru buluri,
Oqortib borchcha olamni zaruriy.

Agarchi hullalarning rangi kofur,
Va lekin osu qoqum birla mahrur.

Yana bazm o'ldi anjumdek muhayyo,
Bo'lub jam'iyat andoqkim Surayyo.

Tutub har sori bir Chin nozanini,
Tuman ming noz ila bir zarfi chini.

Gar oti chiniyi fag'furi oning,
Vale rangi kelib kofuri oning.

Degancha balki yuz oncha takalluf,
Takalluf bobida qolmay taassuf.

Nishotu aysh o'lub sharh aylagoncha,
Qayu sharh aylagonchakim, yuz oncha.

Bu yanglig' ham o'tub ishratda uch oy,
Bo'lub ul to'rt yerda majlisoroy.

Bularg'a bois ulkim shohzoda,
Bu yanglig' aysh birla ichsa boda.

Nishotin har zamon may toza qilg'ay,
Tarab har lahza beandoza qilg'ay.

Vale ul bermay o'z tavrig'a tayg'ir,
Nechuk tayg'ir topqay naqshi taqdir?

Hamul purdardu so'zga ohi oning,
Anodin nolai jonkohi oning.

Biravkim zor yig'lab-yig'lab ul zor,
Topib ko'ngli el ozoridin ozor.

Chiqorib so'zlig' so'z boshidin dud,
Sovug' oh aylab ohin otasholud.

Bo'lub el anduhidin ko'ngli g'amnok,
Yoqo chokin ko'ruba, ko'ksin qilib chok.

Birovkim ishqadin qilsa rivoyat,
So'ruba har dam mukarrar ul hikoyat.

Tafahhus aylab andin ko'p nishoni,
Nishonin ko'nglida asrab nihoni.

Visol ichra zamirin shod topib,
Alamdin xotirin ozod topib.

Yetishgach hajr sharhi zor yig'lab,
Iki ko'z aylabon xunbor yig'lab.

Chu xoqon o'z ishin nazzora qildi,
G'alat topti, nechakim chora qildi.

Yengib ul hol aro hayronlig' oni,
Qilib sargashta sargardonlig' oni.

Qadahsiz, soqiyo, hayronmen asru,
Evur sog'arki sargardonmen asru.

Ko'ngulga ishq o'ti solg'och sharora,
Anga yo'q may suyidin o'zga chora.

XVIII

Xoqonning xonlig' tojin o'z gavhari bila arjumand sarmoya qilurning mojarosi va jahonbonliq taxtin o'z naqdi bila balandpoya etarning muddaosi va o'z qarig'onidin boshi oqorg'on sarguzashtin demoq va ko'zi adam uyqusig'a mayl qilg'on afsonasin aytmoq va Farhodning toj soyasidin boshin qochurub, taxti poyasidin ayog'in yashurmoq va boshin xoqon taxti ayog'iga qo'yub uzr aytmog'i va uzri boshtin-ayoq xoqon ko'ngliga yoqib o'z so'zidin qaytqoni

Bu kishvar uzra urg'on ko'si shohi,
Bu oyin birla tuzdi so'z sipohi

Ki, xoqon har nechakim chora qildi,
Qazo ichra o'zin bechora bildi.

Ko'ruba Farhod tog'i avjini tund,
Qilib ul tog' royi tig'ini kund.

O'zin solmay yana bir fikr etib soz,
Bu yanglig' bo'ldi ishga chorapardoz

Ki, chun qilmish kuhulatdin tajovuz,
Kibar mehrobig'a qo'ymish yoshi yuz.

Yana Farhod bo‘lmish navjavon ham,
Xiradmandu rashidu pahlavon ham.

Yo‘q ulkim Chinda xoqonliqqa loyiq,
Bori olamda sultonliqqa loyiq.

Nekim shahlig‘ aro shoyist bo‘lg‘ay,
Kim ul shahlarg‘a darboyist bo‘lg‘ay,

Yaratmisch Haq aning zotida borin,
Ayon qilmay kerakmas ish g‘uborin.

Erur bori hunar ichra kamoli,
Tamomi ayblardin zoti xoli.

Yig‘iyu nolau afg‘ondin o‘zga
Ki, yo‘qtur hech aybi ondin o‘zga.

Birovkim topsa shahlig‘din rayosat,
Tuzuk bo‘lmas ishi qilmay siyosat.

Chu ko‘ngli bor aning riqqatg‘a moyil,
Erur andin tashaddud naqshi zoyil.

Kerakmas erdi tab‘i muncha sofi
Ki, bo‘lg‘ay saltanatg‘a ul munofi.

Birovkim olam ichra shoh kelmish,
Ulus boshig‘a zillulloh kelmish.

Kerakkim shaxsdin ne topsa poya,
Hamul holatni zohir qilsa soya.

Tomug‘, uchmog‘ yaratmisch Hayyi Jabbor,
Agar Vahhob erur, Qahhor ham bor.

Angakim berdilar mir‘oti shohi,
Erur ul mazhari zoti Islohi.

Aning zotig‘a bo‘lg‘onlar mazohir,
Kerak bo‘lmoq sifoti birla zohir.

Sifotidin biri har kimda kamdur,
Munofi shahlig‘ asbobic‘a hamdur.

Chu bor ul mazhari sirri jamoli,
Jaloliyat o‘tidin zoti xoli.

Qayu dashmanki, qasdi joni qilg‘ay,
Tilarkim, jon aning qurbanbi qilg‘ay.

Havodis shastidin gar kelsa yuz o‘q,
Ravo ko‘rgay o‘ziga, o‘zgaga yo‘q.

Bu ish darveshlikda xush sifatdur,
Vale shohlig'da noxush xosiyatdur.

Shah ar tig'i siyosat qilmasa tez,
Chekilgay xalq aro yuz tig'i xunrez.

Qaroqchi qoni o'lsa raxtida dog',
Bu gul tojirg'a aylar tog'ni bog'.

Agar zolimg'a yo'qtur shohdin bok,
Erur ul xushdilu, mazlum — g'amnok.

Yatim etsa ichib ko'y ichra bedod,
Bu g'amdin tifli maktab bo'lmas ozod.

Bularni ul demak bo'lmaski bilmas,
Bilur, lekin nechukkim bildi qilmas.

Manga bu qissa bas mushkil tushubtur,
Kim ul mazlum ko'chakdil tushubtur.

Netaykim zo'ridindur pil ojiz
Ki, sindurmas singak nishini hargiz.

Ne osig' sherdin ko'p zo'r panja,
Ayog'ida chu bo'lmas mo'r ranja.

Ne sud, ar ilm aro fardi zamondur,
Chu jahl ahlig'a biymidin amondur.

Emastur anda bu xudroylig'din,
Erur olamg'a beparvoylig'din.

Necha bu ishta bo'lдум fikratandish,
Davo yo'q erdi, qolmish emdi bir ish.

Anga tutsam musallam saltanatni,
Zarurat tark qilg'ay bu sifatni.

Qachon ish tushsa o'z boshig'a beshak,
O'ziga tutqusidur borcha emgak.

Chu qildi olam ahlig'a taahhud,
Yomon elga bo'lur vojib tashaddud.

Siyosatni birov chun qildi bunyod,
Bo'lur tadrij birla tab'i mu'tod.

Bu ishning lazzatin chun topti komi,
Bo'lur har lahza ko'prak ehtimomi.

Bu ra'yi birla xoqon xushdil o'ldi
Ki, ya'ni borcha komi hosil o'ldi.

Topildi ishga chun bu nav'i taqrib,
Ravon shohona jashne qildi tartib.

Tilab arkoni davlatning tamomin,
Qilib hozir eshikning xosu omin.

Berib shahzodag'a yonida manzil,
So'z og'oz etti oson, lek mushkil

Ki, chun Haq aylabon zohir hidoyat,
Manga qildi jahonbonlig' inoyat.

Xitou Ching'a berdi komronlig',
Qayon azm aylasam kishvarsitonlig'.

Tajammul haddi imkondin fuzunroq,
Nekim qilsam gumon ondin fuzunroq.

Ne komekim taxayyul ichra sig'may,
Ne ayshekim taaqqul oni yig'may.

Borig'a qildi ko'nglumni barumand,
Karomat qildi borin g'ayri farzand.

Bukim mulkumga yo'q erdi valiahd,
Og'u ta'mi berur erdi yesam shahd.

Bu g'amdin muttasil pajmurda erdim,
Hayotim bog'idin ozurda erdim.

Chu yig'lab yerga ko'p qo'ydum yuzumni,
Yorutti Haq sening birla ko'zumni.

Bihamdillah, nekim qildim tamanno,
Borin iqboldin toptim muhayyo.

Bu kun yuz shukrkim qildi O'g'onim,
Seni ming onchakim bo'lg'ay gumonim.

Chu Haq zotingni koni ma'ni et mish,
Xaloyiq vasfidin mustag'ni et mish.

Ne ishtin bo'lsa shahlig' e'tibori,
Bukun mavjud erur zotingda bori.

Falak pili sahardin cheksa xartum,
Qoshingda pashsha xartumicha ma'lum.

Ulumung bahridin olsoq hisobi,
Atorud shaklidur andin hubobi.

Zamiring vasfi mustahsan emastur,
Quyosh ravshan demak ahsan emastur.

Seni dono demak yoxud xiradmand,
Demakdurkim achig‘ maydur, chuchuk – qand.

Bukun andinki bor Haqning qazosi,
Kuhulat birla shayxuxat arosi.

Yoshim ellik bavodisin tay etmis,
Ne ellik, oltmis haddig‘a yetmis.

Ishimga dam-badam qilsam taaqqul,
Erur holimg‘a kun-kundin tanazzul.

Qariliq aybini yoshursa bo‘lmas,
Borur chog‘ bo‘ldi, boqib tursa bo‘lmas.

Havas bo‘lsa qarig‘a navjavonliq
Xijolat zohir aylar sargaronliq.

Tabiat septi chun mushk uzra kofur,
Yana kofur mushk o‘lmoq ne maqdur?!

Saqol oqi o‘lumga peshravduri,
Tiriklik sabzasi uzra qiravduri.

Ani uzmak yigit bo‘lmoq g‘amida,
Saqol yulmoq durur o‘z motamida.

Iki-uchni yulub yuz aylagan resh,
Topar besh-olti kundin so‘ng o‘n-o‘n besh.

Birovkim rang etarga qilsa ohang,
Bo‘lur chun necha kun o‘tti necha rang.

Ko‘rub ul rangrezlik ishlarini,
Tarog‘ kulmakka ochib tishlarini.

Tarog‘ gar kulta oncha sa’b emas hol,
Balo ul lahzadurkim kulta atfol.

G‘arazkim makru hiylat birla qori,
Yona olmas yigitlik ko‘yi sori.

Yigitlik ayshi bisyor o‘ldi bisyor,
Qarilik ranji dushvor o‘ldi dushvor.

Mangakim bo‘yla dushvor ish tushubtur,
Ishim dushvorliqqa yovushubtur.

Agarchi umrdindur shikva chog‘i,
Qayu shikva, qilurmen shukr dog‘i

Ki, Haqkim andin o‘ldi har hidoyat,
Manga qildi hidoyat benihoyat.

Yigitliq ondakim arzoni etti,
Xitou Chin elining xoni etti.

Qarilik ko'yiga solg'och xiromim,
Seni qilmish mening qoyim maqomim.

Jahon shomida gar bir oy kamdur,
Quyosh chunkim tulu' aylar ne g'amdur.

Chinor ar bog'din kam qilsa soya,
Ne g'am chun chiqtı sarvi sidrapoya.

Ne bok ar beshadin chiqqay hizabre,
Chu bo'lg'ay o'rnila g'urranda babre.

Atokim sen kibi farzandi bo'lg'ay,
Hayoti naxlining payvandi bo'lg'ay.

O'lum vaqtı yetishgach g'am yeqaymu,
Agarchi o'lsa ham o'lдум degaymu?

Chu yo'qtur e'timodi umr ishiga,
Qachon o'lmoq yaqin ermas kishiga?

Yigit istar qariliqning navidi,
Qarig'a yo'q yigit bo'lmoq umidi.

Qariliq dardi bedarmondur oxir,
Bir ish ko'nglumda ko'p armondur oxir

Ki, o'lmasdin burun ochib ko'zumni,
Sarir uzra yigit ko'rsam o'zumni

Ki, ya'ni toju taxtu sultanat ham,
Sipohu mulku molu mamlakat ham.

Bori bo'lsa sening birla muzayyan,
Seni o'z o'rnuma qilsam muayyan.

Sanga tutsam musallam podsholiq,
Xaloyiq ustida kishvarxudoliq.

Manga shahliqda qulluq ham qil emdi,
Atoliq ham, o'g'ulluq ham qil emdi.

Nekim elning salohidur, oni qil,
Mening budur salohim, emdi sen bil.

Bu bazm ichra chu ko'rdi shohzoda
Ki, achchig' tutti behad shoh boda.

Oningdek chekti ohi otasholud
Ki, yetti ohidin ko'k saqfig'a dud.

Topib ul nuktadin ozor yig'lab,
O'zin tufroqqa soldi zor yig'lab.

Dedi gardung'a tortib ohi jonkoh
Ki: «Ko'p yillar tirik bo'lsun shahanshoh.

Sariri charx bo'lsun taxti johi,
Fuzun anjum sipohidin sipohi.

Nishoti bog'i har kun toza bo'lsun,
Guli aysh onda beandoza bo'lsun.

Qo'lidin tushmasun jomi Kayoniy,
Ichinda may ziloli zindagoniy.

Bu so'zlarniki shah qildi xitobim.
Ne dermen menki, ne bo'lg'ay javobim.

Turub ma'razda so'z haddimni bilmon,
Javob ayturg'a o'z haddimni bilmon.

Necha tufrog' esa jismi haqirim,
Vale bir-ikki so'zdin yo'q guzirim.

Biri ulkim, chu yo'q umr e'timodi,
Yigit-qarig'a tengdur zulmu dodi.

Vale olamda harne bo'lsa mavjud,
Baqosig'a erur bir nav'i ma'hud.

Qayu mash'alki bazm aylar muzayyan,
Uchar yuz ming sharar, ul shu'la ravshan.

Giyah yuz ming bo'lur bo'stonda barbod,
Vale yuz yil turar bir sarvi ozod.

Bo'lur yuz pushta homun sel chog'i,
Turar o'z o'rnida Alburz tog'i.

Kichiklarga kichikdur umr asosi,
Ulug'larg'a ulug'roqdur qiyosi.

Yana bir buki, umr ar topsa yuz yil,
Chekarmu pashsha, har nekim chekar pil.

Uqobu Kuykanakni qilsalar qayd,
Qachon qilg'ay aning saydini bu sayd.

Agarchi arsa xoli qolsa mutlaq,
Tutarmu anda shoh o'rnini baydaq.

Quyosh mag'rib sori yoshursa diydor,
Tuman ming zarradin bir yo'q padidor».

Surub bu nuktalarni shohzoda,
Atoning shavqini qildi ziyoda.

Dedi Xoqonki: «Ey sham'i farog'im,
Farog'u sham' yo'q, ravshan qarog'im.

Hadising lutfi yuz ming jondin ortuq,
Ne jonkim, chashmai hayvondin ortuq.

Bu so'zlar gavhari durjinki ochting,
Guhar ul durjdin olamg'a sochting.

Qulqoq topti duri shahvor sendin
Va lekin men zaifi zor sendin.

Tama' bu ranglig' so'z tutmas erdim,
Javobim bu sifat ko'z tutmas erdim.

O'zungdin gar meni xushdil tilarsen,
Murodim umrдин hosil tilarsen,

Ayon qilmoq kerak bu so'zda posim,
Qabul etmak kerak bu iltimosim».

Bu yanglig' ko'rdi chun shahzoda surat,
Qabul etmakligi erdi zarurat.

Yana tufrog' o'pub bunyod qildi,
Hazin ko'nglin atoning shod qildi.

Ki: «Chun shah uzr man'in qildi bilkul,
Manga ne hadki qilg'oymen taammul.

Vale chun men haqiru, ish ulug'dur,
Bu so'z arzin zarurat qilg'ulug'dur.

Chu men bu choqqa tegru g'ofil erdim,
Bu ish taklifidin forig'dil erdim.

Ishim ishratqa bazmoroliq erdi,
Farog'at birla beparvoliq erdi.

Bir-ikki yil inoyat aylasa shoh
Ki, xizmatdin o'zumni qilsam ogoh.

Shah ollinda hamisha hozir o'lsam,
Bu ish kayfiyatig'a nozir o'lsam.

Yaqin bilsam rivojin ham kasodin,
Tanusam ham salohin, ham fasodin.

Kichikrak ish burunroq bo'lsa ta'yin,
Qililsa har ne sahv o'lg'ong'a talqin.

Ne ishkim yaxshiroq qilsam shurui,
Bo'lusa yaxshiroq ishning rujui.

Jahonda har kishikim bir ishi bor,
Ishida ul kishining varzishi bor.

Chu varzish bo'lmasa mushkil durur ish,
Bo'fur oson qachonkim yetti varzish.

Manga ham varzish o'lsa oshkoror,
Qilay ne hukm bo'lsa bemadoro».

Chu surdi nuktani bu nav' dilkash,
Bayonidin atosi bo'ldi dilxush.

Ketur soqiy, manga bir jomi shohi
Ki, bo'lg'ay g'am sipohining panohi.

Qadah shahlig'din ortuqdur ko'zumga,
Qilay zulm, elga qilg'uncha o'zumga.

XIX

Xoqonning o'z gavharin xazoyin g'aroyibi, balki g'aroyib xazoyinig'a kiyurmog'i va aning ko'ziga sangpora ushoq toshcha va qizil oltun qaro tufrog'cha ko'runmay, ko'zi jaz'i billuriy durjg'a tushub, suvda mehri xovariydek billurda oyinai Iskandariyg'a tushgoni va ul ko'zgu tilismidin g'arib suratlar anga yuz ko'rguzub, ko'ngli ko'zgu aksidek iztirobg'a tushgani

Bu so'zni nuktago'y়ি nomaoro
Bu yanglig' ayladi hangomaoro

Ki, chun xoqon bu so'z e'lomi birla,
Javobin topti andoq komi birla.

Nishotu aysh asbobini yig'may,
Tarabdin balki Chin mulkiga sig'may.

Qilib shahzodag'a oncha rioyat
Ki, topmay aql anga haddu nihoyat.

Tilab qilmoq jahon oning fidosi,
Jahonni qo'yki, jon oning fidosi.

Anga mundoqki ayshu zavq yetti,
Evaz o'trusida yuz fikrat etti

Ki, ne sochg'ay boshig'a bahru kondin
Ki, bo'lg'ay munbasit shahzoda ondin.

Chu bas oliy edi mehmon janobi,
Bo'lub gavhar qoshida tosh hisobi.

Bu ishdin mizbong'a ajz g'olib,
Aning ko'ngli tilar ashayog'a tolib.

G'arobat maxzan ichra chun ko'p erdi,
Tutub ilgin xazoyin ichra kirdi.

Xazoyin demakim, yuz bahr ila kon,
Toshib naqdina anda ulcha imkon.

Adadsiz uy bori ganj ustida ganj,
Xirad ganjuri arzidin alamsanj.

Burun qirq uy bo'lub oltun makoni,
Har evda qirq xumi xusravoni.

Bu maxzanda g'arobatdin bu ma'lum
Ki, bir xum oltun erdi o'yakim mum.

Ani kim mum deb ilgiga olib,
Nekim andin yasay degach, yasolib.

Yana qirq uy aro ajnosi zebo,
Bir uyda qirq tung iksunu debo.

G'arobat munda behaddu nihoyat,
Topilmay bulajab san'atqa g'oyat.

Tuman ming jinsi chiniyu xitoyi,
Basar torining o'lmay rahnamoyi.

Bo'lub yuz rang ipak birla musavvar,
Biridek ko'rmayin charxi mudavvar.

Bo'lub tasvirida yuz chehra paydo
Ki, Aqli Kull bo'lub husnig'a shaydo.

Tikilgan to'n hisobin kimsa bilmay,
Birisi ham kesilmay, ham tikilmay.

Hunarvardin bari omoda bo'lg'on,
Mukammal korgoh ichra to'qulg'on.

Harir onchaki yo'q poyoni oning,
Yuz oncha hullakim, yo'q soni oning.

Aningdek hullalar kelturdi ganjur
Ki, andin kiysa gar o'n hulla bir hur.

Hanuz o'lg'oy tanu andomi ma'lum,
Tanining rangi nasrinfomi ma'lum.

O'kulgan nofadin xarvor-xarvor,
To'kulgan mushk xud anbor-anbor.

Javohir onchakim fikrat dabiri
Hisob aylab topilmay mingda biri.

Oqizib ko'z suyin har la'li serob,
Olib jon naqdini har bir duri nob.

Buluru yashm yuz ming bulajab zarf
Ki, har birga xiroji mulk o'lub sarf.

Qilib ganjur yuz mundoqni hozir,
Bo'lub ham shoh, ham shahzoda nozir.

Necha boqqon soyi hayrat bo'lub fosh,
Kulumsub gohu, gohi irg'otib bosh.

Tamoshodin to'yar chog' chun yovushti,
Ko'zi bir bulajab paykarg'a tushti.

Buluri nobdin bir turfa sanduq,
Yasomaydur degaysen oni maxluq.

Safoliq xulqi ko'nglidin namudor,
Ichinda bir ajab hay'at padidor.

Vale ul turfa hay'at sirri mubham,
Murassa' qufl ila sanduq mahkam.

Dema sanduq, yuz ofat hisori,
Eshigin rust bog'lab qal'adori

Ki, ofat qal'asi mahkamroq avlo,
Aning asrori ham mubhamroq avlo.

Chu anda bulajab ko'rди shamoyil,
Bo'lub shahzoda bilmaklikka moyil.

Dedi: «Bas turfadur bu san'atu soz,
Dengizkim, ne durur bu pardada roz?

Kalidi qayda bo'lsa, hozir aylang,
Ochib quflini, sirrin zohir aylang!»

Qilib xoqon bu ma'nida madoro,
Ravoni ayladi uzr oshkor.

Ki, bu sanduq sirrin kimsa bilmas,
Kalidi yo'qturur, qufli ochilmas.

Ani ko'rdung, bilurning fikridin kech
Ki, biz ham ko'rduk, ammo bilmaduk hech.

Eshitgach shoh uzrin shohzoda,
Havas savdosini qildi ziyoda.

Dedi: «Har ishki qilmish odamizod,
Tafakkur birla bilmish odamizod.

Ulum ichra manga to bo'ldi madxal,
Topilmas mushkile men qilmag'on hal.

Muning ham bilmaguncha aslu budin,
Muayyan qilmag'uncha toru pudin

Ne imkonkim qaror o'lg'ay ko'ngulga,
Tasalli oshkor o'lg'ay ko'ngulga».

Nechakim shoh uzrangez bo'ldi.
Aning savdosi ko'proq tez bo'ldi.

Nechakim shoh etib ko'prak taammul,
Bo'lub shahzoda ko'prak betahammul.

Shah aylab necha ul ishga nazora,
Topilmay rostlig'din o'zga chora.

Dedikim, quflin oning ochtilar bot,
Ichidin chiqtib bir raxshanda mir'ot.

Safo bobida mehri xovariy ul,
Ne mehr, oinai Iskandariy ul.

Sadafda durri bayzochehr yanglig',
Falak sanduqi ichra mehr yanglig'.

Hakimikim nigor aylab tirozin,
Yozib keynida maxfiy borcha rozin

Ki: «Bu mir'otkim, getinamodur,
Anga xurshedcha nuru safodur.

Erur Iskandari Rumiy nigor,
Jahon ahlig'a oning yodgori

Ki, aylab to'rt yuz dono bilan jahd,
Alardin har bir Aflatung'a hamahd.

Sipehr ahvolining sohibvuqufi,
Jahonning korbandu faylasufi.

Tanib afloku anjum toliin tuz,
Bu ko'zgu san'atida qo'ydilar yuz.

Necha yil ranj tortib bemadoro,
Bu paykar naqshi bo'ldi oshkoro.

Bu ko'zgukim erur hikmat jahoni,
Tilismedur shigarf anda nihoni

Ki, har kim ochmog‘ig‘a sa‘y qilsa,
Aning sa‘yi bila bu ish ochilsa.

Kelib ko‘zguni yerdin olsa filhol,
Safolig‘ chehrig‘a ko‘z solsa filhol,

Nekim umrida andin turfaroq ish,
Emas mumkin, agar xud no‘shu gar nish

Ki, Tengri aylamish ko‘rmakni ro‘zi,
Qazo boshig‘a kelturmakni ro‘zi.

Bo‘lur bu ko‘zgu ichra jilvaoro,
Qilurg‘a g‘ayb sirrin oshkoro.

Vale ochmoqlig‘i mushkildur asru,
Gudozi jismu ranji dildur asru.

Angakim tushsa ochmoq iztirobi,
Bu bo‘ldi ul muammoning hisobi.

Ki, Yunon mulki ul farkunda kishvar
Ki, hikmat birla topti zebu zevar.

Hakimikim topib ashkoli aflok,
Bu kishvar tufrog‘idin bir ovuch xok.

Toshi hikmat elining durri toji,
Giyohi borcha illatlar iloji.

Shimoliy haddida tog‘e durur tund
Ki, tig‘i ko‘k misosidin erur kund.

Kishi Yunon sori bormoq keraktur,
Inon ul toqqa boshqormoq keraktur.

Aroda qolsa uch manzil masofat,
Ul uch manzilda voqedur uch ofat.

Burung‘i manzil ichra ajdahoye,
Yaratqon Tengri qahridin baloye.

Ikinchi manzil ichra Ahraman bil,
Anga bedodu ofat da‘bu fan bil.

Uchunchida tilismi bulajab soz,
Bu ikidin dog‘i mushkilrak ul roz.

Bu uch manzildin o‘tkorganga mahmil.
Deyilgon tog‘ erur to‘rtinchi manzil.

Bu tog‘ ichra kishi qilsa guzore,
Ko‘rar hijron tunidek tiyra g‘ore.

Erur g'or ichra Suqroti yagona,
Dema Suqrot, Buqroti zamona.

Tirik bor ersa donoyi xiradmand,
Ochar borg'on kishi ashkolidin band.

Vagar qaydi hayot ichra emastur,
Kishiga ne g'arazkim multamasdur.

Tavajjuh chun aning ruhiga qilg'ay,
Girihlik rishtai bandi ochilg'ay».

O'qug'och shohzoda qissani pok,
Bu mushkul hallig'a bo'ldi havasnok.

Oningdek g'olib o'ldi iztirobi
Ki, bu fikr uzra bordi xo'rdu xobi.

Chu Xoqon fahm qildi muddaosin
Uzotti man'i uzra mojarosin.

Nechakim shoh ko'prak tutti mavquf,
Vale shahzoda ko'prak bo'ldi mash'uf.

O'g'ulg'a garchi mushkul hol tushti,
Atog'a sa'broq ahvol tushti.

O'g'ulg'a yuzlanib andoq suubat,
Atog'a andin ortug'roq uqubat.

Ketur, soqiyl, sharobi bexudona
Ki, sa'b ish soldi ollimg'a zamona.

Nechakim sa'b erur gardun jafosi,
Erur bexudlug' ul ishning davosi.

XX

Farhodqa Yunon mulki azimati jazm bo'lub, hikmat bila Mulkoroni chorlab, so'z kumaytini Yunon vodiysig'a solib, tilism muddaosin, balki muddao tilismi aning qoshida ochqoni va Mulkoro ani nasihat bila mumtane' qila olmay muddaosin xoqong'a arz qilib, bu muhlik so'zdin Xoqonning ruhi Farhodi badan Chinidin adam Yunonig'a yuzlangali yovushub, Mulkoro bila ko'p mashvarat qilg'ondin so'ngra Farhod bila Yunon mulkiga cherik tortib borurni muqarrar qilg'oni

Bu mehnat sharhin ulkim qildi tahrir,
Bu yanglig' ayladi afsona taqrir

Ki, chun shahzodag'a javri havodis,
Munungdek mushkul amre qildi hodis.

Aningdek bordi oromu qarori
Ki, chiqtı o'z qo'lidin ixtiyorı.

Bu erdi bimkim devona bo‘lg‘ay,
Xirad oyinidin begona bo‘lg‘ay.

Tuta olmay chu ul savdoni pinhon,
Tilab xilvatda Mulkoroni pinhon.

Anga taqrir qildi mojarosin,
Havas ko‘ngli aro solg‘on balosin.

Dedikim: Gar gado, gar shoh bo‘lsun,
Agar g‘ofil, vagar ogoh bo‘lsun,

Tana‘um birla mehnat xo‘bu zishti,
Nekim bo‘lmish azaldin sarnavishti,

Ani to ko‘rmagay imkon emastur,
Xirad ollinda bu pinhon emastur.

Agar shoh, ar gadodur odamizod,
Emas bo‘yni qazo hukmidin ozod.

Yozilg‘on nuktani tag‘yir qilmoq,
Erur suv uzra xat tahrir qilmoq.

Qazo kilki ne xatkim qildi mastur,
Emas hargiz ani tag‘yiri dastur.

Zamonning bori ishda zufununi,
Erur gardun fununining zabuni.

Kishining yer yuziga hukmi yetsun,
Qazoyi osmoni yetsa, netsun?

Xaloyiq ajzidinkim nuktaronmen,
Bulardin men dog‘i bir notavonmen.

Nekim ollimg‘a yozmish kilki taqdir,
Manga yo‘qtur ani ko‘rmakka tadbir.

Azalda bu emish Haqning qazosi,
Mening ollimg‘a bu ish ibtilosi.

Aningkim ko‘ngli topmish aqldin nur.
Kerak tutsa meni bu ishda ma‘zur.

Bukun ollimg‘a tushmish turfa holat,
Agarchi elga bor andin malolat,

Mening hech anda yo‘qtur ixtiyorim
Ki, ollimg‘a yozibtur Kirdigorim.

Bilurmen mushkul ishdur asru, lekin
Qila olmon qazo o‘tini sokin.

Kerakkim aylasang Xoqong‘a taqrir,
Mening ollimg‘a kelturganni taqdir.

Atoliq haqqi chun bordur aroda,
Ijozat istaram bu mojaroda.

Dag‘i yo‘lumg‘a himmat zod qilsun,
Va gah-gohi duoda yod qilsun.

Aning himmat bila gar bo‘lsa yodi,
Shak ermas topmog‘im bu ish kushodi.

Ijozat bermasa Tengri tonuqdur,
Haq ollinda bu asrорим ochuqdur

Ki, besomon bo‘lub bechoraliqdin,
Guzirim yo‘qturur ovoraliqdin.

Olib boshim, demay obod ila cho‘l,
Hamul maqsad sori tutqum durur yo‘l.

Yo‘lumda devdur, gar ajdahodur,
Tilism ichra agar yuz ming balodur,

Yumub borchcha tahoshidin ko‘zumni,
Ul ofatlarg‘a urg‘umdur o‘zumni.

Ishim chun man’ ko‘yidin yiroqdur,
Ijozat bo‘lsa shahdin yaxshiroqdur».

Bu muhlik ruq‘a chun irod qildi,
Yana muhlik qasam ham yod qildi

Ki: «Yo‘l topmas bu maqsudimg‘a tag‘yir,
Sen emdi sa'y etarda qilma taqsir».

Chu Mulkoro eshitti bu fasona,
Chekib ko‘nglidin ohi bexudona.

Malomat aylabon aytay desa pand,
Ko‘rubkim, pand eshigin aylamish band.

Ne so‘zdin istasa tutmoq qo‘lini,
Ko‘rubkim bog‘lamishdur so‘z yo‘lini.

Ajab nav’ onglabon ul surati hol,
Qolib ojiz dam urmoqdin, bo‘lub lol.

Vujudin aylabon bu shu’la nobud,
Yetib ko‘k gunbadiga ohidin dud.

Ko‘zi bu dud ranjidin yoshorib,
Qo‘pub yig‘layu shoh ollig‘a borib.

Tilab xilvat, kirib xoqon qoshig‘a,
Mudovo aylay olmay ko‘z yoshig‘a.

Ko‘rub ayturda ranji benihoyat,
Qilib har ne eshitkanni hikoyat,

Chu onglab shoh aning bu mojarosin,
Urub ko‘ksiga, chok aylab yaqosin.

Ikav ul mehnati anbuh birla,
Base yig‘lashtilar anduh birla,

Chu ko‘p qildi jaza’ shohi zamona,
O‘pub tufrog‘ni dasturi yagona.

Bo‘lub dardig‘a bir-bir chorapardoz,
Nasihat qildi sokin-sokin og‘oz

Ki: «Shoho, har ne sabt o‘ldi qazodin,
Topilmas choraye o‘zga rizodin.

Bukun chun shah zamonning a‘qalidur,
Munavvar ko‘ngli davlat mash’alidur.

Ne hojat aytmoqkim chun tushar ish,
Jaza‘din behdur o‘lmoq choraandish.

Xirad gar bo‘ldi ersa chorapayvand,
Natija choradin topqay xiradmänd.

Gar o‘lsa chorag‘a taqdir mone’,
Kerak bo‘lmoq qazo hukmig‘a qone’».

Dedi shah: «Ey saodat sham‘i roying,
Ko‘ngul oromi nutqi dilkushoying.

Kishi o‘z jonidin to‘ymoq bo‘lurmu,
Ani mundoq bila qo‘ymoq bo‘lurmu?

Ko‘ngul dardig‘a darmondur nasihat,
Qiloli ulcha imkondur nasihat.

Agar xud topti taskin davlat o‘ldi,
Ko‘ngulga komu jong‘a rohat o‘ldi.

Asar qilmasdek o‘lsa ko‘ngliga pand,
Bo‘loli har ne Haqdin kelsa xursand».

Bu so‘z birla yana Xoqonu dastur,
Taratdud qildilar behaddu maqdur.

Base har nav’ tadbir ayladilar,
Topilmay naf’, tag‘yir ayladilar.

Chu sa'b erdi ishida orzuxoh,
Nasihatgo'ga bo'ldi orzu koh.

Necha til guftugo'si ko'prak o'ldi,
Aning ul orzusi ko'prak o'ldi.

Chu Xoqon choraside bo'ldi ma'yus.
Taxayyul qildi etmak oni mahbus.

Yana habsig'a ham qilmay tahammul,
Davosin ayladi mundoq tahayyul —

Ki, oning ko'nglini ozurda qilmay,
Hayoti gulbunin pajmurda qilmay.

Cherik solg'ay Xitou mulki Ching'a,
Yurub chekkay sipah Yunon zaming'a.

Angacha o'g'lig'a hamroh bo'lg'ay,
Yomon-yaxshisidin ogoh bo'lg'ay.

Yetarga ulcha aylabtur iroda,
Zamoni kirgusi mumtad aroda.

Anga tegru erur qilg'on xayoli,
Ko'nguldin chiqmag'ining ehtimoli.

Muyassar gar emas bu ul zamonda,
Ne Haqdin kelsa ko'rgay oni onda.

Chu bu andesha tushti ko'nglig'a xo'b,
Ravoni dedi Mulkorog'akim: «Qo'p!

Borib Farhodning ollinda bir-bir,
Borisin daf'a-daf'a ayla taqrir».

Qo'pub dastur aning sori urub gom,
Debon har nuktakim shoh aylab e'lom.

Ko'rub shahzoda hosil muddaosin,
Hamul ishda atosining rizosin.

Bilibkim, gar desa yolg'uz borurmen,
Bu ishni o'z qoshimdin boshqorurmen.

Emas ul ish muruvvat iqtizosi,
Bo'lur ul g'amda musta'sal atosi.

Ato yo'qkim, tushar kishvarga oshub,
Ne kishvar, gunbadi axzarg'a oshub.

Rizo izhor etib, dedi, ravon bo'l,
Qil andoqkim tutoli ul taraf yo'l.

Qo‘pub, dastur o‘lub maqsudi hosil,
Kelib xoqonni dog‘i qildi xushdil.

Cherikka aylabon miodu buljor,
Tavochi har taraf yetkurdil ul jor.

Kel, ey soqiy, ki o‘tti aysh chog‘i,
Manga tut emdi otlonur ayog‘i.

Dimog‘imdin olib bir jom ila hush,
Meni qil devbandu, ajdahokush.

XXI

Xoqonning Farhod jihatidan Yunon mulkiga sipoh tortqoni va ul kishvar hukamosi aning gardi sipohidin ko‘z yorutub, yorutqon ko‘zlarin alarning oyinai ruxsori bila jilo bermoqlari va ul oy va quyoshning anjumkirdor hukamo anjumani bila Suhayloyi hakim g‘orig‘a bormoqlari va Suhaylo partavi iltifotin alar ahvolig‘a solib, «Jomosp» ahkomi bila Farhodning balandaxtarliq mujdasin berib, Suqrot g‘orig‘acha manzil-bamanzil rahnamoyliq qilib, umri kavkabi ul tog‘da g‘urub qilg‘oni va Farhodning ul kavkab partavi bila hayrat shomida yo‘l boshqorg‘oni

Kishikim topti ma’ni shohrohin,
Bu yanglig‘ chekti so‘z xaylu sipohin.

Ki, xoqon onglabon ul ish g‘animat
Ki, Yunon mulkiga qilg‘ay azimat.

Tariqi azm ko‘sins urdi filhol,
Cherik jam‘iga el chopturdi filhol.

Sipah oz chog‘da, mulku kishvaridin
Yetishti daf‘a-daf‘a har sardin.

Yig‘ildi bir cherikkim bu kuhan dayr,
Aningdek ko‘rmamish tokim qilur sayr.

Sipah daryosi ichra jo‘sh tushti
Ki, mavji charx bahrig‘a yovushti.

Tikildi o‘rduyikim ko‘rmamish ko‘z,
Xazu iksunu atlas, onchakim bo‘z.

Har oq uy charxi gardun korgohi,
Yana garduncha oning borgohi.

Ducho‘ba uchi bu feruza xirgoh,
Aning ikki ko‘mochi mehr ila moh.

Qozuq siyminu zarrinkim qoqlig‘on,
Kavokibdek sipehr uzra choqlig‘on.

Chekib xarpushta g‘oyatdin fuzunroq,
Saroparda nihoyatdin fuzunroq.

O‘n ikki poyalig‘ bir taxti oliy,
O‘n ikki burj anga gardun misoli.

Vale har burjin oning Nasri Toyir
Tay etmay bo‘lsa gar yuz qarn soyir,

Bo‘lub har poyadin zarkash tanobi,
Falak qutrini qat’ etkan shihobi.

Kelib har borgah ayvoni Jamshed,
Muzahhab har gul anda rashki xurshed.

Kelib anjum adadlig‘ borgohi,
Vale mo‘ru malax yanglig‘ sipohi.

Bu yanglig‘ yer ko‘tarmas xayl birla,
Bori olamni tutqon sel birla.

Azimat qildi Yunon mulki sori,
Sipohi ishqdek jon mulki sori.

Cherik oyini bo‘ldi sarbasar ko‘ch,
Yurush bo‘ldi muqarrar ko‘ch-barko‘ch.

Iki kun turmayin bir yerda mahmil,
Azimat aylabon manzil-bamanzil.

Qayon ul azmdin ovoza borib,
Eshitkan xalq hushi oza borib.

Yetib har mulk fathining navidi,
Kelib har qal‘a quflining kalidi.

Necha manzilda bir kishvar bo‘lub fath,
Dema kishvarki, bahrud bar bo‘lub fath.

Necha oy qat’ etib sahrovu vodi,
Ko‘rundi kishvari Yunon savodi.

Chu ogah bo‘ldilar ul mulk aro xayl
Ki, xoqon xayli ul yon aylamish mayl.

Kelibon o‘tru ashrofu raoyo,
Chekib maqduricha har kim hadoyo.

Bo‘lub hikmat eliga aysh vorid,
Sharaf burjig‘a yetgandek Atorid.

Bori davlat bila iqbol monand,
Kelib Xoqong'a istiqbol payvand.

Yana ul mulkning yaxshi-yamoni,
Taqabbul aylabon moli amoni.

Qo'yub yuz ul falakqadr ostong'a,
Berib kishvar shahi kishvarsitong'a.

Qilib shah borchag'a lutfu inoyat,
Etib har xayl maqdurin riyat.

Ko'p aylab ahli hikmat ehtiromin,
Qilib har qaysining ta'yin maqomin.

Chu aylab dastbo'sidin sarafroz,
Alar aylab duou midhat og'oz.

Chu topib bori hikmat ahli taskin,
Qilib bunyod shohi hikmatoyin

Ki: «Biznikim, sipehri muxtalifroy,
Bu kishvar sori qildi dashtpaymoy.

Emas erdi mamolik fathi maqsud,
Erur erdi maholik fathi maqsud.

Bu bo'l mish xotiri olig'a ma'lum
Ki, bu kishvardadur bir marz ila bum

Ki, bo'l mish anda tog'e oshkoroi,
Ayog'din-boshig'a bir pora xoro.

Erur xoro ichinda tiyra g'ore,
Nechukkim furqat ichra shom tori.

Topib ul tiyraliq Suqrotdin nur,
Nechukkim Mushtariydin shomi dayjur».

Anga yetguncha uch manzilda bir-bir,
Nechukkim bilmish erdi qildi taqrir.

So'zin qilg'och bayon so'rди nishoni
Kim: «Andoqkim bilursiz aytin oni.

Ki, qaysi sori bu maqsad ayondur,
Masofat ne qadardur, yo'l qayondur?»

Yer o'ptilar, qo'pub ul xayli dono
Ki: «Shoh o'z komig'a bo'lsun tavono.

Bu so'z kim shah so'rар andin nishona,
Bu mulk ichra hakimedur yagona.

O'tub besh yuzdin ayyomi hayoti,
Suhayloyi hakim el ichra oti,

Erur Yunonda Suqroti zamon ul,
Tutub Suqrotdek g'ori nihon ul.

Tariqi inzivodur virdi oning,
Hunarda borchamiz shogirdi oning.

Bilur ul, ahli hikmatning panohi,
Bu ishning borcha ahvolin kamohi.

Eshitkon birla bizlar ham bilurbiz,
Ne so'z kim shah so'rар, sharhin qilurbiz.

Va lekin chun bu ma'ni toru pudi,
Emas tahqiqimiz, yo'q nukta sudi.

Nechuk bilmay degay so'z ahli hikmat,
Xususan so'rsa oni ahli davlat.

Bu mushkil nukta hallin ul qilur, ul,
Aning sori buyursang boshlali yo'l».

Chu shah topib bu ma'nidin nishona,
Bo'lub shahzoda ko'ngli shodmona.

Rikob ahli ravoni chektilar ot,
Ato birla o'g'ul otlandilar bot.

Bo'lub ul hikmat ahli borcha hamroh,
Alardin nuktajo' shahzodau shoh.

Ko'rundi dasht aro bir qulla pora,
Hakim onda nihon bo'lg'on mag'ora.

Tushub markablaridin borcha nokom,
Yayoq ul g'or sori urdilar gom.

Biri ul hikmat ahlidin nihoni,
Kirib g'or ichra ogah qildi oni

Ki, hamrahlig' etib iqibili jovid,
Atorud sori kelmish oyu xurshed.

Suhaylo chun eshitti ul iborat,
Alar ihmorig'a qildi ishorat.

Adab birla kirib shahzodau shoh,
Qo'pub o'z o'rnidin donoi ogoh.

Ko'rushti ikkisi birla kulub shod,
Alar ham o'ptilar ilgin bo'lub shod.

Hakim o‘lturdi mushkil qilg‘ali hal,
Alarning ikkisin o‘lturtub avval.

So‘rub yo‘l ranjidin shahlarni bir-bir,
Kelur kayfiyatidin so‘rdi taqrir

Ki, qat’ etmakda bu yanglig‘ uzun yo‘l,
G‘arazni onglatingkim qaysidur ul.

Dedi shah sarbasar shahzoda holin,
Boshig‘a ko‘zgudin tushgan xayolin.

Hakimi nuktadon chun bildi holat,
Ham o‘ldi shodu ham topti malolat.

Quchub shahzodani ko‘nglin qilib shod,
Dedi: «Sen, senki oting keldi Farhod».

Suhaylo chun otin tahqiq qildi,
Nekim ul so‘rdi, bu tasdiq qildi.

O‘pub mongloyini donoyi ogoh,
Sujud aylab, dedi: «Alhamdulilloh

Ki, oncha o‘lmadimkim, charxi g‘ammoz
Meni bu komima qildi sarafroz.

Necha yuz yil durur g‘or ichradurmen,
Necha yuz ranju timor ichradurmen.

Manga Jomospdin erdi bu e’lom,
O‘zidin so‘ngki yozmish erdi ahkom

Ki, mendin so‘ngra garduni sabukpay
Chu ming yil aylasa yer davrasin tay.

Chiqib shahzodaye Chin kishvaridin,
Kelib Yunong‘a davlat rahbaridin,

Oti Farhodu har donishda mohir,
Saodat farri ruxsorinda zohir,

Tutub ranju anog‘a jonu jismin,
Ochar Iskandari Rumiy tilismin

Va lekin ikki manzil bo‘lg‘usidur,
Ki oning qat‘i mushkil bo‘lg‘usidur.

Birida ajdar aylab jonsitonlig‘,
Damidin qilg‘usi otashfishonlig‘.

Birida Ahraman aylab sitam fosh,
Havodin boshig‘a yog‘durg‘usi tosh.

Suhaylo hikmatoyini rasadband
Ki, ul bo‘lg‘usi mendin so‘nggi farzand.

Qabul etsun duo birla salomim,
So‘ngida bo‘yla fahm etsun payomim

Ki, bu maqsadg‘a qasd etkanda Farhod,
Aning maqsudig‘a ko‘rguzsun imdod.

Ul ishga mayl ko‘p shah qilg‘usidur,
Vale Farhoddin ochilg‘usidur.

Suhaylo ham bu maxfiy sirni bilsun
Ki, gar qilsa madad, bu birga qilsun.

Chiqar, ajdarni o‘ldurganda Farhod,
Aningdek ganjkim olam bo‘lur shod.

Topar chun devni qatl etti, kini,
Sulaymoni nabining xotamini.

Tilism ul kunki ochg‘ay bemadoro,
Bo‘lur Jamshed jomi oshkoro.

Bularni qilsa davlat ong‘a taslim,
Barisin aylasun Xoqong‘a taslim.

Anga Suqroti dono manzari bas,
Yana Oyinai Iskandari bas.

Olib Suqrotdin ul ishda talqin,
Ravon ko‘zguga bo‘lg‘ay ozimi Chin.

Ko‘rub ko‘zguda nekim, ko‘rgusidur
Ki, davron boshig‘a kelturgusidur».

Chu dono munda tortib so‘z xitobin,
Chekib vallohu a‘lam bissavobin:

«Men ul payg‘omdinkim muftaxirmen,
Necha yuz yil dururkim muntazirmen.

Qilibmen borchə mushkullarg‘a tadbir
Kim, ul kelgusidur ollingg‘a bir-bir».

Qo‘pub ul g‘or peshonig‘a bordi,
Tutub ilgiga bir zarfe chiqordi.

Dedi: «Bu zarskim mar‘i bo‘lodur.
Samandar yog‘idin bilkim to‘lodur.

Ko‘p otashgoh o‘tidin topmisham dog‘
Ki, to jam’ aylamishmen bu qadar yog‘.

Chu ajdar birla bo‘lg‘ungdur hamovard
Ki, andin chiqqusи aflok uza gard.

Bu yog‘din surtub avval o‘z taningg‘a,
Samandar hamlalig‘ xorokaningga

Ki, ajdar birla razm etgan zamonda,
Bu yog‘ o‘tdin seni tutqay amonda.

Chu ajdar o‘lgay ilgingdin ko‘rub ranj,
Sanga bo‘lg‘ay nasib ul ranjidin ganj.

Aningdek ko‘rguzur axtar hisobi,
Yana kashfu riyozaт iktisobi

Ki, ul ganj ichra topqungdur g‘aroyib
Ki, topqay Ahraman ondin navoib.

Falak chun Ahramang‘a tutsa motam,
Qo‘lidin kirgusi ilgingga xotam.

Tilism ochmoq maqolotin tamomi
Kim, alhaq ul hadisidur kiromi.

Erur bir lavh siym uzra yozig‘liq,
Toparsen dev bo‘ynida osig‘liq.

Ko‘rarsen chun tilism ochmoqqa ta‘yid,
Tilism ichra toparsen jomi Jamshid.

Raqamlar davrini aylab munaqqash,
Anga Iskandari Rumiy raqamkash.

Chu ul arqom g‘avrig‘a yetarsen,
O‘qub Suqrot holin fahm etarsen.

Aning ko‘rganda ko‘zgudek jamolin,
Sanga onglatqusidur ko‘zgu holin.

Chu ko‘zgu sIRRINI onglab yugurgung,
Ko‘rub ko‘zguni ko‘rgung, har ne ko‘rgung.

Emas ruxsat lisoni nuktapardoz,
Ochorg‘a mundin ortuq pardai roz».

Dediyu zarfni topshurdi filhol
Va qo‘pqil, ishta emdi qilma ehmol.

Manozildin berib bir-bir nishona,
Dedikim: «Emdi bot bo‘lg‘il ravona.

Umidim ulki, bot o‘lg‘ay kushoding
Ki, men yakbora qildim xayrboding».

Anga qilg'och bu nav' ishlarni ta'lism,
Ravoni jonni qildi Haqqa taslim.

Alar yub ashk suyidin tanini,
Hamul maskanda aylab madfanini.

Turub anda guruhi ahli hikmat,
Ravon bo'ldilar ikki ahli davlat.

Biyobon qat' etib manzil-bamanzil,
Anga tegruki aytib erdi komil.

Chu ul manzilg'a yo'l iqbol berdi
Ki, ondin nari manzil ajdar erdi.

Tinib aqshomg'acha farsudaliqdin,
Tamattu' toptilar osudaliqdin.

Chu dud etti ayon tun ajdahosi,
Yoshundi dud aro olam fazosi.

Quyosh ganji bo'lub tufroqqa maxfi,
Qarordi bu buyuk vayrona saqfi.

Yorutub aysh durri shabcharog'in,
Ravona qildilar ishrat ayog'in.

Kel, ey soqiy qilib ichmak azimat,
Tiriklik shomini bilgil g'animat.

May ich bir dam, tuzub ishrat asosi,
Chekardin burna dam umr ajdahosi.

XXII

Farhodning ajdahovash ko 'hpaykariga minib ajdahokushlik tig'in chekib, ajdaho vodiysig'a kirib, ajdaho uni o'q yilonidin damor chiqarg'ondek ajdahoni o'q yiloni bila toru mor qilmog'i, dog'i ajdaho g'org'a yuzlangandek ajdaho g'orig'a yuzlanib, Afridun ganjini topmog'i va dog'i ul ganjda ajdaho monand qilich bila halqa urg'on yilondek qalqonni iliklab ul ganjni atosi bila xaylig'a nisor qilmog'i

Kecha dudini surgach tong nasimi,
Chiqordi subh ganji lavhi simi.

Quyosh tun g'oridin bo'ldi ravona,
Nechukkim ajdar og'zidin zabona.

Niyoz ashkin to'kub Farhodi g'amnok,
Burun ul suv bila g'usl aylabon pok.

Ne ta'limiki qilmish erdi dono,
Borig'a korband o'ldi hamono.

Qo'yub tufroqqa yuz, aylab tazarru'
Xudoyidin qilib nusrat tavaqqu'.

Atosining ayog'ig'a qo'yub bosh,
Duoyi himmat istab oqizib yosh.

Ato aylab yoqosin choku yig'lab,
Bo'lub bori ulug' g'amnoku yig'lab.

Bihillik istabon ozoda shahdin,
Dema shahkim, bori xaylu sipahdin.

Sipohu shoh fig'oni tez tortib,
Falak javfida rustoxez tortib.

Bo'lub ul o'ylakim shohi kavokib,
Falakvash ajdahopaykarg'a rokib.

Silohi razm aro ul nav' o'lub g'arq
Ki, ondin to quyosh charx aylamay farq.

Ul ahvolig'a istab Haqni yovar,
Hamul manzil sari surdi takovar.

Ato ul nav' ko'rgach o'g'li holin,
Yurudi keynicha tortib yasolin.

Chu raxshi qildi ul yon po'ya paydo,
Bo'lub ajdar alomoti huvaydo.

Kelib ollig'a dashti o'ylakim qir,
Degilkim, qildi yo'l azmig'a shabgir.

Firoq ayyomidek zulmot monand,
Topib zayli ajal shomig'a payvand.

Xabar deb rangi hijron olamidin,
Qarorib dasht ajdarho damidin.

Botib kul ichra raxshi qilgoch ohang,
Qilib ul gard gulgunini shabrang.

Yetishti bir ufunatliq nasime
Ki, qilg'ay atri jannatni jahime.

Ko'p el, ul atrdin es tarki qildi,
Cherikning ko'pragi otdin yiqlidi.

Qilib Farhod berk o'z bag'rig'a tish,
O'zin solmay, chu tushmish boshig'a ish.

Ko'rungach ajdahoning tiyra g'ori,
Azimat qildi oning g'ori sori.

Yetishgach el nasimi ajdahog'a,
Ajal go'yo sinon urdi balog'a.

Mahobat birla chiqti g'or ichidin,
Balodek gunbazi davor ichidin.

Tomug'ning shu'lasidek iztirobi,
Hamul o't dudi yanglig' pechu tobi.

Damidin shu'la sekrib pora-pora
Ki, ondin olam o'rtab har sharora.

Tutun yanglig' dami abri kasofat,
Shararlar anda har bir barqi ofat.

Tani ranju baloning ko'hsori
Va lekin og'zi ul ko'hsor g'ori.

O'tu pechida dud ul g'or ichinda,
Aningdekkim, o'zi ko'hsor ichinda.

Uzolg'on tog'dek andomi oning,
Vale yo'q seldek oromni oning.

O'zi xud tog'u tumshug'dek anga bosh,
Vale tumshug'kim ul bo'lg'ay qaro tosh.

Bo'lub ikki ko'zi nazzora chog'i,
Nechukkim naftning o'tlug' bulog'i.

Teshuklar burnida vahshat tanuri,
Tanuri yo'qli, naft o'tig'a mo'ri.

Ne o'tkim og'zidin tortib zabona,
Bo'lub nafti yorutqondin nishona,

Falakpaykar tani ko'hi baloye,
Qo'lu but har biri bir ajdahoye.

Ajal sarpanjasidek to'rt panja,
Berurdek yetti gardung'a shikanja.

Bo'lub har panjaning tirnog'i besh dos
Ki, hiddat ichra har dos o'lg'ay olmos.

Kelib xokistari a'zosi rangi,
Kemurdek nuqtalar birla palangi.

Chiqorib quyrug'in gardung'a har dam,
Aningdek berk urub homung'a har dam

Ki, tiyra aylabon olamni gardi,
Bo'lub kuhli sipehri lojuvardi.

Bu hay'at birla chiqti g'ordin tez,
Tishi xunrezu og'zi otashangez.

Ko'zi tushkan zamon shahzoda sori,
G'azabdan qolmayin sabru qarori.

Yuz urdi ul sori andog' g'azabnok
Ki, jon qasdig'a ajdarhoyi aflok.

Ochib og'zin balo darvozasidek,
Tomug' otashgahi andozasidek.

Dami o't sochmoq etti oshkorro
Ki, avval tu'masin qilg'ay muharro.

Chu pishti aylagay bir luqmai xom,
Berib o'z luqmagohi ichra orom.

Muni tuz totmoq onglab ishtahosi,
Keyin, qolq'on cherik bo'lg'ay g'izosi.

Chu o'tdin yo'q edi shahzodag'a bim,
Hamul yanglig'ki top mish erdi ta'lim.

O'ti chun bo'ljadi ul dam asarliq,
Anga bo'ldi fuzun sho'ridasarliq.

Ochib og'zin yutarg'a ayladi xez,
Qilib Haq yodini shahzoda ham tez.

Chekib qavsi quzahni bedarangi,
Anga bog'lab sinon yanglig' xadangi.

Aningdek ochti ajdar og'zig'a shast
Ki, dedi gurdi anjumbo's: «Bardast!»

Chu ajdar xam-baxam erdi ravona,
O'qig'a har xam o'ldi bir nishona.

Agarchi ajdaho bor erdi darron,
Vale ul o'q yiloni o'tti parron.

Teshib behad tani osudasini,
Kabob etkan kibi qo'y ro'dasini.

Kabob o'tin yoqib, bo'lmoq uchun to'q,
Ul o't ichra kabob aylab o'zin-o'q.

Anga chunkim bu yanglig' keldi tuz zaxm,
Dema tuz zaxmni bir, balki yuz zaxm.

Bo'lub zoyil taarruz ehtimoli,
Oyog'i sustayib, sa'b o'ldi holi.

Dilovar sekritib markab, chekib tig',
Qilib bir hamla tund ul nav'kim mig'.

Anga tig' urmog'idin topmayin farq,
Sipehr andinki tog' uzra tushar barq.

Chu mundoq barqi tig'in zohir aylab,
Ishin bir tig' ila-o'q oxir aylab.

Fano g'orig'a chun oni kiyurdi,
Aning g'orig'a ajdarvashni surdi.

Yetishgach g'or ichiga bemahobat,
Ko'ziga uchradi mundoq kitobat.

Musayqal taxta tosh uzra qozilg'on,
Nihoni ganj ahvoli yozilg'on

Ki: «Ey ulkim solib ofoq aro sho'r,
Berib Tengri sanga tavfiq ila zo'r.

Chu o'Iturgung durur bu ajdahoni,
Aning g'orida ganjidur nihoni.

Aning chun rishtai umrini uzdung,
Erur bu ganji maxfiy dastmuzdung.

Erur bu g'or gardundek mudavvar,
Chu markaz nuqtasin topting muqarrar.

Ko'mukluk yerga toshidur shabahgun
Ki, bor vazn ichra ming botmondin afzun.

Qilich no'gi bila davrini yorg'il,
Solib sarpanja o'rnidin qo'ng'org'il.

Chu qilding raf' ul tosh zahmatini,
Kirib ko'r, Haq taolo qudratini».

O'qub shahzoda ul farxunda tahrir,
Bitilganni bajo kelturdi bir-bir.

Qilib bori yozilg'onni rioyat,
Topib ganji oningdek benihoyat

Ki, gardun xozini darkida ojiz,
Ko'zi ko'rmay mingidin birni hargiz.

Necha ming xum nihon qilg'on Faridun,
Vale har bir nechukkim xumi gardun.

Bo'lub oltun-kumush ba'zida zohir,
Vale ba'zida qiyamatlig' javohir.

To'rida ganjning bir oli ayvon
Ki, har burchidag'i o'rgamchi Kayvon.

Bu ayvon ichra bir taxti murassa',
Aning ustida yuz jinsi mulamma'.

Bular ustida tig'i obdori,
Kelib burronlig' ichra Zulfiqori.

Aning yonida bir qalqonki, aflok
Topibon qubbasin xurshedidek pok.

Yozilg'on safhai anda bu mazmun
Ki: «Ulkim yor o'lub baxti humoyun.

Bu qalqonu qilich tushsa eliga,
Birin osib, birin bog'lab beliga.

Agar yuz dev birla qilsa novard,
Zamon ichra chiqorg'ay borchadin gard

Ki, qalqon qubbasida misli xotam,
Sulaymon yozdurubtut ismi a'zam.

Budur xosiyatikim yuz tuman dev,
Desakim zohir etkay makr ila rev.

Bu qalqonni yoping'on bemadoro
Ki ism o'lg'ay alarg'a oshkoro.

Barining paykari nokor bo'lg'ay,
Qaro tufrog' ila hamvor bo'lg'ay.

Qilichda dog'i ismedur bitiklik
Ki, ul bu ismdin topmish itiklik.

Aning xosiyati bukim muhorib,
Agar bu tig' birla bo'lsa zorib.

Kishikim bo'lmag'ay shoyistai tig',
Tani bo'lmos'ay oning xastai tig'.

Vale yetkach iki bo'lgay yamonni,
Shayotini lainu Ahramanni».

Bu ikki tuhfani chun topti Farhod,
Yarotqong'a sujud etti bo'lub shod.

O'pub ul tig' ila qalqonni olib,
Beliga bog'labu bo'ynig'a solib.

Ravon bo'ldi xiromon seli sori,
Minib surdi sipohu xayli sori.

Chu ul ajdar bila qilg'onda novard,
Tutub erdi jahonni qiyrgun gard.

Sipohining ko'pi borib o'zidin,
Bu g'oyib hushluqlarning ko'zidin.

Chiqib chun keldi ul ofot ichidin,
Sikandar uylakim zulmot ichidin.

Chekib xoqonu Mulkoro fig'onlar,
Fido aylab sipohu xayli jonlar

Ki, ul topmay gazand andoq balodin,
Xalös o'lmish aningdek ajdahodin.

Biriga qatlidin oning xabar yo'q
Ki, olamda ul ajdardin asar yo'q.

Chu kayfiyatni fahm etti atosi,
Dedi jon aylagay oning fidosi.

Eli ham onglag'och aytib sanolar,
Dedilar ko'z yoshi birla duolar.

Chu qildi tog' mushkoso shamoli,
Muanbar gardidin olamni xoli.

Padidor o'ldi mehri xovari ham,
Ko'rundi ajdahoning paykari ham.

Bilindi vodiyu tog'i ko'rundi,
Eshigi g'orning dog'i ko'rundi.

Surub g'or og'zig'a Farhodu xoqon,
Ul ajdardin tamomi dasht aro qon.

Chekib xoqong'a ul ganji kiromi
Ki, bo'lg'ay xaylig'a in'omi omi.

Ul ikki tuhfanning kayfiyatini deb,
Bitingan har biri xosiyatini deb.

Bo'lub ul ganjidin xoqon tarabnok
Ki, o'z ganjidin ortuq etti idrok.

Vale ul ikki naqdi bebahodin,
Tog'i ul ikki bo'lg'on ajdahodin.

Nishoti bo'ldi mufrif, daf' o'lub ranj
Kim, ul xushroq ko'rundikim iki ganj.

Etak sori cherikka berdilar mayl
Ki, tutmisht erdi sahroni qizil sel.

Tushurdilar cherikni xurramu shod,
Bo'lub ajdar g'amidin barcha ozod.

Ne xushdur ajdar o'lmak ranj birla,
Kishi qilmoq tana'um ganj birla.

Alar ul ajdahodin forig'ulbol,
Bo'lub ganji farog'at birla xushhol.

Quyosh Farhodi chun tortib sinon tez,
Qaro tog' ajdarig'a bo'ldi xunrez.

Shafaqdin ko'kni andoq tutti qoni,
Ki bo'ldi yerdagi qondin nishoni.

Alar ham aysh uyin omoda aylab,
Shabiston ichra azmi boda aylab,

Tuzub bazmi falak bo'stoni yanglig',
Ichib gulgun may ajdar qoni yanglig'.

Ketur soqiy, mayu bo'l g'amgusorim,
Demaykim g'amgusorim, yori g'orim

Ki, bo'lg'ay anda ajdar qonidek rang,
Sochay ganj, ichmagiga qilsam ohang.

XXIII

*Farhodning devbodxiromliq devzodi ustiga sekrib Ahraman beshasi
azmig'a sekratib ul vahshatzoy, balki savdoafzoy beshag'a kirib,
Ahraman manzilik'acha surub yetgoni va Rustam Mozandaron
beshasida dev o'lturg'ondek ul besha Ahramanin qatl etgoni va
Ahramanvash raxshin Ahraman qasrig'a surgoni va Sulaymon xotamin
ilgiga kiyurgoni va yonib xoqon bila xaylin boshlab ul manzilda
tushgoni*

Chu septi dahr tun mushkiga kofur,
Sochildi Ahraman anfositdin nur.

Tutub holig'a tun ifriti motam,
Sulaymoni falak ko'rguzdi xotam.

Yana Farhod o'lub ish azmig'a chust,
Beliga harb tig'in bog'labon rust,

Qilib bo'ynig'a qalqonni hamoyil.
Tuzotti razm uchun bori shamoyil.

Tutub ul devpaykar uzra orom,
Qo'yubon Ahraman vodisig'a gom.

Yana xoqon chekib gardung'a ohin,
Falakdin o'tkarib gardi sipohin.

Ovuchlab Ahraman qo'rquunchidin jon
Va lekin jondin ul holatda ranjon.

O'zin xud solibon ul yo'lg'a nokom,
Sipohi ham urub nokomdin gom.

Surub Farhod elidin ilgariroq,
Kirib urg'on sori gom ichkariroq.

Ko'runub xaylig'a gohi qarosi,
Ochug' yorim yig'och chog'liq arosi.

Bu yanglig' yo'l kesar erdi shitobon,
Dam urmay qat' etar erdi biyobon

Ki, bo'ldi ollida bir besha paydo,
Xiradg'a vaz'idin andesha paydo.

Ne besha Ahraman bo'stonu bog'i,
Aning ne uchi paydo, ne qirog'i.

Yig'ochi ostida ko'k sabzalar fosh,
Vale ko'k sabzasidin o'tkarib bosh.

Ko'han ashjor har yon boqsa yuz ming,
O'tub boshi falakdin har birining.

Etib haykallari paydo mahobat,
Qilib yafroqlari zohir g'arobat.

Payopay devlox oning jiboli,
Sarosar devbod oning shamoli.

Bo'lub har bargi bir mir'oti vassvos,
Tuta olmay xirad o'z hushini pos.

Ichinda jonvar boshdin-ayoq dev,
Bo'lub har shakl birla ko'rguzub rev.

Qilib har rud suyining sadosi,
Ayon yuz g'ulu shayton mojarosi.

Mahobat fartidin rudida har tosh,
Degaysenkim yotibdur bir kesuk bosh.

Hubobi gunbazi aql uyiga zid,
Nechunkim gunbazi charxi musha'bid.

Suyining mavji savdoning xututi,
Chekib hush uzra xat oning xututi.

Osilg'on barg shoxi xizrvashdin,
Yozilg'on anda ta'viz obkashdin.

Agar qilsa guzar ul sori oma,
Bori sargashtalikka girdnoma.

Ichi kuygan yig'och kovoki ochuq,
Bo'lub g'ulu shayoting'a alochuq.

Xirad boshin evurub devloxi,
Quruq shox anda har bir dev shoxi.

Bosib maxlas yo'lin tufrog'i oning,
Chiqib har sori ming so'qmog'i oning.

Vale bu turfarokim aqli ogoh
Bo'lub har sori ming yo'l ichra gumroh.

Bo'lub shaytonu g'ul oning vuhashi,
Firibu fitna borining xurushi.

Shag'oli tortibon afg'oni anduh,
Chekib kirgon kishining holig'a vuh.

Tikonlarkim chekib har sori domon,
Debonkim: bormag'il ul yon xiromon.

Ilib dastorni har shoxi gustox.
Shajar shoxi demakim, dev urub shox.

Qushi anduhu dard alhoni tortib,
Musofir elga so'g afg'oni tortib.

Sahobekim bo'lub durbor yig'lab,
Anga kirgan kishiga zor yig'lab.

Shamolikim solib har yon g'irevi
Degikim, na'ra aylar narra devi.

Bo'lub har sabza no'gi nishtari tez,
Ne nishtar, qon to'karga xanjari tez.

Qayonkim yel yetishgach tebratib shox
Ishoratkim: bu sori kirma gustox.

Chinori tebratib ilgini har yon
Ki. ey kirgan kishi, Tengri uchun yon!

Ul aylab Haq taolog'a tavakkul,
Bu besha ichra surdi betaammul.

Kesib yo'l o'yakim oshuftaroye
Ki, bo'ldi beshada paydo fazoye.

Sarosar ul fazoda sabzau vard,
Va lekin sabzai ranju guli dard.

Chu qildi ul sori surmak xayoli,
Ko'rundi ollida bir qasri oliy.

Surub ul qasr sori devzodin,
Qilib devu pari Tengrisi yodin.

Tovush chun ongladi ifriti qattol,
Chiqardi boshki, fahm etkay nedur hol.

Ne ko'rdikim yiroqtin shahsuvori,
Kelur parvosiz oning qasri sori.

Ko'runub hay'atidin tezhushluk,
Bilinib paykaridin devkushluk.

Chu ko'rdi Ahraman ul kavkabi sa'd,
Urub bir qahqaha ul nav'ikim ra'd.

Chiqib keldi sahobi qahr yanglig',
Ayog'din-boshqa tegru zahr yanglig'.

Sochib olamg'a jismi beqarori,
Qiyomat o'tiyu do'zax sharori.

G'ururidin zamon bo'stonig'a larz,
Xurushidin falak ayvonig'a darz.

Tanida har sari mo' bir sinondek,
Sinon yo'q, balki ajdarvash yilondek.

Tomib chun jismidin har qatral rev,
Etib tadrij ila charx oni bir dev.

Qaroliqdin yuzi shomi malolat,
Uzunluqda bo'yi ro'zi qiyomat.

Qo'lida bir sutun balkim chinore,
Tuzu hamvor andoqkim minore.

Uchida berkitib bir ko'hpora,
Bo'lubon dastasi oning minora.

Chekib boshig'a bu andozaliq gurz
Ki, gar ul texsa, tufrog' o'lg'ay Alburz.

Aningdek urdi yuz shahzoda sori
Ki, sarsar savsani ozoda sori.

Debon: «K-ey g'aflatoyn odamizod,
Bilgan davri charx ollingg'a bedod.

Bu beshakim o'tarda vahm etib lol,
Solor babr anda panja, sher changol.

Malak o'tsa o'char oning hayoti,
Uqob uchsa kuyar oning qanoti.

Bu kelmakdin sening nedur xayoling
Ki, kirmish qoninga fikri maholing».

Bu yanglig' ko'p yasab muhlik navola,
Boshig'a gurzini qildi havola.

Bo'lub shahzoda qalqonig'a moyil,
Qilich birla chopib gurzin hamoyil.

Aningdekkim tushub boshig'a toshi,
Bo'lub ul toshdin ozurda boshi.

Tushub o't Ahramang'a ko'rgach oni,
Tutub bosh, qasrig'a qaytib ravoni.

Tutub bir gurz ondin sahmginroq,
Kelib avvalg'iddin purqahru kinroq.

Oni ham urg'ali eltib havog'a,
Tushurmasdin burun farmonravog'a.

Qalam aylab aningdek chustu shirin
Ki, aytib devbandi charx tahsin.

Necha hamlin bu yanglig' aylagach rad,
G'azabdin Ahraman tund o'ldi behad.

Chekib na'ra yuz urdi tog' sori,
Nechukkim tiyra abri ko'hsori.

Olib bir tog'ning toshin tamomin,
Havoda ko'rguzib yeldek xiromin.

Yuz urdi o'yakim abri bahoron,
Ki Farhod uzra qilg'ay sangboron.

Ko'rub Farhod ani qalqong'a kirdi,
Ne qalqonkim, hasin qo'rg'ong'a kirdi.

To'sh o'lg'och Ahramang'a ismi a'zam,
Qo'lidin zo'r ketti, jismidin ham.

Aningdek osmondin yerga tushti
Ki, tosh ostida o'lmakka yovushti.

Dedikim sangboron aylagay yo‘q,
Ham oxir sangsor o‘ldi o‘zi-o‘q.

Ko‘rub Farhod ul xorofikanni,
Dema xorofikankim, Ahramanni.

Oti ollinda xoru zor aningdek,
Ayog‘i ilgi ham nokor aningdek.

Hamoyil aylagan tig‘in chekib bot,
Boshig‘a dev yanglig‘ sekretib ot,

Choqindek tig‘ ila boshig‘a yetti,
Ishin bir zarb ila-o‘q oxir etti.

Qo‘yub qasrig‘a yuz, andoqqi Rustam,
Eshikda bog‘labon raxshini mahkam.

Qadam qo‘ydiyu kirdi qasr aro tez,
Kafida dev chopqon tig‘i xunrez.

Ne qasrikim jahon ichra jahone.
Jahoni naqd boqsa har qayone.

Eshiklar bog‘labon har sori behad,
Temur qufl anda mahkam, o‘ylakim sad.

Yozilg‘on buki: ne jinsi xazina
Erur ul uyda zohir yo dafina.

O‘tar erdi o‘qub har birni bot-bot,
Ko‘rundi bir eshik, hayhot-hayhot.

O‘zi oltun, javohir birla tarse’,
Yozilg‘on davrida bir nav’ tavqe’ —

Ki, ochilmas bu uyning qufli oson,
Ochardin bo‘lmoq avlodur haroson.

Bu ma’ni ko‘nglidin zoyil qilib hush,
Ravon savdomizoji Ahramankush.

Murassa’ quflg‘a urdi ilikni,
Uy ichra sindurub kirdi eshikni.

Evi ko‘rdiki ko‘rmaydur misoli.
Nechukkim kinasiz el ko‘ngli xoli.

Boqar erdi qilib har sori ta‘jil,
O‘ilg‘on ko‘rdi bir yoqut qandil.

Furuzon lam‘a andin Mushtaridek,
Yorutub evni sham‘i xovaridek.

Tushurdi dog'i filhol ochti oni,
Sulaymon xotamin topti nihoni.

Vale qandil aro bu so'z muharrar
Ki, xotam kimgakim bo'lsa tuyassar.

O'qub xotam aro yozilg'on ismin,
Ochar Iskandari Rumiy tilismin.

O'qulsa ko'p qilur farxunda hotif,
Ul ish mushkillaridan oni voqif.

Niginni o'ptiyu, ko'ziga qo'ydi,
Ko'ngulni Haq sanosin derga qo'ydi.

Bajo kelturdi chunkim shukri Bori,
Chiqib azm etti qolq'on xayli sori.

Chu markab beshadin toshqori surdi,
Cherikni bas ajab holatda ko'rdi.

Borida Ahraman xavfi padidor,
Taabdin titrab andoqkim sapidor.

Ko'rungach shohzoda ko'zlariga,
Yana bori kelibon o'zlariga.

Ko'rub xoqoni Chin Farhodni shod,
Bo'lub ul dog'i shod andoqli Farhod.

Dema Farhodkim, fardi zamona,
Cherigin boshlabon bo'ldi ravona.

O'tub el Ahramanning beshasidin,
Bo'lub fard Ahraman andeshasidin.

Yetib ul sabzau dilkash fazog'a,
Eramdek ruhbaxsh obu havog'a.

Tushurdi qasr davrida cherigin,
Ochib ul qasrning oliv eshigin.

Atosi birla dasturi kiromi,
Uchovning qasr aro bo'ldi xiromi.

Xazoyinni ikovga qildi taslim,
Qilib xotam hadisin dog'i tafhim.

Yana yetti alarg'a shodmonliq,
May istab zohir o'ldi komronliq.

Hamul shohona bazmi ishratanjom,
Tuzuldi ul sifatkim burnog'i shom.

Chu gardun Rustami xur tig'in oldi,
Zamon oq devining bo'ynig'a soldi.

Halok aylab ani holi tabohi,
Jahonni tiyra qildi dudi ohi.

Alarg'a ayshu ishrat erdi boqiy,
Bo'lubon jilvagar gulchehra soqiy.

Labolab Ahraman boshi kibi jom,
Tutub aylarlar erdi boda oshom.

Kel, ey soqiy, manga may qil havola,
Etibon Ahraman boshin piyola

Ki, qilg'ay ul qadahdin ruhi mastim,
Zamone nafs devin zerdastim.

XXIV

*Farhodning Suqrot tog'i tilismi ocharg'a kamar bog'lab hayvonvash
chashma tegrasidagi marg'zori axzarda Xizr muloqotidin sarsabz
bo'lg'oni va Xizr anga Xizri rah bo'lub g'am zulumotidin chiqorib,
hayot suyidek ta'limlar bila toza hayot bergoni va g'am tilismi aning
ko'nglidin ochilg'onidek aning tilismi g'amidin ko'ngli ochilg'oni va
Xizrning jismi tilismida ravshan ko'nglidek tilism jismida jomi
jahonnamoy topqoni va ul jomg'a Xizr suyidek may solib Sikandar
yodi bila no'sh etgoni*

Chu zulmat ra'yati bo'ldi nigunsor,
Quyosh Iskandari ko'rguzdi ruxsor.

Bezaldi gunbazi axzar tilismi,
Tamom andoqli Iskandar tilismi.

Yana Farhod kiydi ish libosin,
Boshida toza aylab muddaosin.

Atosining ayog'ig'a dajamvor
Tushub, aylab o'zin tufroqqa hamvor.

Tilab himmat, duo birla qo'pub tez,
Jahonpaymosi uzra ayladi xez.

Yana ish azmig'a bo'ldi ravona,
O'qub xotam duosin bexudona.

Padid o'ldi falakdek marg'zore,
Quyosh yanglig' ichinda chashmasore.

Zuloliy chashmai hayvon masallik,
Bo'lub har qatra andin jon masallik.

Qirog‘inda daraxti ko‘kka hambar,
Bu hayvon suyi, ul — Xizri payambar.

Yetib Farhod anda bo‘ldi xurram,
Yig‘ochqa bog‘labon raxshini mahkam.

Hamul suv ichra g‘usli ayladi pok,
Yubon g‘am chirkini bo‘ldi tarabnok.

Sujud etti tilab maqsudig‘a yo‘l,
Tazarru’ aylabon Ma‘budig‘a ul.

Ko‘targach boshni ko‘rdi sabzpo‘she,
Yuzi nuronи andoqkim Surushe.

Chu ko‘rdi oni, holi topti tag‘yir,
Buyurdi lutfu shafqat ko‘rguzub pir

Ki, ey farzand, g‘amdin barkaron bo‘l,
Bu ishkim koming o‘lmish, komron bo‘l.

Meni Xizr anglakim, tuttum yo‘lungni
Ki, to bu yo‘lda tutqoymen qo‘lungni.

Sikandar birla chun mehnatg‘a tushtuk,
Tilab hayvon suyin zulmatg‘a tushtuk.

Suv istab ul ko‘p urdi har taraf gom
Va lekin yetti ul suvdin manga kom.

Mening jonim chu ul suv birla qondi,
Sikandar jon chekib, labtashna yondi.

Ishin chun qildi charx aylab hasad band,
Chiqib ofsq aro bo‘ldi rasadband.

Anga ish bog‘lamoq bo‘ldi hamesha,
Manga ochmoq aning bandini pesha.

Tilismi hamki bog‘labdur zamiri,
Ocharda menmen elning dastgiri.

Tilismedinki band o‘lmish bu vodiy,
Kelibturmen sanga bo‘lmoqqa hodiy.

Chu mundin yo‘lga kirgungdur saranjom,
Sana har nechakim urgungdurur gom.

Ko‘rungay chun tilismi charxmonand,
Hisore bo‘lg‘usi gardung‘a payvand.

Hamul yerdin o‘n ikki ming qadamdur,
Vale har bir qadamda yuz nadamdur.

Yo‘li o‘r, yuqqoridur toshi malso,
Quyiroqdur kishi bir gomin olso.

Yo‘li bir so‘qmoq ikki sori xora,
Itik har xora andoqkim katora.

Kishi har necha yo‘l qilg‘on esa tay,
Hamul yo‘ldin chiqorsa nogihon pay.

Itik xoro oyog‘in aylabon chok,
Ko‘rar bu chashma uzra o‘zni g‘amnok.

Vagar xud tuz yurub qat’ ayladi yo‘l,
Chu o‘n bir ming qadam qat’ ayladi ul

Bo‘lur yo‘lda ayon bir xora darband,
Temur zanjir ila bir sheri nar band.

Kishini yutqudek og‘zin ochib keng,
Degil darband ila og‘zi erur teng.

Kishikim o‘tsa andin baxt o‘lub rom,
Erur qo‘rg‘on eshigi yona ming gom.

Chu to‘qquz yuz qadam ursa yurub tuz,
Yo‘l uzra taxtasange ko‘rguzur yuz.

Anga chiqqoch kishikim temsa mahkam,
Ochilur qal‘aning darbandi ul dam.

Bo‘lur darvoza ichra oshkoro,
Temur jismiki qilmish paykaroro.

Erur odamg‘a monandu mushobih,
Iligida temurdin yo qilib zih.

Chekib ul yog‘a bir o‘q oshkoro
Ki, xoro toshidin o‘tgay guzoro.

Va lekin ushbu paykar poy to farq,
Bo‘lub o‘tdek temur o‘pchin aro g‘arq.

Aning ko‘ksida bir oyina bog‘liq,
Saf oichra quyosh ko‘zgusi chog‘liq.

Kishi ul yuz qadam yerdin chekib o‘q,
Otib ursa hamul oyinani-o‘q.

Yiqilg‘ay yerga ul paykar hamul dam,
Ne yolg‘uz ulki boru uzra yuz ham.

Ochilg‘ay ul tilismi pech-darpech,
Kishi kirgay anga vahm etmayin hech.

Vale otqon zamon baxt o'lmay ogoh.
Kishi yozsa o'shul ko'zguni nogoh.

Kushod o'lg'ay anga ul barcha novak,
Chiqorg'ay par oningdekkim chakovak.

Tani bo'lg'ay qafas monand holi,
Tiriklik bulbulidin lek xoli.

Chu sen dog'i bu ishga aylagung azm,
Degan so'zlarni asra ko'nglunga jazm.

Desangkim, toymag'oy ul yerda goming,
Sanog'liq gom ila bo'lsun xiroming.

O'qurda «ismi a'zam» tutma orom,
O'qumay «ism» qo'yma yo'lda bir gom.

Chu qilsa hamla sher og'zini ochib,
Damidin ajdahodek shu'la sochib.

Ravon xotamni oning og'zig'a ot
Ki, oning birla daf' o'lg'usi ul bot.

Olib xotam yana bo'lg'il ravona,
Hamul toshqachakim dedim nishona.

Chiqib tosh uzra ochay deb eshikni,
O'qu yoyinga chun urg'ung ilikni,

Necha otmoqqa bo'lsa iqtidoring,
Kerak albatta «ism» o'lg'ay shioring.

Chu qildi Xizr bu ishlarni ta'lim,
Dedi: tush yo'lg'a emdi, aylamay bim.

O'pub, Farhod, ayog'in yo'lg'a kirdi,
Nekim qildi oning ta'limi erdi.

Chu bo'ldi sher darband ichra mavjud,
Anga xotamni otqoch bo'ldi nobud.

Olib xotam, yana urdi sanab gom,
Hamul tosh ustiga tutquncha orom.

Chu tosh uzra ayog'in tepti mahkam,
Hisor ichra sadoye tushti ul dam.

Sado chun behadu andoza bo'ldi,
Ochilg'on burnoroq darvoza bo'ldi.

Eshik ochilg'och-o'q bo'ldi sado yo'q,
Ul o'pchinliq chiqib keldi chekib o'q.

Yana boru uza yuz novakafkan,
Chekib o'qlar, kiyib borisi javshan.

Xadangin borchcha ul yon tortibon tuz
Ki, Farhod anda ko'rguzmish edi yuz.

Ko'rub Farhod mundoq ibtiloni,
Bir-o'q jonig'a yuz tiyri baloni.

Tavahhum aylamay ul ranjpaymoy,
Taanni birla olib o'q ila yoy.

Chu tortib novakin aylab darange,
Aningdek urdi ko'zguga xadange

Ki, mahbub urg'ay asrab g'amza chog'in,
Muhib ko'ksiga qo'yg'on eski dog'in.

Chu tegdi ul xadangi barqosor,
Yiqildi bu xadangafkan nigunsor.

Yiqilg'och bu, hamul yuz ro'yitanvash
Ki, boru uzra erdilar kamonkash.

Alar ham borchcha yerga bo'ldilar past,
Quyig'i novakafkan birla hamdast.

Yana Farhod ko'rgach bo'yla ahvol,
Tilin mundog' g'arobatlar qilib lol.

Solib Haq hamdig'a filhol tilini,
Sanog'a qildi go'yo lol tilini.

Qadam qo'ydi ravon darvoza sori,
Hamul oshubi beandoza sori.

Bori oshubdin xoli ko'rub yo'l,
Hisor ichra azimat ayladi ul.

G'animat ko'rdi har yon haddin afzun,
O'kulgan har taraf yuz ganji Qorun

Ki, Iskandarki olib yetti kishvar,
Hududi boxtardin to ba xovar.

Jahon ochmoqdakim ko'p ranj topib
Va lekin har ne naqdu ganj topib,

Tilism aylab bu gardunvash hisorin,
Qilib maxzun hisori ichra borin.

Hisori markazida bir imorat
Ki, ojiz vasfidin yuz ming iborat.

Ziyo har yon sochib, andoqki shid ul,
Bag'oyat muxtar, lekin mufid ul.

Eshik ochib anga chun qo'ydi gome,
Ko'rundi toqida raxshanda jome.

Safou tob aro andoqki xurshed,
Dema xurshed, balkim jomi Jamshed.

Bo'lub geti aro mehri samo ul,
Hamul oyinai getinamo ul.

Bori maxfiy umur izhori anda,
Jahon holoti ravshan bori anda.

Tashida jilva aylab markazi xok,
Ichinda lek to'qquz davri aflok.

Tashi ul nav'kim komil zamiri,
Ichi andoqki sohibdil zamiri.

Ani chun topti Farhodi taabnok,
Bag'oyat bo'ldi xushholu tarabnok.

Qo'yub ul ganju jomi xusravona,
Yonib xayli sori bo'ldi ravona.

Yetib sarchashmag'a mindi takovar,
Ravon Xoqon sori surdi dilovar.

Yetib Xoqonu xaylin shod qildi,
Tuman ming qayg'udin ozod qildi.

Etib bori cherikka rohbarliq,
Alar keynicha aylab paysiparliq.

Anga tegruki ul sarchashma erdi
Ki, anda Xizr anga ta'lim berdi.

Tushurdi sarbasar xaylu sipahni,
Olib bo'ldi ravon dasturu shahni.

Angachakim bor erdi sheru darband,
Yana to ul hisori charxpayvand.

Ichinda bor ekan zohir xazoyin,
Bulardin ayru har maxfiy dafoyin.

Borin Xoqong'a chekti tuhfaoyin,
Anga tegruki ul jomi jahonbin.

Debon yuz nav' shukri Ezidi pok,
Yonib manzilg'a keldilar tarabnok.

Qamar Farhodi chun ko'rguzdi jismin.
Buzub kunduz hisorining tilismi.

Sikandardek kirib zulmatga xurshed,
Tilism ichra yoshundi jomi Jamshed.

Alar topib yana ishratqa asbob,
Solib jomi Jam ichra bodai nob,

Surub gohi Sikandardin tarona,
Debon Jamsheddin gohi fasona.

Kel, ey soqiy, tuzub ishrat maqomin,
Quyub may, tut manga Jamshed jomin.

Sikandar ko'zgusini aylab ifsho,
Qilay Jamshedning jomin tamoshlo.

XXV

Farhodning Iskandar tilismin ohib, xoqon va Mulkoro bila Suqrot tog'ig'a azimat qilmog'i va ul tog'ning irtifo'da falakdin bosh o'tkar-ganidin sarguzashti aytmoq va tiyra g'orlarning har biri hijron tunidin savod ko'rguzganidin afsona demak va Farhod jomi jahonnamoda aqolimi sab'a mamolikin taqsim qilib Suqrot g'orin topqonidin yo'l ko'rguzmak va jom partavida yo'l ohangi qilmog'idin tarona tuzmak va alarg'a Suqrot gavhari tog' konida lome' bo'lub tilism mushkilin «konikan minkon» ravshan qilmog'i va ul gavhari adam konig'a kirib bu sayrafiylar maqsudin gavharin iliklab qaytmoqlarin kayfiyatining aytilmog'i

Sahar Suqroti chun tog' avji tutti,
Jamoli nuri olamni yorutti.

Sipehr avroqidin asbobi oning,
Quyosh jirmidin usturlobi oning.

Yana Farhod istab ishga somon,
Minib tavsan uza bo'ldi xiromon.

Yuz urdi betaammul tog' sori
Ki, anda dedilar Suqrot g'ori.

Ravon xoqonu dasturi hunarvar,
Aning keynicha surdilar takovar.

Xaloyiqqa azimat ko'si urmay,
Cherikni chashma boshidin ko'churmay.

Ming, ikki mingcha xosul xos xodim,
Bo'lub xoqon rikobida mulozim.

Surub Farhod keynicha shitobon,
Yetishtilar qilib qat'i biyobon.

Aning birla bo'lub ul yo'lda hamroh,
Kesarlar erdi vodi xayl ila shoh.

Yetishgach tog'ning domonasig'a,
Hakimi ahd xilvatxonasisig'a

Solib ko'z, ko'rdilar hadsiz biyik tog',
Yer oning zaylida bir to'da tufrog'.

Zuhal boshig'a yetib boshi oning,
Falak jomin ushotib toshi oning.

Yig'ochi soyasida charx koxi,
Quyiroq shoxasidin Sidra shoxi.

Urub tig'i falak jismig'a suhon,
O'tub ul jismdin andoqki ko'hon.

Bukim ko'ktin o'tub suhonliq aylab,
Falak buxtisig'a ko'honliq aylab.

Qamar ojig'a suhoni din andom,
Taharruk ojg'a, suhong'a orom.

Aning avjida qorikim padidor,
Qirilg'on oj ushog'idin namudor.

Ko'runub takasidin Jady poya,
Asad qoploning ostida soya.

Chiqib javfida yuz ming chashma raxshon,
Biri ul jumladin mehri duraxshon.

Giyoh anda tuman ming borcha nofe',
Adadsiz ranjg'a har qoysi dofe'.

Biyiklik ichra to'qquz osmoncha,
Tubining davrasi ikki jahoncha.

Ayon atrofida payg'ora bisyor
Ki, idrokida bo'lmay aqlu his yor.

Yo'q anda g'orning boshi-ayog'i,
Ne oning uchi paydo, ne qirog'i.

Aningdek har birining javfi tira
Ki, andin mehri anvar sham'i xira.

Agar kirsa anga badri muniri,
Ko'runub tiyralikdin qursi qiri.

Bu yanglig‘ tira har birning savodi,
Savodi ichra har yon tog‘u vodi.

Oqib vodida yuz daryoyi xunxor,
Tog‘ ichra xud ming ajdarhoi xunxor.

Yetib ul tog‘ aro shahzodau shoh,
Chu bo‘ldilar bu kayfiyatdin ogoh.

Qilib Xoqonni hayrat lolu ojiz
Ki, bilmas erdi mundoq yerni hargiz.

Bo‘lub ul chorag‘a Farhod mulham,
Berib shah birla xaylig‘ a ko‘ngul ham.

Dedikim: «Hozir aylang jomi Jamni
Ki, el ko‘nglidin olsun bu alamni».

Ravoni boribon kelturdilar jom
Ki, andin mushkil ish topqay saranjom.

Anga qilg‘och nazar istab kushoyish,
Jahon timsolig‘ a topti namoyish.

Qayon boqqach qilib, ravshannazarliq
Bir iqlim etti zohir jilvagarliq.

Burun ofoq mulkin qildi taslim,
Judo qildi yako-yak yetti iqlim.

Mamolik jilvasidin ko‘zni yopti
Ki, Yunon mulkin ul jom ichra topti.

Qilib har yon nazarlar xaylin iblog‘,
Anga yetkurdikim bor erdi ul tog‘.

Chu tog‘ ahvolini qildi shumora,
Etib har g‘orming javfin nazora.

Nazar topti hamul g‘or ichra anjom
Ki, topmisht erdi Suqrot anda orom.

Topib ko‘p fikr ila g‘or og‘zig‘a yo‘l,
Kishi topqon kibi yor og‘zig‘a yo‘l.

Dedikim: olibon kirdilar avval,
Jahonbin jomni, andoqli mash’al.

Olib kirganki oni yo‘lg‘a tutti,
Qarong‘u tunni kunduzdek yorutti.

Qilib ul jomdin nur o‘yla ta’sir
Ki, mash’al partavi qilg‘onda shabgir.

Surub g'or ichra yuz ofot ichinda,
Sikandar o'ylakim zulmot ichinda.

Chu bo'ldi Xizrdin ul yo'l nishoni,
Topildi nogah obi zindagoni.

Hamul yerdin ayon bo'ldi nishona
Ki, maxfiy erdi Suqroti yagona.

Nishona ulki yo'lg'a yetti g'oyat,
Qarò tunga yetishgandek nihoyat.

Qilib markablaridin tushkali mayl,
Shahu shahzoda, balkim jumlai xayl.

Topildi chun bu yanglig' turfa voya,
Ko'rundi toshdin bir zinapoya.

Chiqib shahzoda birla shoh ikavlo,
Vaziri kordon birla uchavlo.

Besh-olti poya chiqqoch bo'ldi paydo,
Fazoyi anda ayvone huvaydo.

Yurugoch ul sori shahzodau shoh,
Ko'rundi to'rida bir turfa dargoh.

Tutub dargoh aro bir lahza orom,
Solib partav hamul getinamo jom

Ki, keldi uy harimidan nidoye,
Nido, kirmak uchun erdi saloye.

Qo'pub chun kirdilar pursho'rxotir,
Ko'ngul uyiga andoqkim xavotir.

Uy ichra ko'rdilar bir porai nur,
Bo'lub ev partavidin bayti ma'mur.

Bo'lub bir burj ichinda mehrdek gird,
Hakimi charx aning ollinda shogird.

Muzakko ruhdin jismi namudor,
Mujarrad aqlidin shaxsi padidor.

Etakni tog'dek tortib jahondin,
Nechukkim tog' tebranmay makondin.

Safosi la'l yanglig' oshkoro,
Libosi la'li ravshan uzra xoro.

Bo'lub xoro sipehrida jahone,
Jahon jismida yoxud toza jone.

Jahonni qo'yki, oliyshon vujudi,
Jahonda olami kubro namudi.

Kelib ko'ngli aningdek bahri zoxir
Ki, anda zohir avval to ba oxir.

To'la durluq sadaf yanglig' bo'lub gum,
Bu daryo ichra yuz ming charxu anjum.

Yuzi mir'oti anvori Ilohi,
Ilohiy sIRRINI anglab kamohi.

Xayining qatrasi tomg'onda bir-bir,
Sochib anjum kibi olamg'a ta'sir.

Bo'lub g'orida har dun ankabuti,
Bir usturlobi gardun ankabuti.

Falakdek tab'i soyir, jismi sokin,
Safar aylab, vale yo'q sayr mumkin.

Sipehri hilm zotidin huvaydo,
Shukuhi ilm ruxsorida paydo.

Ko'rungach bu sifat oliy guhar zot,
Bo'lub xam ollida yer o'ptilar bot.

Shukuhidin bo'lub betob tanlar,
Ko'ngullar za'f etib, titrab badanlar.

Ko'z ochti chun amini maxzani roz,
Alarni qildi so'rmoq birla e'zoz

Ki, muhlik yo'l mururidin nechuksiz,
Baliyoti zaruridin nechuksiz?

Quyi solib bori boshlarni filhol,
Javob ayturg'a tillar sarbasar lol.

Dedi xoqong'akim: ko'p chekting emgak,
Evazlar bergusidur Tengri beshak.

Bizing soriki kelding ko'p chekib ranj,
Agarchi yo'lda ro'ziy bo'ldi ko'p ganj.

Adadsiz javharu naqdi kiromi,
Sulaymon xotami, Jamshed jomi.

Yana ham ikki mujda yetkururbiz,
Qo'lungg'a ikki javhar topshururbiz.

Biri bu ikki javhardin xabardur,
Biri bir javhari oliy asardur.

Xabar bukim, hayoting ko‘p yil o‘lg‘ay,
Dag‘i ko‘p mulk fathi hosil o‘lg‘ay

Ki, ajdodingda qilsang necha fikrat,
Yo‘q o‘lg‘ay sencha surgan umru davlat.

Yana bir muhrayedur naf’liq, bil
Ki, chun qolg‘ung jahon mulkida ko‘p yil.

Agar za’feyu ranje bo‘lsa tori,
Va gar yetsa qoriliq inkisori.

Qachon ul muhrani og‘zingg‘a tutsang,
Evursang har yonu suyini yutsang.

Maraz — sihhat bila bo‘lg‘ay mubaddal,
Ano — quvvat bila bo‘lg‘ay mubaddal.

Qariliq ranji daf’ o‘lg‘ay tamomi,
Shabob o‘lg‘ay aning qoyim maqomi.

Chu Mulkorog‘a fosh etti bashorat,
Bu nav’ etti bashoratlig‘ ishorat

Ki, chun sen dog‘i tortib ko‘p alamni,
Bu sori ranjag‘a solding qadamni,

Necha shah bo‘lsa olam taxtgiri,
Sen-o‘q bo‘lg‘aysen ollinda vaziri.

Qachonkim yetsa ranju za’fdin band,
Seni ham muhradin qilg‘ay barumand.

Va lekin ollingizda bir xatar bor
Ki, ondin borchag‘a joyi hazar bor.

Anosirning ikisidin durur bu,
G‘alat gar qilmasam: yel bo‘lg‘ayu suv.

Agarchi bo‘lg‘usi ko‘p ranja bo‘lmoq,
Xudoy etkay nasib ondin qutulmoq.

Chu ondin o‘tti ersa umr posи,
Bo‘lur aql etsa besh yuz yil qiyosi.

Alarg‘a tegurub bu mujdalarni,
Chiqordi uzr ila evdin alarni.

Dedi shahzodani, kelgil yaqinroq,
O‘ziga qildi hamrozu qarinroq.

Ko‘zin ochib jamolin yaxshi ko‘rdi,
Base diljo‘yluqlar birla so‘rdi.

Qo'pub ollinda chun yer o'pti Farhod,
Hakimi donishomuz etti bunyod

Ki: «Ey dardu alam birla sirishting,
Azaldin ishq bo'lg'on sarnavishting.

Safot kelturdungu xush kelding oxir,
Qarong'u uyni ravshan qilding oxir.

Erur ming yilki bo'lub ko'hsori,
Chekarmen maqdaminingning intizori.

Yuzung ko'rди ko'zum, alhamdulilloh,
Seni topti o'zum, alhamdulilloh.

Eshit, bir necha so'zkiem vaqt erur tang
Ki, aylarmen baqo ko'yig'a ohang.

Muni bilkim jahon fonidur asru,
Haqiqat ahli zindonidur asru.

Agar topsa Sikandar mulki zoting,
Gar o'lsa Nuh umricha hayoting.

Chu ketmoqlik keraktur bot, agar kech,
Hamul davlat bila bu umr erur hech.

Bukim Haq ayladi insonni mayjud,
Anga mayjudliqdin borchcha maqsud.

Erur Haq amrig'a ma'mur bo'lmoq,
Bu ishdan o'zgadin ma'zur bo'lmoq.

Chu mahbubi haqiqiy uldurur ul,
Aning vasli sori qat' aylamat yo'l.

Gar ul mahbub vasli bo'ldi ummid,
Budur iqboli sarmad, baxti jovid.

Vale bu davlatedur asru oliv,
Erur mushkil anga yetmak xayoli.

Bu yo'l ichraki behad dardu g'amdur,
Uzoq tortar, vale ikki qadamdur.

Kim ul ikki qadamning qat'i ming yil,
Kishi ursa qadam mumkin emas bil.

Biri o'zlukni qilmoq bo'ldi foni,
Yana bir dog'i topmoq bo'ldi oni.

Kishi o'zlukni qo'yimay oni topmas,
Tengiz kesmay duri yaktoni topmas.

Bu o'zlukdin qutulmoq chorasozi,
Nima yo'q o'yakim ishq majoziy.

Angakim qoldi g'am shomig'a jovid,
Burun subh o'ldi tole', so'ngra xurshed.

Majoziy ishq bo'ldi subhi anvar,
Haqiqiy ishq anga xurshedi xovar.

Qilib ishq majoziy zoru g'amnok,
Etar oshiqlar tanin andoqki xoshok.

Haroratlar etib ul xasqa moyil,
Qilur o't yetgach o'rtanmakka qobil.

Choqilg'och barqi ishq majoidoni,
Yetishgach bir sharar kul aylar oni.

Sening ollingdadur ishq majoziy
Ki, jisming o'rtabon so'zu gudozi.

Ham ovozangni ofoq ichra solg'ay,
Ham ovozing kuhan toq ichra solg'ay.

Qilib ishqning o'ti olamni ravshan,
Ne olam, nilgun toramni ravshan.

To'la qilg'ay g'ami ishqning jahonni,
Jahonni qo'yki, to'qquz osmonni.

Qayonkim ishq aro bir fard bo'lg'ay,
Ko'zi nuri yo'lungdin gard bo'lg'ay.

Yetib to'qquz falak toqig'a ho'yung,
Yeti kishvarni tutqay guftu go'yung.

Yig'ilsa ishq eli xaylu sipohi,
Sen o'lg'aysen borining podshohi.

Majoziy ishqdin o'rtansa joning,
Borib seli fanog'a xonumoning.

Haqiqiy ishqdin esgay nasime,
Yetib oning nasimidan shamime.

Bo'lub ma'shuqi asli chorasozi,
Haqiqatqa badal bo'lg'ay majozing.

Yetib mazharg'a bexudluq qiyosi,
Kelib mazharg'a ishqning intihosi.

Baqo mulkida topqung qahramonliq,
Haqiqat taxtida sohibqironliq.

Atongdek yuz tuman Xoqonu qaysar,
Unut bo'lg'ay jahon ahlig'a yaksar.

Sening qolg'ay jahon ichra sifoting,
Tariqi ishq ichinda yaxshi oting».

Bularni aytib, o'rgatti duoye
Ki: «Kelsa ollinga bandu baloye,

O'qurg'a bu duo chun moyil o'lg'ung,
Bori bandu balolardin qutulg'ung.

Yana ko'zgu ishikim hodis o'ldi.
Sanga bu yon kelurga bois o'ldi.

Sikandarning tilisminkim ushotting,
Xadangikim ul o'pchinlukka otting

Kim, o'q tegdi oning oyinasig'a,
O'tub bo'ldi tarozu siynasig'a.

Burung'i ko'zgukim ashkingni sochti,
Bu o'q oning tilismin dog'i ochti.

Yonib mundinki Chin shahrig'a yetkung,
Hamul ko'zguni ko'rmaq mayli etkung.

Nekim keynida yozmish paykaroro,
Sanga yuzinda bo'lg'ay oshkoro.

Ani ko'rgach yetib ishq ibtilosi,
Bo'lub oshiqlig'ingning ibtidosi.

Yana har necha boqsang ko'rmagung hech,
Ishing sarrishtasig'a tushkusi pech.

Bo'lub ojiz ishingdin ahli tadbir,
Boshingg'a kelgusidur ulki taqdir.

Nechakim bo'lg'usi holing tabohi,
Falakka yetkusi ko'nglungning ohi.

Vale tortib sipahlar ishqil matlub,
Aningdek qilg'usi ko'nglungni mag'lub

Ki, ondin bir nafas gar bo'lsang ogoh,
Ko'p ortuqroqqi ming yil bo'lg'osen shoh.

Chu men ham qildim oxir xayrboding.
Murodim buki yetkach ul muroding,

Hujumi ishq tug'yonida gohe
Sog'ing'oysen meni ham tortib ohe».

Chu dono chekti bu g‘oyatg‘a so‘zni,
Bas etti so‘zni dog‘i yumdi ko‘zni.

Chekib Farhod hijronida vaylo,
Uzun yo‘l tutti andoqkim Suhaylo.

Ko‘rub Farhodi mahzun o‘yla holat,
Ko‘zidin yog‘durub ashki malolat.

Base yig‘lab nechukkim ahli motam,
Aning holig‘a, o‘z ahvolig‘a ham.

Tilab Xoqonu Mulkoroni darhol,
Alar dog‘i ko‘rub ul purxatar hol.

Ikov xud toshqori o‘lmokka yetib,
Nekim dono bayon aylab eshitib.

Tilab bir necha donovash kishini,
Saranjom ettilar dono ishini.

Berib qabrig‘a oncha vaqfdin bahr
Ki, ul tog‘u navohini qilib shahr.

Chu ul ma‘mura vaz’in qildilar tuz,
Qo‘pub sarchashma sori qo‘ydilar yuz.

Sipoh ichra tushub Xoqonu Farhod,
Ne bu o‘z holidin g‘amgin, ne ul shod.

Quyosh Suqroti chun yer qildi maskan,
Kecha Luqmoni bunyod etti shevan.

Yasab ko‘ku qaro birla libosin,
To‘kub ashk ayladi zohir azosin.

Alar Suqrot so‘gidin topib dard,
Vale Chin yodi birla darddin fard.

Tuzub bazm ul kecha ham komu nokom,
Ichib achchiqqa-achchiq bir necha jom.

Kel, ey soqiyu hikmat ayla oyin,
Manga tutg‘il mayi mamzuj rangin.

Qadah sarchashmasig‘a solibon jo‘sh,
Meni qil jo‘shdin bir lahza xomo‘sh.

XXVI

*Farhodning Xoqon bila Chin azmig‘a dashtpaymolig‘i va Chinda
yuz ko‘rguzgan oyinai chiniy g‘amidin shaydolig‘i va ul ko‘zguga*

tamosho qilg'och, Arman kishvari, balki Eram bog'i va Arman vodiysi, balki hayrat tog'i anga hulyai namoyish va jilvai oroyish qilmog'i va Shirinning jamoli ko 'zgusin ul ko 'zgu jamolida mushohada qilib, oh urub yiqilg'oni va aning ohi ul ko 'zgu yuzin tiyra qilg'oni

Sahar sarchashmasi chun bo'ldi ravshan,
Falakning marg'zorin qildi gulshan,

Safotib falak Yunon zamini
Sipah chekti quyosh Xoqoni Chini.

Qilib Xoqon yana Chin mulkiga mayl,
Dema Xoqonki Farhodu bori xayl.

Xazoying'a qo'yubon mu'tamadlar,
Berib har birga mingdin ko'p madadlar.

Azimat Ching'a bo'ldi ko'ch-barko'ch,
Ishi yo'q erdi ul yo'lda magar ko'ch.

Demay yo'l qat'ig'a chunkim qo'yub yuz,
Kechani kechau kunduzni kunduz.

Yetib Xoqon yana Chin kishvarig'a
Nabi ul nav'kim din kishvarig'a.

Tushub taxtig'a shohi kishvaroroy,
Aningdekkim sharaf burji aro oy.

Qo'yub Farhod chun Chin shahrig'a gom,
Taraddud ichra tutmay ko'ngli orom.

Qilib ko'zgu xayolining umidin,
Tilab filhol maxzanlar kalidin.

Eshiklarni ochib qolmay qarori,
Sarosima yugurdi ko'zgu sori.

Ko'rungach ul bulurin paykari pok,
Bo'lub andeshalig' ko'ngli tarabnok.

Tushurdi ul latofat huqqasini,
Latofat yo'qli, ofat huqqasini.

Kalidin istabon xozindin olib,
O'zin yuz ming balo bandig'a solib.

Kalid aylab zabona shaklidin til,
Bo'lub oni ochar man'ig'a qoyil.

Tutub qufl og'zi zulfinini mahkam,
Etib imo oni ochmasqa ul ham.

Urub zulfini qufl ichinda yuz pech
Ki, ya'ni bu xatarliq fikrdin kech.

Kishi taqdirdin bo'lmas chu qochib,
Chiqordi ko'zguni sanduqni ochib.

Ko'rub ul nav'kim mir'oti xurshed,
Jahonni ko'rguzub chun jomi Jamshed.

Tushub ko'ngliga hayratdin sharora,
Aning ruxsorig'a qildi nazora.

Ne ko'rdi: turfa dashti nozparvard,
Ko'runmay sahnida juz sabzai dard.

Giyohi nishtar, ammo zang tutqon,
Guli el qoni birla rang tutqon.

Musalsal sunbulining band-bandи,
Qaroru hush saydining kamandi.

Binafsha andakim gardun ko'kortib,
Gajak yanglig' xirad bo'ynini tortib.

Tutub nargislari jom etkali no'sh,
Qilurg'a taqvo ahlin mastu behush.

Yoqib o't lolasi jon kuydururg'a,
Ko'ngulga dog'i hirmon kuydururg'a.

Sochib tufrog'lari mushki tatori,
Qaro bo'lmoq uchun el ro'zgori.

Demaktin lol o'lub savsan maqoli
Ki, budur munda har ozoda holi.

Ko'kortib anda ko'k armon guli ko'p,
Ko'korgon balkinofarmon guli ko'p.

Quyundin ko'rguzub har yon zamona,
Bori sargashtaliklardin nishona.

Qilib zohir bu vodiyning qirog'i,
Qatiq tog'i nechukkim hajr tog'i.

Ayog'in dog'i aylab rust yerga,
Chekib boshin falakka roz derga.

Falak vaz'in aning tuloni aylab,
Jahon bahrig'a langar oni aylab.

Kamargohida xayli benihoyat,
Yasol tortib hujum aylab bag'oyat.

Kamarda bir ariq qozmoqqa mashg‘ul,
Arig‘ topib kamar shakli bila tul.

O‘zining shakli birla navjavone,
Demaykim navjavone, notavone.

Hamul xayl ichra aylab peshavarlik,
Demaykim peshavarlik, teshavarlik.

Bu holat ichra paydo bo‘ldi xayle,
Nechukkim tog‘ ichinda tund sele.

Bori chobuksuvoru moh paykar,
Javohirdin berib paykarga zevar.

Jabinlar gul-gulu kirpiklari xor,
Qabog‘lar keng-kengu, og‘izlari tor.

Alarg‘a shohu sarvar gul’uzore,
Demaykim gul’uzore, shahsuvore.

Samandi sayridin ko‘k tavsani lang,
Quyosh ruxsori ollinda xijilrang.

Quyoshg‘a tarh uchun tashlab ruxu ot,
Vale yuz qatla har soat qilib mot.

Solib olamg‘a o‘t boshdin-ayog‘i.
Jahon o‘rtab ayog‘din-boshi dog‘i.

Bo‘lub ul xayl har bir o‘ylakim oy,
Bu ul xayl ichra mehri olamoroy.

Takovar uzra yeldin otashangez,
Hamul el sori surdi yel kibi tez.

Tamoshlo aylayu har sori boqib,
Qayonkim boqib, o‘tlar elga yoqib.

Chu nogah otg‘a ul yon mayl berdi
Ki, Farhodi hazin timsoli erdi.

Aning ruxsorig‘a chun boqtি timsol,
Tani timsol yanglig‘ bo‘ldi behol.

Yarolig‘ sayd yanglig‘ nola qildi,
Bu yanglig‘ nola chun qildi, yiqlidi.

Ko‘rub Farhod ul yanglig‘ yiqilmoq,
Havas qildi ani nazzora qilmoq.

Yaqinroq kelturub ko‘zgu jamolin,
Nazora qildi ul mahro‘ jamolin.

Chekib Farhod un o'z timsoli yanglig',
Yiqildi jismi jondin xoli yanglig'.

Bo'lub timsoli yanglig' — og'zi xomush.
Hamul timsolidek zoyil qilib hush.

Ko'rub chokarlar andoq qattiq ahvol,
Xabardor ettilar Xoqonni filhol.

Chu Xoqon angladi bu mojaroni,
Yugurdi ul taraf yirtib yaqoni.

Anosi sochin ochib mo'ya tortib,
Ani o'lgan sog'inib po'ya tortib.

Chekib afg'onni Mulkoro atodek,
Kim ul Farhodg'a erdi atobek.

Yana Bahrom Mulkorog'a farzand,
Guzin Farhodg'a hamzodu dilband.

Bo'lub nisbatda ko'kaltoshi oning,
Tariqat bobida qardoshi oning.

Aning holig'a chun nazzora aylab,
Yaqo o'rniq'a ko'ksin pora aylab.

Bo'lub parvonadek atrofig'a jam',
Vale ul yotib andog'kim o'chuk sham'.

Qo'yubon hushsizliq ko'yiga yuz,
O'ziga kelmayin bir kecha-kunduz.

Chu tebratti nasimin subh bog'i,
Isidin hushig'a keldi dimog'i.

Ko'z ochib ko'rdi boshi uzra xayle
To'kub ko'z yoshidin yuz uzra sele.

Chu yig'lar erdi Mulkorou Bahrom,
Alarg'a lutf birla berdi orom.

Tutub so'gin ato birla anosi,
Muni ko'rgoch, halok etti hayosi.

Yaqin erdiki tarki hush qilg'ay,
Yana avval yiqlig'ondek yiqlig'ay.

Tuman ming uzr qo'immoq birla qo'pti,
Ayog'larig'a yuz surtub yer o'pti.

Dedi: «Bilmon, ne holat dast bermish
Ki, sizga mujib ushbu motam ermish.

Bu ish gar xo'b, agar zisht erdi bori,
Manga, billah, yo'q erdi ixtiyor.

Tutung ma'zurkim, rasvo bo'lubmen,
Demay rasvo bo'lubmenkim, o'lubmen.

Bo'lung xush botinu zohirda mendin,
G'ubore asramang xotirda mendin».

Bu yanglig' zohir aylab ko'p malolat,
Berib xotirlarig'a istimolat.

Ko'zi birla tili garchi bu sori,
Va lekin jonu ko'ngli ko'zgu sori.

Alar bu nuktalardin shodmona,
Qo'pub uylarga bo'ldilar ravona.

Bu yanglig' chun alarg'a chora qildi,
Yana ul ko'zguga nazzora qildi.

Burung'udek yuzi erdi qorang'u,
Hakimikim yasog'ondur bu ko'zgu.

Tilismi bo'yla qilg'ondur padidor
Ki, har shakl ondakim bo'lg'ay namudor.

Chu nozirg'a tamoshlo hosil o'lg'ay,
Yana hosil tilismi botil o'lg'ay.

Chu Farhod ul talabdin bo'ldi navmid,
O'zin ko'rdi g'amu mehnatda jovid.

Dedi chun o'lgali g'amdin yovushti
Ki: «Oh ish tushti, ammo sa'b tushti.

Agar qilsam o'zumni pora-pora,
Chu matlub o'limg'ay hosil, ne chora?!

Burun andinki kuygay joni zorim,
Junun olg'ay ilikdin ixtiyorim,

Kerakdur choraye andesha qilmoq,
Xirad rasmini da'bu pesha qilmoq.

Takalluf aylabon bo'lmoq xiradmand
Ki, bo'lg'ay shoh ko'ngli shodu xursand.

Chu paydo bo'ldi aylar ish yarog'i,
Menu ul dam baloyi ishq dog'i.

Yo'q ersa emdi betoqatliq etsam,
Boshimni olibon bir sori ketsam,

Muqarrardurki shohi kishvaroro,
Zamone qilmayin sabru madoro.

Qilur yuz ming cherik ta'yinki filhol,
Meni istab toparda qilmay ihmol:

Alar Chin mulkida har yon choparlar,
Iki-uch kundin o'tkarmay toparlar.

Agar razm aylasam ko'rgach sipahni,
Kerak qatl aylamak ko'p begunahni.

Chekay farzan urushqa tig'i po'lod,
Yo'q elga, o'zuma aylay bu bedod.

Necha el bo'ynig'a tig' ursa bo'lg'ay,
Yozuqsiz nechani o'ltursa bo'lg'ay?!

Ham oxir zarbdin qo'l bo'lsa nokor.
Tutulmog'liq kerak ul lahza nochor.

Manga Chin ahli ne qilmish yomonliq
Ki, bu nav' o'lg'amen borig'a qonliq.

Agar shah surmasa zulmu itobin,
Ne bergum Tengriga oxir javobin.

Ko'zum ne nav' tushkay shah ko'ziga,
Netib boqqoymen ul dam el yuziga.

Bori bir yonu bu bir yonki nogoh,
Shah o'lsa bulajab holimdin ogoh.

Ulus qilg'ay meni girdimda ta'yin
Ki, qilg'aylar alar hifzimni oyin.

Bu mushkil ish qachonkim hosil o'lg'ay,
Ishim tadbiri ul dam mushkil o'lg'ay.

Debon devona, salsa band ayoqqa,
Qutulmoq ul zamon chekkay yiroqqa.

Agar farzan jununum dog'i ketgay,
Nechakim aytsam, kim bovar etgay.

Hamul avloki to o'zumni bilsam,
Qila olg'oncha o'z hifzimni qilsam».

O'ziga qildi topqoch ish hisobin,
Xirad qonunida ish irtikobin.

Muni bilmayki qilg'och ishq bedod,
Bo'lur yuz aqlu donish rasmi barbod.

Ketur soqiy, sharobi oshiqona
Ki, bo'lmishmen xirad birla fasona.

Meni ishqu fano bazmida xos et,
Xirad ranju balosidin xalos et.

XXVII

Farhodning ishq shu 'lasida kuyub ul o'tni jon pardasida yashur-moqdin va hajr xunobasin yutub ul zahrni ko'ngul ichinda singurmoqdin gulbargi ahmardek jamoli za'faroniy va naxli sanubardek niholi xayzaroniy bo'lub asr hukamosi va dahr atibbosi aning bahori sihhati xazoni marazg'a yuzlangonihing tashxisini savdog'a qilib bu savdo bila aning maqomi ta'yinin jazoyir bila daryog'a qilg'onlari va bu daryo safari savdosidin anga sud istab nasiblari ziyonbud bo'lg'oni

Tariqi ishq ixfosida mohir,
Bu yanglig' ishq sirrin qildi zohir

Ki, Farhod aylabon ishqin nihoni,
Xiraddin ko'rguzur erdi nishoni.

Qayu uy ichra bo'lsa shu'la mavjud,
Emasdur uyg'a boki gar chiqor dud.

Yonib o't chiqmos o'lsa dudi mutlaq,
Ul uy devorig'a bo'lmoq kerak shaqq.

Falak ham mehrin oqshom aylamas fosh,
Bo'lur zohir chu anjumdin to'kar yosh.

Yoshurg'ay nofa xud mushki tatori,
Yoyilmoqda isi, ne ixtiyori.

Chu lola g'unchasi zohir bo'lur chog',
Necha ko'nglida asrar yoshurun dog'.

Bo'lur garchi ochilg'on chog'i ma'lum,
Bo'lur avval toshida dog'i ma'lum.

Nechakim istadi Farhodi g'amnok,
Yoshurmoq o't yopib ustiga xoshok.

Va lekin elni ohu ashki nogoh,
Qilur erdi nihon dardidin ogoh.

Xiradning pardasig'a qayda yoro,
Yoshurmoq ishq o'tin aylab madoro.

Quyoshni zarra yoshurmoq bo'lurmu,
Hubob uzra tengiz turmoq bo'lurmu?

Yopar fonusi birla shu'lani sham',
Ko'rilar pardadin ul shu'lani jam'.

Ko'z ichra maxfiy o'lmas ashk qoni,
Bo'lurmu shisha ichra may nihoni?

Anga ul dardu g'am o'tin yoshurmoq,
Ko'ngulga yoshurun dard o'ti urmoq.

Necha kun ichra oncha kor qildi,
Zaifu notavonu zor qildi.

Ki, har kim ko'rsa aylar erdi ma'lum
Kim, ul xoroni bir o't aylamish mum.

Chu ul oyg'a yetib andoq malole,
Falakning sayridin bo'ldi hilole.

Uzori bo'ldi sorig' lola yanglig',
Duri ashk anda yoqqon jola yanglig'.

Vale ul lolaning dog'i siyohi,
Og'iz ochqoch ko'rungay dudi ohi.

Qadi naxlikim erdi sarvi cholok,
Zaifu xamliq o'ldi o'yakim tok.

Vale ul tokning tab'idag'i may,
Bo'lub ko'nglida qon yutmoq payopay.

Tanining za'fi tundin-tunga ko'prak,
Bo'lub ul za'f kundin-kunga ko'prak.

Necha afg'ondin etsa og'zini berk,
Yo'q erdi nola chekmakta anga erk.

Dimog'ida burunkim quvvat erdi,
Tanida dog'i zo'ru sihhat erdi.

Riyot aylar erdi benihoyat,
Fig'on zohir bo'lur erdi bag'oyat.

Bu damkim, bo'ldi savdoyi dimog'i,
Marazlarg'a ulondi jismi dog'i.

Junun tab'ida ko'rguzdi nishona,
So'z ayta boshladi savdoiyona.

Ko'ngulda qolmadi sabru qarori,
Ilikdin bordi borcha ixtiyor.

Ko'rub ul holin oning shohu dastur,
Bo'lub ikkisi kundin-kunga ranjur,

Berib ko‘p pandu ta’siri topilmay,
Qilib ko‘p fikru tadbiri topilmay.

Chu ko‘rdilarki borur ish ilikdin,
O’tar andisha tadbiru bilikdin.

Kengashti shah tuzub majma’ ahibuso,
Bo‘lub hozir nekim bo‘lg‘on atibuso.

Aning holotida so‘z o’tti behad,
Biri so‘zni qabul etti, biri rad.

Ham oxir ahli hikmat ettilar arz
Ki: «Ey olam eliga qullug‘ing farz!

Bu yanglig‘ bizga bo‘lmish za’f tashxis
Ki, savdodin dimog‘i topti tanqis.

Mizojida harorat g‘olib erdi,
Yana mayg‘a mizozi tolib erdi.

Mayi mufrat bila asli harorat
Bo‘lub bir, bo‘yla ko‘rguzdi sharorat.

Iki-uch yoshdin o‘n bir, o‘n iki yosh,
O‘qumoq fikriga soldi quyi bosh.

Iki-uch yilki mayli pesha qildi,
Bag‘oyat anda ko‘p andesha qildi.

Bularga yor bo‘ldi haddi yo‘q yo‘l,
Yana bir ham harorat boisi ul.

Bular bir yonu fikri benihoyat,
Musaxxin tab’ aro ul ham bag‘oyat.

Bular fikridin o‘lmay tab’i xoli,
Tilism ochmoq sori tushti xayoli.

Ne savdo tuxmikim ko‘nglida ekti,
Ne fikratlarki ul savdoda chekti

Ki, ajdar qildi jismin otasholud,
Zamona devi soldi boshig‘a dud.

Harorat mucha topsa tab’i nori,
Ajab yo‘q, bo‘lsa ul bir o‘t sharori.

Bu holatlar angakim bo‘ldi hodis,
Dimog‘i yubsig‘adur borchcha bois.

Chu horu yobis o‘lmishdur mizozi,
Naqizi birla qilmoqdur iloji.

Bukunkim fasl erur javzo ayog'i,
Quyoshning o'tidindur lola dog'i.

Samumoso kelur har sordin yel,
Samum ichra samandarvash kezar el.

Yaqindurkim quyosh tobidin axtar,
Erib simobdek oqqay sarosar.

Quyunning dasht ichinda iztirobi,
Isig'dindur yilondek pechu tobi.

Havo ko'hsor uza otashfishondur,
Bulog'lar qaynari ondin nishondur.

Shafaq ermas durur mag'ribda har shom,
Qizormishdur qizib bu sarnigun jom.

Qizig'on ko'rardin gardun nishona,
Quyoshdin onda o't tortib zabona.

Kemur shomu dam onda subhdam bil,
Shihob ul ko'rardin chiqqon alam bil.

Emas har yon oqor suvlar bila yer
Ki, yer har yon isig'din oqizur ter.

Quyoshdin soya qochmoqliqqa moyil,
Aroda aylabon shaxsini hoyil.

Havo tab'ida issig' bo'yla kori,
Ajabroq buki oning tab'i nori.

Anga yubsu harorat bo'ldi vorid,
Ilojidur havoyi rutbu borid.

Muningdek erki kasb etgay iloj ul,
Erur daryo aro besh kunchilik yo'l.

Tushubtur davri o'n shar'iy jazira
Ki, ta'rifida qolur aql xira.

Chekib bosh ul jazira ichra tog'e,
Bu tog' uzra yeti-sekkiz bulog'e.

Muhit ul chashmalar davrida daryo,
Falak bahri sog'in dog'i Surayyo.

Jazira davrida suvdin rutubat,
Vale avjidasovug'din suubat.

Biyik ul tog' avji, o'ylakim kuz,
Sovug'din bog'lonur sarchashmalar muz.

Azimat qilsa ul yon shohzoda,
Ajab yo'qkim, bo'lur ko'ngli kushoda.

Dimog'i za'fi quvvat dog'i topqay,
Muborak jismi sihhat dog'i topqay.

Havo ta'siridin bo'lmay haroson.
Iljin aylamaklik bo'lg'ay oson».

Atibbordin ne so'zkim bo'ldi manqul,
Ko'rundi shahg'a bir-bir bori ma'qul.

Ravon hukm etti Mulkorog'akim bot,
Chu fahm etting atibbordin maqolot.

Necha kun qilg'umizdur azmi daryo,
Safar asbobini qilg'il muhayyo.

Vazir andoqliki topti hukmi oliy,
Muhayyo qildi hukm o'lg'onne holi.

Murattab bo'lg'och ish hukm ayladi shoh,
Borib shahzodani qilmog'liq ogoh.

Ne so'zkim o'tti, arz etmoq tamomin,
Aning daryo sori bo'lmoq xiromin.

Eshitgach qissani shahzoda Farhod,
Nishot aylab hazin ko'ngli bo'lub shod.

Dedi: «Shah ollida aytinq payomim
Ki, shah komi erur olamda komim.

Ne haddim ulki degaymen o'g'ulmen,
Bori qullardin o'ksuk xasta qulmen.

Qayon azm etkoli bo'lsa yarog'i,
Mening boshim durur shahning ayog'i».

Chu shahg'a qildilar bu nuktani fosh,
Duo qildi ko'ziga to'ldurub yosh.

Dedi: «Aylab murattab kemalarni,
Soling onda keraklik nimalarni

Ki, men ham ayladim ko'nglumni jozim
Ki, tongla bo'lg'amen daryog'a ozim».

Eshitgach bu xabarni shohzoda,
Nishoti bo'ldi ayturdin ziyoda.

Base taskin hazin ko'nglig'a berdi
Ki, maqsudi aning bu nav' ish erdi

Ki, zohir aylabon bir tavr hiyla,
Bir ishni aylagay nav'i vasila

Ki, Xoqon topmoyin andin kudurat,
Ul etgay azmi g'urbat bizzarurat.

Bu ish maqsudig'a monand bo'ldi,
Bag'oyat xotiri xursand bo'ldi.

Tushub daryo kibi ko'ngli aro jo'sh,
Kema og'zidek og'zi lek xomush.

Tamavvujdek xayolig'a tasalsul,
Tasalsul topibon yuz ming taxayyul.

Ketur, soqiy, Muhiti bodai ol,
Bu daryo ichra sog'ar zavraqin sol.

Erur g'am bahrinda jismi haqirim,
Hamul zavraq bila bo'l dastgirim.

XXVIII

Xoqon bila Farhodning sipehr tavsanidek xinglardin inib falak buxtisidek junglarga minib Chin sipohining sabo xayli daryo yuziga chin solg'ondek bahr maydonig'a sabodek betahoshi kirmoqlari va muqavvas fulklar bila tiyrlari falak qavsi bila qazo o'qidin nishona ko'rguzmak va nahangvash jo'ng og'zi bila bodbonlar kafan pardasi bila go'r og'zidin fasona tuzmak va safoyin g'aroyibidin necha harfi aytmoq va amvoj navoyibidin necha naqshe tortmoq va sarsarning zolim sipohi daryo olamidin rustaxez chiqarib «va izal-bihoru fujjirat» tafsirin mayj xututidin bahr sahifasida sizmoq va ko'lokning nihoysatsiz tog'larining taoqubi «va izal-jibolu suyyirat» ma'nosin kema tiyri no'gi bila falak avroqig'a yozmoq va ko'prak falakvash kemani fano nahangi yutmoq va daryovash safinalar adam daryosi tubin tutmoq va Xoqonni daryo talotumi Mulkoro bila Chin mulkiga solmoq va Farhod ishq daryosida qolg'ondek ul xunxor bahr aro taxtapora uzra qolmoq

Bu daryo ichra ulkim bo'ldi g'avvos,
Chiqordi bo'yla durri ma'niyi xos

Ki, tayyor o'ldi chun daryo yarog'i,
Bo'lub ozim shahu shahzoda dog'i.

Surub markabni daryo sohilig'a,
Oyu kun keldi mohi manzilig'a.

Nazarlar chun tengizdin oldi bahre,
Yig'ochdin bahr uza ko'rundi shahre.

Adaddin ko'p kema bori yarog'liq,
Savodi bir muazzam shahr chog'liq.

Iki yuz jo'ng hadsiz har biri keng,
Falak jo'ngini har bir tutmayin teng.

Uchi ko'k Hutiyu Savrini sonchib,
Tubi yer govu mohisini yonchib.

Qamarg'a tiyri oning chehrafarsoy,
Iki tiyr ichra sargardon qolib oy.

Muningdek tiyr ila har bodboni,
Sipehri atlasu mihvar nishoni.

Chekilgan har tanobi bodbonning
Shuoiy xatti mehri zarfishonning.

Ichi bir ev, vale olam evidek,
Ne olam, nilgun toram evidek.

Qilib najjori gardun hiylasozi,
Quyi yerida farsh o'rning'a kozi.

Tushub suv ustida saqfi niguni,
Ichinda tiyridin oliy sutuni.

Sutunning bir uchi daryo uyiga,
Bir uchi gunbazi xazro uyiga.

Sutune bu sifat kim ko'rdi bori,
Bir uchi yona bir uyning madori.

Yoyib ham bodbondin ko'kka e'lom,
Tutub ham langari ko'k uzra orom.

Anosir bo'lmayin siflig'a hoyil,
Qilib ko'kning quyi davrida manzil.

Bo'lub a'loda tiyr, asfalda tori,
Falakning ikki jonibdin madori.

Quiyu-yuqori, ul tiyru ul tor,
Falak davrida qutr aylab padidor.

Bulardin boshqa gardun sayr kishti,
Ravonliqda yelu suvdin sirishti.

Adadda uch yuz ellik bahrpaymoy,
Falak ummonida har bir yangi oy.

Yana sandal bila zavraq hisobi,
Mingu ming yilcha har birning shitobi.

Ham ildamliqda sarsardek ravona,
Ham aylanmoqda igrimdin nishona.

Suv uzra sayru davri ul sifat tez
Ki, tufroq uzra sur'at vaqt Shabdez.

Bo'lub ming besh yuz ul majmuig'a son,
Qilib o'lturg'on el sayrini oson.

Yosolib jo'ng uza taxti Kayoni,
Maqom aylab shahu shahzoda oni.

Bo'lub Chin ahlidin ul shahri cho'bin,
Aningdekkim, yana bir kishvari Chin.

Yarog'u sayr xotir istagoncha,
Nechakim istagay xotir, yuz oncha.

Safar asbobi birla har safina,
Nechukkim ganji Qorundin dafina.

Qurug'liq ichra chun qolmadi hech ish,
Ravoni kemalarga bo'lди junbish.

Taharrukdin topib andoq taxalxul
Ki, Chin shahri aro tushkay tazalzul.

Necha ming jald mallohi hunarvar,
Balig' yanglig' suv ichra mayjparvar.

Surar markab alarg'a zavraqi tez,
Bo'lub sur'atda suvdin otashangez.

Bori maqsudi sori aylabon mayl,
Alar maylig'a tobe' shoh ila xayl.

Chu yo'lg'a kirdilar ul ming yagona,
Suv uzra olame bo'lди ravona.

Savodi suvda jirmi xok yanglig',
Ne jirmi xokkim, aflok yanglig'.

Yopib daryo yuzin mushkin niqobi,
Falakni o'ylakim mushkin sahobi.

Jazira azmig'a bori qo'yub yuz,
Borur erdilar ikki kecha-kunduz.

Suv uzra yel ayon etkach tamavvuj,
Shahu shahzodag'a ondin tafarruj.

Ayon mavj ichra hardam yuz g'aroyib,
Bo'lub ming zohir, ul yuz bo'lsa g'oyib.

Necha ko'z tushsa ko'k suv charxmonand,
Tutub atrofi ko'k zaylig'a payvand.

Xiromon har taraf yuz turfa mohi,
Xirad mohiyatin bilmay kamohi.

Ulug'lar sahmynoku o'yla hoyil
Ki, aylab ko'rguchi hushini zoyil.

Suda yuz tog'u yo'q biriga orom,
Vale tog'iki bo'lg'ay mohi andom.

Nechakim orqasi tog' avji yanglig',
Tanida naqshi daryo mavji yanglig'.

Tengizda ko'rguzib andog' shitobi
Ki, charxi obgun ichra shihobi.

Shigarfu dilrabo har birga haykal,
Urub sayri su ko'zgusiga sayqal.

Tengiz dalvi suyin hardam qilib qut,
Aningdekkim su'ichkay Dalvdin Hut.

Kichikroqlarg'a andog' sho'ru oshub
Ki, topub bahr alar g'avg'osidin ko'b.

Kichik birla ulug'lar son ichinda,
Nechukkim sabza sarviston ichinda.

Kashaflar har birining sahmi behad,
Yasab suv uzra jismi birla gunbad.

Bo'lub me'mori qudrat anda boni,
Sudin qilmay xarob andoq binoni.

Taharruk birla saqfi bo'lmayin shaqq,
Nechukkim gunbazi charxi muallaq.

Balig' sayd aylabon har yon nahangi,
Nechukkim rang sayd etkay palangi.

Tani bir tog'dekkim bo'lsa xoro,
Temurdin tishu changal oshkoro.

Kelib orqosi oning tez parra,
Niholi umrni kesmakka arra.

Ne parra, g'am sipohi kayburi ul.
Baliyat qal'asining kunguri ul.

Su mavjin og'zida qilg'il tasavvur
Ki, bir javshanni tutqay hardam anbur.

Nahang atrofida saqlovidin sho'r,
Nechukkim ajdaho atrofida mo'r.

Yana har yon ko‘runub ko‘zga xarchang,
Azimat aylagan vaqtı kaj ohang.

Kashaf jismig‘a jismi lams etar chog‘,
Urung‘ondek biri-birga iki tog‘.

Ko‘runib jonvar bahr ichra behad,
Nechukkim dasht ichinda har nechuk dad.

Tamavvuj bahr uzakim tutmay orom,
Alar ustida sun’ ilki yoyib dom.

Shahu shahzoda har yon beshumora
G‘aroyib aylar erdilar nazora.

Bayaknogoh qazoyi osmoniy,
Ayon qildi baloyi osmoniy.

Esa boshlodi yel behad xatarnok,
Hujum etti tengiz yuzinda ko‘lok.

Janubiy haddidin sarsar kelib tez,
Tengiz ahlig‘a bo‘ldi vahshatangez.

Qari mallohlar mundoq baloni
Ko‘rub arz ettilar yirtib yaqoni

Ki, har yuz yilda bu yel bir qilur sayr,
Va lekin yo‘qturur bu sayr aro xayr.

Ravon yetkurdilar bir turfa zavraq,
Yangi oy zavraqidin tezravroq

Ki, bo‘lmasdin burun bu yel ziyoda,
Tashindik munda shohu shohzoda.

Qo‘pub Farhod chun zavraqqqa kirdi,
Urub yel jo‘ngu zavraqni oyirdi.

Ato jo‘ng ichra qoldi tortibon voy,
O‘g‘ul zavraqda bo‘ldi bah̄paymoy.

Arog‘a tushti andoq ayru tushmak
Ki, mumkin bo‘lmas ondin so‘ng ko‘rushmak.

Alar ayrilg‘och o‘ldi yelga tug‘yon,
Ne tug‘yonkim, jahonni tutti to‘fon.

Tengiz ul nav’ chayqoldiki aflok,
Ko‘rundi suv uza andoqli ko‘lok.

Kelib bir-bir so‘ngicha yuz tuman mavj,
Payopay yetkurub ko‘k avjig‘a avj.

Qayu bir pushtakim har pushtasi tog',
Ne tog'kim suyidin ko'k atlasi dog'.

Chiqib chun ko'kka bu sifli makondin,
Inib sifli makong'a osmondin.

Munungdek bir demakim, yuz tuman ming.
Urub yuziga sili osmonning.

Hamono bu sifat yetkanda sili,
Bo'lub bu charxi axzar rangi nili.

Yasab chun ul sudin aylab tavahhum,
Yangi oy kemasin kirmakka anjum.

Urub har kemakim gardung'a ko'lok,
Bo'lub daryo uza andoqki xoshok.

Iki kema biri-birga qotilmay,
Ulusdin ham iki bir-birni bilmay.

Kema gardung'a chiqmoqni fan aylab.
Falakni tiyri ravzan-ravzan aylab.

Bo'lub har yon nujumi osmoni,
Falak ravzanlar o'lg'ondin nishoni.

Hamono ko'kka suv baskim to'qushti,
Falak gunbazlarining saqfi tushti.

Qilib suv mayji birla Hutu Xarchang,
O'z avjidin tengiz qa'rig'a ohang.

Ko'runub suvda xurshedi jahontob.
Bulur ichra nechukkim la'li serob.

Falak mulkida chun topmay masolik,
Qo'nub suv uzra o'rdakdek maloyik.

Qazo har jo'ngni bir yon ushotib
Ki, yerdin ko'kka, ko'kdin yerga otib.

Bu oshub uzra ba'zikim usholmay,
Ichinda kimsa o'z holig'a qolmay.

Bu yanglig' erdi daryo iztirobi,
Yopilg'uncha jahong'a tun niqobi.

Chu tun kishtida kun yosherdi qoqum
Gum etti bahr sinjobi talotum.

Su uzra chunki sarsar tutti taskin,
Yer uzra bahri axzar topti tamkin.

Deyilgan bahr aro har nav'i kema,
Ichinda oncha xalqu oncha nima.

Ko'pi bir-birga tekkandin usholib,
Falak avjida suv qa'rida qolib.

Xaloyiqdin bo'lub aksar tabohi
Ki, har yon birni aylab tu'ma mohi.

Chu kishtilarni gardun pora aylab,
Badanlar zavraqin ovora aylab.

O'nu yuz kemadin gar bir usholmay,
Ichinda o'nu yuzdin biri qolmay.

Tushub ba'zig'akim bir taxta pora,
Ani suv mavji solib bir kanora.

Vale Xoqonu Mulkoro visoqi
Ki, bir jo'ng ichra erdi ittifoqi.

Nechakim kina qildi charxi zolim,
Vale ul jo'ng qolmish erdi solim.

Ichinda xalq o'lukdek barcha xomush,
O'lub ba'ziyu, ba'zidin borib hush.

Chiqibon garchi bir daryo kanori,
Solib oni qazo Chin mulki sori.

Yanalar ham chu yeldin qolmadi biym,
Qazodin har biri tushti bir iqlim.

Chu Xoqon jo'ngi chiqtı ul qiroqqa,
Xabar bo'ldi yaqin birla yiroqqa.

Bo'lub ul el chu o'tkan ishdin ogoh,
Chiqorib elni gar dastur, agar shoh.

Qilib ko'p sa'ykim ul xayli madhush
Ravoyih kasbidin bir-bir topib hush.

Bo'lub ham shoh o'z holdin ogoh,
Xaloyiq dog'i ogoh, o'yakim shoh.

Ko'rub Farhodini chun shoh g'oyib,
Yana yig'lab tutub boshdin masoyib.

Vale gohi berib imkong'a ham yo'l
Ki, shoyad bir taraf chiqmish ekin ul.

Qilib Suqrot axborin dog'i yod,
Vale o'lmay qutulg'ondin bo'lub shod.

Ko‘rub ul umru davlatni g‘animat,
Yana Chin taxtig‘a qildi azimat.

Ketur, soqiy, qadahkim notavonmen,
Malolat bahrida ozurda jonmen.

Qadah kishtisig‘a jonioymi xos et,
Meni bu g‘ussa bahridin xalos et.

XXIX

*Farhodning sinuq zavraq jismi zavraq sinuqida qolib ani daryo mayji
Yaman mulki sari solib Yaman ahli kemasiga uchrag‘oni
va ul kema tojirlari aningdek durri garonmoya topqonlaridin sevunub
ul bu minnat adosidin g‘amg‘a qolg‘oni, dog‘i jazoyir haromilarini ul
kema qasdin qilib tujor qurug‘ yerdag‘i balig‘dek iztirobqa tushub,
Farhod alarni nahang baliq xaylini qochurg‘ondek biror shast kushodi
bila qochurg‘oni va suvda alarning zavraqi hayotiga o‘t urg‘oni va
Yaman bahridin kanora tutqoni va Suhayldek Yaman ahli ko‘zin
yorutqoni va Shopur anga daryoda oshno bo‘lub, aning safhai zamiri
nuqushin fahm qilg‘oni*

Kishikim ayladi bu bahr gashtin,
Bu yanglig‘ dedi daryo sarguzashtin

Kim, ul holatkakim chayqoldi daryo,
Sipohi mavjidin qo‘zg‘oldi daryo.

Hamul zavraqki rokib erdi Farhod,
Sinib ko‘k bahridin yetganda bedod.

Bo‘lub g‘arqa muhiti bekarong‘a,
Qolib bir taxta ul bexonumong‘a.

O‘zin ul taxta uzra mahkam aylab,
Vido‘ o‘z jismu jonidin ham aylab.

Nechukkim taxta jismi notavoni,
Yetib og‘zig‘a har dam xasta joni.

Ko‘rub ul sho‘r bahri bekarondin,
Ilik yub har nafas yuz qatla jondin.

Chu gardun shom kishtisin ushotti,
Falak bahrig‘a anjum durri botti.

Tamavvuj yig‘di daryo yuzidin dom,
Talotum qushlarig‘a bo‘ldi orom.

Tushub ul taxta sayrining guzori,
Yaman mulkiyu Toyif haddi sori.

Bo'lub Farhodg'a ul taxta maskan,
Nechukkим jong'a bo'lg'ay taxtai tan.

Vale jismida jonidin ramaq yo'q;
Tanida ruh harfidin nasaq yo'q.

Muningdek hol aro bir tez kishti
Yaman azmig'a daryodin yetishti.

Ichinda necha daryomoya tojir,
Guhar savdosig'a bo'lg'on musofir.

Chu ko'rdilar kelur bir taxta pora,
Aning ustida shaxse oshkora.

Solib malloh yetkurdilar oni,
Kema yonig'a kelturdilar oni.

Ne ko'rdilarki yotur navjavone,
Havodis zarbasidin notavone.

Bo'lub hush anga zoyil ichkulukdek,
Yotib ul taxta ustida o'lukdek.

Chu ko'p qildilar ahvolig'a tadqiq,
Nafas og'zig'a kelmak bo'ldi tahqiq.

Hayoti aylabon ul elni xurram,
Ani kishtiga chektilar hamul dam.

Dimog'ig'a tutub har nav' mashmum,
Ko'zin ochib hayoti bo'ldi ma'lum.

Quyub bo'g'zig'a sharbat, og'zig'a qut,
Bo'lub ul to'mau sharbat anga qut.

Qo'pub o'lturdi, dog'i so'rdi ahvol,
Dedilar har ne bor erdi anga hol.

Eshitti chun javob aylab savolin,
Bular ham so'rdilar ul xasta holin.

Dedikim: «Biz guruhi tojir erduk,
Yaman sori Xo'tandin soyir erduk

Qilibon kemamizni g'arqa ko'lok,
Cho'kub daryo tubiga boru yo'q pok.

Manga ro'zi bo'lub bu taxtapora,
Bo'lubsiz taxtai umrumg'a chora.

Men ushbu taxtag'a bo'lg'och hamog'ush,
Dimog'imdin hamul soat ketib hush.

Gahi hushumda, gohi hushdin fard,
Boshimg'a kelmayin juz mehnatu dard.

Ketib erkan durur bu lahza hushum
Ki, solmish munda baxti saxtko'shum.

Manga bu yerga tushgandin xabar yo'q,
Bu xud o'tti agar bordur, agar yo'q.

Mening xud qat' o'lub erdi hayotim,
Yo'q erdi mutlaq ummidi najotim.

Bukim jonim o'lumdin emin o'ldi,
Sizing altofu ehson zomin o'ldi.

Nechakim aylasam holim qiyosi,
Ko'runur sa'b bu minnat adosi.

Meni charx o'ltururdin xiyrakushvor,
Sizing tirkuzganingiz bo'ldi dushvor.

Agar ming yil tirik bo'lg'oymen oxir,
Netib bu uzrunguz qo'lg'oymen oxir.

G'aribu xastamen ham zoru ojiz,
Kishiga tushmasun bu hol hargiz

Ki, el yuz nav' tutqoylar anga qo'l,
Yuzidin birga xizmat qilmag'ay ul.

Va lekin to tirikmen bandangizmen,
Necha bo'lsam tirik sharmandagizmen.

Ko'rub ul xalq bu arzi tazallum,
Aning zimnida bu husni takallum.

Ayog'din-boshiga xusravnishonliq,
So'zida bahrdek gavharfishonliq.

Bo'lub bori asiru zori oning,
Dilu jon birla xizmatkori oning.

Muvajjah aklu shurb aylab muruvvat,
Navosiz jismig'a kirguncha quvvat.

Alar bori anga maftunu shaydo
Ki, bo'ldi necha zavraq suvda paydo.

Ko'rub kishti eliga tushti motam,
Fuzunroq bo'ldi bu motam damo-dam.

Tilab borisi bir-birdin bihillik,
Ko'rub Farhod ishidin tangdillik.

Demay molu hayotu jondin afsus,
Va lekin borchcha aytib ondin afsus.

Qolib hayron alardin so'rdi Farhod
Ki, nevchun bo'ldingiz mahzunu noshod?»

Dedilar yig'labonkim: «He so'rarsen,
Bu zavraqlarki bahr uzra ko'rarsen.

Qaroqchilar durur ahli jazoyir,
Bo'lurlar bekaron bahr ichra soyir.

Agar yolg'uz, agar ikki, agar uch,
Kema yo'luqsa har yon kelturur kuch.

Otarlar kemaga qorurai naft
Ki, har qoruradur bir ko'rai naft.

Urub o't kemani chin kuydururlar,
Tamomi kema ahlin o'ltururlar.

Qilurlar xalq molin nahbu g'orat,
Alarg'a bahr uza budur tijorat.

Bizing emin yo'l o'zga sori qolmish,
Bu sori bizni daryo mavji solmish.

Ne elga yetsa bu majma' navidi,
Ketar ul xayldin maxlas umidi».

Chu fahm etti bu ish farzona Farhod,
Alarg'a ko'p ko'ngul berdi bo'lub shod.

Dedi: «Qayg'urmangizkim bermagay Haq,
Alardin hech ofat sizga mutlaq.

Sizing xayl ichra bormu erkin oyo,
Necha o'q birla ko'prak zo'rлуq yo».

Chekib borisi hayrat birla hayhot,
Vale ne istadi — kelturdilar bot.

Aning zo'rig'a garchi yo yo'q erdi,
Hamul yo loyiqi dog'i o'q erdi.

Yasab yo go'shasin, o'qni tuz aylab,
Ul ishning irtikobin yolg'uz aylab.

Tuzotguncha o'qu yoyin dilovar,
Yetishti har yon ul xayli jafogar.

Yasab qoruralar o't yog'dururg'a,
Kemavu kema xalqin yondururg'a.

Yetib ul yergakim qorura yetmas,
Dema qorura, o'q ham oncha ketmas.

Qilib qoruraaskanni nishona,
Aningdek otti Farhodi yagona

Ki, urdi naftliq qorurani-o'q,
Ushotti ul yolinliq ko'rani o'q.

Tushub o't, o'rtonib qoruraandoz,
Hamul zavraqqa ul xayli dag'oboz.

Yana bir ham otorg'a chun yovushti,
Anga dog'i bu yanglig' shu'la tushti.

Chu ikki kema xayli kuydilar pok,
Yuz urdi qochqoli ul xayli bebok.

Kema boshini qaytorg'uncha nokom,
O'n-o'n beshning ishin qildi saranjom.

Alardin ba'zi kuydi, ba'zi o'ldi,
Nekim qolg'on qochib ovora bo'ldi.

Bu ish ul kema ahlin aylabon lol,
Biri xushhol bo'lsa, o'ni behol.

Bori boshin qo'yub qoshig'a oning,
Qo'pubon evrulub boshig'a oning,

Fido aylab anga jonu jahon ham,
Nisor aylab qoshida molu jon ham.

Aning za'fi edi har dam fuzunroq,
Maloli rishtasi haddin uzunroq,

Alar diljo'y o'lub, lekin bu bedil,
Ko'rundi necha kundin so'ngra manzil.

Yamanning furzasig'a qildilar mayl,
Sudin tufroqqa chiqtilar bori xayl.

Bori ozod o'lub ming ibtilodin,
Dema ming ibtilo, yuz ming balodin.

Topib ul shahr aro bir turfa manzil,
Ravoni yeshtilar manzilda mahmil.

Dame qilmay madoro oshkoro,
Bo'lub ollinda oning majlisoro.

Qilib paydo keturdilar mayi nob,
Yamanda yo‘q aqiq ul nav‘i serob.

Chu may birla qizishti boshi oning,
Surohidek oqib qon yoshi oning.

Kelib yodig‘a har dam taxtu johi,
Bihishti qasr ila xaylu sipohi.

Atou qolmog‘i daryo aro zor,
Anou ko‘nglida yuz bahri ozor.

O‘ziyu bu sifat ovora bo‘lmoq,
Tuman ming mung aro bechora bo‘lmoq.

Gahe bekaslik aylab ko‘nglini resh,
Gahe bemorlig‘din jonida nesh.

Gahe joni kuyub shaydolig‘idin,
Gahe matlub nopaydolig‘idin.

Tushub har lahza o‘zga olam ichra,
Solib elni g‘amidin motam ichra.

Ulus holig‘a chun aylab tafakkur,
Biri yig‘lab, biri aylab tahayyur.

Kishi holin kamohi fahm qilmay,
O‘zi dog‘i o‘z ahvolini bilmay.

Bu xayl ichra bor erdi rahnavarde,
Musofirshevai ozoda marde.

Hunar bobida ustodi zamona,
Zamona ichra naqqoshi yagona.

Varaqni kilki aylar chog‘da tasvir,
Bo‘lub noyibmanobi kilki taqdir.

Ne surat yozg‘ali topib chu dast ul,
Jahonni aylabon suratparast ul.

Jahon mulkin kezib kishvar-bakishvar,
Hududi boxtardin to ba xovar.

Xito mulkiga ham tushgan guzori,
Kelib ollig‘a Moniy dastkori.

Tilab manshur ul tutmay musallam,
Musallam tutmay ul istarda bu ham.

Qalam ahlig‘a oning tarhi dastur,
Jahon ahli debon otini Shopur.

Sayohatda qazoi osmoni
Bularg'a hamrah aylab erdi oni.

Base hayron edi Farhod ishida
Ki, ko'rmaydur edi tavrin kishida.

Ne ish ul qilsa aylar erdi ta'miq.
Qila olmas edi holini tahqiq.

Tengizda dog'i ul razmig'a hayron,
Qurug'luq ichra bu bazmig'a hayron.

Bu damkim ko'rdi oning holi zorin,
Sirishku nolai beixtiyorin.

Tafarrus birla topti fikratandesh
Ki, ko'nglin ishq tig'i aylamish resh.

Qilay der erdi har so'zdin mudovo,
Anga Farhod qilmas erdi parvo.

Jihatsiz kuymagiga soldi chun ko'z,
Sola boshladi dardi ishqdin so'z.

Necha ishq o'tidin qilsa hikoyat,
Anga aylar edi ko'proq siroyat.

Bilib so'zin xiradmandi yagona,
Der erdi ishqdin o'tlug' fasona.

Dame ul yig'lamoqdin tutmay orom,
Ani bu nav' o'ziga ayladi rom.

Guzin Farhodg'a bexavfu kulfat
Bo'lub Shopur ila ul nav'i ulfat

Ki, onsiz birdam o'lg'och istab oni,
So'rub dardu muhabbat dostoni.

Bu taqrir aylabu ul yig'labon zor,
Chu taqrir aylamay ko'p topib ozor.

Bu yanglig' chunki hamdam topti o'zni,
Rafiq yoru mahram topti o'zni.

So'rub holin harifi chobuk andin,
Chekib sIRRINI nozuk-nozuk andin.

Chu bebok erdi ishqu boda g'ammoz,
Ochib ul mast oshiq pardai roz.

Nekim Shopur so'z so'rsa nihoni,
Nihoni aylar erdi voqif oni.

Topa boshladi soyil chun javobin,
Savoli yuzidin oichti niqobin.

Dedi: «Avval najodu gavharing de,
Yana holingni aytu kishvaring de».

Dedi Farhod: «Qo'y kishvar hadisin,
Unutqil asl ila gavhar hadisin.

Manga ul nuktadin behbud yo'qtur,
Eshitmakin sanga ham sud yo'qtur.

Vale so'rdung chu holimdin fasona,
Sanga bir mujmale aytay nishona».

Muni ham urdi na'li bozguna,
Ishidin bo'yla ko'rguzdi namuna

Ki, men dilxastai zoru balokash,
Burun el yanglig' erdim shodu dilxush.

Bori ishdin ibodat ixtiyorim,
Salohu zuhd ila taqvo shiorim.

Manga bir tun baloye bo'ldi tori,
Muqavvas ko'kdin o'qi tegdi kori.

Tushumga kirdi bir farxunda kishvar
Ki, ko'rmaymen anga monanda kishvar.

Nishoni ulcha ko'rmish erdi bir-bir,
Anga borin yako-yak qildi taqrir.

Yetishtikim degay ul mohi dilxoh,
Dey olmay bexud o'ldi tortibon oh.

Bilib Shopur aning holin kamohi,
Bo'lub jon birla oning choraxohi.

Boshin o'z ko'ksiga qildi hamog'ush,
Dimog'ig'a keturdi sa'y ila hush.

Ul el tortib aning ruxsorig'a may,
Bo'lub behush ichmakdin payopay

Ki, har so'zkim debon ul ikki hamroz,
Alar fahm etmayin anjomu og'oz.

Ko'rub Shopur ul majma'ni bexud,
Qilib Farhod ishig'a sa'y behad.

Dedi: «K-ey zodi sarvi bo'stoni,
Va lekin topqon osebi xazoni.

Bu yanglig'kim sanga men hamdam o'lдум,
Bori maxfiy ishingga mahram o'lдум.

Hamono bu emish Tengriga taqdir
Ki, qilg'aysen manga holingni taqrir.

Hamul ganjeki bo'l mishdur umiding,
Yetishgay quflig'a mendin kaliding.

Yema g'amkim bu yerkim deding oni,
Sarosar vasfig'a berding nishoni

Ki, yo'q ul nav' dilkash yer jahonda,
Ko'r ubmen oniyu bo'l mishmen onda.

Havosi jonfizo, gul anda xirman,
Nazohatda Eramdek, oti — Arman.

Borur bo'lsang sanga hamrahliq aylay,
Demay hamrahliq, chokarliq aylay.

Ko'r ub Farhod mundog' nuktaovar,
O'zi baxtidin etmas erdi bovar.

Degan afsonani fahm etti Shopur
Ki, bovar aylamas ul zor mahjur.

Dedikim: «Chun inonmassen kalomim,
Sanga sobit qilay andoqli komim».

Chiqardi safhavu kilkin qalamzan,
Hamul yer suratin bo'ldi raqamzan.

Aningdek qildi tarh ul naqshi diljo'
Ki, yo'q erdi tafovut bir sari mo'.

Chu Farhod ul raqam nazzora qildi,
Aning da'vosi chin erkanni bildi.

Topilg'och do'st mulkidin nishoni,
Yiqildi mast tortib do'stgoni.

Ketur soqiy, manga ishrat ayog'in
Ki, davron berdi maqsudim so'rog'in.

Meni chun qildi mohi armani zor,
Chekay bir necha sog'ar armanivor.

*Farhodning Shopur dasht paymolig'i, balki rahnamolig'i bila Yaman
 mulkidin Arman kishvarig'a azimat qilg'oni va Armanning Eramoso
 sabza va rayohinidin g'unchadek ko'ngli gul-gul ochilg'oni va
 Armaniya tog'i kamarida xoro qozodurg'on el ajzin ko'rub ul kayfiyat-in
 so'rub xoro qozorg'a kamar chust etgoni va bu xabarning chustu shirin*

Mihinbonu bila Shirinka yetgoni

Bu vodiy qat'ida farxunda hodi,
 Aningdek ko'rguzur maqsad savodi

Ki, chun Farhod ochti uyqudin ko'z,
 Kelib yodig'a Shopur aytqon so'z.

Hamul kog'azki bo'ldi naqshpayvand,
 Chekib tarhi hamul kishvarga monand.

Hanuz etmay qarong'u ketmak ohang,
 Havo ko'zlarda erdi surmag'i rang.

Qo'pub Shopurning qoshig'a bordi,
 Ayog'in o'pgali boshig'a bordi.

Tovushidin aning uyg'ondi Shopur,
 Topib tun zulmatida bul'ajab nur.

Dedi: «K-ey dard ila ishq ahli shohi,
 Izing xayli muhabbat qiblagohi,

Bu kelmaqdin sanga ne multamasdur,
 G'araz xud kecha o'tgan so'z emasdur?»

Chu o'tkan so'zni Shopur ayladi yod
 Ayog'iga aning bosh qo'ydi Farhod

Ki: «Ey jon maqsadi dilkash payoming,
 Ko'ngul maqsudi ruhafzo kaloming.

Hamul savdo bila ko'nglumgadur sud,
 Hamul so'zdur hazin jonioq maqsud.

Vafo va'dangg'a fosh etmak keraksen,
 Degon so'z boshig'a yetmak keraksen.

Eshitgach oni Shopuri yagona,
 Dedi: «K-ey tal'ating sham'i zamona.

Sen ersang hamrahim jannat durur yo'l
 G'araz bu ersa, bismillah, ravon bo'l».

Etib Shopur yo'l azmig'a ohang,
Aning hamrahlig'in Farhodi diltang.

Qadamda ko'rguzub ul toza damliq,
Bu aylab soya yanglig' hamqadamliq.

Kesarlar erdi yo'lni gom-bargom,
Yurub manzil-bamanzil tutmay orom.

Bo'lub Farhodg'a Shopur munis.
Tutub oning bila sayr ichra majlis.

Gahe hamrahlid xosiyatidin,
Gahe hampeshalik jinsiyatidin.

Gahe ul safhani ilgiga olib,
Nazar boshtin-ayog' tarhig'a solib.

Xayolig'a tuman ming ofarin deb,
Raqam qilg'onni rashki naqshi Chin deb.

Qilib daxl ishta andoq har zamoni
Ki, bu ham naqshpardoq onglab oni.

Bu yanglig' muddati yo'l qildilar tay
Ki, Arman kishvarig'a qo'ydilar pay.

Dedi Shopur: «Kel, ey farxunda yovar,
Budur sen tushta ko'rgan mulku kishvar.

Tamosho aylayu bo'lsun xiroming,
Yo'luqquncha talab qilg'on maqoming».

Chu Farhod etti ul so'zni taaqqul,
Urar erdi qadam aylab taammul;

Iki-uch kun chu bo'ldi ehtiyoti,
Padidor o'ldi bir kun ko'p nishoti

Ki, bo'ldi ollida bir dasht paydo
Ki, aqlin tushta aylab erdi shaydo.

Hamul sabza, hamul savsan, hamul gul,
Hamul gullarning atrofida bulbul.

Etib taqvo ko'zin tufrog'i xiyra,
Yeli aylab xirad sham'ini tiyra.

Ko'runub qayda boqsa ul balojo'y,
Gulu xoru giyohi oshnoro'y.

Sola boshladi har dam pora ko'ngli,
Etib har lahza za'f ovora ko'ngli.

Shirin tog'dan ariq qaziyotgan Farhod huzurida.

Balo vodisig'a solib qadamni,
Malolat avjig'a tortib alamni

Dedi Shopurg'a: «K-ey yori hamdam,
Sanga hamdamliq oyini musallam.

Hamul vodiyu gardunsoy xoro
Ki, ko'rmish erdim o'ldi oshkoro.

Yaqinroq manga hamrah bo'lg'il emdi,
Mening holimdin ogah bo'lg'il emdi».

Hamul xayleki g'avg'o aylamishlar,
Qozarg'a tosh alolo aylamishlar.

Tilar ul sori yetgay joni mahjur,
Ravon mayl ayladi ul sori Shopur.

Yetishtilar ul ikki oshnovash,
Anga tegruki ul xayli jafoqash

Guruhe erdi dardu dog` ichinda,
Arig' qozmoqqa shog'il tog` ichinda.

Aningdek xorani kesmakda ojiz
Ki, ko'rmay kimsa andoq ajz hargiz.

Iki yuz xorabur ilgida tesha,
Urub ul tesha tosh uzra hamesha.

Va lekin o'yla qattiq erdi xoro
Ki, gar yuz tesha tegsa bemadoro.

Kesilmay bir naxudcha tosh chog'liq,
Naxudcha demakim, xashxosh chog'liq.

Iki yuz ustod uch yil qilib kin,
Zamone tinmayin urmoqta metin.

Qozilib ikki-uch yuz qori xora,
Qolib oning ko'pi ham nimkora.

Alar qon yig'labon mundog' anodin,
Vale sarkorlar timoy jafodin.

Nazar qildi chu ul holatg'a Farhod,
G'amin o'ldi ko'rub ul nav' bedod.

Kirib ul xayli mazlum ichra g'amgin,
Hiloliy qoshlarig'a g'ussadin chin.

Dedi: «K-ey men kibi xayli balokash,
Falakdin ko'nglungiz mendek mushavvash!

Bu mehnatkim chekarsiz rozin aytинг,
Hamul anjom ilа og'ozin aytинг

Ki, nevchundur bu ranju ibtilongiz,
Qachondindur falakdin bu balongiz?

Ko'rub sizni tutun boshimg'a oshti,
Tutun nekim, ichimg'a o't tutoshti».

Ko'rub ul xayl aning farrux jamolin,
Eshitib bo'yla ruhafzo maqolin.

Shukuhidin bo'lub hayronliq elga,
Maqolotida sargardonliq elga.

O'pub yer, dedilar ul xayli g'amnok
Ki: Ey Ruhul-amindek gavharing pok.

Yaqin ermas malaksen yo basharsen,
Xudo yoringki, bas oliv guharsen.

Malak xorijda gar ko'rmaydurur biz,
Seningdek xud bashar ko'rmaydurur biz.

Vujudung ko'rmasun g'am ranju tobi,
Nekim so'rdung budur oning javobi

Ki, bu kishvardakim rashki jinondur,
Bukun ismatpanohe hukmrondur

Ki, Afridun sari borur nasabda,
Erur Jamsheiddin ortuq hasabda.

Agarchi soya solmas boshig'a toj,
Va lekin tojvarlardin olur boj.

Belin garchi kamar topmay kamohi,
Vale zarrin kamarlardur sipohi.

Bu yanglig'durki fahm etting sifotin,
Mihinbonu debon davr ahli otin.

Bu kishvar ichra o'ttuz-qirq qo'rg'on,
Bori ko'k hisnidin burjin oshurg'on.

Aning hukmidadur bemehnatu ranj,
To'lo har yerda Qorun ganjidek ganj.

Tajammul xaylida imkondin ortuq,
Necha yil fikrat etsa ondin ortuq.

Jahondin xotiri ozodasi bor
Ki, bir gulchehra xoharzodasi bor.

Harimi iffat ichra shoh ul ermish,
Sipehri ismat uzra moh ul ermish.

Ani ham vasf etardin bahramiz yo'q,
Otin dog'i tutarg'a zahramiz yo'q.

Yuzin ko'rmaydur oning odamizod,
Magar bir necha gulrux sarvi ozod.

Kim oni ko'rsa gashtu sayr ko'rmas,
Ani ko'rgan kishini g'ayr ko'rmas.

Yuzi gul, kirpigi derlar tikandur,
Ne bor andoqli hargiz bor ekandur.

Mihinbonu ko'p aylab ehtiomin,
Yasabtur jon uyi ichra maqomin.

Yuzi birla qilur bazmini gulshan,
Aning birla ko'rkar olamni ravshan.

Bu tog'ekim aning vasfidadur tul
Ki, bordurbiz ani qozmoqqa mashg'ul.

Kelibdur bir boshi shargi shamoyil,
Yana bir boshi g'arbi sori moyil.

Oqar sharqisida bir chashma holi,
Suyi ul nav'kim hayvon ziloli.

Debon «Ayn ul-hayot» ul chashmani xayl
Ki, o'lgon ichsa aylar jon sari mayl.

Gahi ul hur bu sori qo'yar gom,
Pari sarchashmada tutqondek orom.

Parilar birla aylab azmi ishrat,
Tuzarlar anda gohi bazmi ishrat.

Erur g'arbida ul mahvash makoni
Ki, holo Armaniya derlar oni.

Yeridur nazhat ichra jannatoso,
Aning yonida tog'i charxfarso.

Erur bu nav' ul mahvash xayoli
Ki, ul manzilda solg'oy qasri oliy.

Muhayyo borchha rangu bo'yи oning,
Vale ustida yo'qtur suyi oning.

Muhandislар nechukkim charxi sayyor,
Yugurtub chashma suyi sori tayyor.

Topibkim bir arig' qozilsa diljo',
Yetar ul hur qasri olig'a suv.

Vale ul chashma to bu qasri ofat,
Topibdur o'n yig'och chog'liq masofat.

Bu jadvalkim chekibdurlar aroda,
Ariq qozmoq qilibdurlar iroda.

Buyurmishlar bu xayli notavong'a,
Balo tog'ida jam'i xasta jong'a

Ki, aylab chok metin birla xoro,
Ariq qilg'oylar andoq oshkoro —

Kim, ul oriqqa har kim suv keturgay,
Suv ul ayvong'acha turmay yugurgay.

Bu xoro tesha birla bo'lmas afgor,
Nechukkim tesha, metin aylamas kor.

Erur uch yilki jon tortib hamesha,
Usholmoy qolmadi metinu tesha.

Mashaqqatdin yigitni el qori der
Ki, qozilmish iki-uch yuz qori yer.

Bu yanglig' birla umri Nuh topsoq,
Badanda ko'prak ondin ruh topsoq.

Chu mehnatning hadu poyoni yo'qtur,
Tuganmaklik bu ish imkoni yo'qtur.

Gahi faryodu afg'oni chekarbiz,
Gah ish qilmoq uchun joni chekarbiz.

Emas bu tesha urmoq ishga darxurd,
Kecha-kunduz qoqarbiz ohani sard.

Nechakim zohir etsak uzri ma'qul,
Alar ollinda ermas uzr maqbul.

Bu erdi holimizkim topti ta'vil,
Bu ham ijmol birla, yo'qli, tafsil».

Chu kayfiyatni ma'lum etti Farhod,
Alar hollig'a ko'ngli bo'lidi noshod.

Dedi: «Bu necha mazlumi sitamkash,
Falak bedodidin bo'lg'on alamkash

Ki, vayronlig'larida yuz xalaldur,
Agar qilsam madad voqe' mahaldur.

Hunarni asrabon netkumdur oxir,
Olib tufroqqamu ketkumdur oxir?»

Temurchidin tilab dam birla ko'ra,
Beliga bog'labon charmin tanura.

Dam uchin ko'rag'a chun mahkam etti,
Ravon to'kti ko'mur, dog'i dam etti.

Ko'murni qildi chun axgar nekim bor,
Tilab metinu tesha harnekim bor.

Solib axgar aro borin qizitti,
Necha afzor qildi chun eritti.

Har o'n-o'n beshni bir metin qilib rust,
Yana ham onchani bir teshai chust.

Necha gurza, necha sunboda aylab,
Kamar qozmoq ishin omoda aylab.

Nihoniy borchag'a andog' su berdi
Ki, Qorandin nihon o'rganmish erdi.

Taraddudg'a solib oni bu ahvol,
Ulusni girdida hayrat qilib lol.

Savole aylay olmay kimsa bir so'z,
Shukuhidin tikib bori anga ko'z.

Chu xoli ayladi afzordin el,
Ravon xoro kesarga bog'ladi bel.

Kirib oriqla qozmoq ayladi mayl,
Qozoboshladi qumni o'ylakim sel.

Kesib har teshasi qilg'och xaroshi,
Falak pili yukidek pora toshi.

Chu metin zarbidin aylab siteza,
Qatiq xoroni aylab reza-reza.

Aningdek teshadin sekrib ushoq tosh
Ki, nozir bir yig'ochdin qochurub bosh.

Uchub yetkanda zarbi dasti oning
Ki borib o'n yig'och farrasti oning.

Hamul kun-o'q daleri xorabur gov,
Muhayyo qildi xoro ichra bir nov

Ki, uch yil ikki yuz xorobur ustod,
Ola o..nay ham oncha xoradin dod.

Hunar mundog' chu zohir ayladi ko'b,
Tushub ul tog' aro el ichra oshub.

Bo'lub ham korgar, ham korfarmoy,
Mihinbonu qoshig'a dashtpaymoy

Ki, qilg'aylar bu ishkim ko'rdilar naql,
Inonmas garchi oni ko'rmayin aql.

Ketur soqiy, manga ul la'lli rangin
Ki, tushti g'am yuki ko'nglumga sangin.

Aningdek mayki, chun og'zimg'a yetkay,
Ichimda dardu g'am toshin eritkay.

XXXI

Farhodning teshasi toshni pora-pora qilmog' bila tog' bag'rig'a kovkov solg'on sadoni Shirin eshitgoni va quyosh tog'din tulu' qilg'ondek ul ko'hi balo sarvaqtig'a yetgoni va aning metini lam'asining barqi munung xorodek ko'ngliga asar etgoni va quyosh tufroqqa nur sochqondek ul xokiya mehr zohir qilg'och, aning tufrog'dog'ilardek o'zidin ketgoni va umri quyoshi boshig'a kelgach aning hayoti sham'i o'chg'oniga Shopurning sham'dek kuyub yig'lab boshig'a o't chiqorg'oni va o'lukri mahdg'a solg'ondek ul quyosh oni tufrog'din ko'tarib bihishtoso manzilig'a olib borg'oni

Xabar berguchi sarrofi guharposh,
Bu yanglig' ayladi naqdi xabar fosh

Ki, chun ul xaylni hayrat qilib dang,
Qilibon Armaniya sori ohang.

Boqib Farhodning kesgan toshig'a,
Xabar yetkurdilar Bonu qoshig'a

Ki, mundog' navjavone bo'ldi paydo
Ki, bo'ldi ko'rmokidin xalq shaydo.

Bu yanglig' xora kesmak qildi bunyod
Ki, qilmoq mumkin ermas odamizod.

Jahon ahlidek ermas vaz'u tavri,
Bir andoq ko'rmagan aflok davri.

Malakvash odamidur ko'hmonand,
Kesakdur teshasig'a ko'hparkand.

Nekim ko'rganni kelganlar yako-yak,
Turub arz ettilar beshubhau shak.

Mihinbonu eshitgach hayrat etti,
Inommay bir zamone fikrat etti.

Xabarg'a chun ayon bo'ldi tavotur,
Ishondi, lek oni eltib tahayjur.

Qo'pub gulrux harimin qildi ma'vo.
Nechukkim ravzai jannatni Havvo.

Dedi: «K-ey bog'i umrum sarvi nozi,
Harimi xilvatim sham'i Tirozi.

Ko'ngul mehri uzoring birla xursand,
Soching har torig'a jon rishtasi band.

Eshitkim, turfa roze kelturubmen,
Hadisi dilnavoze kelturubmen.

Seni Haq xo'blardin qildi chun fard,
Erur bori ishing o'zungga darkurd.

Arig' qozmoqnikim hukm aylamishsen,
Qatiq toshlarni qozsunlar demishsen.

Bu ham bir ish dururkim qilmamish xalq,
Muningdek ish qilurni bilmamish xalq.

Agarchi sa'b edi boshtin-ayog'i,
Qazo sahl etkon ermish oni dog'i.

Birov, derlarki, paydo bo'lg'on ermish,
Qiyomat oshkorbo bo'lg'on ermish».

Eshitgandek ani tavru shiorin,
Eshitturdi pari paykarg'a borin.

Ki uch yilda ne ish butmish sarosar,
O'zi bir kunda qilmishdur barobar.

Mihinbonu chu bu roz etti ifsho,
Parivash ayladi mayli tamosho.

Dedi: «Ul yon janibat surgulukdur,
Bu ish gar voqe' o'lsa ko'rgulukdur.

G'animatdur ani ko'rmaq kishiga,
Tamosho aylamak qilg'on ishiga.

Erur alhaq ajoyib mehmone
Ki, Tengri bizga yetkurmishdur oni.

Bu qushkim mubtaloyi dom o'lubtur,
Bu gulshanda anga orom o'lubtur.

Balo ichra farog'i birla kelmish,
Tuzoqqa o'z ayog'i birla kelmish.

Zaruratdur anga qilmoq riyot
Kim, ul bizga keraklikdur bag'oyat.

Arig'kim muzdig'a yuz ganj berdim,
Suyi kelmay ilik ondin yub erdim.

Bihamdillahki, Haq yetkurdy komim
Ki, mundoq kimsa bo'ldi saydi domim».

Tilatti no'shlab ta'jil ila ot,
Ravon bo'ldi Mihinbonu dag'i bot.

Sumanbar xizmatida to'rt yuz qiz
Ki, otlanmas edi hargiz bularsiz.

Bor erdi bodpoyi rangi gulgun,
Qolib andin yururda xingi gardun.

Anga rokib hamisha ul parivash,
Bo'lub ul devpaykar ham parikash.

O'zi gulrangul monand zoti,
Bo'lub Gulgun xaloyiq ichra oti.

Jahon bog'ida yo'q ul bodpodek,
Bo'lub gul bargin elturga sabodek.

Keturdilar bu xingi bodpaymoy,
Ravon mindi shafaq gulguniga oy.

Xiromon bo'ldi ul yon sarvi ozod,
Rikobida hamul xayli parizod.

Surub ul sori xushvaqtu tarabnok
Ki, Farhod aylar erdi xorani chok.

Mihinbonu dog'i hamrahlig' aylab,
Sumanbar holdin ogahlig' aylab.

Keyindin qavm ila xayli shitobon,
Qilib har soridin qat'i biyobon.

Parivash devzodin surdi chun tez,
Gul uzra sarsar o'ldi shabnamangez.

Yetishti raxsh uza ul nav' cholok
Ki, gardun tawsanida mehri aflok.

Tushub har yon musalsal zulfi bandi,
Bo'lurg'a xoraafkanlar kamandi.

Kamand o'lmayki, ikki shomi dayjur,
Aroda farq etib bir xatti kofur.

Bo'lub me'jarda ul mushki siyahtob,
Qaro shomiki yopqay oni mahtob.

Yuzi atrofida durri laoli,
Quyosh davrida axtarlar misoli.

Ne durkim sekretib bu charxi gordon,
Quyoshning chashmasidin qatra har yon.

Iki qoshi hiloli fitnaangez,
Yozilg'on ko'p ul oy boshida xunrez.

Mudom aylarga qon to'kmak kengoshi,
Bo'lub ikkisining payvasta boshi.

Bu xunrez ittifoqig'a qilib jahd,
Yuzidin mushaf ochib qilg'oli ahd.

Ko'zi islom eliga topibon dast,
Yotib mushaf yuziga kofiri mast.

Bo'lub sihhat olurda goh ranjur,
Bo'lub gah ayni usrukukta maxmur.

Ko'zi behol xoboludliqdin,
Labi maygun sharaboludliqdin.

Ne ikki anbaroso zulf vah-vah,
Ne ikki jonfizo lab, Alloh-Alloh.

Shakardek lab, vale yo'q tuz kam anda,
Tuzekim qandi olam-olam anda.

Bu yanglig' qand ila tuz kimsa bilmay
Kim, ul hayvon suyi ichra ezilmay.

Savodi xoli o'g'riliqqa monand,
Kelib kunduz kuni eltur uchun qand.

Olib shirinliq, ammo avd etar dam,
Ayog'lari bo'lub shakkarda mahkam.

O'g'urlarda tuzu shakkar nihoni,
Shakar tutmish va yo tuz tutmish oni.

Engi gulzorida ko'p rang ila bo',
Labi ayn ul-hayotidin ichib suv.

Ravonparvar yuzining toza vardi
Ki, hayvon chashmasidur obxo'rdi.

Og'iz ustida burni turfa timsol,
Tutub yonida manzil hinduyi xol.

Qo'yub ul hinduyi tojir sifoti,
Shakar tungida Hinduston naboti.

Naboti Hind yo'qkim, g'unchai gul,
Qilib devona Aqli Kullni bilkul.

Kumushdek rangi nasrinfomi oning,
Kumushdin g'unchadek andomi oning.

Bo'lub har kirpiki bir no'gi xoma,
Qorortib qatl uchun yozmoqqa noma.

Varaq aylab anga lavhi uzorin,
Qorortib olam ahli ro'zgorin.

Qadi ozoda jannat savsanidek,
Yuzi gul, lek o'zi gul xirmanidek.

Harorat otashin la'lidin oshib,
Hamul gul xirmanig'a o't tutoshib.

Sharar qilg'och ul o'tdin mayli aflok,
Quyosh boshdin-ayog'in o'rtabon pok,

Zaqan davrida andoq xatti mavhum
Ki, qilg'ay oni solim savq ma'lum.

Nechukkim mehr yonida hiloli,
Ko'runur yo ko'runmasdin xayoli.

Bu davrikim ani tasvir etib vahm,
Og'izni nuqtasi taqdir etib vahm.

Quloqda durri nobi gavhari ham,
Qamar davrida Zuhra, Mushtari ham.

Qadu oraz bila shamshodu gulfom,
Ne shamshodu ne gul, sarvi gulandom.

Qadi ruh ofati chobukluk ichra.
Beli jon rishtasi nozukluk ichra.

Bo'yu jismin deyolmon quchqu yanglig',
Paridek chustluqdin uchqu yanglig'.

Labidin jon tomib bisyor-bisyor,
So'zidan shahd oqib xirvor-xirvor.

Labidin tomibu oqib latofat,
Yuzidin oqibu tomib malohat.

Bo'yida hullalardin ruh olib qut,
Vale alvonidin yuz aql mabhat.

Qilib kirpik o'qidin tiyrboron,
Nechukkim tog' aro abri bahoron.

Labining har so'zi yuz jong'a ofat,
Sochi har tori ming imong'a ofat.

Bu yanglig' qotiloso kelsa ko'zga
Yo'q ish oh urmoqu o'lmoqdin o'zga.

Yururda raxshi aylab tog'ni past,
O'zi ot uzra jomi husnidin mast.

Falak raxshida mehri xovaridek,
Ne raxshu mehr, dev uzra paridek.

Qayonkim tavsanin aylab ravona,
Yiroqtin alhazar aylab zamona.

Bu yanglig' surdi xoroko'b tavsan,
Anga tegruki erdi xoraafkan.

Biyikrak chiqtiyu har sori boqti,
Zamin birla zamonni o'tqa yoqti.

Ne ko'rdi? Xora ichra xorakove,
Qozib xoroda metin birla nove.

Dema nove, ne nove qaysi xoro,
Bo'lurcha o'n tegirmon suvg'a majro.

Qilib xorog'a barnoye siteza,
Urub zarb aylar erdi reza-reza.

Ne barnozod, sarvi bo'stoni,
Ko'rub davrondin osibi xazoni.

Shukuhidin bo'lub xoro haroson,
Qo'pub metinining ollidin oson.

Muqavvas qoshida chin, og'zida band,
Qadin g'am tog'i aylab qavs monand.

Biyikrak haykali ahli zamondin,
Fuzunroq shavkati pili damondin.

Boshida tojvarlik farri paydo,
Yuzida sultanat nuri huvaydo.

Ayog'ig'a sinib xori mazallat,
Boshini sindurub sangi mashaqqat.

Jabinida muhabbat dardi zohir,
Uzori uzra g'urbat gardi zohir.

Tanida benavolig'din asarlar,
Yuzida oshnolig'din xabarlar.

Qo'lida teshaye, yo'q teshakim, gurz,
Bo'lub tufroq aning zarbidin Alburz.

Ko'rub Shirinni hayrat lol qildi,
Taajjub bir yo'li behol qildi.

Ko'rungach ko'zga mundoq chehri oning,
Ichiga soldi sho'rish mehri oning.

Gahe ashki yugurdi shiddatidin,
Gahe ko'ngli buzuldi mehnatidin.

Ochilmasdin burunroq pardai roz,
Yaqinroq surdiyu so'z qildi og'oz.

Labi la'lini gavharpush qildi,
Bu yanglig' nukta durrin fosh qildi

Ki: «Ey nodir yigit ofoq ichinda,
Yagona charxi nili toq ichinda.

Ayon holingda ko'p-ko'p bulajabliq
Ajabdin ham ajab ranju taabliq.

Ne sen o'xshab jahonda bir kishiga,
Ne qilg'on ishing o'xshar el ishiga.

Bu ishkim, biz demay bunyod etibsen,
Bag'oyat ko'nglumizni shod etibsen.

Bo'lur erduk husuli ichra ojiz,
Hunar ermas, qo'lung ko'rguzdi mu'jiz.

Agar yuz qarn uzroyin bo'loli,
Netib bir kunchilik uzring qo'loli.

Ishing uzrida yuz bizdek o'tongay,
Ne bizdin, Tengridin ollingg'a yong'ay».

Tilatti bir tabaq birla javohir,
Dedi: «Muzdung emas, ey ishda mohir!»

Qo'lub uzr ul tabaq boshini ochti,
Javohirni aning boshig'a sochti.

Parivash bu fasohat birla maftun,
O'zidin bexabar Farhodi majnun.

Yiqib jismini afnosi shitobi,
Teshib ko'ksini ko'ngli iztirobi.

Tani titratmadin orom topmay,
Bu beoromliq anjom topmay.

Dedi: «Jonparvar afnosingdin o'ldum,
Unungdin, umr ranjidin qutuldum.

Ne anglaykim, qayu mahro' ekansen,
Ichim qon aylagan senmu ekansen?

Meni g'urbat aro bechora etkan,
Diyoru mulkdin ovora etkan.

Chiqib jonim unungdin bo'lg'och ogoh,
Yuzungni ko'rmay o'ldum oh, yuz oh!»

Aningdek oh to'fonin chiqordi
Ki, mahvashning niqobi yelga bordi.

Ko'rungach ul jamoli olamoro,
Aning matlubi bo'ldi oshkoro.

Hamul erdiki maftun bo'l mish erdi,
Ko'rub ko'zguda majnun bo'l mish erdi.

Birovkim aks ko'rgach hushi ketsa,
O'zin ko'rgach ne tong, jon tarkin etsa.

Birovkim bo'lsa mayning zikridin mast,
Ne tong, ichkanda bo'lsa yer uza past.

Chu Farhod ul pari erkanni bildi,
Chekib o'tluq fig'on andoq yiqlidi

Kim, ul holatda Shirin ko'rgach oni,
Gumon qildi magarkim chiqtı joni.

Aningdek chekti ohi otasholud
Ki, oyni abr aro yoshurdi ul dud.

Chu ul sham'i vafoda qolmadi nur,
Yetib parvonadek boshig'a Shopur.

Boshin qo'ynig'a oldi yig'labon zor
Ki: «Ey yo'q qismating juz ranju ozor!

Bas ermas erdi g'urbat dardu dog'i
Ki, o'chti bejihat umrung charog'i.

Vafo yo'lida ul manzilg'a yetting
Ki, bir ko'rmaq bila jon tarkin etting.

Kamolu fazlu oyiningdin afsus,
Hayovu aqlu tamkiningdin afsus.

Zamiru ra'yi pokingdin darig'o,
Fig'oni dardnokingdin darig'o.

Qo'lungdin hayfu shastingdin dog'i hayf,
Shukuhu zo'rdastingdin dog'i hayf.

Qani farru shukuhu zo'rdasting,
Tavonolig' aro yuz ming shikasting.

Bashar xaylida sen bo'lmay malakson,
Nedin bo'lmas bori yer birla yakson.

Ne shah boshig'a afsar erding ekin,
Qayu afsarg'a gavhar erding ekin.

Ne kishvar tushti erkin motamingg'a,
Qayu el qoldilar erkin g'ammingg'a.

Ne Xoqon so'gung ichra qoldi, oyo,
Qayu iqlim eli qo'zg'oldi, oyo.

Chekib ranjing manga g'am bo'ldi podosh
Ki, hargiz ko'rmagay erdim seni kosh!»

Debon Shopur bu yanglig' fasona,
Sumanbar aylabon ashkin ravona.

Chu bu oshubig'a yuzlandi taskin,
Ani chorlab Mihinbonu va Shirin.

So'rub Farhod holidin hikoyat,
Ul aylab bilgan ahvolin rivoyat.

Debon ul zor, Shirin zor yig'lab,
Mihinbonu dog'i bisyor yig'lab.

Ani mahd ichra solib xusravoyin,
Yonib o'rdularig'a zoru g'amgin.

Olib egniga mahdin nozaninlar,
Yurub ollida giryon mahjabinlar.

Solib bir borgah kunjida taxte,
To'shab ul taxt uza shohona raxte.

Ani taxt uzra qo'ydilar chekib oh,
Ne ul eldin, ne o'z holidin ogoh.

Ketur, soqiyl, sharobi bexudona
Ki, bexudluq bila bo'lbum fasona.

Ajab behush o'lubmen ishq aro bil,
Meni bir jom ila behushroq qil.

Farhodning madhush dimog'iga hush bog'idin nasim yetmak va nasimdek tebranib tog' sori azimat etmak va tesha bila tog' bag'rin yormoq, balki tog' poralarni havog'a uchurmoq bila qiyomat qo'parmoq va Shopur ani paydo qilib Shirinni aning g'ami ishqil shaydo qilmoq va Shirinning ko'ngli xorasini aning teshasi fikri xarosh qilg'onin Mihinbonu ma'lum qilib, teshadek tafakkur boshin quyi solmoq va gohi diljo'yluq bila ul bedilg'a ko'ngul bermak, balki ko'nglin olmoq

Bu mahd alvohip'a qilg'on nigorish,
Bu yanglig' qissag'a berdi guzorish

Ki, chun zoyil bo'lub Farhoddin hush,
Ani yotquzdilar taxt uzra madhush.

Ne ul ogah tiriklik olamidin,
Ne jismida asar paydo damidin.

Qolib bu nav' ikki kecha-kunduz,
Olib gah-gah nafas, lek ochmayin ko'z.

Hayoti qaydidin Shirin qilib sho'r,
Yangi jon topibon bechora Shopur.

Uchinchi kecha uyqu el ko'ziga
Kim, ul oechib ko'zin, keldi o'ziga.

Ko'rub shohona taxtu borgohe,
Yotib taxt uzra ul andoqli shohe.

Necha ul hol aro qildi tafakkur,
Tafakkurdin fuzun bo'ldi tahayyur.

Vale yodig'a bu keldikim ul oy,
Dema oy, oftobi olamoroy

Aning sarvaqtig'a solib edi nur.
Bo'lub erdi necha so'z dog'i mazkur.

Yaqin bildiki borg'ondur o'zidin,
Parining yo yuzidin, yo so'zidin.

Hayodin terga bo'ldi abrdek g'arq.
Ul uydin chiqtি sekrib o'ylakim barq.

Tafarrus qildikim mehri diloro,
Aning holig'a qilg'ondur madoro.

O'zi chun qatlin og'oz aylagandur.
Azo birla sarafroz aylagandur.

Sevunub tog' sari bo'ldi shitobon,
Xijolat birla qat' aylab biyobon.

Yetib oriqqa ko'p aylab takupu,
Hayo teridin andoq oqizib suv.

Topib metini birla teshasini,
Ayon aylab ravon o'z peshasini.

O'zi birla debonkim: «Ul parichehr,
Meni majnunga muncha ko'rguzub mehr.

Esim ketkonda e'zoz aylamishdur,
Tarahhumdin sarafroz aylamishdur.

Aning podoshi ne kelgay ilimdin,
Va yoxud shukri ne o'tkay tilimdin.

Hamono bu arig'dur borchcha komi
Ki, itmomig'a ko'ptur ihtimomi.

Umidim ulki umri tezrihlat
Meni mahzung'a bergay oncha muhlat

Ki, bu komin ravo qilg'oymen oning,
Bu dardig'a davo qilg'oymen oning».

Chu bu fikr etti ko'ngli yangi boshdin,
Chiqordi gard gardun uzra toshdin.

Aningdek xora chopmoq etti bunyod
Ki, chiqti tog'din gardung'a faryod.

Qachon tosh uzra metin tez soldi,
Falak toqiq'a rustoxez soldi.

Dami dudi bila metini gardi,
Yoshurdi ko'zga charxi lojuvardi.

Ne gardu dud, mig'i dardu anduh,
Tutub Arman hududin ko'h to ko'h.

Dema mig', aytqil abri bahoron,
Yog'in birla tagargi sangboron.

Hamul metinki tosh uzra bo'lub g'arq,
Damo-dam lam'asidin ko'rguzub barq.

Ne soatkim xaroshi xora aylab,
Qatiq xoroni andoq pora aylab

Ki, bolchig' pushtasin no'gi itik bel,
Va yo poru bila qor oritur el.

Kecha-kunduz ne tinmoq, ne tayonmoq,
Ne bir dam qon yutardin ko'ngli qonmoq.

Tamoshosig'a har kun xayl-barxayl,
Ulus ul sori tush-tushdin qilib mayl.

Qilib har kim nazar oning ishiga,
Tahayyur barmog'in eltib tishiga.

Ko'rardin yo'q kamarburlarg'a to'ymoq.
Ne haddi yerga pushti dast qo'ymoq.

Aning xorog'a mundoq kov-kovi.
Bu so'zni bo'yla taqrir etti rovi

Kim ul tunkim Mihinbonu uyidin,
Mihinbonu yo'q, ul mahro' uyidin

Kelib o'z holiga ul hushi zoyil,
Chiqib bo'ldi hamul tog' sori moyil.

Chu topti xira ko'zlar subhdin nur,
Ne ul xayl oni toptilar, ne Shopur.

Qo'pub Shopur xud keynicha bordi,
Vale Shirin ko'zi g'amdin qorordi.

Topib Shopur, o'lub g'amdin yana shod,
Tushub hajr o'tig'a Shirini noshod.

Qo'yub Shopur ayog'iga aning bosh,
To'kub Shirin firoqidin aning yosh.

Tegib hijron o'qi mahvashqa kori,
Ilikdin ko'rdi borur ixtiyori.

Bahona bo'yla qildikim: «Bu bedil
Ki, qilmish erdi bu kishvarni manzil.

Bu ishkrim tog' aro men soz etibmen
Ariq qozmoq ishin og'oz etibmen.

Hamono ul yigitni Hayyi Soni',
Mening ranjimni qilmasliqqa zoyi'.

Bu marzu bum sori kelturubtur
Ki, sarvaqtimg'a oni yetkurubtur.

Ani gar topmasoq bu ish qililmas,
Vagar yuz qarq sa'y etsak qozilmas.

Kishilar har sori chopmoq keraktur,
Qayon bo'lsa ani topmoq keraktur».

Mihinbonu ul oy jahdu shitobin,
Chu ko'rdi fahm qildi iztirobin

Ki, xorokan damidin shu'lai garm
Qilibtur xoradek ko'nglin aning narm.

Nasihat bildikim ko'p naf' bermas,
O'ziga keltururning vaqtি ermas.

Qilib ul ishda hikmatlar rioyat,
Ani topmoqqa jahd etti bag'oyat.

Topib, filhol qildilar xabar fosh
Ki, oriqda burung'idek qozar tosh.

Bilib, oyg'a tarab yuzlandi chandon
Ki, bo'lди lablari gulbargi xandon.

Qila boshladi mahzun ko'ngli chora
Ki, ne nav' aylagay oni nazora.

Kamingohe topib boqqoy anga to'q,
Bu ko'rgay oni, ammo ul muni yo'q

Kim, ul ko'rsa qilib bedilliq og'oz,
Yana ko'proq ochilg'ay pardai roz.

Vale aylab Mihinbonu hamesha,
Aning qoshig'a bormog'liqni pesha.

So'rub ahvolin oning gohu begoh.
Tilab maxfiy g'amidin bo'lmoq ogoh.

Topib holin nechakim aylab idrok,
Hunardin mamlu, ammo aybdin pok.

Xati mehrini ko'ngli ichra tortib,
Vale ul mehr kundin-kunga ortib.

Havas aylabki, mundoq pok payvand,
Manga ne bo'lg'ay erdi bo'lsa farzand.

Va lekin hajrdin zor erdi Shirin,
Kecha to subh bedor erdi Shirin.

Ne dardin derga bir hamdardi oning,
Ne subhu shom xobu xo'rди oning.

Ne bir hamdam anga bo'lmoqqa ma'nus.
Ne qo'yub holi izhorig'a nomus.

Qoshig'a borg'oli aylab taammul
Ki, nogah bo'lmag'ay ul betahammul.

Desakim bormayin gulchehri zebo,
Bo'la olmay hazin ko'ngli shikebo.

Firoq o'tida miskin joni oning
Ki, bo'lg'ay dardu yo'q darmoni oning.

Ketur, soqiy, mayi gulrangi xushbo'
Ki, urg'ay chorasiz dard o'tig'a suv.

Munungdek may manga armon bo'lubtur
Ki, dardim asru bedarmon bo'lubtur.

XXXIII

Farhodning ul tosh arig'in, balki arig' toshin qažib Armaniya tog'iga yetkurub ul tog' fazosida qasri qulla monand, balki asosi ko'h payvand bino qilib itmomg'a yetkurgoni va «Bahr un-najot» havzin qasr ollinda metini xoroshikof bila namudor qilib ul havz va arig' atrofin safoda billurkirdor va jiloda oyinai chiniy davri bila dastasidin namudor qilg'oni va bu ariqqa suv ochmoq uchun abri bahoriyidek ko'zlaridin ashkbor va durri ashkidin gavhar nisor qilib «Ayn ul hayot» chashmasig'a yuzlangani

Bu rangin nuktaga hangomaoro,
Bu yanglig' qildi kilkin nomaoro

Ki, Farhod ul arig'ni chora aylab,
Qazar erdi shikofi xora aylab.

Umidi ulki bu ish topsa itmom,
Tamoshog'a kelib sarvi gulandom.

Yana bir qatla ham ko'rgay jamolin,
Simo' etgay ravonoso maqolin.

Tarabdin chiqsa munglug' joni oning,
Jahonda qolmagay armoni oning.

Va gar xud bo'lmasa ul yon xiromi,
Bu ish sori chu ko'ptur ehtimomi.

Husuli ranju dardi dildur asru,
Ul oyning ollida mushkildur asru.

Bu mushkil ishga bo'lsa chorapardoz,
Eshitgach ul sihi sarvi sarafroz.

Muyassar ko'rsa komu muddaosin,
Bu hosil aylagay oning rizosin.

Bu nav' ummid birla subh to shom,
Anga yo'q erdi tosh chopmoqdin orom.

Muhandisvor aylar erdi avval,
Arig'ning ikki yonin ikki jadval.

Ham uch qori kanoridin kanori,
Ham oning umqi erdi ikki qori.

Vale har jadvalikim tortar erdi,
Hamono ming qoridin ortar erdi.

Bu ming qori sarosar topsa pardoz.
Yana ming qori aylar erdi og'oz.

Qilib har ming qori qozg'onda xora,
Burun metini birla xora pora.

Burung'i ikki yuz xorokani rust,
Tashirlar erdi sing'on xorani chust.

Arig' javfin alar qilg'uncha xoli,
Bu olib teshasin ilgiga holi.

Arig'ning qilg'oli malso xaroshin,
Qilibon teshanening paydo taroshin.

Yo'narg'a teshani ilgiga olso,
Qilib yuz-yuz qori xoroni malso.

Musayqal aylabon ko'zgu masallik
Ki, anda yuz ko'runituv suv masallik.

Iki yondin qilib xoroni payvand,
To'shab farshin aning dandona monand.

Biror yerkim tugansa erdi xoro,
Yerida tufroq o'lsa oshkoro.

Bu yanglig' yerda mehnat ortar erdi,
Yasab o'tguncha zahmat tortar erdi.

Vale solmay o'zin zoru dajamvor,
Yo'nub xoroni taxta-taxta hamvor.

Hamul jadval bila pargorin asrab,
Raja torin chekib hanjorin asrab.

Olib bir-bir yo'nulg'on xorani chust,
To'shab ul taxta-taxta toshni rust.

Arig' hanjorin andoq aylabon soz,
Muhandispesha aylar erdi pardoz

Ki, bo'lub xoroi yakpora ul marz,
Shikofida topa olmay kishi darz.

Va gar ollig'a kelsa erdi tog'e,
Ko'targuncha topa olmay farog'e.

Ani chopmoqqa aylab teshani tez.
Bo'lub ul qatra suvdin otashangez.

Tutub ul tog'ning avjida maskan,
Bo'lub xoroshikofu qullaafgan.

Kamar bog'lab yiqorg'a chun hajarni,
Yiqib har zarbi dasti bir kamarni.

Solib chun zarba tog' avjig'a payvast,
Qilib har zarb ila bir qullani past.

Payopay chun solib metini kori,
Yugurtub qulla-qulla dasht sori.

Chu metin orqasin aylab hajarko'b,
Bo'lub har sekregon toshi qamarko'b.

Qamarg'a bo'yla tosh o'lg'och havola,
Bo'lub qalqon aning ollida hola.

Ko'rub anjum yog'arni ul ushoq tosh,
Taharrukdin o'g'urlab har taraf bosh.

Ushoq tosh aylabon gardun yuzin resh.
Nechukkim qullalar homun yuzin resh.

Falak har lahza garchi bosh o'g'urlab,
Yer uzra yog'dururg'a tosh o'g'urlab.

Jafo toshiki holo charx etar fosh,
Hamonokim tunganmaydur hamul tosh.

Falakka tog'ning gardin chiqorib,
Iki-uch kunda c'rnidin qo'ngorib.

Hunardin ko'rguzub yuz sehri Bobil,
Arig' o'tkargali qilg'uncha qobil.

Qilib ul tog'ni chun yer bila teng,
Arig' qozmoqqa har yon qo'l ochib keng.

Hamul avvalgi pargarin chekib tuz,
Qozar erdi arig'ni kecha-kunduz.

Chu oz fursat bu yanglig' ko'shish etti,
Arig'ning boshi qasr o'rnig'a yetti.

Yo'nub havze, kesib xoroni payvast,
Masohat ichra vaz'i shast-darshast.

Dema havz, aytqil daryocha oni,
Suyi lekin ziloli zindagoni.

Bor erdi qasrning o'rnida bir tosh,
Biyiklikda falakdin oshurub bosh.

Mudavvar vaz' ila pargori oning,
Va lekin davri besh yuz qori oning.

Bu yanglig' xorag'a xoroburi chust,
Ura boshladи metin zARBASIN rust.

Yo'nub atrofin andoq berdi hanjor
Ki, qasre aylagay charxi barinvor.

Chu oz fursat ul ishga bo'ldi mashg'ul,
Qoyodin yo'ndi qasri o'yla maqbul.

Su sori toqi oliyshoni oning.
Yetib ko'k toqig'a ayvoni oning.

Ichinda gunbazi ayvong'a loyiq
Yana dahlezi gunbazg'a muvofiq.

Yana uch sori ham uch toqu ayvon,
Uyolib har biridin toqi Kayvon.

Har uy lutfu safodin oyat anda,
Ravoqu rahbalar beg'oyat anda.

Bu yanglig' yo'ndi qasri olamoro,
Bori ajzo anga bir pora xoro.

Qilib ayvonida yuz tarh tahrir.
Mavoze' tarh qildi bori tasvir.

Chekib ul sarvi gulrux taxtu johin.
Bu taxt uzra hamul husn ahli shohin.

Parilar qulluq aylab xizmatida,
Parivashlar qo'yub yuz hazratida.

Bu suratlarni aylab garchi bejon,
Bularni aylabon surat, ani jon.

Chekib yuz ming bu yanglig' turfa timsol
O'zin ul sho'x o'trusida behol.

Qayu mavzudakim, ul mohpora
Muning shakli qilib bexud nazora.

Bu ishlarda bo'lub Shopur yori.
Yetib har birga kilki chirakori.

Bu sizsa odami, taksir etib ul,
Bu cheksa jonvar, tash'ir etib ul.

Chu ul oy suratin aylab guzorish,
O'zi xoro uza aylab nigorish.

Chekarda ul jamoli getioroy
Gahi ohe chekib, gahi chekib voy.

Bu yanglig' qasr topib zebu oyin,
Latofat ichra suratxonai Chin.

Tugangach qasrg'a bu zevaru soxt,
Ravoni havzni ham qildi pardoxt.

Chu bo'ldi havzdin bir yo'li forig',
Kesib har yonicin bir turfa orig'.

Riroyat qildi andoq vaz'u tavrin
Ki, aylang'ay arig'lar qasr davrin.

Kelib dargah muhozisig'a har nahri,
To'kulgay suvlar ul sorikim shahr.

Topib aql irtifoining shumori,
Iki ming qori har bir obshori

Ki, suv ondin quyi chun aylasa mayl,
Yasagay bog'u bo'ston anda har xayl.

Nekim xoro chopar ish topqach itmom.
Su boshig'a urub xorofikan gom

Ki, suvni bog'lag'ay ul nahri ichiga,
Alolo tushti mulku shahr ichiga.

Aningdek tog' sori tuttilar yo'l
Ki, igna solsa yerga tushmagay ul.

Tamoshog'a qo'yub el ul sifat yuz
Ki, kasratdin ko'runmay tog' ila tuz.

Yaqo birla yurub Farhodi mahjur,
Yonida gom urub bechora Shopur.

Xirom aylab hunarmandi yagona,
Ko'zidin yosh o'lub turmay ravona.

Tushub dilbar xayoli joni ichra,
Solib o't xotiri vayroni ichra.

Suyin turg'uzmayin ko'zida qayg'u,
Arig' novig'a oqjib ashkidin suv.

Bu qayg'u eltibon oni o'zidin,
Oqib bechoraliq ashki ko'zidin

Ki, mundoqkim el o'l mish dashtpaymoy,
Tamosho qilg'ali kelgaymu ul oy?

Agar kelsa meni bemor o'larmen,
Vagar ham kelmas o'lsa, zor o'larmen!

Ani bu fikr andoq aylabon lol
Ki, fahm aylab ulus tavridin ul hol.

Mihinbonu aning keynicha rokib,
Surub atboi bepoyon mavokib.

Tajammul onchakim, el fahmi yetmay,
Takalluf onchakim, el bovar etmay.

Aning har gomig'a aylab nisori,
Sochib boshig'a naqdi beshumori.

Sinuq boshig'a bo'lmoq la'lu durposh,
Ko'runub bahr aro yoqqon kibi tosh.

Surub ollig'a gardunvash mavokib,
Bori sur'atda andoqkim kavokib

Ki, minmakdin bo'lub oromi oning,
Dame ting'ay qoborg'on gomi oning.

O'pub ul bodpolarning ayog'in,
Tushub yo'lg'a tutub ikki qulog'in.

Ulus holig'a oning zor yig'lab,
Qilib dardi ko'ngulga kor yig'lab.

Qo'yub ul gomu el keynicha anbuh,,
Qayu anbuh, balkim ko'h to ko'h.

Qayon ul ketti el keynicha ketti,
Bu holat birla suv boshig'a yetti.

Zamone tinmog'in qildi bahona
Ki, yetgaymu ul oshubi zamona?

Ko'zida suv va lekin jonida o'rt,
Bo'lub har sori boqmoqdin ko'zi to'rt.

Ketur, soqiy, mayu, daf' et xumorim
Ki, o'lturdi xumori intizoram.

Xumori hajr bas muhlik balodur,
Anga yo vasl yoxud may davodur.

Farhodning «Ayn ul-hayot» suyin «Bahr un-najot» havzi arig'ig'a ochib, ko'zidin ul chashma rashahotidek ashki rудин сошиб, Armaniya sori xiromi va xaloyiqning ul arig' atrofida tamosho uchun g'avg'oyi omi va parivashning parikash devzodi po'yadin qolmoq va Farhod devonavor parikash bila parivashin egniga olmoq va Armaniya tog'i sori barqdek gom solmoq va falaki qadxamdek mehr ostida yugurmak va mehrni falak ayvonig'a yetkurnmoq va junun bodpoyini qulla sori surmak

Bu ko'hsor ichra xoro aylagan chok,
Quyar mundog' ziloli sofiyu pok

Ki, chun Farhod suv ochmoqqa ketti,
Xabar har soridin Shirin'a yetti.

Kim, ul qozib arig'e poku soda,
Necha ishlar dog'i aylab ziyoda.

Yasab ul nav' qasri charxmonand
Ki, topib kungiri gardung'a payvand.

Bu yanglig' kilk ila tahriri oning,
Bu yanglig' naqsh ila tasviri oning.

Qilib ishlarki, qilmay odamizod,
Bo'lub ko'rmaqdin oni odami shod.

Qo'yub ko'ngliga yuz ko'hi alamni,
To'kub ko'zdin tuman ming seli g'amni.

Urub ohidin o't hardam zabona,
Suv ochmoq azmig'a bo'ldi ravona.

Sanam xud tinmayin so'zi nihondin,
Tutar erdi xabar har lahza ondin.

Va lekin bu xabarni chun eshitti,
Qaroru sabri ketti, hushi itti.

Buyurdikim: «Ravonroq kelturung ot»,
Buyurg'och ashhabi kelturdilar bot.

Ul ashhab girdu past erdiyu rahvor,
Nechukkim bo'lsa g'alton durri shahvor.

Chu chiqtı yelga gulbargi taridek,
Falak raxshiga mehri xovaridek.

Kishi Bonug'a chopturdi shitobon
Ki, qildi sayr azmi mehri tobon.

Quyoshdek sayrda bordur shitobi
Ki, bir dam manzil etkay burji obi.

Hamul xorokani po'lodbozu,
Ariqqa men yetishmay qo'ymasun suv!

Xabar chun bildi Bonu shod bo'ldi,
Surub bedil qoshig'a uzr qo'ldi:

«Ki, ey bizdin sanga yetgan malolat,
Yetishmay bizga sandin juz xijolat.

Dame ting'ilki qilding ko'p taku po'y,
Hamono azm etibdur sarvi gulro'y

Ki, ushbu sarzaminni ravshan etgay.
Arig'ni sarvu guldek maskan etgay».

Navozishlar qilib bedilni behad,
Buyurdi soldilar ul yerda masnad.

Chiqib masnad yuzida tutti orom,
Hamul tavsanni aylab so'z aro rom.

Ipak zaylucha ham soldurdi filhol,
Dedi: «O'ltursun ul sho'rida ahvol!»

O'pub tufrog'ni xoroko'bi xoki
Ulusni o'rtab ohi dardnoki.

Kelib yer tutti Bonu xizmatida
Malak ul nav'kim gardun qatida.

Mihinbonu navozish aylabon soz,
Anga diljo'yluqlar qildi og'oz.

Debon har lahza shafqat birla bir so'z,
Hayodin ul tikib yerga iki ko'z.

Shukuhu hilmi aylab elni bevazn,
Giyohu xasqa tog' ollida ne vazn.

Adab birla berib gohi javobi
Ki, har lafzi aning durri xushobi.

So'zidin fahm o'lub aqlu kayosat.
Yuzidin bilgurub fahmu farosat.

Bularg'a munda mundoq rasm, qonun
Ki, chiqti bir g'ubori to'tiyogun.

Chu pechu tob birla avj tutti,
Falak yo'qkim, quyosh aynin yorutti.

Dedilar: «Bu g'ubori surmamonand
Ki, tutti charx kuhli birla payvand.

Hamono xo'blar sultoniningdur,
Jamol avji mahi toboniningdur».

Bu yon go'yoki surmishdur takovar
Ki, gardidin ko'runmas mehri xovar.

Ulusni surdilar ul suv boshidin,
Ne suv, Farhod ila Bonu qoshidin.

Yana Farhodni titratma tutti,
Isig' dam jismida qonin qurutti.

Mihinbonu kelib pand etti bunyod,
Qasam Shirin boshidin aylabon yod

Ki, ey farzand, bir dam tut o'zungni,
Dame asra ko'ngul birla ko'zungni!

Bu dam gar topsa hushung rishtasi pech
Bo'lur bu necha yil qilg'on ishing hech.

Seni devonalig' gar qilsa mag'lub,
Pari paykar bo'lur el ichra mahjub.

O'zungni asra bir dam, bo'lma g'oyib
Ki, dahr ahli tilab topmas maoyib.

O'zungni ham, meni ranjurni ham,
Parishon aylama ul hurni ham.

Bu yanglig' ko'p sabaq irshod qildi,
Muassir ko'p qasam ham yod qildi.

O'zin zabit etkucha ul zori g'amkash,
Yetishti telba boshig'a parivash.

Uzori birla o't olamg'a solib,
Samandardek ulus o't ichra qolib.

Dema, yuz uzra zulfi anbarolud
Ki, ul o't zohir aylab anbarin dud.

Hamul o't shu'lesi o'rtab jahonni,
Bu dud aylab qaro yuz xonumonni.

Kamoli sur'atidin sarvi gulro'
Ravon aylab uzori o'tidin suv.

Bo'lub fahm ul sudin ayni latofat,
Ko'ngul elturga lekin seli ofat.

Yuzida xol o'lub gulbarg uza zog',
Va yo ter ostida suv ichraki bog'.

Dema suvkim, ziloli zindagoni,
Ne Xizru ne Sikandar topib oni.

Bo'lub g'alton latofatdin gul uzra,
Sochib yuz qatra har dam sunbul uzra.

Sochi zulmotida yuz ming Sikandar,
Itib dud ichra andoqkim samandar.

Takovar uzra ra'no qaddu andom,
Balolar sochib, ofatlar qilib om.

Yuzi mehri niqob ostida pinhon.
Nechukkim, oy sahab ostida pinhon.

Bu yanglig' yetti oshubi zamona,
Samandi na'li sarko'bi zamona.

Dedi bedilg'a Bonukim: «Ravon bo'l,
Ishingga ham qadam qo'y, ham uzot qo'l.

Bu ofatkim buyon solmish guzarni,
Tushardin ul taraf asra nazarni.

Sanga garchi bu talqin bejihatdur,
Va lekin holiyo bu maslahatdur».

Sitamkash Bonu ollida yer o'pti,
Qo'lin Shopur tutti toki qo'pti.

Olib metin suv ochmoq etti bunyod,
Yetishti ul sori huri parizod.

Boqar erdi arig'ning ichu toshin,
Kulumsub tebratib har lahza boshin.

Oshib har ishda hayrat nozaning'a,
Bo'lub qoyil payopay ofaring'a.

Pari paykarda so'z yo'q g'ayri tahsin
Urub devona suv ochmoqqa metin.

Sug'a orig' shikofin oichti chun chust,
Burun novu mamarni bog'labon rust.

Chu ul yo'l bo'ldi xoro birla masdud,
Bu yo'lg'a mayl qildi tezrav rud.

Arig' novi chu bo'ldi suv maqomi,
Tegirmon novidek bo'ldi xiromi.

Xaloyiq ichra g'avg'o tushti har yon,
Ulus ichra alolo tushti har yon.

Arig'ning ikki yonidin alolo,
Nishot ahli tuzub dirno talolo.

Mug'anniyalar iki yondin navosoz,
Tuzub ul ro'd lahni birla ovoz.

Mihinbonu bila Shirin surub ot
Ki, qasr ollig'a yetkaylar sudin bot.

Va lekin suv bo'lub andoq sabukrav
Ki, yetmay girdig'a xingi sabukdav.

Yugurmakka ulus baskim qilib mayl,
Yiqilib bir-biri ustida har xayl.

Qilib el keynidin ham po'ya Farhod,
Ko'zi ul yonkim ul huri parizod.

Sumanbar chopib erdi o'n yig'och yo'l,
Demaykim tuz, tamomi tog' ila cho'l.

Yana qaytib samandin surdi chun tez
Yeti-sekkiz yig'och bo'ldi sabukxez.

Nasimekim yuki siym o'lg'ay oxir
Taharrukda anga biym o'lg'ay oxir.

Aningdek bodpoyi tutti orom
Ki, bosqon yerdin o'tmas bo'ldi bir gom.

Bor erdi sursa chirmoshib ayog'i,
Pari paykar yiqilmoq xavfi dog'i.

Chu oshiq ongladi qilg'och taammul
Ki, yeldin tushkudekdur yer uza gul.

Yer o'pmaklikka majnundek xam o'ldi,
Quyosh ostida gardundek xam o'ldi.

Ko'tardi orqasig'a bodponi,
Nechukkim bodpo ul dilraboni.

Bir ilgi ikki qo'lin qildi mahkam,
Yana bir ilgi ikki butlarin ham.

Aningdek po'yada ko'rguzdi ta'jil
Ki, gardi surma bo'ldi mil dar mil.

Mihinbonu ani nazzora aylab,
Topa olmay ilojin chora aylab.

Chu ikki-uch yig'och gom urdi shaydo,
Bo'lub ollinda qasru havz paydo.

Qadamni qo'ysi qasr ayvoni sori,
Salomat raxshi birla shahsuvori.

Turub ayvonda solim chun egib qad,
Hamul turg'on su birla sarvi gulxad.

Boshig'a sarvning aylandi filhol,
O'pub yer, zor yig'lab, yondi filhol.

Chiqib tog' uzra aylab ashkboron,
Chekib un, o'yakim abri bahoron.

Chu ul qildi bulutdek tog' uza mayl,
Arig'din suv yetishti o'yakim sel.

Labolab ul sudin chun havz to'ldi,
Arig'lar dog'i molomol bo'ldi.

Bo'lub suv qasr atrofig'a doyir,
To'kuldi dasht uza bo'lmoqqa soyir.

Ariqqa qo'yidilar «Nahr ul-hayot» ism,
Falakvash havzg'a «Bahr un-najot» ism.

Ketur, soqiy, tag'ori bahr timsol,
Qadah kishtisin ul may bahrig'a sol!

Arig' ichmak erur jonim hayoti,
Tugatmak bahri may umrum najoti.

XXXV

Mihinbonu bila Shirinning Farhodni firoq xoro kamari etagidin domangir bo'lub visol atlasi charxi haramida to'qquz parda ichra mahram qilib ziyofat harir va hullalari uzra majlis tuzatmoqlari va o'n fanda o'n sohib kamol qizkim, asharai komila alar ta'rifidin ushri ashir bo'la olg'ay, aning qoshinda izhori fazl qilib o'zlarining qonidek, ya'ni yuzidek xijolat boshlarin quyi solmoqlari va Shirinning falak qasridin quyosh chiqqondek qasr hujrasidin chiqib mehri jamoli kavkabasi bila anjumanni ravshan qilmoqlig'i va Farhodi siyah sitora ollinda hiloliy jom aro shafaqqun may tutub, aning ishqisi bila ichib o'z ishqisi bila anga ichurub, bir-birining bodai ishqidin mast bo'lub yiqilg'onlari

Guzorish suyidin bu havzi xoro,
Bu yanglig' mavj qildi oshkoro

Ki, ul suv havz aro qilg'och tamavvuj,
Ulusqa necha vaqt o'ldi tafarruj.

Mihinbonu bila Shirini g'amkash,
Bo'lub ul mushkil ish itmomidin xush.

Buyurdilarki topti qasri zebo,
Ayoqdin-boshqa tegru farshi debo.

Nishotu aysh o'lub imkondin ortuq,
Sururu shodmonlig' ondin ortuq.

Valek ul oy uzorin oh tobi,
Nazarda qilmish erdi mohtobi.

Base diltang edi bedil g'amidin,
Bo'lub diltanglik hosil g'amidin.

Mihinbonug'a bas mushkil ish erdi
Ki, mahvashning xayolin bilmish erdi.

Vale topmas edi bu ishga chora
Ki, yondoshqay buluru sangi xora.

Chu ko'rди itti bedil telbalikdin
Pari paykar dog'i borur ilikdin.

Dedi mahvashqa: «K-ey jonimg'a payvand!
Hazin joniojamoling birla xursand.

Bu shaydovash yigitkim chekti ko'p ranj
Ki, muzdi dast anga bor erdi yuz ganj.

Necha ko'p bo'lsa istig'nosi oning
Yo'q ersa ganjdin parvosi oning.

Vale bizdin dog'i xushdur muruvvat
Ki, bersak so'z bila ko'ngliga quvvat.

Anga taklif qilsak mehmonliq,
Ikimiz zohir etsak mizbonliq.

Ani istarg'a el qilsak ravona,
Tuzatsak bazmgohi xusravona.

Yasosoq sandali uzra maqomin,
Qilib diljo'liq etsak ehtiromin.

Bular birla gar oni aylasak rom,
Riyot aylasak nekim erur kom.

Vagar qilg'onga bo'lmas mayli zohir,
Qilurni qilmish o'lg'oybiz biz oxir.

Bular gar ko'ngliga bo'lmas tirozi,
Xud o'lg'ay daf' elning e'tirozi».

Bu so'zdin lolarux guldek ochildi,
Rujuin ham aning rayig'a qildi.

Mihinbonu ravoni hukm surdi,
Nekim matlub edi, borin buyurdi.

Bilurlar erdi Bonu rasmu royin,
Hamul dam topti bazm asbobi oyin.

Dedi Bonuki: «Ayvon ichra kunduz,
Qo'yoli jomi may ichmak sori yuz

Ki, havz o'lsun nazar ollig'a o'tru,
Bu manzildin g'araz chun erdi bu suv.

Jahong'a mushk sepsa shomi dayjur,
Qilib ravshan falakdek sham'i kofur,

Tutoli bir nafas qasr ichra orom,
Vale orom tutmay tortali jom».

Iki-uch hushmandi nuktapardoz
Yibordikim qilib har yon taku toz,

Topib Farhodi zori benavoni,
Keturgaylar bu majlis ichra oni.

Borib toptilar oni zoru mahjur,
Balou dardig'a yo'q haddu maqdur.

G'amu andisha o'tining sharori,
Sharori dardu mehnat beqarori.

Topib ko'rmaktin oni yuz malolat,
Ravon qildilar izhori risolat.

Ayog'larig'a qo'ydi bosh yig'lab,
Nechukkim sel to'kti yosh yig'lab.

Dedi: «K-ey nuktangiz jonimg'a ummid,
Ne jon ummidi, balkim umri jovid.

Izingiz gardi toji iftixorim,
Ne qilmoqqa mening ne ixtiyorim».

Eshitgach bo'ldilar xushdil ravona,
Ani e'zoz aylab xusravona.

Ul o'ldi shah, bular xaylu sipohi,
Anga tegruki erdi bazmi shohi.

Yetishgach Bonu aylab behad ikrom.
Dedikim, kursi uzra tutsun orom.

اب اکوه زند پریش	ست عکاشت بیز کوئیش	ج عاشن یکان میعوقیش	فزو خواه پفت و از زم
ز بچار داشت و اسانی کا	خانیس یید و اندارکه	خانیس یید و اسانی کا	زموكب نامه از دنیا

بهرشی و ازان لان	تموسی بین نیازد	اندازشی سلطان بگیون	بنو بکاه خویش آمد
با آسمیزه بر کسی هد	ز شوریست اکنی رستان	حان من کرمی خاریدن	مان پنکلی آمن یاره

Farhod Shirinni qutqarayotgan vaqtı.

Bajo kelturdi ul bemisl nodir,
Nekim Bonug'a bo'ldi hukm sodir.

Ishorat aylag'ach Shopuri bedil,
Ravon kursi tubida tutti manzil.

Chu kursi uzra manzil tutti Farhod,
Mihinbonu takallum qildi bunyod.

Nekim imkoni bo'lg'ay husni taqrir,
Ravo ko'rmay aning uzrida taqsir.

Bu ham har nav'kim anglab xitobin,
Xijolatlar bila aytib javobin.

Chu mardumliq hadisi topti poyon,
Ravon xon chektilar behad namoyon.

Chu qolmay ishtoho xonlarg'a boqi,
Surohi kelturub majlisqa soqi

Tuzuldi o'yla bazmi xusravoyin
Ki, ko'rmay o'yla charxi kajravoyin.

Surohilar mayidin ruh olib qut,
Qadahlar har biri bir pora yoqut.

Bo'lub gulrang may moi maindek,
Safou rangi la'li otashindek.

Bu la'lub zarfning yoqut jismi,
Hisori shira bu maxzan tilismi.

Tilismi topqan el nogah ochilmoq,
Havosi telbarab usruk yiqilmoq.

Mihinbonu ichib davron ayog'i,
Chekib Farhod ila Shopur dog'i.

Ne majlis, bog'i rizvondin namudor,
Ne boda, obi hayvondin namudor.

Ayoqchilar shakarguftoru dilband,
Qilib dilbandliq birla shakarxand.

Mug'anniylar aningdek lahnpardoz
Ki, jonlar pardadin raqs aylab og'oz.

Bu majlis ichra hozir o'n diloram,
Bori ham sarv qomat, ham gulandom:

Bo'lub Shirin bisotining nadimi,
Alardin xush Mihinbonu harimi.

Kelib har qaysi bir fazl ichra mohir,
Mahorat shevasi har birda zohir.

Biri ash'or bahri ichra g'avvos,
Biri advor davri ichra raqqos.

Biri mantiq rusumida raqamkash,
Biri hay'at ruqumig'a qalamkash.

Birining shevasi ilmi haqoyiq,
Balog'atda biri aytib daqoyiq.

Biri tarixda so'z aylab fasona,
Biri hikmat fani ichra yagona.

Hisob ichra birining zihni borib
Muammoda birisi ot chiqorib.

Bu fanlarda bular bir-birdin ahsan
Yuz ul fanliq aro har qaysi yakfan.

Diloromu Diloroyu Diloso,
Gulandomu Sumanbo'yu Sumanso.

Parichehru Parizodu Parivash,
Paripaykar zahi o'n ismi dilkash.

Chu evruldi labolab davr ayog'i,
Qizidi bazm yanglig' el dimog'i.

Mihinbonu kamol izhori aylab
Daqoyiqdin savol izhori aylab.

Alarg'a aylagach juzvi ishorat,
Padidor o'ldi yuz dilkash iborat.

Funun bozori ichra sho'r tushti,
Atorudg'a degin g'avg'o yovushti.

G'aroyib ko'p qila boshladi zohir,
O'zining fannida har sho'xi mohir.

Alarg'a chun taammul qildi Farhod,
Unutqon nuktalarni ayladi yod.

Daler o'l mish edi may jur'atidin,
Ne may, jomi payopay jur'atidin.

Ani chun tab'i poku zihni oliy,
Qilib erdi zammon sohibkamoli.

Boqib ul sori tab'i ravshanidin,
Savole qildi har birning fanidin.

Javobida sanamlar borchcha ojiz,
Eshitmay o'yla mushkil nukta hargiz.

Alar chun shubhasig'a topmayin daf
O'zi-o'q aylabon ul shubhani raf

Fasohatda so'zidin qosir idrok
Ki, har bir lafzi erdi gavhari pok.

Takallumni qilib chun nuktaparvard,
Bo'lub bazm ahli aqlu hushidin fard.

Mihinbonu qolib hayron so'zidin,
So'zin chun go'sh etib, borib o'zidin.

So'zidin zohir asrori Ilohiy,
Jamolidin ayon anvori shohiy.

Yuzi oyini sog'ar lola aylab,
Ul oyg'a sabzasidan hola aylab.

Mihinbonuki donishparvar erdi,
Bilik ahligh'a shohi sarvar erdi.

Muhaqqaq bildikim ulkim yo'nar tosh,
Qochurmishdur guharlig' tojdin bosh.

Shukuhi ollida topti o'zin past,
Kalomi janbida ko'rni so'zin past

Kishi gavharg'a jola aylasa ot,
Ham oning gavharidin bilgurur bot.

Tushub taxt ustidin aylab tavozu',
Qilib taxt uzra ul chiqmoq tavaqqu'

Ul aylab ko'p tazallumlarki, Bonu
Nekim der jonima minnat, magar bu.

Balo tog'ini mujgon birla yormoq,
Yorib tirnoq ila yerdin qo'ngormoq.

Buyursa bo'lmag'um andin haroson
Ki, bu ishdin erur yuz qatla oson.

Gadou sultanat taxti yiroqdur,
Anga tufroq uza yer yaxshiroqdur.

Chu Bonu ko'rni bepoyon ibosin,
Yana istab aning ko'ngli rizosin.

Dedi, taxt uzra gar tutmassen orom,
Manga yer uzra o'lturmoq erur kom.

Buyurdi oldilar taxti murassa',
Yer uzra soldilar farshi mulamma'

To'shalgach bu bisoti komroni,
O'zi o'Iturdi, lek o'Iturtub oni.

Yana chun jomi may bo'ldi ravona,
Guharrez o'ldi Farhodi yagona

Dema yolg'iz bo'lub so'zdin guharpush
Ki, so'zcha yuz iki ko'zdin guharpush.

Ul oy hijronidin jonida oshub,
G'amidin charx ayvonida oshub.

Pari xud pardaning keynida hozir,
Bo'lub majmui ahvolig'a nozir.

Sirishki tinmayin oqib ko'zidin,
Gah o'zida, gahi borib o'zidin.

Pari yanglig' nazarlardin nihoni,
Ko'rub ul elniyu, el ko'rmay oni.

Vale Bonu tutub ko'z uchidin pos
Ki, xorokan nechuk yumshatmish olmos.

Munung ashki gahi boshidin oshib,
Gah oning ohidin olam tutoshib.

Dedi ko'nglida Bonukim: bu g'amnok
Ki, mundoq mumkin ermas gavhari pok.

Manga xud barcha holi bo'ldi ravshan
Ki, qilmish rostliq — ish, poklik — fan.

Chu yo'qtur bir nazar qilmoqqa tobi.
Chiqorg'a yovushur joni xarobi.

Malakdur kelgan inson suratida,
Malakovashliq mubarhan hay'atida.

Bu holat ichra har nav'i gumondin
Emas mumkin xayoli fosid ondin.

Bukun qilg'ay xi洛fi poklig' ul,
Emas bermak ravo imkong'a ham yo'l.

Anga ko'zu ko'ngul juz pok emasdur,
Nazarda pok ko'zdin bok emasdur.

Kuyar shavq o'tidin joni asiri,
Erur yerida bo'lsam dastgiri.

Bu muhlik g‘amda chiqsa joni oning,
Yaqin bo‘ynumg‘a bo‘lg‘ay qoni oning.

Dedikim: «Xo‘blar shohig‘a aytинг,
Malohat avjining mohig‘a aytинг

Ki, bir dam mizbonliq rasmi tutsun,
Yuzidan mehmon ko‘zin yorutsun!

Labidin jong‘a qilsun mizbonliq,
Yuzidin ko‘zga etsun mehmonliq!»

Sumanbar xud eshitur erdi oni,
Bo‘lub bu nuktadin osuda joni.

Xiromon bazm aro bo‘ldi ravona
Ki, qo‘zg‘oldi xiromidin zamona.

Yuzinda mehr o‘tidin asarlar,
Ko‘zida ashk selidin xabarlar.

Ko‘zidin hajr arokim ashki borib,
Bori mujgon sinonlarin suvorib.

Qilib Farhod metini kibi tez,
Bo‘lub ul xorarez, ammo bu xunrez.

Og‘izdin ohikim kam bo‘lmayin hech,
Bu yel zunnori zulfidin ochib pech

Ki, har tori yuz imon aylagay band
Ki, qilg‘ay kufr zunnorig‘a payvand.

Uzori o‘tig‘akim ashk urub suv,
Ulusning kuymagin ko‘prak qilib bu.

Qoshindakim girih zohir qilib g‘am,
Yangi oy fitnaliq andoq kelib kam.

Jamolidin qo‘yub davrong‘a minnat,
Tutub davron bu ishdin jong‘a minnat.

Uzoridin qilib davronni ravshan,
Qoshidin toq ila ayvonni ravshan.

Solib o‘t jong‘a la’li otashini,
Jahong‘a chehrai burqa‘nishini.

Chiqarg‘ach pardalarning keynidin chehr
Nechukkim to‘rt burqa‘ ostidin mehr.

Qo‘pub bazm ichra el qo‘zg‘oldilar bot,
Aningdekkim quyosh chiqqonda zarrot.

Bir o't Farhodi besomong'a tushti
Ki, jismin pok o'rtab, jong'a tushti.

Ko'zi tushgach ul oyga, chekti bir oh
Ki, dudidin qorordi yetti xirgoh.

Yaqin erdiki tarki hush qilg'ay,
Yana behushlar yanglig' yiqilg'ay.

Vale may zo'ri bo'ldi dastgiri
Ki, hushin ayladi farmonpaziri.

Maqomin yonida ko'rguzdi Bonu,
Kelib o'lturdi ul zonu-bazonu.

Quyosh chun tutti oy yonida manzil,
Ham o'z o'mida manzil tutti bedil.

Chu yerliq o'z yerida tutti orom,
Ayoqchilar payo-pay tuttilar jom.

Labolab necha sog'ardin parivash,
Chu o'z devonasidek bo'ldi sarxush.

Hijobi boda zo'ridinki ketti,
Pari izhori insoniyat etti

Ki, ey olam elidin fardu nodir!
Kelib zoting bori qudratda qodir.

Hunarda zerdasting borchha olam,
Hunar yo'qkim, kamolu fazl aro ham.

Kishikim qilsa ta'rifing xayoli,
Quyosh ravshan demaktur, charx — oliy.

Balodin asrasun davron taningni,
Ne yolg'uz tanki, joni purfaningni.

Yo'lungda ganj agar solg'oybiz oxir,
Qayu uzring qo'la olg'oybiz oxir.

To'kub mahvash bu yanglig' durri shahvor,
Qolib bedil nechukkim naqshi devor.

Parivash bo'ldi chun mundog' guharposh,
Ayoq tutmoq uchun qo'pti urub bosh.

Ul o'n qizkim o'n ishda erdi mohir,
Tutub har qaysi bir xoni javohir.

Parivashning qayon bo'lg'och xiromi,
Sochib bir xonni har yon tushsa gomi.

Nisori la'lu dur sharh aylagoncha,
To'kub Farhod xud ko'zdin yuz oncha.

Pari ul shakl ila bir-bir qo'yub gom,
Kelib majnun qoshida tutti orom.

Dedi la'lig'a olib la'li ahmar:
«Sening ishqingda no'sh ettuk bu sog'ar!»

Sumurdi uyla shamshodi qasabpo'sh
Ki, mundin oldi oning ichkani hush.

Ichib jomi labo-lab tutti ul dam
Ki: «Ho'sh etkil mening ishqimda sen ham!»

Iki hol ul may ichra hosil erdi
Ki, ham hayvon suyi, ham qotil erdi.

Chu oshiq may isidin bor edi mast,
Ajab soqiyg'a ko'rkim bo'ldi hamdast.

Olib sipqordi andoq bexudona
Ki, sog'ar naqshidin ketti nishona.

Bu sog'ar bo'lsa erdi jomi aflok,
Qo'yub og'zig'a sipqorg'ay edi pok.

Vujudi naqshi ko'nglidin yuvuldi,
Ko'ngil nangi vujudidin qutuldi.

Qilib o'zni xalos o'zluk g'amidin,
Ne o'zluk, balki yo'qluq olamidin.

Ayog'ni topshurub fardi zamona,
O'zin tufroqqa soldi bexudona.

Boshi chun ul sanamni sajda etti,
Bu olamdin yana olamg'a ketti.

Ko'tarmak istadi boshin parizod,
Yiqildi jismi, ketmish erdi Farhod.

Bu shirin hol chun nazzora qildi,
Aning yonida Shirin ham yiqildi.

Ikisin og'zig'a tutqonda mir'ot,
Nafasdin hech asar yo'q erdi, hayhot.

Ketur soqiy, manga mir'oti joni
Ki, anda topqamen jonon nishoni!

Chu jonon aksi ko'rguzgay bu ko'zgu,
O'zumdin borg'amen ul nav'kim suv.

Farhod bila Shirin may visolidin, balki visol mayidin birhol, balki behol bo'lg'onlari va charxi kabud, balki davri hasud soqiysi alarning aysh sog'ari, balki sog'ari ayshig'a zahri hirmon, balki behush doruyi hijron qo'shqoni va Xusravi Parvez Shirinning shakarlablar shohi erkanin bilib, visoli no'shin ko'ngliga shirin qilib, shirin maqol elchidin chuchuk so'zlar aytib yiborib, Shirin labi jullobidin kom orzusin shakarrez qilur muddao qilg'oni

Raqam qilg'on bu so'zu dard rozin,
Aningdek chekti bu paykar tirozin

Ki, chun bazm ichra ul ikki sitamkash,
Yiqildilar tana'umdin qilib g'ash.

Yana bazm ahli tortib ohu nola,
Bag'ir qoni bo'lub ichgan piyola.

Ko'tardilar ravon mahvashni bir yon,
Yana ul bedili g'amkashni bir yon.

Anga bir uyda solib bistari noz,
Kelib yotquzdilar huzn aylab og'oz.

Yana bir uyda yer solib nihoni,
Yig'ishturdilar ul ko'hi baloni.

Visol ichra yetishmay oshnolig',
Falak soldi aro yerda judolig'.

Tong otquncha ikov behol edilar,
Mashaqqat xaylig'a pomol edilar.

Chu tebrandi nasimi subhgohi,
Sahargah o'yakim Farhod ohi.

Falakni tun g'uboridin supurdi,
Ne tun, savdo tutunin dog'i surdi.

Ul ikki ishq savdosida madhush,
O'ziga keldilar aylab madad hush.

Xijolatdin qo'pub Farhodi diltang,
Baliyat tog'i sori qildi ohang.

Pari paykarda xud bir sa'b holat
Ki, aylab jonining qasdi malolat.

Mihinbonuni ojiz aylab ul hol,
Bo'la olmay ul ishda forig'ulbol.

Ne bedil tarkini tutmoqqa xushnud,
Ne mahvashqa nasihat aylabon sud.

Desakim bermayin bedilg'a quvvat,
Taqozo qilmay insofu muruvvat.

Ko'p o'lsa mehribon xudkomlig'din,
El ichra vahm etib badnomlig'din.

Vale chun bilmish erdi ishqı pokin,
Bu yanglig' ishq aro dardi halokin.

Tilab har necha kunda bir dam oni,
Ichib bir necha jomi komroni.

Chu mahvash ilgidin aylab qadah no'sh,
Bu ham behush o'lub, ul dog'i behush.

Yana ul hushig'a kelgach tutub tog',
Muning jonig'a qolib yuz tuman dog'.

Bu yanglig' voqi' erdi muddati hol,
Yetishmay hol bo'lmoq erdi behol

Ki, nogohon sipehri bemadoro,
Ajab mansuba qildi oshkoro.

Bu tarix ichra mag'rib hukmroni,
Ne mag'ribkim, jahon kishyarsitonи.

Ajam birla Arab mulkida dovar,
Arab birla Ajamg'a shohu sarvar.

Shahi erdiki derlar oni Xusrav,
Mutii amri garduni sabukrav.

Jahon mulkin tutub xaylu sipohi,
Madoyin mulki oning taxtgohi.

Nasabda topibon Kisrog'a payvand,
Qayu payvand, farzandig'a farzand.

Baqo mulkiga chun Kisro qo'yub yuz,
Berib ziynat aning mulkiga Hurmuz.

Chu Hurmuzning bo'lub ul yon xiromi,
Bo'lub Parvez aning qoyim maqomi.

Oti Xusrav, laqab otig'a Parvez,
Bu otu bu laqab shuhrat qilib tez.

Ulusqa irs birla hukmron ul,
Atodin to ato xusravnishon ul.

Bilibkim mulk anga yetmish qazodin,
Nekim yetti ato, yetmish atodin.

Qayu birkim qo'yub oyini ra'fat,
Xalafqa topshurub taxti xi洛fat.

Yaqin anglabki davroni kuhan gard.
Anga ham tutqusi bu sog'ari dard.

Chu nogah xoli o'lsa umri jomi,
Keraktur bir xalaf qoyim maqomi.

Agarchi aqdi zavj aylab muqarrar,
Bo'lub erdi anga gavhar muyassar.

Va lekin ermas erdi loyiqi toj
Ki, bo'lg'aylar anga toj ahli muhtoj.

Nikoh ichra tilar erdi takarrur
Ki, topqay tojg'a shoyista bir dur.

Topib bu ishda chun aylab taammul
Ki, sho'ra xas qilur zohir, chaman gul.

Bulutdin obi hayvon gar topar bahr,
Bo'lur albatta pur xarmuhrag'a zahr.

Vagar xud ichsa suv o'rnida zahrob,
Chamanda gul butar, lavnida yuz tob.

Gar o'lsa tarbiyat kam yo ziyoda,
Tabiat aylamas tag'yir zoda.

Xirad dehqoni mundog' nuktaye der:
«Ki dona sochqoli yaxshi kerak yer».

Bu ma'ni ko'nglida chun topti orom,
Bo'lub bu komning keynicha nokom.

Mamolik ichra munhilar uzotib,
Aningdek bir samin gavhar so'rotib

Ki, silki izdivoji ichra chekkay,
Agar gul eksa, gulzor ichra ekkay.

Bu avqot ichra bo'l mish erdi mashhur
Ki, olam ichra kelmish ravzadin hur.

Ne hurekim yurub qilg'och takallum,
Uyotdin tuboyu Kavsar bo'lub gum.

Quyosh bo'l mish falakdin yerga nozil,
Va lekin tutmish Arman ichra manzil.

Ul oydin yorumish ul xittai pok,
Quyoshdin o'ylakim bu markazi xok.

Kishiga o'xshamas go'yo paridur,
Pari yo'q, oftobi xovaridur.

Nasabda jaddi a'lo anga Jamshed,
Hasabda so'ngg'i mavlo anga xurshed.

Bo'lub oshuftasi nodir misoli,
Bori fanlar aro sohibkamoli.

Uzub eldin aning ishqida payvand,
Ne ul elga va ne el onga monand.

Huvaydo haykalida ko'htanlik,
Qilur ashg'oli holo ko'hkanlik.

Demakim tesha birla ko'hkan ul
Ki, zarbi dast ila xoroshikan ul.

Vale tortib fig'on chekmakdin ohe,
Bo'lub ko'hi tani andoqki kohe.

Ko'rub ondin bu yanglig' notavonlig',
Pari paykar ham aylab mehribonlig'.

Agar ma'shuq erur fardi zamona,
Bu oshiqa ham erur fardi yagona.

Yoyildi elga chun bu amri matbu',
Magar Xusravga dog'i bo'ldi masmu'.

Ul oy avsofini ahli zamondin,
Eshitur erdi bal yaxshi-yamondin.

Harorat ko'ngliga solmish edi jo'sh,
Taraddud jonin etmish erdi madhush.

Xayolida kecha-kunduz ul erdi,
Tilida kecha-kunduz so'z ul erdi.

Vale mavquf edi munhilarig'a
Ki, ne kelgay alar inhilarig'a.

Alar ham har tarafdin onglabon hol,
Kelibon qildilar bilganni irsol.

Birikim bor edi Armang'a ozim,
Bor erdi xalq aytur so'zg'a jozim

Ki, shah mahdig'a loyiq ul paridur
Ki, Arman mulki oning kishvaridur.

Yana har kimki har yon bormish erdi,
Yuz urg'on mulkni axtormish erdi.

Dedi bori oning ovozasidin.
Sadoyi husni beandozasidin

Ki, olam ichra jannat huri uldur,
Quyosh yanglig' jahon mashhuri uldur.

Eshitgan birla Xusrav moyil erdi,
Bular kelmak g'arazg'a hoyil erdi.

Chu tush-tushdin bu so'zlar bo'ldi paydo,
Havas bir yo'li ko'nglin qildi shaydo.

Burun qildi muni ko'ngli aro jazm
Ki, Arman sori filhol aylagay azm.

Solib ul gulsiton sori guzarni,
Kiyurgay qo'lg'a sarvi siymbarni.

Yana qildi taammul saltanatdin
Ki, shahlig'dur munofi ul sifatdin.

Buzurg Ummid edi yoru nadimi,
Ulus donosiyu olam hakimi.

Bilib ravshan samakdin to samo ul,
Anga har mushkil ishda rahnamo ul.

Ani xilvatda chorlab ochti rozin,
Sumanbar ishqidin so'zu gudozin.

Chu qildi borchha sirrin oshkora,
Tavaqqu' ayladi ul ishga chora.

Hakim ul nav' muztar ko'rgach oni,
Taammul aylabon mumtad zamoni

Dedi: «Bok ermas, osondur bu tadbir,
Mizojing topmayin bu ishda tag'yir.

Muayyan aylagil ravshan zamire,
Risolat shevasida benazire.

Ichi durri maoni birla purjo'sh,
Sadaf yanglig' va lekin og'zi xomush.

Sadafdek chunki og'zin ochqay oxir,
Hadis o'rning'a gavhar sochqay oxir.

Anga ham taqvo o'lson, ham asolat,
Mihinbonug'a yetkursun risolat.

Saloming birla aylab oni e'zoz,
Debon vuslat so'zin qilsun sarafroz.

Agarchi arzi johu rif'at etkay,
Vale boshi bu so'zdin ko'kka yetkay.

Eshitmishmenki Bonu kordondur,
Pari paykar dog'i bisyordondur.

Chu savdo topsalar bu nav' mavjud,
Ilidin bermagaylar bu sifat sud.

Yaqinkim, aylab ul ishdin mubohot.
Yiborgaylar risolat noqilin bot.

Javobu muddao topsoq muvofiq,
Qiloli fikrin oning anga loyiq.

Vagar xud ochsa uzr aytur sari qo'l
Ki, aslo aql xud bermas anga yo'l.

Sangakim borchcha ishga dastrasdur
Aning fikri dog'i dushvor emasdur».

Chu arz etti so'zin donoyi davron,
Pisand etti borin doroyi davron.

Topib andoq kishikim bo'ldi mastur,
Qilib bu muddaokim bo'ldi mazkur.

Rasuli kordon so'zning tamomin,
Chu qildi fahm. tez etti xiromin.

Kecha-kunduz demay borur edi yo'l,
Qadam qo'y'uncha Arman mulkiga ul.

Ketur soqiy, qadahkim komim uldur
Ki, ollimda ajab dushvor yo'ldur.

Ne bir sog'arki, sog'ar tut payopay
Ki, bu vodiyni bexud tay qilay, tay.

XXXVII

*Xusrav elchisi Arman kishvarig'a yetgoni va Mihinbonu munhiylariga
muddaasin zohir etib, Bonu ani ko'rarga bazmi saltanat qurg'oni va
Hudhud Bilqis ollinda o'lturg'onidek rasulning Bonu qoshinda
o'lturg'oni va Sulaymoni zamoni risolatin qushlar tili bila arz qilg'oni
va tovusni Anqo juftlug'ig'a so'z solg'oni va Bonuning bahona domin
ochqoni va hiyla donasin sochqoni va ul ziyrak qushning bu dona*

*va domdin ram qilib qochqoni va farog'bol hosil qilmay qahramonlig'
Qofiq'a ketgoni va ul Qof Anqosi bu ma'nidin g'azab minqori bila
qahr changolin tez etgoni*

Bu vodiy qat'ida qilg'on sayohat,
Bu yanglig' qildi izhori fasohat

Ki, chun Armang'a yetti homili roz,
Bo'lub ko'nglida yuz turluk fusunsoz.

Xabar yetkurdilar Bonug'a navvob
Ki, davlat bu taraf bo'lmish inontob.

Rasule qasru toqi Kisraviydin,
Ne Kisrokim, bisoti Xusraviydin.

Kelibdur aqldek boshtin-ayoq hush,
Takallum vaqtি go'yo, yo'qsa xomush.

Solib Bonu qulqoq ul mojarog'a,
Tushurmak hukm etib mehmonsarog'a.

Ko'p aylab aklu shurb ichra zarofat,
Buyurdi ulcha imkonи ziyofat.

Yibordi nuktadoni hushmand el,
Daqiq idroklik mushkilpisand el

Ki, noziklik bila aylab qiyosin,
Nekim bor onglagaylar muddaosin.

Qilib ma'lumi ul xayli yagona,
Bo'lub dargah bisotig'a ravona.

Qilib arzida izhori xijolat
Kim, ul xijlat-o'q aylab arzi holat.

Mihinbonu bilikim, charxi soyir
Yana ne bulajab la'b etti zohir.

Dedikim: «Tongla asrab bor chog'in,
Muhyayyo aylangiz ko'rmaq yarog'in.

Ko'ray e'zoz ilakim mehmondur,
Ulug' yerdin yetishgan kordondur.

Manga ma'lumi chun bo'ldi xitobi,
Degaymen har nekim bo'lg'ay javobi».

Eshitgach hukm, yer o'ptilar ul xayl,
Chiqib hukm o'lg'on ishga qildilar mayl.

Tushub Bonu tafakkur olamig'a,
Tafakkur yo'q, tahayyur olamig'a.

Desa zohir qilay ul ish rizosin,
G'animat onglabon davlat asosin.

Kelib yodig'a Farhodi sitamkash,
Hazin ko'ngli bo'lur erdi mushavvash.

Bu so'z raddin qilurg'a bo'lsa mashg'ul,
Topilmay hech nav'i uzri ma'qul.

Desa Xusravni o'zdin kam emastur,
O'zin tengsiz desa, ul ham emastur.

Agar farzan, o'zi bo'lsa rizomand,
Bo'lurmu rozi ul sho'xi shakarxand?

Agar kuch birla bo'lsa oy rizosi,
Ne bo'lg'ay bu rizoning intihosi?

Vagar qilsa ibo tarhini bunyod,
G'azanfardin yetar jayranga bedod.

Harif ermas yoling'a hulla chandon.
Ushotur shisha yuz ming bo'lsa sandon.

Bu ma'nida base aylab madoro
Ki, yaxshi uzre etkay oshkoro.

Taxayyul tuxmini yuz nav' ekti,
Ham oxir oyni ul roy ichra chekti

Ki, gardundin bu ish voqe' durur bil,
Yamon gar yaxshisin ham fikrini qil.

Eshitgach qissani huri parizod,
Qo'yub tuffrog' uza yuz, qildi faryod

Ki: «Ey na'layning o'rni qiblagohim!
Harimi nazhating g'amdin panohim!

Necha yetkay sanga mendin malolat,
Necha kelgay manga ondin xijolat.

Boshimg'a tig'i g'am sursang ne bo'lg'ay,
Bu so'z deguncha o'ltursang ne bo'lg'ay.

Meni hindudek otashgahg'a boshla.
Uzorim xolidek o't ichra tashla

Ki, jismim bo'lsa ul o't ichra nobud,
Sochimdek chiqqay ondin chirmanib dud.

Malolimdin bari olam qutulsin,
Tanim yuz ming balodin ham qutulsin.

Manga Farhod ishqil tuhmati bas
Ki, chehram ko'rmayin ul zoru bekas.

Yiqilmoqdur shiori oh tortib,
Ko'nguldin nolai jonkoh tortib.

Qulog'i mustami' bo'lmay so'zumga,
Ko'zi oylar o'tub tushmay yuzumga.

Tog' ichra sel yanglig' oqizib yosh.
Urub tosh uzra hardam seldek bosh.

Xayolim birla ko'nglin qone' aylab,
Firoqim ichra umrin zoye' aylab.

Yuzumdin didai giryoni mahrum,
Visolimdin balokash joni mahrum.

Qolib men ham yiroq ul notavondin,
Nechukkim mendin ul, men dog'i ondin.

Bu bizga holu yuz nav' elda shuhrat,
Ne yuz shuhratki, yuz ming nav' tuhmat.

Manga ne yoru ne oshiq havasdur,
Agar men odam o'lsam ushbu basdur!

Agar Bonu iloji bilsa qilsun,
O'zumni o'ltururmen yo'qsa bilsun!»

Mihinbonu ani chun bo'yla ko'rdi,
Yuziga darddin ashki yugurdi.

Ko'ngulga chora tarhin soldi filhol,
Ko'ngul berdiyu, ko'nglin oldi filhol.

Dedi: «Ey ko'rmagingdin ko'ngluma kom!
Huzuringdin hazin jonimg'a orom.

Ne so'zkim sen deding jonimg'a yoqtı.
Hadising joni pajmonimg'a yoqtı.

Sanga bori so'zingda muttafiqmen,
Muhiq sen-sen dog'i, men ham muhiqmen.

Sen emdi g'am yema, ko'nglungni xush tut,
Tarab birla o'zungni bodakash tut.

Tuzub men tongla jashni xusravona,
Qilay elchini uzre deb ravona».

Degan miodi birla oni ko'rdi,
Talattuf birla yo'l ranjini so'rdi.

Yana Xusravg'a ham aytib duolar,
Base so'rdi debon madhu sanolar.

Quyi solib suxanvar farqi taslim,
Qo'pub aylab anga shoyista ta'zim.

Ko'rub ul xusravona taxtu avrang,
Anga loyiq shukuhu hushu farhang.

Nihon ko'nglida yuz ming ofarin deb,
Hasabda loyiqi toju nigin deb.

Chu bazm oynig'a bo'ldi nihoyat,
Anga in'omlar aylab bag'oyat.

Ijozat berdi ta'zim aylabon ko'p,
Dedi shahg'a duolar aytu yer o'p.

Yana deb zohir etgach muncha savlat
Ki, degaylar javob arkoni davlat.

Payomovar chu topti so'zga anjom,
Yer o'pti, dog'i qo'ydi tashqari gom.

Tilab navvobni Bonu ravone,
Alarg'a sharh qildi dostone.

Ki: «Ayting bu rasuli kordong'a,
Ki, desun Xusravi Kisronishong'a

Ki, payg'omiki bu jonib yibording,
Niyoz ahlini tufrog'din ko'tording.

Chekib tufrog'ni charxi axzar uzra,
Chiqording zarra mehri xovar uzra.

Vale tole'g'a chun yo'q ro'yi behbud,
Sen ar yuz muncha qilsang lutf ne sud.

Agar yuz yil bu ishga yesam armon,
Chu bu dardimg'a darmon yo'q, ne dermon.

Bizing birlaki sen vuslat qilursen,
Sharafdur bizga bu, sen ham bilursen.

Vale voqi' durur bir turfa holat
Ki, bor oni demaktin ham xijolat.

Vale har neki Tengri qilsa taqdir,
Kishiga yo'q rizodin o'zga tadbir.

Budur so'z hosilikim, bu qamarchehr
Ki, oning sori garm o'l mish sanga mehr.

Hunardur garchi boshdin to ayog'i,
Va lekin bor durur bir aybi dog'i

Ki, juft otin qoshida tutsa bo'lmas,
Bu so'zning girdiga yovutsa bo'lmas.

Eranlardek erur da'bu shiori.
Chopib, o'q otib, o'l turmak shikori.

Kishiga yo'q bizing el ichra yoro,
Anga qilmoq bu so'zni oshkoro.

Kim etsa qoshida bu so'zga madxal,
Magarkim kechgay o'z jonidin avval.

Anga bu ayb bermish Koshifi G'ayb,
Ne Haqdin bo'lsa, bo'lmas aylamak ayb.

Yo'q ersa ul bani odam parisi,
Quyoshedurki, ko'ptur mushtarisi.

Angakim o'lsa olam xalqi mushtoq,
Nechuk ul juftdin qolg'ay edi toq.

Jihat bu erdikim bu kunga tegru,
Uy ichra qoldi ul gulchehra mahro'.

Chu shahni aybimizdin qilduk ogoh,
Nekim hukm aylasa hokim durur shoh».

Tugatgach so'zni Bonuyi zamona,
Qo'pub navvob, eshitgach ul fasona.

Payomovarg'a ochib pardai roz,
Barisi bo'l dilar afsonapardoz.

Javobida o'zin ojiz topub ul,
Qo'pub, kelgan sari tutti ravon yo'l.

Chu yetti anda, mundin har ne bildi,
Ravon Xusrav qoshida arza qildi.

Eshitgach tund o'lub doroyi dovar,
G'azabdin qilmadi ul so'zni bovar.

Yana bir tundroq elchi yibordi,
Aning dog'i javobi bo'yla bordi.

Necha qatla borib keldi rasuli,
Muyassar bo'l madi maqsad husuli.

G'azab ul nav' garm etti dimog'in
Ki, dudi tiyra qildi kun charog'in.

Dedi: «Holim mening ul yerga yetti
Ki, bu nav' el so'zumdin nafrat etti.

Yaqindurkim bu bema'ni fasona,
Erur boshtin-ayog' makru bahona.

Manga bas ermas erdi bu qadar nang
Ki, qilg'oymen alarg'a o'zni hamsang.

Eshitmaklik kerak bu mojaro ham,
Ki, qilg'aylor alar so'zdin ibo ham.

Erur o'z baxtig'a bermak nigunluq,
Zabunlarg'a ayon qilmoq zabunluq.

Nega xud chiqmasun sung'ur jahondin,
Ko'rub shavkat sadosi mokiyondin?

G'azanfar xud netar changolu yolin,
Chekar bo'lsa tishi o'yning maholin.

Agar umr o'lsa ul ayyoralarg'a,
Demay ayyorakim, makkoralarg'a.

Sitamdin yetkuray andoq sazoye,
Solay kishvarlari ichra baloye

Ki, qayda bor esa bir hiylapayvand,
Qiyomatg'a dekin bo'lg'ay anga pand».

Bu so'zlarni debon azm ayladi bot,
Sipahlar tortibon hayhot-hayhot!

Kerak ishq ahli qul bo'lmoq bu so'zga
Ki, «shahliq o'zgadur, oshiqliq o'zga».

Ketur, soqiy, qadah ogohliqdin
Ki, andin jur'a xushroq shohliqdin!

Ichib may, saltanat ilmay ko'zumga.
Qilay zulm, elga qilg'uncha, o'zumga!

XXXVIII

*Xusravning Shirin soridin kelgan talx javoblaridin achchig'lanib qalin
sipoh chekib, Arman viloyatig'a sho'ru g'avg'o solg'oni va Mihinbonu
Armaniya qo'rg'oninkim, har burji rif'atda sekizinchি hisorning o'n
ikki burjidin bosh o'tkarib, har kungirasi to'qquzunchi hisn uchig'a
xisht yetkurub erdi berkitgoni va Xusrav qal'a tegrasin evrularda*

*Farhodni qayo ustida ko'rub tutmoq xayoli qilib Farhodning til xaroshi
bila aning bag'rig'a nish sonchib, ko'ngliga tig' urmog'i va ilik toshi
bila boshidin xudin va alami boshidin mahchasin uchurmog'i va
Xusravning tug'i boshsiz va boshi xudsiz o'rdusig'a surmoki va cherigin
qo'rg'on sori ko'churmoki*

Maoni xaylini qilg'on murattab,
Bu maydon ichra mundoq surdi markab

Ki, chun surdi sipah Armang'a Parvez,
Nizou qahr tig'in aylabon tez.

Ne o'rdusig'a bor erdi kanora,
Ne ul o'rduning ahlig'a shumora.

Sipah gardi qarortib kun charog'in,
Mushavvash aylabon gardun dimog'in.

Sipohi chekti ko'rguzmakka bedod
Ki, bermas olami bedodgar yod.

Necha kun chun manozil qat' qildi,
Cherik Arman savodig'a yoyildi.

Xabar Bonu sori yetkurdi har xayl
Ki, tutti borchha Arman mulkini sel.

Qayu bir selikim, daryoyi ofat,
Qayu daryoki, to'foni maxofat.

Anga xud bu ish ermas erdi mubham,
Burundin ishni qilmish erdi mahkam.

Hisorin royu harfi qal'adori,
Qilib mahkam nechukkim ko'k hisori.

Ne qo'rg'on, bir hasinu berk qo'rg'on,
Falak hisnini arkidek yashurg'on.

Samon oshlig' toshig'on yo'l nishoni,
Falak yanglig' yonida Kahkashoni.

Tutub har kungiri keynida orom,
Muborizshevaye andoqki Bahrom.

Chiqib boru anga gardung'a tegru.
O'tub xandaq yana gardung'a tegru.

Yazak qilsa tutub ul avj bora,
Kecha xandaq suyi sori nazora,

Quyi kavkabni ko'rguzgay safodin.
Kavokib aksi tushgandek samodin.

Bu mahkamliq bila oncha zaxira
Ki, idrokida qolib aql xira.

Suhovash donasin dastosi gardun,
Ming yil davr etsa bo'lmay tortmoq un.

Hamaldek qo'zi yuz mingdin ziyoda,
Uy anda suvr yanglig' poda-poda.

Yana har jinsi kiymak yo yemakdin,
Bo'lub kasratda mustag'ni demakdin.

Bo'lub Bonuyi korogahg'a pesha,
Hisor ahlini zabit etmoq hamesha.

Pari paykar bila Bonuyi sardor,
Qilib Farhodni dog'i xabardor.

Anga zohir etib ul ish qiyosin,
Qilib qo'rg'onga kirmak iltimosin.

Parining so'zini ul yerga solmay,
Parining xotiridin kecha olmay,

Qo'yub nokomdin qo'rg'on sori gom,
Vale toshqori tutmish erdi orom.

Topib ul qal'aning toshida bir tosh,
Kim ul ko'k qal'asidin o'tkarib bosh.

Tutub erdi aning ustida maskan
Ki, bo'lg'ay razm vaqtı xoraafkan.

Kelib Xusrav ham aylab jahdu ta'jil,
Yiroqroq tushti qo'rg'ondin yarim mil.

Adaddin ko'p sipohin chun tushurdi,
Tamosho aylay Arman sori surdi.

Humoyun mavkibida ming dilovar,
Aning birla surub ul yon takovar.

Hisor atrofida solib nazar tez,
Bo'lub har lahza nav'i fikratangez.

Nazora aylar erdi har zamone,
Ko'rар erdi yer uzra osmone.

Ne topib olmog'i sa'yida behbud,
Ne kelmakdin pushaymonliq etib sud.

Tutub Farhod ul tosh uzra manzil,
Nechukkim dur qilur bosh uzra manzil.

Nazar Farhodg'a chun soldi Parvez,
Degil ko'ksiga tegdi dashnai tez.

Dedi: «Ul bulajabvash odamizod
Ki, ko'rgach oni ko'nglum bo'lди noshod;

Tafahhus aylangizkim, ne kishidur
Ki, xotirni hazin qilmoq ishidur».

Birov farzona sori surdi otin,
Yetib Xusrav tilidin so'rди otin.

Dedi bedilki: «Ot ahli emasmen,
Otim tutmoqqa dog'i arzimasmen.

Qazodin o'yla tufroq o'lди zotim,
Kim ul tufroq aro gum bo'lди otim.

Ichimga ishq o'tidin tushkali dud,
Ne otim, balki zotim bo'lди nobud.

Meni ot anglamakdin ishq etib yot,
Men otdin yotu mendin yot o'lub ot.

Va lekin dahr aro ahli talavvun,
Adamg'a aylab itloqi taayyun.

Qilurlar chun vujudim tufrog'in yod,
Hamonokim atarlar xasta Farhod».

So'zin Xusrav qilib boshdin-ayoq go'sh,
Yaqin erdiki borg'ay mag'zidin hush.

Eshit mish erdi ko'p avsofin oning,
Eshitgach bu kalomi sofin oning.

Agarchi vola etti hayrat oni,
Vale ishq ichra o'rtab g'ayrat oni.

Dedikim: «Nuktasidur choshniyi bahr,
Manga andin nasib ermas, magar zahr.

Qilur rangin so'zi xotir mushavvash,
Hamonokim yilonedur munaqqash.

Kalomi nechakim sofu arig'dur,
Manga nuqsondin o'zga ne osig'dur.

Chu bor ondin g'amu mehnat nasibim,
Erurmen oshiqu uldur raqibim.

Erur ko'nglida shirkat orzusi,
Ne shirkat, balki mulkiyat g'ulusi.

Bu xoredurki yo'ldin olg'ulug'dur,
Aning ko'si rahilin cholg'ulug'dur.

Qo'lumg'a must solmish oni iqbol,
Kerakdur bo'lmoq andin forig'ulbol.

Chamanni chun aritsam bu tikandin,
Tong ermas, bar yemak sarvu sumandin».

Dedi: «Besh-o'n muboriz sekretib ot,
Mening ollimg'a oni kelturung bot».

Alar chun qildilar ul sori parvoz,
Chiqib tosh uzra Farhod etti ovoz:

Ki: «Ey chobuk sipahdori dilovar,
Qo'lungda baxt yoru charx yovar.

Agar Xusrav esang xud bil bu so'zni,
Emas ersang ham eshitgil bu so'zni:

Sanga mendinki kelmak multamasdur,
Tariqi multamas mundoq emasdur

Ki, chopturdung o'n-o'n besh pahlavonni
Ki, qilg'aylar talaf bir notavonni.

Vagar xud qasdu qatlim erdi maqsud,
Manga mundin ziyon yo'qtur, sanga sud.

Bu jam'i begunah qonig'a kirding,
Sipohingni o'z ilging birla qirding.

Desang bu nukta ermas, rost hoshlo,
Boqib, Haq sun'ini qilg'il tamoshlo

Ki, boshdin uchqusidur mili xudung,
Bu tosh birlaki yetkurdim durudung».

Yana bir tosh otib, dedi ravoni:
«Mungadur mahchai tug'ung nishoni».

Iki toshi qilib sur'atda ta'jil,
Payopay uchti yetgach mahchau mil.

Dedi: «Ey kim, bu elga podshahsen,
Yo'q ersang shoh, sarxayli sipahsen.

Bu erdi ishq xayli dastburdi
Ki, sen ko'rdung, sipohing dog'i ko'rdi.

Bu elni qaytarurg'a amr qilg'il,
Yo'q ersa borchcha bir-bir o'ldi bilgil.

Bu toshikim uchurdi xud mili,
Hamuldur bosh uchurmoqning dalili.

Nazar qilkim seningdek bir sipahdor
Ki, bo'lg'ay xayli ichra ming kulahdor.

Birov jonig'a qilg'ay qasdi nohaq,
Evaz bu nav' yetkurg'ay anga Haq

Ki, bir majnun qayodin tosh uchurg'ay,
Yetib ul tosh, sendin bosh uchurg'ay.

Boshingdin kechtim oxir bil g'animat,
Boshing olib yo'lungg'a qil azimat

Ki, mendin bo'lmayin hech amr noshi,
Manga bo'ldi sening qasding xaroshi.

Nechakim ishqadin ranjur erurmen,
Nekim qilsam, sanga ma'zur erurmen.

Ki, Arman tog'ida kin aylasam fosh,
Yaqin bilkim, erur har toshu bir bosh.

Gumon qilma bor ersang ishda dono,
Sipohu mulk ila bo'lmoq tavono

Ki, Haq ollinda butmas ming sipahdin,
Ish andoqkim bir ohi subhgahdin.

Sangakim ro'zi etti podshahliq,
Mening qildi nasibim xokirahliq.

Ko'ngul aylab sen ul shahliq bila keng,
Mening ollimda ul tufroq bila teng.

Ne ishkim shah topib ondin navoye,
Vale yuz qatla or etgay gadoye.

Jafot maydonig'a har dam surub ot,
Kishi andin nechuk qilg'ay mubohot.

Erur bu turfarokim tortibon tig',
Qarortib yerni xayling o'ylakim mig'.

Qilib el mulki ichra qatlu toroj,
Olay deb mulk elidin taxt ila toj.

Birovnikim berib mulkini barbod,
Qilursen nozanin ko'nglini noshod.

Shikastig'a sitam yoyin qurarsen.
Eshittim, ishq lofin ham urarsen.

Bu bo'lg'ay dardu ishq oyini voh-voh,
Vafou mehr sharti Alloh-Alloh!

Kishi ishqida zor o'lmoq bu bo'lg'ay,
G'amidin beqaror o'lmoq bu bo'lg'ay!»

Ilik zo'ri bila andoq otib tosh,
Qilib tig'i zabon mundoq yana fosh.

Tushub Xusravg'a toshi iztirobi,
So'zining ham topa olmay javobi.

Yonarda erta kunni qilmayin kech,
Yovuq bormoqqa topmay maslahat hech.

Topib kelgan sipohidin malolat,
Yuz oncha qal'a ahlidin xijolat.

Bu sayridin anga bo'lmay ravo kom,
Yonib o'rduzi sori bordi nokom.

Teshib xudin aning Farhod toshi,
Ichin tig'i zabonining xaroshi.

Ketur soqiy, mayu, g'am xaylini yeng
Ki, ermish ishq aro shohu gado teng!

Necha ishq ichra shahlig' lazzati bor,
Gadolig'larning o'zga holati bor.

XXXIX

Xusrav Farhodning qattig' toshidin pajmurda va qattiq so'zidin ozurda kelib, Buzurg Ummid bila ulug' chora umidig'a so'zlashib, lutfomiz alfozg'a qahr va shahdangiz kalomg'a zahr qotqoni va bu umid va biym maktubin rasuldin Mihinbonu sori uzotqoni va elchingin shahdliq zahri shishasi qal'aning xorasidin ushholg'oni, ya'ni Mihinbonuning xoradek mahkam javoblaridin ojiz qolg'oni, dog'i Xusrav Armaniya hisorin muhosara qilg'oni va qal'a darvozalari bog'lanib, xusumat eshiklari ochilg'oni

Fasona aytur ustodi suxanvar,
Bu yanglig' toqtisi so'z bikrig'a zevar

Ki, Xusrav garchi ul kun bo'ldi diltang,
Yonib diltang, uyig'a qildi ohang.

Ham oxir qo'ydi ko'p aylab marog'a,
Buzurg Ummid ila so'zni arog'a.

Buzurg Ummid ani aylab tarabnok,
Dedi: «Qayg'urmag'ilkim yo'qturur bok;

Ko'histon ahli ko'p otqay faloxan,
Junun ahli ko'p etgay yova so'z fan.

Yilon netgay urub nish ajdahoni,
It urmak birla yonmas korvoni.

Nechuk majnun so'zin oqil eshitgay,
Junun o'ti bila ko'nglin eritgay.

Eshitgan nuktani ko'nglungga olma,
Eshitsang juz eshitmaslikka solma.

Bu avlokim yana bir nuktapardoz,
Borib Bonu sori pand etsa og'oz.

Kalomi ichra bo'lg'ay lutfu tahdid,
Nechukkim biym bo'lg'ay, bo'lg'ay ummid.

Shak ermaskim ayon aylab madoro,
Zabunliq aylagaylor oshkoro.

Bu ish bo'lmoqliq avlo chora birla,
Siteza qilsa bo'lmas xora birla

Ki, bu qo'rg'on erur mahkam bag'oyat,
Zaxira anda dog'i benihoyat.

Seningdek shahki xurshedijahonsen,
Qayu xurshed, Jamshedi zamonsen.

Qachon ul yon tilarsen razm solmoq,
Keraktur razm solg'on kun-o'q olmoq.

Bu yanglig' fath agar xud dast bermas,
Ani yuz yilda olmoq mumkin ermas.

Chu bo'lmas razm ila olmoq muqarrar,
Magar tadbir ila o'lg'ay tuyassar.

Emas tadbiri holo mundin o'zga
Ki, chekkaybiz bir ish naqshini so'zga».

Fusungar aytibon yolg'onu chindin,
Chekar af'ini afsun birla indin.

Degach bu so'z topib shaxsi suxandon,
Uzottilar ani g'amginu xandon.

Kelib qo'rg'ong'a ul farxunda rovi,
Bu yanglig' ayladi so'z kov-kovi

Ki, shahkim charxni rom aylamishdur,
Qamarg'a bu so'z e'lom aylamishdur

Ki, biz farzandliq tarhini solib,
Buyon keldik vafo ko'sini cholib.

Burunkim tushmamish amre aroda,
Qiling andoqli, qilmishbiz iroda.

Agar avvalg'idektur so'z hisobi,
Bu so'zdur ul parishon so'z javobi

Ki, siyminbarki keldi mehri ofoq,
Gar o'lqa siz degondek juftdin toq,

Eranlar maylidin fard o'lsa zoti,
Alarg'a yo'qsa mutlaq iltifoti.

Bor ermish telbai xoroshikofe,
So'zi boshtin-ayoq sahvu gazofe.

Xiradg'a yuz tanaffur hay'atidin,
Xirad ahlig'a dog'i suhbatidin.

Bu shan'at birla ul nangi zamona,
Urub tun-kun fig'oni bexudona.

O'zin aylab aning ishqig'a mansub,
Qilib oshiql o'zin, ul oyni mahbub.

Bu ish topib bori olamda shuhrat,
Nechuk ul oyg'a bo'l moy hech g'ayrat.

Ani istab yana qoshig'a doim,
Vafoomiz so'zlar deb muloyim.

Visoli birla aylab ko'nglini shod,
G'ami hajridin aylar ermish ozod!

Siz aytur so'z zilole bo'lsa sofi,
Erur bu ish aning birla munofi.

Va gar yolg'ong'a oxir bo'lsa roje',
Bas ul so'z voqe', o'l mish g'ayr voqe'?!

Agar bu sahvingizg'a mu'tarifsiz,
Karam birla kechurduk ham ani biz.

Xatodin xoli ermas odamizod,
Erur Haq ishda sahv etmoqdin ozod.

Chu qilduq mulkunguzg'a mehmonliq,
Qiling siz ham tariqi mizbonliq.

Arodin murtafe' bo'lsun kudurat,
Kuduratsiz safo bo'lg'ay zarurat.

Tugatti so'zni chun roviyi farrux,
Mihinbonu bu yanglig' dedi posux:
«Kim, ulkim Xusrav aytibturki, Farhod
Emas siyratda misli odamizod.

Ne yanglig' degabiz bu so'z javobin
Ki, xud ul deb eshit mish o'z javobin.

Bizingdek yuz tuman vasf etsa yuz yil,
Deyolmas vasfining mingdin birin til.

Gado debdur, erur ul shohzoda,
Sharafda ondinu bizdin ziyoda.

Ne ilmu fanki bor olamda ahsan,
Bu ahsandurki, ul bor anda yakfan.

Aning ul gavhari volosi bordur
Ki, bu o'kmakdin istig'nosi bordur.

Yana bir buki debtur sarvi gulchehr,
Eranlarg'a agar bor ersa bemehr.

Nedin Farhod anga chun bo'ldi oshiq,
Erur ko'ngli aning birla muvofiq.

Bukun Farhod ul ozodavashdur
Ki, yo'qluq bodasidin jur'akashdur.

Fano o'ti aro andoqki xoshok,
Vujudi xirmanin pok o'rtamish pok.

Bo'lub tur o'yla Haq zotida foniy
Ki, yo'qtur anda o'zlukning nishoni.

Bu ash'yo ichra kim bo'lg'ay mazohir,
Ko'rkar mazharni har yon bo'lsa nozir.

Qayu mazharki ajmal kelsa mavsuf,
Ajab yo'q anda ko'prak bo'lsa mash'uf.

Va lekin to erur Shiring'a shaydo,
Ishi bo'lmaydur andin o'zga paydo

Ki, ko'rmish ikki yo uch qatla oni,
Tiriklikdin anga qolmay nishoni.

Aningdek tarki aqlu hush qilmish
Ki, ikki-uch kun o'lgandek yiql mish.

Azosidin bo'lub har xayl ranjon,
Yana Haq mavhibat aylab yangi jon.

G'arazdin pok topib oni gulrux,
Ko'rub farxunda ruxsorini farrux,

Qilur jonin aning vasli fidosi,
Va lekin ko'p durur oning ibosi

Ki, ko'rgach hush tark etmak hamondur,
Kelib bu o'zidin ketmak hamondur.

Bu ma'nidin tutub gah dashtu gah ko'h,
Zaif egniga yuklab bori anduh.

Erur oning xayoli birla qone',
G'amu dardu maloli birla qone'.

Vale mahvashqa oning vasli maqsud
Ki, yo'q makruhe tab'i anda mavjud.

Bukim debtur, karih oning jamolin,
Ne til birla deb erkin bu maqolin?

Ani men aytta olmon zisht yo xo'b,
Sanga ko'rmakligi bor ersa matlub,

Borib Tengri uchun ko'r oni bexost
Ki, Xusrav so'zlamish egrimu yo rost?

Yuzi gulzordin chun vard tergung,
Ne aytay men, o'zing insof bergung.

Bukim Xusrav erur bu ishga moyil
Ki, men bo'lg'aymen o'z sahvimg'a qoyil.

Bu erdi so'zki, taqrir o'ldi bir-bir,
Borib ollinda bir-bir ayla taqrir.

Desakim, sahvdur, yo'q hech bokim,
Agar chin desa ham bor o'zi hokim».

Quloq chun elchi ul so'zlarga solib,
Qo'pub yondi deganlardin uyolib.

Kelib shoh ollida og'oz aylab,
Nekim fahm etti sharhi roz aylab.

Bu so'zlardin bo'lub g'olib xijolat,
Taraddud soldi Xusravg'a malolat.

Bir ulkim, har ne aylab erdi maqsud,
Sarosar topti yor ollinda mardud.

Bu ham ozurda ko'nglin etti maqtul.
Raqib o'lmoq habib ollinda maqbul.

Chu qildi podshahlik e'tiborin,
G'azab oldi ilikdin ixtiyorin.

G'azab tig'in chiqorsa podshahlar,
Ulug' mujrimcha bordur begunahlar.

Qamishliq ichra chun o't tushti nogoh,
Qurug'-o'l kul bo'lur bo'lg'uncha ogoh.

Qayonkim zohir etti seli bedod,
Yiqorda teng durur vayronu obod.

Chu Xusravni g'azab mag'lub qildi,
Anga ul mulk elin mag'zub qildi.

Ko'chub qo'rg'on sori surdi samandin,
Solay deb ko'k hisorig'a kamandin.

Sipah azm etti ul yon favj-barfavj
Ki, choyqatti cherik daryosini mavj.

Aningdek yer yuzin tutti sipohi
Ki, tutqay mashq avroqin siyohi.

Qabab qo'rg'oni dapqur-dapqur ul xayl,
Tusharg'a qildilar to'shluq-to'shi mayl.

Chu qo'rg'on davrig'a yovushtilar bot,
Suron solib yonibon tushtilar bot.

Suron yo'q, sur savtining safiri.
Qayu bir surkim, mahshar nafiri.

Ihota qildilar qo'rg'oni bebok,
Nechukkim arz jirmin davri aflok.

Ketur soqiy, qadah andoqliki gardun,
Shafaqdek boda solib anda gulgun.

Ko'raykim bu hisori lu'batakboz,
Yana ne nav' to la'b etgay og'oz!

XL

Xusrav qo'rg'oni qabab tushub davrida yana bir qo'rg'on egirgani va Armaniya qo'rg'oni arkdek Xusrav egirgan qal'aning davrig'a kirgoni va cherikning Farhod toshi qo'rqunidin anga yovuy olmay ming qari yiroqdin tushganlari va Xusrav aning giriftorlig'i bobida bir hiylagar topib so'z rishtasin tugushganlari va ul hiylagar afsun rishtasi domin ochib tazvir ashki donasin sochib ul telba qushni

*giriftor qilg'oni, balki gul isi bila ul ishq bulbulining hushin uchurg'oni
va Shopur sayyodni halok qilib, kamindag'ilar saydni eltid Xusravg'a
tortqonlari*

Falak hisni demay, lu'bat hisori,
Aningdek ochti bu lu'bat uzori

Ki, chun tushti qabab qo'rg'onne Parvez,
Adovat o'ti bo'lди dam-badam tez.

Uloshti mo'rjalu yerni qilib shaqq,
Cherik atrofig'a qozdurdidi xandaq.

Yasab xandaq toshida boruvu burj,
Parivash qo'rg'onining naqdig'a durj.

Qabab ul hisn davrin toshqi qo'rg'on,
Nechukkim qubba atrofini qolqon.

Hisor ahli dog'i voqif tunu kun,
Chiqarmay qal'adin kunduzunu tun.

Kecha lekin fig'oni fosh birla,
Yurub to subh hozir bosh birla.

Tong otkuncha furug'i sham'u mash'al
Yorutub qal'ani andoqli manqal.

Valek ul yonki Farhod erdi sokin,
Cherik kelmak yovuq yo'q erdi mumkin.

Tiyib a'do sipohin ming qoridin,
Dema bir soridinkim, har soridin.

Yetib toshi nechukkim, ra'd toshi,
Uchub gar tegsa sheri sharza boshi.

Toshig'a ming qori yerda nishona,
Urub gar xud erur xashxosh dona.

Bu andin turfaroqkim tegsa ul tosh,
Bo'lub Alburz tog'i bo'lsa xashxosh.

Chopib xoroni beandoza haddin,
Otar toshi yo'nub ko'prak adaddin.

Bu ishlar bor edi mardudi oning,
Vale izhoridin maqsudi oning

Aodi xaylini qo'rqtmoq erdi,
Alardin o'zni solim tutmoq erdi.

Yo'q ersa yo'q edi mumkinki ul zor,
Tegurgay pashshanining parrig'a ozor.

Birovga yetsa erdi charxdin ranj.
Bu andin ko'p bo'lur erdi alamsanj.

Zaife cheksa erdi dardlig' oh,
Bu tortar erdi yuz ming ohi jonkoh.

Ne mumkin erdi ul mahzun ishiga
Ki, andin bir alam yetkay kishiga.

Vale a'doni qo'rqutmoq futuri,
Anga jon vahmidin erdi zaruri

Ki, jonkim andadur jonon vafosi,
Nechuk qilg'ay ani dushman fidosi.

Shukuhidin yetib biym ahlig'a biym,
Ko'rub taslim andin ahli taslim.

Borib darmondalar qoshig'a oning.
To'kub ko'z yoshi ko'z yoshig'a oning.

Topib andin navozishlar gadolar,
Ko'rub har dam navolar benavolar.

Ayoqqakim tikan kirsa nihoni,
Tilab mujgoni birla cheksa oni.

Anga bu holu, ammo Xusravi ahd,
Aning daf'ig'a aylar sa'y ila jahd.

Tunu kun aylabon oning so'zin zikr,
Buzurg Ummid birla ko'p qilib fikr

Ki, shoyad ishga nav'i chora bo'lg'ay
Ki, Farhod o'rtadin ovora bo'lg'ay

Ki, andin bo'lmasa xotir haroson.
Bo'lur qo'rg'onne olmoq ul dam oson.

Aning har bir ishin kim el qilib fosh,
Taajjub yo g'azabdin irg'otib bosh.

Ham oxir bo'ldi paydo naqshboze,
Ne mushkil hiyla bo'lsa chorasoze.

Qachonkim zohir aylab makru talbis,
Bo'lub bir fahmi yo'q shogirdi iblis.

Anga shah zohir etti muddaosin
Ki, istarbiz bu majnun ibtilosin.

Agar sen aylasang bu ishga chora,
Berurmen naqd behaddu shumora.

Fusunpardoz mundog' surdi guftor
Ki, oni makr ila aylay girifstor.

Aningdekkim, dimog'idin ketib hush,
O'luk yanglig' yiqilsun yerga madhush.

Vale kelturmagiga chora bilmon,
Bu ajzimdin bu ishga bora bilmon.

Dedi Xusrav: «Sen etsang oni behush,
Kamingahda qo'yay men yuz zirihpo'sh

Ki, chopqoylar kamindin bo'lg'ach ogoh,
Keturgaylar ani andoqki dilxoh».

Chu mundoq va'da qildi shohi g'addor,
O'pub yer tebradi gumrohi makkor.

Yasab o'zni takalluf birla mahzun,
Jununsiz, lek shakli misli majnun.

Hamul vodida bir gul uzdi xushbo',
Sepib bargi aro behushdoru.

Ravon Farhod sori urdi gomin,
Yasab devonalar yanglig' xiromin.

Chekib ul nav' ohi oshiqona,
Degaysen, urdi o't andin zabona.

Chu Farhod ul surudi dard eshitti,
Qaroru hushi ketti, sabri itti.

Boqib chun ko'rди qaddin o'ylakim yoy,
Degaysen, ko'rди devona yangi oy.

Yetib jonig'a ko'ngli iztirobi,
Urub ko'nglig'a o't joni xarobi.

Dedi: «K-ey dard o'tidin shu'laangez,
Daming qilg'on o'tumning shu'lasin tez.

Ne holing boru qaysi ko'ydinsen,
Bu yanglig' telba, ne mahro'ydin sen?

Manga g'am tig'in urdi ishqil bebob,
Sening ko'ksung nedin bu nav' erur chok?

Manga gardundin o'ldi zulmu bedod,
Nedin sen tortasen afg'onu faryod?

Manga hajr o'tin etmish baxt ro'zi,
Sanga muncha nedindur hajr so'zi?

Mening jismim qilib ishq o'ti nobud,
Sening ohing nechun zohir qilur dud?»

Chu topti hiylagar bu nav' bozor,
Yana izhor aylab ranju ozor.

Dedi: «K-ey ishq elining podshohi,
Bo'lub bul xayl ayog'ing xokirohi.

Meni mahzun falon iqlimdinmen
Ki, forig' har umidu biyndinmen.

Meni yuz ranj ila Haqning rizosi,
Yana garduni gordon iqtizosi.

Bu kishvar jonibi ovora qildi,
Birov ishqqi bila bechora qildi.

Ko'rар erdim gahi ul dilraboni,
Yiroqtin oshkora, gah nihoni.

Necha hajrida zoru g'amkash erdim,
Yiroqtin ko'rmaki birla xush erdim.

Bukun Xusravki Haq bersun jazosin,
Bu kishvardin yiroq solsun balosin.

Kelib bu shahr bo'ldi qal'abandon,
Kirib qo'rg'ong'a ul gulbargi xandon.

Meni majnun biyobon ichra qoldim,
Balovu dardi hijron ichra qoldim.

Erurmen chun g'arib, el tonimaslar,
Manga ham oshnovu yor emaslar.

Chu borsam qal'a sori zulm etib fosh,
Boshimg'a yog'dururlar o'q bilan tosh.

Eshik ochilmadi chun ul talabdin,
Yaqin erdiki o'lgaymen taabdin.

Chu dardim sa'bu hamdardim yo'q erdi,
Juz ohi dardparvardim yo'q erdi.

Senikim ishq dashti rahravisen,
Mazallat kishvarining xusravisen.

Eshittim bu qayo uzra vatangoh,
Tutubsen ul sifatkim taxt uza shoh.

Kelibmenkim sanga holim degaymen,
Ulus fahm etmas ahvolim degaymen.

Chekib ishq ilgidin har lahza faryod,
Degaymen hajr elidin har nafas dod!

Degaymen ishq o'tig'a xaslig'imni,
G'aribu oshiqu bekaslig'imni».

Chu Farhod oncha ohu dardi jonso'z,
Ko'ribkim, zohir etti ul siyahro'z.

Anga xud muncha hojat ermas erdi,
Degan yuz ming fusundin bir bas erdi.

Damidin shu'lalar gardung'a bordi,
Ko'zidin sellari homung'a bordi.

Fusungar sharh qilg'ondek malolin,
Mushobih topti o'z oshufta holin.

Chekib huy oncha sho'ru shayn qildi
Ki, g'amkash jismi za'f aylab yiqlidi.

Yugurdi hiylagar devonalardek,
Yiqlig'on sham' uza parvonalardek.

Chu ko'rdi xastani beholu xomush,
Dimog'iga aning kelturgali hush.

Gulekim sepmish erdi no'shdoru,
G'alat sharh ayladim, behushdoru.

Dimog'ig'a qo'yub qildi tavaqquf
Ki, hushi zoyil o/lg'ay betaxalluf.

Anga qolmaydur erdi hushidan bahr,
Quyar erdi o'lukning komig'a zahr.

Chu hushi xaylin etti bo'yla g'orat,
Qo'pub far'yod etib qildi ishorat.

Uyumush erdi bir tosh uzra Shopur,
Yamon tush ko'rmagidin erdi ranjur.

Ul undin seskanib, borib qarori,
Sarosima boqib Farhod sori.

Ne ko'rdi? Borib o'zdin ul malakvash,
Bo'lub shaytonvashe har dam navokash.

Anga bildiki andin bo'l mish ul rev
Ki, yetti har tarafdin ul suruk dev.

Chu fahm ettiki bormish ilgidin ish,
Yiqilmay bag'rig'a mahkam qilib tish.

To'kub Farhodning ul holig'a yosh,
Qo'nqordi ul qayodin bir og'ir tosh.

Biyikrak yerda tutmish erdi manzil,
Ayog' ostida hiylatsoz g'ofil.

Aningdek urdi ul tosh birla oni
Ki, avval mag'zi, so'ngra chiqti joni.

Usholdi tosh birla ul qotiq bosh,
Masaldurkim, «ushotur boshni tosh».

Agar ul xastag'a yetkurdy ofot,
Yana ofotdin topti mukofot.

Chu yettilar suruk xayli jafokesh,
Bo'lub Farhod holig'a badandesh.

Biri deb sudroli Xusravg'a tegru,
Biri deb eltoli boshini ayru.

Chu ko'rdilar jamoli jonfizoyin,
Unuttilar taaddi rasmu royin.

Ko'tardilar ani aylab yuz ikrom,
Qilib avd urdilar Xusrav sori gom.

O'lukdek o'zda yo'q Farhodi mahjur,
Yovushub o'zni o'lturmakka Shopur.

Bo'lub chun tog' aro ul navhapardoz,
Sadodin tog' etib ham navha og'oz.

Bu yanglig'kim falak aylab sitezi,
Tushub qo'rg'on eliga rustaxezi.

Va lekin yoshurub ul ishni nokom
Ki, nogah bilmagay sarvi gulandom.

Ki, fahm etsa yumub jondin ko'zini,
Shake yo'qturki o'lturgay o'zini.

Alar aylab asir ul notavonni,
Mashaqqat tog'ida bexonumonni.

Chopib Xusravning o'rdusig'a tegru,
Qayu o'rduki, qarshusig'a tegru.

Tutub jo'ldu olur yormoqqa qalqon,
Degilkim aylamishlar tog'ni talqon.

Ketur soqiy, qadahkim, benavomen,
Xumori hajr eliga mutbalomen.

Meni holimni onglardin yiroq qil,
Necha behush esam, behushroq qil.

Farhodni ul xaylning Xusrav qoshig'a yetkurgoni va Xusrav aning boshidan-ayog'ig'acha salosil va ag'lol hukmi surgoni va Buzurg Ummid hikmat bila ul handlarg'a muqayyad devona dimog'ig'a hus keturgoni va Xusrav hujjat yuzidin anga so'z gotqoni va Xusravning savoloti shishalarin javoblari xorolari bila ushotqoni va aning bu nav qattiq so'zlar sangboronidin Xusravning ko'nglidog'i savollari shishasidek sinib aning qatligh'a jozim bo'lg'oni va ul muhlik so'zlar himoyati bila qatldin qutulg'oni

Bu bexudlig' yo'lining hushmandi,
Bo'lur bu nav' ma'ni naqshbandi

Ki, chun Farhodni ul xayli cholok,
Shah ollig'a yeturdilar tarabnok.

Bo'lub Xusrav ul ishdin shodmona,
Ato aylab alarg'a xusravona;

Dedi, majnung'a soldilar og'ir band.
Iki ilgin qilib band uzra payvand.

Majonindek muqayyad qildi hosil,
Bori a'zosin ag'lolu salosil.

Buyurdikim hakim o'lub hamog'ush,
Kiyurdi notavonning mag'zig'a hush.

Ko'zin chun ochti ul majnuni bexud
Ki, bo'l mish erdi majnundek muqayyad.

O'zin ko'rdi ajoyib hol ichinda,
Salosil qaydida, ag'lol ichinda.

Boshida xusravoyin borgohi,
Turub atrofida xaylu sipohi.

To'rida borgahning bir biyik taxt,
Aning ustida bir shohi javonbaxt.

Ayog'i ostida taxti Kayoniy,
Boshi ustida toji Xusravoniy.

Taajjub birla oning sori boqib,
Boshini irg'otib, ilgini qoqib.

Qilib gah ishqil oyinida g'ayrat,
Etib gah haykalu shaklida hayrat.

Yaqin bildi chu bo'ldi fikratandesh
Ki, ne fe'l aylamish charxi jafokesh.

O'zin solmay xidevi g'ayratoyin,
Qo'pub o'lturdi solib qoshig'a chin.

Adab birla hayo rasmin qilib fosh,
Burun indurdi majlis ahlig'a bosh.

Chu da'bi yo'q edi so'r may demak so'z,
Og'iz so'z din tikib, tikit⁺ quyi ko'z.

Shukuhidin yetib Xusravg'a tag'yir,
Qilib ishq o'ti ko'nglig'a ta'sir.

Unutti aylamakni qatlu bedod,
Anga boqib takallum qildi bunyod.

Dedi: Qaydinsen, ey majnuni gumrah?
Dedi: Majnun vatandin qayda ogah.

Dedi: Nedur sanga olamda pеша?
Dedi: Ishq ichra majnunluq hamesha.

Dedi: Bu ishdin o'lmas kasb ro'zi,
Dedi: Kasb o'lsa basdur ishq so'zi.

Dedikim: Ishq o'tidin de fasona!
Dedi: Kuymay kishi topmas nishona.

Dedikim: Kuymagingni ayla ma'lum!
Dedi: Andin erur joh ahli mahrum!

Dedi: Qay chog'din o'ldung ishq aro mast?
Dedi: Ruh ermas erdi tang'a payvast.

Dedi: Bu ishqdin inkor qilg'il!
Dedi: Bu so'z din istig'for qilg'il!

Dedi: Oshiqqa ne ish ko'p qilur zo'r?
Dedi: Furqat kuni ishq balosho'r.

Dedi: Ishq ahlining nedur hayoti?
Dedi: Vasl ichra jonon iltifoti.

Dedikim: Dilbaringning de sisfotin!
Dedi: Til g'ayratidin tutmon otin!

Dedikim: Ishqig'a ko'nglung o'rundur?
Dedi: Ko'nglumda jondek yoshurundur.

Dedi: Vaslig'a borsen orzumand?
Dedi: Bormen xayoli birla xursand.

Dedi: No'shi labidin topqay el bahr?
Dedi: Ul no'shdin el qismidur zahr.

Dedi: Joningni olsa la'li yodi?
Dedikim: Ushbudur jonio murodi.

Dedi: Ko'ksungni gar chok etsa bebok?
Dedi: Ko'nglum tutay ham ayla deb chok!

Dedi: Ko'nglung fido qilsa jafosi?
Dedi: Jonimni ham aylay fidosi.

Dedikim: Ishqdin yo'q juz ziyonbud!
Dedi: Bu keldi savdo ahlig'a sud.

Dedi: Bu ishq tarki yaxshiroqdur!
Dedi: Bu sheva oshiqidin yiroqdur!

Dedi: Ol ganju qo'y mehrin nihoni!
Dedi: Tufroqqa bermon kimyon!

Dedi: Joningg'a hijron kinakashdur.
Dedi: Chun bor vasl ummidi xushdur.

Dedikim: Shahg'a bo'lma shirkatandesh!
Dedi: Ishq ichra tengdur shohu darvesh!

Dedi: Joningg'a bu ishdin alam bor!
Dedi: Ishq ichra jondin kimga g'am bor?

Dedi: Kishvar beray, kech bu havasdin!
Dedi: Bechora, kech bu multamasdin!

Dedi: Ishq ichra qatling hukm etgum!
Dedi: Ishqida maqsudumg'a yetgum.

Dedi: Bu ishda yo'q sendin yiroq qatl!
Dedi: Bu so'zlarining yaxshiroq qatl.

Nechakim bo'ldi mushkil so'z xitobi,
Base oson anga yetti javobi.

Chu Xusrav ko'rdi bu yanglig' tahavvur,
Takallum aylamak sochqon kibi dur.

Bir o't tushti ichiga bexudona
Ki, otashgohidek chekti zabona

Ki, mendek shahg'a mundoq razl duni.
Ayog'din-boshqa band ichra zabuni.

Hayotining niholig'a sinib shox,
Javob aytur ne so'rsam bo'yla gustox.

Siyosat qilg'uluqdur bu fidoyi
Ki, har bir tog' ila vodi gadoyi.

Yana ko'rguzmagay bexavfu dahshat,
Salotin xizmatida so'zga jur'at.

G'azab birla buyurdi shohi g'addor
Ki, urdilar hisor ollinda bir dor.

Keyin bog'lab qadog'liq qo'llari rust,
Borib chekmaklik oni dorg'a chust.

Chekilgach, o'ylakim abri bahoron,
Ulus qilmog'lig' oni tirboron.

Necha kun turmoq ushbu hol birla,
Ko'rub xalq oni bu ahvol birla.

Aning holidin olmoq borchcha ibrat,
Gadolar qilmasun deb shahg'a shirkat.

Necha kundin so'ng o't aylab furuzon,
Tamuq' o'ti kibi tafsonu so'zon.

O't ichra tashlamoqliq o'ylakim barq
Ki, bo'lg'ay shu'la to'foni aro g'arq.

Bu yanglig' o'tg'a yondurmog'lig' oni,
Kul o'lg'och ko'kka sovurmog'lig' oni.

Bo'lub yo'q dahr ichidin bori oning,
Jahonda qolmamoq osori oning.

Bo'lub Farhod ul so'zdin tarabnok,
Kulub dedikim: «Ey shohi g'azabnok!

Tasavvur qilma kome tortadursen,
Adudin intiqome tortadursen.

Ki, ne hukm aylading maqsudum uldur,
Ne kelsa ishq aro behbudum uldur.

Murodim ishqida o'lmaklik erdi,
Bukun mundoq murodim Tengri berdi.

Sanga har nechakim joyi g'azabdur,
Manga bu ishda yuz ayshu tarabdur

Ki, bu hijronki har dam erdi o'lma,
Ne o'lma, banddin bandimni bo'lma.

Adam yo'lig'a garchi boshqarursen,
Bir o'lma birla andin qutqarursen.

Yana jonkim hayot ozori bo'l mish,
So'ngaklar chorcho'bi dori bo'l mish.

Biyiklik yetsa ul dori fanodin,
Qutulg'ay jon bu bir dori anodin.

Yanakim hukm qilding tirboron,
Sanga yog'durmamish o'q xayli hijron.

Mangakim hajr aro yuz ibtilodur,
Hamisha tirboroni balodur.

Sening bu tirboroningki yetgay,
Meni qutqarg'ay andin, o'zga netgay?

Bukim dedingki, kuydursunlar oni,
Kul aylab ko'kka sovursunlar oni.

Firoq o'tig'a kuymay sen hamono,
Bu o't ichra kul o'lmaysen hamono.

Menikim hajr o'tig'a soldi gardun
Ki, bor uchqunlari do'zaxdin afzun.

Bu do'zaxdin xalos etkungdur oxir,
Tarab xuldig'a xos etkungdur oxir.

Xaliloslo ochib o'tdin gulumni,
Bukim debsen sovursunlar kulumni.

Bu ham xushturki jismi xokpayvand,
Tarakkub qaydig'a bo'lg'uncha poband.

Kul o'lmosh'lig' bila bo'lsa fanosi,
Sovursa yor ishqining havosi.

Bu kul mushkin bulutdek topsa poya,
Solib dildor boshi uzra soya.

Gahi yog'dursa hajr ashkin yog'indek,
Gahi cheksa firoq ohin choqindek.

Yog'in ham ko'yi tufrog'ini tutsa,
Choqin ham mulkining tog'in yorutsa.

Siyosatlarki aylar shohi jabbor,
Mening sori durur har sirfakim bor.

Vale bu turfadurkim notavone,
G'aribe, oshiqe, ozurda jone.

Ichinda ishq o'tidin ming oshub,
Boshinda charxdin yuz ming lagadko'b.

Jafo birla sipehri tezraftor,
Ani bir ishq ila aylab giriftor.

Eshitib xalqdin ishqi so'zini,
Anga shohe raqib etgay o'zini.

Birovga ko'rmay o'zin oshiq etgay,
Bu oshiqlig'da otin sodiq etgay.

Yig'ib xaylu sipohi vahshatangez,
Chekib gardunga yuz ming tig'i xunrez.

Aning mulkiga solg'ay qatlu toroj,
Badandin bosh tushurgay, boshdin toj.

Bu g'avg'oyi baland ovoza birla,
Muningdek xayli beandoza birla,

Hamul gulchehraning zoru g'aribi
Ki, bu shah qilmish oni o'z raqibi.

Qilib qasd ul g'aribi benavog'a,
Tumon ming mehnat ichra mubtalog'a.

Ne rom aylab ani darxost birla,
Ne aylab qatl zarbi rost birla.

Iki toshidin ul yanglig' bo'lub past
Ki, yuz ming xayl ila topmay anga dast.

Ham oxir ko'rguzub makri nihoni,
Qilib yuz revu behush aylab oni.

Esi yo'qliqda aylab makru tadbir,
Ayog'-boshib'a solib bandu zanjir.

Chu qo'y may band aro bir uzbini bo'sh,
Dimog'ig'a keturgaylar ani hush.

Bu holat ichra ko'rguzmay tarahhum,
Itobomiz qilg'ay shah takallum.

Savol etkay sarosar ta'naomiz,
Itiklik ichra har bir xanjari tez.

Javob o'lg'och savolotig'a vofi,
Anga bo'l may muvajjah nukta kofi.

G'aribi xastag'a qilg'ay siyosat.
Zihi oyini arbobi rayosat!

Siyosat yo'qki, bir o'lturmaku bas,
Necha turlukki shiddat andin o'tmas.

Burunkim qatl yetkurgay malolat,
Meni yoqindur o'lturgay xijolat

‘Ki, odil shah qilib makru fusun ham,
Bo‘lur ermish bu g‘oyatqa zabun ham.

Adolat ushbu bo‘lg‘ay, lavhashalloh!
Shijoat muncha bo‘lg‘ay, borakalloh!

Damekim ermas erdim ishq asiri,
Yerim erdi xirad mulki sariri.

Shuur anvoridin holimg‘a partav,
Manga ul kun yo‘luqsa erdi Xusrav.

Agar yuz muncha bo‘lsa erdi xayli,
Borining kinu qon to‘kmakka mayli.

Borining tori umrin uzgay erdim,
Yigitlikni anga ko‘rguzgay erdim.

G‘urur o‘ti ichidin so‘ngay erdi,
Shijoat rasmini o‘rgangay erdi.

Bu dam hamki zaifu notavonmen,
G‘aribu oshiqu bexonumonmen.

Meni tutmoqqa ul kunkim qilib mayl,
Sipohidin yibordi bir qolin xayl.

O‘zi bilgayki, ul tosheki urdum,
Boshidin xudining milin uchurdum.

Agar qilsam edi boshin nishona,
Bor erdi boshig‘a hukmum ravona.

Kechib ul qavmu xayli qonidin ham,
Alarning qoni, oning jonidin ham.

Omon chun topti mendin boshi oning.
Boshim qasdi erur podoshi oning.

Tiriklik rasmi mendin xud yiroqdur,
O‘lum hijronda andin yaxshiroqdur.

Qilibmen margni hijrong‘a tarjeh,
Bu so‘zg‘a hojat ermas asru tavzeh.

Vale essa Xito sori nasime,
Bu ishdin anda yetkursa shamime.

Topib Xoqon xabar ovorasidin,
Qayu ovora, bag‘ri porasidin

Kim, ul ne nav’ qolib g‘urbat ichra,
Hamul g‘urbatda yuz ming shiddat ichra.

Ne bedod aylab o'lurdilar oni,
Solib o't ichra kuydurdilar oni.

Yetishmay kimsa far'yodig'a oning,
Ne ishlar keldi Farhodig'a oning.

Hamono tor o'lub olam ko'ziga,
Bu g'admin bas kela olmoy o'ziga.

Chekib bebok tig'i xunfishonni,
Cherik birla qaro aylab jahonni.

Olurg'a kina birla intiqomin,
Bu kishvarlarga ko'rguzgay xiromin.

Chekib mag'ribda tig'i kini bedod,
Tirik mushkilki qo'yg'ay odamizod.

Madoyin shahrin odamdin oritqay,
Xito mulkig'a tufrog'in toshitqay.

Chu osorini mahv etkay jahondin,
Su quygay anda bahri bekarondin.

Ravoqu toq bo'lg'ay anda noyob,
Ayon bo'lg'ay minor o'rnig'a girdob.

Tugangay odam avlodи hisobi,
Kishi o'rnig'a bo'lg'ay shaxsi obi.

O'lub men begunah, Xusrav gunahkor,
Bu vayronliqqa ul bo'lg'ay tabahkor.

Manga charx etsa yuz ming kinu bedod,
Bu so'zdin xud ne nav' etgay edim yod.

Vale Parvezning nodonlig'idin,
Bo'lurg'a dahrning vayronlig'idin,

Tahammulsiz bo'lub topti so'zim tul,
Xaloyiq qilmasun vahmig'a mahmul.

So'zumni har ne erdi ko'tah ettim,
Jahondin do'st yodi birla kettim.

Bu so'zlarni debon qo'rg'ong'a boqtি,
O'pub yer, o't ulus jonig'a yoqtি.

Dedi: «Emdi qiling nekim qilursiz,
Osarsiz, gar choparsiz, siz bilursiz!

Tugatgach, so'zni bedod ayladilar,
Ani Xusrav qoshidin sudradilar.

Anga tegruki dor urmishlar erdi,
O'tun, o't dog'i kelturmishlar erdi.

Tushub bori ulus ichra g'irevi
Ki, o'lgay begunah andog' xidevi.

Xabar qo'rg'onda bo'lmish erdi ravshan
Ki, mundog' la'b qildi charxi purfan.

Parirux birla Bonudin nihoni.
Kuyarlar erdi el yod aylab oni.

Ko'rub dor ostida jismi xarobin,
Hamul bo'ynig'a bog'lang'on tanobin.

Hisor ahli aro vayronlig' erdi,
Yetib o'lmoqqa ulkim jonlig' erdi.

Buyon Xisrav bila jam'i xavosi,
Xavosi demayinkim, omu xosi.

Qolib hayron aning donolig'idin,
Tahavvur birla beparvolig'idin.

Xaloyiq yig'labon bekasligiga,
Siyosat loyiqi ermasligiga.

Yebon Xusrav dog'i ul ishdin afsus,
Vale qo'y moy aning tarkiga nomus.

Buzurg Ummid daxl etmak ko'rub farz,
Tilab xilvat ravoni ayladi arz.

Ki, o'lturnaklik oni bejihatdur,
Junung'a bandu zindon maslahatdur.

Anga o'xsharki ozroqdur gunohi,
Tahoshisizlig'i basdur guvohi.

Agarchi tab'ida devonalig' bor,
Tariqi aqldin begonalig' bor.

Va lekin so'zlaridur rostmonand,
Taammul farz erur qilmoq, xudovand.

Buyuk tog' uzra gar topsoq maqome,
Aning habsig'a qilsoq ehtimome.

Iki-uch oysha zindon ichra tursa,
Iki-uch yuz nigahbon ichra tursa.

So'zida rostlig' gar bo'lsa paydo,
Tirik bo'lsa ne g'am ul zor, shaydo.

So'zi yolg'on ekandin bo'lsoq ogoh,
Qila olurbiz ul dam ulcha dilxoh».

Chu dono nukta surdi hikmatomiz,
Rizo berdi aning rayig'a Parvez.

Bor erdi ul yaqinda bir biyik tog',
Qo'yub tig'i qamar ruxsorig'a dog'.

Hisore anda mahkam charxmonand,
Qilib asrar uchun jurm ahlini band.

Yasab devi hamul qo'rg'onni hosil
Ki, bor ermish aning oti Salosil.

Salosil qo'rg'oni el ichra mashhur,
Aning oti bilakim qildi ma'mur.

Uzottilar ani ul qal'a sori
Kim, o'z dildoridek bo'lg'ay hisori.

Qo'shub hushyorvash besh yuz nigahbon,
Aningdekkim but atrofida rahbon.

Kel, ey soqiy, meni majnunni mast et,
Soching zanjiri birla poybast et.

Ki, bu qayd ichra bo'lsa mubtalolig',
Vujudim qaydidin bo'lg'ay raholig'.

XLII

Farhodni junun ahlidek pari silsilai ishqisi bila Salosil dev qo'rg'onig'a yiborganlari va nigahbonlar aning malakiy sifat va farishta zotlig'in bilib qaydin itloqqa badal qilib dasht yuzlari va tog' qullarida mutlaqul-inon qilg'onlari va aning vuhush galasida po'ya qilib sibo' halqasida mo'ya qilmog'i va tuyur qatorida forig'ulbol bo'lub riyoh g'uborida parishon hol kezmoki va shom zillida g'urbati qaro kunin ravshan qilib subh ollida hajri shomi qarosin savod qilg'oni va quyoshda mehri o'tin yorutub bulutqa ishq havosida faryod bila ashki yomg'urin ko'rguzgoni

Bu dasht ichra hakimi hushpayvand,
Aningdek oldi so'z majnunidin band

Ki, chun Farhod ul qo'rg'ong'a bordi,
Nigahbonlar bila zindong'a bordi.

Ani asrarlar erdi pos birla,
Yo'lida qum to'shab almos birla

Ki, Xusrav hukm etib erdiki nogoh,
Qochursa ul el oni bo'lmay' ogoh

Evaz ba'zisining bo'ynini urg'ay,
Yana ba'zini qo'rg'ondin uchurg'ay.

Alarg'a bu tavahhumdin hamesha,
Tunu-kun voqif o'lmoq erdi pesha.

Va lekin ohu faryodidin oning,
Arig' avqotu avrodidin oning.

Anga bo'l mish edilar o'yla maftun
Ki, bo'lg'ay ishq aro Laylig'a Majnun.

Ulumi xufyakim Suqroti komil
Aning holig'a qilmish erdi shomil.

Alardin biri bir ism erdi nomi,
Bu xosiyat ani aylab kiromi

Ki, yuz ming band aro gar bo'lsa qoyil,
Qayonkim borsa bo'l may band hoyil.

Yo'lida bo'lsa yuz mahbus darband,
Chu ul yetgach ochilg'ay sarbasar band.

Ani chun ism g'amdin forig' etgay,
Qayonkim istar o'lsa ko'ngli ketgay.

Qilib ul ism amrig'a itoat
Ki, ojiz bo'l mag'ay qilmoqqa toat.

Yarim tunlar ochib har bandkim bor.
Yana ollinda har darbandkim bor

Chiqib aylar edi ul tog'ni gasht,
Matofi erdi gohi tog'u gah dasht.

Beribon toshqa ko'ksidin ozor
Ki, yig'lab tog' aning ahvolig'a zor.

Urub jonig'a tig'i louboli,
Qilib dard o'tidin ko'nglini xoli.

Chekib tog' ichra yuz afg'onu faryod,
Urub o'z jonig'a ming tig'i bedod.

Yonib ul chog'dakim ketmay qarong'u,
Hanuz el ko'zlarida sokin uyqu.

Tutub pinhoni ul bandu kushodin
Ki, el fahm etmagaylar ul arodin.

Chu bo'lsa el aro bu nukta mashhur,
Hamono Xusrav etkay elni maqhur.

So'rub fahm etmay ul ishni kamohi,
Ul el ahvolig'a yetgay tabohi.

Va lekin sIRRIN anglab erdilar xayl,
Aning komig'a aylab jon bila mayl.

Bilibkim ul humoyi charxparvoz,
Bora olur qayonkim qilsa andoz.

Vale yeb ul ulus fikrini behad,
O'zin band ichra qilmishdur muqayyad.

Dedilar borchha: «K-ey olamda nodir,
Valoyat nuri ruxsoringda zohir.

Nedin bilduk o'zingni band etibsen,
Salosil qaydida xursand etibsen.

Bizingdek xalq joni benavosi,
Sening bir tori mo'yungning fidosi.

Qayonkim xotiring istar, qadam ur,
Bu mahzun xaylni Tengriga topshur.

Nechakim yetsa Xusravdin g'aromat,
Ne bo'lsoq biz bo'lub, sen bo'l salomat».

Dedi Farhodkim: «Ey notavonlar,
Falakdin men kibi ozurda jonlar.

Qachon kelgay bu ish ahli vafodin,
Xususan men zaifi mubtalodin

Ki, rag'bat aylabon komi havog'a,
Necha mahzunni solg'aymen balog'a».

Alarning komi ul shaydo xiromi,
Aning komi alar ayshi mudomi.

Javonibdin bu yanglig' erdi holat,
Aning ko'nglig'a ish erdi havolat.

Alar ozod etib erdilar oni,
Aning ul tegrada lekin makoni.

Qo'yar erdi gahi qo'rg'on sori gom,
Tutub bir dam alar qoshida orom.

Bori ko'z yorutub farrux yuzidin,
Tamattu'lar olib shirin so'zidin.

Yanakim ishq o'ti urdi zabona,
Chekar erdi fig'oni bexudona.

Qo'yar erdi hamul vodiy sari yuz,
Qilib qat' ollida tog' o'lса, gar tuz.

Junundin kim topib tab'ida orom,
Qoshida jam' o'lub doim dadu dom.

Sulaymondek barig'a hukmi jori,
Agar dashtiyu yoxud ko'hsori.

Sulaymonvash chekib ul yerga poya
Ki, qushlar tortibon boshig'a soya.

Qilib ishq o'yla shavkat rahnamuni
Ki, sheri sharzani aylab zabuni.

Bo'lub ul gohi sher ustiga rokib,
Sibou vahsh anga xaylu mavokib.

Zamone babru qaplondin bo'lub shod,
Qilib dildor ko'yi itlarin yod.

Bo'riga sharh etib gah arzi holin,
To'kub yosh, yod etib Yusuf jamolin.

Bo'lub tulkug'a bu yanglig' niyozi
Kim, ul ko'y itlarig'a berma bozi.

Qo'lin aylab qulonlar bo'yni bandi,
Yetib erkin debon ul oy kamandi.

Qilib gohi kiyiklar birla bozor,
Tilab mushkin g'azolin yig'labon zor.

Tovushqon uyqusi andin olib hush,
Sog'inib dilbaridin xobi xargo'sh.

Ko'rub kabki darining sayru gomin,
Qilib yod ul buti ra'no xiromin.

Humoy ollig'a jismi vahmtakni
Solibkim, elt itiga bu so'ngakni.

Qanotlarin o'pub ko'rgach hamoma
Ki, yor ollig'a mendin elt noma.

Tazarv etsa xirom ollida nogoh,
Chekib ul qaddi ra'no hajridin oh.

Qilib zog' ollida afg'ong'a ohang
Ki, zulfidin magar kasb aylading rang.

Etib to'ti qoshida hushini gum
Ki, la'lidin magar olding takallum.

Quchub qo'yni aro bag'riqaroni,
Anga deb bag'ri kuygan mojaroni.

Boqib qumri sori yig'lab bag'oyat,
Etib o'z bo'yni tavqidin hikoyat.

Debon hudhudg'a soz aylab fig'onlar,
Boshig'a o't tutoshqondin nishonlar.

Qilib bulbulg'a ul so'z ichra bir-bir,
Ani ishq o'ti kul qilg'onne taqrir.

Chu faryod aylabon murg'i shabavez,
Chekib ul dog'i o'z afsonasin tez.

Berib yuz lahn ila qaqnusg'a payg'om,
Etib hijron o'ti so'zini e'lom.

Saharkim sharqdin ko'rguzdi anvor,
Yaqo choc aylabon subhi Xo'tanvor.

Boqib mashriq sori boshlab fasona,
Chekib tong qushlari yanglig' tarona.

Debon: «K-ey subh, men ishq ichra g'amnok,
Ne ma'nidin sen aylabsen yaqo choc?

Bor o'xshar men kibi mehri nihoning
Ki, sorig' yuzdadur ashki ravoning.

Meningdek o'rtanur o'xshar iching ham
Ki,sovug' oh erur og'zingda har dam.

Magar joningg'a yetting hajr elidin
Ki, mendek oh urarsen tong yelidin.

Tanimdek kuymasa jismi nizoring,
Tunu anjum nedur dudu sharoring?

Chu sohibdardsen, dardimga rahm et,
Tarahhum aylabon faryodima yet.

Saharkim gulshan ichra gul ochilg'ay,
Gul uzra turrai sunbul sochilg'ay.

Chu gul termakka ul sarvi gulandom,
Qo'yar gulshanda gulruxlар bila gom.

Sovug' ohimni bilgurtub dampingdin,
Ko'zum yoshini anglat shabnamingdin».

Tulu' aylab chu mehri olamafro'z,
Debon: «K-ey partaving bazmi g'amafro'z.

Magar mehr o'tidin mendek hazinsen,
Nedin, yo'q ersa, mundog' otashinsen?

Magar mendek muroding qildi padrud
Ki, tebrab har yon ashkingdin borur rud.

Falakdindur magar mendek azobing
Ki, o'rtanmak biladur iztirobing.

Agar yo'q hajr aro o'zdin boribsen,
Nedin men notavondek sorg'oribsen?

Junun mendek o'tungg'a quymasa yog',
Maqoming nega subhu shom erur tog'?

Meningdek bo'lmasang qayg'u ichinda,
Nedin gah o'tdasen, gah su(v) ichinda?

Bari holatda chun hamdardim o'ldung,
Anisi joni g'amparvardim o'ldung.

Chu o'tsang mahvashimning maskanidin,
Tushub iqbol yanglig' ravzanidin.

Tariqi mehribonlig'ni fan ayla,
Qoshida kuymagimni ravshan ayla.

Yuzum lavnini rangingdin ayon qil,
G'amim xaylini dardingdin bayon qil».

Sahardin chiqqucha kun bo'yla holi,
Gah oning, gah muning birla maqoli.

Yoyilg'och kun yana har yon urub gom,
Dame bir yerda yeldek tutmay orom.

Dami o'ti shafaqning hamnabardi,
Uchurg'ondek sabo shingarf gardi.

Samumi ohidin olamg'a oshub,
O'tidin nilgun toramg'a oshub.

Ayog'ig'a tikelgan har itik tosh,
Ayog'i orqasidin o'tkarib bosh.

Etib ko'ksiga urg'on xorapora,
Etin yo'qkim, so'ngakni pora-pora.

Solib jismig'a tig'i ishqil bebok,
Shikof uzra shikofu choc uza choc.

Tongib dardig'a charxi qaydpayvand,
Kamand uzra kamandu band uza band.

Chu g'am dashtida majnunvor yig'lab,
Unidin murg'u mohi zor yig'lab.

Bo'lub paydo urarda tig'i motam,
Teshuklar tog' aro, bal raxnalar ham.

Jarohatlarki solib xanjari oh,
Tanida dard xaylig'a kamingoh.

Qayadin tig'i ohi pora eltid,
Ne pora, yuz taroshi xora eltid.

Topib vodiy aro har sathliq marz,
Sirishki xaylidin har sori yuz darz.

Dami dudi sharori ko'h to ko'h,
Yasab abri balou barqi anduh.

G'irevi toshni pajmurda aylab,
Fig'oni tog'ni ozurda aylab.

Ko'nguldinkim fig'on tinmay chiqorib,
Salodin un chekarg'a tog' horib.

Icharga qon qilibon lolani jom,
Vale ko'k jomikim bo'lg'ay shafaqfom.

Tilab ul jom aro ham boda to lab,
Dema bir, ham damodam, ham labolab.

Aning bu bodasi xunobi anduh,
Dema xunob, la'li nobi anduh.

Ketur soqiy, qadah gardunni aylab.
Anga mamlu mayi gulgunni aylab.

Yo'q ersa boda, quy zahri halohil,
Hayotu hajr mushkil keldi, mushkil.

XLIII

*Farhod ro'zgorining qarolig'i, ya 'ni hajr shomig'a mubtalolig'i va ul
shom tuli nihoyatsizlig'ikim adami iborat aning quyoshining ayni va
subhining damidin bo'lg'ay va savodining g'oyatsizlig'ikim mavti
kinoyat aning humumining qalbi va zulmatining etagidin bo'la olg'ay
va mundoq tiyra tunda aning xasdek tanining kuymagikim, tutun
ichra axgardin afsona aytur erdi va bu yanglig' qattig' kechada*

teshukluk bag'rining qong'a bo'yalmog'ikim, xora ichinda yoquti ahmardin nishona ko'rguzur erdi va mundoq tunni sham'dek gudoz bila saharg'a yetkurgani va charxdek taku toz bila kunduzga kelturgani

Bu bazmi g'ussa ichra bodapaymoy,
Bo'lur har lahza mundoq majlisoroy

Kim, ul anduh bahrining nahangi,
Balou dard tog'ining palangi.

Junun vodiysining Majnunnihodi,
Ne Majnunkim, bu vodi devbodi.

Malomat bodasining bahrno'shi,
Mazallat tog'ining majnunxurushi.

Mashaqqat g'ori ichra ajdahovash,
Malolat jomidin zahri balokash.

Firog' o'tig'a otashgoh ko'ngli,
Yuz otashgahcha chekkon oh ko'ngli.

Jahonni dudi ohi tiyra qilg'on,
Murodi subhig'a ul tun yopilg'on.

Falak bahrig'a bo/lg'on ashki hamdast,
Umidi qasrin ul sel aylagan past.

Tosh otqonda balo ko'rgach, ani ur,
Qilib ul tosh maqsudi ko'zin ko'r.

Baloi hajr shomi dardnoki,
Bu tunda ya's zahrining haloki.

Yegan joni falakdin tig'i bedod,
Balo afloki, furqat tog'i Farhod.

Chu andoq hajri bepoyong'a qoldi,
Ne hijron, dardi bedarmong'a qoldi.

O'tub kunduz bu yanglig' ro'zgori,
Sahardin tung'acha afg'onu zori.

Chu bo'ldi shom to subhi dilafro'z,
Ishi kunduzgacha yuz dard ila so'z.

Kishining bo'lsa har kun ming balosi,
Qatiq ul nav' emaskim tun balosi.

Anga bu hajr ayyomida bir shom,
Savode yoydi mehnat zulfidin dom.

Ne shom anduh mulkining savodi,
Vale qilmay Xo'tan iqlimi yodi.

Savodi dudi olamg'a yopib qiyr,
Vale ul qiyr hajr ahlig'a damgir.

Bo'lub ofoq aro zulmat saboti,
Itib ko'kdin quyosh obi hayoti.

Ziyo Iskandari holi tabahdin,
Ko'rub navmid o'zin bir Xizri rahdin.

Sipehr o'rtab jahoni benavoni,
Kuli birla qaro aylab havoni.

Dema kul, g'am tuni sham'ig'a duda,
Qarorib olam aylab oni suda.

Qarong'u mehr otashgohidin dud
Valek ul dud qiyri zulmatandud.

Kavokib sayr qilmoqdin muarro,
Savobitdek taharrukdin mubarro.

Falak yotib ayog' ilgin uzotib,
Eshak yanglig' qaro balchiqqa botib.

O'zin a'mo ko'rub arbobi binish,
Qaro bosqon kishidek ofarinish.

Yeru suv qa'rin istab murg'u mohi,
Qalin mo'ru malaxdek tun sipohi.

Hayotin tark etib mehri humoyun,
Qilib davron ani tufroqqa madfun.

Azo tutmoq uchun aylab bahona,
Uzorin chun qaro aylab zamona.

Firoq ahlig'a har kavkab qilib tez,
Shuoi xatti no'gin tig'i xunrez.

Ko'ziga subh sho'xi surma tortib
Ki, oning oqini dog'i qarortib.

Muazzin xalqikim chiqmay navosi,
Bo'lub bu surmadin oning g'izosi.

Aningdek surmadin ko'zlar kelib tang,
Ko'runub ko'zga olam surmairang.

Qarong'udin ko'runmay ko'zga olam,
Ko'runub ko'zga olam o'zga olam.

Falakda yo'q taharrukdin namuna,
Agar fahm o'lса dog'i bozguna.

Keturmay subh ul oqshomg'a ayyom.
Qiyomat subhiga ul nav'kim shom.

Qanot parvozidin xufosh yopmay,
Tilab ko'k gunbazi darzini topmay.

Bo'lub zulmatdin andog' pardalar fosh
Ki, istab pardasin toshlarni xuffosh.

Qo'nub ko'k sabzasida yuz tuman bum,
Nima yo'q ko'zlaridin o'zga ma'lum.

Borining jismi tun dudi aro gum,
Ochuq ko'zlar qolib andoqli anjum.

Yo'q erkandur bu yanglig' zog' hargiz
Ki, bo'lg'ay changida ming bum ojiz.

Demon tun onikim, zindoni anduh,
Bu zindong'a qolib ul koni anduh.

Ani hijron g'ami pajmurda aylab,
Ne tunkim, jonidin ozurda aylab.

Yamon holig'a zolim charxi bebok,
Yaqosin Kahkashondin aylabon chok.

Qilib har lahza qasdi joni ul tun,
Kishiga kelmay andoq bir qaro kun.

Bo'lub boshi mashaqqat toshidin resh,
Mashaqqat toshi, balkim boshidin resh.

Qonab anduh tog'idin ayog'i,
Ayog'idin dog'i anduh tog'i.

Usholib ilgi hijron panjasidin,
Ayog'din boshi g'am ishkanjasidin.

Tani za'fiki yo'l bermay demakni,
Ayon aylab teri uzra so'ngakni.

Ichinda sham' o'tluq joni ma'yus,
Teri birla so'ngok andoqli fonus.

Falak toshu o'ti aylab siteza,
Qilib teshuk-teshuk, bal reza-reza.

Solib g'am tog'i ichra pechu tobi,
O'zin yerlarga urmoq iztirobi.

O'larda jon taloshur notavondek,
Kamarda boshi yonchilg'on yilondek.

Ajal xanjarlari jismini darron,
O'tub andin ajal g'avg'osi parron.

Urubon lahza-lahza tosh uza bosh,
Boshin pargola-pargola qilib tosh.

Harorat andog' aylab jismig'a kin
Ki, topib o'tdin oning so'zi taskin.

Tani tufroqqa tushgach betaammul,
Hamul dam jismidin tufrog' o'lub kul.

Ani har dam bu nav' aylab bahona,
Qaro tufroqqa o'lturtub zamona.

Topib ul tabda chun tabxoladin bahr,
Suyidin og'zig'a har dam oqib zahr.

Zamona zahr solib har zamoni.
Og'izda talxkom etmokka oni.

Bu yanglig' hol ila ul shomi anduh,
Anga anduh yuklab ko'h to ko'h.

O'tub hijron sipohi xayl bar xayl,
Damo-dam boshi uzra o'ylakim sel.

Ko'runub ming balo har dam ko'ziga
Ki, bir soat kela olmay o'ziga.

Chu bo'ldi toqatiyu sabri barbod,
Chekib faryod qildi navha bunyod

Ki: «Ey zolim sipehri kinaparvard!
Chiqording ushbu xoki jismdin gard.

Tariqi zulm yo kin muncha bo'lg'ay,
Jafo qilmoqqa oyin muncha bo'lg'ay!

Ajal tig'in chekib sursang ne bo'ldi,
Meni bir qatla o'ltursang ne bo'ldi?!

G'aribu xastau mahzun emonmu,
Balo vodiysida majnun emonmu?!

Anikim Tengri aylabtur zabardast,
Birovni ko'rsa g'urbat kojidin past,

Kerak lutfu karam bo'lg'ay shiori,
Yo'q ersa qilmag'ay ming zulm bori.

Qayon bordi sening ozarming oxir,
Qaro tufroqqa mehri garming oxir?!

Necha jonioq'a mundoq kecha bo'lg'ay,
Kecha jonioq'a mundoq necha bo'lg'ay?

Boshimq'a ko'rki ne tun kelturubsen,
Demon tun, ne qaro kun kelturubsen?

Qayu tun, qiyrgun ming devi xunxor,
Meni qilding bularg'a qatl uchun xor.

Necha ming yil qilib sayr emdi tolding,
Va yo baxtim kibi uyquq'a qolding?

Degil har kungi goming qoni oxir,
Har oqshomg'i xiroming qoni oxir?

Magar men oh o'qin otkonda kori,
Ayog'ing bo'ldi ul o'qlar figori.

Agar afgor emassen, bir qadam ur,
Gar o'lmaysen, chiqorg'il subh, dam ur.

Ul oy hijronida holimg'a rahm et,
Qaro shom ichra ahvolimg'a rahm et!»

Anga bu holkim oy bo'ldi tole',
Yorutti yerni chun xurshedi lome'.

Base sa'y aylabon bechora qo'pti,
Yangi oydek xam aylab qad, yer o'pti.

Dedi: «Ey tiyra shomim ravshan etgan,
O'lar holatda faryodimg'a yetgan.

Ne bo'lg'ay rahm etib jonioqni olsang,
Ul oyning ko'yi tufrog'ig'a solsang.

Bo'lurdektur adam sori xiromim,
Anga yetkursang oxir dam salomim».

Solur erdi nazar ko'klarga bir-bir
Ki, nogah ko'zlariga uchradi Tir.

Dedi: «K-ey do'stlar holin raqamzan,
Sipehr avroqida doim qalamzan.

Qarog'im aylasang netgay siyohi,
Bitisang holatim sharhin kamohi.

Qachon nur ul quyosh tobidin olsang,
Qoshig'a chirmabon nomamni solsang».

Ko'rungoch Zuhra, un tortib damo-dam,
Qadin afg'ondin aylab changdek xam.

Debon: «K-ey yer uza ko'kdin tarabrez,
Unung jonbaxshu nag'mang ishratangez.

Zamone tori xunyogarlig'ing uz,
O'larmen navhagarlik sozini tuz.

Ul oy bazmida bo'lsang nag'mapardoz,
Halokim navhasin ham aylagil soz».

Ko'rub to'rtunchi manzarni chu xoli,
Debon: «K-ey mehrsiz garduni oli.

Quyoshingni quyoshimdek yoshurdung,
Manga hijron tunin haddin oshurdung.

Yorut olamni, mehring zohir ayla,
Mening bu shomi hajrim oxir ayla».

Ko'rub beshinchi qo'rg'on qahramonin,
Debon ul tunda holining yamonin.

Anga deb: «K-ey shioring kinu novard,
Qilurda qatl tig'ingdek javonmard.

Qiliching aylabon qonimg'a rangin,
Tiriklikdin yetur jonimg'a taskin.

Tanim ul ko'yning boshig'a tashla
Boshimni itlari qoshig'a tashla.

Boqib oltinchi ko'kta Mushtarig'a.
Qilib arz ul saodat axtarig'a.

Ki: «Ey burji sharaf masnadnishini,
Saodat taxtu tojining amini.

Duoye qilki, Haq bersun murodim,
Bu mehnat shomidin bo'lsun kushodim.

Boshimdin hajr shomi dudi ketsun,
Ko'zumga vasl subhi nuri yetsun».

Yettinchi qullag'a aylab guzora
Zuhalg'a der edi aylab nazora

Ki: «Ey bahri viqoru ko'hi tamkin,
Shioru shevang o'lg'ay hilmu taskin.

Vujudung hajr tog'idek garonsang,
Ayog'ing sabr shaxsidek kuhanlang.

Bu dardim ichra ber sabru sabote
Ki, yo'q jonimda hijrondin hayote».

Yana bir huqqa bo'lg'och durrig'a durj,
Kezib ul toram ichra burj bar burj.

Tilab har burj aro mahpaykarini,
Sharaf mehri, saodat axtarini.

Bo'lub chun to'qquzunchi ko'kka sobit,
Nazora aylabon xayli savobit.

Debon har birga dardi holidin roz.
Firoq ichra qatiq ahvolidin roz.

Qilib anjumni ohi dudidin gum,
Bu dudu ashkin aylab charxu anjum.

Debon: «K-ey durri ashkimdin nishon siz,
Bo'lung ashkim duri yanglig' ravon siz.

Hazin ko'nglumki yuz ming pora bo'l mish,
Havosida aning ovora bo'l mish.

Demonkim, har biri bir pora qondur,
Guli anduh bargidin nishondur.

Oling har biringiz bir porasini,
Yig'ib oning tuman ovorasini.

Azimat ko'yiga tez aylang oxir,
Aning boshig'a gulrez aylang oxir.

Demon gulbarg soching osmondin
Ki, yog'durtung yog'in ustiga qondin.

Chu hijroni gunahsiz oldi jonio,
Aning ko'yini tutsun bori qonio».

Bu yanglig' to sahar aylab marog'a,
Qilib yuz mojaro har mojarog'a.

O'lardin benadomatliqlar aylab,
O'zi birla qiyomatliqlar aylab.

Chu bordi quvvati afg'on qilurdin,
O'zi o'ziga qasdi jon qilurdin.

Yana tushti o'lukdek tark etib hush,
Azosig'a bo'lub olam siyahpo'sh.

Yaqosin motamida subh etib chok,
To'kub anjum durin so'gida aflok.

Chu oni g'am tuni olturdi ne sud,
Dam urmoq mehridin subh otasholud.

Bu ermish rasm bermak zoli ofoq,
Chu masnum o'ldi, andin so'ngra taryoq.

Ketur, soqiy, manga taryoqi joni,
Demon taryoq, obi zindagoni.

Yongildim chun topib men hajrdin bahr,
To'kub taryoqni, quy jomima zahr.

XLIV

*Farhodning bandi ochilg'onin va zindondin kanora qilg'onin Xusrav
bilib nigohbonlarga siyosat fikri qilib, yana Farhod ishqiga tog'ining
tig'idin hisob olg'oni va ul ishni bilmasga solg'oni va Shirinning ishq
ahli surud va simoidin aning marsiyasi navhasin istimo qilg'oni va
simo'da vajd ahlidek bexudona yiqilg'oni va Shopurning Farhod tirikligi
xabarin Shiring'a hayot mujdasi yetkurgani va jonbaxsh damidin
jonsiz jismig'a ruh kiyurgani va Shirin kirpikdin xoma murattab qilib
hajr dudasi bila ashkidin qaro murakkab qilib noma raqam urub
Shopur Farhod sori qadam urmog'i*

Bu avroq uzra surgan xomai dard,
Raqam bu nav' qildi nomai dard.

Kim, ul fursatkam Farhodi bexud,
Balo qo'rg'onig'a bo'ldi muqayyad.

Bo'lub asror ulus sirrig'a voqif
Kim, uldur g'ayb asrorig'a koshif.

Fano burjida raxshon axtar uldur,
Vafo durjida ravshan gavhar uldur.

Viloyat mash'alidin jonida nur,
Karomat nuri birla ko'ngli ma'mur.

Qachonkim ko'ngli istar ochilur band,
Alar ko'ngli uchun o'zin qilur band.

Alar jon birla oni aylab ozod,
Hamul ozodlig' birla bo'lub shod.

Valek ul tegrada oning matofi,
Yiroq tushmas edi hargiz tavofi.

Ki, ul holatni ma'lum etsa Parvez,
G'azabdin bo'limg'ay ul elga xunrez.

Valek ul qayddin oning xalosi,
Alar birla tariqi ixtisosи.

Bori Xusravg'a zohir bo'ldi bir-bir
Ki, hukmig'a ne yanglig' etti tag'yir.

Burun qindin chekib tig'i siyosat,
Alarg'a ayladi big'i siyosat.

Chu ish kayfiyatig'a bo'ldi tolib,
Yana ko'ngliga bo'ldi vahm g'olib.

Kim, ul bedildin o'lmas bo'lsa g'ofil,
Afolloh, balki sohibdil, ne bedil.

Bori holig'a chun qildi nazora,
G'arobat fahm bo'ldi beshumora.

Chu el hifzig'a ul shaydoi ayyom,
Yiroq qo'ymas emish ul marzdin gom.

Dedi: «Avloki bilmaslikka solsam,
Eshitsam ham eshitmaslikka solsam».

Topib Farhodni ul rishtada band,
Bu bandi birla Xusrav bo'ldi xursand.

Valek ul vaqtikim Farhodi bedil,
Tutuldi chora aylab «shohi odil».

O'zin qo'rg'ong'a solmish erdi Shopur,
Ani aylab ul ish anduhi ranjur.

Dema ul ranj ila bistarg'a tushti
Ki, gulxan ichra xokistarg'a tushti.

Ishi erdi fig'onu nola qilmoq,
Tanin tosh birla yuz pargola qilmoq.

Ulus onglabki Parvezi jafokesh,
Bo'lub yuz makr birla hiylaandesh.

Tutub Farhodni g'adr aylab og'oz,
Tikib dor o'ldi avval kinapardoz.

Yana ne hiyla ko'rguzdi xayoli
Ki, bedildin qilib maydonni xoli.

Ani to qay taraf ovora qildi,
Bu yanglig' bori daf'in chora qildi.

Hamul holatda Farhodi yagona,
Ne so'zlar birlakim aytib tarona.

Ne so'zkim bo'ldi Xusravdin xitobi,
Savolotig'a ne bo'ldi javobi.

Yana chun qatl hukmin qildi Parvez,
Degon so'zlar nechukkim dashnai tez.

Aning hukmig'a parvo qilmag'oni,
Asosin ko'zga mutlaq ilmag'oni.

So'z ichra fahm o'lub sultonlig' andin,
Xitou Chin eliga xonlig' andin.

Najodi fahm bo'lmoq gavhari ham,
Bulardin faxri yo'qluq bir sari ham.

Bo'lub erdi xaloyiq ichra mashhur,
Yamon, yaxshi demaktin erdi ma'zur.

Ki, el Parvezdin mag'bun edilar,
Dog'i oning uchun maftun edilar.

Deb ul ma'nida tab' ahli g'azal ko'p,
Mug'anniylar yasab savtu amal ko'p.

Chekib dard ahli ohin oshiqona,
Tuzub ul savtlar birla tarona.

Ayolg'u borchag'a Farhod holi,
Surud ul xastai noshod holi

Ki, Xusravg'a ne nav' o'ldi giriftor,
Arolarida ne nav' o'tti guftor.

Bu dam holi dag'i maslum emas, lek
O'luk yoxud tirik ma'lum emas lek.

Bu yanglig' omning savti simoi,
Bo'lub ham erdi Bonu istimoi.

Anga bo'lmay bu g'amda aqlu his yor,
Tahayyur birla yig'lar erdi bisyor.

Bo'lub ko'p g'ussa ul g'amkashg'a zohir
Ki, bu ish bo'lmasun mahvashg'a zohir

Ki, bu nav' anglasa oning so'zini,
Shak ermasturki olturgay o'zini.

Vale gulchehra g'amgin erdi behad,
O'zinda erdi gohi, gohi bexud.

Sezib erdiki ul g'urbat asiri,
Hamono bo'ldi dushman dastgiri.

Yoshurub parda ichra holi zorin,
Nechukkim hullada jismi nizorin.

Bu o'tdin suv bo'lub xorosi oning,
Vale yo'q so'rg'oli yorosi oning.

Chekib hijron aro ohi nihoni,
Qarorib dudi ohidin jahoni.

Magarkim bir kun ul g'amnoki miskin,
Firoq ichra bag'oyat erdi g'amgin.

Chu ko'ngli hajr toshidin siniqtı,
Zamone qasr tomi uzra chiqtı.

Ki, bir soat havoi kasb qilg'ay,
Havodin g'unchadek ko'ngli ochilg'ay.

Qulog'ig'a yetushti bir hazin un
Ki, lahn aylar edi bir zori mahzun.

Ani ul nag'ma lahni zor qildi,
Buzuq ko'ngliga behad kor qildi.

Qulog soldiki abyotin eshitgay,
Surud ichra maqolotin eshitgay.

Anga har bayt bir g'amxona erdi,
Bori Farhoddin afsona erdi.

Ne kelturgan boshig'a charxi kajrav,
Nelarkim ayladi jonig'a Xusrav.

Bayon aylab aning fawtin chekib ho'y,
Demakda fawt qilmay bir sari mo'y.

Eshitgach mahvash ul lahni g'amangez,
Degil bag'rig'a tegdi dashnai tez.

Aningdek chekti bir ohi jigarsoz
Ki, o'chti sham'i mehri olamafroz.

Yuziga boshladi urmoq taponcha,
Boshin dog'i urub yerga yuz oncha.

Sekiz gul bargi birla betaammul,
Sarig' gul uzra oqizdi qizil gul.

Bo'lub barmoqlari qondin hino rang,
Vale ia'li qururdin kahrabo rang.

Sirishki qoni yuz qonida oqqon,
Hamonokim yur erdi qon bila qon.

Bo'lub gulgun hariri chok elidin,
Nechukkim gul yaqosi tong yelidin.

Kelib gulgun hariru parniyoni
Qolog'ay chun oqib har yerda qoni.

Urub gulgun yaqo chok aylaguncha,
Bo'lub zohir gul ichra ikki g'uncha.

Dema g'uncha, iki paykon de oni,
G'am o'qi ko'ksidin o'tkan nishoni.

Iki nargis aro yuz qatra lola,
Sovuq ohi bila gulrang jola.

Ochib sunbulni gulbargi tar uzra,
Savodi shom mehri xovar uzra.

Sochi shominki aylab mehru mah po'sh,
Yuzin ul so'gidin aylab siyahpo'sh.

Yuzi o'tida zulfi anbarolud,
Ul o'tqa chun yog'ib ashki, chiqib dud.

Urunub oncha sho'ru shayn qildi
Ki, za'f aylab, esi ozib yiqildi.

Boshi ustida Bonu ashkrezon,
Qaroru sabri ko'nglidin gurezon.

Bu holat ichra yetti xasta Shopur,
Zamona zarbasidin jismi ranjur.

Yer o'pti Bonu ollinda qo'yub bosh,
So'z aytib, shodmonlig'din to'kub yosh

Ki: «Gardunmasnado, anjumsipoho,
Humoyunorazo, ismatpanoho.

Hamul kundinki shohi kishvari ishq,
Balo avjida raxshon axtari ishq.

Desam shah — shah, desam darvesh — darvesh,
G'aribu xasta Farhodi jigarresh.

Aduvning domi makrig'a bo'lub sayd,
Aning qaydig'a zohir bo'ldi yuz qayd.

Bihamdillah, anga qayd aylagonni,
O'kush talbis ila sayd aylagonni.

Olib bir devkush xoroki ottim,
Jahannam xittasi sori uzottim.

Ko'zum chun orazidin bo'ldi mahjur,
Yotardim go'shalarda zoru ranjur.

Ne sud oning sori bo'lmoqqa ozim,
Ne yuzkim sizga bo'lg'oymen mulozim.

Tuno kungacha erdim zoru g'amkash,
Yiqilg'on bir buzug' ichra mushavvash.

Chu qo'rg'on ichra bo'ldum asru diltang,
Qo'pub tashqari chiqmoq qildim ohang.

Qadam boru uza har sori soldim
Ki, o'zni qal'adin tashqori soldim.

Ki, ul xayl ichra kezib ertau kech,
Topa olg'aymu men andin xabar hech?!

Kirib Parvez o'rdusig'a bu shom,
Tutub har anjuman yonida orom.

Yetib ishratgahu g'amxonalarg'a,
Qulq solur edim afsonalarg'a.

Hamono qat' o'lub gardun nifoqi,
Ajab mansuba tushti ittifoqi.

Ki, ham ushbu kun ul fardi zamondin,
G'aribu xastau bexonomondin.

Ulus ichra hadisi toza erdi,
Bag'oyat bulajab ovoza erdi».

Nechukkim anglamish erdi yako-yak,
Borin sayrodi andog'kim chakovak.

Munga tegruki holo sog' emishtuk,
Yeri gah dashtu gohi tog' emishtuk.

Aodi xavfidin hosil farog'i,
Bo'lub a'dosining chashmu charog'i.

Valoyatdin ko'rub holida partav,
Ani vahm aylab o'lturmakka Xusrav.

Vale aytibki, ul bemisli ayyom,
Agar ul marzdin qo'ysa yiroq gom:

Ani asrar ulusni o'ltururmen,
Ne o'lturmakki, borin kuydururmen.

Bu vahmu bimdin ul bedili zor
Ki, Xusravdin birovg'a yetkay ozor.

Kim, ul bo'lg'ay bu ozorig'a bois.
Jafou qatlu timorig'a bois.

Hamul tog' tegrasidin komu nokom,
Tuta olmas yiroqroq yerda orom.

Chu men oning bu ahvolin eshittim,
Anga bormay ravone sizga yettim.

Kim elning chinu yolg'on so'zlaridin
Ki, ko'prakni yasarlar o'zlaridin.

Bilur erdimki Bonu qayg'ulug'dur,
G'ami Farhod tog'idiin ulug'dur.

Yana ham xo'blar shohini anduh
Bilur erdimki tutmisht ko'h to ko'h.

Dedimkim, sizga dey avval xabarni,
Qilay xandon burun gulbargi tarni.

Yana sizdin anga ham ko'z tutay so'z,
Borib oning yuzidin yorutay ko'z.

Tavaqquf so'zgakim dersiz etaymu,
Yo'q ersa so'z, anga botroq ketaymu?

Mihinbonu bu yanglig' so'rdi posux
Ki: «Ey alfozi xush, diydori farrux.

Takallumlarki lafzing surdi darham,
Jarohatliq ko'ngulga erdi marham.

Sening hajringda erduk asru noshod,
Yana Farhod hajrin qilma xud yod.

O'zungni hajridin ozod qilding,
Aning hajri g'amidin shod qilding.

Nedur ikki qadah tutqon zamon no'sh.
Yana zahri halohil tutmog'ing qo'sh.

Borur bo'lsang anga e'lomimiz ko'p,
So'zumiz behadu payg'omimiz ko'p.

Sumanbar holatin ham sharh qildi
Ki, ne so'z anglab ushbu dam yiqildi.

Bihamdillahki, ko'rduk seni bori,
Ani ko'rgoncha bo'ldi e'tibori».

Debon yig'lashtilar ko'p ul, dag'i bu,
Hazin Shopur ila dilxasta Bonu.

Ikavlon munglashib, so'zlar qilib yod,
Yetishganni falakdin zulmu bedod.

Debon Shopur ul dilxasta holin,
Mihinbonu debon mahvash malolin.

Bu yanglig' qissalar o'tkuncha laxte,
Yotib Shirin nechukkim sho'rbaxte.

Dimog'ig'a tutub har dam buxurot,
Ani o'z holig'a kelturdilar bot.

Ko'z ochqoch ko'rdi Shopuri hazinni,
Yana yod etti Farhodi guzinni.

Biyik un chekti andog' bexudona
Ki, afg'onidin o't chekti zabona

Ki: «Ey Shopur, qaydin bo'yla yetting,
Kelibsen fard, Farhodingni netting?

Hamul kun mehr ko'sin urmish erdim,
Borur chog'da sanga topshurmish erdim.

Rafiqu yorliq mundoq bo'lurmu,
Amonatdorliq mundoq bo'lurmu?

Manga o'z g'oyibimdin bir nishon ayt,
Desangkim, hajridin o'lmay, ravon ayt.

Gar etsang maksu, nogah chiqsa jonim,
Yaqin bilkim erur bo'yningg'a qonim».

Dedi Bonuki: «Ey jonimg'a payvand,
Labing la'li kelib bag'rimg'a parkand.

Zamone iztirobing topsa taskin,
Base so'z arz etar Shopuri miskin

Ki, har birdin yetib yuz komu rohat,
Butar ham yangi ham eski jarohat».

Eshitgach bo'yla so'z sham'i Tirozi,
Kuyub, zohir bo'lub ashki niyozi.

Dedi: «K-ey misli yo'q ustodi naqqosh,
Demay naqqoshkim, yoru qarindosh.

Ne der bo'lsang o'zungni tutma ma'zur».
Ravon bunyod qildi xasta Shopur.

Ishin Farhodning andoqki bildi,
Borin Shirin qoshida arz qildi.

Anga tegruki holi ul tirikdur,
Vale hajringda holi bas irikdur.

Borur erdim anga zoru jigarxor,
Dedim avval seni aylay xabardor.

Agar mahvashqa yo'l topmay maloli,
Iki-uch nukta yozsa sharhi holi.

Borib ollinda mo'jiz ko'rguzurmen
Ki, o'lgan bo'lsa dog'i turguzurmen.

Pari paykar dedi, jonimg'a minnat,
Ravon qo'ptiyu qildi azmi xilvat.

Bitidi dard ila bir turfa maktub,
Demay har satrikim, har lafzi marg'ub.

Chiqib Shopurg'a topshurdi filhol,
Ul olib yo'l sori gom urdi filhol.

Qilib yo'l qat'ini eldin nihoni,
Angachakim eshit mish erdi oni.

Yetishti ul saharkim, shomi Farhod
Tong otquncha qilib jonig'a bedod.

Borib erdi o'zidin zoru mahjur
Ki, yetti qoshig'a farzona Shopur.

Qilib ram tegrasidin vahsh ila tayr,
Borib qoshig'a ul payki sabuksayr.

Ko'rub andoqki oni ko'rmasun ko'z,
Ne jismi ichra jon, ne og'zida so'z.

Chekib afg'on olib qo'ynig'a boshin,
Yuziga ul sifat yog'durdi yoshin

Ki, ul yanglig' gulob urg'och yuziga,
Ochib bedil ko'zin, keldi o'ziga.

Chu ul ko'rди muni, bu ko'rди oni,
Ikoylon tortibon muhlik navoni.

Solibon bir-birining bo'ynig'a qo'l,
Anga gah bu, munga gah yig'ladi ul.

Chekib andoq bu oshub imtidodi
Ki, qon yig'lab alarg'a tog'u vodi.

Ayog'in o'pti Shopuri g'amandud,
Chiqordi qo'ynidin maktubi maqsud.

Olib Farhod chunkim oichti noma,
Tani za'f ayladi andoqki xoma.

O'qumoq boshlag'och ul zori mahzun,
Bu erdi noma alfozиг'a mazmun.

XLV

Shirinning nayi kilki shakarrezlik, balki sahifai kofurig'a mushkbezlik qilg'oni va hajr qaro shomi mushkidin ro'zgori tiyra bo'lub ul royiha yabusatidin dimog'i za'fi quvvatin va sudoi shiddatin va nomus pardalari nofasida ishq g'ammoz mushki isin nihon asramoq suubatin raqam urg'oni va Farhod o'qub aning sunbuli mushkinidek pechu tobdin esi ozg'oni va bexudona aning nomasig'a javob yozg'oni

«Aning hamdi bila bu nomai dard
Ki, soldi dahr aro hangomai dard.

Vafo ahlini qilg'on mazhari qahr,
Solib komig'a hijron jomidin zahr.

Ko'rub ishq ahlig'a kuymoklik avlo,
Jaloliyat bila aylab tajallo.

Urub chun ishq barqin betaammul,
Agar sarvu agar xaskim qilib kul.

Muhabbat selig'a berganda bedod,
Yiqarda demayin vayronu obod.

Yeturgach g'am yelingan turktosi,
O'chub teng mash'alu sham'i Tirozi.

Qilib chun mehnat o'ti dudini fosh,
Agar ko'ru agar bino to'kub yosh.

Sinib g'am toshidin yetkursa kina,
Agar yoqut agar xud obgina.

Somong'a gar berib ranji nihoni,
Hamul kohivash aylab kahraboni.

Agar bulbul fig'on qilmog'i ondin,
Bo'lub gul jaybi choki dog'i ondin.

Ham ondin zarra tobu iztirobi,
Ham ondin mehri raxshon so'zu tobi.

Bitib chunkim berib insho kushodi
Kim, ushbu noma yo'q, mehnat savodi.

Demon bir sham'din parvona sori,
Samandardin bir otashxona sori

Ki, ya'ni men zaifi xastajondin,
Malolat qal'asiga posbondin.

Sangakim qal'ang o'l mish ko'hi anduh,
G'amu dardu firoqing ko'h to ko'h.

Nedur ahvoling, ey zori g'aribim,
Visolim davlatidin benasibim?

Chekardin g'am tog'in holing nechukdur,
Bu yukdin jismi chun noling nechukdur.

Qatiq g'urbat aro holing ne erkin,
Achiq furqatda ahvoling ne erkin?

Firoq ichra nechukdur jismi zoring,
Ne yanglig' to/lg'onur o't ichra toring?

Sochim fikrida tunlar aylasang pech,
Qarorurmu jahoning tun kibi hech?

Qoshim mehrobini yod aylagan dam,
Yangi oydek bo'lurmu qomating xam?

Ko'zum fikri ichingga solsa qayg'u,
Balo har go'shadin tug'yon qilurmu?

Chu mujgonim g'amidin chiqsa ho'yung,
Bo'lurmu bir tikon har tora mo'yung?

Qarog'imni taxayyul aylagan chog',
Xayoling shaxsi o'rtarmu yangi dog'?

Engim gulbargidin bo'lg'onda mahzun,
Yuzung gul-gul qilurmu ashki gulgun?

Qilib xolim g'ami ko'nglungga kinlar,
Qo'narmu ul yarang uzra chibinlar?

Yuzum hajrida to'ksa ko'zlarine suv,
Quyosh ruxsorig'a boqqung kelurmu?

Ko'zung la'lim g'amidin to'ksa qon yosh,
Bo'lurmu la'l ul qon birla har tosh?

Tiling qilsa hadisimdin rivoyat,
O'zung birla qilursenmu hikoyat?

Tishim yodida ko'nglung cheksa nola,
Yoshingni sovuq oh aylarmu jola?

Zamiring qilsa og‘zimni tavahhum,
Adam yo‘lida aylarmu o‘zin gum?

Zanaxdonim bila zulfi girihgir,
Hazin ko‘nglungga erkin chohu zanjir?

Qarog‘im durri ashking qilsa kavkab,
Bo‘lurmu ko‘zlarining durdin labo-lab?

Qadim hijroni bo‘lsa kinaxohing,
Chiqormu sarv yanglig‘ dudi ohing?

Xayol etsang xiromimdin shamoyil,
Ravoning chiqqali bo‘lurmu moyil?

Belimdin za‘f bo‘lsa ko‘nglunga hol,
Bo‘lurmu mo‘yadin mo‘, noladin nol?

Tanim siymi ichingni qilsa mahzun,
Bo‘lur erkin yuzung ul g‘amdin oltun?

Maqoming tog‘ yo sahromu erkin,
Yoningda bistaring xoromu erkin?

Humoyi ishrating ma’dum ekinmu,
Boshingg‘a soya solg‘on bum ekinmu?

Kiyik erkin yururda rahnamoying,
Qulon erkin samandi bodpoying?

Sharafdin bo‘lg‘on ermishsen Sulaymon,
Mening birla unutma ahdu paymon!

Vuhush ermish sening ollingda xodim,
Sibo‘ ermish tobug‘ingda mulozim.

Bahoyim tobii farmoning ermish,
Janohi tayr shodurvoning ermish.

Chu sen topting Sulaymonliq maqomin,
Demon qil manga Bilqis ehtiromin.

Agar Bilqisdekk yoru azizing
Bo‘la olmon, ham o‘lg‘aymen kanizing.

Bir ish Bilqisliqqa bo‘lsa mone’,
Sulaymong‘a pari ham keldi tobe’.

Agar Bilqis bo‘lmoq yo‘qsa haddim,
Pariliqdin xud o‘lmas qilsa raddim.

Ne bo‘lg‘ay erdi charxi zulmpesha,
Meni sendin judo qilmay hamesha.

Xiroming chog'i yo'ldosh o'lSAM erdi,
Sukuning vaqtI qo'ldosh o'lSAM erdi.

Quyosh yanglig' bo'lub kunduz qarining.
Bo'lub tun soya yanglig' hamnishining.

Tikon kirsa kafingga'a kinasidin,
Chiqorsam erdi kirpik ignasidin.

Ayog' sunsang bo'lub g'amdin xaroshing.
Mudom o'lsa edi qo'ynumda boshing.

Ko'rUB xoru xas o'rnungda nihoni,
Sochim birla supursam erdi oni.

Chu bilsam garddin ko'nglungda qayg'u,
Yer uzra ashkdin sepsam edi suv.

Boshingg'a tushsa mehnat shomi jovid,
Yuz ochib zohir etsam erdi xurshid.

Agar joningg'a qasd etsa uzun kun,
Sochim yetkursa erdi anbarin tun.

Yuzungni olmasam erdi engimdin,
Aritsam erdi ashkingni yengimdin.

Junun ta'vizig'a ko'rganda moyil,
Qo'l etsam erdi bo'ynungg'a hamoyil.

Tilar bo'lsang yuzung ko'rmakka ko'zgu,
Yuzum yuzungga tutsam erdi o'tru.

Suv istab tushsa o'tlug' ko'nglunga jo'sh,
Labimdin tutsam erdi chashmai no'sh.

Damo-dam aylabon hamdamlig'ingni,
Kecha-kunduz qilib mahramlig'ingni.

Tunungda sham'i majlis bo'lSAM erdi,
Kun o'lsa yoru munis bo'lSAM erdi.

Chu aylabtur sipehri tezraftor,
Seni bir yon, meni bir yon giriftor.

Kishi gar ko'ksini yuz pora qilsun,
Falak bedodig'a ne chora qilsun?!

Aning bedodidin kim bo'lsa noshod,
Qilur jonig'a bedod uzra bedod.

Necha sen bastai bandu balosen,
Balolar bandi ichra mubtalosen.

G'amu dardingcha dard imkoni yo'qtur,
Balou mehnating poyoni yo'qtur.

Vale bo'l mish jahon ahlig'a ma'lum
Ki, ilgingda qotiq xoro erur mum.

Chekarga dardu anduh jur'ating bor,
Balo tortarg'a sabru toqating bor.

Agarchi furqatimdin notavonsen,
Vale ham ersenu ham pahlavonsen.

Agar tug'yon qilur hijron maloli,
Qilursen oh ila ko'nglungni xoli.

Mashaqqat o'ti qilsa jisminga kin,
Berursen ashk seli birla taskin.

Yetishgach dard chun har yon ketarsen,
Fig'onu po'ya birla daf' etarsen.

Agar ko'ksungga ursang g'ussa toshi,
Vagar joningga mehnat durboshi.

Nekim qilsang so'zi sig'mas kishining
Ki, bu tavri bo'lur oshiq ishining.

Meni zoru zaifu poshikasta,
Boshimdin to ayoq a'zo shikasta.

Firoqing tig'idin yuz pora jonom,
Ne jonom, balki jismi notavonim.

Kuyub hajr o'tidin jonus ko'ngul ham,
Ne kuymakkim, bo'lub yuz qatla kul ham.

Ichimga shu'lai ishqing tutoshib,
Tutoshib demakim, boshimdin oshib.

Ichimda bo'lsa yuz o't oshkoro,
Nafas dudin urarg'a qayda yoro?!

Gar o'lsa la'l birla ko'zlarim kon,
Oqizmoq qatraye andin ne imkon.

Necha xotun kishi bor ersa taysan,
Bo'lub ozodalig'da sarvu savsan.

Jamol ichra mahi tobondin afzun,
Mahi tobomni qo'ykim, ondin afzun.

Anga yaxshiki aylab dilraboliq,
Vafo ahlig'a qilg'ay bevafoliq.

Haq andin asrasunkim ul zabunvash,
Birovning ishqidin bo'lg'ay mushavvash.

Girihlar hajrdin qoshig'a tushgay,
Girihlik ishq ishi boshig'a tushgay.

Ne ishq o'tig'a kuymaklikka tobi,
Ne andin qurtulib joni xarobi.

Ayog' ostig'a qolsa notavon mo'r,
Ketursa qatlig'a yuz ajdaho zo'r.

Chu ul bo'lmish xaloyiq poymoli,
Yuz ajdar changida bo'lg'ay ne holi.

Chaqilsa barq olam ichra bebok,
Tura olg'aymu o'trusida xoshok?

Bu mushkilroqki mundoq zoru bedil
Ki, bedilliq erur jonig'a mushkil.

Anga bir yon erur yuz muncha afsus,
Yana bir yon hijobi nangu nomus.

Nihoni ursa tun-kun yuz tuman pech,
Agar nomusi bordi borchasi hech.

Bag'oyat mushkul ish ermish, bag'oyat
Ki, oshiq nangu nom etgay rioyer.

Uchursa ohi yetti ko'k niqobin,
Yuzidin ochmag'ay burqa' hijobin.

Demon mendin sening darding erur kam,
Sening ham ko'pturur darding, mening ham.

Vale yuz muncha dardi toza birla,
G'amu anduhi beandoza birla,

Chu dardu g'urbatingni yod etarmen,
Hazin jonimg'a yuz bedod etarmen.

Agarchi bo'lg'oli ishqing asiri,
O'tar aflokdir ohim nafiri.

Dame xush urmadim afg'on ichinda,
Dame xush bo'l madim hijron ichinda.

Olib dushman sipohu afsarimni,
Qilib toroj mulku kishvarimni.

Menu xaylim nechukkim bumi manhus,
Bo'lub bir g'or aro tog' ichra mahbus.

Munungdek mulkning shohu faqiri,
Bo'lub boshdin-ayoq dushman asiri.

Tutulg'onlar qilib jonini taslim,
Qutulg'onlarni har dam o'lturub bim.

Bular elga mening ishqim ishidin,
Qulog'im yolqibon el qarg'ishidin.

Qilib joning'a qasd eldin uyotim,
O'chub Bonu uyotidin hayotim.

Vale yuz muncha mehnat bo'lsa erdi,
Ne yuz, ming muncha shiddat bo'lsa erdi,

Seni ko'rsam edi nogoh-nogoh,
G'amim yo'q erdi billoh, summa billoh.

Bu dam hamkim firoqingdin o'lubmen,
Yuz o'lgandin ham ortuqroq bo'lubmen.

Hayotim vaslinga ummid ilandur,
Umid ul rahmati jovid ilandur.

Agar hajringda yuz yil g'ussakashmen,
Agar vasling umidi bo'lsa xushmen.

Tavaqqu' ulki bu oshufta noma
Ki, bu oshufta qildi naqshi xoma.

O'qub mazmunidin olsang hisobin,
Karam aylab yiborgaysen javobin

Kim, ul har g'ama bo'lg'ay hirzi joniof,
Balou g'ussadin xatti amonim.

Chu bo'lsang holima ogohu a'lam,
Javobin ham yibor, vallohu a'lam».

O'qub bu nomani ul zori badhol,
Ko'p urdi tob jismi o'ylakim nol.

Gahi bexud chekar erdi fig'oni,
Qo'pub yuz charx urar erdi zamoni.

Junun osorini ko'p zohir etti,
O'ziga keldi gohi, goh ketti.

Junundin garchi ko'p bo'ldi nafiri,
Yo'q erdi noma yozmoqdin guziri.

Chiqordi noma asbobini Shopur,
Murakkab aylamakka mushku kofur.

O'zin devona bir dam zabit qildi
Kim, ul dardu balo sharhi yozildi.

Berib Shopurni qildi ravona,
O'zi dard o'ti ichra qoldi yona.

Yugurdi nomabar chun noma olib,
Ne nav' o'lса o'zin qo'rg'ong'a solib,

Yetib mahvashning ollinda yer o'pti,
Bitikni yerga qo'ydi, dog'i qo'pti.

Sumanbar yig'layu xilvatqa kirdi,
Sarodin hujrai mehnatqa kirdi.

Ochib chunkim o'quy boshlodi oni,
Bu yanglig' erdi ul g'am dostoni.

XLVI

Farhodning Shirin nomasi muqobalasida xoma uchin metini no'gidek tez etib, ul xoma bila varaq taxtasin metin xoro taxtasig'a tekondek otashangez qilg'onini va pari afsunidin ajz zohir qilib, telbalardek o'zin itlar silsilasig'a tortib loba ko'rguzgonini pari paykar o'qub, parizadalardek iztirobqa tushub, ko'ngli qushi majnuni sori parvoz qilib, ani ko'rarga ko'zi uchqoni, balki majnuni uyqu xaylidek aning ko'zidin uchqoni

Aning oti bila bu g'am savodi
Ki, naqshi kilkidur olam savodi.

Yorurg'a husn sham'i shomi dayjur,
Chiqorib ishq barqi noridin nur.

Chekib chun ishq norining duxonin,
Qarortib dard elining xonumonin.

Quyoshdek kimning aylab husnin ofot,
Ulusni qo'zg'abon andoqki zarrot.

Anikim oshiq aylab zarra monand,
Qilib sargashtaliklar birla xursand.

Angakim bermayin o'z mulkidin bahr,
Qilib g'urbat mayin talx o'ylakim zahr.

Diyoru yor dardin qattig' etgan,
Firoqu hajr jomin achchig' etgan.

Birovgakim berib g'urbatda maskan,
Jahon ahlin qilib jonig'a dushman.

Anikim do'stdin aylab tarabnok,
Ulus dushmanlig'idin bermayin bok.

Chiqorur elni g'am hangomasidin,
Qilib masrur dilbar nomasidin.

Balo tog'in sarosar xora qilg'on,
Anga ishq ahlini ovora qilg'on.

Muhabbat dashtini qilg'on baloye,
Etib har mo'rin oning ajdahoye.

Surub chun nuktani hamd ichra laxte,
Deb andin so'ng nechukkim sho'rbauste

Ki: «Bu mehnat o'tining dostoni,
Savodi g'ussa dudidin nishoni.

Tikondin yo'qki sarvu yosaming'a,
Tomug'din balki firdavsi baring'a.

Tomug'ni qo'yki, ohin tortqon kun,
Bo'lub bir do'zax ohidin har uchqun

Ki, ya'ni men g'aribi notavondin,
Tutulg'on zor ko'ngli xasta jondin.

Ko'ngul bo'lg'on baloyi joni oning,
Borib jondek ko'ngul olg'oni oning.

Angakim yo'q hadim jonon demakka,
Qayu jonon demakkim, jon demakka.

Va lekin chun junun ma'zuridurmen,
Junun birla jahon mashhuridurmen.

Nedinkim ofatim bo'lg'on paridur,
Pari yo'q, odamilar sarvaridur.

Ishim chun telbalikka topti payvand,
Ajab yo'q, so'z desam devonamonand.

Junun ahli hadisi borsa har yon,
Bo'lur zohir xirad ahlig'a hazyon.

Paridin noqili afsonadurmen,
Ne tong sahv o'lsakim, devonadurmen.

Va lekin keldi chun Layli misoli,
Qilay Majnun kibi ko'nglumni xoli.

Nigoro, mahvasho, iffatpanoho,
Jahon mahvashlarig'a podshoho!

Sanga haddim yo‘q o‘lmoq nuktapardoz,
Tilarmen itlaringga aytmoq roz.

Nedur ko‘yung aro itlarg‘a holat,
Farog‘at birladurlar, yo malolat?

Kecha ul ko‘y aro qilg‘onda faryod.
Qilurlarmu bu itgan itni ham yod?

Yig‘ilib halqa urg‘on mojaroda,
Meni yo‘qlarmu erkinlar aroda?

So‘ngak chaynarda aylab qahru kinlar,
Qurug‘ jismim sog‘inurmu ekinlar?

Qilurda tu’ma toshdin yonchqon bosh,
Bilurlarmukin yer boshim nelar tosh?

Su sori tillari qilg‘on zamon mayl,
Sog‘inurlarmu ashkim suyini sel?

Bo‘yinlarig‘a sagbon cheksa zanjir,
Sog‘inurlarmu zanjirimni bir-bir?

Qilodang tavqidin har dam topib zavq,
Sog‘inurlarmu tushkan bo‘ynuma tavq?

Yotib bosh qo‘ysalar ul ostong‘a,
Qolur erkinmu yer bu notavong‘a?

Bilibkim manga ne yetmish qazodin,
Ulurlarmu ekin har tun azodin?

Hinodin qo‘llarin ko‘rganda rangin,
Ko‘zum qonin sog‘inurlarmu erkin?

Rasan topsa bo‘yunlarig‘a payvand,
Bilurlarmu ekin bo‘ynumda yuz band?

Bular ichra bor erdi bir zaif it,
Meningdek zoru majruhu nahif it.

Tani zoru so‘ngak birla bo‘g‘unlar,
Mashaqqat torig‘a solib tugunlar.

Qulqodin ikki yuzga parda solib,
Yuzin ochmoqqa itlardin uyolib.

Qilibon quyrug‘in sudrarni pesha,
Horib ul yukni tortordin hamisha.

Chibinlar jismini majruh etar chog‘,
O‘luksa uzra andoqqim suruk zog‘.

Ichimdek xasta jismining xaroshi,
Boshimdek, dard tufrog'ida boshi.

Ichimda hajr o'qi solg'oncha yora,
Qo'turdin oncha zaxmi oshkora.

Mening zaxmimdag'i qonlar nihoni,
Nihon aylab aning zaxmini qoni.

Meningdek za'f o'tidin jonida o'rt,
Yuzung ko'rmaq xayolidin ko'zi to'rt.

Vafo bobida ikkimizda da'vo,
Muhabbat shartida ham bizda da'vo.

Topib o'z holatin bu notavonda,
Manga ulfat tutub ul ostonda.

Mening holimg'a ul aylab tarahhum,
Anga ul nav'kim ahli tana'um.

Ko'rubmen anda mardumlig' nishoni,
Ko'zumda indabon mardumdek oni.

Ko'zum qonining oqmog'in chu boqib,
Aning dog'i ko'zumdek qoni oqib.

Rafiq erdi manga men ham rafiqi,
Mening holimg'a rifq oning tariqi.

Ne erkin za'f ichinda holi, yo Rab,
Bu itdekmu ekin ahvoli, yo Rab?!

Toporda ostoningda panohi,
Meni ko'zlarimu erkin goh-gohi?!

Ko'ngulda o'yakim dardi nihoning
Kirarmenmu ekin ko'ngliga oning?

Yalar vaqtı jarohatlarni darham,
Bilurmu, yo'q mening zaxmimg'a marham?

Ayog'i ko'yunga gah-gah yetarmu?
Agar yetsa bu itni yod etarmu?

Sanga jonni fido qilmoq havosi,
Ne haddimkim bo'lay ul it fidosi?

Sening holing so'rarg'a qayda yoro.
Bas oning holin etsam oshkoro.

Bukim maktub aro durlar qilib darj,
Latoyif naqdi ko'p aylab eding xarj.

Aning uzrida ojizdur bayonim
Ki, har harfig'a bo'lsun sadqa jonio.

Deb erding menda ham ko'ptur g'amu dard,
Bu so'zdin kuydi joni dardparvard.

Meningdek yuz tuman ming o'lsa har dam,
Muborak xotiringg'a bo'lmasun g'am!

Bitib erdingki, sen gar notavonsen,
Va lekin g'am chekarga pahlavonsen.

Agar tog' o'lsa, teshangdin nigundur,
Va gar sher o'lsa, panjangdin zabundur.

Manga ul zo'ru shavkat qayda qolmish,
Nafas urg'uncha quvvat qayda qolmish?

Men ul mo're dururmen zoru ojiz
Ki, andoq azj aro yo'q mo'r hargiz.

Ilayimda kesak ko'hi balodur,
Ko'zumga pesa rishta ajdahodur.

G'amingdindur manga tobu tavon ham,
Erur darding chekardin quti jon ham.

Necha ishqingdin o'lsa jismima zo'r,
Va lekin ajdahoni ishq etar mo'r.

Va gar xud mo'r erur pomoli oning,
Xayol etkim, ne bo'lg'ay holi oning?

Raqam aylab edingkim, taxtu johim,
Diyoru kishvaru xaylu sipohim.

Menu Bonu bo'lubturbiz hisori,
Hisori mehnat ichra ko'hsori.

Bu so'zning gar javobin ayta olmon,
Vale ayturda ojiz dog'i qolmon.

Bitilgan so'z erur boshtin-ayoq rost,
Bu nav' ermish azalda Tengriga xost.

Kishiga har nekim kelgay qazodin,
Davoye yaxshiroq yo'qtur rizodin.

Bilurmenkim ne kel mish kishvaringga'a,
Ne bir kishvarki xaylu chokaringg'a.

Vale ulkim erur xaylu sipohing,
Muteu banda, balkim xoki rohing.

Alardin gar biri tutsang meni ham,
Biri ham yo'qki, tutsang barchadin kam.

Agar insofni tortib arog'a,
Taammul aylasang bu mojarog'a.

Manga yetgan baliyat ko'pu ozi,
Bori birla bo'la olur muvozi.

Desang mehnatqa sen erding sazovor,
Alarg'a zulm qildi charxi davvor.

Fido borig'a joni notavonim,
Ne qilsang ham turubdur xasta jonim.

Gar ermas muncha birla ham kifoyat,
Mening bo'ynumg'a yuklarsen jinoyat.

Yo'lingda bor esam tufrog'din kam
Va lekin chiqmadim tufrog'din ham.

Manga ham bor edi erkin diyore,
Diyorim xayli ichra iqtidore.

Atom shoyadki xoqon erdi erkin.
Necha iqlim uza xon erdi erkin.

Yetib erdi ekin boshimg'a toji,
Ayog'im ostig'a ham taxti oji.

Xitou Chin aro o'n ikki ming shahr,
Topar erdi ekin hukmum bila bahr.

Munga loyiq sipohu xaylu johim,
Tariqi sultanatda dastgohim.

Yetib chun ishq xayli turktozi,
Haqiqiy ishq, yo'q ishq majozи.

Balo xayli aro bechora bo'lmoq,
Diyoru mulkdin ovora bo'lmoq.

Tuman ming odami gar banda, gar xayl,
To'kub bu so'g aro ashk o'ylakim sel.

Ato birla ano qolib azog'a,
Necha ming shahr eli ranju anog'a.

Alarni davri charx aylab adamvor,
Mening jismimni xud tufroqqa hamvor.

Yana ko'rkim, havodis toshidin dard,
Chiqorib har dam ul tufroqdin gard.

Azaldin ishq ekan bo'lsa sirishtim,
Qazodin dardu mehnat sarnavishtim.

Bu ishda kimga tig'i ta'n uroyin,
O'zumni yo'qsa kimni yozg'uroyin

Ki, yuz mendek, tuman andoqli Xusrav,
Habo bo'lsa, qazo ollinda bir jav.

Nekim bo'lsa qazoi osmoni,
Kishiga bo'lmas isnod etmak oni.

Qayon erdim, qayon chekti jununum,
Junundin yova so'z bo'ldi fununum.

Yozarda nomani hushumdin ozdim,
Junundin hech bilmonkim, ne yozdim.

Chu men devona o'zdin erman ogoh,
Ne sahv ettim raqam, astag'furulloh.

Xato, afv et qalamg'a bu raqamdin
Ki, majnunlar bo'lur ma'fu qalamdin.

Qalamg'a chun tugondi safshada sayr,
So'z itmomi edikim «tamma biltaxyr!»

Pari paykar o'qug'uncha bu maktub,
Nihodidin chiqib yuz qatla oshub.

Tanida noma chirmar ip kibi tob,
Vale ul ipga tob ul jismi betob.

Qo'yub yerga shag'abdin har zamon yuz,
Qadi g'amdin dame xam, bir zamon tuz.

Chekib gardung'a ohining sharorin
Ki, o'rtab ul sharar sabru qarorin.

Bo'lub bir lahza ko'ngli ishratanduz,
Tirik erkonga Farhodi jigarsoz.

Zamone nola tortib furqatidin,
Chekib vo hasratolar hasratidin.

Qilib Bonug'a arz ul turfa maktub
Ki, boshtin to ayog'i erdi marg'ub.

Qilib Bonu dog'i ko'p nomadek pech,
Davoye topmayin ul dardig'a hech.

Bilib ul xasta holotin kamohi
Ki, bor ermish duri daryoi shohi.

Ikisi ko'z yoshidin ko'p sochib dur,
Aning holig'a yeb har dam tahassur.

Qilib Shopur izzu ehtiromin,
Burung'idiñ biyik aylab maqomin.

So'rub Farhodning holini bir-bir,
Ikov yig'lab bu qilg'on soyi taqrir.

Ne xushtur topsa bir mahjuri jovid,
Birovdin noumid o'lg'onda ummid.

Navoiyg'a talab, yo Rab, shior et,
Necha navmid esa, ummidvor et!

Ketur, soqiy, mayu bir dam oyilma!
Meni ham darddin navmid qilma.

Umidimg'a meni xursand etgil,
Umidim buki, ummidingga yetgil!

XLVII

Farhod ko'ngli jarohatlari Shirin nomasi navardidag'i kalomi Masihi Maryam, balki ul kog'azg'a chirmab yiborgan marhamlaridin o'ngalmoqqa yuz qo'yg'oni va Shirin bag'ri haroratlari Farhod bitigi mazmunidin, balki Maryam rishtasig'a chirmab yiborgan isitma ta'vizi afsunidin taskin topqoni va bu silsilai muhabbatni Shopur mutaharrik qilg'onin Xusrav anglab ani salosili mehnatqa tortqoni va Farhod halokig'a charx zolidek tadbir qilg'oni va aning umri zavoli tadbiri topilg'oni

Bu maxfiy nuktaning mushkilkushoyi,
Bu yanglig' bo'ldi ma'ni rahnamoyi

Ki, chun Shopur ul ikki notavondin
Shikasta jism ila ozurda jondin

Yeturdi bir-biriga nomai shavq,
Qiziq bo'ldi yana hangomai shavq.

Xabar Xusravg'a yettikim rasule,
Rasule yo'qli, josusi fuzule.

Ham eltur telbadin ul oyg'a payg'om,
Hamul oydin berur majnung'a e'lom.

Aningdek ishq bozori erur tez
Ki, bo'lg'udek durur yuz fitna angez.

Hamono dashtdin devona Farhod,
Hisori fitnadan huri parizod.

Debon bir-birga yuz afsunu nayrang,
Aningdek aylagaylor bir yon ohang.

Ki, Xusrav topmag‘ay gardin alarning,
Ne sud ul dam yemak dardin alarning.

Agar ham topsa tortib ko‘p uqubat,
Saranjomida bordur ko‘p suubat

Ki, chu devona minsia devzode,
Yonida ul sifat huronajode.

Harifi ermas oning yuz ming odam
Ki, bo‘lg‘ay har biri ish vaqtı Rustam.

Chu erdi maskani bu qal‘a tog‘i,
Yalang majnun kibi boshtin-ayog‘i.

Vujudi hajrdin zoru zabun ham,
Qadi g‘am toshi tortardan nigun ham.

Olib bir toshkim a‘dog‘a otti,
Ne Xusrav, bir cherik ko‘nglin ushotti.

Qachonkim minsia gardunpaykari tez,
Qo‘lida chekkan o‘lsa tig‘i xunrez.

Erur Xusravg‘a bas andishai xom,
Qayon ul borsa qo‘ymoq ul taraf gom.

Chu bu afsonani fahm etti Parvez,
Tafakkur o‘ti tushti ko‘ngliga tez.

Hamul yerdinki erdi xasta Farhod,
Bu yerga tegrukim ul sarvi ozod.

Ne yo‘lkim bor edi aylab kaminalar,
Kamingahlarda qo‘ydi ahli kinlar

Ki, ter gab borg‘anu kelgan kishini,
Tafahhus aylabon har kim ishini.

Aningdek kimsa uchrab yo‘llarig‘a
Ki, taqrir o‘ldi kirsa qo‘llarig‘a.

Keturgaylar ani Parvez uchun tez,
O‘zi bilgay nechukkim qilsa Parvez.

Qazodin ul iki-uch kunda Shopur
Topib Farhod pobo‘sig‘a dastur.

Parivashdin yana bir noma olib,
Borur erdi sabodek po'ya solib.

Chu toptilar ul el, qilg'onni matlub,
Tafahhus qilg'och oni, chiqti maktub.

Bitik birla o'zin Xusravg'a filhol,
Tavaqqu'lar bila qildilar irsol.

Chu bu nav' ish ayon qildi zamona,
Bo'lub Xusrav bag'oyat shodmona.

Qilib ul elga ulkim sharti ehson
Ki, bu mushkil alardin bo'ldi oson.

O'qudi chun ochib ul turfa noma,
Quyi solib boshin andoqki xoma.

Chiqordi ul savodi anbarolud,
Savodi xoma yanglig' boshidin dud.

Savodi erdi mehnat dudasidin,
Balo bozori mushki sudasidin.

G'am ahlining savodi motami ul.
G'alat qildim, savodi a'zami ul.

Ayoqdin-boshqa dardu g'am nishoni,
Bori mehru muhabbat dostoni.

Xazoni hajr ketmakning navidi,
Bahori vasl yetmakning umidi.

Midodi mushki diljo'yи muhabbat,
Kelib har harfidin bo'yи muhabbat.

Hikoyatlar sarosar mahramona,
Bo'lub har birda zohir yuz nishona.

Vafodinkim bo'lub har so'z adosi,
Bo'lub har so'zda bir-birning fidosi.

Burung'i nomalardin ko'п surub roz.
Vafou mehr anga anjomu og'oz.

Vafodin va'dau paymonlar aylab,
Bu paymonlar uza aymonlar aylab.

Bo'lub ko'п zikr maktub ichra Parvez,
Ani deb gohi zolim, gohi xunrez.

Bitib Armanni vayron qilg'onini,
Ulusqa g'orati jon qilg'onini.

Qilib ishqida yuz ming ta'na og'oz
Ki, ulkim, ishq sirridin demak roz

Ki, chekkay tig'u urgay ishq lofin,
Musallam kim tutar mundoq gazofin?!

Qulqoq ishq ahli solmas bo'yla so'zga
Ki, shahliq o'zgadur, oshiqliq o'zga.

Kerak oshiqqa jon — jonon fidosi.
Tilar ul qilsa jonon — jon fidosi.

Agar oshiq budur, ma'dum xushroq,
Visol iqboldin mahrum xushroq.

Haq andin asrasunkim, bo'yla oshiq
O'zin ko'rgay murod avjida foyiq.

Chu ul maqsud bilmish ishqdin kom,
Mening vaslim xayolidur anga xom.

Erur bu ishda sa'yu ehtimomi,
Tamomi harzau zoye tamomi.

Mening jismimda to jondin ramaqdur,
Ishim qo'rg'onda o'zni asramaqdur.

Qazo qilsa meni oning asiri,
O'lumdin chun kishining yo'q guziri.

Tanimni aylabon xanjar bila chok,
Ani qilmay visolimdin tarabnok.

Bu yanglig' ko'p hadisi otashangez
Ki, bir-bir o'qudi borini Parvez.

Balou dard o'ti jonig'a tushti,
Tazalzul jismi vayronig'a tushti.

Agar insof ila aylab taammul,
Bilibkim, har nekim yozmishdur ul gul.

Savob ish mutlaq oning jonibidur,
Bori ishda Haq oning jonibidur.

Va lekin sultanat nomusu nomi,
Yana surmak havoyi nafs komi.

Ani insof sori qo'ymayin hech,
Solib ko'ngliga fikri pech-darpech.

Ishorat aylabon Shopurg'a band,
O'zi g'am bandida Shopur monand.

Buzurg Ummidni chorlab nihoni,
Arog'a qo'ydi pinhon mojaroni

Ki, bu ish anduhidin chiqtı jonom,
Ko'ngildin ko'z sori mayl etti qonim.

Manga bu dard aro bir chora qilg'il,
Halok o'lg'umdurur yo'q ersa, bilgil.

Kim ul devona sori devpayvand,
O'zi devu so'zi devona monand.

Bu ra'noni aningdek aylamish sayd
Ki, dev etgay kishini ozg'urub qayd.

Singursam g'ussadin o'lmak kerakdur,
Ishimga borchal el kulmak kerakdur.

Kishi ko'rgaymu mundoq turfa o'lmaq,
Ulusdin yig'lamoq o'rning'a kulmak?

Agar xud aylasam oshhubu bedod,
Muning birla ham o'lmash xotirim shod

Ki, majnunni bilurmen begunahdur,
Gunahsiz qong'a mayl etmak tabahdur.

Kamandi rishtai fikrim uz oxir,
Manga bu ishda bir yo'l ko'rguz oxir.

Ikovlon aytibon afsona behad,
Ko'p aylab bir-birining ra'yini rad.

Ham oxir bo'yla bo'ldi ishga tadbir,
Qayu tadbir? Makru revu tazvir

Ki, topqaylar nahusat intisobi
Ki, bo'lg'ay qatl anga ra'yi savobi.

Degaylarkim borib devona sori,
Nuhusat o'tidin urg'ay sharori.

Degaykim, Xusrav Arman shahrin oldi,
Bori komin sipehr ilgiga soldi.

Ishi Shirin bila surmak durur kom,
Mihinbonu bila ichmak durur jom.

Qilib Bonu anga Shirinni hammahd,
Ikvdurlar nechukkim shakkaru shahd.

Chu ul ko'rди sangha Xusravni foyiq,
Anga oshiqlig'ing emdi ne loyiq?

Chu sendin ketti ul, sen ham qo'pu ket,
Yeriga yetti, sen ham mulkinga yet.

Shak ermas chun bu yanglig' nag'ma tutqay,
Aning ko'nglini Shirindin sovutqay.

Bu so'z birla Sovub mayl etsa bir yon,
Qo'pubon boshin olib ketsa bir yon.

Bular andin qachonkim bo'lsa navmid,
Aroda qolmag'ay bu ranji jovid.

Bo'lur ko'rguzmak oncha notavonliq
Ki, zohir qilg'ay ul oy mehribonliq.

Bu o'q gar tushmasa ko'ngliga kori,
Qiloli o'zga tadbir ixtiyori.

Bu yanglig' rishtag'a chun so'z tuguldi,
May istab shah qadah monand kuldi.

Ketur, soqiy qadahkim, bir g'amim bor
Kim, ul g'amin ajoyib motamim bor.

Malolat xayli qasdi jonim etmish,
Qadah tutkim, qo'lumdin chora ketmish.

XLVIII

*Zoli makkora, balki Farhodkushi xunxoraning tig'i zabonin tez etib,
Farhod qatlini angez etgoni, dog'i ul tog' sori azimat etib, Farhod
boshig'a ajaldek yetgoni va aning hayot qushi qasdig'a makr rishtasi
domin ochib, tazvir ashki donasin sochqoni va jismi qafasin marg
sangboroni bila sindurg'oni va umri bulbulin ul pora-pora qafasdin
uchurg'oni*

Bu motam navhasozi o'rtabon dog',
Aningdek so'z yuziga urdi tirnog'

Ki, chun ul nav' tadbir etti Parvez,
Topib kelturdilar bir hiylatangez.

Qadi ikki bukulgan pir zole,
Falak zoli kibi hiylatsigole.

Xututi makrdin yuzinda yuz chin,
Tiliga o'tmayin umrida so'z chin.

Chu soz aylab fusunu hiylai shum,
Qo'lida xora yumshab, o'yakim mum.

Berib surgach fusunliq mojaroni,
Atog'a qizni, o'g'ulg'a anoni.

Qo'yub ko'nglin chu afsunu hiyalg'a,
Quyoshni aylabon oshiq Zuhalg'a.

Atab ko'k pir zoli xola oni,
Ano deb Dallat ul-muhtola oni.

Etib tadbir ila ul xolani bikr,
Har oqshom Dallat ul-muhtolani bikr.

Kuyovga aqdidin sobit qilib sud,
Arastu bo'lsa aylab oni xushnud.

Qachon nosozliq aylab iroda,
Buzub bir so'z bila yuz xonvoda.

Naxud folidin ahkomi yako-yak,
Jave yo'q elga ul ahkom aro shak.

Qilib hukm ichra yuz Buqrotni gum.
Bisotida naxudlar misli anjum.

Urarg'a zulm tig'in tezhush ul,
Demaykim tezhush, Farhodkush ul.

Chu hozir qildilar majlisqa oni,
Dedilar borcha ahvoli nihoni.

Qilib ko'p va'da birla ko'nglini garm,
Qo'pub ul yo'lg'a tushti, qilmay ozarm

Ki, gar Farhod bo'lsun ko'hi po'lod,
Beray afsun bila bir damda barbod.

Necha kun qat'i dasht aylab payopay,
Gahi dashtu gahi vodi qilib tay.

Ham oxir yeshti ul tog' uzra mahmil
Ki, tutmish erdi Farhod anda manzil.

Ravon oning sori bo'ldi ravona,
Yasab ko'nglida yuz muhlik fasona.

Hisobi makrini qilmoqqa tavzih,
Osib sindurg'udek bo'ynig'a tasbih.

Taharmuz tor-pudi birla miqna',
Talavvun jinsi jinsidin muraqqa'.

Degil Maryam haramda topmayin kom,
Kelibdur Tur uza tutmoqqa orom.

Ko'rub Farhod yerdin qo'pti filhol,
Salomig'a, alifdek qad qilib dol.

Savol etti kelur kayfiyatini,
Bu kelmaktin ne erkan niyatini.

Dedi qalb oyati xolis namuna,
Urub holig'a na'li bozguna

Ki, bordurmen zaifi xastajone,
Ulusdin rishta uzgan notavone.

O'n-o'n besh yil maqomim xilvat erdi,
Ishim xilvatda Haqqa toat erdi.

Jahon ichra kishi birla ishim yo'q,
Ishim bu — Tengridan o'zga kishim yo'q.

Chu Arman mulkida amniyat erdi,
Mening holimg'a bu kayfiyat erdi.

Bu shohekim, kelibtur oti Parvez,
Aningdek fitna o'tin ayladi tez

Ki, eldin bordi zavqi xonumoni,
Eshitmish bo'lg'asen sen dog'i oni.

Chu ul mulk ahli bo'ldi munqalib hol,
Manga ham munqalibvash bo'ldi ahvol.

Huzuri toat anda qolmadi hech,
Dedimkim, erta kunni qilmayin kech.

Xaloyiqdin yiroqroq tiyra g'ore,
Topay yonida oning chashmasore.

G'izou qut olib zikri nihondin,
Kiray andoqki, hargiz chiqmay ondin.

Ajaldin yetsa umrum xaylig'a zo'r,
Hamul tiyra mag'ok o'lg'ay manga go'r.

Kezar erdim bu savdodin mushavvash
Ki, keldi ko'ngluma bu sarzamin xush.

Yumishmen umrdin garchi ilik men,
Vale bu tog' aro men to tirikmen.

Vafosizdur chu xayli odamizod,
Vafosizni ne qilsun odami yod.

Qaro toshdin vafou mehr umidin
Tama' qilmoq bo'lur, yo'q odamidin!

Eshitti chun bu afsunlarni Farhod,
Bag'oyat bo'ldi andin xotiri shod.

Tabarruk istabon tufrog'in o'pti,
Niyoz aylab, oyog'in dog'in o'pti.

Dedi: «K-ey orazingda nuri tavfiq,
Zamiring maxzani asrori tahqiq.

Bukim dahr ahlig'a nomuttafiqsen,
Muhiqsen, billahu vallah muhiqsen!

Vafosizliq jahon ahlig'a xo'dur,
Vafo eldin alarg'a justujo'dur.

Bo'lur ma'lumkim bir amri noxush,
Zamiring bu sifat qilmish mushavvash.

Magar Armando amre bo'ldi tori
Ki, yuqtি ko'nglunga oning g'ubori».

Dedikim: «Ey o'g'ul, chindur kaloming,
Javobin dog'i chin aylay payoming.

Vido' etmish bu kishvardin amonlig',
Amonlig' o'rning'a kelmish yamonlig'.

Nihoyatdin erur ko'p anda ofot,
Vale bukim ayon bo'ldi bu avqot.

Mihinbonu bila Xusrav yaroshti,
Xususiyat aroda haddin oshti.

Solib payvand ishin Xusrav arog'a,
Bu ham berdi rizo ul mojarog'a.

Iki yondin yoyib vuslat bisotin,
G'animat bildi el ayshu nishotin.

Aningdek fisq ila lahv o'ldi oyin
Ki, bo'ldi bartaraf islom ila din.

Qolib may selig'a ul kishvaru taxt,
Saloh ahli arodin chektilar raxt.

Chu har kim bordi bir yon zoru g'amnok,
Bu sori soldi men g'amginni aflok.

Vale bu turfarоqkim, ul jamoat,
Unuttilar chu oyini salomat.

Xudo soldi aroda ranji jovid,
Murodiddin borini qildi navmid».

Tana'um shomi sham'idin borib nur,
Mubaddal bo'ldi motam birla ul sur.

Hamul gulruxki, derlar oni Shirin,
Bu ma'nidin ekandur asru g'amgin.

Chu bo'ldi aqd amri oshkoro,
Chekib gardung'a afg'on bemadoro.

O'ziga qatl tig'in urdi filhol,
O'zin bu g'ussadin o'lтурди filhol.

Dedi ba'ziki: «No'sh etgan durur zahr
Ki, bo'lg'ay no'shidin Parvez bebah'r».

Bori taqdir ila ul sarvi navxez,
Baqo mulkiga soldi gomini tez.

Anga oshiq emish bir zori noshod,
G'aribe, dardmande oti Farhod.

Firoqi ichra yub ilkini jondin,
Aning ishq'i bila bordi jahondin.

G'amidin ohu afg'on birla bordi,
Aning vaslidin armon birla bordi.

Ishe qildiki, kelmas ul kishidin
Ki, yuz shayullah oning ul ishidin.

Ne ruhi pok edi ul sarvi cholok
Ki, keldi pok, oxir bordi ham pok.

Chekib Farhod uchun ohi halokin,
Aning yodida berdi joni pokin.

Borur dam og'zida Farhod zikri,
Ichinda dog'i ul noshod zikri.

Bori Parvez ranjin zoyi' etti,
Vale Farhod yodi birla ketti.

Tilidin tortibon fartut tig'e,
Der erdi har nafas ohu darig'e.

Qilib fartut bu afsonani big',
Tushub Farhod ichiga yuz tuman tig'.

Uzun tortib halok afsonasin bu,
Tushub oning ko'zig'a so'ngg'i uyqu.

Sovug' damlar bila ul zoli damsard,
Chiqordi ko'kka ul tufrog'din gard.

Debon har dam darig'i otasholud,
Falakka chekti ul xoshokdin dud.

G'irevi tortibon Farhodi mazlum,
Dedi: «Bas qilki, bo'ldi qissa ma'lum.

G'araz gar jon edi, olding ana hoy!
O'luk tandin ne istarsen yana, voy!

Ko'ngul qonin ichardin to'yg'il emdi,
Meni o'z mehnatimg'a qo'yg'il emdi!

Debon qo'pti jahondin silkibon qo'l,
Adam dashtig'a hanjor aylabon yo'l».

Yoshidin tog'da solib selrezi,
Demakim selrezi, rustaxezi.

Bu seli jismining qasrin qo'ngorib,
Hayoti xayli ham ul suvg'a borib.

Ketur, soqiy, qadah ul nav'kim sel
Ki, qilg'ay rangi oning qon sari mayl.

Aningdek may ichardin mo'ya tortay,
Tutub Farhod so'gin, po'ya tortay.

XLIX

Farhodning umri xayli vujud mulkidin jalo bo'lg'oni va ul jalo parishonlig'idin ajal xaylig'a mutbalo bo'lg'oni va hayoti yuz yoshurub, ya'ni aning yoti bo'lub umri quyoshi botib, ya'ni ul umr anga talx ko'rung'ay qaylo tig'i bila ko'ksin yorib, ko'ngli chokidin yillar yoshurg'on dardu anduh tikonlarin chiqarib bexudona afsonalar bila ko'nglin xoli etgoni va marg jomin paymona qilib navmidlig' ashki mayi ravon bo'lg'oni va ul fano bodaqidin paymonasining to'lg'oni va ul paymonani ajal soqiylari ilgidin sipqora ichgoni va sog'olmas maydin jonon yodi bila mast bo'lub jomidin kechgoni

Bu motamnoma yozg'on kilki cholok,
Qaro mundoq kiyib, aylar yoqo chok

Ki, chun ul hajr dashtining shikori,
Yedi bag'rig'a andoq zaxmi kori

Ki, ul itik qilichdin sa'b yora,
Ayirdi bag'rin aylab ikki pora.

Fig'on tortib, qo'porg'a mayl qildi,
Vale har nechakim qo'pti, yiqlidi.

Ajal yag'mosi oldi jismidin zo'r,
Yorug' olamni ko'rdi o'yakim go'r.

Qatiq tosh uzra talpinmoqqa tushti,
So'ngaklar jismida simmoqqa tushti.

Urub tosh uzra mahkam har zamon bosh
Ki, borib bosh, onsiz qolg'usi tosh.

Etib har neki bor ashkin ravona
Ki, yig'lardin qutuldung jovidona.

Ko'nguldin tashladi har sori marham,
Ushotib anda novaklarni darham

Ki, o'tti andin ishkim, yora butgay,
Ajal paykonni etgan pora butgay.

Momug'lar tashladi har yon tugandin,
Ochib yuz chashma qon majruh tandin.

Tuganlar momug'idin har yon ul tog',
Ochib yuz lola, lekin borcha bedog'.

Chekib zaxmini tikkon rishta har yon,
Solib ul tori xunog'ushta har yon.

Bu yanglig' raxnalar birla ochib ul,
Ajal kirmakka, jon chiqmoqqa ham yo'l.

Ajal ko'ksini pora-pora aylab,
Chiqorg'a xayli umri chora aylab.

Chiqib ko'ngli o'tidin dudi anduh,
Tutub mehnat sahobi vodiyu ko'h.

Boshi ustida oning zor yig'lab,
Yomon holig'a majnunvor yig'lab.

Yarodin jismi sarto-sar ochib gul,
Bu gullar qatra qonlardin sochib gul.

Sochilg'on gul bila atrofi gulrez,
Dema gullarki, o'tlar sochilib tez.

Guli zohir qilib har yon guli dard
Topib davron o'tidin otashin vard.

Debon boshimni yonch, ey charxi zarkor
Kim, ul ermas bukundin nori darkor.

Ko'zum o'y, ey baliyat qahramoni
Kim, ul ko'rmas bu kundin so'ngra oni.

Tilim, ey tig'i g'am, kes betavahhum
Ki, emdi istamon ondin takallum.

Damim yo'lini tut, ey charxi kinxoh
Ki, bordi emdi chekmak nolau oh.

Oyog'im sindur, ey anduh toshi
Ki, ketti po'yadin emdi xaroshi.

Tanimni g'ayr kuydurgil demasmen
Ki, bu dard o'tidin rozi emasmen!

Ajal, ko'ksumni sarto-sar shigof et,
Borurda ranjidin ko'nglumni sof et!

Taab, ko'nglumni yuz ming pora ayla,
Adam sori borin ovora ayla!

Falak, bag'rimni qil parkand-parkand
Ki, emdi bordi ondin bizga payvand!

Manga, ey ishq, hamdardona boarding,
Qusure qilmading, mardona boarding.

Boshimdin emdi, ey hijron g'ami, kech,
Xudo yoringki, taqsir etmading hech!

Tanim tufroqqa, ey g'am, muttasil qil,
Nekim mendin sanga yet mish, bihil qil.

Tilab qatlim boshimdin oshqil, ey yosh,
Yuzumga har ne sendin keldi, shobosh.

Azimat ayla mohim sori, ey oh,
Qo'shay jonimni, qil o'zungg'a hamroh!

Boqib sahrog'a to'kti ashki sofi
Ki, ey dardu g'am ahlining matofi!

Rafiqi xokiyu hamvoru soda,
Nekim vasp aylasam andin ziyoda.

Base ko'rdung ayog'im zarbidin ranj,
Base po'yam bila bo'ldung alamsanj.

Yoshim seli bila bag'ringni yordim,
Yugurmak birla gardingni chiqordim.

Bu soat mehnatimdin forig' o'ldung,
Bihil qilg'ilki, ranjidin qutuldung.

Bo'lub bu motamidin dasht g'amnok
Ki, vodiydin yaqosin aylabon chok.

Boqib qildi vasiyat tog' sori,
Dedi: «K-ey, ofarinish burdbori.

Uluvvi qadring aylab ko'kka ohang,
Shukuhi hilmdin zoting garonsang.

Etakdin notavonlarg'a panahsen,
Hajardin xastalarg'a tak'yagahsen.

Sanga mendin yetibdur oncha yotliq
Ki, yuzungdin uyotliqmen, uyotliq.

Gahe bag'ring bo'lub tesham g'ilofi,
Gahe jismingda metinim shikofi.

Yuzung yoshimg'a xunolud gohe,
Damimdin boshing uzra dud gohe.

Bori jurmumg'a tig'i afv surgil,
Borur chog'imda afv aylab kechurgil».

Fig'oni birla tog' afg'oni ortib,
Sadodin har zamon yuz nola tortib.

G'amidin bag'rin aylab oncha pora
Ki, qondin la'l o'lub har pora xora.

Boqib gardung'a dedi: «K-ey, sitamkor,
Jafoda kavkabi baxtimg'a hamkor.

Shioring har necha javru jafodur,
Bihilmen, chun mening da'bim vafodur.

Agarchi sendin o'ldi jonima ranj,
Vale mendin ham o'ldung sen alamsanj.

Ham afg'onim bila pajmurda bo'ldung,
Ham ohim o'tidin ozurda bo'ldung.

Yuzungga po'yadin gardim yoyildi,
Quyoshing dudi ohim tiyra qildi.

Emastur anjumungning zarfishoni
Ki, ohim o'qlaridindur nishoni.

Bukun ne oh qoldi, ne fig'onim,
Ne ohu ne fig'on, nomu nishonim.

Chu tufrog' o/lg'usi jismi jahongard,
Zamiring ichra ondin qolmasun gard.

Chu bo'ldim yo'q, meni yo'q erdi tutqil,
Agar bor erdi tutsang ham, unutqil».

Falakning bu so'zidin dardi oshib,
Shafaqdin joni ichra o't tutoshib.

Bo'lub sargashta topmay istiqomat,
Anga qilg'ondin aylab yuz nadomat.

Boqib meting'a dedi: «Ey asirim,
Mashaqqat kunlarida dastgirim.

Yetib mendin sanga ko'p sarzanishlar,
Vale sendin manga ko'p parvarishlar.

Urub men kuch ila boshingni toshqa,
Boshingni boshqayu no'gungni boshqa.

Sen aylab saxtjonliq mehnatimda,
Qadam aylab boshingdin xizmatimda.

Manga bu nav' zulmu javr pesha,
Chekib bu mehnatim sen dog'i, tesha.

Bukun maxlas toparsiz mehnatimdin,
Ikov ozod o'lursiz shiddatimdin.

Qiling rahmim ko'rub bu nav' holim,
Borur chog'da ravo ko'rmang malolim.

Keching har neki qilmishmen jafodin,
Qo'yung jonimg'a minnatlar vafodin».

Urub metinu tesha tosh uza bosh,
Fig'onlar motami eldek qilib fosh.

Belidin osilib andoqli atfol,
Zaboni hol ila sharh aylabon hol

Ki, gar tog'u vagar yerdur yurarbiz,
Qaro tufroqqa kirsang ham kirarbiz.

Ko'rub atrofida darrandalarni,
Yana charrandau parrandalarni.

Dedi: «K-ey borchangiz ko'nglumga munis,
Kecha-kunduz harisu yori majlis.

Vafo birla muxammar xilqatingiz,
Murakkab mehr birla tiynatingiz.

Nifoqu g'adrdin tab'ingiz ozod,
Yo'q ul yanglig'ki xayli odamizod.

Bo'lub ma'nus ranji g'urbatimda,
Kelib ma'luf dardi furqatimda.

Bo'lub ba'zi ichimga qutu moya,
Uchub ba'zi qilib boshimg'a soya.

Bo'lub yolg'uzlug'umda qavmu xaylim,
Erishib har qayonkim bo'lsa maylim.

Manga bilgurtmay bekasligimni,
Diyorimg'a qarin ermasligimni.

Fig'onimdin ko'rub ko'p sa'b holat,
Biringiz qilmay izhori malolat.

Manga sizdin erur behad xijillik,
Ne til birla tilay oxir bihillik».

Ul aytib bu hadisu yig'labon zor,
Alar fahm aylab anda o'zga ozor.

Sarosar unlarini tez tortib,
Ne un, g'avg'oyi rustoxez tortib.

Xurush aylab nechukkim motamiylar,
Yo'q andoqkim vafosiz odamiylar.

Alar birla chu fasle nukta surdi,
Ajal dard o'qini jonig'a urdi.

Bu so'zlardin o'zini topti ma'zul,
Zamone bo'ldi o'z holig'a mashg'ul.

Tugangan fahm etib umri baqosin,
Sovug' oh urdi yod aylab atosin.

Anosi ham ko'zi ollig'a keldi,
Ko'zidin ikki qonlig' rud ochildi.

Falak boshig'a urdi bir katora
Ki, to ko'ksiga bo'ldi ikki pora.

Dedi: «Ne hol erur hayhot-hayhot;
Netar jonimni olsang, ey ajal, bot?!

O'lardin burna yuz o'lmak nedur bu.
Boshim yuz tig' ila bo'lmak nedur bu?

Kuyuk tang'a yolin urmoq ne erdi.
Momug' uzra choqin urmoq ne erdi?

Bular fikri ichimdin urmayin bosh,
Boshim tufroq aro kirgay edi kosh.

Buzug'luq, ey falak, ko'rguzdung oxir.
Buzulg'on xotirimni buzdung oxir.

Bu ne insof edi, ey soqiyi dahr,
O'lar chog'da qadah tutmoq to'la zahr.

O'luk boshig'a tig' urmoq ne ya'ni,
Bir-o'q bas, bedarig' urmoq ne ya'ni?!»

Chu bu sho'robag'a yetti nihoyat,
Dedi achchig'-achchig' yig'lab bag'oyat

Ki: Ey bodi sabo, tengri uchun qo'p,
Yetib Chinu Xito mulkiga yer o'p!

Demon, xoqon qoshida bu o'g'uldin
Ki, g'urbat ichra o'lgan xasta quldin.

Quyundek sadqa qil avval o'zungni,
Chu bo'lding sadqa, mundoq de so'zungni.

Kim, ul ovorai bexonumoning,
Bag'ir xunobidin bir qatra qoning

Itib, olamda hirmon birla o'ldi,
Yuzungni ko'rmay armon birla o'ldi.

Ne qonlar yuqtı bag'ridin yoshig'a,
Ne ishlar tushti gardundin boshig'a.

Bo'lub afsunu makru, hiylatangez,
Anga ne zulmlarkim qildi Parvez.

Agar tuzluk bila topsa hisobin,
Berur erdi ming andoqning javobin.

Va lekin egrilikni aylab oyin,
Yasab yuz nav' yolg'on, o'yakim chin.

Birovkim xilqatin qildi qazo rost,
Qilur bovar, necha so'z bo'lsa norost.

Manga ne deyki ul kofir, ne qildi,
Qazodin erdi qildi, har ne qildi.

Budur komimkim, Bahromi dilovar
Ki, bor erdi manga ul yoru yovar.

Cheriklar jam' aylab bemadoro,
Bu yon qilsa azimat oshkoro.

Qilichi to'yg'arib Xusravni jondin,
Tilasa begunah qonimni ondin!

Eshitgach shoh bu o'tlug' fasona,
Agar boshidin ursa o't zabona.

Yomon ahvolima aylab yaqo chok,
O'zin tufrog'larg'a ursa bebok.

Qo'shub yig'lasa bu ovorasini,
Qayu ovora, bag'ri porasini.

Bo'tam deb goh bo'zlab, goh o'kursa,
Jafo toshin sinuq ko'ksiga ursa,

Yer uzra tojini urmoqqa qo'yma,
Tepib taxtini sindurmoqqa qo'yma.

Degil mendinki, ey shohi jahongir,
Topilmas Tengri taqdirig'a tadbir.

Mening ishq ermish avvaldin sirishtim,
Yana g'urbatda o'lmak sarmavishtim.

Ne Haq yozg'onni ko'rmay chora bormu,
Davoyi bo'lmayin ovora bormu?!

Bu ishga ollinga hukmi qazo ber,
Ne ish Haqdin qazo bo'l mish, rizo ber!

Meni gar umrdin charx etti navmid,
Jahon mulkida bo'lsun shoh jovid.

Yiqilsa hujra, bo'lsun qasr obod.
Qurusu sabza, bo'lsun sarv ozod.

Anomg'a bu xabardin tushsa oshub,
G'amimdin xora uzra bo'lsa sarko'b.

Jahonga o't solib g'avg'osi har yon,
Yetardek bo'lsa vovaylosi har yon.

Bu vahshig'a xitob etsa «qo'zum» deb,
Bu bekasni sog'insa «yolg'uzum» deb.

Aningdek bo'lsa sho'ru iztirobi
Ki, bo'lsa bartaraf burqa' hijobi.

Qilibon yod g'amparvardasidin,
Yugursa chiqsa to'qquz pardasidin.

Debon «Ey rishtai jonimg'a payvand»,
Uzorin aylasa parkand-parkand.

Sochidin bo'lsa yulmoq birla mahjur
Ki, Chinda bo'lsa mushk o'rnida kofur.

Damimdin dud olib ketgaysen oxir,
Xaloviqqa hijob etgayesen oxir.

Degaysen: «Ey, yuzung ruhum g'izosi,
Izing gardi ko'zumning to'tiyosi.

Manga bas erdi bu dardi g'amandud
Ki, to Tengri vujudum qildi mavjud.

Bukim sen behad erding orzumand
Ki, bo'lg'ay munising bir turfa farzand.

G'amimdin bo'Imading bir lahza dilxush,
Hamisha bor eding zoru mushavvash.

Gar atfol etsa mayli sabzau bog',
Kichikdin erdi qismim dard ila dog'.

Mening dardimg'a qolib jismi zoring,
Mening dog'imdin o'rtanmak shioring.

Tilab yoqut, laxti xora topting,
Tilab xurshed, otashpora topting.

Ulug' bo'lg'on soyi bechora bo'ldum,
Diyoru mulkdin ovora bo'ldum.

Manga ovoralig' to charx berdi,
Firoqimdin ishing o'rtanmak erdi.

Bas ermas erdi umre kuymaking bas,
Kuyub-kuyub, kul o'ldung o'ylakim xas.

Bu xusron baski, chun g'am rudi tuzdum,
Sirishkim selidin ka'bamni buzdum.

Bukim men-men, manga o'lmak dag'i hayf,
Ulus ahvolima kulmak dag'i hayf.

Sen ar dardimdin o'lsang ranjfarsoy,
Manga ul ranju g'amdin voyu yuz voy!

Meni roziligidin qilma navmid,
Manga do'zax o'tini solma jovid.

Vagar fahm etsa Mulkorou Bahrom
Ki, holim qayda bosh chekti saranjom.

Qarortib yuz, chekib qon yosh ila harf,
Raqam aylab siyohi uzra shingarf.

Qaro kizlar bo'yunlorig'a solib
Ki, yuzdin kizu kizdin yuz bo'yolib.

Aningdekkim kiyar yirtib libosin,
Quyosh so'gida olam tun palosin.

Urub gah dashtu gah tog‘larg‘a o‘zni,
Ne dashtu tog‘ki, tufrog‘larg‘a o‘zni.

Ber avval qatla Mulkorog‘a taskin,
Degil, oqil qazog‘a aylamas kin.

Manga bo‘lg‘on qazoyi osmoniy,
Ne qilg‘oy erdim, oyo ko‘rmay oni?!

Yana Bahromg‘a yetkur salomim,
Chu yetkurdung salomim, de payomim

Ki, ey jonim topib joningg‘a payvand,
Ko‘kaltoshu ini, shogirdu farzand.

Gar ohingdin chiqorsang charx uza dud,
Ne sud ondin sangau ne manga sud

Ki, istarsenki, tekkay yerga yonim,
Bo‘lub xushnud sendin xasta jonim.

Ne bir dam tin, ne bir soat tayong‘il,
Ne harbu kina surmakdin o‘song‘il.

Bu yon azm aylamak jazm ayla filhol,
Cherik jam’ aylabon azm ayla filhol.

Bu ishdin rohati jonimni ista,
Topibon qotilim, qonimni ista!

Aning birla kelur xaylimg‘a bir-bir,
Hadisim daf‘a-daf‘a ayla taqrir.

Degilkim, oshkorou nihoni,
Mening o‘rnumg‘a ko‘rdik borchcha oni.

Nekim hukm etsa ta’xir etmasunlar,
Buyurg‘on ishda taqsir etmasunlar!

Xo‘tan mulkiki, jannatdin nishondur
Savodi uzra jannat jonfishondur.

Gar anda sayr bo‘lsa ixtiyorung,
Hadoyiq jonibi tushsa guzoring.

Hamono to‘rt bog‘i ravza oyin,
Ichinda to‘rt qasri xuld tazyin

Ki, bo‘lmish erdi hukmimdin muhayyo,
Gulu asmori andoqkim Surayyo.

O‘tarda jilvagohing bo‘lg‘usidur,
Esarda xoki rohing bo‘lg‘usidur.

Bahoriy ravza sori qilsang ohang,
Mening so'gum uchun to'k ashki gulrang.

Chu sayfiy ravzag'a mayl aylasang shod,
Halokim naxli shoxu bargin et yod.

Xazoniy ravzag'a qilsang xirome,
De anda bu sarig' yuzdin salome.

Shitoyi ravzani qilsang guzargoh,
Damim yod aylab, anda chek sovug' oh.

Yana Moniyg'akim naqqoshi Chindur,
Anga kilki qazodin ofarindur.

Degaysen ul mahalkim, kilki tahrir,
Chekib ul to'rt qasrim qildi tasvir;

Biri Yunong'a markab surganimni,
Qilib razm, ajdaho o'lturganimni.

Ikinchi Ahramang'a aylabon kin,
Jahonni qilg'onim qon birla rangin.

Uchunch Iskandari Rumiy tilismin
Ki, ochtim teng qilib yer birla jismin.

Bo'lub to'rtunch Suqrotga raqamkash
Ki, g'ori ichra kirdim ajdahovash

Ki, to olam binosi bo'ldi bunyod,
Bu yanglig' qilmadi ish odamizod.

Chekibtur sa'y etib bisyor-bisyor,
Yudik boshtin-ayoq zinhor-zinhor.

Yug'ondin so'ng so'yub ayvondin oldik,
Haririn suvg'a yoxud o'tg'a soldik.

Nechukkim, fonyi o'ldi jismu jonim,
Jahondin bo'ldi gum nomu nishonim.

Ishim gardun kuhan toqidin itsun,
Misolin charx avroqidin itsun.

Ko'ra olmasni bildik yaxshi gar dun,
Mening naqshimni devor uzra gardun.

Yana Qorang'a ham mendin salom ayt,
Nekim payg'om qilg'umdur, tamom ayt!

Degil, har toshkim, tesham ushotti,
Yig'ib gardun borin boshimg'a otti.

Qachon yog'dursa gardun yuz tuman tosh,
Bular ostida netgay bir sinuq bosh?!

Falakvash tog'larkim, yerga soldim,
Qazodin borchanning ostig'a qoldim.

Manga bo'ldi falak qatl aylagan chog',
Uzolg'on turbatimning toshi bir tog'.

Ul o'ttikim, degaymen ko'hi g'ammen
Ki, ko'hi g'amning ostida adammen.

Qayu naqshimki xoro uzra qozding,
Boshida ismu alqobimni yozding.

Chekib metin xaroshi xora qilg'il,
Otimni men kibi ovora qilg'il.

Chu qoldi toshning ostida zotim,
Bo'lur gar bo'lmasa tosh uzra otim.

Yana olamda shahru tog'u vodiy,
Kezib ishq ahlig'a qilg'il munodi

Ki, Farhod o'ldi oshiqliq aro zor,
Vale yetti anga Xusravdin ozor.

Bukim, der erdingiz sultonimizdur,
Raiyat biz-bizu ul xonomizdur.

Bukun sultoningizg'a zulm yetti,
Jahondin notavonlig' birla ketti.

Kerakkim jam' o'lub tortib sipahlar,
Tutub so'g o'yakim, o'lganda shahlar.

Burun Xusravg'a chun abri bahoron,
Qilib oh o'qlaridin tirboron.

Fig'on o'tidin o'rtab kishvarini,
Kul aylab toju taxtu afsarini.

Bo'lub giryon bu zori benavog'a,
Bering boru yo'qin seli fanog'a.

Vafo qasrin bu yanglig' aylab obod,
Ravonimni o'zungizdin qiling shod.

Yana Shopurg'a deb xayrbodim,
Degaysen: «K-ey rafiqi nomurodim.

Ne qonkim, yutmading hamdamlig'imdin,
Ne g'amkim, chekmading mahramlig'imdin.

Manga ul vaqtdinkim hamdam o'ldung,
Giriftori balou motam o'ldung.

Vafo oyinu sharti muncha bo'lg'ay,
Magarkim Tengri-o'q uzrungni qo'lg'ay.

Hamisha voqif o'l qabrim toshidin,
Ayog'ing chekma tufrog'im boshidin».

Chu bu yerlarga yetkurdi navoni,
Yetishti og'zig'a ozurda joni.

Bo'lub mundoq maqolotidan ogoh,
Dedi: «lohavl», etib «astagfirulloh».

Buzulg'on joni jononig'a tushti,
Balo o'ti buzuq jonig'a tushti.

Ul o't bir nav' kuydurdi vujudin
Ki, kul qildi vujudi toru pudin.

Qilib jononi otin tilga ta'lim,
Tutub jonon otin, jon etti taslim.

G'amu dardu balog'a tushti g'avg'o
Ki, gardun ahlig'a yovushti g'avg'o.

Bu motam ichra ishqil otashangez,
Solib bo'ynig'a aynidin qaro kiz.

Qolib dardu balo beyoru munis,
Bo'lub hijron tuni besham'i majlis.

Falak mung birla oning jonin olib,
Bularni dog'i onsiz mungg'a solib.

Sibo' ul holni aylab nazora,
Qilib Farhodkushni pora-pora.

Ko'zidin ashki g'altonin oquzmay,
Yer uzra qatrali qonin tomuzmay.

Tishu changol ila yirtib damo-dam,
Dema Farhodkushkim, o'zlarin ham.

Ko'rub ul zoru bekas motamidin
Ki, hayvon beh vafosiz odamidin.

Ketur, soqiy, menga bir jomi qotil,
Labolab aylabon zahri halohil.

Chu toptim ishq aro Farhodvashliq,
Qilay ul jom ila Farhodkushliq!

L

Dahr evi bunyodsizlig‘idakim, bir to‘da tufrog‘durur suv ichinda va charx gunbadi baqosizlig‘idakim, bir mutaharrik hubobdurur suv ustida va bu obo va ummahot zodasidinki, inson bo‘lg‘ay — vafo imkoni yo‘q muqtazosidin Xusrav bila Mihinbonu yarashqoni va qo‘rg‘onda qabalq‘onlarning tog‘ va dashtqa butrashqoni va Shirin mizozi Farhod o‘lumidin o‘lum holiga yetgan uchun ani Armaniya tog‘ining ravonoso fazosi va ruhafzo havosig‘a yiborganlari

Jahondin rahrv ersang bog‘la mahmil
Ki, osoyish yeri ermas bu manzil.

Nedin derlar jahonni rub‘i maskun
Ki, uch rub‘idur oning suvg‘a madfun.

Kishi nokom qayg‘u uzra bo‘lg‘ay
Ki, tushgan manzili suv uzra bo‘lg‘ay.

Havodis tundbodi solsa bir mavj
Ne tong, suv tutsa ul rub‘ uzra ham avj?!

Muni ma‘man dema, degil xarobe,
Muni maskan dema, degil hubobe.

Hubob ar suv uza gunbaznishondur,
Puf etkach ul hamondur, suv hamondur.

Uyekim bir nafasdin bo‘lsa barbod,
Ne qo‘ysun oqil andog‘ uyga bunyod?!

Bu yanglig‘ uyda ya‘ni tursa bo‘lmas
Ki, forig‘ anda bir dam ursa bo‘lmas.

Hubob ermas erur bir to‘da tufroq,
Ne bo‘lg‘ay suv aro tufroq ishi boq!

Bu tufroq tegrasida charxi doyir,
Nechukkim oshyon davrida toyir.

Ajab toyirdurur charxi mutabbaq,
Ishi urmoq kabutardek muallaq.

Kabutar gar tutar orom o‘lub rom,
Anga ne rom bo‘lmog‘liq, ne orom.

Hamonokim erur sahroyi ohang,
Bu ma’nining dalilidur anga rang.

Kabutar yo‘q, kabutarxonadur ul,
Dema anjumki, sochqon donadur ul.

Kabutarbozin ustodi qazo bil,
Nekim ul aylasa avlo, rizo bil!

Kabutar sayd o'lur, sayyod erur bu,
Dema sayyodkim, jallod erur bu.

Hilolu mehr oning tashtu tig'i,
Qilurg'a qatl yo'q hayfu darig'i.

Elidin mohvashlar bag'ri pora,
Nechukkим zarra, behaddu shumora.

Erur mashhurkim jallodi mag'bun,
Chu ming qon to'ksa aylar tig' madfun.

Bukim ming kimsa har kundur qatili,
Quyosh tig'ini ko'mmakdur dalili.

Bu yanglig' ming kishi qatli ishidur
Kim, oni desa bo'lg'oykim kishidur

Ki, borchcha shoh yo shahzoda bo'lg'ay,
Va yoxud mufradu ozoda bo'lg'ay.

Aning bu nav' maqtulida so'zdur,
Menu sendekka xud ne boshu ko'zdur.

Kishining necha ko'prak gavhari pok,
Aning bedodidin ko'prak alamnok.

Chu asli pok gavhar keldi yoqut,
Teshib bag'rini qon aylar anga qut.

Quyoshkim koinot andin olur nur,
Qilur har tun qaro tufroqqa mastur.

Base sog'arning andin qoni to'lg'ay
Ki, bir dam fosiqe xushhol bo'lg'ay.

Etib yuz javhari pokizani xok
Ki, andin bangiye bo'lg'ay farahnok.

Berib bir naxlg'a har dam shikaste,
Ki, ting'ay tobidin otashparaste.

To'kub Farhod qonin bemadoro
Ki, Xusrav maydin o'lg'ay majlisoro.

Maalqissa: chu Farhodi jigarso'z,
Fano bazmida bo'ldi majlisafro'z;

O'zin ko'p domu dad o'lturdi g'amdin,
Yana ko'p xastahol o'ldi alamdin.

Urub halqa aning davrida bori,
Azosidin qilib afg'onu zori.

Bo'lub ul nav' atrofida sokin
Ki, bo'lmay el yovumoq anda mumkin.

O'lar holida go'yo notavone,
Hamul marz ahlidin bexonumone.

Ani ko'rmakka bormish erdi ranjur
Ki, bo'lg'ay xizmatidin shodu masrur.

Yetishgach fahm etib ul nav'i holot
Ki, o'tti sharh ila bori maqolot.

O'zin bir tosh darzi ichra solib,
Ko'rub holin aning hayratqa qolib.

Ishin to Haqqa vosil bo'ldi joni,
Qilib fahm, oshkorovu nihoni.

Tilabkim, aylabon qabrini zohir,
Aning boshi uza bo'lg'ay mujovir.

Vale qaytib, qilib ashkini xunrez
Ki, sheru babr changolin ko'rub tez.

Kirib xalq ichrau ovoza solib,
Xabar har anjumang'a toza solib.

Chu deb bu so'zni ul afgor yig'lab,
Eshitgan xalq borchcha zor yig'lab.

Chu bu mudhish xabar har sori yetti,
Ne Xusrav, balki Shirin ham eshitti.

Maqolotin qilib Xusrav taaqqul,
Tafakkur birla ko'p aylab taammul.

Necha kun qayg'udin kulgusi kelmay,
Necha tun vahmidin uyqusi kelmay.

Agarchi bu umid aylab ani shod
Ki, Shirindur aning, chun bordi Farhod.

Vale bu vahmdin har lahza g'amgin
Ki, netgay kinig'a, charx aylasa kin?

Kelib chun jahl g'olib, nafs tolib,
Bo'lub ul nafs jo'yoyi matolib.

Muni bilmayki, tutqon zahrlik jom,
Qilur ham zahr oshomin sarajom.

Fatila dog' uchun o't solsa har dam,
Agarchi kuydurur, lekin kuyar ham.

Yilondin kimga zaxmi bo'lsa hodis,
Hamul zaxm-o'q bo'lur qatlig'a bois.

Dedi: «Bu ish kerakmas erdi mundoq,
Chu bo'ldi, bo'lmas ishda sust bo'lmoq».

Yibordi kordonlar qal'a sori,
Berib har birga so'zning ixtiyori

Ki, arz aylab sitam, taslim dog'i,
Umid etkaylar ifsho, biym dog'i.

Ko'p afsunlar bila bo'lub mulozim,
Iki tavsanni qilg'aylar muloyim.

Fusungarlar chu bu guftor topib,
Borib qo'rg'on ichinda bor topib;

Debon Bonug'a jondin ko'p sanolar,
Yana mahvashqa andin ko'p duolar.

Debon Xusravdin oncha mehribonliq,
Niyozu ajz birla notavonliq.

Fusundin ko'rguzub oncha daloyil
Ki, Bonuni qilib ul ishka moyil.

Kirib arkoni davlat ham arog'a,
Bo'lub hamdoston ul mojarog'a.

Debon xilvatda ko'p rozi nihoni
Ki, Xusravdur jahoning hukmroni.

Nasabda borchha sultonlar shahidur,
Hasab ichra nihonlar ogahidur.

Bizing birlaki qilmish mayli payvand,
Ne derbiz bo'lmayin bu ishga xursand?

Tirik bo'lsa edi Farhodi g'amgin,
Qilur erdi kiroy qilmoq munga kin.

Chu ul bordi, xusumat bejihatdur,
Bu shah ra'yig'a kirmak maslahatdur.

Nechuk qilg'ay bir ish ahli maoni
Ki, sudi ozu ko'p bo'lg'ay ziyoni?!

Kerak Parvez paymonig'a kirmak,
Erur bevajh el qonig'a kirmak.

Bu kishvarniki zulmi qildi barbod,
Magar ham qilg'ay oning adli obod!

Harif ermas durur xorog'a shisha,
Chu tushti o't, kuyar xirmon hamisha.

Mihinbonu bu so'zlar aylagach go'sh,
Ko'rub ma'qul, bir dam bo'ldi xomush.

Bu ishni dog'ikim Farhodi mazlum,
Ne yanglig' o'ldi qilmish erdi ma'lum.

Aning dardig'a ko'p qon yutmish erdi,
Anolardek azosin tutmish erdi.

Yo'q ul yolg'uzki sarvi lolaruxsor,
Qilib so'gida yuz pargola ruxsor.

Etib ming zaxm jismi dardnokin,
Tilab albatta qilmoq o'z halokin.

Necha qatla tilab zahri nihoni,
Icha olmay chu el fahm aylab oni.

Kuyarga aylab otashgah sori mayl,
Muyassar bo'lmayin chun anglabon xayl.

Qo'yub Bonu kecha-kunduz nigahbon,
Aningdekkim, but atrofida rahbon.

Bo'lub ojiz ul oyni asramoqdin,
Xayolin lahza-lahza anglamoqdin.

Pari andoq bo'lub devona payvand
Ki, jismidin uzub tish birla parkand.

Damo-dam nolau g'avg'osi tinmay,
Payopay ohu vovaylosi tinmay.

Debon «Farhodu» tortib o'yla faryod
Ki, tortib hajridin faryod, Farhod.

Gahe g'urbatda holi zorin aytib,
Aodi makridin ozorin aytib.

Gahe ta'rif etib husnu jamolin,
Viqoru hushu farhangu kamolin.

Gahi deb zoru navmid o'Imagidin,
Chekib hijroni joqid o'Imagidin.

Gahi qo'shmoqta mazlumum deb oni,
Asiru zoru mahrumum deb oni.

Xayoli birla tunu kun maqoli,
Maqoli birla oyu yil xayoli.

Qolib Bonu bu ish fikrida hayron,
Bo'lub holig'a har dam ko'ngli vayron.

Qila olmay dame bir ishga mashg'ul
Ki, muhlik g'amdin o'lg'oy joni ma'zul.

Yana qo'rg'onda ham qolmay zaxira,
Bo'lub el dog'i Bonu birla tiyra.

Kichiklar aylabon ohu tazallum,
Ulug'lar ta'n ila aylab takallum

Ki, bu ish garchi elga dilkash erdi,
Va lekin filhaqiqat noxush erdi.

Ulusqa mehnatu nokomlig' ham,
Jahon xalqi aro badnomlig' ham.

Yamon gar yaxshi, har ne bo'ldi hodis,
Anga bir turfa barno erdi bois

Ki, arzir erdi gar yuz muncha qilsoq,
Qayu yuz muncha, gar o'lguncha qilsoq.

Chu bois bartaraf bo'ldi arodin,
Ne ochilg'ay sababsiz mojarodin?

Bizing kishvarni bu shoheki olmish,
Base ajzu niyoz o'rtog'a solmish.

Tarab bu nav'kim, qilmak keraktur,
Bu ishni mug'tanam bilmak keraktur.

Bo'lub Parvez payvandi bila shod,
Bu zindondin ulusni qilmoq ozod.

Yo'q ersa bo'lmish elning toqati toq,
Yaqindurkim bo'lub Bonu bila oq.

Berib tatvil mundoq guftu go'g'a,
Ochib qo'rg'onnei bergaylar aduvg'a.

Eshitgach bo'yla har yondin takallum,
Tushub ko'ngliga haddin ko'p tavahhum.

Kirib Shirin qoshig'a oichti rozin,
Falakdin oshurub so'zu gudozin

Ki: «Ey jismimg'a, bal jonimg'a payvand.
Yuzungga jismu jonim orzumand.

Bir ishdurkim takallum sursa bo'lmas,
Netaykim oni ham yoshursa bo'lmas».

Ulus bu nav' deydurlar hikoyat,
Tamomin ayladi bir-bir rivoyat.

Dedi Shirinki: «Ey quti hayotim,
Degumdur, garchi mone'dur uyotim.

Manga juft ul, ulusning fardi erdi
Ki, ko'nglum quti, oning dardi erdi.

Chu kechti juftdin ul toqi ofoq,
Nechuk men juft ko'zlay, ul borib toq?

Vafo ahli ishi mundoq bo'lurmu?
Vafo aylar kishi mundoq bo'lurmu?

Firoqida bukuluk-tonglaliqmen,
G'amidin o'yakim, suvsiz baliqmen.

Baliq holi bu bo'lg'ay suvdin ayru
Ki, tolpinmoqdin o'lg'ay istabon suv.

Aning hajrida tolpinmoq ishimdur,
Chu tolpindim, o'lub tinmoq ishimdur.

Manga chun yo'q tiriklikning falohi,
Siz aylang ulcha bo'lg'ay el salohi.

Ulusg'a ko'p shikanju ranj berdim,
Men archi bermadim, bois men erdim.

Tiriklikda xud ettim elni noshod,
O'larda bori etmay zulmu bedod».

Mihinbonu chu topti bo'yla ruxsat,
Chiqib xushdil, g'animat ko'rди fursat.

Saloh amrida bog'lab chust belni,
Tilab Xusrav qoshidin kelgan elni,

Dedi: «Shoh ollig'a ayting salomim,
Yana bu nav' arz aylang payomim

Kim, ul kundinki doroyi zamona
Ki, bo'lsun toju taxti jovidona,

Qilib payvand e'lomin sarog'oz,
Meni bu so'z bila qildi sarafroz.

O'pub maktubni qoshimg'a qo'ydum,
Sudo' afsunidek boshimg'a qo'ydum.

Qilib qosidg'a oyini muroot,
Chiqordim charx uza ko'si mubohot.

Va lekin ko'rguzub dilreshliq ham,
Qilib oyini durandeshliq ham.

O'zum-o'q qildim o'z aybimni izhor,
Shikasti gavhari jaybimni izhor.

Ne bildimkim bu so'zda rayb ekandur,
Demak o'z aybini xud, ayb ekandur.

Bu dam hamkim yetubtur hukmi shohiy,
Erurmen ulcha mumkindur mubohi.

Agar shah ko'nglida yo'qtur kudurat,
Qilurbiz xizmatin jondin zarurat.

Vale voqe' bo'lubtut bir ajab ish
Ki, andindur manga ranju taab ish

Ki, bu muddatki darbandonliq erdi,
Falakdin bizga sargardonliq erdi.

Haroratdin havo erdi shararrez,
Yubusatdin yel erdi otashangez.

Xaloyiq kasratig'a yo'q taayyun,
Tushub qo'rg'on aro andin taaffun.

Latofat jo'yborining tazarvi,
Malohat gulshanining zod sarvi.

Jamol ayvonida mohi diloram
Ki, bo'lsun shahg'a oning vaslidin kom.

Bo'lub ozurda ul noxush havodin,
Nishoti bulbuli qolmish navodin.

Haroratdin tushubtur bistar uzra,
Nechukkim axgare xokistar uzra.

Qavidur ul sifat ranju maloli
Ki, bordur har zamon bir o'zga holi.

Magar shah lutfi-o'q yovarliq etgay,
Mening jurmumug'a uzrovarliq etgay.

Yiborgay lutf birla nomai afv,
Xato xattig'a surg'ay xomai afv

Ki, el ozod o'lub mahbusliqdin,
Qutulg'ay qal'a ham madrusliqdin».

Ufunatdin qutulsa sarvi gulrux,
Bo'lub xurram havodin shodu farrux.

Atibbo necha kun aylab taraddud,
Kam o'lsa dardu ranjidin tashaddud.

Shah ar ko'rsa, aziz o'lg'ay azizi,
Vagar xud qilsa xor o'lg'ay kanizi.

Eshitganlar bu harfi jonfizoni,
Borib Xusravdin olib mujdagoni.

Nishotu aysh fartidin deolmay,
Eshitgach Xusrav o'z holida qolmay.

Bashorat fartidin aylab ishorat
Ki, cholg'aylar ravon ko'si bashorat.

Tarabdin ho'yu g'avg'o bo'ldi har yon,
Qiyomat oshkoro bo'ldi har yon.

Yarash birla solib ovozalarni,
Ochib, rust aylagan darvozalarni.

Qabolg'on el kezib har yon havasdin,
Tamom andoqli qush chiqqay qafasdin.

Tuzub oncha nishot asbobi Parvez
Ki, hayrat aylabon charxi sabukxez.

Yasab bir mahdi oliv xusravona,
Qilib arkoni davlatni ravona

Ki, Bonu mahd ichinda maskan etgay,
Aning oliv bisotin ravshan etgay.

Bo'lub Bonu dog'i amrig'a ma'mur,
Qilib Xusravning ayvonini purnur.

Arodin raf' o'lub kinu kudurat,
Nishotu aysh yer topib zarurat.

Chu suhbat bo'ldi garm andoqli dilxoh,
Sanam holin tafahhus ayladi shoh.

To'kub ko'z yoshi Bonuyi alamsanj,
Dedi: «Tab'ida bordur za'fdin ranj.

Atibbo aylabon tashxisi holin,
Kelib xud arz qilg'aylar malolin.

Vale qo'rg'on ufun, ul notavondur,
Burun vojib anga naqli makondur

Ki, tolibdur havoyi jonfizog'a
Ki, mu'tod erdi jonparvar havog'a».

Dedi Xusravki: «Har yerning havosi
Ki, anfa'dur sen-o'q sen rahshunosi.

Ishorat qilki tortib anda mahmil,
Quyoshqa qilg'il ul ma'veni manzil».

Dedi, Arman shimoli sori tog'e
Ki, avjidadur oning qasru bog'e.

Base zahmat chekib suv kelturbtur,
Hamono shah dog'i oni ko'rubaqtur.

Agar xud shahdin o'lsa hukmu farmon,
Hamul yerdur aning ko'ngliga armon.

Eshitgach Xusrav o'ldi ko'ngli noshod
Kim, ul suvni keturmish erdi Farhod

Ki, ming Xusrav kibi yuz yil chekib ranj,
Ul ish bo'lmas edi gar to'ksa yuz ganj.

Rizo, lekin zarurat birla berdi
Ki, bermakda rizo bechora erdi.

Ravon Bonu ravon etti amori
Ki, oyni eltibon ul ravza sori.

Falakni oyg'a mahmil ayladilar,
Chamanni gulga manzil ayladilar.

Quyosh ul jonfizo ayvong'a bordi,
Pari sarchashmai hayvong'a bordi.

Ketur, soqiy, mayikim jonfizodur
Ki, bu rangin chaman bas bevafodur.

Bo'lay usrukki, bor ollida bir jav,
Demay Farhodu Shirin, balki Xusrav.

LI

*Quyoshni shafaqgun amoriyg'a solib falak qo'rg'onidin chiqorg'onda
sahob monand amoriy zayli ochilmog'i va Sheruyani bir ko'rmoki
zarradek sargashta qilmog'i va Sheruyag'a Shirin ona bo'lur vahmidin
otasin o'lturg'oni va raxshi tamanno aning shabistonig'a surgoni va
Shirin charbzabonlig' bila anga taskin herib, Farhod so'ngagin*

*Armaniyadan kelturgani va o'z hamog'ushlig'i bila ul jismg'a ruh
kiyurgani, yo'q-yo'qki, jismin aning jismig'a tegurganidek ruhin dog'i
ning ruhid'a yetkurgani*

Bu so'zda iftitoh etgan kalomin,
Bu yanglig' ayladi so'z ixtitomin

Ki, chiqqoch qal'asidin sarvi gulchehr,
Aningdekkim falak qo'rg'onidin mehr.

Maqomi bo'ldi gulnori amori,
G'azoli tegrasida lolazori.

G'azole demakim, zarrin g'azola,
Shafaqdin har yon atrofida lola.

Harorat birla titratmak nishoni,
Quyoshdek rangin aylab za'faroni.

Surarda Armaniya sori mahmil
Ki, qilg'ay sihhat ayvonida manzil.

Chiqib Xusrav sipohining tamomi,
Tamosho sori borining xiromi.

Amorisig'a ul oyning qolib mot,
Quyosh atrofida andoqli zarrot.

Magar hodis qilib erdi havodis,
Ajab shahzoda shah mulkiga voris.

Sharar andoqli, bo'lg'ay o'tqa farzand
Bashoqdekkim, erur temurga parkand.

Aning birla atosi tab'i noxush,
Ato tavri dog'i kelmay anga xush.

Ato hargiz o'g'ul ko'ngliga boqmay,
O'g'ulg'a ham ato af'oli yoqmay.

Bu kunkim xalq chiqtib beshumora,
Chiqib ul ham qilur erdi nazora.

Quyosh mahdig'a boqqach tund bode,
Amori zaylig'a berdi kushode.

Bulut chun ketti, zohir bo'ldi ul oy,
Dema oy, oftobi olamoroy.

Ko'rub Sheruya ul husni jahontob,
Ichiga ishq o'ti soldi nihon tob.

Borib manzilg'a chun tushti diloram,
Munung ko'nglidin itti hosil orom.

Tunu kun zoyil o'ldi xo'rdu xobi,
Bo'lub afzun damodam iztirobi.

Chu bildikim o'lar bu g'amda beshak,
Dedi ko'nglida «o'lmaqdin tirilmak».

Kerak tadbir ila qilmoq xayoli
Ki, mumkin bo'lg'ay ummidi visoli.

Ato qatlig'a bu ish munhasirdur,
Bu ishga ishq g'avg'osi musirdur.

Chu oshiq bordur o'z qatlig'a bebok,
Yanalar qatlidin ko'nglida ne bok.

Dedi: «Xusrav agar chiqsa arodin,
Bo'lur komim ravo ul dilrabodin.

Ani daf' aylasam olam meningdur,
Bu mehri olamoro ham meningdur.

Emas ummid yalg'uz podshahliq
Kim, oning vasliyu yuz podshahliq».

Chu fikr etti bu tadbiri xatoni,
Ulusqa va'dalar aylab nihoni.

O'ziga chekti Xusrav qavmu xaylin,
O'zi sori borining topti maylin

Ki, Xusrav zulmi haddin oshmish erdi,
Jafosi tund seli toshmish erdi.

Falak chun zohir etti bo'yla san'at,
Qilib Sheruya birla borchcha bay'at

Tutub Xusravni mahbus ayladilar,
Yuziga raxna madrus ayladilar.

Chu ul bo'ldi muqayyad qildilar jahd
Ki, qilg'aylor ani tufroqqa hammahd

Ki, nogah uzmagay ul qush bu domin,
Alarg'a zohir aylab intiqomin.

Nayomidin chiqorg'ay tig'i bebok,
Alardin yer yuzini aylagay pok.

O'g'ul qatl etgali ohang qildi,
Ato qonig'a tig'in rang qildi.

O'g'ul qilmadi oning qasdi joni
Ki, davron istadi Farhod qoni.

Agar Farhodqa zulm etti Xusrav,
Evaz bot ayladi charxi sabukrav.

Anga gar bu yeturdi tig'i bedod,
Munga davron keturdi tig'i po'lod.

To'kub qon xalq bag'ri yorasidin,
Ham oqtqi qoni bag'ri porasidin.

Agar qotil gado, gar komrondur
Ki, shar'i ishq aro ham qong'a-qondur.

Falak cholok erur gar zulm chog'i,
Erur chobuk mukofotida dog'i.

Birovg'akim, birovdin yetti ofot,
Hamonokim qatig'roqdur mukofot.

Birovkim rishtaye uzdi jafodin,
Evaz tutmoq kerak ko'z ajdahodin.

Kim etti kul bir uchqunni nihoni
Ki, barqi qilmadi kul oxir oni?!

Qasos amrida davron keldi cholok,
Dema davronki, soyir to'qquz aflok.

Sitamdin bas ilikni chekmak avlo,
Vafou mehr tuxmin ekmak avlo.

Chu mazra' ichra sochting har ne dona,
Hamul dona, ko'targung jovidona.

Chu mahsulidin o'lmas kimsa qochmoq,
Keraktur yaxshiliq tuxmini sochmoq

Ki, Xusrav zulm tig'in urdi chun tez,
Ham urdi zulm tig'i charxi xunrez.

Agar Sheruya dog'i etti bedod,
Anga dog'i falakdin yetti bedod.

Chu ul bu ishni qildi bemadoro,
Xilofat ko'sin urdi oshkoro.

Chiqib taxt uzra qo'ydi boshig'a toj,
Qoshida tojvarlar bo'ldi muhtoj.

Chekib Bonuni o'tkan mojarog'a.
Sanam aqdida so'z soldi arog'a.

Dedi Bonuki: «Mahvash notavondur,
Mizojida takassurdin nishondur.

Agar zotig'a sihhat qilsa yori,
Erur o'z ilgida o'z ixtiyor.

Necha ul oydin ayru kishim yo'q,
Vale har ishki ul qilsa, ishim yo'q.

O'zi birla hikoyat qilmoq avlo,
Tamannoni rivoyat qilmoq avlo.

Chu oshiq johil erdi, ishq-qattol,
Sanam ollig'a holin qildi irsol

Ki, bir ko'rmak bila husningni, ey hur,
Ul o'tdin ko'nglum andog' bo'ldi mahrur

Ki, andin shu'la chun jonimg'a tushti,
Qurushmoq tandag'i qonimg'a tushti.

Manga andoqki ul o't soldi partav,
Ne Farhod ul sifat kuydi, ne Xusrav.

Dalil istar esang, da'vo surubmen
Ki, ishqingda atomni o'lturubmen.

Qazodin bo'lg'oli olam binosi,
Anga tegruki bo'lg'ay intihosi.

Bu yanglig' ishq javru zulmidin pech,
Manga tushgan kishiga tushmamish hech.

Sipehr avroqini axtarsa bir-bir,
Ne o'tkan ish payig'a borsa bir-bir.

Manga arzir agarchi komronmen,
Demak ishqingda rasvoyi jahonmen.

Ishim rasvoliq ichra bebadaldur,
Ulusqa to jahon bo'lg'ay masaldur.

Vafo qilmoq bila komim ravo qil,
Visoling va'dasi aylab vafo qil.

Ibo qilmoqlig'ing ham gar bilurmen,
Yaqin bil, ne qila olsam, qilurmen.

Manga bu ishq aro yo'q oncha yoro
Ki, va'dang birla qilg'aymen madoro».

Payomovar chu yetkundi bu payg'om,
Borib o'z holdin sarvi gulandom.

O'ziga zulfi yanglig' urdi ko'p pech,
Vale onglatmay oni ozg'idek hech.

Taammul birla topti ish yuzin pok
Ki, bordur ul fidoyi asru bebok.

Tilab joh ulki o'lurgay atoni,
Ajab yo'q, kom uchun ne qilsa oni?!

Dedi: «Ko'rmak ani mendin yiroqdur,
Ani ko'rmakdin, o'lmak yaxshiroqdur.

Agar topsam o'lumni ko'rmay oni,
Bu o'lmakdur hayoti jovidoniy».

Taammul birla roye topti shofi
Ki, bor erdi aning fikriga vofi.

Dedi so'z homilig'a lutf etib ko'p
Ki, har so'zkim deding bori erur jo'b.

Degil shahg'a duo birla niyozim,
Duodin so'ngra sharh et ushbu rozim

Ki, har amriki ul bo'lg'ay qazodin,
Ul ishdin o'tmamak avlo rizodin.

Bu erkondur qazoyi osmoniy
Ki, Xusrav sanga bergay mulki foni.

Sening ilgingda qilsa, Kirdigoring
Aning qatlin, sening ne ixtiyor?!

Xirad har kimgakim, Haqdin atodur,
Bu ishda e'tiroz etmak xatodur.

Sanga bo'lg'on kibi ishqim balosi,
Manga ham tushmish erdi ibtilosi.

Qatilikim atongdin ko'rdi bedod,
Bori ishq ahlining sarxayli Farhod,

Bo'lub ishqim kamandining asiri,
Men oning ishq bandining asiri.

Bu ikki ishqdek har lavsdin pok,
Kerak ko'rmaydur erkin davri aflok.

Mening ishqimda etti tarki jon ul,
Adam sarmanzilin qildi makon ul.

Aning hajrida men bemori bedil,
Qushemenkim, qilurlar nimbismil.

Erur za'fim dog'i oning g'amidin,
Halokim dog'i oning motamidin

Ki, ishqimda aningdek fardi olam,
Vafo bobida g'amparvardi olam.

O'lub men qilmasam zohir vafoye,
G'amidin tutmasam so'gu azoye.

Ko'ngulning aytkim, ne holi o'lg'ay,
Nechuk oning g'amidin xoli o'lg'ay?!

Ishorat qilsa shah aylab meni shod
Ki, Shopur o'lsa g'am qaydidin ozod.

Ani bir xayl ila qilsam ravona,
Anga tegruki o'lmish ul yagona.

Qaro kiysam, dog'i tutsam azosin,
Gum etsam jon aro ishqbalosin,

Xalos aylab badanni mehnatidin,
Ko'ngulni xoli etsam furqatidin.

Bu ish bo'lg'och, ne shah qilsa ishorat,
Manga xud bo'lg'usidur ul bashorat.

Tunu kun soyadek yonida bo'lsam,
Ne qilsa, hukmu farmonida bo'lsam.

Agar bu ishga rozi bo'lmasa shoh,
O'luk topqay meni, bo'lguncha ogoh.

Borib Sheruyag'a farxunda qosid,
Chu qildi arz bu yanglig' maqosid.

Bo'lub ko'ngli bag'oyat shodu xurram,
Qo'yub Shopurni hukm etti ul dam

Ki, sarvi lolarux qilsun degandek,
Muborak xotiri ne istagandek.

Ko'rub Shopurni mohi parichehr,
Atorud birla qilg'ondek qiron mehr.

Tushub tufroqqa Shopuri jigarxun;
Qilib qon yoshi mujgonin tabarxun.

Chekib devonalardek un parizod,
Ani ko'rganda Farhodin qilib yod.

Zamone tuttilar bir nav'i motam
Ki, bo'ldi qiyrgun feruza xotam.

Jaza' to'fonig'a chun bo'ldi taskin,
Dedi Shopuri mehnatkashg'a Shirin.

Nekim Sheruyadin kelgan maqolot,
O'zi ma'ruz qilg'on ham xayolot.

Chu ul bu kayfiyatdin bo'ldi ogoh,
Anga o'z taxi mahdin qildi hamroh.

Iki-uch yuz kishi aylab mulozim,
Hamul maqsudi sori qildi ozim.

Buxuru udu so'zu, nofai tiyb,
Nihoyatsiz qilib shohona tartib

Ki, ko'hsor ichra topib ko'hkanni,
Balo tog'i kibi jonsiz badanni,

Amori ichra solib shoh monand,
Falak mahdi ichinda moh monand.

Keturgaylar badanni jon qoshig'a,
Badan yo'q, jonni bal jonon qoshig'a.

Borib Shopuru ul xayli sitamkash,
Anga tegruki ul maqtuli g'amkash.

Ko'rubkim halqa urmishlar dadu dom,
Tutub ul nuqtadek davr ichra orom.

Bulardin ko'hiyu dashtiy qilib ram,
Alar o'rnnin tutub bir dam bular ham.

Muborak jismini nur ichra topib,
Hariru hulla birla oni yopib.

Qilib shohona bori ehtiromin,
Parivash mahdida aylab maqomin.

Qilib Shopuri miskin nolalar ko'p,
Uzub o'z jismidin pargolalar ko'p.

Amorini qo'yub bo'ynig'a bori,
Kishidin poyalar topib amori.

Fig'on birla vido' aylab dadu dom,
Hamul yer tegrasida topib orom.

Alar kelturdilar Armang'a oni,
Qo'yub qasr ichra mahvashdin nihoni.

Chu bori ishni tayyor ayladilar,
Parivashni xabardor ayladilar.

Chu mahvash bildikim ne ish ochilmish,
Nechuk mehmon shabistonig'a kelmish.

Yuzi ul mujdadin guldek ochildi,
Qo'pub mehmonsarog'a azm qildi

Ki, mehmonig'a qilg'ay mizbonliq,
Demaykim mizbonliq, jonfishonliq.

Bakulliy raf' o'lub ranju maloli,
Simo' aylab surud aytib visoli.

Dedi Bonug'a: «Budur iltimosim
Ki, bir dam tutmag'aylar xalq posim

Ki, ul yoreki mahrum erdim ondin,
To'yub erdim g'amida xasta jondin.

Eshitgan birlakim Shirin o'lubtur,
Mening dardimdin ul miskin o'lubtur.

Vafodin qilmamish ishqimda taqsir,
Bu dam navbat manga yet mish, ne tadbir.

Gar ul ishqimda hirmon birla ketti,
Vale ishq'i kamolin sobit etti.

Manga ham bor edi ishqida lofe,
Tilarmen bo'limg'ay lofim gazofe.

Vafoda ul o'z insofini ol mish,
Ul aylab o'z ishin, ish bizga qol mish.

Umidim ulki, yetgay o'yla holat
Ki, mehmondin manga yetmay xijolat,

Vafosin jonda pinhon aylagaymen,
Nisori maqdami jon aylagaymen.

Agarchi bor edim Bonug'a yotliq,
O'lar damda uyotliqmen-uyotliq.

Bihillik istabon yer o'pti filhol,
Qilurg'a azmi xilvat qo'pti filhol».

Yurub uy sori, jondin yub ilikni,
Kirib rust etti ichkardin eshikni.

Malolat qolmayin ko'nglida chandon,
Xirom etti amori sori xandon.

Chu ul mahd ichra kirdi sarvi gulro',
Ko'rarkim eltmish mehmonni uyqu.

Munungdek uyquni kim ko'rdi jovid.
Ki, uyg'onmay yetib boshig'a xurshed.

Bu yanglig' uyqu ko'rgach sarvi cholok,
Anga hamxobaliq qildi havasnok.

Qo'yubon ro'y-barro', do'sh-bardo'sh,
Bo'lub o'z bedili birla hamog'ush.

Ko'nguldin shu'laliq ohe chiqordi,
Ko'zi hamxobadek uyqug'a bordi.

Ne uyqu, kimsa andin qonmas uyqu,
Qiyomatqa degin uyg'onmas uyqu.

Bu bo'lqa uyqu, uyg'onmoq ne ya'ni?!
Munungdek uyqudin qonmoq ne ya'ni?!

Ketur soqiy, qadah tutqil manga qo'sh
Ki, bo'lbum gulruxum birla hamog'ush.

Bir uyqu bo'lsun ul maydin padidor
Ki, bo'lgaybiz qiyomat subhi bedor.

LII

Shirinning Farhod ishqida jon berGANIN bilib, Mihinbonu dog'i joni shirin tarkin qilib, bu holatda Bahromi dilovarning Chin mulkidin kelgani va bu vaqoyi' vahshatidin yorug' jahong'a qarong'u go'rni tarjih qilg'oni va Sheruyai zolim amvolidin Farhod uchun raddi mazolim qilib, ArMANDA podshohi odil tayin etgani va Chin bila Mag'ribzamin cheriklariga ijozat berib qaytarib, o'zi zohir saltanati tarkin etgani va ma'naviy saltanatqa yetgani

Bu motamxona ichra navhapardoz,
Bu yanglig' etti lahni navha og'oz

Ki, chun mahvash ul uy ichra kirib chust,
Eshiklarni kiyirdin bog'ladi rust.

Mihinbonu bila xaylu tabori,
Necha chektilar oning intizori.

Sanam qo'ymodi uydin tashqari gom,
Yopilg'uncha jahong'a pardai shom.

Tahammulsiz bo'lub uy sori borib,
Eshik ochilmog'ondin so'ng qo'ngorib.

Amori sori qo'ydilar qadamni,
Ochibon parda, ko'rdilar sanamni

Ki, Farhodi bila yotib hamog'ush,
Qo'yubon ro'y-barro', do'sh-bardo'sh.

Ko'ziyu qoshi uzra, ko'zu qoshi,
Sari mo' bo'lmayin zohir tahoshi.

Ketib ul furqati behaddu g'oyat,
Bo'lub ro'zi visoli benihoyat.

O'luk oshiq bila ma'shuqi bejon,
Nechukkim sarv birla ishqpechon.

Quchub o'z oshiqin ma'shuqi mahkam,
Nechukkim, oshiq o'z ma'shuqini ham.

G'atalat qildim, bo'lub Farhodu Shirin,
Riyazi jannat ichra ishratoyin.

Falakda ikkisining ruhi poki,
Qolib tufroqqa ikki jismi xoki.

Chu Bonu ko'rdi mundoq turfa holat,
Anga xud bor edi jondin malolat.

Chiqib gardun sori afg'oni oning,
Fig'oni birla chiqti joni oning.

Chu Shirin joni erdi, onsiz o'ldi,
Damekim o'ldi onsiz, jonsiz o'ldi.

Magar jon keynicha chiqti fig'oni
Va yo chiqti fig'oni birla joni.

Aning naxli hayoti dog'i sindi,
Zamona ko'ngli andin dog'i tindi.

Ajab nav' o'ldilar ul notavonlar,
Fido bu nav' o'Imaklikka jonlar.

Eshittimkim, hamul aqshom guruhe,
Riyozat birla qozg'olg'on shukuhe.

Adadda qirq ul xayli kiromi,
Bu yanglig' tush ko'rubaurlar tamomi

Ki, jannat ichra bog'e osmoncha,
Munungtak bog' aro qasre jahoncha.

Hamul dilkash chamandin ruh olib qut,
Ham ushbu qasr o'lub bir dona yoqut.

Safovu ziynati imkondin ortuq,
Nekim vasf aylagaylar ondin ortuq.

Aning ta'rifida ketmak ne hojat,
Kishi uchmoqni vasf etmak ne hojat.

Bu qasr avyonni ichra nurdin taxt,
Bu taxt uzra hariru hulladin raxt.

Chiqib ul taxt uza Farhodu Shirin,
Nechukkim gulshan ichra sarvu nasrin.

Jamolu ziynatu zebu safoda,
Bo'lub yuz onchakim, dori fanoda.

Aning sori ato birla ano ham,
Kelib Bonu munung sori yano ham.

Jamolu mulku johi har birining,
Bo'lub olamda bo'lg'onning biri ming.

Alar so'rg'on emishkim bu jamoat,
Ne qilmishlar ekin taqviyu toat

Ki, bu qasr ichra manzil aylamishlar,
Muningdek poya hosil aylamishlar,

Deb ermissiz xozini jannatki, Farhod
Jahonda ishq tarhin soldi bunyod.

Aningdekkim kechib sultonlig'idin,
Jahon mulki ichida xonlig'idin,

Murodu orzudin tortibon qo'l,
Havoyi nafs sori tutmayin yo'l,

Bo'lub ma'shuqidin hirmon bila xush,
Balovu mehnati hijron bila xush,

Vujudin o'rtab otashnok ishqii,
Solib o't olam ichra pok ishqii.

Kechib avval diyoru xonumondin,
Vale so'ngra jahondin, balki jondin.

O'tar dam o'yla foniylar bo'ldi mutlaq
Kim, ul ishqini boqiy ayladi Haq.

Vujudin o'rtab ul so'zu gudozi,
Haqiqatqa badal bo'ldi majoz.

Tutub soqiyi vahdat jomi tavfiq,
Nasibi ayladi Haq rohi tahqiq.

Baqo shahrida sultonliqqa yetti,
Haqiqat mulkida xonliqqa yetti.

Aning dardida ko'rganlar vaqoye'
Ki, qildilar murodu kom zoye'.

Kechib iqboli bepoyonlaridin,
Ilik bori yudilar jonlaridin.

Alar ranjini ham Haq zoye' etmay,
Munga xijlatlarini shoye' etmay.

Ato birla ano o'lmishlar erdi,
Firoqinda fano bo'lmishlar erdi.

Yana Shirin kibi ma'shuqi cholok,
Aning hijronida Bonuyi g'amnok.

Bularning ham aning komi uchun Haq,
Qilib bori gunohin mahv mutlaq.

Borig'a bahri rahmat ro'zi etti,
Bu yanglig' bog'i jannat ro'zi etti.

Berib bu qasri davlatni muabbad,
Ryozi xuldni tutti muxallad.

Bular aylab anga jonlarni payvand,
Aning vasli bila jannatqa xursand.

Vale vahdatda joni poki oning.
Bo'lub Haq birla istihloki oning.

Bu tush ko'rganlar uyg'ong'och hamul dam,
Bo'lub voqif bu ishdin ahli olam.

Chu dahr avroqin axtardim bag'oyat,
Bu yanglig' dog'i toptim bir rivoyat

Ki, oshiqliq aro Farhodi mahjur,
Chu bo'ldi borcha olam ichra mashhur.

Yetishti ahli kufru ding'a dog'i,
Xabar bordi Xitou Ching'a dog'i.

Vale ul xitta avzoig'a taqdir,
Solib erdi base tabdilu tayg'ir.

Aning hajrida Xoqon o'lmish erdi,
Kichik qardoshi xoqon bo'lmish erdi.

Ano dog'i ani istarga jozim
Bo'lub erdi fano mulkiga ozim.

Vale ul vaqt Bahromi dilovar,
Nahange erdi qon ichra shinovar.

Qilichi suyi daryoyi maxofat,
Bo'lub javharlar anda mavji ofat.

Falak bahromig'a gar ko'rguzub kin,
Ko'runub ollida Bahromi Cho'bin.

Falak raxshin zabun aylab samandi,
Zuhal qaddin nighun aylab kamandi.

Qarong'u kecha chiqqach o'qi yodin,
O'tub yetti falakdin, yo'q Suhodin.

Tutub Chinu Xito ahli musallam
Ki, ish vaqt emas Farhoddin kam.

Valek ul soyir eldin jovidona,
So'rub Farhod holdin nishona;

Chu ul ish tutti shuhrat Hind to Rum,
Xito ahlid'a dog'i bo'ldi ma'lum.

Bu so'z yetgan zamon Bahromi bixrad,
Xito xonig'a bor erdi sipahbad.

Vale Farhodsiz bor erdi ranjur,
Nechukkim yorsiz Farhodi mahjur.

Chu xon ham bor edi Farhodg'a a'm,
Aning soridin ermas erdi beg'am.

Kelib xon ollida arz etti Bahrom
Ki, bu yanglig' xabar bo'lmish durur om.

Ki: «Mag'rib sori mulki Arman otlig',
Bor ermish yuz Eram andin uyotlig'.

Bu mulk ichra bor ermish bir parizod
Ki, bo'lmish ishqidin devona Farhod.

Agar hukm etsa xon lutfu atodin,
Cheriklar jam' etib Chinu Xitodin

Azimat aylabon Mag'rib zaming'a,
Yetursam o'zni Farhodi guzing'a.

Topilsa, qilsam ul holig'a tadbir,
Yo'q ersa, ko'rsam ulkim bo'lsa taqdir».

Ijozat berdi xon, royin ko'rub xo'b
Ki, vahmi bor edi Bahromdin ko'p.

Dedi: «Ul xud o'lubtur, bu ham itsun.
Qayonkim, xotiri mayl etsa, ketsun!»

Ijozat topti chun farxunda Bahrom,
Cherik tortib zamone tutmay orom,

Kelib Mag'rib zaming'a ko'ch-barko'ch,
Qilib elning iki ko'chicha bir ko'ch.

Chu Arman sori soldi zilli iqbol,
Tilab ul elni tahqiq ayladi hol.

Mukarrar ko'p qilib so'rmakda tadqiq,
Aningdekkim, bor erdi qildi tahqiq.

Urub dard o'ti ko'nglidin zabona,
Hamul madfan sori bo'ldi ravona.

Qilib ta'jil, yetti xotiri resh,
Hamul dam go'yiyo charxi jafokesh.

Ulus Farhod so'gin qilmay oxir,
Bu ikki motam etmish erdi zohir.

Chekib vohasrato ul kishvar ahli,
Faza' ichra nechukkim mahshar ahli.

Birovni istadi Bahromi ranjur
Ki, holat fahm qilg'ay keldi Shopur.

Eshitmish erdi oning vasfini ham,
Guzin Farhodg'a erkanni hamdam.

Ham eshit mish edи Shopuri miskin,
Ani Farhodning dardig'a taskin.

Topishtilar chu bir-birni so'rushub,
Base yig'lashtilar keb-keb ko'rushub.

Bilib Bahrom chun so'rmoq qilib fan
Ki, ul gunbaz durur yorig'a madfan.

Kirib, gunbazg'a ko'kdin voyi oshib
Ki, ko'k gunbazlarig'a o't tutoshib.

Qilib bir nav' shevanlarki ul bum
Erib ohi o'tidin o'yakim mum.

Jahong'a o't solib bir kecha-kunduz,
Debon Farhod ayog'ig'a qo'yub yuz

Ki: «Ey jondin meni navmid qilg'on,
Balou mehnatim jovid qilg'on.

Ko'zum chiqsun, seni ko'rguncha mundoq,
Kesilsun til, so'zung so'rguncha mundoq.

Nelar kelmish boshingg'a g'urbat ichra,
Ne g'urbatlar chekibsen shiddat ichra?!

Nasibing so'zu ohe bo'lg'on ermish,
Taning ko'hi chu kohe bo'lg'on ermish.

Qani ul ajdahog'a surmak oxir?
Qani ul Ahraman o'lturmak oxir?

Qani ulkim, chu bo'lg'och king'a moyil,
Bulutni charx etib ollig'a hoyil?

Qani tig'ingdin o'lmoq tog' aro darz?
Qani gurzingdin o'lmoq dasht aro larz?

Firoq ayyomi tovsholg'on emishsen,
Bas og'ir uyqug'a qolq'on emishsen.

Ko'zung ochib, ko'targil boshing oxir
Ki, kelmish bir hazin qo'l doshing oxir!

Ne uyqudurki yetti ko'kka ho'yum,
Jahong'a o'rt soldi guftu go'yum.

Yetib gardung'a un seskanmaging yo'q,
Tushub olamg'a o't tebranmaging yo'q.

Ko'z ochmassen, debon: «kelgan qulumdur»,
Masal chin bo'ldikim: «Uyqu – o'lumdur!

Meningdek qul sanga olamda mavjud,
Sen a'do zulmidin bu nav' nobud.

Bu ishning toqati mendin yiroqdur,
Muni ko'rguncha o'lsam yaxshiroqdur.

Sening qoningg'a tortib tig'i kinni,
Teng etsam yer bila Mag'rib zaminni.

Qazib tog'ini daryosig'a solsam,
Tengiz suyini sahrosig'a solsam.

Bilodi bahr ichinda bo'lsa noyob,
Minoridin nishonlar bo'lsa girdob.

Tuman ming qonning o'lsam razmsozi,
Sening qoningg'a bo'lg'aymu muvozi?!

Bulardin topmasam ruhungni xushnud,
Bu qonlardin manga ne bo'lg'usi sud?

Netay mundin nari tig'u kamarni,
Boshimg'a toj yanglig' dardisarni?

Zirihni ne qilay, xaftonni naylay,
O'qu yoni netay, qalqonni naylay?

Ne deb o'zni xayol aylay dilovar,
Nedin aylay havas minmak takovar?

Ne deb emdi qilay maydong'a ohang,
Boshimg'amu uray gurzi garonsang?

Ne nav' emdi tutay bazm ichra orom,
Ne ko'nglum birla tortay la'lgun jom?

Manga hajringda may zahr o'ldi, billah,
Tarabdan umr bebahr o'ldi, billah!

Nasibim g'ussau dard ayladinglo,
Vujudum tufrog'in gard ayladinglo!»

Anga bu navhalar birla o'kurmak,
Ish elga ashkidin xunoba surmak.

Bo'lub ul dard birla navhapardoz,
G'amin Shopur yonida hamovoz.

Chu bu oshubi bir dam topti orom,
O'pub yer, qo'ydi uydin tashqari gom.

Yibordi kimsakim, Sheruya kelsun,
Nekim so'rsam, javobin arz qilsun!

Agar topsam oni har jurmdin pok,
Qilay lutfu karam birla tarabnok.

Vagar xud begunahlig'inda shakdur,
Bilay ul damki, ne qilmoq kerakdur.

Bo'lub Sheruya ul ma'nidin ogoh,
Tavahhumdinki, surgay kina nogoh.

Shah ollindaki qohirlik ishidur,
Gunahsizroq, gunahlikroq kishidur.

Agarchi ul dog'i shoh erdiyu tund,
Temur tig'in qayo tig'i qilur kund.

Qilib Shopur ihzorin tavaqqu',
Aning ollinda ko'p qildi tazarru'.

Dedi: «Bu so'z aro sensen guvohim
Ki, Farhod amrida yo'qtur gunohim.

Anga har kimnikim qotil bilibmen,
Atom ham bo'lsakim, qatlin qilibmen.

Muni Bahrom shoh ollinda qil arz,
Vale bilkim qilibmen xizmatin farz.

Agar tutsa meni kelmakda ma'zur,
Ne hukm etsa bo'lay jon birla ma'mur.

Ani ko'rmaqda g'olibdur harosim,
Sening ollingga budur iltimosim

Ki, bu ma'nidin o'tkorgaysen oni,
Karam yo'lig'a boshqorgaysen oni.

Erurmen gar bu nav' etsang muruvvat,
Qiyomatqa degin mammuni minnat».

Chu oni ko'rdi Shopur asru mazlum,
Kelib ahvolin etti shahg'a ma'lum

Ki: «Men yo'q, baqli Tengridur guvohi
Ki, bu ishlarda yo'q oning gunohi.

Vale kelmakda ojizdur bag'oyat,
Manga qilsang bu kelmakni inoyat.

Nekim holi desang, jon birla qilsun,
Ne so'ngra ahdu paymon birla qilsun».

Ko'rub Shopurg'a ul qissani kom,
Aning kelmokligidin kechti Bahrom.

Dedi: «Lekin bu kishvar ahli ta'yin
Qila olmosa nekim qilsa taxmin

Ki, to Xusrav cherik chekmish bu sori,
Ne nuqson bo'lmish andin elga tori.

Ham oncha vajh andin elga yetsun,
Ani yetkurgach o'z mulkiga ketsun.

Vale ahd aylasunkim, yetsa filhol,
Yana bir oncha andin qilsun irsol».

Degach Shopur hukm ul notavong'a,
Eshitgach hukm, minnat qo'ydi jong'a.

Nekim el istadi to'kti xizona,
Xizona sarf etib bo'ldi ravona.

Yana oncha yibormakka qilib ahd,
Ani ham yetkurub ko'p aylabon jahd.

Yig'ib Arman elin farxunda hokim,
Qilib Farhod uchun raddi mazolim

Ki: «Xusravdin ne ishkim bo'ldi hodis,
Kishikim desa Farhod erdi bois;

Nekim arz etsa nobudu ziyondin,
Olib za'fini, xushnud o'lsun ondin».

Bu so'zdin sho'ru g'avg'o tushti har yon,
Fig'on birla alolo tushti har yon

Ki: «Haqdin borimizning iltimosi
Bu erdikim, aning bo'lsoq fidosi.

Chu biz yo'lida so'z jondin degaybiz,
Ne bo'lg'ay molkim, ondin degaybiz.

Emas el royi birla hukmi taqdir,
Nekim taqdir anga bo'lmish ne tadbir.

Duosig'a hamisha mushtag'ilbiz,
Ne qilmish har ne qilmish ham bihilbiz».

Muhosiblарг'a ta'yin etti filhol
Ki, ul el ichra qismat topti amvol.

Tuzarga mulk aro hashmat asosin,
Tilab el ichra Bonu aqrabosin.

Birovnikim, topib borig'a foyiq
Ki, bo'lg'ay saltanat amrig'a loyiq.

Qilib Arman elining podshohi
Ki, bo'lg'ay kishvar ahlining panohi.

Qilib ul adl oyinini bunyod
Ki, adlidin bo'lub vayronlar obod.

Ne yerkim buzdi beandoza Xusrav,
Ani aylab imorat toza xusrav.

Berib Bahrom anga hashmat asosin,
Livou toju ganji beqiyosin.

Topib ham maqdamidin taxt poya,
Solib ham boshi uzra chatr soya.

Aning sultonlig'in chun shohi Bahrom,
Nechukkim istabon aylab sarajom,

To'kub Chin ahlig'a ko'p naqd ila ganj,
Qo'lub ko'p uzrlarkim, ko'runguz ranj.

Yeting ahlu ayolingizga yonib,
Diyoru mulku molingizg'a yonib.

Alar ham chun ko'rub bu nav' surat,
Base yig'lab, vale yonib zarurat.

Dedi: «Xoqong'a elting bo'yla e'lom
Ki, topti bir-birin Farhodu Bahrom».

Alar chun tuttilar xushluq sori yo'l,
«Qayonkim bor esang sen dog'i xush bo'l».

Sipahni chun bu so'z birla uzotti
Taayyun band ila qaydin ushotti.

Etib Farhodning qabrini zohir,
Ulu Shopur bo'ldilar mujovir.

Fano tufrog'ig'a chun bo'ldilar past,
Baqo fayzi yeta boshlod payvast.

Qo'yub shahliq, chu qildi xoki rahliq,
Chu yaxshi boqtqi, xud ul erdi shahliq.

Navoiy foniy o'l, istar esang kom,
Nechukkim bo'ldilar Farhodu Bahrom!

Ketur soqiy, manga jomi fano ber,
Nechakim oni sipqorsam, yano ber!

Magar qilg'ay meni bu jom payvast,
Alar yanglig' fano tufrog'ig'a past!

LIII

*Saltanat shajarasining samarasini va xilofat bog'ining shajarasi,
hidoyat avjida manzil etgan, tamalluqning nihoyatig'a yetgan,*

*riyo qasri bunyodin qo'nqorg'on, balog'at ayvonida ot chiqorg'on,
ya'ni sultonzodai olam Abulfavoris Shohg'arib Bahodir xallada
davlatuhu madhida bir necha so'z surmak va nasihatomiz
nuktalar arzg'a tegurmak, umid ulkim bu shohvor durlarni
tufrog'din olg'ay va adosida qulog solg'ay, balki ul garonmoya
gavharlarni qulogqa solg'ay*

Jahon bog'i, rashki naqshi Chindur,
Qayu Chin, g'ayrati xuldi barindur.

Bu bog' ichra kishi qilsa taammul,
Topar har bir chaman sahnida yuz gul

Ki, bo'lg'ay har birida rangu bo'yi
Vale yo'q rangu bo'dek guftu-go'yi.

Guli xandonda gar bo'lsa tabassum,
Vale bulbul kibi yo'qtur tarannum.

Gulekim bo'lsa rangu bo'yi oning,
Ham o'lsa nuktai diljo'yi oning.

Namudor ichra gulkirdor bo'lsa,
Takallum ichra bulbulvor bo'lsa.

G'arib o'lg'ay nihoyatdin ziyoda,
Bu yanglig' gulkim o'lg'ay shohzoda.

Qayu shahzoda ul koni malohat,
Takallum vaqtி daryoyi fasohat.

Fasohat bobida shahg'a qarib ul,
Bori shahlar fasihi Shohg'arib ul.

Zihi nutqung takallum vaqtı jonbaxsh,
Masiho yanglig' anfosing ravonbaxsh.

Ne ma'ni bo'lsa diqqatdin nihoning,
Hal aylab oni tab'i xurdadoning.

Kichik yoshda qilib tab'ing shumora,
Xirad pirini tifli shirxora.

Sening zotingg'adur bu so'z furug'i,
Kichik yoshdin ulug'larning ulug'i.

Erurda kavkabi baxting yangi oy,
Erursen badr yanglig' olamoroy.

Qachonkim badrlig' topsa hiloling,
Quyoshdin bo'lg'ay ortuqrog' kamoling.

Yangi oy badrliqdin keldi mahjur,
Quyoshdin har kecha kasb etmasa nur.

Quyoshliq istasang kasbi kamol et,
Kamol ar kasb etarsen, bemalol et.

Kishi ta'limdin topsa malolat,
Topar ilm ahli ollinda xijolat.

Kishi farzan avonu zolim o'lsa,
Va lekin nuktadonus olim o'lsa.

Baso zohid kishikim om ichinda,
Anga muhtoj o'lur islom ichinda.

Birovkim qilsa olimlarg'a ta'zim,
Qilur go'yoki payg'ambarg'a ta'zim.

Hadis o'l mish nabiyдин bo'yla hodis
Ki, olim keldi payg'ambarg'a voris,

Kishikim bo'lsa olam podshohi,
Aning ummatlig'idindur mubohi.

Birovkim ilm ila bo'ldi barumand,
Angakim voris o'ldi – bo'ldi farzand.

Erursen shoh — agar ogohsen sen,
Agar ogohsen sen — shohsen sen.

Chu bo'ldi nuktadin ogoh to'ti,
Ani derlar xaloyiq shoh to'ti.

Vale tovuskim, ming zevari bor,
Ne zevarkim, boshida afsari bor.

Bu afsar birla shah demaslar oni
Ki, bor asli yamon Hindustoni.

Bilik shoh aylasa hayvonning otin,
Ne tong, gar shoh qilsa kimsa zotin?

Shahekim, ilm nurin topti zoti,
Aning to hashr qoldi yaxshi oti.

Sikandar topti chun ilmu hunarni,
Ne yanglig' oldi ko'rgil bahru barni.

Aningdek sultanat ahli ko'p erdi,
Qayu birga bu nav' ish dast berdi?

Iki ming yil o'tub yuz ming xiradmand,
Bo'hub hikmatlari birla barumand.

Temurxon naslidin sulton Ulug'bek
Ki, olam ko'rmadi sulton aningdek.

Aning abnoyi jinsi bo'ldi barbod
Ki, davr ahli biridin aylamas yod.

Valek ul ilm sori topti chun dast,
Ko'zi ollinda bo'ldi osmon past.

Rasadkim bog'lamish — zebi jahondur,
Jahon ichra yana bir osmondur.

Bilib bu nav' ilmi osmoniy
Ki, andin yozdi «Ziji Ko'ragoniy».

Qiyomatg'a degincha ahli ayyom,
Yozorlar oning ahkomidin ahkom.

Bilik garchi ko'runur ko'zga ziynat,
Vale shahlarg'a bordur o'zga ziynat.

Vagar ilm ichra bo'lmay birga qone',
Baridin bahravar bo'lsang ne mone'.

Guzar qil har necha ilm o'lsa hosil,
Chu din ilmig'a yetsang ayla manzil.

Shah uldurkim, shiori ilmi dindur,
Nedinkim ilmi din ilm ul-yaqindur.

Ulum ichra o'qusung yuz tuman fasl,
Tamomi far'u, din ilmi erur asl.

Bu din ilmiki xomam qildi tahrir,
Erur fiqhu hadisu so'ngra tafsir.

Chu takmil o'ldi bu uch ilm sen bil,
Yana har ilm maylin qilma, yo qil.

Va lekin tibbu hikmat ham erur xo'b
Ki, sihhadtur kishi jismida matlub.

Qayu jismeki oning sihhati yo'q,
Qilurg'a Tengri amrin quvvati yo'q.

Birovkim paxta birla suvni yutqay,
O'zung dekim, ne yanglig' ro'za tutqay.

Netib qilg'ay safodin sajdaye fosh,
To'shakdin ulki olmas lahzaye bosh.

Ul uch din ilmiyu bu bir badandur,
Bular muhtoji yaxshi, gar yomondur.

Ko'rardin bu ulum o'lg'ach kaloli,
Muborak tab'inga yetsa maloli.

Ravon tarix sori rag'bat ayla,
Salotin birla azmi suhbat ayla.

Jahondin ko'rki kimlar kom olibdur,
Bu eski dayr kimlardin qolibdur.

Qani Tahmurasu Jamshidu, Zahhok
Ki, har bir oldi olam mulkini pok?

Nazar qilkim, olib nettilar oxir,
Nekim borin solib kettilar oxir.

Alar xud kettilar gar kech, agar bot,
Vale qoldi alardin dahr aro ot.

Bu ot gar yaxshidur, yoxud yomondur,
Qilurg'a oni bois ko'r, ne fandur.

Qayu fankim shuru' etmaklik onda,
Kishidin yaxshi ot qolg'ay jahonda.

Qila olg'oncha ul bo'lsun shioring
Ki, yaxshi ot qolg'ay yodgoring.

Chu din ilmig'a komil bo'ldi roying,
Hal etti xotiri mushkilkushoying.

Emas hojat ne qil deb kimsadin pand
Ki, ham olimsen ul dam ham xiradmand.

Nazar qilkim ne amru nahiyan etar Haq,
Haq amru nahyidin bosh chekma mutlaq.

Ne kim qil deb turar favt etmagil hech,
Nelarkim qilma debtur borchadin kech.

Vagar hikmatqa bo'lsa iltifoting
Ki, bo'lsun Nuh umricha hayoting.

Burun qil o'z mizojingga taammul,
Ne holi bor ekonni angla bilkul.

Chu tahqiq anglading hikmat musirdur,
Mungakim ne mufidu ne muzirdur.

Mufid ashyog'a doyim ishtig'ol et,
Vale bor ishda mayli e'tidol et.

Nekim bo'lsa muzir, bo'lg'il haroson
Ki, bo'lg'ay tab'inga mushkillar oson.

Nekim bo'lsa mizojingg'a guvoro,
Anga ko'p mayl qilma oshkoro.

Bu so'zni ahli hikmat deb durur xo'b,
«Yamondin oz behkim, yaxshidin ko'p».

G'izo bo'lsa mufidu tab' rog'ib,
Bas et tab'ing hanuz o'lg'onda tolib.

Bu dog'i topmag'uncha hazmi komil,
Badanni qilma ortuq yukka homil.

Agar hayvon suyidur g'ayri maqdur,
Erur gar me'da qilmas hazm, ma'zur.

Bu yanglig' hikmat oyinida chust o'l
Ki, doyim komronu tandurust o'l.

Vagar tarix sori aylagung mayl,
Muni bilgachki ne ish qildi har xayl.

Salotineki bo'ldilar jahongir,
Ne yanglig' qildilar har ishda tadbir.

Qayu zulm ayladi, qay bir adolat,
Ne ishga ayladi har bir dalolat.

Ne ishdin mamlakat obod bo'ldi,
Qayu ishdin ulus barbod bo'ldi.

Nedin topti mamolik istiqomat,
Ne ishdin elga yuzlandi salomat.

Cherik oyini ne ishdin tuzuldi,
Aduvning xayli ne ishdin buzuldi.

Ne nav' ish birla topti din ishi sud,
Ne ishdin oxirat topti ziyonbud.

Ne ish har shohning bo'ldi sifoti
Ki, qoldi olam ichra yaxshi oti.

Topibdur daf'a-daf'a borcha tahrir,
Chu solg'ungdur nazar borig'a bir-bir.

Shak ermas anglabon ravshan zamiring,
Anga mayl aylagay royi muniring

Ki, bu olamda borcha sudung o'lg'ay,
Yana olamda ham behbudung o'lg'ay.

Nechukkim, shoh topmish dinu dunyo,
Sanga ham yetgay ushbu ikki ma'no.

Bu ikki ishni gar qilsang tavaqqu',
Ne ishkim shah qilur, qilg'il tatabbu'.

Bu ma'nilariki xomamdur raqamkash,
Agar xud kelmayin tab'ingg'a noxush.

Shak ermasturki, hangomi havoyij,
Amalg'a kelturub, topqung natoyij.

Yetursa naf'i kulliy har bir irshod,
Mening ruhum duodin qilg'asen shod.

Sanga bu pand har dam naf' bergay,
Duo qilsang manga ham naf' bergay.

Ketur soqiy, mayu ko'nglumni shod et.
Qadimiyl qullug'um haqqini yod et!

Ishim chun pand bermaktur payopay,
Eshit pandu manga tut bir qadah may.

LIV

Bu noma itmomig'a xoma tuzmakdin taronasozlig' va bu hangoma ixtitomida sa'y ko'rguzmakdin fasonapardoziq' va bashariyat iqtilosi bila hadsiz lof zohir qilmoqdinkim o'z nafyig'a «Lo»durur — uyolmoq va yarimchuq da'vo ko'rguzmakdinkim o'z man'ig'a «da»durur — xijolatqa qolmoq va bedilona ajzg'a tushmakdin g'oyatsiz izzat ko'rmoq va dilso 'xtavor faqr ko'rgazmak bila niroyatsiz farah topmoq, «Alhamdulillohil-lazi vaffaqani min iftitohihi ilo ixtitomih; va sallalohu alayhi va olihi va ashobi kiromihi»

Manga chun fikrati xurshedsoya,
Bu oliv toram uzra berdi poya

Ki, gardun qal'asig'a raxsh surdum,
Quyoshni gardi markabdin yoshurdum.

Kumaytim po'ya chun gardung'a soldi,
Atorud kilku sanduqi usholdi.

Aningdek chirmadim Birjisid toj
Ki, boshi taylasong'a bo'lidi muhtoj.

Falakdin yerga sochdim oncha anjum
Ki, ofoq o'lidi ul anjum aro gum.

Qolib anjum aro bu dori shevan,
Diram ostida ul yanglig'ki, maxzan.

Ne axtar, har biri Birjis Nohid,
Ne Birjis qayu Nohidu xurshid.

Sipehr avji uza chun poya toptim,
Quyosh jirmi bila olamni yoptim.

Bori olamni tutqoch mehr nuri,
Yorudi el ko'zi andin zaruri.

Basorat ahli nekim tuttilar ko'z,
Nechukkim kom edi, yoruttilar ko'z.

Vale chun ko'ri modarzod yetti,
Bu bepoyon ziyoning nafyin etti.

Ko'zikim anga kunduz, kecha bo'lg'ay,
Muayyandur jahonda necha bo'lg'ay.

Quyoshkim soldi olam ichra yog'du,
Yetishti pashshadin anqog'a tegru.

Vale yuz muncha gar nur o'lsa ma'lum,
Ne ma'lum aylagay xuffosh ila bum?

Danilarg'a birovkim zarfishondur,
Eshak ollig'a to'kmak za'farondur.

Ne topqay ko'palak sham' o'tidin zavq,
Kerak parvona kuygay ko'rguzub shavq.

Gulikim dahr bog'in gulshan aylar,
Nasimi ko'z charog'in ravshan aylar.

Nechakim rangu bo'yi jonfizodur,
Jual xaylig'a atridin vabodur.

Jual ko'ngli uchun bog' ichra bulbul,
Deyolg'aymuki, ruhafzo emas gul?

Jual andoqli, lo'liyi siyahro'y,
Yasar payvasta sahro dashtida go'y.

Ani elturda naqdi jon masallik,
Nigun aylar boshin chaygon masallik.

Bu go'y o'l mish duri g'altoni go'yo,
Dema dur, balki naqdi joni go'yo.

Aning tab'i aro bo'lg'onne marg'ub,
Desunmu soru bulbulkim erur xo'b?

Jualg'a xirmani gul rangu bo'yi,
Bil andoqkim. aning bulbulg'a go'yi.

Vale har kimsakim tab'i mudiqdur,
Bilur bu ikkidin qay bir muhiqdur.

Hamul bulbul bukun menmenki, aflok
Qushe fahm aylamas mendek shag'abnok.

G'ami ishq ichra ming afg'oni oning,
Har afg'onida ming dostoni oning.

Bu gulshan bulbuli bo'ston saroyi,
Dema bo'ston saro, daston saroyi.

Navoiy, haddin oshti so'zda lofing,
Bilindi ayni voqe'din gazofmg.

Bu da've dastgohin bir zamon yig',
Chu da've ichra ma'ni yo'q, ne osig'?

Qo'yay bir lahza shoirlaq shiorin,
Chin aytay o'z shiorim yo'qu borin.

Men ul tufrog'menkim, charxi bebok,
Natija bermas ondin g'ayri xoshok.

Yo'q ulkim garddek el farqin olmish
Ki, xas yanglig' ayog' ostig'a qolmish.

Lagadko'bi zamondin yuz maloli,
Bo'lub olam elining poymoli.

Nechakim el ayog' idin topib ko'b,
Quyundek tushmayin holig'a oshub.

Mashaqqat xaylidin bo'lg'on soyi past,
Yetib ul xayl-xayli dast-bardast.

Gahikim sarsari mehnat yetib tez,
Qilib ajzosin oning vahshatangez.

Havodis tundbodi qo'zg'oloni
Qazib bir damda bunyodidin oni.

Ayirib bir-biridin uzb-uzvin,
Demakim uzb-uzvin, juzv-juzvin.

Havoyilar kibi bechora aylab,
Maqomi aslidin ovora aylab.

Urub gah tog'u gah homung'a oni,
Chekib xasdek gahi gardung'a oni.

Qilib yel xaylidek bir dam jahongard,
Buxor ajzosi yanglig' osmongard.

Chekib yel ho'yidin afg'onin oning,
Olib sargashtalig'din jonin oning.

Havodis tundbodi chun bo'lub sust,
Qaro tufroqqa oni tashlabon rust.

Chu eltib osmon uzra jahondin,
Yana tufroqqa otib osmondin.

Hamono ko'kka chekmaktin xayoli,
Bukim, urgay yana tufroqqa holi.

Tuganmay charxdin bu ranju oshub,
Yana yetib havodisdin lagadko'b.

Balo dashtida mundog' bir ovuch xok
Ki, muncha kin anga yetkurgay aflok.

Ayog' ostida kohi dardparvard,
Yana bir lahza bosh uzra bo'lub gard.

Chu taskin davlatidin topibon bahr,
Qaro tufroqqa o'lturtub ani dahr.

Bu tufroq topsa ham bir yerda orom,
Ne topqay xasdin o'zga andin ayyom.

Bu xas ham yo'qliki, andin zoda bo'lg'ay.
Sukunu sayr aro balkim qo'shulg'ay.

Natija bersa bu tufroq ila gard,
Xasu xoshok o'lur, yo'q sabzau yard.

Bo'lur ul nav' tufroq hamki dehqon,
Ichi fikrida bog'lab yuz gireh qon.

Berib surmak bila jismig'a xorish,
Yuziga bal xututidin nigorish.

Chekib hifzi uchun davrida devor,
Qilib doyin hisori ohanivor.

Sochib har nav' guldin dona anda,
Chu sochti gom qo'yimay yona anda.

Yetishmay anda yot elning ayog'i,
Ne yot elkim, uzub yot o'tni dog'i.

O'turmay vaqtidin bir lahza suyin,
Tama' aylab bu suvdin obro'yin.

Topib muncha navozish qil taammul
Kin, ul tufroq nevchun bermasun gul.

Muqarrardur ochilmoq qilsa ohang,
Berur bir rang gul yo'q, balki yuz rang.

Bo'lub olamg'a ziynat rangu bo'yi,
Chiqib bulbullarining hoyu ho'yi.

Meni xokiga ham charxi sabukgom,
Sukun manzilgahida bersa orom.

Taraddud mehnatidin shod qilsa,
Ulus bedodidin ozod qilsa.

Mahol ummid ila har bir jafokesh,
Damo-dam urmasa bag'rimg'a yuz nish.

Bo'lub ming g'ussa o'qig'a nishona,
Zamirim bo'lmasa zanburxona.

Topib taskin jafogarlar hujumi,
Tepukdin tinsa ko'nglum marzu bumi.

Chu ko'rmay kom shahdin har tabahkor,
Meni qilmosa ollinda gunahkor.

Birov bo'lsa shah ollinda muotab,
Meni qilmosa ul ishda muxotab.

Bo'lub mundoq g'amu ranjimdin ogoh,
Tarahhum aylasa ahvolima shoh.

Nishotim bog'ida bir fikr qilsa
Ki, gohe g'unchadek ko'nglum ochilsa.

Yigirmi to'rt soat kecha-kunduz,
Yigirmi to'rt dam ursam nafas tuz

Ki, andin vaqtima yetsa huzure,
Birovdin topmasa ko'nglum future.

Raqam qilg'on parishon nomalardin,
Yozilg'on rabti yo'q hangomalardin.

Hamono teztak aylab qalamni,
Ravonroq torta olg'aymen raqamni.

Ham o'lg'ay bu raqamdin san'ati ko'p,
Ham o'lg'ay san'atida diqqati ko'p.

Vagar tole' bo'lub kulliy madadgor
Ki, bo'lmay axtari baxtim hasadgor.

Farog'at kunjida bir go'sha tutsam,
Meni el, men dog'i elni unutsam.

Bori ashg'oldin shah tutsa ma'zur
Ki, bo'lsam so'z demok shug'lig'a ma'mur.

Yana shoh iltifoti bo'lsa goh-goh
Ki, bo'lsa nazm yo nozimdin ogoh.

So'zumga gah berib islohdin zeb,
Gahi in'omi etsa so'zga targ'ib.

Deyolmasmenki, Xusrav yo Nizomiy,
Va yo nazm ahlining sarxayli Jomiy

Nechukkim chektilar til xanjarini,
Sarosar oldilar so'z kishvarini.

Alar o'trusida men ham chekib tig',
Chekarga so'z sinonin qilg'amen big'.

Vale Haq lutfig'a eltid panohi,
Shah iqbolidin istab takyagohi.

Deyolg'aymenki, ko'p aylab tazarru',
Bularg'a aylay olg'aymen tatabbu'

Ki, arz etsam manga yetmay malolat,
Havodorimg'a yuzlanmay xijolat.

Bo'lub ahsanta lafzi elga oyin,
Yetishgay shahdin ehson, dog'i tahsin.

Nizomiy olsa Barda' birla Ganja,
Qadam Rum ahlig'a ham qilsa ranja.

Chekib Xusrav dag'i tig'i zabonni,
Yurub fath aylasa Hindustonni.

Yana Jomiy ajamda ursa navbat,
Arabda dog'i cholsa ko'si shavkat.

Agar bir qavm, gar yuz, yo'qsa mingdur,
Muayyan turk ulusi xud meningdur.

Olibmen tahti farmonimg'a oson,
Cherik chekmay Xitodin to Xuroson.

Xuroson demakim, Sherozu Tabrez
Ki, qilmishdur nayi kilkim shakarrez.

Ko'ngul bermish so'zumga turk jon ham,
Ne yolg'uz turk, balkim turkmon ham.

Ne mulk ichraki bir farmon yibordim,
Aning zabtig'a bir devon yibordim.

Bu devon tutti ul kishvarni andoq
Ki, devon tuzmagay daftarni andoq.

Necha daftar qaro qilg‘aymen oxir,
Jihatsiz mojaro qilg‘aymen oxir.

Navoiy necha degung so‘zni hazyon,
Bu hazyonlarni qo‘y. bir Tengriga yon.

So‘zing hazyon, magar uyqudadursen
Ki, ma’ni qasidin osudadursen.

Bu g‘aflat uyqusidin bir ko‘z ochqil,
Yuzungga ashk – uyqu daf‘i sochqil.

Urub yuzga nadomat ashkidin suv,
Magar ketgay ko‘zungdin bo‘yla uyqu.

Bu suv yo‘q ko‘zni qilg‘ay uyqudin pok,
Ko‘ngulni dog‘i qilg‘ay qayg‘udin pok.

Demon ko‘zu ko‘ngul hangomasin ham
Ki, pok etgay amalning nomasin ham.

Nadomat ashkidin har zori g‘amnok,
Yub etsa nomai a‘molini pok.

Ul ashkin abri rahmat yomg‘uri bil,
Ne yomg‘ur, fazl bahrining duri bil.

Ilohiy, so‘zni chektim pech darpech,
Hijo tumori yanglig‘ sarbasar hech.

Gumon qilmon xatokore o‘zumcha,
Xato ham sarbasar topmon so‘zumcha.

O‘tub umr etmayin bir safha oro
Ki, bo‘lmay yuz varaq jurm oshkoro.

Chu mushkafshon bo‘lub xomam qarosi,
Bo‘lub ul mushklar nomam qarosi.

Va lekin men necha bo‘lsam xatokor,
Bihamdillah, sen ermassen jafokor.

Manga garchi xato sondin fuzundur,
Sanga bahri ato ondin fuzundur.

Chu tushsa bahri afvungga talotum,
Ajab yo‘q yuz jahon jurm o‘lmog‘i gum.

Kishi o‘z jurmidin ne uzr qo‘lg‘ay
Kim, ul daryo aro bir qatra bo‘lg‘ay.

Agarchi qatra bo‘ldi ersa nopok.
Bo‘lur ul damki, tushti bahr aro pok.

Chu bahri afvung o'lsa uzrxohim,
Nedur men-menki, ne bo'lg'ay gunohim.

Karamdin aylasang jurmumni nobud,
Sanga yo'qtur ziyon, ko'ptur manga sud.

So'zum xo'b ersa rahmat ayla hamroh,
Vagar dedim yomon: astag'firulloh.

Bihamdillahki, bu g'am dostoni,
Firoq ahlig'a motam dostoni.

Tugatmay nomai umrumni ayyom,
Visol ayyomi yanglig' topti itmom.

Chu tarixi yilin onglay dedim tuz,
Sekiz yuz sekson erdi dog'i to'qquz.

Navoiy sayr etib so'z bo'stonin,
Raqamzad qildi chun bir dostonin.

Chu qolmay dostondin nukta boqiy,
Tutub sog'ar to'la ber turfa soqiy.

Labolab chun yetib ul jom payvast,
Damo-dam so'z demakda ul bo'lub mast.

Vale bu doston qilg'uncha mastur,
Ko'p aytib so'z, bag'oyat bo'ldi maxmur.

Ketur soqiy, anga bir do'stgoniy
Ki, tutqay do'stlarg'a do'st oni!

Manga tutqilki, so'zni ko'tah ettim,
Tinay bir lahza chun manzilg'a yettim.

I

Maqtoving bilan ma'nolarning eshiklari ochilur. Ko'nglimga ularning zabit bo'lmoq'ini nasib etgaysan! Ko'zimga o'sha eshik qulfini ko'rsatib, uni ochish uchun esa qalamimni kalit qilgaysan!

Bu kalitim o'sha men ko'zlagan xazina qulfini olib, nimani umid qilgan bo'lsm, barchasini menga nasib etgaysan. Qancha naqd javohirni istasam, qayoqqa boqmay, hammasini ko'zimga ko'rinish turadigan qil! Ularni tinmay terishim, qo'lga kiritishim uchun havasimni ko'paytirgaysan. O'zing havas berganingdan keyin, ularni olishimga imkon ber. Yiroqda turgan narsalarga ham qo'limni yetadigan et. Qo'limga yaxshiroqlarini sol. Har qancha ko'p narsa olsam mone'lik qilma, qancha ko'p olsam ham shu bilan qanoat qildirma. Bu xazina (doston) bilan ko'nglimni boyitaver. Ularni har qancha sochsam qo'limga yana-yana solaver. Dur sochmoqqa qalamimni ochgil. Tilimni ham so'z gavharlarini sochuvchi etgil. Ko'zimni shu durlar bilan ochgan ekansan va mening qo'lim bilan dunyoga sochar ekansan, bundan kuzatilgan istagimni ko'nglimdan chiqarmagaysan, sochgan taqdiringda tuproqqa qorishtirmagaysan.

Agar ularni¹ sochmoqni men bechoraga buyuradigan bo'lsm, boshqa yuzlarcha benavolarning hovuchlarini och. Ehson tarzida men – benavodan olar ekansan, ulardan bunga muhtoj bo'lgan kishilarni bahramand et.

Shu jumladan gadolarga ham bundan xayru ehson ber. Ayni vaqtida davlatmand kishilarga uni tutqiz. Uni shoh qo'liga olsa, boshiga toj qilsin, qul olar ekan, unga ham yozganlarim muborak bo'lzin. Ishq ahllarini unga orzumand etib, bu bilan ularning o'zlarini ham baxтиyor etgaysan!

O'qiganlarida fikrlarim ularning ko'zlaridan yoshlар oqizsin, yoqutdek va la'ldek qimmatli satrlarim esa ba'zan qonli ko'zyoshlар to'kishga sababchi bo'lzin! Shu bilan birga – xoh oshkora o'qisin, xoh pinhon – bu asarimni ko'z ichidagi yoshdek asraydig'an qil. So'z ahllariga uni sarmoya qil; qanday gavhar nazm qilmoqchi bo'lilar, unga zeb-ziynat etgil. Zamon qutisini u bilan to'ldirib, falak bo'shilg'ini ham u bilan to'lat. Kimki uni sindirsa, o'zini sindirgil. Qutlug' ko'rgan odamlarga esa baxтиyorlikni ravo ko'r.

¹ Dostonning qismlariga ishora qilinmoqda.

Bu shavq dostonining «alif»lari sarvgadlar bo'yidek xushqomat va «lom»lari binafsha zulflari kokili yanglig' dilkash ekaniga bois, uning mundarijasi Haq nomidan nishona va debochasi abadiy mutlaq sifati bilan tarovatli ekanining bayoni

Bu rangdor sahifa, sahifa ham emas, balki dard bog'i bo'lib, undagi har bir lolada ishq dog'i namoyondir. Undagi har bir gul yaprog'ida hayrat olovi, har bir sunbulda hasrat tutuni ko'zga tashlanadi. Qushlarining nag'masi hijron qo'shig'i bo'lsa, unda oqayotgan suvlarning barchasi ko'zyoshi seli ariqlaridir.

Unda esgan shamolga hijronning garmseli, hijron garmseli ham emas, oh shu'lalari hamrohlik qiladi. Gul tuplarida dard g'unchalari ungan bo'lib, u g'unchalardan esa otashin atirgullar ochilgandir. Ana shunday balolarga mubtaloligi uchun xalq ko'ngliga yoqimli bo'ldi. Bu sahifalarning ibtidosi, iltijo bilan Allohga sano aytish deganidir. Shu yo'l bilan Inson ko'ngli ishq gulshaniga, bu gulshanning xos joyi esa ishq xazinasiga aylandi.

Buni xazina emas, balki har bir duri farog'at sham'i, deyish, dur ham emas, sham' ham emas, kechani chirog' bo'lib yorituvchi dur deyish kerak.

Biroq Ollohusn o'tini jahonni yondiradigan darajaga ko'tarib, bularni u orqali butun olamni yoritadigan qildi. Uni men o't emas, balki yarqiragan chaqmoq degim keladi. Yo'q, yarqiragan chaqmoq ham emas, balki u porloq quyoshdir.

Bu porloq quyosh ko'rinish berar ekan, yo'qlik shomining abadiy sham'i bo'ldi. U o'z nurlarini zohir eta boshlar ekan, dunyodagi hamma zarralar ko'zga tashlandilar. Shunda quyosh ma'shuq bo'ldi, barcha zarralar esa unga oshiq. Shu yo'l bilan ahbobu mahbub – yaxshi ko'radiganlar va yaxshi ko'rilganlar paydo bo'lgach, jahon bozorida g'avg'o yuz berdi. Bular hammasi ishq tufayli yuz berdi. Insonlarning birini biriga shaydo etgan ham shu – ishq bo'ldi.

Qachonki oshiq-ma'shuqa o'xshash soz kelgan bo'lsa, nima uchun ma'shuqa sho'xligi oshiqni o'rtaydi? Oshiq bunda ma'shuq bo'lib kelgan. Ikkisida ishq mohiyati mujassamdir. Shuni bilib qo'y. Shu bilan barcha so'z aytildi – Xudo bilguvchidir. Bu shunday ajoyib suratki, uni nihoyatda mohir bir naqqosh chizgan bo'lib, u ko'z oldingda yuz xil bo'lib ko'rindi. O'zi naqshu o'zi naqshlanganu o'zi naqqoshdir. Hech kim bu sirni mendek ochiq aytolmadi. Shaxsan men ham uning sirlarini bilolmay devona bo'ldim. Hushimdan begona bo'lganimdan keyin nimaiki desam dedim.

Ey Navoiy, telbalikni bartaraf qil! Yana bir lahza so'z boshlangan joyga kel!

Eng ulug' Allohnинг o'zi bo'lib, u ham tirik, ham pok va qudratlidir. Oliy darajadagi aql ham unga «Seni keragicha bilmaganmiz!» – deb, e'tirof etgan. Aqlning sifatlari kishi tat latini chigalliliklar bilan o'rabi

qo'yar ekan, inson o'z asli haqida fikr qilib, o'zini (Alloh) oldida hech kim emas, deb topadi. Ammo (Alloh)ning kimlik zoti chaqmoqdek to'la zohir bo'lar ekan, insonning aql dunyosini yoqib, kul qiladi.

O'tkinchilik to'foni jahonda ulardan nishona qoldirmay hammasini olib ketadi. Aql shohidligi buni anglashdan uzoq. Idrok uni qismlarga ajratishdan xoli. Belgisi belgisizlikdan ancha nari. Makoni esa makonsizlikdan chetda.

Ibtidosi qadim-qadimdan ortiq darajada narida. Uning tugallanishi abadiylik haqidagi tushunchaga ham sig'maydi. Uning qahr o'ti ham bir dam ham oromsiz bo'lib, osmon uning oldida pishmagan qo'rg'oshin erib turgandek.

Goho uning ilm daryosi mavjiga kirar ekan, yetti qavat yer ostini osmonning to'qqizinchı qavatiga olib borib qo'yishi mumkin. Taqdir Farhodining amri yo'l ko'rsatuvchi bo'lib, osmonning Besutun tog'i uning oldida hech gap emas.

Balo tog'ida zulmga duch kelgan kimsani zamon odatda «Farhod»¹ laqabi bilan ataydi. Uni g'am tog'ida ovorai sarson qilib, uning teshasi qoyatoshlarni pora-pora etgan. Xito mamlakatida qancha xoqonlar o'tgan bo'lsa, Farhod va uning teshasi ularga xavf solib, bag'rini qon qilgan. Insondagi badan mulkini yasab obod qilgan, aql vaziri – Mulkoro (davlatni boshqaruvchi)ni unga tayinlagan ham uning o'zi.

Ko'ngil qasrinining o'zi naqsh pardozi bo'lib, bu manzilni Moniy ko'rgazmaxonasi qilib yasagan. U yerda aql Suqrotiga qism ajratib, jon xazinasiga tilsimli haykal yasagan ham udir. Ne-ne mahvashlarning husniga ziynat bergen va uni jahon ahliga «Shirin» deb tanitganchi?! Uning noz-karashmasi jonlarga talon-toroj keltirarkan, vasliga Xusravlar muhtojdirlar.

Shafaqning gulrangiga Quyosh yanada ko'rkamlik bag'ishlab, atlas charxga Somon yo'li yopinchiq bo'lish istagida. Tun Shabdiz nomli qora otini tortib bog'lagan. Oldiga esa yangi oydan chelakka dasta yasagan. Taqdir o'z Shopurini yulduzlardan sadaf qadaydigan qilib, shafaq unga to'q qizil rang, osmon zangori rang bergen.

Ajal Shiruyasi esa tig'ini charxlab, Parvezdek yuz ming odamni qatl etish payida. Zamon Nikisosи qo'liga soz berilganidan keyin shu davr kishilari aysh tuzadigan bo'lib ketdilar. Borbad² kuyini Zuhra ijro etgach, Bahrom kabi oshiq hukmdorlar aqllarini yo'qotdilar. Farhod va Shirinlarning ko'pini bir yerga yig'sang, ular o'z xilvatxonalarida sham' va parvonadekdirlar. Ularning mingtasini qoyali Besutun tog'i deb fikr qilsang. Allah yo'lida ular bir kesak, yanada to'g'rirog'i, bir hovuch tuproqdekdir. Uning qahiri shu'lasini sochadigan bo'lsa, o'sha Xusrav degan shoh ham zarradan-da kichikdir.

¹ Farhod va bundan keyin nomlari tilga olingan Mulkoro, Moniy, Shirin, Shopur, Shiruya, Xusrav, Nikuso «Xamsa» janriga oid dostonlarning qahramonlari nomlari.

² Borbad – Xusrav Parvez davrida yashagan mashhur musiqachi va bastakor nomi.

Uning marhamati shabadasi bilan mavjud narsalar qanchadan-qancha bo'lsa, uning qahri uchqunidan nobud bo'lganlar ham kam emas. Olamning bor bo'lishi ham, yo'q bo'lib ketishi ham, uni bor qilish ham, yo'q qilish ham uning ixtiyoridadir.

III

Munojot¹. Insonning yo'qlik nihonxonasidan borliq koshonasiga kirib kelishida o'z ixtiyori yo'qligi belgisini aytmoq va borliqning shohko'chasidan yo'qlik yotoqxonasiga borishda vujud choraszligi haqida hikoya qilmoq va gunoh qilib turib, begunohligini jinnilarcha da 'vo etmoq va jinni bog'lab qo'yiladigan zanjirini sog'ingandek ushbu devonalikning daf'ini shariat silsilasi bilan amalga oshirib, jinniligi uchun uzr so'rash maqsadida hushyor odamlar silsilasiga tortilmoq

Ey Xudo! Men hali dunyoga kelmagan, vujudim ham yo'qlik uyqusida edi. Ruhim gulshanida biron dard ham paydo bo'lмаган, jismim tuprog'idan chang ham ko'tarilmash edi.

Vujudimda unsurlar² ham o'zaro bir-biri bilan qo'shilmagan, tanimda ham suyaklar bir-biri bilan payvand bo'lмаган edi. O'tida esa tiriklik Quyoshining issiqligi ko'rinas, yo'qlik biyobonining sarobi ichadigan suvimap edi.

Hali tuprog'im fano gardidan ajralmagan, vujudimda esa havasdan iborat biron shabada esmas edi. Na tan, na tanda bosh bor edi, na boshim tarkibida ko'z. Na yuz, na yuzda lab, na labdan so'z chiqar edi.

Na jon bor edi, na unda jonni o'rtantiradigan yuzlarcha dard! Na ko'ngil bor edi, na unga minglarcha dilni teshadigan tikanlar. Ko'ngil yo'q bo'lgani uchun ko'ngil ham g'amdan ozod edi. Jon bo'lмагани uchun qayg'u yo'qligidan xursandchilik edi.

Vujud ichida hech qanday iflosliklar ham yo'q, yo'qlikning bir burchagida barcha osoyishta edi.

Ey Xudo! Sen esa nihoyat insonlarni shunday uyqudan uyg'otib yubording va ularni yig'ib, birini biriga qo'shib, aralashtirib ham qo'yding. Bu yo'q hisobidagi kishilarning rasm-rusmlari ham yo'q edi. Bu sen yaratgan imkon bo'lib, ularning muddaolari ham shu edi.

Ularning barchasini birini biriga bog'lab, ko'p hikmat yo'li bilan o'zaro payvand ham etding. Bu dastur yozma ifodasini topgandan keyin esa kimning gunohkor yoki baxtli ekanini yozib qo'yadigan bo'lding.

Sen unga jon nasib etganingda, unga ming tuman ojizlik va notavonlikni ham berding. Bachadonda unga ma'lum ovqatlarni, ko'ngil yozishi uchun toza havo ham ravvo ko'rding. Jismu taniga qiynoq yetkazgan bu zindondan uni chiqarar ekansan, unga yuz ming boshqa

¹ Munojot — (Allah)ga yolbormoq.

² Unsurlar — suv, tuproq, o't, shamol.

uqubatlarni ham ravo ko'rib, uni (insonga xos besh) his va quvvatdan noumid aylab, yana beshik zindoniga qamab ham qo'yding. Shu yo'l bilan uni besh-olti qatra (ona) sutiga muhtoj qilib, u goh to'q bo'lsa, goh u bo'lmasa och ham qoladigan bo'ldi.

U och qolar ekan, ovqat so'rashga holi kelmay o'zining bunday ahvoliga yig'lash bilan mashg'ul. To'qligi ortib ketar ekan, bunday ahvolni yo'qotish uchun aqli yetmaydi, ixtiyorida buning uchun quvvati ham yo'qdir.

Uning ishi telbadek bog'langan holda tipirchilamoq bo'lib, agar enaga badanini yuvmasa — nopolah voldadir. U nola qilib yig'lasa, uning shovqinini man' etadigan odam yo'q, kindikdan past a'zosini yopish uchun yopinchiq topilmaydi.

Shunday qilib, necha-necha yillar o'tar ekan, yuz berган qiyinchilikning hisobiga yetish og'ir. Ularni qancha demay, sanaganingdan ortiq. Bunday ustomonliklarni namoyish qila-qila, axir uni odam qatoriga qo'shding.

Shu yergacha sanab o'tganlarimni aytmasam, unda boshqa biron isjni bajarishga ixtiyori yo'q edi.

Uni shunday xatolarda ham ma'zur tutmay yana uni qanchadan-qancha ishlaringni bajarishga buyurding.

Yana shunisi ham qiziqliki, u Sening istagingsiz — xoh egri, xoh to'g'ri — biron qadam bosa olmaydi. Chunki xoh egri bo'lsin, xoh rost — azaldan taqdir qalami uning peshonasiga oldindan yozib yo'gan. Senga bu narsa kotib qo'lidagi qalamdek, hatto qalam uchidagi yozuvdekdir.

Kotib yozishga qalam uchini ochar ekan, o'sha zahotiyoy ko'nglidagi xatini ham yozishga kirishadi. Bunda qo'lida ushlab turgan qalamning aql-idroki bormi? Yoki o'sha qalamning uchidagi yozuvda bir gap bormi? U matn harfi yoki nuqtalari bo'lsin, kotib uning to'g'ri yoki xatoligini biladi. Bu ishlarda qalamning gunohi bo'limganidek, aql-idrok yo'qligining o'zi ham bunga guvoh-dalildir.

Bu benavolikning o'zi, qalamdek boshining egikligi, yuzining qoraligi unga yetarli edi. Chunki qalam har qilingan narsa yuzasidan hujjat, hatto bunday har bir hujjatning tarkibida nozik ma'nolarni ham tutqizadi. Bunday noma orqali do'zax bilan qo'rqtish ham bo'lishi mumkin. Tanangni o'tda kuydiraman! — deyilgan bo'lishi ham.

Yo Xudo, agar bu so'zlarimni inkor etadigan bo'lsang, bundan ajoyibroq gaplarim ham bor.

Qadimiyat tongidagi mulohazalaringni dalil qilib keltir. O'rtaga qismatlari yozilgan lavhul mahfuzni qo'y. Nima ishlaq qilingani unda yozib qo'yilgan bo'lsa, azaliy qismat bitigi hayotda sodir bo'ladi. Bas, shunday, inson azaliy qismat ijrochisi ekan, bunga nima ham deya olar eding! Biron gunoh qilmay turib baloga qolish hollariga nima deysan?!

Ey Navoiy, tilingni qalamdek uzun qilib, nimalar demoq-dasan, oxir-oqibatda o'z haddingni bil! Bir dam behuda gaplarni aytishdan tinsang-chi! Savdoyilik ixtiyorining qo'lingdan olib yo'gan ko'rindi.

Yoki oyog'ing jinnilik zanjiriga bog'lanib qolganmi? Jinni bo'lmasang yoki mastmisan?

Farhod yanglig' devonalik qilish qancha bo'lishi mumkin? Tilingni po'lat tesha singari ishlatmoq qachongacha?! Agar boshing qalamdek kesilmasin desang, zahar tilni gapirishdan bir nafas tiy. Agarchi devonalarga nisbatan qalam bilan chora ko'rilmasa ham bunday afsonalarni yozish uchun qalam ishlataverma. Jinniligidan bir dam ogoh bo'lmay, agar ortiqcha so'zlab qo'ygan esam: «Astagfirulloh!» deyman.

Yo Xudoyo, jinniligidan e'tibor qilmagaysen! G'amgin bo'lsam, o'zing marhamatingdan chora aylagaysen! Baxtsizlik haqida yozganim yuzimni sarg'aytirgan bo'lsa, qalamimning qoraligi bu nomani qoraytirdi: qalamimga inoyat ko'zi bilan qaragaysen. Yuzimni qizil qilib, yozgan dostonimni oq aylagaysen. Yuzimni rahmdillik suvi bilan toza qilib, so'zim nog'orasining ovozasini baland etgaysen. Nutqim mayidin, ey Xudo, xursandchiliklar qo'zg'atib, qalamim nayini shakar to'kiladigan etgaysen.

Qo'limga esa tavfiq jomini tutqizib, ko'nglimga ham haqiqat mayini yetkazgaysen. So'zimdag'i shodiyonani yaxshilikdan yanada ravshan qilib, Payg'ambarimizdan menga shafoat jomini yetkurgaysen.

IV

So'z ul quyosh (Muhammad s.a.v.) ning chehrasi vasfida bo'lib, tun kabi sochi Quyoshdek yuziga soya solgani va «Vashshams» bila «Vallay» suralari uning yuzining quyoshi hamda sochining kechasi (qoraligi)ga o'xhatilgani tufayli ularning har biri buyuk darajaga ega bo'lgani; agarchi ul quyoshning soyasi bo'lmasa-da, ul kechaga manzil naq quyosh ustida ekan haqida «...va Allohning rahmati jamolining quyoshi va kamolining soyasicha bo'lsin»

Muhammad (s.a.v.) «kof» va «nun» (harflaridan iborat) «kun»¹ ga ko'z qorachig'i bo'lib, «kavn»² vositasi bilan «dunyo» yanada aniqrog'i – ikki dunyo yuzaga kelgan.

U payg'ambarlik mamlakatining taxtini egallovchi bo'lib, Allohga elchilik taxtining ham sohibi edi. U egallagan so'riga to'qqiz falak gilam bo'lib, to'qqiz falak emas, balki osmonning eng yuqori qismi – Arsh o'rindiq edi. U Arshga ham, sakkizinch osmondag'i Kursiyya ham soya solgan bo'lib, uning taxtiga Kursiy poya edi.

Uni oddiy soya dema, yuksaklikning soyasi, soyasi ham emas, yuksakligi ham emas, rahmat nuri degulikdir. U Allohning soyasi bo'lish darajasiga erishdi, bu shunday soya ediki, bundan o'ziga soya topti.

Yuzi sochini o'ziga bezak qilar ekan, o'sha oqshom kun yuzini soyasi bilan to'sgandek bo'ldi. Uzun sochi emas, oyog'in o'pish

¹ «K u n» – arabcha buyruq fe'li: «Bo'!!»

² «K a v n» – dunyo; «k a v n a y n» – ikki dunyo.

uchun uzatar ekan, chirog'ning osti odatdagiga ko'ra qorong'ilashgandek. Anbar hidli zulfidek soya ham kam bo'lib, bunday soya Quyosh bilangina hamsoya bo'la oladi. Gul yuzi uzra sunbul sochi oshib ketgani ajoyib bo'lganidek, Quyoshga soya chirmashsa, bu ham ajablanarlidir.

O'sha zulfdha halqlar paydo bo'lar ekan, bu Quyosh uzra yulduzlar paydo bo'lganiga o'xshash bir gapdir. Yoki bo'lmasa, buni Qur'on uzra taqdir qalami Arsh o'rniga yulduzlar turkumini o'rnatib chizganday bir narsadir.

O'ylab ko'r – bu quyosh uzra yulduzlarga emas, uning yuzi gulzorining har yog'ida ochilib yotgan gullar bo'lishi ham mumkin.

Uning ruxsoriga har tomonda gullar, barcha yumushi bor, bo'yni bog'langan qullar, gul bandasi bo'lgan bo'yni bog'lig'larga emas, to'ni har yog'idan yamoq gadolar ham yo'qchilik davrini eslaganda quchog'i to'la tikan ham bunga to'la guvoh bo'la oladi.

Bunday qiyinchilikdan uning qaddi bukildi. Uning ustidagi to'nning yirtiqligiga ham shu bois bo'lgan edi. Dushmanlariga xunrez tikan bo'lib, Bathoda¹ uning uchlari o'tkir qalamga aylandi.

Garchi uning qo'li qalamga mayl ko'rsatmagan bo'lsa-da, u chizgan chiziqqa yuz minglarcha qavmlar o'z boshlarini qo'ygan edilar. Bundan qalam yoqasini chok qilib, ko'zyoshlarini to'kib, afg'on qilgan. Uning qo'lini o'payin deb u qancha og'zini ochmasin, uning orzusi amalga oshmagan edi.

Bunday baxtga erisha olmaganidan so'ng u bechora qora og'riqqa duchor bo'lgan edi. Uning faqat tomirlari sihat topa olmadı, dema. Uning butun jon rishtalari buralib og'riy boshlagan. Uning tirnog'i qalamni tirnamagan, yormagan bo'lsa-da, keyinchalik barmog'ining uchi Oyni ikkiga bo'la oladi-ku!² Tig'dek barmoqlari bilan ishora qilib, porloq oy qalqonini ikki bo'lak eta oldi-ku! Oy kulchasi — to'lin Oyni odamlar bitta nonni ikkiga bo'lib sindirgandek ikki bo'lakka bo'la oldi. Ro'zada ko'ngil non yeyishga moyil bo'lganda ikki gado bu ikki bo'lingan nondan nafsi orom olgandek bo'lgan. Ammo bu ularning ko'nglidan o'tgan bir gap bo'lib, ular farishtadek buni zikr etish bilan ko'ngil to'q qilgan edilar.

O'sha Oyga yulduzlar oshiqi devona, uning sham'i atrofida malaklar parvonadir. Buni devonalik yelib-yugurtirib qo'ygan bo'lsa, uni parvonalik har tomonga parvoz qildirar edi. Shar'iy yo'l chiziqlarini u kashf etgach, kim bu yo'ldan oyog'ini chiqargan bo'lsa, bu uning kallasidan ayrilganidir.

Kim bu chiziqdandan tashqarida yuradigan bo'lsa, u yugurgan bilan ko'zlagan manzilga yeta olmaydi. Juvozkash ho'kizi bir o'q atrofida aylanib egri qadam qo'yib, u qancha aylanmasin, bitta chiziqdandan tashqariga chiqa olmaydi.

¹ Batho – Makka atrofida tog' oralig'idagi bir dara nomi.

² Bunda Payg'ambar bilan Abu Jahl oralaridagi Oy bilan bog'liq mojaroga ishora qilinmoqda.

Kim juvozkash ho'kizidek egri yo'lga ketgan bo'lsa, qancha suyama, u so'qimdek so'yilishga yaraydi, xolos. Bu katta ko'chadan borib, yo'lning yaroqlisini topgan odam ko'zlagan manziliga Buroqdek¹ yetib boradi.

V

Gap ul Shahsuvor² vasfidakim, (o'sha) qorong'i tunda qora yerdan chaqmoqdek oti ustiga mingani «Qorong'ulikdan yorug'likka» chiqqanining xabari bo'lib, hattoki u otliqning pok asliyati ostidagi pok oti bilan «nur ustiga nur»dan xabar bergani va bu nurlar farishtalar yotoqxonalarini munavvar hamda farishtalar bo'stonini ko'k osmon rashkini keltiradigan etgani

O'sha kech³, Chin go'zali – Quyosh jamalak sochlarni yechib, mushkin zulflarini (olamga) yoyar ekan, yengil shabadalar mushk isini atrofga tarqatib, havo ra'nolariga tekinga ulashdi. Chin ohusi – Quyosh mushk ichida yashirinar ekan, u Chinning ohusi emas, balki falakning zarrin ohusidir. Uni zarrin ohu ham dema, Chinning go'zali qora tuproqqa kirayotgan oy yuzlisi de.

Botgan Quyoshta motam tutish ishi oraga kirgach, falak qo'g'irchoqlari qoraga burkanib oldilar.

Lekin bu motam ham emas, qorong'ilik ham emas – iqbol shomi bo'lib, jahonning eng baxtiyor kechasi edi. Unda har bir shabnam Zuhra sayyorasi yanglig' bo'lib, har bir yulduz Quyosh kabi yorug' edi. Yulduzlarga bu qadar yorug'ilik taqdir etilmagan bo'lib, yuzminglarcha hurlar sham'dek yuzlarini ochar ekan.

Bu oqshom olamni yorituvchi Chirog⁴, ichi sham' vasli o'tida kuygan holda bir go'shada onalarcha mehmonnavozlik qilib turar ekan, ko'p sirlarni ichida saqlagan Allohning elchisi yetib keldi. U qo'lida yashin tezligida parvoz qiladigan Buroq⁵ ismli otni ushlab turardi. Otning sifatlaridan biri xayoldan ham tez chopadigan bo'lsa, yana biri gumondan ham tez yuradiganligi edi.

Yetib kelgach, elchi ahvolni tushuntirdi va Haq (Alloh) iltimosini yetkazdi: «Odamlardan yashirin ravishda u sevgani ziyyaratiga ko'ngilga eng yaqin mahbub sifatida yetib kelsin!»

Bu so'zlarni mahbub eshitgach lol, vasl sevinchidan behol bo'ldi. O'rnidan turib, otga shunday sakrab mindiki, elchi ham, ot ham hayron qolishdi.

Birinchi hamlada yashin fe'lli bu ot tuproqmi, yelmi, o'tmi yoki suvmi – hammasini bosib o'tdi. Bu armug'oq qadami oyga yetar

¹ Buroq – Muhammad (s.a.v.) ni Allohning huzuriga yetkazib borgan ot nomi.

² Shahsuvor – chavandoz. Bu yerda so'z payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning Buroq nomli otga minib, me'rojga chiqqani haqida boradi.

³ Payg'ambar me'rojga yo'l olgan oqshom, deyilmoqchi.

⁴ Bu Payg'ambar chirog' timsoli orqali tasvirlangan.

⁵ Ot nomi.

ekan, Payg‘ambarning yuzi uni yanada yorug‘, ravshan qilib yubordi. Kotiblarning homisi Atorud bu otni ko‘rishdan nihoyatda xursand bo‘lib, oldida turgan qog‘ozlar bormi (siyoh, qalamga o‘xshash) boshqa narsalar bormi – hammasini ko‘kkasovurdi.

Otining baxt keltiruvchi uzangisi uni Zuhraga¹ yetkazar ekan, qadami dag‘dag‘asidan Zuhra qo‘lidagi chirmanda yirtilib, yorilib ketdi. Uning falakvor yurishini Quyosh sari yo‘llar ekan, uyalganidan quylashib yer ostiga kirib ketguday bo‘ldi.

Bahrom² sari yakka otini u choptirib borar ekan, Nahsi asg‘ar³ Payg‘ambar sharofatidan Sa‘di akbarga⁴ aylana boshlagan edi. Yo‘li Mushtariy⁵ sari o‘tar ekan, Payg‘ambardan tarqalgan har bir shu‘la Quyoshni to‘sib qo‘yish darajasida edi.

Yettinchi qo‘rg‘on (osmon) posboni orqada qolib, faqat Yerning emas, Osmomonning ham Chavandozi (Payg‘ambar) undan ham o‘tib ketdi. U Osmomonning sakkizinch gumbazi ostiga kirgan ekan, har nafasda o‘zini butunlay yangi bir olamga kirib qolganday his etar edi.

Hamaldan ketib, Savr burjiga bosh qo‘yar ekan, bu ikki burj: «Qani endi ikkimiz ham Senga qurban bo‘lsak!» – deyishdi. U ikki tan uning oldida qayta-qayta bosh egishardi.

Uning yo‘lida qanchadan-qancha kuchli Qisqichbaqalar⁶ uchrar ekan, bu erkak sher ularni panjasidan o‘z panjasini tortib olar edi. Omborda saqlanayotgan narsalar esa bug‘doy Boshhoqlari⁷ bo‘lib, Chayon⁸ Tarozuning⁹ ostidan o‘ziga maskan qilgan edi. O‘zini uning oldida qurban qilish uchun Jady¹⁰ (echki) shoxi va oyog‘ining payini muhayyo etgan. Mesh¹¹ ichidagini suv dema – u jannat bulog‘idir. O‘n ikkinchi burjdagi Hut (balig‘)¹² o‘zini dengizdagti timsoh deb bilardi.

Suvorimiz Muhammad (s.a.v.) bulardan yanada yuksalar, sayyoralar unga durlar sochar edi. Buroq tobora yuqoriga ko‘tarilishga mayl ko‘rgizar ekan, yuz ming guruh farishtalar uning borayotgan yo‘lini o‘pishar edi. Ular qanotlari bilan yo‘lni changlardan tozalar ekan, uning shabadasidan yo‘lda biron xashak qolmasdi. Arshga (Payg‘ambar) zotining asliga faxr keltirib, Arsh toj bo‘lsa, u tojdagi gavhar edi. Kursiy yuqoridan bezaklarga belanib, darajasi Lavhu Qalamdek buyuk bo‘ldi. Chopqir ot yanada yuqoriga chiqib lomakon maydonida chang ko‘tarildi. Shundan buyuk bir tasodif yuz berib, u mingan Buroq borar, lekin hech tebranmasdi.

Ma’nolar xazinasi (Muhammad s.a.v.) arg‘umog‘idan tushgach, bundan elchingin o‘zi ham, ot ham xafa bo‘lib ranj chekdi. Rafraf quvonib oyog‘ini o‘par ekan, oldida malaklar yer o‘pib, saf-saf turardi. U hamma narsadan etak silkib hamda oyog‘imi tortgan, har jihatdan

¹ Zuhra – san‘at ishlariga homiylik qiladigan sayyoraning nomi.

² Bahrom – Mars sayyorasi ko‘zda tutilmoqda.

³ Nahsi asg‘ar – xosiyatsiz kichik yulduz nomi.

⁴ Sa‘di akbar – xosiyatl yulduz nomi.

⁵ Mushtariy – Yupiter sayyorasi.

⁶, ⁷, ⁸, ⁹, ¹⁰, ¹¹, ¹² – Ko‘rsatkichlar ostidagi (Qisqichbaqa, Boshqoq, Chayon, Tarozu, Jady) burjlar nomlari dirid.

benishonlikka yuz o'girgan edi. U etak va yengdan oyoq va qo'llarini tortgan, oyoq bilan qo'l ham bir chekkada qolib ketgan edi.

Tanasidan to'rt gavhar¹ naqshi (bezagi) yo'qolib, olti tomonni anglatuvchi to'ni² ham yechib olingen edi. Faqat to'rtta va oltita narsadangina xoli deb o'ylama. Bu manzil beshta va yana ikkita narsadan ham xolidir. U o'zligi tuprog'idan ham biron gard qoldirmagan, o'zlikdangina emas, balki o'zidan ham ajralgan. Makoni makonsizlikdan, nishorti nishonsizlikdan iborat bir holda.

Unda ne hech bir nishon, ne makon qolmagach, bunda maqsad makonidan nishon topishgina mumkin edi. Maqsadning vasl bog'idan yengil shabada esa boshlar ekan, yo'qlik dimog'iga maqsadning isi urila boshladi. Shu payt maqsad xazinasining ajdahosi damiga tortib choptirib, borlig'ini yo'q holga keltirdi.

Shu payt vahdat pardasi jilva qilib, visol nasimi vahdat etagini ochdi. Inoyat qo'li olamdan yashirin ravishda uni vahdatning xos manziliga tortdi. «Motag'o»³ tuprog'i u bog'dan supurilar ekan, uning ko'ziga «Mozog»⁴ surmasi surtildi.

Bu surma uning uchun ko'zining oqu qorasi bo'lib, shu tufayli unga «qoba qavsayn» ma'nosidagi maqom nasib bo'ldi.

Bunda u o'zini yo'qotgan bo'lsa ham, lekin Haqni topdi. U yerda Haqdan o'zga hech kimsa ko'rinasdi. Vujudi ham Haq vujudidan boshqa narsani ko'rmasdi. Uning (xursandchilikdan aytgan) qo'shiqlari ham Allah kalomlaridan tuzilgan edi.

Qo'shiq va kuylari mazmuni ummat gunohini shafoat qilish haqida edi. U Allah tilidan shafoat qilar ekan, aytilgan gaplar Haq javobidan ijobat bo'ladi. U vasnga erishib, havaslariga ham yetishar ekan, havas qilganiga qo'li yetdi ham.

U qaytar ekan, shuncha davlat va ulug'likni qo'lga kiritdi, tani qaytdi, lekin joni u yerda qoldi. (Merojga) chiqishda jismining tuprog'ini sudrab borgan bo'lsa, qaytishda ruh osmonini tortib tushdi. Ketayotganda tojga loyiq dur sifatida borgan bo'lsa, qaytishda go'yo dengiz bo'lib qaytdi. U yerga g'uncha bo'lib borgan bo'lsa, qaytishda gulshan bo'lib keldi. Ko'z ochib yumguncha borib keldi. Uning borib kelishini idrok etishga ulgurilmay, qachon borgani va qachon kelgani ham bilinmay qoldi.

Ey Xudo, ushbu payg'ambarlik toji haqqi, uning bu me'rojining tez yuz bergani haqqi, uning ummatlari gunohini so'ragani uchun ularning fe'lining buzuqligini sen afv etting. Navoiyni demayman, oddiy bir bechorani, ko'p-ko'p ayb va gunohlarga botgan odamni mo'min-qobil qilib, uning ummatlari safiga kirit! Sening shafqat dengizing elning havasini keltirar ekan, Navoiy go'yoki bir xasdırki, unga bu dengizdan bir qatra ham yetarlidir.

¹ To'rt unsur – tuproq, havo, suv, o't.

² Olti jihat – olti tomon: sharq, g'arb, janub, shimol, yuqori, quyi.

³ «Motag'o» – «Bo'yin toblamadi» yoki «o'zini siljitmadi» «Qur'on»dagi Payg'ambarni madh etuvchi oyatga ishora.

⁴ «Mozog» – Payg'ambar madhidagi oyatning bir so'zi. Mazmuni: «Haq farmonidan hech chetga chiqmadi».

Qalam vasfida bir necha so'z surmoq va nazm mamlakati o'lkalarini egallagan va «Besh ganj» varaqlari¹ga so'z gavharlarini sochgan yozg'uvchi ta'rifida va uning yozganini harfma-harf bilgan, balki uning qalamiga ergashgan yozuvchi bobida (Alloh taolo uning gunohlarini afv etsin)

Qalam shunday ko'p yo'l bosadigan bir chopqir otki, uning joyi azaldan falakning ustidadir. Lekin bu xayolday tez uchar qora ot podshoh Xusravning Shabdez ismli to'riq oti darajasida bo'lsa-da, uning ustiga insonning barmog'i chavandoz bo'lib minib olgan. Barmoqdag'i bo'g'inlar go'yo uning belbog'i, tirnoqlar esa uning yuzidir. U chopar ekan, o'z quyrug'ini bayroq qiladi. Uning boshidan-yog'i xuddi qulog'idek tilingan.

Yo'q, uni Shabdez deb atama. U bamisoli bir xushovoz qush. Qanotsiz bo'la turib, har tomonga parvoz qila oladi. Uning tumshug'idan doim qora kahrabo tomib turadi. Lekin bu kahrabodan insonlarga gavharlar sochiladi.

Qo'y, uni qush ham dema. Undagi jism qushda yo'q. Mumtoz qudrat uni hech bir tengi yo'q tilsim qilib yaratgan. Umrida xastalik ko'rmagan bo'lsa ham, unda zaiflik g'olib bo'lib, yuzlab ma'nolar xazinasi yashiringan.

Uning bu xazinalaridan hech kim Ganjada yashagan xazina sochuvchi Nizomiy Ganjaviy kabi foydalanib, orzulariga yetgan emas. Garchi oromgohi Ganjada bo'lsa ham doim o'sha ganjidan murodini hosil qildi. U o'z ko'nglini ma'nolar xazinasiga aylantirgan, og'zining eshiklari esa ovozdan xolidir. Chunki u o'zining ko'ngil xazinasiga eshiklarni ikki labidan ochgan bo'lib, u xazinaga har kim ham yo'l topa olmaydi.

Ammo, uning hikmat yasovchi me'mori uni xazinadorgina emas, azaldan tosh otuvchi qilib ham yaratdi. Kimki uning xazinasiga o'g'irlik qilish niyatida yaqinlashar ekan, uning boshiga falak toshotaridan toshlar yog'iladi. Bu har tomonga oshkora yog'ilgan toshlardan do'stlar gavhar topsa, dushmanlar chaqirtoshga duch keladilar. Uning o'zi chaqirtoshlarni otayinu xazina og'zini ochmay qo'ya qolayin, deydi. Lekin uni ochib qolganda, unda ne-ne gavharlar sochilmagan! Bu gavharlar butun jahonni xuddi osmonni yulduz bosganday bosgan. Ular tuproqqa qo'shilib ketadigan, oyoq ostida qolib sinadigan gavharlar bo'lmay, shunday gavharlarki, jilva qilganda ularidan odamlarning qulog'i ziynat topadi. Bu gavharlar qulooqqa taqiladigan oddiy ziynatlar ham emas, qulooqdan olaman desa, qaytib oladigan ziynatlar ham emas. Qulooqqa kirib joylashib olgan bu durlar qalbga ham kirib, uni xazinaga aylantiradi. Ular qalbnigina limmo-lim to'ldirib qo'ya qolmay, daryoga solsa, daryoni ham to'ldirishga qodir.

¹ Nizomiy Ganjaviy «Xamsa»si ko'zda tutiladi.

Bu durlardan odamlar tinmasdan olib tursa ham, yuz yilda mingdan biri kam bo'lmaydi. Hech kim shakar sochuvchi hinduzoda – Xusrav Dehlaviydek gavhar ulashuvchi bo'la olmagan. U hindu emas, balki shirinso'z to'ti; to'ti ham emas, yo'q, uni parishonhol bulbul deb ata. Yozganlari to'tinikidek butun olamni tutgan, fig'oni bulbulnikidek osmonga yetgan. Egniga nazm yashil ipakdan to'qilgan to'n yopgan bo'lib, uni bu holda to'ti emas, Xizr payg'ambar desa to'g'ri bo'ladi. Uning zulmati ham, axir, Hindiston, ravon so'zлari ham, axir, hayot bulog'ining o'zginasi-ku!

Agar uni bulbul desang, Hindiston – tun. Bu tunni esa qora zulmat deb emas, anbar hidlarini sochib turadigan muanbar tun deb atash joizdir. U tunda uxlamaydigan, qorong'i kechaga suron soluvchi shunday bir bulbuldir. Uni bulbul deb emas, aslida bechora qaqnus¹ deb atash o'rniliroqdir. Uning kuyidan esa qaqnusning o'zi ham oromini yo'qotib iztirob chekadi. Agar qaqnus jon o'rtaydigan nola cheksa, unga barchasi dil teshuvchi ming nola o'qi bo'lib qadaladi.

Ularni o'q ham dema, balki ularning har birini bir oh yashini deb bilki, bir chaqnaganining o'zida ko'kdan yergacha hammayoqni kuydirib yuboradi. Bu o'tlar shoirning joniga, yo'q, uning jonigagina emas, butun yer yuziga har nafasda yuz bor o't soladi. Uning nafaslaridan ma'no dengizlarida to'lqinlar yuzaga kelib, to'qqiz osmon shu to'lqinlar ostida hatto ko'milib ketadi.

Bu shoir o'z she'rlaridan so'z ipiga durlar tizar ekan, falak dengizi shu durlar bilan faxrlanadi. Yaratgan nazmining qoralamasи unga ko'klam bulutini eslatadi; bu bulut xalq boshiga duru gavharlar sochadi. U bulutning o'zi ham boshdan-oyoq gavharlar orasida bo'lib, bahor buluti singari qoradir.

Qo'y, uni qora ham dema, mushk hidli bir bulut deb atay qol. Undan tomgan har bir qatra toza durga aylanadi. Bu durning vasfi so'zga sig'maydi, nafisligidan esa uni hech bir ko'z bilan ko'rib bo'lmaydi. Avvalo o'zi pokiza gavhar bo'lgani uchun tili doim inju sochadi. Mamlakat xiroji esa bu gavharning qimmati oldida bir ushoq gavharga teng, xolos.

Ha, u gavhar emas, balki ilmu fazlning koni, uni kon ham dema. Uni ma'nolar tog'i deb atash, balki to'g'riroq bo'lar. Agar u tog' bo'lmasa, nega shiddat bilan cho'qqilardan osmonga har damda bir tig' ko'taradi?

Bu kurash maydoni ichra tura bilish, Nizomiy panjasiga panja urish oson emas. Shu paytgacha kim uning changaliga panja urgan bo'lsa, u o'z panjasini mayib qildi, xolos². Sherning qarshisida sherlarcha jang qilish kerak. Sher bo'la olmagan taqdirda loaqal bir yo'lbarscha bo'lish zarur. Bo'lmasa, yo'lbarslardan yuztasi yig'ilsa ham ulardan foyda yo'q, ularning yuziga puf deyish kerak, xolos³.

¹ Qaqnus – afsonaviy qush. Go'yo burun teshikchalarini ko'p bo'lib, har biridan yoqimli ohang chiqarmish.

² Bunda «Xamsa» asarini yaratish qiyinligi haqida gap bormoqda.

³ Bu yerda «yuz» ikki ma'noda (son va chehra) berilib, so'z o'yini ishlatalmoqda.

Dengiz yeldan qo'rqmaydi. Biroq qattiq shamol ko'tarilsa, dengizning ko'ksi ming chok bo'lib ketadi. Kuchli shamol daryoga to'polon soladi, ammo esgan har qanday yel uni chayqata olmaydi. Nizomiy shunday ulug' fil ediki, u gavharning eng katta xazinasini yaratdi. Gap borki, fil bilan olishib, xartumiga xartum solish uchun fil bo'lismish kerak. Garchi oddiy pashshada ham o'ziga yarasha xartumi, odamlarga ozor berish uchun shum nayzasi bo'lsa-da, lekin fil o'z xartumini o'ziga bir urib olganda, uning bitta yarasiga yuz ming pashsha malham bo'ladi.

Bugungi kunda o'sha fil shu hindu (Xusrav Dehlaviy) ekanligini bilib ol; kichikroq bo'lsa-da, bir fil. Kishilarning nazdida u kichik ko'rinyotgan bo'lsa-da, har holda, Hindiston o'rmonining filidir.

Bahor bulutlarining zindafili o'z yoping'ichini toki osmon rangida yasatib turar ekan, ogoh bo'll! Bu ikki filni Xudo yorlaqab, ikkalasini ham rahmat mayidan mast qilsin. Navoiyga ham shu ikki filning shavkatini, shu ikki fil quvvatini yetkaz. Toki Navoiy ham o'z zamonining shu ikki filiday, zamon filigina emas, balki mast filiday bo'lsin. U ham mast bo'lismish hunarini egallab, so'z o'rmonini o'z tasarrufiga olsin.

Vujudimda qon qaynamoqda. Kel, ey soqiyl, har ikki shoirning hurmati uchun bir qo'sh piyola may uzat. Men ularning ishqida ikki qadah may ichib, so'ng Jomiy sharobining madhiga kirishay.

VII

Hazrati shayxul-islom mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy (umrlari uzaysin) madhidaki, uning himmati mayxonasining suvchilarini hayrat vodiysining bu labtashnasi uchun ma'no mayining jomini dam-badam to'ldirib turdilar

Xusrav bilan Nizomiy ikki fil bo'lsa, Jomiy bir o'zi yuz fil chog'liq bor. Muhabbat jomini oxirigacha sipqargan va o'sha katta fillardan oramizda tirik yurgan kimsan – Zinda Fili Ahmadi Jom¹ ham shudir. Uni vahdat mayidan g'oyat mast bo'lgan holda ko'rib, unga ana shu «Zinda Fil» laqabini bergenlar. U shu xilda may quyqalaridan zavq bilan kayf qilgani uchun safo ahllari undan qolgan ichimlikning tomchisini qo'ymay ichib yuradilar. U haqiqat mayini ichar ekan, qadahi osmonday katta bo'lsa-da, bir qatrasini qo'ymay simiradi.

Jomiy timsolida biz fano timsolini ko'ramiz. Uning tanasidagi bir xolning o'zi olam-olam ma'noga ega. Fanolik uning vujudini shu qadar yo'qotganki, natijada yo'q narsaning o'rnida bor narsa paydo bo'lgan. Fano dashtida u o'zini bunchalik yo'qotishi sababli, mavhum so'qmoqlarda katta yo'lida sayr qilgandek sayr eta boshladi. Bu mavhum

¹ Zinda Fili Ahmadi Jom – Jomdan chiqqan mashhur mutasavvuf fors shoirining laqabi (XI–XII asrlar). Jomiy ham Jomdan chiqqan bo'lgani uchun Navoiy uni ul kishining hamshahari bilan taqqoslamoqda.

Shiruya tomonidan yuborilgan qotil Xusravni o'ldirayotgan vaqtı.

chizilgan yo'llarda, u mavhum qilib chizgan chiziqlarda biror nuqta qo'yilmagan bo'lib, aql oldidagi yo'qlik nuqtasi bundan mustasnodir. Boshqacha qilib aytganda, fano mulkida u o'z borligini shu darajada yo'q qilganki, uni uzoqdan ko'ringan bir katta qoralik deb tushunish mumkin. Uning o'zi – mavhum bir nuqta ichida yo'q bo'lib ketsa, jahonni qanday tasavvur qilish mumkin.

Ha, sen Jomiyni cheksiz bir jahon deb, uning kamolotini esa o'ziga o'xshagan yana bir dunyo deb bil. U o'zida jahon ichida jahondek kuch-qudrat paydo qilib, ikki dunyo, ya'ni, u dunyo kishilarini ham hayratga soldi.

Yo'q, uni «jahon» ham dema, «eng ulug' olam» deb ata, jahonda eng olis, oliy maqsad deb ata. Chunki kichik olamda¹ nimaiki mayjud bo'lsa, ularning hammasini bu «ulug' olam»² o'zida mujassam etgan. Uning boshi hamma narsani tark etish tojidan bahramand bo'lib, butun bir olam uning shu tojiga qadalgan bir tugmadekdir. Uning ustidagi faqirlik libosi yuz jahondan ham keng, jahonni tebratadigan arqon uning to'nining bir tola ipidir. Dili pishqirib turgan ma'no dengizining eng chuqur joyini eslatadi. So'zlari esa eng yirik ma'no gavharlari singaridir.

Ha, uning o'zi dengiz bo'lsa, so'zlari shu dengizdagи durlar bo'lib, ma'nodorlikda esa har bir durning ichida yana bir dengiz borday. Uning dengizligi nasabidan bo'lsa, gavharligi o'zining qobiliyati va sharafidandir. Shuning uchun ham uning ishlari biri-biridan taajjublanarlidir.

Qiziqki, uning dengizday keng kaftida turgan qamish qalam bamisoli dengizda o'sib turgan qamishini eslatadi. Qamishdan shakar to'kilib tursa, buning ajablanadigan yeri yo'q³. Qamishdan shakar olinishi mumkin, bu qalamning uchidan olamga gavharlar ochiladi, ichidan esa shakar do'konı ochilganday. Bu qalam boshdan-oyoq go'yo gavhardir. Yo'q, xato qildim, gavhar ham emas, ichi shakar bilan to'latilgan nayshakardir. Shuning uchun ham uning shakaridan og'izlarimiz to'la lazzat, gavharidan esa quloqlarimizda ziynat. Bu gavhardan qulog'imiz yaralammaydi, tirmalmaydi. Shakarlaridan esa og'zimiz sira kirlanmaydi. Idrok tilak tilab, bu xilda shakarni topmagan. Gavharning esa bu xilda ravshan va poki hech uchramagan.

Eykim bu gavhar doim serob bo'lsin! Shakarining shirasi esa eng shirin sharbatnikidek bo'lsin! Uning so'zlarini ma'no konining gavhari hisobida tut. Oddiy shakarfurushlardan esa uni doim farq qil.

Navoiy uning muridi ham quli bo'lib, niyat uchun yo'lida yotganlardandir. O'sha gavhar bilan, ey Xudo, uning ko'nglini yorit va o'sha shakar bilan uning og'ziga maza bergen; so'zlarini o'sha gavhardek rangin etib, gaplarini o'sha shakardek shirin qilgin.

¹ K i c h i k o l a m – bu dunyoni so'fiylar shunday deb ataganlar.

² U l u g' o l a m – insонни, insonning qalbini so'fiylar shunday deb ta'riflaganlar va ataganlar.

³ Bunda shakargamish ko'zda tutiladi.

Ey soqiy, o'sha saxovathi jomni keltir, uni rindlarning boshlig'i Jomiy menga tutsin. Agar mayxona piri menga may uzatar ekan, piyolasi osmon bo'lsa ham, ichib yuborganim bo'lsin.

VIII

Bu tarqoq varaqlar qizil gul gulgullaridek dunyo gulistoniga bulbularini ming turli nag'ma bilan o'tli faryodga soldi: bargidan shu'la va hididan alanga ko'rguzmoqqa bois ne bo'lgani xususida qalam surmoq va bu parishon varaqlarning yuksak falak jismlaridek jahon dashti majnunlarini ming baloga doston qilib olovli fig'onga uchratdi: shafag'idan yolqin va yulduzidan cho'g' yoritmog'iga sabab nima ekanini yozmoq va o'zini Majnun bulbuldek gulyuz Laylisi firoqiga solib g'am tog'ida Farhod bilan hamovoz qilmoq

Bu nayrangboz falak ichidagi har bir sehrgar ham biron nishonga, naqsh chizmoqchi bo'lsa, xoh u vujud chiroyli bo'lsin, xoh xunuk, xoh makruh bo'lsin, xoh yoqimli bo'lsin, bundan qat'i nazar, avvalo sabru chidam ko'rsatishga, ko'ngil varaqlaridan bu haqdagi xayolini bir o'tkazib olishga harakat qiladi, busiz uning ish boshlashi mumkin emas. Aql oldida bu hol yashirin emas.

Yana biri shuki, hech kimga hech bir ish, o'sha ishga bir sabab bo'lmasa, yuz bermaydi. Men bu dostonni yozishni orzu qilib qoldim, shuning shavqi ko'nglimni shaydo qildi. Shu orzu duru gavharlarni qo'lga kiritish xayolini ko'ngilga solib, meni o'shanday bepoyon dengizga otdi. Shu orzu menga o'rgimchak ipining tugunlarini yechib, ko'k burjiga to'g'anoq solishni buyurdi. Buning uchun balo tog'iga zo'rlik ko'rsatmoq, qunduz mo'ynasi bilan qattiq toshlarda zovur qazmoq zarur edi.

Ha, nasrin gulining bargiga qalam surmoq Farhod ila Shirin dostonini yozmoq demakdir. Bu ishga esa juda katta aql zarur, ya'ni bir tikondan yuz ming gul chiqarish lozim.

Dostonning ilgarigi shakliga biroz o'zgarish kiritish zarur edi, toki bu sahifalar tasviri yana ham dilkash bo'lsin.

Dostonni yozishga yana bir sabab, menga balo bo'lib yopishgan sevgi bo'lib, bu sevgining o'ti jonimga zo'rlik qilib qiynar edi. Tilim u sevgini ta'rif qilishdan lol. Shunday ekan, men o'z ahvolim sharhini qalam tili bilan bera qolay.

O'ksik jonimga bir balo yopishgan bo'lib, bu ishq g'avg'olari meni har dam havoyi qilib qo'ygan edi. Bir mahbubaning ishqidin jonim qayg'u-alamda bo'lib, yelkamga tog'-tog' mashaqqat toshlari ortilganday edi. Uning zulmi olovidan jonim xasta va u o'tning tutunidan xonumonim qoraygan edi. U begona bo'lsa ham mayli edi. Yo'q, u qotil, pari yuzli, devzulm hurzod edi. Ko'zining kufridan yuz jonga, hatto yuz minglab imon mamlakatiga ofat yog'ilari edi. U zulm qo'shini bilan zo'r berib, jahon mulkiga g'orat solish payida

edi. Uning ko'zlar ko'ngil go'shasiga bezovtalik solgach, kipriklari sabru aqlni supurib tashlash uchun suzilardi. Uning g'avg'osi olamning har tomoniga yoyildi, vovaylosi dunyoning hamma mamlakatlarini egalladi. Farang ahli uning zulmidan fig'on tortib, xitoyu chinliklar ham uning jabridan qo'zg'olon ko'tarardilar.

Uning ichkisi kelsa shafaq rangli mayga qo'l uzatadi, qultumlab ichib, quyosh piyolasini sindiradi. U go'zal kelib el qatliga moyil bo'lsa, ajal ham tig' va kafanni ko'tarib keladi. Agar u yelqadam otining javloniga bel bog'lasa, falak varaqlarini yel har tomonga sovura boshlaydi. Uning jununi tugagach, aqlini yo'qotadi, hatto o'ta mayxo'rlikka beriladi, o'zi pariyuz bo'la turib, ayni vaqtida devonaga ham o'xshaydi.

Chaqmoqday tez yuguruvchi ishq men bechorani shunday bir ofat o'tiga giriftor etdi. Falak men mubtaloga zulmlar qilib, shunday bir baloga asir qilib qo'ydi. Ichimni qayg'u shu darajada o'ksintirdiki, Majnun ham bu qadar o'ksimagan. Ko'nglim qayg'u qushlarining hujumidan vayrona, malomat toshlari ko'ksimga yog'ilgani yog'ilgan. Telbalik ko'nglimni qayg'u sahrosiga tashlab, har nafas meni boshqa bir olamga olib ketadi. Na bu qayg'uli xotirimga uning visoli ko'rindi, na hijronining o'ti bir nafas kuydirishdan to'xtaydi.

Dardim o'ldiradigan darajada, ishqim berahm bo'lishiga qaramay, sevgilim bulardan ham tund va epchil edi. Unga vafosiz, tab'siz, noahillar xush ko'rinar, u vafoli odamlarni yoqtirmas edi. Uning uchun to'kkan ko'z yoshlarimga malaklar rashk qilgani holda u parining o'zi har qanday dev uchun ko'z yoshi to'kar edi. Ko'z yoshlarim uning ishqida gavharday tizilgan holda, u go'zal yaramas kishilar tomoniga moyil. Shuncha bezaklari, zebu ziynatlari bilan tovus nahsda qolgan boyqushlar bilan do'stu hamdam bo'lsa netayin!

Ha, mening boshimga shuncha dardu g'amni solgan u oy o'zi jahonni kezadi, har yerda bo'lib, kechalari uxmlamay sayoqlik qiladi. Menga g'amu azob-uqubatlarni yor etib, o'zi har uyda majlislarning sham'i bo'lib yuradi. Yulduzlar kabi sabru qarorimni o'g'irlab, hayotimni kechaday qorong'i etadi.

Oqibatda, u mening boshimga shuncha ko'p qiyinchilik ustiga qiyinchiliklar soldiki, agar tezda biror foydali fikrga kelinmasa jondan umid yo'qligi ko'riniq qoldi. Ishq ahli ko'nglini ming parcha qilib ushatmoq yaxshi. Biroq seviluvchi noahillik qilsa, buning boshqacha chorasini ko'rish kerak.

Bu g'am tufayli menda hech qanday aql-hush qolmagandan keyin, qulog'imga g'oyibdan nogoh shunday bir nido eshitildi:-

— Ey siqilib, bir burchakda yolg'izlanib qolgan kishi, ko'ngling suygani qayg'u va balo bo'lib qolibdi. Sen, axir, bundan burun qalaminingi o'tkirlashtirib, suman gulning yaprog'ini sunbulnikiday xushbo'y qilgan eding. Sen xuddi Xizrga o'xshab qorong'i zulmatda tiriklik suvini xalqqa pinhona sochgan eding: oltinlar bilan bezalgan bir bog'ning loyihasini tuzib, «Hayrat ul-abror»dek bir asar yaratding.

Bu bilan sen xaloyiqqa qimmatbaho injular sochib, farishtalardan ofarinlar eshitding. Sen garchi uni yozishda ranj tortgan bo'lsang ham, qara, naqadar qimmatbaho xazina topding! Kishi bir necha kun qiyalsaga ham, biroq shunday xazinani qo'lga kirta olsa, u xazinada porlab turgan injular, la'li Badaxshonlar bo'lsa, bu xazinada oltinlar ko'pligidan zirnixcha¹ qadrlanmasa, kumush qora tuproqcha ham ko'zga ilinmasa, sen yerdan osmongacha yoritib turadigan naqdina – shohona xazinani qo'yib, bir parcha qalbaki kumushdan yasalgan sanamga topinmoqdasan. Axir, uning uchun inju bilan tosh o'rtaaside tafovut yo'q-ku! Ba'zida uni kumush tanli go'zalim, deb, ba'zida oy yuzli qo'g'irchog'im deb atab, Haqdan uyalmay, uni o'zingga qiblagoh qilib, uning ishqida tortgan ohlaring esa falaklardan o'tdi. U go'zal bo'lsa seni bu dunyoda xor-zor qilsa-da, qiyomatda oyoq-qo'lingni bog'lab bersa-yu, jaholat tufayli bu dunyodan ham, u dunyodan ham ajralib qolsang!

Kel, endi johillik qilmay, bu xil jaholatdan voz kech. O'sha butni sindirib, imon xazinasini topgil, jahlingni yig'ishtirib, ilmu irfon koniga erish. But sinib, kofirligingni shamol uchirsa, kofir bo'lib turgan odam musulmon bo'lasan-qolasan. Yaxshisi, endi sen vayronalarda telbalik qilishni qo'yu, yana bir xazinaga qo'l urgin. Yana bir konni qazish uchun kirish, qazib, qo'lga kiritgan boyliklaringni esa, do'stlarga ulash.

Kimki bu konni qazishni o'ziga hunar qilib olgan bo'lsa, qo'lida qattiq toshlarni ham kesa oladigan teshasi bo'lishi kerak. Agar sen tesha urishlik ishiga tolib bo'lsang, Farhod bilan hamsuhbat bo'lganining yaxshi. Bu konning ishqida teshani tosh yo'nadirgan qil, uni Farhodning qayroq toshida qayrab ol. Tez turib, Farhod bilan bir safga tur va o'tkir metin bilan qattiq toshlar bag'rini yor. Bu ishda bir nafas ham tinma, tayanma, metin ketidan metin tushira ber. Bunday qiyinchiliklarni tortib-tortib Farhod o'lib ketgan bo'lsa ham, lekin Tangri senga o'lmasindan burun xazina beradi. Bu xil xazinadan bahra olib, o'sha qiyinchiliklardan xalos bo'lasan. Mahzun Farhodning mashg'ulotini shirin qilib qo'ysang, o'zing shunday bir sevgiliga uchraysanki, agar bu sevgiling Shiringa bir dam yondashsa, shirinligi uning shirinligidan kam kelmaydi. Bu ganjsuratlik sening ko'nglingni ovlab, ma'nolar xazinasidan senga nasibalar ham ataydi. Sen shunday ganjning beshdan birini² qo'lga kirgizding. Endi ikkinchisini ham olishning tadbirini qil. Sendan talab bo'lsa, biz yo'l ko'rsatuvchi bo'lamiz, sen gado bo'lib tilansang, biz tilagan tilagingni beramiz».

G'oyibdan kelgan bu xushxabarni eshitib, umidim o'zidan-o'zi o'zgarib ketdi. Bo'Imag'ur xayollarni bir chekkaga yig'ishtirib, ko'zimda yosh bilan pir Jomiy dargohiga yetib bordim. Yig'i va uyat ichida tuproqqa yiqildim. Ko'zim esa u tuproqdan nur topdi. Buyuk osmon qarshisida bir siqim tuproqdek yoki jannat daraxti atrofidagi

¹ Z i r n i x – oltingugurt bilan margimush aralashmasi.

² «Xamsa»dan bir doston ko'zda tutiladi.

bir tutam xashakdek uning oldida turarkanman, uning saviati jismimga titroq solar, ahvolimni arz qilishga uyalar edim. Jahonni porlatgan ul quyosh mening tuproqda simobday titrab turganimni ko'rib, menga kulib boqdi va g'amim shomini tongga aylantirdi. U menga:

— Holing qanday? Qani, bir-bir gapirib ber!—deb qayta-qayta so'radi. Men esa javob berdim.

U mening barcha ahvolimni tushundi va menga u go'yo g'oyibdan ovoz bergan ikkinchi hotifday¹ bo'ldi. Birinchi ovozda nima hukm bo'lgan bo'lsa, ikkinchi ovoz berguvchi ham xuddi shuni buyurdi. Uning so'zlariga hurmat qulog'ini tutib, aytganlarini qabul qildim va darrov duo qilmog'ini iltimos etdim. U o'zining o'likni tiriltiradigan shirin so'zini boshlab, meni duo qildi, farishtalar esa «Omin!»— dedilar.

Bu duo emas, orzuga yetishning nishonasi, balki u bilan birga tug'ilgan egizak niyat edi. Menga bunday baxtning nishoni yetishgach, har tarafdan ma'no eshiklari ham ochilib ketdi. Meningdek bir qora tuproq uzra yomg'ir buluti shundayin ko'p injular sochdiki, u injularning darajasi daryo va konlardan, daryo va konlar emas, hatto ko'kdan ham oshib ketdi. Men esa tuproq edim, yerdan ko'kka yetdim, so'ng yer o'pdim-da, o'z hujramga qarab jo'nadim. Eshik yopish uchun qo'limni uzatib, u eshikni yopishim bilan, Haq mening oldimda yuz eshikni ochib yubordi.

Ey soqiylar, bir nafas xilvatda bizga bir piyola may ber, may keltirginu eshikni mahkamlab yop. Jomiydan bizga shunday bahra yetishgan ekan, sen uning yodi bilan bizga bir qadah may tut!

IX

Bu iqbol varaqlarini taqqoslamoq; bu saodat tarhlari rejasini tuzmoq, xayol dengizida ma'nolar tuhfasini xarid qilmoq uchun yo'l bosib, har bir afsona majmuasini va tarix to'plamini varaqma-varaq axtarib, xatoliklarini rad qilmoq, ma'no nafosatlari mato'ini g'aybdan kelgan savdogarlardan hayotim naqdini berib, latofat uyining kelinchaklari uchun sotib olmoq va jon ipi va kiprik ignasi bilan namoyish va oro libosini tikib, bu bokiralar qomatlarida jilvalantirmoq

Yulduzdek kulib turgan toleim bu «Xamsa»chilikdek yuksak manzil ustidan menga o'rin tayyorladi. Eng avval farishta kelib, u joyni patlari bilan supurdi, osmon yulduzlardan iborat ko'z yoshlari bilan suv sealdi. Shift ornida oliy binoning gumbazi ko'rinar, uy jihozлari ornida osmon atlas yoygan edi. Manqalga tun Qumor shahridan keltirilgan o'zining xushbo'y udini solar, uning o'ti go'yo quyoshu umdan sachragan uchqunlar esa yulduzlar edi.

¹ Hotif — g'oyibdan oq fotiha beruvchi, yo'llovchi.

Men shu pokiza joydan o'zimga oromgoh tanladim. Yo'limning tuprog'iga osmon o'z manglayini qo'ygan edi. Tong mening sahifalarimdan safo va shom qalamim uchidan rang olardi. Men yozish uchun qalamimning uchini yo'nib chiqargan edim. Utorid¹ kelib, sochilgan qirindilarni yig'ib oldi. Qalamim yozishga boshlagani ham yo'q ediki, eshikdan iqbol va saodat kirib keldi. Ular yuzlari bilan jahonni shod qilib, meni qutlay boshladilar:

— Tangri har na maqsading bo'lsa yetkizsin, nimani istasang oldingga keltirsin. Osmon singari buyuk himmat degani mana shu bo'ladi. Quyosh kabi toza niyat ham shu bo'ladi. Osmon sening himmatningga peshonasini surtib, quyosh esa sening niyatningga ofarinlar o'qimoqda. Sababi — sen shunday yuksak ayvonga ko'zingni solding, shunday buyuk tepaning tuprog'ini ola boshlading. Agar tuproq olsang oltin bo'lsin, har qatra to'kkан tering qimmatbaho durga aylansin. Har kim himmat bazmida piyola ko'tarsa, o'sha piyoladan o'z maqsadiga to'la erishadi. Qaysi qushning qanoti himmatdan bo'lsa, u pastdag'i uyalarga nazar solib o'ltirmaydi, yuqoridagi uyalarni mo'ljallaydi. «Nasri toyir»² himmat qanotini ochgani uchun osmonning oqshomgi ishratgohida sayr qilib yuradi. Kimning ishi himmat qo'li bilan yurishgan bo'lsa, unga yana nima kerak! U murodiga yetgandir.

Ha, buyuklik himmat nishonasi bo'lib, himmatsizni zamona pastlashtirdi. Pashsha tezlik bilan havoga ko'tarilgani uchun yerdagi fil unga jazo berishdan ojizdir. Mushk isi osmon sari yuz qo'ygani uchun uning qora shomini necha-necha yulduzlar yoritdi. Lahim o'yuvchi tuproq qazishni o'ziga hunar qilib oglani uchun doim tiriklay go'rga kirgandaydir.

Sen ham shunday himmatni namoyish qilding. Shubha yo'qli, ko'zlagan maqsadingga yetgaysan. Biroq, Tangriga tavakkal qilib, ish boshlanishi oldidan shunday bir mulohaza yurit va bu uyga atab shunday bir mato to'qiginki, u juda go'zal, bu uyning tuzilishi, ko'rinishi ham nihoyatda chiroyli bo'lsin. Sening dilkash nazmlaringni odamlar tinglar ekan, u nazmda berilgan afsonalar ham ko'ngilga yoqadigan bo'lishi kerak. Eng avval o'z oldingga qayerdan bo'lsa ham, qancha bo'lsa ham tarixga doir kitoblarni to'pla va yozmoqchi bo'lgan asaringga oid tarixni u kitoblardan qidir. Zora sen ulardan bu haqda yozib o'tgan kishilarning ko'zi tushmagan bir necha so'zlarni topib olsang! Sen rejasi yangi narsani nazm qilsang o'qigan odamlarning ham unga rag'batli orta boradi.

Axir boshqalar nazm qilganni takrorlash senga yarashmaydi. Eldan orqada qolib ot choptirish ham, odamlar bosib o'tib ketgan yo'ldan yugurib yurish ham senga ep emas. Bir odam bir chamanda aylanib yurib, ochilgan gullarning hammasini terib olgan bo'lsa, o'sha joydan yana gul qidirish yaxshi emas. Bu bo'ston sahnida gul ham ko'p, chaman ham ko'p.

Utorid — Merkuriy sayyorasi. Bunda Utoridning yozuvchi va san'atkorlarga homiyligi ko'zda tutilgan.

¹ Nasri toyir — qushga o'xshab joylashgan bir turkum yulduzning nomi.

O'ylab-o'ylab, bu so'zlarning hammasini ko'nglimdan o'tkazganimda, ulardag'i barcha mazmun mening dilimga yoqib tushdi. Ko'nglimni bu fikr o'ziga bog'lab olib, har tarafdan tarixga doir kitoblarni yig'a boshladim. Ularning hammasini boshdan-oyoq ko'rib chiqdim. Butun voqealarni ko'z oldimda zohir bo'ldi. O'sha men maqsad qilgan gaplar topildi, piyolamga istaganimcha may quyildi. Men endi u durlarni nazm ipiga tizar ekanman, yaxshi qulq solgan odamga shu narsa ma'lum bo'ladiki, mendan oldin bu poyoni yo'q tubsiz nazm dengiziga sho'ng'igan kishilar atayi bir necha durnigina qo'lga kiritishga tuyassar bo'lgan ekanlar. Biroq ne-ne qimmatli durlar esa hali u yerda qolib ketgan ekan. Men bir ojiz, qo'lida sarmoyasi bo'lmagan odam uning tubiga yetdim va o'sha qolgan durlarni terib olib, bu dirlrabo asarimga¹ bezak qildim.

Chin naqshlarining rashkini keltiradigan bu gulshanning shabadasi ham, guli ham olov rangidadir². Chunki dunyo bo'stonida mavjud bo'lishdan maqsad kuymak va dard chekmakdan boshqa narsa emas. Bu kuyish tufayli ishq ahli haqida bir doston yuzaga keladi. Bu doston esa muhabbat ahlidan qolgan bir nishona bo'ladi.

Ammo bu piyoladan may ichganlar³ boshdan-oyoq Xusravga maddohlik qildilar. Ular:

— Xusravning mamlakati undog'u undagi rasm-rusumlar mundog', qo'shinlari andog'u unda mavjud imkoniyatlar mundog'⁴! — deb, ba'zan olamni aylanib chiqqan Shabdez ismli otini maqtasalar, ba'zan shamol uchirib olib kelgan xazinasidan so'zladilar. Ular tasvirida ishrat bazmida juda hashamatli dasturxonlargina emas, butun bir qasrlar, ayvonlar juda hashamatli yasatilgan. Xusrav goho Borbad qo'shiqlari ostida may ichsa, goho Shopurdan⁵ ketma-ket dostonlar tinglar edi. Vaziri Buzurg Ummid⁶ uning oldida donishmandliklar qilar, donishmandlik emas, to'g'rirog'i, xushomadgo'ylik qilar edi. U esa goh Maryamning quchog'ida orom olar, goh Shakarning halvosini totib maqsadini hosil etardi. Goho Shirinka shohona ishq izhor qilib, Shirin esa unga goh sevikli, goh cho'ri edi. Butun erkalik bilan o'sgan bu shoh aniqli, sevgi yo'rig'i bo'lmish dardu balolar, izardiroblar nimaligini bilmas edi.

Ular asarlarida gap orasida bir-ikki doston aytib, Farhodning xususiyatlaridan ham so'zlab o'tadilar. Ularacha, Farhod umrini tog'larda o'tkazgan bir toshchaqar bo'lib, Shirinning ishqini g'amida beqaror edi. Bir necha kun u yorga yetishuv yo'lida yelib-yugurgan. Oxir-oqibatda Xusrav uni ham tog'u tosh orasida o'ldirgan. Garchi ularning qalamlari naqshlar bilan shunday tasvirlarni yaratgan esalarda, umuman ularning dostonlarining borishi shu xilda edi.

Lekin bu mohir ustodlarning har biri ham o'z nazmiga shunday qimmatli javohirlarni qadaganki, u gavharlarning bahosini bilishdan

¹ Ushbu «Farhod va Shirin» dostoni ko'zda tutiladi.

² «Farhod va Shirin» mavzuidagi ishqiy doston va uning ta'sirchanligiga ishora qilinmoqda.

³ Shu mavzu'da doston yozganlar, demoqchi shoir.

⁴⁻⁵ Navoiy salatlari dostonlarining qahramonlari nomlari.

har qanday odamning fikri va hikmatni hunar qilib egallab olgan odamning hissi ham, aqli ham hayron. Men bechora ularning nazmlari oldida talay azoblar ko'rishimni ilgaridan bilib, fahmlab oldim.

Men o'zgacha bir reja bilan bu mashaqqat dostoni sharhiga kirishmog'im zarur. Garchi mening nazmlarimda injulik da'vosi bo'lmasa ham, bular tosh bo'lganda ham chaqmoq toshlaridir. La'l parchasi qancha yonib ko'rinsa ham u qachon chaqmoq toshiday uchqun bera olgan?! Uni chaqmoqtosh ham dema, ba'ki balo tog' idir. Unda g'am va qayg'ular tog'-tog' bo'lib yotadi. Bu qayg'u tog'idagi dard va mashaqqatlar orasida o'sha tog' qazuvehidan nega ham qochay, hazar qilay?

Bu to'g'rida yozishda Xusrav Nizomiya izdoshlik qildi. Bunda Xusrav – xusrav, ya'ni oddiy hukmdoru Nizomiy bir shoh qatori edi. Bu yagona shoirlarning har ikkisi ham nuqul Xusrav haqida afsona so'yadilar. Men o'ksikka sevgi zulm ko'rsatib, meni qayg'u tog'idagi Farhodday qilib qo'ydi. Ish shunday ekan, men navo tortib, hazin Farhod to'g'risida doston aytSAM munosibdir. Farhod va Shirin hikoyalarından so'ylab, jon kitobining ikki oyatini bitsam, fig'on tortib, shu o'tkir fig'onim egovi bilan Farhodning teshasini charxlab bersam deyman!

Ganjada tarbiya topgan birinchi so'z ustasi Nizomiy bu dardli afsonani qalamga olar ekan, shunday deydi:

Farhod bitta toshehaqar bo'lsa ham o'z hunarida yagona edi. Shirin esa qattic toshlar orasidan ajoyib bir ariq chiqarmoq orzusida yurardi. Ul hur bu ishning biror ustasini istardi. Shopur kelib, g'amli Farhodning ta'rifini Shiringa yetkazdi. U pari esa Farhodni topib keltirishga buyurdi. Shopur ham tezlik bilan borib uni topib keldi. U oy bir necha qavat parda orqasida turib, Farhodga so'z bilan ish buyurar edi. Uning ovozini eshitgan sho'rlik Farhod unga oshiq bo'lib qolib, ohu faryod torta boshladi. Uning sabru qarori yitib, hushidan ketdi; oxiri ish shu yerga borib yetdiki, o'zi ham bu dunyodan o'tdi.

Biroq Hindiston sehrgari Xusrav Dehlaviy bu malomat dostonini yozar ekan, uning qalami tahrirga shoshib, unga talay tuzatish va o'zgartish kiritdi. Birorta so'zni muvosifqroq aytar ekan, avvalgi doston'ga uyg'unlashtirar edi. Uning qaysi oiladan ekanligiga doir qalam tebratdi; shu xildagi injular bilan bezatilgan doston yaratdi. Uningcha, Farhod nasabiga ko'ra sultonlardan bo'lib, Xito mamlakatidagi xonlardan edi. Farhodning gap-so'zlarida usta hunarmandlik nishonalari, manglayida esa tojdorlik shukuhi ko'rinish turardi. Ammo kishilik odati va odamlilik xosiyati shundaydirki, tabiat biror ishga mayl qilib qolsa, shu mayldan o'zini tutib qolishi qiyin. Agar havas nayzasini o'qtalib kelsa, eng avval aql ko'zlarini ko'r qiladi. Havasga berilgan kishi albatta mag'lub bo'ladi. Bu sohada sultonu gado tengdir. Farhodning tabiatiga havas egalik qilib, bir talay

nomunosib hunarlarni unga munosib qildi. xoqon o'z farzandini shu xilda ko'rib, uni bu ishlardan ba'zan yumshoqlik bilan, ba'zan qattiq gapirib qaytarmoqchi bo'ldi. Qaradiki, u odatni tark qilishi qiyin. Axir, baxtli bo'lish yoki baxtsiz bo'lish kishining o'z zotidandir. Bu to'g'rida juda ko'p o'ylab ko'rdi; podsholik va saltanat sha'niga bu or tuyuldi. Noiloj qolib, zaruratdan o'z joni payvandini uzib, «Mayli, dono farzandga safarga chiqishi uchun ruxsat!» dedi. O'g'li butun olamni sayr etish uchun qadam qo'ygach, ma'lum ishlar uning boshiga to'la-to'kis tushganday tushdi.

Shoir Ashraf ham bu xil dostonni yozish maydoniga ot surganlardandir. U ham bu haqdagi so'zlarga boshqacha tartib berganlardandir.

Bu uchovdan tashqari ushbu doston boshqa birov tarafidan ham yozilgan deb qulog'imizga chalingan bo'lsa-da, ammo yozgan kishisi ma'lum bo'lmadi. Har uch shoir bu piyolani sof ko'tardilar; ular yaratgan dostonlar davomida ko'zga tashlangan ixtiloflar shulardan iboratdir.

Shoir Xusrav bu rango-rang afsonani hikoya qilar ekan, o'zidan avvalgi Nizomiyni so'z avvalida eslab o'tadi. Menga ham bu juda ma'qul tushdi. O'zimdan ilgari Farhod dostonini yozganlar to'g'risida kirishda bir-ikki og'iz gapirib o'tishni lozim topdim. Axir, bir so'zning boshini bilmaganlarga oxirini ming yaxshilab aytgan bilan masalani tushuntira olmaysan. «Imon» elga rahmatdan nishona bo'lsa-da, alifidan ajrasa «yamon» bo'lib qoladi¹. Garchi «shams» (quyosh)ni oltin deb his qilinsa ham, biroq «shams» so'zidan «shin» (sh) ketsa «mis» bo'lib qoladi. Mashaqqat kechalariga sham' yorug'liq beradi, biroq shu'lesi o'chishi bilan qorong'ilik cho'kadi. Menga qayg'u oqshomi shunday nihoniy kuyishni ravvo ko'rghan ekan, men jon o'rtaguvchi bu sham'ni yoqmoqchi bo'laman; sham'ning boshida oltin toji bo'lmasa, kechaga qanday yorug'liq beradi?!

Umidim shuki, bu go'zal sham' jonom uyiga jilva berishi bilan cheklanmasdan, quyosh kabi ko'k ayvonini ham yoritsin, uning shu'lalari butun olamni tutsin!

Ey soqiy, sen menga porloq bir sham' keltir, porloq sham' emas, balki yorqin quyoshni keltir. Ul quyosh o'zining nurlarini tog' ustida ko'rsata boshlagach, men ham o'sha tog' ustiga Farhod singari ko'tarilay!

X

Tezyurar qalamni chizg'ichning keng yo'liga solmoq va doston maydoni sathini shoh madhini aytish uchun kiprik bilan supurmoq, balki salmoqli fikrlardan suv urub u qalamni maddohlardek bu maydonga solib ma'raka uyushtirmoq va qizg'in ma'rakada shoh madhiga madhiya o'qiyotgan maddohlar ma'rakasini sovutmoq

¹ «Imon», «yamon» so'zlarining arabcha harflar bilan yozilishiga ishora qilinayotir.

Qismat qalami dilkash naqshlar bilan jahon varaqlarini naqshinkor qildi. Osmon jismlarini ip va bog'ichlarsiz, shunday bir-biriga payvandladiki, bir bo'lagiga fikran nazar tashlasang, aql ta'bida hayrat g'alaba qiladi.

Osmon qasrini ustunsiz barpo etib, unda shu olam — yerni ham muhayyo qildi. Jahonda ko'p qiziqarli narsalarni namoyish qilib, dunyo odamlarini ham har xil toifalarga bo'ldi.

Toifalar xilma-xil bo'lgani uchun ularning biri yerdek past bo'salar, ikkinchisi o'tdek qaysar va ko'kka sapchiydigan bo'lib chiqishdi.

Bularga endi ma'lum intizom-tartib o'rnatishga to'g'ri keldi. Adolat bilan nizom joriy qilish lozim bo'ldi. Bu ishga Allah taolo payg'ambarlarni jo'natdi, toki ular kishilarni din yo'liga boshqarsinlar.

Ulardan keyin elga umid bag'ishlochi va tahdid soluvchi sultonlar saf tortdilar.

Nabiylar sarvari va raisi Muhammadning nafis zoti bo'lgani kabi, u payg'ambarlar guruhining peshvosi, ular — sipohu, bu — ular ichida shoh edi.

Sultonlar ichida eng ulug'i go'yo azaldan shoh G'oziy edi. G'azot maydonida u Ali ibn Abu Tolibdek, shariat rivojida esa payg'ambar singaridir.

Payg'ambarimiz shariatiga zebu ziynat bergan sultonlar sarvari Sulton Husayndir.

Ajoyib: olam — sadaf, zoting pok durdir. Bu xuddi falakda quyosh dur bo'lganidekdir. Sening yorug' ra'ying quyoshdan ham yorug', sultanating falakdan ham buyuk va oliydir.

Serziyat taxting a'lo marvariddan bo'lib, go'yo falak firuzasi undan tushgandir.

Shukuhing manglayi Surayyo singari yuksak, yetti daryo esa yetti tomchi tering kabitidir.

Qahring qattiq shamoli essa olam tog'lar orasiga bekinib oladi. Lutfing gulshani epkini yetsa u elga jannat shabadasiday tuyuladi.

Oy va quyosh martabang bog'idagi ikkita gul, tun esa o'sha gulshandagi mushkrang sunbuldir. Yulduzlar bilan tun rangi chirmashib, go'yo sunbulga shabnam qo'nganday manzara hosil bo'lgan.

Qilichingdan xalq ham shod, ham g'amda. Chunki suvdan mamlakat obod va vayron bo'ladi. Suv balo to'lqinlarini ko'rsatganidek, u g'alaba yuziga ko'zgu ham bo'la oladi.

O'qing o'lim parvozidan nishona bo'lib, yov tanini o'ziga in qiladi. Biroq u inga rom bo'lmay, undan ham o'tib ketadi va bir lahma tinmaydi. Nayzang sarvsimon bo'lib, uning ustiga tol bargi payvand qilingan. Uni halok qiluvchi zahar yashilga aylantirgani uchun u barcha muxoliflarga qotil bo'ladi.

Jang maydonida o'q yomg'irdek yog'ilayotganda sen tashlagan kamand-sirtmoq chaqin shaklida bo'ladi. U chaqin emas, balki baxt va iqbol singari zafar bo'yniga qattiq bo'yinbog'dir.

Tulporing chaqmoqli bulutday tez uchar bo'lib, zamonning ola-bula oti — kecha va kunduzday sharqdan g'arbgacha unga ikki qadam.

Uning yurishi o'rqa chiqayotganda tutunsimon, aylanish vaqtida esa xuddi dashtdagi quyundir.

Yo'q, quyun emas, u zoti dev bo'lgan ot, yo'q-yo'q, u devquyundir.

Jahonga g'avg'o-to' polon tushgan zamonda zaminu zamona talvasaga tushsa — jangchilar shovqin-suroni falakka chiqsa, lojuvard osmon ularning gardi ostida qolsa, ikki saf har biri zulm tog'iday, boshdan-oyoq qilichlari po'latdan bo'lsa.

Jahonni qora gard qorong'u qilib nayzalar shami yog'du socha boshlasa, katta nog'ora mast erkak devday jahonga shovqin solsa.

O'q dahshatli shamol lolani yulib ketganiday shafaq jomidan bir bo'lagini uchirib ketsa. Bahodirlar chaqinday nayzalarini o'tkirlashtirib falak singari hammasi qonto'kar, omonlik yo'qlik qo'rg'oniga qochib kiradi, falak olamga yomonlik yog'diradi.

Sen u vaqtida salobatda osmondeksan-u, qo'lingdag'i qiliching — xuddi porloq quyosh. Xudo saqlasinki, falakdek dargohing harakatga tushib, lashkaring qo'zg'alsa, har lahza bir tomonga qilich yalang'ochlab, g'azab va shukuhda bulutday harakat qilib, dushman dan olamni bo'shatasan. Bunday murosasizlarcha yurishingda jahonda qiyomat qoyim bo'ladi.

Quyosh yuzini yashirib botadi, falak ham qaddini bukib darhol qochib qoladi.

Jang maydonidan qaytib ayvoningga yo'l olsang, ayvonga tushib maydon gard-g'uborlarini qoqasan. Jamshid singari taxting ustida orom olib, quyosh singari la'lrang jom tilaysan.

Kayoniy jomidan og'zinga quyib ichganing obi hayot bo'lgay.

O'sha jangda qaysi yurtlar olingen bo'lsa, hammasini o'sha bazmingda bag'ishlab yuborasan. Har bir mamlakatni bir podshoga berding demayman. Bir gadoga ikki mamlakat tortiq qilasan. Bunday shohona tuhfalardan bahramand gado ham podshoh bo'ladi.

Tilanchidan ra'ying ozor chekmasin. Chunki podshohlar ham sening gadoyingdir.

To podshohlik boqiy ekan, shodlik bazmida oy yuzli go'zal soqiy ekan, saltanat binosi zotingga nasib etsin, bazmingda saodat oy yuzli sanami soqiy bo'lsin.

Bu soqiy qo'lidan uzluksiz jom uzatilsin va u jomdag'i may Xizr ziloli obihayot bo'lsin.

Ey soqiy, armancha sharobdan keltir va shoh madhini boshlab qadah uzat.

Avval o'zing ichib, so'ng menga bergen — ichayin. Agar qo'sh ichsang, men ham qo'sh jom ichayin.

XI

Saltanat osmonining porloq quyoshi va o'rinxosarlik tojining yarqiroq la'li, jahondorlik jismining nozanin joni va yurt olishlik ko'zining

*olamko'rар qorachig'i, olam xalqining олий даражалиси ва замон ахлининг
назфи, Badiuzzamon Bahodir (Xudo mulki va davlatini abadiy qilsin)
madhida*

Azal tongida Alloh qudrat qalamini yaratdi, u qalam tebranmay turib qudrat nomai a'molini bitdi. Abadiyat ogshomigacha nimalar mayjud bo'lishi boru-yo'g'i shu varaqda yozildi. Mayparastga mayxona atab yozildi, parhezgorga munojot — Allohgaga yolborishlar qismat bo'lди.

Tilanchiga notavonlik — ilojsizlik, boyga esa baxtiyorlik nasib bo'ldi.

Birovga juda oz ulush tegdi. Birovga nihoyasiz baxshishlar bo'ldi.

Allohdan eng ko'p tuhfalar oлган kishilar olamdagи podshojar bo'ldilar. Bular ichida ham tafovut ko'p, biri — Allohparast bo'lsa, biri butparastdir.

Atayin g'ayrat va tirishqoqlik ko'rsatmasdan Allohdan boshqa shohlarga nisbatan ko'proq tortiq oлган kishi — jahonga tinchlik va omonlik boisi — "Badiud dahu Dorozi zamон"dir. Bu so'zlardan "dahu Doro" qismini olib qo'ysang, uning sharif laqabi — ya'ni Badiuzzamon so'zi ma'lum bo'ladi.

Qutlug' ismi qisqacha izohlandi. Endi buni birma-bir batafsilroq mulohaza qilayin.

Bu ism zaminida azaldan nimalar borligiga to'xtalsam, avvalo sharhi holi har qanday to'siqlardan xolidir. Ismi o'n harfdan iborat bo'lib, agar tizmoqchi bo'lsang tartibi quyidagicha bo'ladi:

Azaldan har bir harf bir inoyat shohididir. Ilohiy inoyatlarning harfsma-harf dalillariga kelsak, "Be" — ezzulik va ehson dalili bo'lganidek, gavhardek Ummom dengizi dalili hamdir.

Ikkinci harf esa davlatdagи "dol" bo'lib, dinu diyonat undan iqbol topadilar. Uchinchi harfi sharofatidan nishona shuki, uning qadami bilan zamona tinchidi.

To'rtinchi harfi adolat so'zidagi (ayn) bo'lib, bu umri uzoqligiga dalolatdir. Yana bir harf to'g'rilikdan sir so'zlaydi: u omonlik bog'идаги adlqomat sarvdir.

Yana bir harf lutsdan voqif etib, latofat gulshanidan bahramand etadi.

Yana bir harf yetti sonni ifodalagani uchun. Haq unga yetti iqlimni nasib etgan. Yana bir harf millat azizligi ko'rsatkichi bo'lib, bu musulmonlik nizomi sendandir, demakdir.

Yana bir harf o'z jilvasini takrorlashining mazmuni: Tangri muqarrar saning yoringdir, demakdir.

Yana bir harf nidodan ogohlantiradiki: qismating "Madad Allohdandir".

Ismi tarkibidagi bu o'n holat, yuzlab narsalarga dalolat qildi.

Bu dalillar uning ismi chizgilari bo'lsa, zotining gavhari ma'no dengizidir. Uning zotiga gavharning ne nisbati bor dersiz? Bu shu ma'nodadirki, gavharning qiymati bor.

Zoti gayhari falak daryosi bo'lib, undagi har bir gayhar bir pok yulduzdir. Bu dengiz osmonidagi quyosh bo'lib, yuzidagi qatralar Birjis va Nohid yulduzlaridir.

Goho u boshiga Kayoniy toj — bo'rkini uchini egri qo'yib, qo'liga shohona jom oladi.

"Ikkinchi bihisht" bog'ida suhibat tuzib, "Bog'i nav" (Yangi bog') ayvonida may ichadi.

U ma'rakali bazm dema, yuksak osmondir. Uning davrasida porloq quyosh qadahi kezadi. Uni quyosh dema, tezyelar quyosh uning tezyurralgi va sur'atiga tenglasholmaydi. Nohiddin ortiqroq rohatbaxsa va xurshiddan ko'proq elkezardir. Quyosh har kuni bir marotaba osmonni sayr etsa, bu bazm osmonini yuz marta aylanadi. Quyoshning har bir aylanishida bir zulmat tun bor. Bu bazm qadahi davrida kunilar tobora ravshanroqdir.

Agar quyosh ko'kda sur'at bilan sayr etib, bir parichehra uchun aylanib o'rgilsa, bu bazm sozandalari rohatbaxsh kuylar chalib, ko'kdan Nohidni tushiradilar.

Lutfkor qiziqehilar zariflikda Atorudni har lahza hayratda lol qoldiradilar.

Shoh shodlik bilan qadah ko'targanda quvonchidan sarkush bo'lsa, biror kutilmagan yaxshi so'zga yuz xazina bag'ishlab, yomon so'zni isloh qilib tuzatadi.

So'zim chuvalib men yaxshi fikr yuritolmadim. Uning bazmida biror yomon so'z aytilmaydi.

U bazm paytida quyosh singari olam bezagi bo'lsa, jang payti jahonga o't qo'ya oladi. Qaysi tomonga qilichi yarqirab shu'la sochsa, yov tanidan boshi qochadi. Uning o'qi zirhni kesadi, demayman. Xayol to'qimalari tolalarini ocha oladi. Nayzasi taqdir o'qiday yetib, dushman quddini kamonday bukadi.

O'zi safni qaysi tomoniga ot sursa, o'sha safni bir boshdan yorib chiqadi.

Tulporining g'ubori zafar ko'ziga surma, qilichining yarqirashi quyoshga shu'la bag'ishtaydi.

To quyosh nur sochar ekan, jahon mamlakatlarini bir tekis yoritar ekan, jahon mamlakatlari unga nasib etib, quyosh uning boshiga toj bo'lsin. Zamon uning kamolini berib, yo Allah, falakdan unga zavol yetmasin. Ey soqiy, qadah quyoshini tez keltir, shahzoda yodi bilan sifqoray Chunki undan judolikda juda mahzunman. Behush bo'lay, chunki o'ta majnunman.

XII

Bu xitoyi harirni chin naqshlari bilan naqshamoq va u chin naqshlarini Moniyning mo'jizakor qalami bilan chizilgan gullar bilan dilkash qilib bezamoq va bu guliston sahnasida Chin Xoqoni taxti hashamatini yoymoq va xoqoni Chin tarifida, uning bo'stonidagi

daraxtlar farzand mevasidan bebahra ekanini aytmoq va shahzoda Farhodning yo'qlik xonasidan borliq gulshaniga kelganini qalam bulbuli tilidan sayramoq

Chiniy ipak matolarga ziynat beruvchi san'atkor uning yuz tarafiga quyidagi tartibda naqshlar chizdi:

Chin mamlakati o'sha chinlik naqqoshlar chizgan rasmlarning ham rashkini keltiradigan darajada go'zal bo'lib, hatto jannat bog'lari ham unga hasad bilan boqadi. Ana shu Chin mulkinining shohi shunday ulug' xon ediki, uni xon emas, xoqon deb atasa ham bo'laverar edi. Mulkinining kengligi ikki olamcha, taxtining yuksakligi esa yetti osmoncha edi. Qo'shini yer yuzidagi qumlardan, balki osmondagи yulduzlardan ham ko'p edi. Uning dabdabasi Eron shohi Faridunning davlatidan, xazinalari Qorunning xazinalaridan yuz ming marta ko'p edi. Uning oliy qasri osmon misoli, balki undan ham yuksak edi. Mo'g'ul xonlari uning oldida qullar kabi turar, boshqa o'lkalarni bosib olib yuruvchi shohlar unga o'lka berib kun ko'rар edilar. Kaftining saxiylikdagi kengligi dengizdan ham keng, gavharlar sochib in'om berishi esa, har qanday kondan ziyoda. To'g'rirog'i, uning saxovati kondan emas, imkondan ortiq, buni nimaga taqqos qilmang, hammasidan ham ustun edi..

Shunday qilib, zamona uni dunyoda yakka-yagona qilib, barcha xonlar orasida esa bemisl qilib yaratgan edi. Qadimdan buyon tinmay aylanib turguvchi dunyo uni shunchalik yolg'iz yaratgan ediki, hatto farzandi ham yo'q edi. Shuning uchun ham uning toji quyosh injusi bilan bezalgan bo'lsa-da, uning boshqa bir durga ehtiyoji kuchli edi. Uning murod bog'i yuz guldan bahramand bo'lsa ham, biroq xon boshqa bir gulga orzumand edi. Uning yuzidan har ikki dunyo nur olsa ham, ammo uning ko'zi bir ko'z qorachug'iga uchib turar edi.

Xon o'ziga-o'zi der edi: «Jahonning baqosi yo'q. Faoliyatimiz qasrining asosi ham mustahkam emas. Dunyo esa turli hodisalardan xoli emas. Agar kishi ming yil podshohlik qilib, butun yer yuziga xo'jayinlik qilganda ham, bari bir, oxir-oqibatda yo'qlik jomidan may ichadi va bu dunyodan ketar oldidagina uning bir nafaslik ekanini tushunib yetadi. Shunda taxti martabasining ulug'ligi ko'kka yetgan shoh ham, bir taxta kigizni boshpana qilgan gado ham borliq tuprog'idan qo'l silkib ketar ekan, ularning ikkalasi ham teng ekan, bir-biridan farq qilmasligi ma'lum bo'ladi. Shunday ekan, o'zidan so'ng bir inju – bir farzand yodgor qoldirmagan tojdor qanday qilib boshini yuqori ko'tarib yura oladi?! Bola inju bo'lsa, ota o'sha injuni qo'ynida saqlovchi sadaf. Ya'ni ota – sadafu bola undan dunyoga kelgan surriyotdir. Dengizda sadaf va inju bo'lmasa, u qanday qilib dengiz deb ataladi? U chegarasiz bir achchiq suv bo'lib qoladi, xolos. Achchiq suv bo'lganda ham shundayki, mast odamga o'xshab og'zidan ko'piklar sachratib, yuzini mavjidan ajinlar bosib, turli vahshiyliklarni qiladi. Chamandagi sarv daraxti ko'p go'zal daraxt,

lekin uning mevasi bo'limgani uchun undan naf yo'q. Go'zallikdan boshqa xususiyati bo'limgan daraxt, mevasi bo'lmasa, o'tin o'rnidadir. Agar bulut o'z yomg'iri bilan foyda yetkazmasa, u havoda uchib yurgan qalin tutun bilan barobardir. Chaqin chaqqanda yorug'lig'igina ko'rindi; o'chdimi, asari ham qolmaydi. O't o'chsa, qayg'urmasa ham bo'ladi, chunki o'rniida qolgan cho'g' bilan yana o't yoqish oson. Men o'sha gavhari yo'q dengiz yoki cho'g'i yo'q o'tman. Yanada to'g'rirog'i, men dengiz ham emas, vahshat bilan qoplangan ko'lman, yashin tushib alanga olgan o'tman. Bag'rimdag'i dog'lar shu o'tdan qolgan. Davr o'chog'imdag'i o'tni butunlay o'chirmasin deb, bag'rimdag'i cho'g'ga o'xshagan dog'larni asrab yuraman. Qanday ayanchki, men yillar davomida qon yutib, Chin va Xito mamlakatida xoqonlik qilgan bo'lsam-da, bu foniy dunyodan ketganimdan so'ng bir begona odam kelib joyimni egallasa! U mening ko'rpa-to'shagimga, yotog'imga oyoq bosib, qo'shinimga, yurtimga qo'li cho'zsa, tungi istirohatgohimda orom olsa, bu hol zamona mening musafivo tongimni shom qilgani emasmi?! Men bu xazina va boyliklarni qancha mehnat-mashaqqatlar bilan yiqqan bo'lsam, uning ishi bu xazina va boyliklarni sochish bo'ladi. Dushmanlarimning ta'na va afsus yedirishlarini aytmaysizmi! Erlik sha'nimga bo'ladigan nomus-orni aytmaysizmi! Mening bu azoblarim hammasi o'g'iliszlik tufayli bo'ldi. Qani endi Xudo o'zi bu dard-alamlarimni bartaraf etib, bu qiyin holatda qo'limdan tutib, o'rniimi egallaydigan bir farzand bersa-da, ko'zim charaqlab ochilsa!»⁴

Xonning muttasil gapiradigan gap-so'zi, Xudoyimdan tilagan bir o'g'il edi. Yig'laganda ko'zidan to'kilgan yoshlar har tarafga gavhar bo'lib sochilar, ko'z oldida shu gavhardekkir yosh go'dakning paydon bo'lishini istardi. Shu maqsadda u ko'p pullar sochib, ko'p nazrlarni qilib, saxovatlar ko'rsatardi. O'g'ilsizlarning ko'nglini ovlardi, otasizlarga otalik qilardi. Bularning hammasidan uning maqsad va muddaosi bitta: bir o'g'ilga ota bo'lish! Xon taqdir qalami yozgan narsani o'zgartish mumkin emasligidan g'ofil edi.

Kishi har bir muddaodan bir manfaatni ko'zlaydi. Ajab emaski shu yo'l bilan odam o'z muddaosiga erishib qolsa ham! Ko'pgina gavharlarning rangi ko'zga la'lga o'xshab qizil bo'lib ko'rindi, qo'lgan olganda esa cho'g' bo'lib chiqdi. Zamona ko'p sarig' ranglarni yaratdi, ulardan oltin yaproqlar bo'lib ko'ringani esa o't alangasining tili bo'lib chiqdi. Inson ko'zlagan maqsaddan keladigan foyda hali ma'lum emas ekan, eng yaxshisi qismatdan tekkaniga rozi bo'lisdirdi.

Xoqonning yagona muddaosi shu farzand edi, oxir-oqibatda bu duosi ijobat bo'ldi. Uning tungi oromgohida yangi bir oy tug'ildi. Oy emas, balki olamni bezaguvchi bir quyosh tug'ildi. Bog'ida esa bir otashin qizil gul ochilganday bo'ldi. Yo'q, gul emas, baiki dard shu'lasi yuz ochdi. Boshqacha qilib aytganda davron uning barmog'iga shunday bir uzuk taqdiki, bu uzukning ko'zidan otashin la'l parchasi yonib turgandek edi. Bu uzukning ust tomoniga sevgi sirlari yozilgan, ichida esa ishq dardining tumorini o'yib joylashtirilgan edi.

Yo'q, u uzuk ham emas, la'l ham emas, kechalarni yoritguvchi dur, dur ham emas, jahonni kuydiruvchi ajoyib bir gavhar edi. Uning jon iplari vafo tobi bilan eshilgan, bag'ri qazoning o'ymakori tomonidan teshilgan. Ko'zida yosh selidan asarlar, nafasida oh tutunidan xabarlar bilinib turardi. Manglayida sevgining nuri ko'zga tashlanib turgan bo'lsa, chehrasida vafo tamg'asi paydo bo'lgan edi. Osmon uni dardlilarning shohi deb atagan, farishta dard o'tidan xabardor deb topgan bir o'g'il edi.

U tug'ilishi bilan ishq ahli orasida sarosima boshlandi. Go'yo tug'ilboq Siyovushning o't ichida sayr qilib yurganidek edi¹. Vafo ahli sevinchdan, bir-birini muborakbod qilishdan g'avg'o ko'targan edilar.

Ota bu injuga qarab turarkan, kulgidan og'zi sadafdek yoyilib ketdi. Sevinganidan esa u dunyoga talaygina gavharlar sochdi. Bu hadyalardan hatto dengizlar, konlar g'amga botdilar. Mamlakatni odatga ko'ra boshdan-oyoq yasatdilr. Bu bezaklarning hammasi Chin elining sovg'alaridan iborat edi. Jarchi esa hammaga oid shunday bir hukmni e'lon qildi: «Chin mamlakatida qancha devor bo'lsa, barchasi nafis va go'zal matolar bilan yasatilsin! Ularning hammasi ipakdan to'qilgan bo'lsin! Bugina emas, hammayoq toshga ishlangan, ko'ngilni tortadigan chiniy suratlar bilan naqshlangan bo'lsin!»

Shu xilda bezaklar bilan rasm-rusumlar o'tkazilar ekan, butun Chin o'liasi go'yo bir suratxonaga aylanib ketdi. Xalq nima ish qilsa uni tergash yo'q, kim nima ish qilsa uni yomon deyish ham yo'q edi.

Shunday bir katta ziyofat berildiki, bunday ziyofatni bu ko'hna dunyo hech bir davrda ko'rmagan edi. Eron shohlaridan Kayoniylarning bazmlari bu ziyofat oldida uning yuzdan biriga ham to'g'ri kelmas edi. Dasturxonning o'zi ham osmondek bo'lib, haddan tashqari katta edi. Dasturxondag'i har biri quyosh chambaridek nonlarning son-sanog'i yo'q edi. Bunda butun mamlakat xalqining ehtiyoji hisobga olingan va aholi uch yillik xirojdan ozod qilingan edi. Xaloyiq xursandchilik qilishdan bir dam ham tinmas, lekin o'yinkulgida chegaradan chiqib ham ketmas edi.

Bu mamlakatda xursandchilik va shodlik shovqinini eshitib, qayg'u-mashaqqat karvoni o'z yukini orqalab jo'nab qoldi. Xalq ustidagi talon-toroj yo'qolib, uning o'mnida aysh doimiylikka o'rinni oldi. Hech kimning yuzida ajindan nishona qolmadidi. Dala-dashtdagilarning yuzi ham shaharliklarnikidek edi. May el ichidan qayg'uni mahv etib, qizil suv qora qayg'uni bartaraf qildi.

Kel, ey soqiy, biz uchun qo'shiq aytib, menga ham to'yidan ulush ber, gulgun qadah tut! Meni Chin xalqiday mayparast etib, chinni kosalarda to'la may ber-da, mast qil!

¹ S i y o v u sh – O'rta Osiyoda tarqalgan qadim afsonalardan biridagi qahramon ismi. Firdavsiy «Shohnoma»siga ko'ra, Siyovushga o'gay onasi xushtor bo'lib qolgan. Siyovush esa uni rad etgan. O'gay ona unga tuhamat qilgan. O'tga topinuvchilar odatiga ko'ra, Siyovush o'zini oqlash uchun yonib turgan alanga ichiga kirgan.

Shahzoda Farhodga «Ismlar osmonidan tushadi» hukmi bilan ishq osmoni yuksakligidan nomdorlik nasib etgani va shavq gulshanida g'uncha ekanida guldek ko'ylagi chok, balki bulbuldek ko'ngli g'annok bo'lgani, dard muallimi maktabida ishq kitoblarini so'zmaso'z, balki muhabbat varaqlarini harfma-harf o'qigani, bahodirlik maydonida shijoat mashqlarini qilichdekk tez va o'qdek to'g'ri bajargani va zamon qasoskorlaridan dubulg'adek baland va nayzadek boshi yuqori ekanligi

Bu go'zal bazmda zavq bilan qo'shiq aytgan kishi o'z so'zlari bilan shunday dostonchilik qiladi:

Xoqonga Tangri farzand bergach, u hadyadan g'oyatda shodu xursand bo'ldi. Uning jamoli bilan ko'nglini xush qildi. Unga ot qo'yish taraddudida bo'ldi. Uning yuzida shohlik yog'dusi ko'zga tashlanib turgani sababli, bu nurdan yeri ko'k yorishib turardi. Himmat, iqboli davlat birdan o'zining yuzini ko'rsatib, bular ham uning yuzidagi yog'dudan ziynat topdilar. Bu aytilgan uch narsa asosga olinib, barini bir-biriga qo'shganlarida «Farhod» so'zi kelib chiqdi. Ushbu iqbol yog'dusiga baxt yo'lboshchilik qilib, shahzodaga tezdan Farhod deb ot qo'ydlar.

Go'dakni yupqa va nozik ipak matodan qilingan yo'rgaklarga o'rabb, bezatilgan beshikka solib, mahkam bog'lab qo'ydlar.

Yo'q, uning otini otasi qo'ymadik, balki uning zotining pokizaligini ko'rib, ishq unga dono Farhod ismini qo'ydi. Bu ismning harflari kelib chiqishi ham besh qismga bo'lindi. Sevgi ustozи besh so'z boshidan bittadan harfni ajratib:¹ «firoq»dan «f»ni, «rashk»dan «r»ni, «hajr» dan «h»ni, «oh»dan «o»ni va nihoyat «dard»dan «d»ni bir-biriga biriktirganda «Farhod» ismi tarkib topdi¹.

U bechorani zeriktiradigan beshikka belab, beshikning iplariga uni girifstor etdilar. Xullas, davlat qushiga qafas bo'lganiday, unga beshik makon bo'ldi. Falak kelini doyalar singari tun-kun uning hol-ahvoldidan xabardor edi. Beshik atrofida chinliklar va xitoliklar yig'ilishib, lablarini yuz xil ohangga solib alla aytishardi. Bolaning ko'zidagi noz boshqalarning ko'zidan uyqusini qochirar, ular Farhodning uyqusini keltirish uchun alla aytganlari aytgan edi. Uning sifati esa boshqa yosh bolalarnikidek bo'lmay, ko'ziga hech uyqu kelmas edi.

Doya uning gavdasi kuch-quvvatga to'lsin deb og'ziga sut sog'ardi. U esa betob odam bodom shirasini yoqtirmagani yanglig' sut ichishni istamas edi. Ishq doyasi unga ichirgan har qatra sut uning yuragiga sevgining bir gavhar sarmoyasi bo'lib yig'ilalar edi. Har qatra sut bir injudan nishona berar, lekin bu injularning hammasi ma'nolar injusi edi.

U sut bilan o'sar ekan, chumolidan ham kam ovqatlanishiga qaramay, kun sayin xuddi arslon bolasiday quvvat olib borar edi. O'z ovqatini sevgidan topgan kishi sut ichsa inju, qon ichsa yoqut bo'ladi.

¹ Bu so'zlarning arab yozuvida yozilishi ko'zda tutiladi.

Shunday qilib, uning yoshi birga to'ldi. Boshi sharaf duri bilan bezaldi. Oyoqqa turib, beshikni tark etdi. Emaklashni ham qo'yib, birato'lasiga yurishga unnab qoldi. Falakning aylanib turishi uni uch yoshga yetkazganda, uning durday pok so'zlar bilan tili chiqa boshladи. Lekin uning hamma so'zлari ishq afsonalariga oid bo'lib, yuradigan joyi ham, turadigan joyi ham shu ishq koshonasi edi. Taajjublisi shuki, uch yoshga kirgan bu bola ko'rinishda o'n yashar bolaning didini berar edi. Bu ishga hamma hayron, dunyo ham, quyosh ham uning boshida sargardon edi.

Otasi o'g'lini bu xilda ko'rgach, unga ilm kasb etishni munosib deb tushundi. O'z bilimining kengligi bilan jahon ichida o'zi bir jahon bo'lган bilimdon bir donishmandni keltirdilar. Uning fikri oldida falak jumboqlari osongina yechilar, uning g'oyat nozik mulohaza yuritishidan falakning o'zi mushkul bir ahvolga tushib qolar edi. Uning yorug' o'y-fikrlari quyoshday ravshan, lekin uning ko'ngli bundan ham porloq edi. Dunyoda bor eng maxfiy ilmlar ham uning oldida eng ma'lum bo'lган ilmlar bo'lib chiqardi. Agar uning fikr oti osmon ilmi tomon yursa, ko'kdagi har bir zarracha hammasi unga darhol boshdan-oyoq ma'lum bo'lib qo'ya qolardi. Agar hikmat yuzasidan rayi jismlarning taqsimotiga tushib ketsa, har qanday ulug' jism ham uning ko'z oldida yo'qliq nuqtasiday bo'lib qolardi. Tabiiy fanlar deysizmi, riyozat yoki ilohiyot deysizmi – hammasi uning oldida «alif», «be», «te» harflaridek ayon edi. Bu hikmatlarning hammasini u Yunonda to'plagan bo'lib, Arastu uning kichik bir shogirdicha edi.

Shoh bazmini bu olam bilimdoni yoritgach, olam hukmdori – xoqon shahzodani chaqirdi. Muallimga ta'kidlab, unga ta'lim berishni topshirdi. Uning oldida shahzoda ko'k qo'ynidagi quyoshday o'rinn tutdi. Ustoz «alif», «be» deb boshlaganda, Farhod «alam»dan «alif»ni, balodan «be»ni chiqardi. Birinchi kundayoq bu sarvqad va gulyuzli shahzoda otasiga abjad hisobini o'rganganligini sovg'a qildi. Uchinchi oyga kelib savodi sharros chiqdi. Birinchi yili Qur'oni yod oldi.

U har bir saboqni bir marta ko'rsa, o'sha varaqni boshqa ochib o'ltirmas edi. Nima so'zni o'qisa ko'ngliga, faqat ko'ngliga emas, hatto jon lavhasiga naqshlanib qolar edi. U o'ziga o'qib o'tish bilan birga uqib olishni ham shior qilib olgan, o'qiganlari hammasi sahifama-sahifa yodiga o'rashib borar edi.

Ayniqsa, u ishq va oshiqlik haqida yozilgan gaplarni ko'rganda hazin ko'ngli bezovta holga tushar edi. O'sha so'zlarni sharhlab takror-takror o'qir, o'qiganda ham nola va zor bilan o'qirdi. Oshiqlarning qayg'usi haqida so'z ketganda ma'yuslanar, oshiqlarning yoqa yirtishini o'qiganda o'zi ham yoqasini chok qilar edi. Biron kishi o'z dardidan ozgina bo'lsa ham rivoyat boshlasa, unga bu juda qattiq ta'sir etardi. Odamzod ko'nglini bilib, u ezilib yig'lar, biron ko'zda yosh ko'rsa qo'shilishib ko'z yoshi to'kar edi.

Muallim bu ahvolni ko'rib, nima qilishni bilmas, undan qayta-qayta buning sababini so'rар edi. Otasi bunga goho hayron bo'lib qolar, onasi esa, muanimo oldida ojiz edi. Birov: «Hamma bolalar ham shu xilda bo'ladi!» – desa, boshqa birov: «Boshqa bolalarni ko'rmabmizmi?!» – der edi. Ularning har biri undagi holni o'zlaricha

ta’bir qilar, lekin hech kim uning taqdirida nimalar borligini bilmas edi. Uning bu xil ishlari el orasida hammaga yoyilib ketdi.

Farhod umrining o’n yoshini yashadi. Bu vaqtga kelib dunyoda u egallamagan, o’rganib tagiga yeta olmagan biron ilm qolmadı. Uning yoshi atigi o’n yoshga borgan bo’lsa ham, uning gavdasi, qaddiqomati, kuch-quvvati yigirma yosh yigitlarnikiday edi.

Uning uchun bilim kitoblari bir-bir yopilgach, u endi jangovarlik yarog’larini egallahsga mayl qildi. Bu ishlarga oz fursatgina muhabbat bilan kirishganiga qaramay nimaga mayl qilgan bo’lsa o’shaning mohir ustasi bo’lib chiqdi. U osmon kamalagiga o’xshagan yoyini kuch bilan otib, sharqda turib g’arbni ura oladigan bo’ldi. Qorong’i kechada ko’zga zo’rg’ a ko’rinadigan Hulkar to’pidagi xira Suho yulduzini nishonga olsa, u taqdir o’qiga nishon bo’lganday bo’lar edi. U o’q otganda ko’kning jangovar yulduzi — Mirrix o’zining qo’rquv tugunlarini yechib yuborar va ofarinlar aytar edi. Qilichining zarbasi oldida har qanday yer yorilib, suv yuvganda hosil bo’lgan chuqurliklarga o’xshab qolardi. Faqt yer emas, o’ziga qattiq toshlarni kiyim-bosh qilib olgan tog’larning kiyimida darzlar paydo bo’lar edi. Agar Elbrus tog’iga hamla qilib, bir gurzi ursa, u gard-gard bo’lib osmonga chiqib ketardi. U nayzasini boshi ustida falakday aylantirganda aylanib turgan osmon unga qalqon vazifasini o’tardi. Etigining poshnasidagi mix bilan yer tagidagi baliqni sanchar, o’qining uchi bilan esa falakning gardishini teshib chiqardi.

U biron maydonga yo’l olib, ot soladigan bo’lsa, G’arbdan Sharqqacha bo’lgan masofa otining tuyog’i ostida bir nafasda xarobaga aylanar edi. Uning mingan saman oti osmon otidan ham tez chopar, otidan turib tashlangan arqon esa naq ko’kdagi jangovar qiyofada turgan Mirrix yulduzining bo’yniga o’ralardi. Uning shashparidan yetti osmonga ofat yog’ilar, xanjarining zarbidan Hut¹ (baliq) ning bag’ri suvgi aylanar edi. Panjasni bilan Asad (arslon)² bo’ynini uza oiar, har qanday arslon u bir panja salsa mag’lub bo’lmay iloji yo’q edi. Isfandiyor ham uning panjasiga panjasini ursa, mayib bo’lmay qolmasdi.

Lekin shunday baland ovozalik bilimi, shuncay cheksiz kuch-qudrati bilan u o’zini alisbe o’qiydigani boladan ham kam tutar, bu kamtarlik faqt bilimda emas, o’z kuchini namoyish qilishda ham ko’zga tashlanib turardi. Shohlar uning eshigining gadoyi bo’lgan holda, u gadolikni podshohlikdan afzal ko’rardi.

Men uning faqt ko’ngli poku ko’zi pok, demayman, balki uning tili ham pok, so’zi ham pok, o’zi ham. Uning bunday pokiza xulq-tabiatiiga munosib ravishda barcha xalq uning duosini qilar edi. Agar Farhod tomonga nogoh biror sovuq shamol esib qolsa, Chin mamlakatining hamma xalqi unga tegmasa edi! — deb sovug’ oh tortardi. Xullas, el o’zining xonumonini unga fido qilguday, xonumoninigina emas, jonini ham bag’ishlaguday edi.

Otasi unga hech dard, alam yuzlanmasin, deb har kuni uning boshi uchun bir xazina sadaqa qilar edi. Bordi-yu, unga zarracha

¹ H u t — o’n ikkinchi oftob burji.

² A s a d — beshinchchi burji.

qayg'u yuzlansa, uni bundan xalos etish uchun gavharlar bahosini berar edi. Ammo uning ichu tashi dard bilan to'la edi. Shu ahvolda u o'n to'rt yoshga kirdi.

Ey soqiy, sen bizga qayg'ular yetishtirgan sharobdan keltir. Chunki bizning ko'nglimiz parvarishni qayg'ulardan olgan. Boshimga qayg'u o'z tig'ini tortmasdan burun bu nafasda shodlik bazmini qizitib yubor.

XIV

Farhodning yigitlik gulshanida sevinch gullari ochiladigan vaqtida qayg'u tikanlari yuz ko'rgizgani va uning bulbuldek fig'on tortgani, Xoqon bu ishdan g'unchaday ko'ngli siqilib, uning chorasi uchun to'rt bog' loyihasini chizgani va to'rt qasr bino qilganikim, zora bu bog'lardan maqsad gul topilgay va u qasrlardan murod eshigi ochilgay

Bu qasrni obod qilgan me'mor uning loyihasini quyidagicha tartib berdi:

Xoqon murod-maqsadiga yetgach, o'yin-kulg'i bazmida orom oldi. Chunki uning kechki istirohatgohi farzand sham'i bilan ravshan bo'lib, bazmida ochilgan gullardan yangi gulshan yuzaga keldi.

U sham' qanchalik ko'ngilni yorishtiradigan bo'lsa ham, ammo uning shu'ysi uning o'z jonini ko'p kuydirar, qiynar edi. Bu o't gohi alanga chiqarsa, gohi yuzida dona-dona yoshlar ko'rinishiga sababchi bo'lardi. Ishq esa har daqiqada shahzodaning yuziga pinhona: «Bari bir men bu gulni za'faron qilajakman!» — derdi. G'am yuklari uning qaddi-qomati bilan sirlashib: «Bari bir, men bu alifni doldek egaman!» — derdi. Ko'ziga esa qayg'u o'z afsonalarini so'zlab: «Qachon bo'lmasin men bu ikki ko'zdan uyqani o'g'irlayman!» — derdi. Dard-chi, uning ko'ngliga qarar va: «Qachon bo'lsa ham bu uydani, albatta, chang chiqaraman!» — deb tahdid solar edi.

Boshimizda aylanguvchi osmon bir ishni yuzaga chiqarmoqchi bo'lsa, eng avvaldanoq uning nishonalarini ko'rsatadi. Bu, isitmaning badanda alanga ko'rgizmasdan oldin issiqlik chiqargani kabitidir. Kuz shamoli yaprog'larni to'kishdan oldin ularning rangini sarg'aytiradi. Kimga bo'lmasin taqdir bir baloni yetkazmoqchi bo'lsa, o'sha odamning ahvolida ilgaridan bir o'zgarish ko'rsata boshlaydi.

Farhodning peshonasida ko'p qayg'u va qiyinchiliklar yozilgani uchun u hozirgi shunday sevinchli kunlarda ham g'amgin edi. Bazm ahli ayshu ishratni boshlab, bir vaqt gul rangli qadahlarni ko'tarishga boshlar ekanlar, ular ayni paytda har tomonдан o'zlaricha yalla ham boshlar, xursandchilikdan o'yin-kulgini ko'targandan ko'tarardilar. Bazm ishtirokechilarining sevinchiga sabab bo'lgan har bir nag'ma Farhod sevinchini dard va qayg'uga aylantirar edi. Aytilayotgan har bir qo'shiq yoki afsonada Majnun oti zikr etilsa, uning ko'ngli, albatta, mahzun bo'lib qolardi. Qaysi yallada biror qayg'udan rivoyat qilinsa, bu qayg'udan uning g'ami oshgandan oshib ketar edi. Ishq va oshiqlik hikoyalarni eshitar-eshitmas ikki ko'zidan ikki ariq ko'z yoshini hech tiya olmas edi.

Xoqon uning bunday holidan xabardor bo'lib qolgandan keyin, doim undan ogoh bo'lib, har danda bir sovug' ohlar tortib, fikr qilar edi:

Nima uchun u doim shod bo'lib yurmas ekan-a? Nimaga hamisha g'amdan forig' bo'lishni o'yamas ekan? Uning bunchalik ohu fig'on tortishiga bois nima ekan? Qanday tashvish uning bunchalik ko'z yoshi to'kishiga sababchi bo'ldi ekan??

Sohngra xoqon Xito mamlakatida bo'lgan, boshqa mamlakatlarda bo'lishi hech mumkin bo'lmagan ajoyib va g'aroyib kishilarni yig'dirdi. To'plangan sumanbarlarning hammasi biri-biridan go'zal va nozik edi. Falakday bevafo masxarabozlar esa o'ynaydigan o'z soqqalarini hech bildirmay ko'knинг tosidan o'g'irlagan edilar. Bular nayrang ko'rsata boshlar ekan, falak ularning qo'llidan har lahzada o'n bor pand yer edi. Ular tunni yoritib, kunduzni qorong'ilatar, suvdan o't yondirib, o'tdan suv chiqarib separ edilar. Shu'lali o'tdan yana isiriq ko'kartirib, o'rgimchakning ini bilan temirchilarning sandonini osib qo'ya olar edilar.

Otasi makr va ko'zbo'yamachilikda bulardan ham o'tib ketgan vana bir qancha, sanab hisobiga yetib bo'lmaydigan kishilarni yig'di. Bular har kuni shahzoda Farhodning bazmida hozir bo'lib, o'zlarining makr va nayranglarini namoyish qilar edilar. Shahzoda bu hunarlarning har qaysisini chuqur o'ylab, ularning qanday amalga oshirilish sirlarini tekshirib, bilib olar edi. Bu ishlar bilan yuz bergan bir nafaslik xursandchilik tugarg'ulmas, bundan hosil bo'lgan ajablanish ham tugarg'ulmas, undagi gullarning har biri kecha chirog'iday porlab tursa. Hunarmandlar ham har qasrni bir fasl rangiga muvofiq qilib qursalar. Chunonchi, bahor qasrining poydevori qo'yilgach, uning jamolini gullarga qiyos qilinsa, gulchehra sanamdek bezab, unga o'sha go'zallar yuzidagi rangni bersalar.

Jahongir xoqon bu ishlar bilan ham Farhodning dardiga iloq qilolmadi. Bechora, ko'p o'ylashlardan so'ng tag'in bir ishni amalga oshirmoqchi bo'ldi. Farhod uchun shunday to'rt oliy qasr qurilsaki, bundagi har bir qasr yilning bir fasliga mos bo'lib, Farhod unda tursa. Har qasrda ayshu ishratlarning kerakli yarog'i tayyorlanib, Farhod u yerda farog'at qilib, toza maylarni ichsa. Har qasrning tevarak-atrofida bog'lar yasalib, undagi gullarning har biri kecha chirog'iday porlab tursa. Hunarmandlar ham har qasrni bir fasl rangiga muvofiq qilib qursalar. Chunonchi, bahor qasrining poydevori qo'yilgach, uning jamolini gullarga qiyos qilinsa, gulchehra sanamdek bezab, unga o'sha go'zallar yuzidagi rangni bersalar.

Yana bir qasr yozlik bo'lib, bunda noz-ne'matlar bo'stoni yuzaga keltirilsa. Bu faslda ko'katlar, barglar ko'kargani sababli, bu qasrni shunga munosib ravishda yashil rangda qursalar.

Yana bir qasr kuzgi bo'lib, bunisi shu fasl, rang – xazon rangiga o'xshash sariq bo'lsa. Bu qasrni o'sha rang bilan bezar ekanlar, zar bilan unga turli naqshlar ishlasalar.

Yana bir qasr qishki bo'lib, uni kofurday oq va xushbo'y xitoyi matolar bilan qoplasalar. Undagi har bir narsa qor bilan muzga o'xshasa, rangi esa kofur monand bo'lib tursa. O'zida yilning to'rt faslini namoyon qilib turadigan, qilig'i osmonning qilig'iga o'xshagan ana shunday to'rt qasr yasasalar-da, ularni chiniy naqshlar bilan bezasalar, har bir bog'ning maydoni jannat bog'lariday keng bo'lsa.

Bu go'zal binolar jannatdagi uylarga monand qilib qurib bo'lingach, ularda yashash uchun jannatdagi hur va g'ilmonlar ham kerak. Shuning uchun Xito va Chinda bor nozaninlarni, jannat odamlariga monand yigtlarni ham tanlab kelinsa. Ular bu bog'larda xuddi jannatda yurgandek yurib sayr qilsalar. Hech shak yo'qki, shahzoda bularning hammasidan bahramand bo'lib, ko'ngli ochilsa.

Buning uchun avval ustalar bu qurilishning loyihasini tuza boshlagan vaqtidan bu istirohatgohlar tamom bitadigan muddatga qadar ko'pgina hunarmandlar to'plansa. Ular o'z hunarlarini ko'rsatsalar. Toshyo'narlar, naqqoshlar ham chaqirilsa. Biri yuz xil toshlarni tinmay yo'nib, hovuzning qirg'oqlarini, yo'llarni tuzatsa. Boshqa bittasi yuz xil naqshlar chizib, har bir qasrni naqshlab chiqsa. Bu koshona tamoman bitib, bitishining belgilari ko'rinish qolgandan keyin, albatta, ko'p ajoyib-g'aroyib narsalar yuzaga keladi. Unda talay shakllar paydo bo'ladi. O'shanda ko'zga har damda bir yangi shakl ko'rindi-yu, ko'z olib boshqasiga qaralsa yana o'zga bir shakl paydo bo'lib qoladi.

Ana shunday yuzlab shakllar va unga qo'shimcha yuz xildagi timsollar jilva berib tursa. Bu qasrlarni yasash vaqtida har san'atkor o'z san'ati bilan astoydil shug'ullansa. Qasrlar bitgandan so'ng bu yerlarda Farhod aysh-ishratga mashg'ul bo'lsa. Farhodning tabiatи shularga berilib, shubhasiz, boshqa xayollardan qutulib ketadi.

Xoqon bu tadbirni o'ylab topib, uni amalga oshirishga qo'l urgandan keyin ichiga ham xursandchilik yugurganday bo'ldi. Uning oldida baxti chopgan vaziri bor edi. Uning sa'yu harakati tufayli mamlakat obod va ma'mur edi. Mamlakat undan oroyish va ziynat olar, shuning uchun el ichida u Mulkoro nomi bilan shuhrat topgan edi. U aytmagan ishga shoh mayl ko'rsatmas, uning ra'yidan tashqari hech bir ishni qilmas edi. Ana shu odam Farhodga otadek bo'lib, Farhod ham uni o'z otasiday ko'rар edi.

Mulkoro Farhodning parishon ahvoldidan xuddi xazinasi talangan xazina egasidek xafa edi. Shoh haligi fikrga kelgandan keyin, birovga bildirmay Mulkoroni bir xilvatga chaqirdi. Unga qasrlar qurib, u yerga hurlarni joylashtirish bilan bog'liq rejalarini, xayollarini tushuntirib berdi:

— Shohim, hech bir ish sening ra'yindan yashirinib qolmagan. Endi bu ishga tezlik bilan kirishmoq kerak.

Shoh bu ishni boshlab yuborishni vazirning o'ziga topshirdi. Mulkoro bu buyruqni eshitishi bilan darrov o'rnidan turdi va mamlakat shohi oldida yer o'mdi. xoqon huzuridan chiqib, xursand bo'lib, kerakli asbob-uskulalarni hozirlashga kirishdi.

Ey soqiyl, menga endi sen bir qadah tiniq sharob keltir. Bu soatda shodlik asbob-anjomlari muhayyo etilgan. Yodingda bo'lsinki, falakning yetti qasri vafosiz, jahoning to'rt fasli esa o'tkinchidir.

XV

Mulkoroning Eram bog'iga monand to'rt bog' bilan ko'kka tutashgan to'rt qasr qurilishini jo'riga taqsimlab, har biriga Zuhalsimon sarkor va Atorudsimon me'mor tayinlab, yer yuzining inson yashaydigan

to'rtdan bir qismi obodligiga mashg'ul bo'lgani va Farhodning kelib, hunarmandlar san'atini tomosha qilgani, toshyo'nar Qoran ishidagi g'arayibotdan fahmi teshasi u ish idroki toshidan o'tmaslanib, quyosh mag'rib tog'iga quyilashganidek uning toshlari ustiga tushib, metin tilidan so'z so'rab tosh sadosidan javob topib, u ish mayli mumdek ko'ngliga «Toshga yo'nilgan naqsh»day bo'lgani

Bu ulkan binoni qurgan usta uning tuzilishidan quyidagicha nishona berdi:

Shoh mamlakat bo'ylab obod binolar qurish haqida Mulkoroga buyruq bergandan keyin, o'zi amaldorlar bilan xushhol yo'lga tushdi. Uning manglayida iqbol barq urib turar edi. Uning yonida donishmandlar, binokor ustalar hisobsiz darajada ko'p edi. Ular yo'l-yo'lakay sevinch bilan qadahlar ko'tarib, Chin tevaragini kezdilar va xushtabiat to'rt joyni tanladilar. Ularning har biri jannatning maydonlarini eslatar, maydoni bilan birga suv, havosi ham go'zal edi. Bu maydonlar yilning har fasliga ham mos bo'lib, shahzoda istirohat qilsa, arzirli yerlar edi.

Vazir avval poydevor joyini aniqlab, har mavzuning atrofiga to'rt chiziq olishga buyurdi. Har yog'och uzunligidagi yerga bittadan belgi qo'yib borildi. Yog'och oralari ham chiziq ustiga chiziqlar bilan to'lgan edi. To'rt qasrning o'rinnari tayinlanib, bog'larning rejasи ham go'zal qilib chizildi. Podshohning buyruqlari bajarilib, endi ish navbatи Mulkoroga yetishdi.

Chin mamlakatida ikki hunarmand usta bor edi. Har ikkisi egizak tug'ilgan edilar. Birining laqabi Boniy, boshqa biriniki esa Moniy edi. Ularni ko'rgan odamlar bir-biri bilan adashtirib ham yurar edilar. Xito mamlakatida Boniyday me'mor, Moniyday naqqosh topilmas, ular shu bilan tanilgandilar. Boniyning o'z ishidagi mahorati shunchalik o'tkir ediki, buni sharh etishga so'z topilmasdi. Ustalar oddiy devorning loyihasini qanday oson chizishsa, bu ko'ko'par bir qasrning loyihasini shunday osonlik bilan chizardi. Suvning o'rtasida ko'k gumbaziday oliy bir imorat qurish unga suv ustida ko'pik yasash hisobidagi bir naqsа edi. U qurgan har bir bino osmon koshonasidek qulash nimaligini bilmas, u ishlatgan tuprog' qattiq toshday mahkam, u ishlatgan ohak ham temirday mustahkam bo'lardi.

Biroq, Moniy ham naqsh solishda shunday usta ediki, uning naqshlari uchun ko'k gumbazi naqshin parand¹ bo'lardi. U eng murakkab to'garak naqshlarni ham pargor bilan oddiy to'g'ri chiziq chizganday yasar edi. Agar jonsiz suratga bezak bera boshlasa, u tasvir tirik odamday bo'lib ketardi. Uning qalami ko'lankasida paydo bo'lgan har bir naqshni boshqa yuzta qalam zebu-ziynat berib o'rinalay olmasdi. Biror kishiga u agar tushda hunar o'rgatsa, tush ko'rgan odam uyqusidan mohir usta bo'lib uyg'ona berar edi.

Bu ikkalasidan tashqari yana bir tezkor usta bor edi. Uning san'ati ham juda nozik edi. U qattiq toshlar safi bilan jang olib boruvchining laqabi toshkesar Qoran edi. U o'z metinining uchini toshni chopadigan darajaga olib borgan bo'lib, qattiq toshlar bag'ridan darchalar ocha

¹ Parand – ipakdan to'qilgan yupqa mato.

olardi. Uning qalami ham noziklikni o'ziga kasb qilib, bir umr shu ish ustida tebranib kelardi.

Bulardan tashqari har xil hunarda yakka-yagona hisoblangan boshqa ustalar ham bo'lib, o'z sohasining bunday ustalarini zamon ko'rmagan edi. Donishmand vazir Mulkoro ularning hammasini oldiga chaqirib, oldida turgan ish yuzasidan so'z ochdi:

— Shoh tomonidan shunday bir buyruq sodir bo'ldikim, bunga shahzoda haqidagi g'amxo'rlik sabab bo'lgan. Jannatga o'xshash shunday to'rtta bog' yaratish kerakki, ichida ziynatlar berilgan to'rt go'zal qasr ham bo'lsin. Shahzoda yilning to'rt faslida shu yerda istirohat qilib, ko'nglining qushi bu jannatlarga bog'lanib qolsin.

U har bir binoning rangini, tuzilishini sharhlab, ularning loyihalari undoq bo'ladimi yoki mundoq bo'ladimi — tushuntirib berdi. So'z bu yerga yetgandan so'ng, o'ylab o'ltirmasdan toshu tuproqdan ham ko'p tanga pullarni ustalarning oldiga to'kib qo'ydi.

Ustalar ham o'z bilimlarini ishga chog'lab, o'rinlaridan dast turdilar, uning qo'llarini o'pib, ko'zlariga surtdilar. Mulkoro shu xilda ularning ko'ngillarini xushlab, imoratga kerakli narsalarni jam' etishga tushib ketdi. Eng avval bu ishga to'rtta ishboshi tayin qildi. Bular imoratga nima lozim bo'lsa, oldindan tayyorlab turadigan bo'ldilar. Har ishning boshiga yuz nafar tajribali odamlarni qo'ydi. Har bir tajribaliga mingtadan ishchi bog'ladi. Tosh, g'isht va xari tashiydigan aravalar Chin mamlakatidagi obod yerlarni ham, xaroba yerlarni ham bosib ketdi. Ularning g'ildiraklarining taqirlashi tog'u dashtlargacha yetib, bunday og'ir yuklardan osmon ham fig'on chekdi.

Har bir tog' ustiga yuzlab tosh qo'poruvchilar chiqishdi. Minglab toshga pardoz beruvchilar ham o'z ishlarini boshlab yubordilar. Bu toshlarning og'irligi ostida arava emas, balki chambarak osmon aylanar, shafaq cho'kishidan tong yorigunga qadar ishdan bosh to'lg'amay, oqu qizil toshlarni tashir edi. Suvoqchilarning har biri dengizday jo'shib, to'lqin kabi har borib kelganda to'rt qirrali yangi bir dengiz yasaganday bo'lardi. Ular yasagan dengizning zo'rligidan nishona har tarasga ketayotgan kemalar edi.

Ud va sandal yog'ochlari shunchalik ko'p keltirilgan edi. duradgor bu yog'ochlar orasida mol to'la do'konga kirgan savdogarday ko'rinas edi. Arralari tortila berib qizib ketgan, sandal yog'ochining qipiqlari esa qishda qor yoqqanday to'kilib turardi.

Har bir paxsachi osmon bilan tutashib ketganday, bel urguvchi esa pastda loyga kirib ketgan edi. Belkuragini urar ekan, fig'on tortib bir bo'lak loyni naq osmonga uloqtirar edi.

Binokor usta buyuk gumbaz ustida turib, quyidan g'isht olishni istab qolsa, yuz ming oy o'z sayrida kenglik topar, lekin qolgan yulduzlar bilan Zuhal o'rtasida to'qnashuv yuz berardi¹.

Ish buyuruvchi ketma-ket «Ha bo'll!» deb qistar, odamlar ham timmay ishlab turardilar. Odam bolalarining to'dasiga bezovtalik tushgan, odam bolalari olamga g'ulg'ula solgan edi. To'rt ishboshi ish o'tida shunday aylanardilarki, bu yetti ko'knинг sargardon bo'lib

¹ Shoir ustaga uzatiladigan g'ishtlarni yulduzga, ustani Zuhalga o'xshatmoqda.

aylanishini eslatardi. Ustalardan ishga qonish niyati ketgan, bir nafas tinmas va tayanmas edilar.

Qurilishda ishlar shu xil reja bilan borar ekan, buning hammasini kelib shahzodaga gapirib berdilar:

— Osmon singari shunday to'rt qasr quriladiki, bamisoli to'rt jannat yuz ko'rsatganday. Dunyoning to'rt sokin qit'asi haligacha bu binolarning toqiga baravar keladigan biror gumbazni ko'rgani yo'q.

Binolarni haddan ziyoda ta'rif qilishdi. Shahzoda ham borib ko'rishni havas qilib qoldi. Oy ko'k otini minganday shahzoda otiga minib, sahro tomon yo'l oldi. Uning yonida xuddi oy atrofidagi yulduzlar singari yuzta oy yuzli ham u bilan birga ot surdi. U ot choptirib o'sha tomonga yetib keldi. Qarasa, chinakam qiyomat yuz beribdi. U bir dunyo odamga to'g'ri kelib qoldi. Ular ish bilan qaynashar, hammalari hatto uyqu va ovqatni ham eslaridan chiqarib qo'ygan edilar. To'rtta bino osmonga shunday bosh ko'targan ediki, dunyo osmonga har lahma «Ofarin!» deb turganday edi.

Havozalarni ko'k toqiga tekkunday qilib bog'lashgan edi. Havoza ustidagi usta esa xuddi Zuhul yulduziga o'xshardi. Har binoning yuksak ravoqini qo'yishda go'yo ko'k toqining o'zini qolip qilganday edilar.

Bu yerdagi har bir usta go'yo boshqa ishlardan tamoman ozodday o'z ishiga berilib, ko'milib ketgan edi. Shahzoda bunday qiziq ahvolni ko'rib, hayrat barmog'ini tishlab, hang-mang bo'lib qoldi. Qaysi bir hunarni diqqat bilan ko'rib, o'ylab chiqsa, hayron qoladi-yu, tahsin qilishdan boshqa chora topolmaydi.

Farhod hunarmandlarning ishini kuzatib yurar ekan, bir necha epehil tesha urguvchilarni ko'rdi. Ular toshlarni joy-joyiga uyub, charchamasdan ularni maydalar edilar. Ularning o'tkir teshalari oldida har qanday qora tosh go'yo pichoq oldidagi sariyog'day yumshoq edi. Bittasining qo'lida tosh mumday erib, undan sherning og'ziga o'xshatib suv quvuri yasardi. Yana bittasi qattiq toshlarni yumshoq yog'ochday kesib, pardozlab, qasr ustuniga fil oyog'i shaklida zina ishlardi.

Bularning orasida bir naqsh soluvchi usta ham bor edi. Lekin uning hamma ishlari hiylaga o'xshar, ko'rinishi muhandisnamoyu, ishi haykal yasash edi. Uning temir qalami tosh ustida xuddi tuproqqa chizganday har tomonga yurib, har xil chiziqlar chizardi. Shu qalami bilan u yuz xil shakllarni yaratish, uning san'atidan Moniy¹ ham hayratda qolar edi. Ba'zan o'zining chizmakashligi bilan, gohi kuchi bilan shunday san'atlar ijod etardiki, bu san'atlardan dunyoga g'avg'o tushar edi.

Shahzoda bu xildagi ishbilarmonni ko'rib, uni bir lahma tomosha qilgisi kelib qoldi. Otidan tushdi. Darrov bir tosh ustiga joy solishdi. Bu bilan go'yo shoh o'ltirishi uchun tosh ustiga taxt yasalganday bo'ldi. Shahzoda bu yerda xursand bo'lib, biroz orom olgandan keyin ustaga qarab:

— Ey ishbilarmon san'atkor! — dedi. — Bizga bu san'atingdan bir shingil gapirib ber. Biz ham sening bu hunarlarining tagiga yetib,

¹ Moniy (216—276) — monuviylik dini asoschisi, usta rassom va naqqosh ko'zda tutilmoxda.

undan xabardor bo'laylik. Hunaring bilan bir qatorda otingni ham ayt. Qanday qilib teshang bu qattiq toshlarni mumdek yo'na olishini tushuntirib ber. Nima uchundir biz shu vaqtga qadar bu xildagi ishni hech ko'rmagan edik. Tushunchamiz buni idrok etishdan ojizlik qilmoqda. Agar yog'och biroz qattiqroq bo'lsa, unga pichoq urilsa, pichoq arra bo'lib qoladi. Sening teshang esa tosh yo'nish bilan ham hech zararlanayotgani yo'q. Unga sen qanday suv bergansan? Shu bilan birga toshni o'yib, unga gul yasayotgan qalamingning tuzilishini ham aytib bersang.

Naqshlar soluvchi ishbilarmon usta avval yer o'pdi, so'ng duolar bilan so'z boshladi:

— Agar hodisalar yig'indisi Qof tog'iday bo'lganida ham unga yeldirim chaqilib, ko'ksini yorsin. Boshing hodisalar toshidan omon bo'lsin. Sen otgan tosh dardu g'amlarning boshini majaqlasin. Ashaddiy dushmanlarning nasibasi qattiq toshlar bo'lsinu, u mashaqqat tog'ida ovorayu sarson bo'lsin. Sen avval mening qanday ism bilan shuhurat taratganimni so'rading, qolabersa san'atimning qanday xossalarga ega ekanini bilmoqchisan. Otim Quran. Ishim bo'lsa o'zi ko'zga ko'rinish turibdi. Qo'limda tesha, oldimda qattiq toshlar. Seni ushbu metin bilan teshaning nima uchun sinmasdan va hech tinmasdan tosh yo'nishi qiziqtirmoqda. Bu asboblarni yasayotganda ularga suv berishning o'zining bir yo'li bor. Bu sirni esa hech kimga bildirmaymiz. Har qanday usta o'z asboblari bizning usul bilan suv bersa, o'sha asbob bilan yuz yil tosh emas, po'lat yo'nsa ham tesha choguvchi o'z asbobining sinishidan bexavotir bo'ladi. Bu asboblар ishlatilaberib, siyqalanib, yeylim ishdan chiqishi mumkin xolos. Bu xil san'at bilan ish tutuvchi Chin odamlari bunday hunarda dunyodagi boshqa xalqlardan ajralib turadi. Biroq bu eldag'i ustalarning o'zi ham men bilganni bilmaydi. Bu da'voga dalilim shuki, ular men qilgan ishni qila olmaydilar.

U dono usta o'zining ma'nodor, pok so'zlarini shu xilda bayon etdi. Shahzoda bu sirni bilishga juda qiziqib qoldi.

— Qani, mening oldimda o'z kasbingga mashg'ul bo'l. Bu san'at mening ko'nglimga yoqib qoldi. Sen goho tosh yo'n, goho toshga naqsh ishla. Men esa o'Itirib, birma-bir kuzataman,— dedi shahzoda.

Hunarmand ustanning boshi ko'kka yetib, asbobu uskuna va kerakli toshlarni tayyorladi. Shahzodaning ko'ngli bu ishlarga bog'lanib qolganini ko'rib, u astoydil tosh yo'nishiga va naqsh o'yishga tushib ketdi. Usta qaysi teshasini toshga salsa, shahzoda unga tahsin aytar va hayron qolar edi. Shu ravishda u quyosh yuzini tosh pardalar orasiga yashirguncha bu ish bilan band bo'lди.

Shahzoda tomoshaga to'y may, tosh ustidan turdi va tosh tuyoqli otining ustiga mindi. Falakni kezguvchi quyosh tog'lar orasida yashiringanday, shahzoda ham tog'-toshlarni bosib o'tib shaharning qorasi tomon yo'l oldi.

Saqiy, sen menga bir rangin qadah keltir, chunki ko'nglimga juda qattiq qayg'u toshi cho'kkani. U sharob sel bo'lib, g'am tikanlarini supursin. Iloji bo'lsa, g'am tikaninigina emas, g'am toshlarini ham surib ketsin.

Farhodning Qoran bilan tosh yo'nishda hamkor bo'lib, balki u oyning (Farhod) bu Zuhal (Qoran) bilan yondashgani va bu hunarda unga sohibqironlik eshigi ochilmog'i va Moniy mo'yqalamidan tasvir fanini chiziqma-chiziq, balki ipidan-ignasigacha bilmog'i va hamma san'atlar va hunarlar nozikliklarini qo'lga kiritgani. To'rt yilda to'rt Eram bog'i misol bog' va to'rt Xavarnaq timsol, rangi to'rt faslga mos olyi gasrlarning qurilishi nihoyasiga yetmog'i va xoqonning ularni Farhodga topshirib, unda ishrat bazmiga kirishgani

Bu qattiq tosh ustida o'z qalamini charxlab olgan usta o'sha tosh ustiga quyidagi gaplarni o'yib naqsh qildi:

Shahzoda o'sha oqshom uyiga kelib tushar ekan, ko'nglida bir nafas ham orom yo'q edi. Uni toshlarning tomoshasi o'ziga butunlay band qilib olgan, havas har nafasda ko'ngliga to'lqin solardi. Chunki aql mo'ysafidi qanchalik bilimdon bo'lmasin, bari bir havaskor yoshlilik qo'lida mag'lubdir.

Zilzila vaqtida tog'lar ostin-ustun bo'lganday, tunning qora tog'i ham chappa bo'ldi. Quyoshning la'li tog' ustiga o'zining taxtini o'rnatdi. Tong esa osmonni marmar rangga bo'yadi. Kun tog' cho'qqisiga mingach Farhod Jamshidday tomosha qilish maqsadida yo'lga otlandi. Otini choptirib, u binolar qurilayotgan yerga yaqinlashdi. Hunarmandlar orasida esa go'yo g'avg'o ko'tarilganday bo'ldi. U ishchilarning to'dalariga bir-bir nazar solib, biron yerda to'xtamay oldinga o'tib borardi. Har kimning ishiga bir boqib, o'sha ish bilan bog'liq bir gap aytib, o'tib ketar edi. Hunarmandlar esa bundan xursand bo'lib, ayni muddaosini topgandek o'z ishlarida bundan ham ko'p himmat va g'ayrat ko'rsatar edilar. Hunarmandlarning har bir to'dasi uning so'zidan bahramand bo'ldi. U esa tezlik bilan toshyo'nar Qoran tarafiga borardi.

Farhod kelib yana o'sha tosh ustiga o'ltirdi. Qoran esa qattiq toshlarni yo'nishda davom etardi. Shahzoda temirchi ustani chaqirib, po'latdan bitta tesha va bitta metin yasashni buyurdi. Temir erituvchi usta esa temir panjalari bilan shahzoda buyurgan ishga kirishdi. Temir o'tda erib, xuddi Badaxshon la'liday bo'ldi. U o't ichida ufqqa ko'milgan porloq quyoshga o'xshardi. Xilma-xil yoqimli asboblar yasalardi. Lekin ularning hammasiga Qoran suv berardi. Asbobga suv berib bo'lgach, tezda u bilan tosh yo'nib ko'rardilar. Yo'nilgan toshlar berilgan suvdan otash sochadigan bo'lib ketgan edi.

Shahzoda qaysi ishga pinhoniy ko'z solsa, uni o'zicha ham, oshkora ham tez anglab olardi. Bu ishlarga u yana ko'p qo'shimcha xarajatlar ham qilishi natijasida har ishning ravnaqi darajasi birdan mingga ko'tarildi.

Shahzodaning o'zi ham tosh yo'nishni shunchalik odat qilib, o'rganib oldiki, yuz Qoran unga shogird tushadigan bo'ldi. Eldan andisha qilib, goho u qo'liga teshasini yashirinecha olardi. Bir nafasda kishi bilmas shuncha ko'p ish qillardiki, buni boshqalar bir oyda

ham qila olmas edilar. Bu hunarni mukammal o'rganib olgunga qadar shahzodaning har kungi mashq'uloti shu edi.

Falak aylana-aylana oradan to'rt yil o'tdi. To'rt bog' va to'rt qasr ham qurilib bitdi. Har bir qasrning tashqarisida Quran san'at ko'rsatib, ichkarisida Moniy naqshlar bog'lab, binolar rang-barang tovlanadigan bo'ldi. Har uy naqsh va rasmlar bilan to'la edi. Chizmakashlik rassomning doimiy hunaridir. Lekin yonidagi ish buyuruvchi ham chizmakash bo'lib qoldi. Qaysi bir suratni Moniy chizib gavdalantirsa, Farhod darhol o'sha suratning chehrasini ochdi. Bu ishlarning hammasini juda oz fursatda o'rgandi. Ammo ularni o'ziga kerakli miqdorda bilib oldi.

Bu uylarning ichu tashi bitguncha shahzoda Farhod ham shu tarzda toshyo'nar va naqqosh bo'lib oldi. Faqat Quranning emas, boshqa hunarmandlarning ham, ular biror san'at ko'rsatadigan bo'lalar, hunarlarini o'rganib, shu ishlarning hammasiga u mayl qo'ydi va tez muddatda o'sha ishlarning hammasida mohir usta bo'lib qoldi.

Shu ravishda hamma qasrlar ham bitdi, jannatday bog'lar ham tayyor bo'ldi. «Bahoriy» deb nomlangan qasrning bezaklari bitgach, uning ichu tashini gul rangi bilan qopladilar. Unda tasvirlangan go'zallarning yuzlari ham gulrang bo'lib, gulzorda ayshu ishrat qilib vurgandek edilar. Uning ichiga chiroyli bir gulrang gilam ham to'shaldi. Zardevorlarga ham gullik ipak matolar tortildi. Butun darichalar, tuyrukler, eshik va ostonalargacha gul rangida edi.

Kishining ruhiga oziq beradigan bir hovuz ham yasaldi. Uning atrofiga la'l-yoqitdan mayda toshlar yotqizilgan edi. Hovuz ichi gulrangli may bilan to'latilgan, ariqlarda ham shu may limmo-lim bo'lib oqar edi. Har yerda bir gulzor bo'lib, har tarafda uyum-uyum gul ochilib yotardi. Gulyuzli go'zllar o'zlarining kelishgan qomatlarini boshdan-oyoq gulrang ipaklarga burkab, aylanib yurar edilar.

Yana bir qasr yoz uslubida edi. Bu qasr yashilrang bilan ko'ngilni ovlardi. U yam-yashil ranglar bilan bezalgan, uning rangiga hatto ko'm-ko'k osmon ham mahliyo bo'lib, sargashtayu sarson edi. Yerlari boshdan-oyoq yangi ko'katlar bilan to'shalgan, chamanlarida sarv va sanubarlar o'tqazilgan edi. Bu qasrning qushlari to'ti, biroq sayrash uchungina saqlangan to'tilar emas, balki hammalari farishtaday yashil ust-bosh kiygan to'tilar edi. Har tarafda ko'k ipakka burkangan mahbubalar qo'llarida ko'k rangli piyolalarda may tutib yurishardi. Bu yerdagi hovuzlarning toshlari ham ko'kimtir, tevarak-atrofiga yotqizilgan toshlar ham zumradday edi. Ushbu yashil qasrning tashqarisi osmon kabi ko'm-ko'k, toqining tepasi ham ko'k rangli tosh bilan qoplanganday edi. Undagi devorlarning yashil tosh va g'ishtlardan bo'lgani kabi pastki qismlari ham yashil chinni bilan pardozlangan edi. Bundagi sarv daraxtlarigina emas, har bir ko'kat ham ayshu ishratga yo'l ko'rsatar edi.

Yana bir qasr xazon rangida bo'lib, yeb-ichib, xursand bo'lish uchun unga za'farony rang berilgan edi. Bazmlarga oro beruvchi toqi oltin bilan bezalgan, osmonga hamrang shiftlariga ham tilla suv berilgandi. Hunarmandlikning qalamij juda ko'p san'atkorlik ko'rsatib.

binoning ichi ham, tashi ham bir xilda oltinlandi. Ichidagi suratlarning go'yo joni borday, peshtoqlarga ishlangan naqshlar ravshan quyoshday edi. Hovuz atrofidagi oltin g'isht va toshlar jannatning g'isht va toshlarini eslatardi. Hovuz ichidagi sap-sariq mayning ustiga xazon sariq gulning yaproqlariday to'kilar edi. U yerdagi sanamlar osmon quyoshiday jilvagar, kiyim-boshlari esa boshdan-oyoq kahrabو rangida edi. Ularning hammalari ham zamonaga bezovtalik soluvchi ma'shuqalar, kiygan kiyimlari ham bari oshiqona edi.

Yana bir qasr boshidan oxirigacha nur rangida edi. Go'yo bino oqlik ichidagi kofurni eslatardi. Qasrnning ichi-tashi marmardan bo'lib, marmarlar oddiy marmar emas, hammasi qimmatbaho aqiq toshidan edi. Hovuzi safobaxshlikda tiniq kumushga, suvi esa xuddi simobga o'xshab ketardi. Kumush ravoqlari ganchlangan, ularni xuddi qosh ostidagi ko'zning oqi desa bo'lardi. Ravoqlarga oq ipak mato tortilgan, devorlar esa oq chinnidan edi. Bu uylarning har biri kumush badanli bir Xito go'zali bilan yorishib turar, ular kiygan kiyim esa suman gulining bargidan edi. Sadaf singari tiniq hovuz ichida har tarafga suvlar oqar, suvdan sachragan qatralar bamisolni inju edi.

Shunday qilib, Chin mamlakatining to'rt suratxonasi, jannat singari to'rt qasr tayyor bo'ldi. Bundagi qasrlarning har biri ko'k ayvoniday keng, ularni suratxona emas, quyoshning soyaboni desa bo'lardi. Eram bog'idan, hatto bog'i Eram emas, Baytulhamaramdan ham go'zal bog'lar bitdi. Mulkoroning jadal kirishuvi: xatti-harakati bilan bu ishlar oxiriga yetdi. Mulkoro xoqon oldiga kelib, bunday to'rt mushkul ishning tugallanganini bir-bir aytib berdi. U hamma ishning va hamma kishilarning ahvolini yaxshi bilardi. xoqon tomoshaga bormoqchi bo'lib qoldi.

Podshohning so'l yonida mamlakatning qorong'i ishlarini o'z ra'yixtiyori bilan munavar qiluvchi vazir, o'ng tomonida esa shahzoda Farhod borar edilar. Shoh ham, shahzoda ham g'oyat xursand edilar. Shohu shahzodayu vazir birgalikda boshlab birinchi qasrga bordilar. Bir chekkadan tomosha qila boshladilar. Jannatni ko'raman desang, u mana shunga o'xshagan bo'ladi-da! Bog'ida yuz turli ajoyibotlarni, qasrida esa ming xil g'aroyibliklarni ko'zdan kechirishdi.

Ikkinci qasr jannatdan ham ajib, uchinchi qasr undan ham taajjublanarli, to'rtinchisi esa niroyatda latofatli, uchallasidan ham ortiq darajada g'aroyib edi. Bunisi undan, unisi bundan yaxshigina emas, balki biri-biridan dilkash va yoqimli edi.

Bu yerdagi san'atlarni idrok etishda aql ham, jon ham ojiz, ko'p narsalarni tushunishga qodir sahm ham o'z ojizligiga iqrordir. Bunisining ra'noligini ko'rgandan keyin tezda unisining go'zalligi yoddan chiqardi. Bunisi haqida diqqat bilan fikr yuritgan odam boshqasini ko'rish bilan uni butkul unutardi.

Xoqon ustalarga talay in'omlar berdi. Ular in'omlarni mo'ljalardan ham yuz hissa ortiq olishdi. U Mulkoroning darajasini yana yuqoriroq ko'tardi, hurmatini ilgarigidan yuz martaba oshirdi. Bu yerdagi bor narsalarni, hurlarni, qasrlarni, bog'larni – hammasini shahzodaning ixtiyoriga o'tkazdi. Bir yillik aysh-ishrat, bazminning shunday rejasini tuzdilarki, buni sharh etishga til ojiz. Yana xoqon Mulkoroga: «Har

bir ishni kechikib qilishda ofat xavfi bor. Shuning uchun tezlik bilan har qaysi qasrnning qaysi fasla mosligiga qarab, har birida uch oylik ayshu ishratga kerakli narsalarni tayyorla. Ushbu qasrlarning havosi talab qilgan darajada uch oylik oziq-ovqat hozirla!» dedi.

Donishmand vazir xoqonning buyrug'i ini eshitgach, buyurilgan ishni bajarish uchun harakatga tushib qoldi. Xazinalarga har tarafdan eshiklar ochib, bir yilga yetguday tirikchilik zaxirasini tayyorladi. Har bir qasrda uch oydan to'y bo'ladirgan bo'ldi. Har kuni yuzta otu mingta qo'y so'yilishi mo'ljallandi. Yana shularga loyiq ko'pdan-ko'p yeguliklar, bir-biridan yaxshi ichkiliklar tayyorlandi. Sochqilar sochilishi bilan birga turli kuylar kuylanib, rang-barang musiqiy asboblar chalindi. U yerdagi poyandozlar esa xitoy matolaridan edi. Maishatni orttiruvchi mevalar hisobsiz, yozilgan xitoy dasturxonlari nihoyatsiz edi.

Ey soqiy, sen menga chinliklar qoidasicha sharob ber. Chunki bir Chin go'zali mening jonimga qasd qildi – Chin podshosi ichkilik bazmiga yo'l olgan ekan, biz ham mayga yetishish uchun bazm yasashimiz kerak.

XVII

Bahor nasimi nafas bilan lola olovini yoritib, g'uncha pardasini ochganda, balki lolayu gul yaproqlarini chaman gullari boshiga sochganda xoqon Farhod bilan gulnorrang qasrga kirishga moyil bo'lib, gulrang may o'ti bilan bazmini ravshan qilib; chaman chechaklardan bo'shab, daraxt shoxlari yam-yashil yaproqlar bilan zangori osmonдан namuna bo'lganda rayhoniy qasrda shodlik bazmini tuzib, rayhoniy may ichib; daraxt yashil kiyimini za'faronrang harirlarga almashtirib olganda za'faronrang qasrda oltin qadahga sap-sariq may quyib; qahraton qish saydogari bog' libosini oppoq qilib, balki tog'u sahro momiqrang bo'lganda kofuriy (oq) qasrda billurrang qadah ichiga oqish may quyib ichib, har bog'da uch oydan ayshu ishrat qilib, bir yilni shunday shodmonlik bilan o'tkazib, xoqon Farhodning mijoziga chora qila olmagani

Gulchehra quyosh Hamal burjiga o'tganda zamon u quyoshni ko'rib yuz xil gul ochdi. Yaratuvchining pardozchisi bu vaqtida dunyo kelinining husniga ochiqdan-ochiq oro bera boshlaydi. Unga tundan soch, kundan yonoq yasab, bo'yini esa sochi bilan teng qiladi¹. Yog'ingarchilikdan har tomonda rutubat paydo bo'lib, yog'in qatralaridan gullarning dimog'i ho'llanadi. Bulutlardan shunchalik ko'p yomg'ir quyiladiki, undan hurkib nargis guli boshini quyi soladi. Nargis gulidan bunday qiziq uyquni ko'rib, g'unchalarning kula-kula kulgidan yuzlari qizarib ketadi. G'unchalar o'zlarining shakar kulgilarini namoyish qilmoqchi bo'ladilaru, lekin buning o'rniga gul-gul ochilishga erisha oladilar, xolos.

¹ Bunda kunduzi bilan kechasi teng keladigan navro'z bayrami kunlariga ishora qilinmoqda.

Bulut g'uncha ustiga goho do'llarni otadi. G'unchaning esa kulaberib yurak-bag'ri qotadi. G'uncha kulgisidan shunchalik tinmas ekan, buni, albatta, nargis uyqusidan deyish kerak emas. Nargis o'zining za'faron rangli piyolalari og'zini shunday ochadiki, uning za'faronligidan g'uncha kulib yuboradi. Agar g'uncha shu za'faroniy maydan ichmagan bo'lsa, nima uchun uning og'zi za'faron rangda?!

Bordiyu, g'unchaning og'zi za'faron bo'lmasa ham, har holda uning og'zida sariq zarrachalarni yashirgan. U shu xil mayda zarrachalarni toplash payiga tushgani uchun dunyo uni shu xilda yuragi tor qilib yaratgan. U o'z yiqqan zarrachalarini to'kish uchun egilgan ekan, belida hosil bo'lgan tugunlar shundandir.

Bu vaqtida bulbul bog' ichida shunday fig'on bilan sayraydiki, uning fig'oni gulning bag'rini qon qiladi. Yanada to'g'risi, gul bulbulning vujudini o'zida ko'rsata boshlaydi, gulning har bir qizil yaprog'i bulbulning o'tli bir pati bo'lib qoladi. Bulbulning vujudi gulga ma'qul tushgani va uni o'zida ko'rsatgani sababli uni odamlar otashin gul deb atashadi.

Qachon bo'lsa ham shamol esib, gulning barglarini parcha-parcha qilsa, u go'yo olov uchqunlariga o'xshash har tarafga uchadi. Gulshan sahni esa boshdan-oyoq gulga ko'miladi, har bir gul o'z latofati bilan bir gulshanning o'rniga o'tadigan bo'ladi. Tong yeli bog' sahniga ham gullar sochadi. Bog' otashin gullar tufayli gulnor rangiga bo'yaladi. Bu o't yoniga qo'nib, joylashib olgan bulbul esa qanotini silkitib, gul o'tini yanada yolginqilantiradi.

Agar gul shoxlari o'zida gul ochilishini istab, shunga kirishib qolsa, gulshanning yuzi gullar bilan gulrang bo'lib ketadi. Bu faslda butun olam gul rangiga kiradi. Osmon ko'zgusida ham uning shafaqrang aksini ko'rish mumkin.

Ko'klam kelib, har gul o'zida shu xilda bir go'zal fe'l-atvor ko'rsata boshlagach, shoh gul rangidagi qasrga borishga mayl bildirdi. Nozu ne'matlар shunchalik ko'p tayyorlandiki, gulshan bularning orqasida ko'rinxay ketdi. Qasr ichiga yuzlab gulrang ipak paloslar to'shadilar. Shunday bir taxt o'rnatildiki, balandligi osmoncha edi. Shoh taxtga chiqdi. Yoniga shahzoda o'ltirdi. Maydan ularning yuzlari gulday qizara boshladi. Taxt oldiga gulrangli bir kursi qo'yildi. Unga esa Mulkoro kelib o'ltirdi. Bazmda Chinning yuzlab gulchehra go'zallari bor edi. Hammasingning egnida gulrang va guldor ipak kiyimlar.

Gulyuzli soqiylar gulrang sharoblardan tutar, odamlar ham undan bir qatra qoldirmasdan ichar edilar. Mug'anniylar ham gul faslidagi bulbulday tinmasdan nag'malarini chalar edilar. Yangi ko'kargan har bir sarvning shoxlaridan gullar ham ochilib, qasrning teshiktuyuklaridan ichkariga gullar sochilar edi. Bazm ahli boshlarigacha gulga ko'milib ketgan, go'yo quyosh shafaq dengiziga g'arq bo'lganday edi.

Shahzoda Farhod gulrang sharoblardan olib turar, uning gul-gul yongan ruxsorini ko'rib xoqon xursand edi. Uning yuziga boqqanda o'zini yo'qotar darajada sevinib, ko'zidan sevinch yoshlarini to'kardi. Quyosh esa boshlarga ba'zan gul, ba'zan javharlar sochib, hanlahza o'z saxovatini oshira borardi. Shahzodaga faqat shu bazm ahligina shaydo bo'lib qolmasdan, butun Xito va Chin xalqi uning hasratida edi.

Shunday qilib, ko'kni kezib yuruvchi yulduzlar fasl hisobi bilan uch oyni o'tkazdilar. Bazm ahli esa qasr ichida gul sochish bilan ovora, la'l rangidagi sharoblardan bosh ko'tarmas edilar.

Shu vaqt gulshandagi shamol qattiqroq bir esdi-yu, chamanni barcha gullardan xoli qildi qo'ydi. Gullarning yaproqlari tuproq ichiga yashirinib, daraxtlarning o'zları esa ko'm-ko'k yaproqlar bilan ko'mildi. Chaman xuddi osmon rangidagi liboslarga, yo'q, osmon rangidagi liboslarga emas, balki yam-yashil liboslarga o'raldi. Chamanlarda qator-qator tik o'sgan sарv daraxtlarining qomatini Farhod qaddidan tushgan to'g'ri soya desa bo'lardi. Sarvu sanubarlarni qo'ya tur, bu yerdagи har bir yosh ko'chat ham sarvu sanubardan qolishmasdi. Bundagi har bir yaproq to'tining patini eslatar, daraxtlarning o'zi esa jannatda yurgan tovuslarni ko'z oldingga keltirar edi. Unisining mayda patlari eng ingichka tomirlardan suv shimsa, bunisining shohlik tojini naq Xizrga o'xshaganlardan olgan. Bu bog'ning tovusi agar daraxtga o'xshamasa, unda nega daraxtning oyog'i tovusnikiga o'xshab ketadi?! Daraxt ham uyqu paytida tovusga o'xshab bir oyog'in patlarining ichiga yashirib olgan-da!

Noranj daraxti¹ o'zida oltindan xazina yaratib, bargidan sariq libos yasagan. Pechak gulning uyatdan barglari o'ralib, har shoxning ustiga bir emas yuztasi chiqib chirmashib yotardi. Chamandagi maysazorlar yashil sahilalarni, undagi ariqlar esa kumush chiziqlarni eslatardi. Suv havzalari oyna rangiday tiniq, o't-o'lanlar esa suv ko'zgusida paydo bo'lgan qoraday edi.

Yo'q, u suvlarni sen bog'ning yuzi deb, ariqlar bo'yidagi ko'katlarni esa o'sha yuzdagи mayin tuklar deb angla!

Olamning zebu ziynati bo'lgan, hammayoq sabzalar bilan, xursandchilik bilan to'lgan shunday bir faslda xoqon bu ko'm-ko'k gulshan tomon bordi va yam-yashil gul ra'nolar ustida bazm tuzdi. Falak singari keng yashil qasr ichida ular sharob ichib, aylanib turgan ko'm-ko'k olamni ham unutdilar. Chin taxtining egasi Farhod bilan xoqon Chinning ipak kiyimlariga o'ralib oldilar. Yashil to'n kiygan kumush tanli go'zallar har tomonda yashil barglarga burkangan daraxtlarga o'xshab ko'rindi. Yashil chinni piyolalardagi qip-qizil maylar sabza ichidagi lolalarni eslatardi. Chinni piyoladagi gulrang maylar esa ko'k osmon ichidagi shafaqning xuddi o'zi edi. Yashil kiyimli, shirin so'zli bir go'zal achchiq sharob quyilgan piyolalarni ko'tarib, har tarafda soqiylilik qilardi. May shirasidan badani qizib ketganlar o'z o'tlarining taftini bosish uchun kashnichli kulchalardan tanovul etar edilar. Taomlar bilan takalluflar ham, qoidalar ham yuqorida aytib o'tganimizday bo'ldi. Xullas, ko'k qasr ichida ham uch oy xursandchilik, aysh va ichkilik bilan o'tdi.

Osmon quyoshi hammayoqni kahrabo toshiday sarg'aytirib, daraxtlarida barglar ham kahrabo rangiga kirdi. Endi navbat kahrabo rangli qasrga yetib, bu qasrning bog'i ochildi. Daraxtlarning yaproqlari kahrabodekkina emas, balki xuddi osmon quyoshidek bo'ldi. Yelning yo'li o't tomon tushib, yuqoridan har tomonga chinorning barglari

¹ Noranj daraxti – apelsin daraxti.

Yosuman Shirinning «o'limi» haqida Farhodga xabar bermoqda.

gul kabi to'kila boshiadi. Go'yo chinorning ichiga o't tushganu u o'tining shu'lalari yaproqlaridan ko'rinish turganday edi. Tong yeli suv ustiga zarlar sochib, suv tig'iga oltin suvini yugurtirardi. Yaproqdag'i olov kabi qizillikdan go'yo uchqunlar sachraganday bo'lar, barglar xuddi yirtib tashlangan zarvaraqlarday uchishar edi. Sariq yaproqlar orasida o'ltirgan zog' xuddi sariq lolaniнg dog'iday ko'rinishdi. Terakzor muhtoj odamlardek yuzi sarg'aygan, go'yo sariq kasali bilan og'ri gan bemorlardek edi.

Chamanning har bir daraxti sariq bir qushday turar, go'yo u tullash uchun o'ltirganday edi. U uchish uchun yaproqlardan par yozib, shamollarda silkinar, patlarini to'kar edi. Har kecha shabada tonggacha tinmay esib daraxt yaproqlarini somon rangli subh rangiga kiritar edi. Bu xuddi oshiqning sovuq oh tortib, uning shu jon o'rtar ohi yuziga urib, uni sarg'aytirganga o'xshardi. Shu daraxt, uning yaproqlarini quyun har tomonga uchirib olib ketgandan keyin, o'zini u yoqdan-bu yoqqa urib, yalang'och qolgan telbaga aylanadi. Xazon naqqoshi bog' sahnini oltin bilan qoplash uchun bog'dagi daraxtlarning barglarini zarga aylantirar ekan, bu ishida hech xatoga yo'l qo'ymas, oltin ustiga oltin yoyganday, yaproq ustiga yaproq tushar edi.

Oltin qasr quyoshdeklar toblanib, xazon yaproqlari uning aylanasida yulduzlarga o'xshab ko'rinishdi. Shunday ajoyib bir fasl jahonga yuz ko'rsatib, bir kunning o'zida quyosh ham jilva qildi, yulduz ham. Ana shunday bir faslda shahzoda bilan shoh ustlariga za'faron to'nlarni kiyib bu joyni ko'ngil yozish uchun tanlaganlarida ikki osmon bir quyosh ichiga yashiringanday bo'ldi. Oltin suvi berilgan may xontaxtalari ustidagi oltin shishalar ichida oltin rangidagi sharob. Uy ham oltin, uning ichidagi to'shamasi ham oltindan, tom ham oltindan, oltinrang may idishi ham, may jomi ham oltindan. Qasr ichida har tomonga yoyib qo'yilgan zarhal ipak matolarga yulduzlar monand gavharlar qadalgan edi. Bu matolarning hammasi ko'zga nurli ko'rinar, go'yo ularning o'rish-arqog'i quyoshning oltin ipidan to'qilganday. Cholg'uchilar dilkash kuylar chalar, bu zarhal qasr ichida kuy sadolari yangrar edi. Bazmida mevalar limon va apelsinlardan iborat bo'lib, behi ularning oldida o'zini past tutmas, ranjimasdi. O'yin-kulgi odatdagidan ko'p, odatdagidan emas, miqdoridan ham ortiq edi. Ular bu qasrda ham uch oy shodlik bazmini tuzib, ashulabozlik va ichkilik bilan aysh qildilar.

Sovuq shamol esib, daraxt barglarini sovurdi. Qish chillasi suvning simobini marmarga aylantirdi. Havo bulutdan kulrang po'stin kiyib oldi. Shu bulutdan havoga simob sochila boshladidi. Qahraton qishning Chin zargarlariday ustasi tiniq suv bolalariga kumush lavhalar tayyorlab berdi. Bulutdan toman har qatra suv sovuqning zo'ridan olamga inju bo'lib yog'ilar edi. Ariqning suv olinadigan joyi halqumday bo'lib, sovuq uning og'zidan chiqqan so'lakayni xanjarga aylantirdi. Osmon kechaning qorong'usidan ko'mir tayyorlab, har shom unda shafaqdan gulxanlar yoqdi. Uning yoqqan o'tini tong yellari bilan puflar va isinish uchun qaddini bukar edi.

Oyning bulog'i har kecha muzlab, to'ngib chiqar, muzlagan nur qatralaridan uning atrofida yulduzlar hosil bo'lardi. Muz yer yuzini oynaband etgan, to'g'rirog'i, Chin oynasiga o'xshatib qo'yan. Sovuq o'tning haroratini kamaytirib, alangalardan esa uchqunni uchmaydigan qilgan. O't o'rniда qolgan qiziq qo'rning sinjobchalik¹ ham issig'i yo'q, yonib turgan shu'la esa oltoyicha² ham ilitmaydi. Qizil cho'g' sovuqdan muzday qizil aqiq toshiga yoki bo'lmasam hali nami qochmagan qizil gulga o'xshardi. Qizil o't xuddi shu qizil gulday sovuq, dudi esa gul ustidagi sunbulday edi.

O'ta sovuqdan qor shunday yoqqan ediki, suvning ipak hariri taxta tosh bo'lib qotib qolgandi. Kambag'al, yupun bechoralar kaftlarini nafaslari bilan isitib, ikki tizzalarini ko'ksilariga yopishtirib, qo'llarini esa qo'ltilqlariga berkitib, ikki yelkasi quloqlaridan ham oshib, o'zlarini o'z tan haroratlari bilan isitar edilar.

Odatda qizib turadigan quyosh o'z mijozidan aynib, olamga nur o'rniga kofurdek qor yog'dirardi. Dunyo ham qor bilan kofur koniga o'xshab, havo ham muzlash natijasida billurga aylanib ketgan edi. Sovuq vujudga keltirgan shuncha kofur va billurlar yer yuzini majburan oppoq oqartirgan edi. Garchi hammayoqda oq ipak matolar bo'lsada, lekin odamlarning ustida oppoq po'stinlar. Ular shu bilangina isinib jon saqlar edilar.

Bazm asboblari yulduzlarday porlab, yana o'tirish boshlandi. Jamoat esa Hulkar yulduzining to'dasiday jam' bo'ldi. Bir chinlik go'zal, ming noz-karashma bilan may idishini ko'tarib har tarafga yurardi. Bu idish aslida «xito chinnisi» deb atalsa-da, rangi kofurga o'xshab oppoq edi.

Biz aytganimizdan ham yuz hissa ortiq mehmondorchiliklar bo'ldi. Mehmondorchilikning qonun-qoidasi bajarilishidan taassuf etadigan joyi bo'lindi. O'yin-kulgi ham aytiganicha, balki biz aytgandan ham yuz barobar ziyoda bo'ldi. Shu xilda ishrat bilan bu yerda ham uch oy o'tdi. Har to'rt qasrda roppa-rosa uch oydan majlis qurildi.

Bu ishlarning hammasiga sabab va undan maqsad – shahzoda shu joylarda aysh-ishrat bilan band bo'lib may ichsa, may uning xursandchiligini oshirib, o'yin-kulgilar uni quvontirsса. Lekin bulardan uning avzoida hech qanday o'zgarish yuz bermasdi. Axir, taqdirning chizgan chizig'ini o'zgartirib bo'ladimi?!

Yana o'sha kuyik dard bilan ohi, yana o'sha jonni qiynaydigan azobli nolasi davom etar edi. Agar birov xafa bo'lib yig'lasa, u ham qo'shilib yig'lardi. Xalq ozor topsa, uning ko'ngli bu ahvoldan battar ozor topardi. Birovning bir narsadan kuyib so'zlagan so'zi uning boshidan dud chiqrarar, birovning sovuq ohi uning ohini alangaga aylantirar edi. El qayg'usidan uning ham ko'ngli g'amgin bo'lar, birovning yoqa chok etganini ko'rsa, u ham o'z ko'ksini chok qilar edi.

Birov sevgidan so'yłasa, u shu hikoyatni takror-takror eshitishni istar, undan bu sevgining belgilarni surishtirib bilar va bilganlarini

¹ S i n j o b – silovsin, mo'yi o'siq kulrang olmaxon terisidan bo'lgan po'stin.

² O l t o y i – qizil Oltoy tulkisi terisidan ishlangan po'stin.

yuragining ichida yashirin saqlar edi. Hikoyalar orasida yorga yetishuvdan so'z ketsa, uning ham ko'ngli sevinar, xotiri alamlardan xalos bo'lardi. Agar so'z ayrılıq haqida borsa, zor-zor yig'lar va ikki ko'zidan qonli yoshlar oqizar edi.

Xoqon o'z qilgan ishlarini bir ko'zdan o'tkazib, nima chora qilgan bo'lsa, hammasining xato ekanini tushundi. Bu ishda uni hayronlik yengib, ovorai sarsonlikdan boshi aylanib qoldi.

Ey soqiyl, qadahsiz men ham juda hayron bo'lib qoldim. Piylolani aylantir. G'oyat sargardonlikka tushdim. Ko'ngilga ishq o'ti o'z uchqunlarini solar ekan, uni o'chirishning may suvidan boshqa chorasi yo'q.

XVIII

Xoqonning xonlik tojini o'z gavhari bilan baxtiyor qilishni istagani voqeasi va jahonbeklik taxtini o'z naqdi bilan yuksaltirish muddaosи va o'z qariganidan boshi oqargани sarguzashtini aytmoq va ko'zi yo'qlik uyqusiga mayl qilgani afsonasini aytmoq va Farhodning toj soyasidan boshini qochirib, taxt poyasidan oyog'ini yashirgani va boshini xoqon taxi poyasiga qo'yib uzr so'ramog'i va uzri boshdan-oyoq xoqon ko'ngliga yoqib, o'z so'zidan qaytgani

Bu mamlakat ustida shohlik nog'orasini chalgan zot so'z sipohiga quyidagicha tartib berdi:

Xoqon o'g'lining ahvolini yaxshilash bo'yicha qancha choralarini ko'rmasin, baribir, taqdir oldida choraszligini bildi. Farhod tog' uchinining juda qattiqligidan xoqon istagining tig'i o'tmas bo'ldi. xoqon bu bilan ham noumid bo'lmay, yana bir yaxshilab o'ylab ko'rdi va yana bir chorani ko'rmoqchi bo'ldi. Shoh o'rta yoshdan o'tib, umri keksalik mehrrobiga yuz qo'ya boshlagan edi. xoqon o'ziga o'zi dedi:

«Farhod aqlli, tadbirli, pahlavon bir yigit bo'lib qoldi. U endi faqat Chin xoqonligiga emas, balki butun olam sultonligiga ham loyiq. Shohlik ishini olib borish uchun nima munosib bo'lsa va nima shart bo'lsa Tangri hammasini Farhodning zotida yaratgan. Undagi g'amtashvish g'uborlarini oshkor etishning keragi yo'q. Barcha hunarlar bobida u kamolga erishgan, zoti har qanday ayblardan xoli. Yig'i, nola, fig'on chekishdan boshqa uning hech bir aybi yo'q. Bir odam shohlik mansabini egallasa-yu, siyosat qilishni bilmasa, uning ishi yurishmaydi. Farhodning ko'ngli yumshoqlikka moyil bo'lib, uning tabiatida shiddatkorlik alomatlari ko'rinxmaydi. Saltanat ishiga bu zid. Podshohlikka bunchalik tab'i tozalikning keragi yo'q. Birov olamga shoh bo'lar ekan, u xalqning boshidagi Tangrining soyasi degan gap. O'sha soya bo'lgan odam, o'z shaxsida qanday martabaga ega bo'lsa, uning soyasidan bu holat ko'rinish turmog'i kerak. Do'zax va jannatni yaratgan Xudo rahmdil bo'lishi bilan birga qahrli hamdir. Kimgaki shohlik oinasi berilgan ekan, u zoti ilohiyga erishgan bo'ladi, uning zotiga erishganlar sifatlarini ham o'zlariga olishlari zarur. Sifatlaridan birortasi har kimda kam bo'lsa, u shoh bo'lomaydi. Lekin u Xudoning jamoli siriga erishgani uchun uning zoti har

qanday ulug'lik darajasidan ham ustundir. Biron dushman uning joniga qasd qilsa-yu, bu o'z jonini dushmaniga qurbon qilmoqchi bo'lsa, yoki hodisalar kamonidan yuzta o'q otiladigan bo'lsa, bu o'sha o'qlarning hammasini dushmaniga emas, o'ziga ravo ko'rsa, bu ish darveshlikda yaxshi xususiyat hisoblanadi. Ammo shohlik sohasida bu yaramas xosiyatdir. Agar shoh o'z siyosat tig'ini o'tkir qilmasa, xalq o'rtasida yuzlab tig'lar qon to'kib, qon oqiza boshlaydi. Agar savdogarning kiyim-boshida qaroqchining qonidan dog'lar bo'lsa, bu dog' gul o'rniда bo'lib, savdogarga tog'ni bog' qilishga yordam beradi. Agar zolimni shoh qo'rqtib turmasa, bundan zolim xursand bo'ladi, mazlumning esa g'amdan boshi chiqmaydi. Agar bebosh odam ko'chalarda to'polon qilib yursa, bundan maktab bolalariga hech tashvish yuz bermaydi, deb bo'lmaydi. Bu gaplarning hech bittasini Farhod bilmaydi deb bo'lmaydi. Biladi-yu, lekin bilib turib qilmaydi. Mening boshimga juda qiyin bir ish tushib qoldi. Chunki bu bechora o'g'lim juda yuraksiz, qo'rqoq. Pashshaning nishini ham sindira olmagan va sindirishni istamagan filning «zo'rligi» qayoqqa borardi! Oyog'ining kuchi bilan chumolini ham bosib o'ldira olmagan sherning «kuchi»dan nima foyda! Bilimining kattaligi bilan o'z zamonida yagona bo'lsa-yu, lekin johillar uni pisand qilmasdan o'zicha yura bersa, bundan qanaqa naf? Bular hammasi shahzodaning o'zboshimchalgidan emas, balki dunyoning ishlariga beparvo qarab kelayotganidandir. Bu ishni juda ko'p o'ylab, fikr qilib ko'rdim. Hech davosini topa olmadim. Endi bittagina ish qoldi. Farhodga podsholikni topshirmsam, noilojlikdan o'zining bu sifatlarini tark etishga majbur bo'ladi. Qachon odamning boshiga bir ish tushsa, butun qiyinchiliklarni, shubhasiz, o'zi tortadi. Olam ahlining mas'uliyatini kishi o'z ustiga olgandan keyin, u yomon odamlarga zarba berib turishi shart bo'lib qoladi. Siyosat qilishni o'ziga asosiy omil qilib olgandan keyin kishining tabiatи sekin-asta o'zgara boshlaydi va bunga ko'nikadi. Bu ishlardan lazzat topgandan so'ng, o'zi ham o'sha siyosatni qilishga ahamiyat beradigan bo'ladi».

Xoqon o'zining bu fikrlaridan xursand bo'lib, nazdida uning butun istaklari amalga oshganday edi. Bundan keyin qilinadigan ishlar bo'yicha shunday taxminga kelgandan keyin u tezlik bilan maxsus shohona majlis chaqirdi. Hamma davlat arboblarini, saroydagи barcha katta va kichik amaldorlarni yig'di. Shahzodaga o'z yonidan o'rinn ko'rsatib, qiyin masala bo'yicha osonlik bilan shunday so'z boshladи:

— Tangri o'zining yo'lboshchiligin ko'rsatib, menga dunyoga podshohlik qilishni inoyat etgan edi. Xito va Chin mamlakatlari ustidan hukm vurgizib, qaysi mamlakatga yuzlanmay, uni olmasdan qo'ymadim. Men oo'lga kiritgan boyliklarning had-hisobi yo'q. Ularni hatto tasavvurga sig'dirish mumkin emas. Qaysi orzuni xayolga keltirmay, qanday bir aysh-ishrat aqlimga kelmasin, hammasidan ko'nglimni to'la bahramand etdi. Farzanddan tashqari butun tilaklarim o'rinnlandi. Mamlakatimga mendan so'ng qoladirgan valiahdim yo'qligidan qand yesam zahar mazasini berardi. Bu qayg'udan doim ezilib, hayotim bog'idan xursand emas edim. Ko'p marotaba yig'lab, yuzimni yerga surdim. Nihoyat, Tangri sen bilan ko'zimni yoritdi. Xudoga shukrlar bo'lsinki, nimani

istasam hammasini baxtimda muhayyo holda ko'rdim. Bugungi kunda yana yuz bor shukrki, sen men o'yagandan ham ming marta yaxshi bo'lib yetishding. Haq sening vujudingni ma'nolarning koni qildi. Xaloyiq esa seni maqtagani maqtagan. Shoh bo'lish uchun nima talab qilinsa, bugun senda ularning hammasi topiladi. Ko'k pili agar saharda xartumini cho'za, u senga pashsha xartumiday tuyulishi aniq. Odamlarning hisobiga qaraganda, sening bilimlaring dengizi oldida Utorid yulduzi suvning ko'pigi shaklidagi bir narsadir. Sening ichki dunyongni maqtab o'lirish hojat emas. Chunki quyoshni ravshan deyish yaxshi emas-ku! Seni dono yoxud aqlii deyish mayni achchiq, qandni chuchuk degani kabi oddiy haqiqatdir. Mana, bugun Xudoning irodasi bilan o'ita yosh ila qarilikning orasidaman. Yoshim ellikning chegarasini bosib o'tdi, ellikdan oltmishga yetib kelib qoldim. Ahvolimga dam-badam aql yogurtib qarasam, ahvolim kundan-kun orqaga tomon ketayotganini ko'rmoqdam. Qarilikning aybini yashirib bo'lmaydi. Ketadirgan vaqt ham kelib qoldi. Qarab turish mumkin emas. Agar qarilikdan miyasi aynib, odam yigit bo'lib qolishni orzu qilsa, xijolatli ishdit. Tabiatning o'zi mushk ustiga kosur sepgandan keyin yana o'sha kofur qora mushkka aylanishga qodir emas. Soqolning oqi o'limning elchisidir. U tiriklik sabzasi ustiga tushgan qirovdir. Yigit bo'laman degan tashvish bilan soqol oqini yulish o'z motami uchun soqol yulish bilan barobardir. Ikkı-uchta oqni yilib, yuzini yarador qilgan odam besh-olti kundan so'ng uning o'rnida o'n-o'n beshtasini topadi. Agar birov o'z soqolini bo'yash payiga tushsa, bir necha kun o'tgandan so'ng soqolida bir necha rangni ko'radi. Bu rango-rang bo'yoqlarni ko'rib, hatto taroq ham tishini irjaytirib kula boshlaydi. Taroqning kulgani ham hech gap emas. Chidasa bo'ladi. Lekin bolalar ham kula boshlasa, bunday lahzada balo yuz bergani. Xullas, odam qarigandan keyin qancha makru hiyla ishlatmasin, yigitlik ko'chasiga qaytib kira olmaydi. Yigitlikda xursandchilik qancha ko'p bo'lsa, qariganda azob-uqubat shuncha ko'p bo'ladi. Mening boshimga shunday qiyinchilik tushib, ishlarim qiyinchilik pallasiga yaqinlashib bormoqda. Garchi umrdan shikoyat qilayotgan esam-da, lekin shikoyat bilan birga shukr qiladirgan joyim ham ko'p. Meni har yo'lga boshlagan Tangrining o'zi bo'ldi. U menga benihoya ko'p to'g'ri yo'llarni ko'rsatdi. Menga yigitlikni hadya qilar ekan, Xito va Chin eliga xon qildi. Umrim qarilik ko'chasiga qadam qo'yganda esa, sendek o'g'ilni mening o'rinnbosaram etdi. Ha, olamning qora tunida bir oy kam bo'lsa ham, lekin ikkinchi tomondan quyosh chiqa boshlasa, bunga nega qayg'urish kerak?! Agar boqqa chinor kamroq soya sola boshlagan bo'lsa, bundan xafa bo'lishning hojati yo'q. Axir, boshi ko'kka yetadigan sarv ko'karishga boshlagan bo'lsa bo'ldi-da. Changalzordan arslon ketib, o'rniga hayqiruvchi sher kelsa, nima bo'libdi?! Senday farzandi bo'lgan otaning – hayotining ko'chati payvand qilingan otaning o'lim vaqtি yetishsa g'am yeyishi, o'lishga to'g'ri kelganda esa «Voy o'ldim!» deyishi munosibmi? Umrga ishonchi bo'lмаган kishi o'limning qachon kelishini bilmaydi. Yigit odam qarilikdan bir yaxshilik, xushxabar kutishi mumkin. Biroq qari odamga qaytadan yigit bo'lish umidi yo'q. Qarilikning dardi bedarmon bo'lgani sababli bir gap ko'nglimda doim qattiq armon bo'lib keladi. C imasimdan burun ko'zimni ochib, o'zimni taxt ustida

mamlakat – barisini senga topshirsam. Bularning hammasi sen bilan ziynat topib, seni o'z o'rniimga belgilasam. Podsholikni senga bo'ysundirsam, sen esa xaloyiq tepasida turib, mamlakatni boshqarsang. Sen shoh bo'la turib menga qulluq qilsang, ham otalik qilsang, ham o'g'illik qilsang. Elning manfaati nimani taqozo etsa, o'sha ishni qilsang. Mening tutgan yo'lim shunday, buni sen ham endi bilib qo'ysang.

Shahzoda ko'rdiki, otasi bu bazmda unga juda achchiq bir mayni tutdi. U shunday bir o'tli oh tortdiki, uning ohidan ko'k gumbazigacha ham tutun yetib bordi. Shohning bu so'zlaridan u ozor chekib, o'zini yerga otib yig'lay boshladи. U ko'ksidan osmonga yetkuday bir dardli uh tortib, otasiga dedi:

– Shahanshoh ko'p yillar omon bo'lsin. Ko'k taxti uning egallagan martabasiga mos taxt bo'lib, qo'shini yulduzlar qo'shinidan ham orta borsin. O'yin-kulgi, sevinchining bog'i kun sayin ko'karib, avj olib, ayshining gullari mislsiz bo'lsin. Qo'lidan kayoniylarning¹ tiniq hayot mayi to'la qadahi tushmasin. Shoh menga murojaat etib, bu so'zlarni aytar ekan, men nima deyishimni, nima javob qilishimni bilmayman. Turib, uzr aytishga ham so'z topa olmayapman. Tuzukroq javob berishga ham o'z haddimni bilmayman. Mening kichkinagina jismim tuproq bilan barobar bo'lsa ham, bir-ikki so'z aytishga jur'at etmoqchiman. Avvalo shuki, umrga hech ishonch yo'q. Yigitdur, qaridur – hammasiga uning zulmi ham, insofi ham bir xilda teng. Lekin olamda nima mavjud bo'lsa, uning doimiyligi o'ziga yarasha bo'ladi. Bazmlarni yoritib, muzayyan qilgan gulxan buning misolidir. Gulxandan yuz minglab uchqur uchib, tez yo'q bo'lib keta beradi, biroq shu'laning o'zi ravshan bo'lib qola beradi. Bo'stondag'i yuz minglab ko'katlar barbod bo'lib ketadi, ammo bir sarv daraxti yuz yillab yashaydi. Sel yoqqan paytda cho'ldagi yuzlab tepachalar yuvilib ketadi, biroq, Elbrus tog'i o'z o'rniida tura beradi. Kichiklarga umrning asosi kichikroq, ulug'larga esa ulug'roq o'lchovdadir. Yana biri shuki, pashsha yuz yil umr ko'rgani bilan fil tortgan yukni torta olmaydi. Bir burgut bilan bir kuykanakni² boylab qo'yib, o'rgatsalar, burgut qilgan ovni kuykanak hech qachon qilolmaydi. Agar shaxmat taxtasi mutlaqo bo'sh turgan bo'lsa, unda shoh o'rniyi piyoda egallay olarmidi? Quyosh agar yuzini g'arb tomonga yashirsa, ming-minglarcha zarradan uning o'rniyi bosa oladigan bir yoritqich paydo bo'larmidi?

Shahzoda o'zining bu so'zlari bilan otasining shavqini ziyoda qilib yubordi. xoqon dedi:

– Ey mening yorug' sham'im! Yorug' sham'gina emas. Yo'q. Ey ko'zimning ravshan nuri! So'zlarining latofati yuz ming jondan ortiq. Yo'q, jon emas, hayot bulog'idan ham ortiq. Sen bu so'zlarining bilan gavharlar sandig'ini ochding. Bu sandiqdan esa olamga o'sha durlardan olib sochding. Quloqlar sendan qimmatbaho durlar taqdi. Biroq men zaif va bechora sendan bu xildagi so'zlarni kutmagan edim. Bu xilda javob berishingni ham o'ylamagan edim. Agar sen mening sendan xursand bo'lishimni istasang, yashashdan kuzatgan

¹ K a y o n i y l a r – qadim Eron shohlari sulolasи.

² K u y k a n a k – ilvasin ovlaydigan qushlarning bir xili, ko'kanak.

maqsadimning hosil bo'lishini xohlasang, so'zlarimga e'tibor berib eshit. Iltimosimni esa qabul etmog'ing zarur.

Shahzoda ahvolning bu suratda ekanini ko'rib, iltimosni qabul qilishi kerak bo'lib qoldi. Otasining hazin ko'nglini shod etib, yerni o'pdii va dedi:

— Shoh har qanday uzrni man' etib qo'ygandan keyin, mening galga solishga qanday haqqim bor! Lekin men hali juda yoshman, vazifa esa ulug'. Men oldindan bu arzni aytib qo'yishim kerak. Men shu vaqtga qadar g'ofil edim. Bu vazifaning menga taklif etilishini ham kutmagan edim. Mening ishim doim bazmlar qurish, ayshu ishrat surish bo'lib, farog'atda yurgandim. Boshqa ishlardan beparvo bo'lib keldim. Endilikda shoh menga marhamat qilsalar, bir-ikki yil bu ishni o'rgansam. Doim shohning qoshida hozir bo'lib, ishlarning borish ahvolini nazorat etib borsam. Ishlarning rivojini ham, kasodini ham tushunadigan, ýaxshisini ham, yomonini ham ajratadigan bo'lsam. Buning uchun menga oldin kichikroq bir xizmat tayin qilinsa. Biror xatoga yo'l qo'yan vaqtimda esa o'rgatib turilsa. Biror ishni bajarishga yaxshiroq kirishsam, uni yana ham yaxshiroq borishi uchun ko'mak berilsa. Dunyoda har kimning bir ishi bor ekan, o'sha kishining o'z ishida ma'lum tajribasi, ko'nikmasi ham bo'ladi. Tajribasiz bir ishni qilish qiyin. Tajriba, ko'nikma bo'lganda ish oson boradi. Mening ham bu sohada tajribam ortgach, nima buyursalar, bo'yin toylamay bajargusidurman.

Shahzoda bu xilda dilkash so'zlarni so'zlagandan keyin, otasi eshitib sevindi, ko'ngli ko'tarildi.

— Ey soqiy, menga shohlar ichadigan qadahda may keltir. Bu may menga g'am qo'shinidan panoh bo'lsin. Mening ko'zimga bir qada sharob shohlikdan ortiq. Men ichay-da, elga zulm qilguncha o'zimga zulm qilay.

XIX

Xoqonning o'z o'g'lini xazinalar g'aroyibi, balki g'aroyib xazinalariga olib kirgani va ular uning ko'ziga bir tosh parchasicha va qizil oltin qora tuproqcha ko'rinxay, ko'zi billur sandiqchaga tushib, suvda sharq quyoshidek, billurda Iskandar ko'zgusiga tushgani va ko'zgu tilsimidan g'aroyib hodisalar ko'rinxib, ko'ngli ko'zgu aksidek iztirobga tushgani

Nomaga oro berib so'zlaguvchi gapga chechan zot bu voqeaga quyidagicha ziynat berdi:

Xoqon Farhodning so'zlarini tinglar ekan, javob uning istagani-day bo'ldi. Ayshu ishrat asboblarini yig'ishtirmsasdanoq u sevinchdan Chin mulkiga sig'masdan shahzodaga shunday hurmatlar ko'rsatdiki, aql buning chek va chegarasini topa olmas edi. Uning uchun jahonni sadaqa qilishni, jahonni emas, jonini fido etishni istardi. xoqon shunchalik aysh va zavq bilan barobar uning ro'baro'sida turib, yuz xil fikrlarga ham bordi: Konlar dengizidan shahzodaning boshiga nimalar sochsam u bundan xursand bo'lar ekan. Janobi mehmon shu qadar oliy tabiatlikni, uning oldida gavhar tosh hisobidadir.

Farhodning o'zini bu xil tutishidan mezbonda ojizlik g'olib kelib, mehmonning ko'ngli nimani istasa, o'shani topishni istab qoldi. xoqon xazinasida g'aroyib narsalar juda ko'p bo'lgani uchun uning qo'llidan ushlab xazinalar ichiga olib kirdi. Bular xazina emas, yuzlab dengiz va konlar ediki, bu yerda qimmatbaho narsalar to'lib-toshib yotar edi. Sanoqsiz uylarda ganj ustiga xazina qalashib ketgan, aql xazinaboni hisobiga yeta olmay alamda edi.

Eng avvalgi qirq uy oltinlar turadigan yer bo'lib, har uydagi qirq shohona xumda oltin to'latilgan edi. Bu xazinadagi g'aroyibotlardan shu narsa ma'lum ediki, undagi bir xumda mumday yumshoq oltin saqlanar edi. Undan mumni olgandek olib, istalgan narsani yasash mumkin edi.

Yana qirqta uyda turli-tuman zebo kiyimliklar bo'lib, har uyda qirq o'ramdan harir va hashamli ipak kiyimliklar bor edi. Ajoyib narsalar bu joyda hisobsiz darajada ko'p bo'lib, bundagi ajib san'atkorlik ashyolarining hisobi yo'q edi. Yuz ming rangda chiniy va xitoyi narsalar bor ediki, bulardan birortasi haligacha ko'z ipiga ilinmagan edi. Kiyimliklarning ustiga yuz xil ipaklar bilan suratlar tortilgan, ularning birortasini hali falak shuncha aylanib ko'rmagan edi. Har bir suratda yuzlab go'zallarning yuzini ko'rish mumkin bo'lib, aql o'zining bor yetukligi bilan ularning husniga shaydo edi. Tikig'liq to'nlarning hisobini hech kim bilmasdi. To'nga ajratilgan matolarning ichida hech bir bichilmagan va tikilmaganlari ham bor edi. Ularning hammasini hunarmand to'quvchilarning bari yig'ilishib, mukam'nal dastgohlarda to'qishgan. Nafis ipak harirlarning ham tagi mo'l, i.lar shu daraja ko'p ediki, hisoblab chiqishning imkonii yo'q edi. Xazinachi shunday ipakli matolar keltirdiki, har qanday go'zal ulardan o'n qavat qilib kiyinganda ham badani, badanidagi nasrin gulining oq rangi bilinib turardi.

Uyib qo'yilgan xushbo'y nofadan boylam-boylamlari bor edi. To'kilib-sochilib yotgan mushklarning o'zi ombor-ombor edi.

Gavharlar shuncha ko'p ediki, fikr hisobdoni mingidan birining sanog'iga yetolmasdi. La'l toshlari ko'zdan oqqan ko'z yoshlariday musaffo, bundagi har bir toza dur jon naqdini olgundai edi. Billur va yashil tusli toshning bir-biridan ajoyib yuz ming xili bo'lib, har bittasida bir mamlakatning xiroji mujassam edi.

Xazinachi shohga va shahzodaga ko'rsatish uchun bunday narsalardan yuzlab keltirar edi. Ularni ko'zdan kechirgan sari hayronlik oshib, ikkoblari goh kulimsirar, goh bosh chayqab qo'ydar edilar.

Tomosha qilish oxiriga yetay deganda shahzodaning ko'zi ajoyib bir narsaga tushib qoldi. Tiniq billurdan yasalgan u narsa sandiq shaklida bo'lib, ko'rgan kishi buni odamzod yasamagan deb o'ylashi turgan gap edi. Ravshanlik xulqi ko'nglidan ko'riniq turganday, ichida ajoyib bir buyum borligi ham bilinib turardi. Biroq bu ajoyib buyum mubham bir sirday, sandiq bezakdor qulf bilan mahkam qulflab qo'yilgan edi. Uni sandiq deb emas, yuz baloning qal'asi deyish kerak. Uning qo'riqchisi eshiklarini mahkam qulflab qo'ygan edi. Ha, ofatu balo qal'asining mahkamroq berkitilgani, undagi sirlarning ham mubham bo'lib turgani yaxshi.

Bu sandiqning taajjub sandiq ekanini ko'rib, shahzoda uni bilishga qiziqib qoldi.

— San'atkorlik bilan ishlangan bu narsa juda ajoyib ekan, — dedi shahzoda. — Ayting-chi, uning ichida qanday sir bor? Kaliti qayerda bo'lsa, topib keltiring. Qulfini ochib, sirini ma'lum qiling.

Xoqon yo'liga muomala qilib, o'zini u yoq-bu yoqqa tashlab, shosha-pisha uzr ayta boshladi:

— Bu sandiqning sirini hech kim bilmaydi. Kaliti yo'q. Qulfi ochilmaydi. Buni ko'rding bo'ldi. Sirini bilish fikridan kech. Bizlar ham ko'rganmiz. Ammo sirini hech bilolmaganmiz.

Shahzoda shohning bu uzrini eshitgach, havas undagi ishtiyoyjni yana ham orttirib yubordi. U dedi:

— Odamzod qanday bir ishni qilgan bo'lsa, hammasini odamzod o'zining tafakkuri bilan bilib qilgan. Men ilmlarning ichiga kira olgan ekanman, men hal qila olmagan birorta mushkul ish topilmaydi. Buning ham tagi-tugini bilmaguncha, o'rish-arqog'ini aniqlama-gunimcha ko'nglim tinchlanishi mumkin emas. Bilganimidan so'nggina ko'nglim tasalli topadi.

Shoh qancha ko'p uzr aytса, shahzodaning havasi shuncha ko'p tezlab borardi. Shoh bu sirni aytmaslik uchun qancha matonat ko'rsatsa, shahzoda shuncha ko'p betoqat bo'lardi. Shoh bu ahvolga ancha qarab turdi-da, rostini aytishdan boshqa chora topa olmadи. Buyruq berdi. Tezlik bilan qulfnı ochishdi. Sandiq ichidan porlab turgan bir ko'zgu chiqди. Safoばaxshlikda bu ko'zgu Sharq quyoshiday, aslida esa Iskandarning oinasi — Oinai Iskandariy edi. Yuziga sadaf qoplangan, porloq durlar yopishtirilgan, uning ichidagi narsa esa osmon ichidagi quyoshga o'xshardi. Uni bezaklar bilan yasagan donishmand orqasiga uning butun maxfiy sirlarini yozib qo'ygan edi.

«Bu ko'zgu dunyoni ko'rsatuvchi ko'zgudir. Buning nuri va musaffoligi quyoshchadir. Bu Iskandari Rumiy zamonida dunyodagi odamlarga yodgorlik bo'lsin deb go'zal qilib yasalgan. Bu ko'zguni yasash uchun har biri Aflatunga teng keladigan to'rt yuz bilimdon harakat qilgan. Ular osmondagи ishlarning ahvoldidan yaxshi xabardor, yer yuzidagi hayot jumboqlarini ham mahorat bilan hal eta oluvchi faylasuflar edilar. Ular yulduzlarning, osmonlarning xususiyatlarini aniq o'rganib, so'ng bu ko'zguning san'atiga urindilar. Necha yillar uzuksiz, qiyinchiliklar tortib, bundagi suratlarning naqshlarini yasay oldilar. Dunyoning hikmatidan iborat bo'lgan bu ko'zguda ajoyib bir tilsim yashiringan. Har kim buni ochishga intilib, uning harakati bilan bu tilsim ochilsa, kelib, ko'zguni tezlik bilan yerdan olsa, uning toza yuziga boqsa, shu boqqan odamning umrida bo'ladirgan turli ishlар — bu ish bolday totli yoki tikanday zaharli bo'lsa ham, Tangri unga bularni ko'rishlikni, qazo esa boshiga keltirishni nasib etgan bo'lsa, hammasi ko'zguda jilva beradi va yashirin sirlarini uning o'ziga oshkor etadi. Biroq uni ochish juda qiyin, gavdaga og'irlik, dilga ranj-alam keltirish degan gapdir. Kimning boshiga buni ochish azobi tushadigan bo'lsa, bu muammoni yechish hisobi quyidagichadir:

Yunon mamlakati g'oyat qutlug' o'lka bo'lib, ilmu hikmat bilan zebu ziynat topgan. Biron donishmand agar bu mamlakatning

tuprog'idan bir hovuchini qo'lga kiritgan bo'lsa, u butun osmonlarning mushkulliklarini hal qila olar edi. Bu o'lkaning har bir toshi esa hikmat ahli tojining duri. bu yerdagi har bir ko'kat dunyoda bor kasalliklarga dorudir. Uning shimol chegarasida ulug' bir tog' bor. Osmon tig'i bu toqqa tegish bilan o'tmaslashib qolgan. Ko'zgu sirini bilaman degan odam shu Yunon tarafiga borishi kerak. Otining tizginini o'sha tog' tomonga burmog'i zarur. O'sha toqqa yetish yo'lida uch manzillik yo'l qolganda, har manzilda uch ofatga duch keladi. Avvalgi manzilda shunday bir ajdaho borki, go'yo uni Tangri o'z qahridan bir balo qilib yaratgan. Ikkinchi manzilda bir Ahraman degan dev bor bo'lib, odamlarga bedodlik, ofat yetkazish uning uchun odat va hunardir. Uchinchi manzilda ajoyib qilib qurilgan bir tilsim bor. Bu yerdagi sirlar oldin ikki manzilda uchragan sirlardan ancha mushkuldir. O'z yuklarini bu uch manzildan o'tkaza olgan kishiga to'rtinchi manzil yuqorida aytigan tog' bo'ladi. Bu tog' ichida aylanib yurgan odam ayriliq oqshomidek qorong'i bir g'orga uchraydi. G'orning ichida dunyoda tengi yo'q Suqrot hakim bor. Uni Suqrot demasdan zamonasining Buqroti desa ham bo'ladi. U shunday aqlli, shunday bilimdonki, o'lмаган bo'lsa, oldiga borgan odamning har qanday qiyinchiligidagi tugunlarni yechib bera oladi. Agar u tirik bo'lmasa, borgan kishi nimaiki iltimos qilmoqchi bo'lsa, uning ruhiga sig'insa, umid ipidagi tugunlar, albatta, yechiladi».

Shahzoda ko'zgu orqasidagi bu qissani tamom o'qiganidan so'ng bu mushkul ishni hal etishni havas qilib qoldi. Bezovtaligi shunchalik g'olib kelib ketdiki, o'ylay berib yeishdan, uxlashdan qoldi.

Xoqon shahzodaning muddaosini tushundi-da, bu ishdan uni qaytarish mojarosini cho'zib yubordi. Shoh mumkin qadar bu ishni kechiktirishga urinsa, shahzoda battar qiziqar, havasi battar oshib borar edi. O'g'li qanday mushkul bir ahvolda bo'lsa, otasi undan ham qiyinroq ahvolda edi. O'g'liga shunday qiyinchilik yuzlangan, otasi esa undan ortiqroq uqubatga duch kelgan edi.

Ey soqiy, sen menga o'zni unuttriradigan sharobdan ber. Chunki zamona meni shunday mashaqqatlir ishga ro'para qildi. Taqdirning jafosi qanchalik qiyin bo'lsa, o'z-o'zini unutish buning davosi bo'ladi.

XX

Farhodda Yunon mamlakatiga safar mayli kuchayib, mulohaza bilan Mulkoroni chorlab, so'z tulporini Yunon vodiyisiga solib, tilsim muddaosi, balki muddao tilsimining uning oldida ochgani. Mulkoro uni nasihat bilan man' qila olmay muddaosini xoqonga arz qilib, bu xayfli so'zdan xoqonnинг ruhi Farhodi badani mamlakatidan yo'qlik Yunonistoniga yuzlangani yaqinlashgani, Mulkoro bilan ko'p maslahat-mashvarat qilgandan so'ngra Farhod bilan Yunon mamlakatiga lashkar tortib borishni qat'iylashtirgani

Bu azob-uqubatlarning sharhini yozmoqchi bo'lgan odam o'z afsonasini quyidagicha tuzdi:

Zamon hodisalarining jabru jafosi natijasida shahzodaning boshiga shunday mushkul ish tushgandan keyin, undagi chidam va to'zim butunlay yo'qolib, qo'lidan ixtiyor ham ketdi. U devona bo'lib qolmasam edi, aqldan begonalik holiga tushmasam edi! – deb o'zidan o'zi xavfsiranar edi. Boshiga tushgan bu savdoni yashirin tuta olmay, Mulkoroni hech kimga bildirmay bir xilvatga chaqirtirdi. Unga o'z boshidagi mojarolarni, havas orqasida ko'ngliga tushgan balolarni aytib berdi. U dedi:

– Kishi xoh gado bo'lsin, xoh shoh, xoh g'oñil bo'lsin, xoh ogoh, xoh ne'matlarga ko'milgan bo'lsin, xoh mehnat-mashaqqatlarga giriftor bo'lgan bo'lsin – bundan qat'i nazar, azaldan manglayiga yozilgan har qanday yaxshilik va yomonlikni ko'rmasdan iloj yo'q. Bu aql oldida yashirin emas. Odamzod shoh bo'lsa ham, gado bo'lsa ham baribir, uning bo'yni qazo hukmidan ozod emas. Azalda yozilganni o'zgartaman demaklik suv ustiga xat yozish bilan barobar. Qazo qalami biror xatni yozgan ekan, uni o'zgartirish hech qachon mumkin emas. Zamonning har qanday ishda bilimdon bo'lgan kishisi ham bu makkor falakning nayranglari oldida ojizdir. Bir odamning hukmi butun yer yuziga o'tgan taqdirda ham unga osmoniy qazo yetsa nima ham qila oladi? Men taqdirning kuchi oldida odamlarning ojizligi haqida gapiryapmanu, lekin men ham o'sha notavon, ojizlarning biriman. Taqdir qalami manglayimga nimani yozgan bo'lsa, uni o'zgartish chorasini ko'rishga ojizman. Tangrining istagi azaldan shu ekan, mening peshonamda shunday ishlarga mubtalo bo'lish bor. Ko'ngli aql nuri bilan porlagan har bir kishi meni bu ishda ma'zur tutishi kerak. Mening bu niyatimni xalq garchi o'ziga og'ir olayotgan esa-da, lekin manglayimda yozilgan holda mening hech ixtiyorim yo'q. Chunki bu ish azaldan bitib qo'yilgan. Bilaman, bu ishlar juda mushkul ishlar. Biroq men qazo o'tini o'chira olmayman. Mening oldimga taqdir qo'yan bu ishlarni xoqonga tushuntirib bersang. Oramizda uning otalik haqqi bo'lgani uchun mojarolarga sabab bo'lgan bu ishda uning ijozatini so'rayman. Mening bu yo'lim masalasida o'zining himmatini ko'rsatib, goho-goho duolarida yod ham etib tursin. Agar u mening bu ishimga himmat ko'rsatsa, duo qilib tursa, hech shak yo'qli, ishlarim yurishib, maqsad qo'lga kiradi. Agar ijozat bermasa, Tangri guvoh, Haq oldida sirlarim yashirin emas. Chorasizlikdan adashib bo'lsa ham, ovoraliklardan qo'rqlaydi yoki tilsimlar ichida yuz ming balolar uchraydimi, hech biridan chekinmay, qo'rqlasdan o'sha ofatlarga o'zimni uraman. Mening ishlarim meni undan qaytaradigan darajada emas. Binobarin, shohning ijozat bergani ma'qulroqdir.

Shahzoda bu tahlikali gaplarni aytib bo'lib, orqasidan bundan ham tahlikaliroq qasam ichib yubordi:

– Mening bu maqsadimga hech qanday o'zgarish yo'l topa olmayajak! Shunday ekan, sen endi ruxsat olish ishida hech bir qusurga yo'l qo'yma!

Mulkoro bu so'zlarni eshitib, ich-ichidan o'zini yo'qotish darajasida oh tortdi. Shahzodani urishib, nasihat qilay desa,

ko'rdiki, shahzoda nasihat eshigini yopib qo'ydi. Biror so'z bilan qo'lidan tutmoqchi bo'lsa, shahzoda o'sha xildagi so'zning hamı oldini olib qo'ygan. U shahzodadagi ahvolni tushunib, bir narsa deyishdan ojiz va lol bo'lib qoldi. Bu alangadan vujudi o'rtanib, ohidan tutun ko'k gumbaziga chiqquday bo'ldi. Ko'zi bu dudning achchiqligidan yoshlanib, o'rnidan turdi-da, yig'laganicha shohning oldiga bordi. U xoqonni yolg'iz topgach, huzuriga kirdi. Ko'zidan oqqan yoshta davom topa olmas, shahzodadan eshitgan gaplarini shohga aytib berishga esa nihoyatda qiynalari edi.

Shoh uning nima mojaro bilan kelganini darhol tushunib, o'z ko'ksiga o'zi urib, yoqasini yirta boshladi. Ikkovlari ham bu behad og'ir yuk ostida qayg'u-hasrat bilan rosa yig'lashdi. Bu zamon shohi kuyib-kuyib, shikoyatlar qilsa, mislsiz vaziri tuproqni o'pib shohning dardiga chora topishga harakat etib, unga sekin-asta nasihatlar qila boshladi:

— Ey shohim, — dedi vazir, — taqdirda yozilgan ishga rizo bo'lishdan boshqa chora yo'q. Bugun shohimiz zamonning eng aqlli kishisi, uning porloq ko'ngli, davlatning mash'alidir. Boshga ish tushganda kuyish-pishishdan ko'ra, chora qidirib topish yaxshi ekanini aytib o'tirishning hojati yo'q. Agar ishga aql chora qidiruvchi bo'lsa, aqlli odam o'z ko'rgan chorasidan bir natija topmay qolmaydi. Agar bu choralarga taqdir monelik qiladigan bo'lsa, unda qazoning hukmiga qanoat qilish kerak bo'ladi.

Shoh dedi:

— Ey ra'ying saodat sham'i bo'lган. ko'ngillarni ochguvchi so'zing qalblarga orom bag'ishlovchi inson! Odam, axir, o'z jonidan to'yishi mumkinmi? Yoki uni shu ahvolda qoldirib bo'ladimi? Nasihat ko'ngilning dardiga davodir. Unga qo'ldan kelgancha avval nasihat qilib ko'raylik. Agar u shu nasihatlar bilan tinchlansa, bu — bizning baxtimiz, ayni ko'ngildagi muddao, jonomizning rohati. Nasihatlar ta'sir qilmagudek bo'lsa, u vaqtida tangridan nima kelsa shunga xursand bo'laylik.

Shu xil so'zlardan keyin xoqon bilan vazir cheksiz, imkondan ortiq darajada tayyorgarlik ko'ra boshladilar. Talay tadbirlarni qo'llab ko'rdilar, ular foyda bermagach, boshqa choralarga tutindilar. Shahzoda o'z aytganida qattiq turar, nasihatgo'ylar esa buni qabul qila olmas edilar. Nasihatgo'ylar gapni qancha cho'za, shahzodaning xohishlari shuncha oshib, ko'payib borardi.

Xoqon o'z tadbirlaridan hech ish chiqara olmay, ma'yuslandida, shahzodani qamab qo'yishni xayol qila boshladi. Qamab qo'yish ham uning o'ziga ma'qul kelmay, boshqa choralarni xayolidan o'tkaza ketdi:

— «Shahzodaning ko'nglini xafa qilmasdan, tirikligi gulini so'ldirmasdan, Chin va Xito mamlakatining qo'shinlarini yig'ib, Yunon yeriga askar sursam. O'g'limga hamroh bo'lib, uning yaxshi-yomonidan xabardor bo'lsam. Bormoqchi bo'lган yeriga to yetib borguncha orada ancha vaqt o'tadi. Shu muddat ichida uning xayollarini tarqab, o'ylaganlari ko'nglidan chiqib ketsa ajab emas. Agar o'shanda ham mening aytganim tuyassar bo'lmasa, unda Tangridan nima kelsa ko'rman».

Bu fikr uning ko'ngliga ma'qul tushgandan keyin Mulkoroga qarab:

— Qani, tezlik bilan o'rningdan tur! Farhodning oldiga borib, shohning aytgan gaplarini unga ma'lum qil... — dedi. Vazir o'rnidan turib, shoh o'g'li oldiga bordi va u aytgan gaplarni birma-bir aytib berdi. Shahzoda o'z istagi yuzaga chiqqanini va bu ishga otasi rizo bo'lганини ко'риб, agar u: «O'zim yolg'iz boraman! Bu ishni o'z boshimcha boshqaraman!» — desa, bu gap muruvvatdan bo'lmasligini, otasi xafachilikdan adoyu tamom bo'lishi mumkinligini tushundi. Bundan faqat otasi emas, balki butun o'lkaga, hatto ko'mko'k osmonga ham g'alayon solishi mumkinligini fahmladi.

Shahzoda bu maslahatga o'z roziliginini bildirib:

— Tez bo'l! — dedi Mulkoroga. — Shunday ish qilki, o'sha tarafga yo'l tutaylik.

Muddaoisi hosil bo'lган vazir o'rnidan turib, xoqonning oldiga keldi. Uni ham sevintirdi. Qo'shin to'planadigan vaqt va joyni tayinlab, jarchilar bu xabarni har tarafga yetkazdilar.

Kel, ey soqiy, ayshu ishrat vaqtı o'tdi, menga endi otlanish piyolasini tut. Bir piyola sharob bilan dimog'imidan hushimni olib, meni devlarni band qiluvchiga, ajdaholarni o'ldiruvchiga aylantir!

XXI

Xoqonning Farhod tufayli Yunon mamlakatiga qo'shin tortgani va u o'ka donishmandlari uning lashkari gardini ko'zga surtib, yorishgan ko'zlarini ularning yuzlari oynasi bilan jilo bergenlari. U oy va quyosning yunon hakimlarining yulduzsimon anjumani bilan Suhaylo hakim g'origa borganlari va Suhaylo iltifoti yolqinini ular ahvoliga solib, «Jomosb» bashorati bilan Farhodning yulduzi yuksakligi xushxabarini berib, Sugrot g'origacha manzilma-manzil yo'lboshchilik qilib, umri yulduzi u tog'da botgani va Farhodning u yulduz shu'lesi bilan hayrat shomida yo'l boshqargani

Ma'noning katta yo'liga chiqib olgan kishi so'zlar qo'shinini quyidagicha safga tizdi:

Xoqon vaqtini g'animat bilib, Yunon o'lkasiga yurish qilish uchun darhol safar nog'oralarini chaldi. Qo'shin yig'ish uchun esa tezlik bilan choparlar yuborildi. Mamlakatning har tarafidan to'da-to'da qo'shin yig'ila boshladi. Shuncha ko'p qo'shin yig'ildiki, bu ko'hna dunyo shuncha aylanib buncha qo'shinni hech ko'rмаган edi.

Qo'shin daryosiga to'lqin tushib ketdi. Uning mavji esa ko'k dengiziga borib tutashardi. Askarlari to'plangan yerga ipu ipak, atlasu harirlardan shunday bir borgohlar tikildiki, ularning ko'pligidan bo'zcha qadri yo'q edi.

Har tikilgan oq uy ko'k ishxonasiday, undagi har qabulxona ham osmoncha keng va yuksak edi. Feruzarang osmonday, qo'sh cho'qqili bu chodirning ikkita noni quyosh bilan oy edi. Chodir va borgohlarni mustahkamlash uchun qoqilgan oltin, kumush qoziqlar ko'kda porlagan yulduzlarga o'xshardi. Nihoyatda uzun chodir va undan ham uzun katta pardalar tortildi. O'n ikki poyalik yuksak bir taxt qurishdi.

Uning o'n ikki burji xuddi osmonning o'n ikki burjini eslatar edi. Biroq, bu ko'kday yuksak burjlarning har birini shimal yulduzi uch ming yil aylanganda ham bosib o'ta olmas edi. Har poyada tortilgan oltin tanoblar ko'k sathini kezuvchi uechar yulduzlar chizig'iga o'xshar edi. Undagi har chodir Jamshid ayvoniday bo'lib, u chodirdagi oltinlangan gullardan quyosh rashk qilardi. Bu yerda tikilgan chodirlar yulduzlardan ham ko'p, bunda uymalashgan qo'shin esa chumoli va chigirtkadan ham mo'l edi. Yer ham ko'tara olmaydigan shuncha qo'shin, butun olamni selday tutgan shuncha askarlari bilan Yunon o'lkasiga qarab yo'l oldilar. Bu qo'shinni jon mulkiga yopirilgan ishq siyohiga taqqoslasa ham bo'lardi.

Qo'shin bosh-oyoq baravariga qo'zg'aladigan bo'lib, to'da orqasidan to'da yurishi muqarrar qilindi. To'xtash biron yerda ham ikki kundan oshmas edi. Manzil-bamanzil yurib borilardi. Ularning kelayotganidan qayerga ovoza borsa, eshitgan elning esi ketar edi. Har mamlakatning fath etilishi to'g'risida xushxabar yetishi bilan har bir qal'a qulfining kaliti ham yetib kelar edi.

Manzil sayin bir o'lka fath bo'lib borar, o'lkagina emas, butun suvu quruqlik fath bo'lib borar edi. Bir necha oy cho'lu vodiylar bosib o'tgandan so'ng Yunon mamlakatining qorasi ko'rindi. U mamlakatdagilar xoqon qo'shini shu taraflga kelayotganidan xabardor bo'lib, zodagon va fuqaro har kim qudrati yetgancha hadyalar ko'tarib, xoqonga peshvoz chiqdilar.

Bu mamlakatdagi donishmandlarga jon kirdi, xoqonning bu tomonga kelishi go'yo sharaf burjiga Utordi yulduzi yetganday edi. Ular xoqonni go'yo baxt va davlat ramzi sifatida qarshi oldilar va unga kelib qo'shildilar.

Buning ustiga u o'lkaning yaxshiyu yomon – hammasi xoqonni g'olib hisoblab, unga o'z ixtiyorlari bilan to'lov to'lashga qaror qildilar. Ko'k qadar yuksak ostonaga kelib, ular yuzlarini surib, o'lka oluvchiga o'lkalarni berdilar. Shoh esa hammaga lutfu inoyat ko'rsatib, har guruhga kuchiga, quvvatiga qarab rioya qildi. Xususan ilmu hikmat ahlining hurmatini joyiga qo'yib, ularning har birining daraja va o'rnnini tayin etdi. Ularga o'z qo'lini o'pdirib, boshlarini yuqori ko'tardi. Ular ham shohni duo va madh eta boshladilar.

Alqissa, hikmat ahllari tinehlandilar. Ilmu hikmat bilan ish tutuvchi shoh shunday gap boshladi:

– Har xil istaklarga ra'y bildirib turuvchi falak bizni bu o'lka tomon yo'llab, dashtu cho'llarni kezdirdi. Bizning kelishimizdan maqsad o'lkalarni fath etish emas, balki bir tahlikaning oldini olishdir. Bizning xotiri oliyimizga shu narsa ma'lum bo'ldiki, bu o'lkada shunday bir keng yer bor ekan. U yerda esa bir tog' bo'larkan. Boshdan-oyog'igacha bitta tosh bo'lib ko'ringan bu tog'da, toshlar ichida ayrliq shomining qorong'iligiga o'xshash bir qop-qorong'i g'or bo'larkan. U qorong'ilik esa qorong'i shom Mushtari yulduzidan yorigan kabi Suqrot hakimning yuzidagi nurdan yorib turarkan. U yerga yetguncha uch manzilda bittadan qiyinchilik uchrar ekan.

Shoh shu xilda o'z so'zlarini bayon etib bo'lgach, ulardan o'sha joylarning belgisini so'rab bilishni istadi:

— Bilganingizni bizga aytib bering. Biz o'z maqsadimizga qaysi tomondan borsak erishamiz? Uzoqligi qancha? Qaysi yo'l bilan boriladi?

U donishmandlar to'dasi yer o'pib, quyidagicha javob berdilar:

— Shoh o'z istaklariga erishishga qodir bo'lsin! Shoh bizdan nishonasini so'rayotgan odam bu mamlakatda tengi bo'Imagan bir hakimdir. Yoshi besh yuzdan oshib ketgan. Odamlar orasida u Suhaylo hakim nomi bilan mashhur. U bizning Yunonda Suqrotga o'xshab ketadi. U ham Suqrotdek g'orda yashirinib yashaydi. Uning ishi o'zini xilvatga tortish. Biz hammamiz o'z hunarimizda uning shogirdlarimiz. Hikmat ahlining panohi bo'lgan mana shu hakim shoh aytgan ishlarning ahvoldidan bus-butun xabardor. Bizlar esa buni eshitganniz, xolos. Shoh so'ragani uchungina bu haqda bir necha so'z aytdik. Biroq bu gaplarning ma'nosidan chuqur xabardor emasmiz. Shuning uchun ko'p so'zning foydasi ham yo'q. Ayniqsa davlat kishilari bir narsani so'raganda hikmat ahli bilmaganini qanday qilib «bilaman!»— deb aytta oladi? Bu mushkul masalani o'shagina hal etadi. Agar buyursang oldiga boshlab boramiz.

Shoh ko'zlaganidan nishona topgach, shahzodaning ko'ngli xursand bo'lib ketdi. Miroxo'rlar tezlik bilan otlarni tayyorladilar. Ota bilan o'g'il darrov yo'lga otlandilar. Butun ilmu hikmat ahli ularga hamroh bo'ldilar. Shahzoda bilan shoh ularni yo'l-yo'lakay gapga solib ketar edilar.

Dasht o'rtasida bir tog' cho'qqisi ko'rindi. Unda esa Suhaylo hakim yashiringan g'or bor edi. Hammalari otlaridan tushib, g'or tomonga yayov qadam tashladilar. Haligi ahli hikmatlardan birisi, boshqalardan ajralib, g'orga kirdi va Suhayloni odamlarning kelishidan xabardor qildi. Shoh va shahzodaning baxtlari kulib, ishlari o'ngidan kelib, g'orga yaqinlashdilar. Bu hol go'yo Utorid yulduzi bilan Oyu Quyosh to'qnashganday edi. Suhaylo bu gapni eshitib, ularni o'z huzuriga ishora bilan taklif etdi.

Shoh bilan shahzoda odob bilan uning oldiga kirdilar. Ziyarak donishmand ham o'rnidan turdi. Har ikkisi bilan u kulib, xursand bo'lib ko'rishdi. Ota va bola sevinib, uning qo'lini o'pishdi. Ularning har ikkovini u avval o'lting'izib, so'ng ular aytgan mushkul masalani hal etishga kirishdi. Shoh va shahzodadan bir-bir yo'l qiyinchiliklarini. bu kelishdan ularning maqsadi nima ekanligini so'radi:

— Bunchalik uzun yo'lni bosib kelishdan maqsadingiz nima? Menga tushuntirib bersangiz.

Shoh va shahzoda ahvolni boshdan-oxirigacha aytib berishdi. Ko'zguni tomosha qilgandan keyin kallaga kelgan xayollarni ham.

Donishmand hakim ahvolning nima ekanini bilgandan keyin ham sevindi, ham xafa bo'lib ketdi. Darhol shahzodani quchoqlab, ko'nglini ko'tardi.

— Ha, ha, sen o'sha Farhod ismli yigit emasmisan?— dedi u. Suhaylo uning otini topib, to'g'ri aytganini ko'rib, u nima desa Farhod ham tasdiq etdi. U donishmand, Farhodning manglayidan o'pib, sajda qildi va so'zlashga boshlab, dedi:

— Tangriga maqtovlar bo'lsinkim, bu gap tashuvchi dunyo meni o'lmasimdan burun istaklarimga yetkazib, boshimni yuqori ko'tardi.

Men bir necha yuz yillardan buyon g'or ichida, yuz xil qiyinchilik va kasalliklar tortib yotibman. Jomosbning o'limidan so'ng uning gaplarini jamlagan hakimlarning maktubidan menga quyidagilar ma'lum: «Menden so'ng bu tez aylanuvchi osmon ming yil Yer atrofida kezgandan keyin Chin o'lkasidan bir shahzoda chiqib, baxt-iqbol ularga yo'l ko'rsatib, ular Yunonga keladilar. Har bir bilimda mohir bo'lgan bu yigitning ismi Farhod bo'lib, uning yuzida saodatning shon-shavkati ko'rinish turadi. U o'z jonu jismini mashhaqqatlarga tashlab, Iskandari Rumiyning tilsimini ochadi. Ammo tilsimgacha bo'lgan ikki manzilni bosib o'tish unga ancha mushkul bo'ladi. Chunki bu manzilning bittasida ajdaho jonga chovut solib, nafasidan olovlar purkasa, ikkinchisida Ahraman ismli dev zulm ko'rsatib, osmondan boshiga toshlar yog'diradi. Ilmu hikmat qoidasi bilan ko'k yulduzlar rasadini bog'lagan Suhaylo mendan so'ng mening o'rnimda farzandimday bo'lib qoladi. Suhaylo mening duo va salomimni qabul qilsin va quyidagi topshirig'imni fahm qilsin: Agar Farhod bu maqsadlar sari yo'l olsa, uning maqsadi yo'lida Suhaylo yordam ko'rsatsin. Bu tilsimlarni ochish uchun ko'p podshohlar urinib ko'rsalar ham, bu ish Farhod tomonidan bajariladi. Suhaylo bu maxfiy sirni bilsin. Agar yordam ko'rsatmoqchi bo'lsa, Farhodgagina ko'rsatsin. Farhod ajdarni o'ldirganda shunchalik ko'p xazina chiqadiki, undan olam eli shod bo'ladi. Devni o'ldirgandan so'ng esa u Sulaymon payg'ambarning uzugini topadi. Tilsimni ochgan kuni esa Jamshidning jomini qo'lga kiritadi. Unga baxtu iqbol yuzlanib, bu narsalarni qo'lga kiritgach, ularning hammasini xoqonga topshirishi kerak Farhodning o'ziga esa Suqrot hakimni ko'rish va Iskandar oinasini qo'lga kiritishning o'zi kifoyadir. Suqrotdan bu ishga yo'llanmalar olib, u Chindagi ko'zguni ko'rishga otlanadi. O'sha ko'zguga qarab turib, u nimani ko'rsa, o'shani davron uning boshiga soladi. Donishmand Jomosb shu yerda so'zini to'xtatib, oxirida: «Yana qolganini Tangri biladi!» – deb qo'ygan. Men u donishmandning menga qoldirgan bu salom va xabaridan faxrlanaman. Necha yuz yillardirki, men seni kutmoqdamman. Sening oldingga keladirgan barcha mushkulliklarning chorasini topib qo'yanman, – dedi-da, u o'rnidan turib, g'orning eshigi tomon bordi va u yerdan bir idishni ko'tarib keldi.

– Mana bu idishga, – dedi u, – Samandarning² yog'i to'latilgan. Esingda saqla. Men bu qadar yog'ni jam qilguncha, talay o'txonalarda o'tlarda kuyib, dog' bosdim. Ajdar bilan kurashgan paytingda sen undan osmonga gardlar chiqarib yuborasan. Bu yog'dan badaningga hamda samandar hamlalik, tosh qazuvchi qo'llaringga surkab olsang, ajdar bilan kurashayotgan vaqtingda bu yog' seni o'tdan omon saqlaydi. Ajdar sening qo'lingda azob bilan o'ladi.

Bu qiyinchilikdan senga esa juda ko'p xazinalar nasib bo'ladi. Bularning hisobi yulduzlardan ham ko'p bo'ladi. Bu, albatta, sening tortgan riyozatlaringning badali bo'ladi. U xazinadan allaqancha g'aroyibotlar ham topasan! Shu bilan birga Ahraman dev ham ko'p

¹ Ja m sh i d – qadim Eronning misik podshohlaridan birining nomi.

² S a m a n d a r – kalamushga o'xhash joni vor. Afsonaga ko'ra, u o'tda paydo bo'lib, o't ichida yashar emish.

musibatlar tortadi. Falak u devga motam tutayotgan vaqtida Sulaymon uzugi uning qo'lidan sening qo'lingga tushadi. Tilsimni qanday ochish to'g'risidagi gaplar, o'sha haqiqiy aziz so'zlar bir kumush taxta ustiga yozilgan bo'lib, u taxta devning bo'ynida osig'liq bo'ladi. Shu taxtadagi gaplarni o'qib, tilsimni ochishga borasan. U yerdan esa Jamshidning jomini topasan. U joming aylanasida yozuvlar bo'lib, bu yozuvlarni Iskandari Rumiya naqshlab ketgan. Sen bu yozilgan so'zlarning ma'nosini o'rganib, Suqrot hakim kim ekanini bilasan. Suqrotning ko'zguday porloq yuzini ko'rgach, u senga sen izlagan ko'zguning holidan xabar beradi. Ko'zguning sirlarini anglab olgandan so'ng unga boqish uchun yugurib qolasan. Ko'zguda esa umringda nimalar yuz berishini ko'rasan. Menga bu haqda bundan ortiqchasini so'zlashga, sirlar pardasini bundan ortiq ochishga ruxsat yo'q! — dedi-da, u haligi idishni tezlik bilan Farhodga topshirdi.

— Qani, vaqtini o'tkazmay ishga kirish, — deb u boriladigan yerning belgilarini bir-bir tushuntirdi. — Tez bo'l, o'sha tomonga bor. Umid qilamanki, ishlaring tezdan hal bo'ladi. Men senga bиро'ла «Yo'ling xayrli bo'lсин!» — deyman.

Shu xil gaplar bilan Farhodga bilmaganlarini o'rgatib, Suhaylo jonini Tangriga topshirdi. Bular ko'z yoshlarining suvi bilan uning tanini yuvib, o'sha yerning o'zida ko'mdilar. Hikmat ahllari bilan birgalikda har ikki baxтиyor ham yo'lga tushishdi.

Manzil-bamanzil cho'llarni bosib, haligi Suhaylo aytgan yerga yetdilar. Ular baxtlari yor bo'lib, shu yerga yetib keldilaru, lekin bundan u yog'i ajdaho joyi edi. Oqshomgacha tinchib, charchoqni bosdilar, tinchlikni g'animat bildilar. Kechaning ajdahosi tutun buruqsitib, olam fazosi tutunlar ichiga yashirindi. Quyosh xazinasi tuproqqa berkingach, bu buyuk vayronaning shifti qoraydi. Bu odamlar esa o'yin-kulgining kechalarni yorituvchi inju chirog'ini yoqib, ishrat piyolasini aylantira boshladilar.

Kel, ey soqiyl, ichish uchun shaylanaylik. Tiriklikning hatto qaro shomini ham g'animat bilaylik. Umр ajdahosi bizga qarab nafas urmasdan burun ishrat asosini tuzib, bir dam may ichmoq kerak.

XXII

Farhodning ajdahosimon otiga minib ajdaho o'ldirar qilichini yalang'ochlab, ajdaho vodysiga borgani, ajdahoni o'q iloni bilan toru mor qilgani. Hamda ajdaho g'orga yuzlangandek, ajdaho g'origa yuzlanib, Afridun xazinasini topgani va u xazinadan ajdahosimon qilich va kulcha urgan ilondek qalqonni qo'lga kiritib, xazinani otasi bilan tobelariga tortiq qilgani

Tong shamoli tunning qora tutunini surib tashlagach, tong xazinasidan quyidagi kumush taxtani olib chiqib osdi:

Kecha g'oridan quyosh ajdar og'zidan o'tlik alanga chiqqanday chiqdi. G'amgin Farhod ko'zidan umid yoshlarini to'kib, bu yosh suvi bilan o'zini cho'miltirib, tozalab, donishmand Suhaylo nimani o'rgatgan bo'lsa, o'shalarni tezlik bilan bajarishga kirishib ketdi. U tuproqqa yuzini qo'yib, yig'lab, Tangridan zafar tiladi. U otasining

ham oyog'iga bosh qo'yib, ko'zdan yoshini oqizib, duo qilishni so'radi. Otasi yoqasini yirtib yig'lar, butun atrofdagilar esa unga qo'shib qayg'urishar va yig'lashar edilar.

Farhod otasi bo'l mish shoh va butun qo'shinlar to'dasi bilan rozi-rizolik tilashib, yo'lga ravona bo'lar ekan, shoh ham, siphon ham fig'on tortib, samo bo'ylab g'avg'o soldilar. U xuddi yulduzlarning shohi singari osmonga o'xshagan, ajdaho suratli otga minib olgan edi. Uning egni yarog'-aslaha larga shunchalik ko'milib ketgan ediki, ularning yaraqlashi tufayli uni quyoshdan farqlash qiyin edi. U o'zining shu ahvolida Tangridan ko'mak istab, ajdaho tomoni otini jadallashtirdi.

Otasi o'g'lining bu xil ahvolini ko'rgach, uning orqasidan qo'shin tortib bora boshladi. Farhod ham otini u tomonga surib keta berdi. Oxiri ajdarning alomatlari ko'rina boshladi. Uning oldidan bir qurum bosgan dasht chiqib qoldi. Farhod esa o'zini tunda ketayotganday his etdi. U dashtning qoraligi ayriliq kunlariga o'xshar, etagi esa ajal oqshomi bilan ulanib ketgan edi. U yerning rangi ayriliq olamidan xabar berar, dasht ajdaho nafasidan qoraygan edi.

Farhodning oti chopib borar ekan, kulga bulg'angan, uning to'riq rangi qoraga aylangan edi. Shu payt bir sassiq shamol keldi. Bu shamolning hidi jannatni do'zaxga aylantirib yuborguday edi. Bir necha odam u hiddan o'zindan ketdi. Qo'shining ko'pi hushsiz bo'lib otidan yiqlib tushdi. Biroq Farhod boshiga ish tushgan bo'lgani uchun ko'ksini tik tutib, tishini tishiga qo'yib keta berdi.

Ajdahoning qorong'i g'ori ko'ringach, Farhod o'sha g'orga qarab bordi. Uning ketidan borgan odamlar ajdarning og'zidan chiqqan shamolga yetganlarida go'yo ularga ajalning o'qi tekkanday bo'ldi. Ajdar balo singari haybat bilan g'orning yumaloq gumbazi ichidan chiqib kela boshladi. Uning bezovtaligi do'zax shu'lasiga, buralib yurishi o'sha o'tning tutuniga o'xshar edi. Nafasidan parcha-parcha uchqunlar uchib chiqar, har bir alanga yolqini olamni o'rtagudek edi. Tutunday nafasi esa quyuq bulutga o'xshardi. Bundagi uchqunlarning har biri ofat va balo chaqinlarini eslatardi.

Ajdarning badanini alam va baloning tog'iga, og'zini esa shu tog'ning g'origa monand qilgulik edi. G'or ichidagi bu ajdar olov va buralib chiqayotgan tutunga o'xshar, tog' orasida buralib yotar edi. Uning vujudi uzundan-uzoq cho'zilgan, lekin sel kabi oromsiz edi. O'zi tog'day, boshi tog' tumshug'idayu, biroq tumshug'ining o'zi ham qoya toshday edi. Ikki ko'ziga qaralsa, xuddi nefstning o'tli bulog'iday ko'rinardi.

Burnining teshiklari vahshat tandiriga o'xshar, tandir ham emas, neft yonayotgan tandirning mo'risiga o'xshardi. Og'zidan chiqqan o't alangalari neft yoqqanlikdan nishona berib turardi. Osmon singari ulug' tanasi bir balo tog'iday katta bo'lib, uning qo'l-oyoqlarining o'zi ham bir ajdahoday edi.

Uning to'rt panjasasi ajalning besh qo'lidek, yetti osmonga shikast beradigandek edi. Har panjasining tirnog'i besh o'roq kabi, biroq bu o'roqlar o'tkirlikda olmos o'roqning o'zi bo'lib ketardi. A'zosining rangi kul rangida bo'lib, yo'lbars terisiday unda qora nuqtalar bor

edi. Har nafas dumini osmonga ko'tarib, o'sha dumini dashtga qattiq-qattiq urib turar edi. Uning quyrug'idan ko'tarilgan to'zon ko'm-ko'k osmonni surma rangdagi gard bilan xiralantirar edi.

Shunday ko'rinish bilan ajdar o'z g'oridan chiqdi. Uning tishi qon to'kuvchi, og'zi olov purkovchi edi. Shahzoda tomonga ko'zi tushishi bilan uning jahli chiqib, g'azabdan sabru qarori qolmadı. Falak ajdahosi joniga qasd qilganday, u Farhod tomonga yuzlanib kela boshladi. U og'zini baloning darvozasidek ochgan, og'zi esa do'zax olovxonasing mo'risiday edi. Avvalo o'z taomini yaxshilab pishirib olishni istaganday, birpas shahzodaga qarab o't sochib turdi. Bu xom luqmani pishirib bo'lgandan so'ng o'z nafsiga orom bermoqchi bo'ldi. Uning ishtahasi buni bir tuz totganday yutib, so'ng qo'shinni ovqat o'mida yeish edi.

Shahzodada esa ilgari bu holni o'rganib olgani uchun, ajdar o'tidan qo'rqish yo'q edi. Ajdarning o'ti unga ta'sir qilmagani uchun ajdarning battar jahli chiqib ketdi. U og'zini ochib Farhodni yutishga chog'landi. Shahzoda esa Tangrining nomini tez-tez tilga olib, osmon kamalagiga o'xshash yoyini vaqtini o'tkazmay qo'lga oldi va unga nayzaday to'g'ri va uchli o'qni joylab, ajdarning og'ziga shunday otdiki, hatto yulduzlar pahlavoni Mirrix qoyil qolib, uning qo'lini o'pdi. Ajdar buralib-buralib kelar edi. Uning har bir burmasi o'qqa bir nishona bo'ldi. Ajdar har qancha yirtqich bir mahluq bo'lsa ham, lekin shahzoda otgan o'qning iloni uni teshib o'tib ketdi. Bu o'q uning gavdasini qo'y ichagini kabob qilganday teshib o'tgan edi. Ajdar qornini to'ydirish uchun kabobga o't yoqqan edi, biroq shu o'tda kabob bo'ldi.

Ajdar bunday to'g'ri otilgan o'qdan yarador bo'ldi. Bir joyidangina emas, yuz joyidan yaralandi desa ham bo'lardi. Uning bundan ortiq qarshilik ko'rsatishga majoli qolmadı, oyog'i susayib, holi og'irlashdi.

Pahlavon shahzoda otini sakratib qilichini o'ynatib, ajdarga qarshi qora bulutdek yana bir og'ir hamla qildi. Uning qilich urishi bilan osmonning tog' ustiga chaqmoq urishi o'rtasida farq yo'q edi. U chaqmoq sifatli qilichining kuchini ko'rsatib, yana bir tig' urish bilan ajdarning ishini oxiriga yetkazdi.

Ajdarni yo'qlik g'origa kirgizib bo'lib, u yashagan g'orga o'zining ajdarga o'xshash otini surdi. Qo'rmasdan g'or ichiga kirgach, ko'ziga yozuvi bor taxta uehradi. Sayqallangan bu tosh taxta ustiga bu yerdagi xazinalarning qanday qilib yashiringani yozilgan edi:

«Ey dunyoga sho'rishu g'avg'o solgan odam! Tangri senga shuncha kuch, shuncha muvaffaqiyat berdi. Sen shunday bir ajdahoni o'ldirgan ekansan, bilki, uning g'orida yashirin xazina bor. Sen ajdahoning umr ipini uzgan ekansan, o'sha yashirin xazinalar endi sening xizmat haqing bo'lib qoladi. Bu g'or osmonday yumaloq. Agar sen uning markaz nuqtasini topib olsang, u yerga bir qora tosh ko'milgan. Uning og'irligi esa ming botmondan ham ko'p. Qilichingning uchi bilan atrofini ochib, qo'lingni solib uni joyidan ag'dar. Tosh bilan bog'liq shu qiyin ishlarni qilib bo'lganidan keyin, sen endi Tangrining kuch-qudratini kirib ko'r».

Shahzoda bu qutlug' yozuvni o'qib, yozilgan gaplarni bir-bir amalga oshira boshladi. Bu yozilgan gaplarning hammasiga amal qilib,

u yerdan shuncha xazina topdiki, buning haddu poyoni yo'q edi. Osmon xazinachisi buni idrok etishdan ojiz, bu xazinaning mingdan birini ham ko'zi ko'rmagan edi. Faridun¹ bu yerga shuncha ko'p xumlarni yashirib ketgan ekanki, uning har bir xumi osmonning xumicha kelar edi. U xumlarning ba'zisida oltin, kumush bo'lsa, ba'zilari qimmatbaho gavharlar bilan to'latilgan edi.

Bu xazinalarning to'rida baland bir ayvon bo'lib, bu ayvonning har burchagida ko'ringan o'rgimchak Zuhal yulduziga o'xshab ketardi. Bu ayvonning ichida yasatilgan bir taxt ham bo'lib, uning tepasida yuz xil narsalar yaltillab turar edi. Shularning ustida o'tkir bir qilich ham bor bo'lib, bu qilich keskirlilikda Zulfiqor qilichidan qolishmasdi. Uning yonida bir qalqon turar, bu qalqonning har qubbasi ko'k quyoshiday porloq edi. Shu joyda xat yozilgan bir varaq qog'oz ham bo'lib, uning mazmuni shunday edi:

«Kimning yuksak baxt-iqboli yor bo'lib, bu qalqon bilan qilich qo'liga tushsa, ularning birini beliga taqib, boshqa birisini bo'yniga ossa, u agar yuzta dev bilan olishganda ham ularning hammasining changini chiqarib yuboradi. O'z uzugiga yozdirganday Sulaymon podsho qalqonning qubbasiga ulug' ismlarni yozdirib qo'ygan. Bu qalqonning xosiyati shuki, agar yuz ming dev ming turli makr-hiyla ishlatganda ham, o'sha odam qo'rqlmay bu qalqonni tutsa, haligi ismlarning kuchi o'zini ko'rsatib, hammasining vujudi bordan yo'q bo'ladi, qora tuproq bilan barobar bo'ladi. Qilichda ham shunday ulug' ism ham bitilganki, shu ism tufayli uning o'tkirligi oshgan. Qilichning xosiyati shundaki, jangchi agar bu tig' bilan zarba ursa, agar zarba yegan kishining gunohi bo'lmasa, tig' unga kor qilmaydi. Biroq bu tig' yomon odamlarni, la'nati shaytonni, Ahraman kabi devlarni ayovsiz ikkiga bo'lib tashlaydi».

Bunday ikki tuhfani Farhod topgach, suyunib yaratganga sajda qildi. U tig' bilan qalqonni qo'lga olib o'pdi-da, qilichni beliga bog'lab, qalqonni bo'yniga osdi. Otini minib, ko'chkin selday yo'lga tushdi va o'z qo'shnlari hamda odamlarining oldiga keldi. Biroq u ajdar bilan kurashga kirishganda dunyoni qora to'zon bosib ketgan, qo'shining ko'pi esa o'zidan ketib qolgan edi. Hushi borlarning ko'zidan Farhod ham yo'qolgan edi. Farhod shuncha ofat va balolarning ichidan xuddi Iskandar zulmat ichidan chiqib kelganday chiqib keldi.

Xoqon bilan Mulkoro fig'on ustiga fig'on tortar, qo'shin esa Farhodga o'z jonini hadya etishga tayyor edilar. Farhod shunday bir balodan, xususan, shunday ajdahodan hech bir zarar ko'rmay, qutulgan edi. Hech kim u ajdarning o'ldirilganini bilmas, bu balodan endi asar ham qolmaganini sezmas edi.

Farhodning otasi ahvolni tushunib qolgach, unga jonini berguday bo'ldi. Qo'shindagi kishilar ham ahvolni sezib, unga madhu sanolar aytdilar, ko'z yoshi bilan duolar qildilar.

Tog'dan mushk isli shamol esa boshlab, u dunyoni anbar hidli changlardan xoli qildi. Quyosh ham chiqdi. Oraliq yop-yorug' bo'lib, ajdarning gavdasi ham ko'rindi. Bu yerning tog'i, vodiysi, hatto g'orning

¹ Qadim Eron afsonaviy shohlaridan bo'lib, u xazinasining boyligi bilan mashaur.

eshigi ham ko'zga tashlanib turar edi. Farhod bilan xoqon g'orning og'ziga qarab ot surdilar. Ajdarning qoni cho'lni bosib ketgan edi.

Farhod bebaho xazinani butunisicha xoqonga topshirdi va uni o'z odamlariga sovg'a qilib berishni so'radi. Haligi qilich bilan qalqondan iborat ikki tuhsa haqidagi gapni, har birida yozilgan xosiyatni esa otasiga so'zlab berdi.

Bu xazinalardan xoqon juda sevindi va aqlini ishlatib, hisoblab chiqib, bu xazinalarning o'zinikidan ortiq ekanini bildi. Ammo haligi aytib o'tilgan qilich bilan qalqondek boylik, ikki bo'linib yotgan ajdar esa uni hamma narsadan ham ortiq sevintirdi. Tortgan qiyinchiliklarini unutib, uning xursandchiligiga xursandchilik qo'shildi. Haligi ikki xazina esa hammasidan ham ko'zga alohida tashlanib turardi.

Qo'shinni bir etak tomonga surishdi. Chunki sahroni ajdar qoni qizil seldek bosgan edi. Qo'shin boshqa yerga shodu xurramlik bilan ko'chdi. Hamma ajdar tashvishidan qutulgan edi. Ajdarning qiynalib o'lishi, odamlarning esa qo'lga kiritilgan xazinalardan bahramand bo'lganliklari naqadar yaxshi! Ular ajdahodan qutulib, tinchlik xazinasi bilan xushhol bo'ldilar.

Quyoshning farhodi o'tkir nayzasini o'qtalib, qora tog' ajdarining qonini to'kmoqchi bo'lib qoldi. Qora tog' ajdarining shafaqdan iborat qoni ko'kni shunday egalladiki, go'yo yerdagi qonning aksi ko'kka tushganday edi. Bu yerdagi odamlar esa ayshu ishrat uyini tuzatib, kecha ishratgohida ichkilikka yo'l olgan edilar. Ko'k bo'stoni kabi bazm qurib, ajdar qoniday gulgun sharoblardan ichardilar.

Ey soqiyl, bir qadah may keltirib, menga qayg'udosh bo'!! Qayg'udoshgina emas, g'orda hamrohlik qil! Sharobning rangi ajdar qonidek qizil bo'lsin. Men agar ichishga boshlar ekanman, xazinalarni sochib yuborganim bo'lsin!

XXIII

Farhodning devbod (bo'ron)simon chopqir oti ustiga sakrab minib, Ahraman dev yashaydigan vahimali, balki kishini aqldan ozdiruvchi o'rmonga kirib, Ahraman manzilgacha surib yetgani va Rustam Mozandaron o'rmonida dev o'ldirgandek u o'rmon Ahramanini qatl etgani va Ahramansimon tulporini Ahraman qasriga surgani va Sulaymon uzugini barmog'iga taqqani va qaytib xoqon bilan yo'ldoshlarini boshlab u manzilga tushgani

Kechaning qora mushkiga dunyo oq kofur sepgach, Ahraman devning nafasidan jahonga nur sochildi. Tun devi kechaning holiga motam tutib, falak Sulaymoni o'zining porloq uzugini olamga ko'rsatdi.

Yana Farhod tezlik bilan o'z ishiga kirishib ketdi. Beliga jang tig'ini mahkam qilib bog'ladi. Qalqonini bo'yniga osib, jangga kerak bo'ladigan hamma asboblarni tuzatdi. O'zining dev gavdali otiga minib, u dev vodiysiga qadam qo'ydi.

Xoqon yana o'z qo'shinining gardini falakdan oshirib, ohini ko'kka yetkazib, Ahraman xavfidan jon hovuchlab, jonidan to'ygan holda, istar-istamas Farhodning orqasidan yurdi. Qo'shini ham uning orqasidan borar edi. Farhod qo'shinden ancha oldinda, borgan sari ichkariroqqa qadam tashlar edi. Qo'shinga esa uning qorasi ko'rinar-ko'rinnmas darajada bo'lib, o'ttalarida yarim yog'ochlik masofa bor edi.

Farhod shu xilda jadallik bilan yo'lni bosib o'tib, nafas-banafas cho'ldan o'tib ketar edi. Birdaniga oldida bir o'rmon paydo bo'ldi. Uni qanday vasf etish uchun aql o'ylanib qoladi. Bu aslida o'rmon emas, Ahramanning bog'u bo'stoni bo'lib, uning na boshi bor edi, na oxiri. Daraxtlarning ostida ko'm-ko'k maysalar ko'rinar, biroq bu maysalar ko'k sabzasidan ham yuqoriga bosh urib turardi. Qaysi tomonga qaramang, yuz minglab eski daraxtlar, har bittasining boshi falakdan baland. Har daraxtning tanasida bir mahobat bo'lib, yaproqlarida esa taajjub bir holat bor edi.

Bu yerning tog'i boshdan-oyoq devlar makoni bo'lib, tinmay dahshatli shamol esib turardi. Bunda har yaproq vasvasa ko'zgusi bo'lib ko'rinar, aql uning oldida o'zini bir tekis tuta olmas edi. Undagi jonivorlar boshdan-oyoq devlardan iborat bo'lib, ular har xil qiyofada, turlicha nayranglarni ko'rsatar edilar. Har ariqda oqqan suvning ovozi esa, yuzlarcha dev va shaytonlarning o'zaro mojarosini ayon qildi. Bunda vahimalarning ko'pligi shu qadarki, ariqda yotgan har bir toshni kesilgan bir bosh deb o'ylash mumkin. Suv ustidagi har bir ko'pik nayrangboz osmon gumbazi kabi aql uyiga zid bir narsadir.

Suvining mavji savdoyilikka xos chiziqlar bo'lib, kishining aqli ustiga chiziqlar chizib tashlaydi. Ko'm-ko'k shoxlardan osilib turgan barglari muqaddas so'zlar yozilgan tumorlarga o'xshaydi. Agar u tarafga oddiy odamning yo'li tushib qolsa, qo'liga sarson-sargashtalikning qog'ozи tutqizildi degan gap.

Ichi kuyib, kavagi ochilib qolgan daraxtlar xuddi devu shaytonlarning uyasiga o'xhab ko'rinaridi. Bu devlar makoni aqlning boshini aylantiradigan darajada bo'lib, undagi har bir quruq shoxni devning shoxi desa bo'lardi. U yerdan qochib qutulish yo'llini tuproq ko'mib yuborgan, har tomonda bir so'qmoqlargina ko'rinar edi. Biroq shunisi ham qiziqki, har qanday ziyrak aql ham har tomonga ketgan yo'llar ichida o'z yo'llini yo'qotishi turgan gap edi.

Bu yerning vahshiylari devu shaytonlarning o'zi bo'lib, ularning qichqirish va bo'kirishdan maqsadi aldash va fitnagarlik edi. Bu joyning chiyabo'risi qayg'uli fig'on tortib, bu yerga kelgan odamning holiga go'yo uh tortganday bo'ladi. Bu yerning tikanlari etagingdan tortib, xuddi u yerga borma deyayotganday. Daraxtlarining har bir shoxi adabsizlik ko'rsatib, dev shox urganday sallani ilib qoladi.

Qushlari bu yerga kelgan kishining ahvoliga motam tutgandek, g'amlili va dardli kuylarni kuylashadi. Bulutlari bu yerga kirib qolgan kishining holiga zor-zor yig'lab durlar sochishsa, shamollari har tomonga shovqin-suron ko'tarib, go'yo katta bir dev na'ra tortgandek, ovoz chiqarib turadilar. Bunda o'sayotgan har bir ko'katning uchini o'tkir bir nishtar, nishtar ham emas, qon to'kuvchi bir xanjar desa

bo'ladi. Qaysi tomonga shamol yursa, daraxtlarning shoxlari titrashadi. Bu bilan u inson zotiga: «Ey sho'rlik, bu tomon kirma!» deb ishorat qilganday bo'ladi. Chinorlar esa panjalarini tebratib:

— Ey bu yerga kirib qolgan odam! Xudo haqqi, orqangga qayt! — deganday bo'ladir.

Biroq Farhod Tangriga tavakkal qilib, o'rmon ichida to'xtamay ot surib borardi. U o'zining parishon fikrlari bilan bo'lib yo'rtib borarkan, o'rmonning ichida keng bir fazoga duch keldi. Bu ochiq yerning boshdan-oxiriga qadar ko'kat va qizil gul ekilgan edi. Lekin bu maydondagi ko'kat va gullarning hammasi ranju alamning gul va ko'ktatlari edi.

Farhod otini o'sha tomonga surishni o'ylab turgan edi, oldinda baland bir qasr ko'rinish qoldi. U devu parilarni ham yaratgan Tangrini yod qilib, devsifat otini o'sha qasrga qarab surdi. Qotil dev oyoq tovushini eshitib, nima ahvol ekanini bilish uchun qasrdan boshini chiqardi. Qarasaki, bir otliq uzoqdan parvosiz uning qasri tomon kelmoqda. Uning ko'rinishidan oq tezfahmligi, gavdasidanoq devlarni ham o'ldirishga qodir ekani bilinib turardi.

Ahraman bu baxt yulduzini ko'rib, momaqaldiroqday gurillab, qah-qah urib kulib yubordi. U o'z qasridan qahr-g'azab buluti kabi chiqib kela boshladi. Uning boshidan-oxirigacha zahar ekani ko'rinish turardi. Uning qaltirab turgan jismidan butun olamga qiyomat o'ti va do'zax uchqunlari sochilayotganday edi. Uning mag'rur qadam bosishidan zamon bo'stoni titrar, qichqirishidan esa osmon ayvoni darz ketar edi. Badanidagi har bir mo'yi misoli bir o'q, o'q ham emas, ajdarga o'xshash bir ilon edi. Uning jismidan hiylayu nayrang qatra-qatra tomib turar, shu har bir qatrani makkor falak asta-sekin tarbiyalab, undan yana bir dev yaratar edi. Yuzining qoraligi malolat shomiga, bo'yining uzunligi bo'lsa qiyomat kuniga o'xshardi.

Uning qo'lida bir ustun, ustun emas, balki chinor bo'lib, to'g'rilik va tekislikda minoraday edi. Uning uchiga tog'ning bir parchasini bog'lab olgan, minora esa unga dasta bo'lgandek edi. Shu darajada katta gurzini u yelkasiga ko'tarib olgan, agar bu gurzi Elbrus tog'iga tegsa, uni tuproqqa aylantirgudek edi. U shahzodaga qarab xuddi tik o'sgan gulsafsarga tomon shamol esgandek yura boshladi.

Dev unga qarab:

— Ey g'aflatda qolgan odamzod! Manglayingga charx qora kunlarni bitgan ko'rindi. Bu sen ko'rib turgan o'rmonda qo'rquvdan yo'lbars o'tsa panjasini, sher o'tsa changalini changallab o'tadi. Farishta o'tsa uning hayot sham'i o'chib, burgut uchsa qanoti kuyadi. Bu kelishdan sening xayoling nimayu, qoningga qanday bo'limgur fikrlar kirib qolgan? — dedi.

Shu xildagi ko'p qo'rqinchli do'qlarni qilib, u shahzodaning boshiga bir gurzi tushirdi. Shahzoda boshiga qalqonni tutib, qilich bilan gurzining dastasini chopib tashladi. Gurzining dastasi sinib, unga boylangan tosh devning boshiga shunday tushdiki, boshi yorilib ketdi.

Buni ko'rgan Ahraman o't bo'lib yonib, boshini ushlaganicha qasriga kirib ketdi va u yerdan avvalgidan ham kattaroq bir gurzini

ko'tarib chiqdi. Qahru g'azabi esa burungidan ham oshib-toshib ketgan edi. U gurzini havoga ko'tarib, shahzodaning boshiga bir tushirmoqchi bo'ldi, u tushirib ulgurmasdan shahzoda chaqqonlik bilan bu gurzining ham dastasiga qilich urib sindirdi. Shahzodaning bu ishiga devlarni band qiluvchi osmon ham ofarin aytди.

Ahramanning bir necha hujumini shu xilda qaytara bergach, dev g'azab aralash nihoyatda achchig'lanib ketdi. U endi bir na'ra tortib, tog'ning qora bulutiday toqqa qarab yo'l oldi. Tog'ning toshlarini tamom oldiga to'plab olib, havoda shamolday g'izillatib, Farhodni toshbo'ron qilishga kirishdi. Toshlar ko'klam yomg'iriday yog'ilardi.

Bu ahvolni ko'rib Farhod qalqoniga kirdi. Qalqonga emas, yo'q u mustahkam tosh qo'rg'onga kirib yashiringanday bo'ldi. Shahzoda qilich va qalqoniga yozilgan buyuk nomlarni dev tomon yuzlantirgandan keyin, bu devga ta'sir etib, uning qo'lidan ham, jismidan ham kuch-quvvat keta boshladи. U birdan tog'dan dumalab yerga tushdi va toshlar ostida qolib o'lishiga yaqinlashdi. U Farhodni toshbo'ron qilmoqchi edi, oxirida naq o'zi toshbo'ron bo'ldi.

Farhod u toshotarni ko'rib, toshotarni emas, kimsan Ahraman devni ko'rib, oldida uning xor-zor bo'lib yotganiga, oyoq-qo'li butunlay ishdan chiqqaniga nazar tashlab, uning boshiga devsifat otini sakratib bordi. Beliga osgan qilichini sug'urib, xuddi chaqinday tig' tortdi-da, bir zarb bilan uning ishini tugalladi.

So'ng pahlavon Rustam kabi, otini eshikka bog'lab, devning qasriga qarab yurdi. Qo'lida devning boshini uzgan, qon to'kuvchi qilichini ushlab, qasr ichiga shaxdam qadamlar bilan kirib bordi. Qasr bamisolи jahon ichida yana bir jahondek keng edi. Qaysi tomonga qaramang, olam-jahon qimmatbahо ashyolar yotardi. Har tomonga sanoqsiz eshiklar qurilgan bo'lib, u eshiklarga temir qulflar uringan, devorday mahkam edi. Har qaysi eshikka esa bu uyda qanday ochiq yoki ko'milgan xazina borligi yozib qo'yilgan edi.

Shahzoda bu xatlarni tez-tez o'qib o'tar ekan, yana bir katta eshikka kelib qoldi va rangi o'chib ketdi. Eshik o'zi oltindan yasalgan bo'lib, gavharlar bilan bezatilgan, chetlariga esa, hayhot, quyidagi so'zlar yozib qo'yilgan edi:

«Bu uyning qulfi osonlik bilan ochilmaydi. Uni ochishdan ko'ra o'rqiб ochmagan avlo».

Bu gap uning ko'nglidan hushini yo'qotdi. Devni o'ldirish qo'lidan kelgan, lekin savdoyi mijoz shahzoda tezlik bilan uyning bezakli qulfiga musht urib, eshikni sindirdi va uyning ichiga kirdi. Uyning ichi ginasiz kishining ko'ngli kabi mislsiz darajada top-toza bo'lib, bu xil uyni hech kim ko'rmagan edi. Har tomonga tez-tez nazar solib, yuqorida osig'lik bir yoqut qandilni ko'rdi. U qandil Mushtariy yulduziday yorug' nur sochib, uyni esa Quyosh sham iday yoritib turardi. Qandilni darhol joyidan pastga tushirib, ichini ochdi va shu yerga berkitilgan Sulaymon uzugini topib oldi. Biroq qandilda quyidagi so'zlar yozilgan edi:

«Kimgaki bu uzuk tuyassar bo'lsa, o'sha uzukda yozilgan ismlarni o'qigan odam Iskandari Rumiying tilsimlarini ochadi. Bu uzukdagи ismlar o'qilganda yo'qlikdan ovoz kelib, tilsimning mushkullaridan uni xabardor qiladi».

Shahzoda uzukni o'pib, ko'ziga surtdi. Ko'nglida esa Tangriga madhu sanolar o'qidi. Tangriga minnatdorchilik bildirish shartlarini joyiga qo'yib bo'lgach, u qasrdan tashqariga chiqdi va o'z odamlari oldiga qarab yo'l oldi.

Otini o'rmondan choptirib chiqqanda shahzoda qo'shinni juda ajoyib holatda ko'rdi. Ularning hammalari Ahramanning vahimasidan terak daraxtidek titrab turardilar. Shahzoda ko'zlariga ko'ringach, hammalari yana o'zlariga keldilar.

Chin Xoqoni Farhodni shod-xurram holda ko'rib, o'zi ham Farhoddek xursand bo'lib ketdi. Zamon bo'ylab o'ziga tengi bo'lмаган Farhod qo'shinni boshlab yo'lga tushdi. Ahraman o'rmonidan o'tdilar. Xalq Ahramanni o'ylab qo'rqishdan ozod bo'ldi. Farhod yana o'sha ko'kalamzor, dilkash joy – Eram bog'iday jon bag'ishlovchi maydonga yetib kelib, qasr atrofiga o'z qo'shinini tushirdi. Qasrning eshigini ochib, otasi bilan muhtaram vazir – uchovlari qasr ichiga qadam qo'ydilar.

Farhod uzuk bilan bog'liq gaplarni ularga tushuntirib, xazinalarni esa otasi bilan vazirga topshirdi. Ularga yana xursandlik yuz ko'rsatib, maqsad amalga oshayotgani tufayli may ichishga mayl bildirdilar. Oldingi oqshomda tuzilgani kabi shohona bazm qurib, ular aysh-ishratga o'ltirdilar.

Osmon Rustami o'zining Quyoshdan bo'lgan qilichini olib, zamon oq devining bo'yinini chopdi. Uni og'ir ahvolda halok etdi. Dev tortgan ohning tutuni esa dunyoni qop-qorong'i qilib yubordi.

Ularning esa ayshu ishratlari davom etar, gul yuzli soqiylar o'rtada jilvagar edi. Ahramanning boshiga o'xshash qadahlarni labigacha to'ldirib, bir-birlariga sharob tutardilar.

Kel, ey soqiylar, menga Ahraman boshidan piyola yasab, may uzat. U may bila mast bo'lgan mening ruhim bir nafasga bo'lsa ham nafsim devini ixtiyorimga kirtsin.

XXIV

Farhodning Sugrot tog'i tilsimini ochishga bel bog'lab yo'lga tushib, obihayot chashmasidek buloq atrofidagi yashil maysazorda Xizr mulogotidan bahramand bo'lgani. Xizr unga yo'l Xizri bo'lib g'am zulmatistonidan chiqarib, tiriklik suvidek ta'limlar bilan yangidan hayot bergani va g'am tilsimi uning ko'nglidan ochilganidek, uning tilsimi g'amidan ko'ngli ochilgani. Xizrnning jismi tilsimida ravshan ko'nglidek tilsim jismida jahonnamo jom topgani va u jomga Xizr suvi – obihayotdekk may solib Iskandar yodi bilan ichgani

Qorong'ilik qo'shinining bayrog'i oyoqosti bo'lib, quyosh Iskandari yuz ko'rsatdi. Ko'k gumbazining tilsimi xuddi Iskandar tilsimi kabi bezaldi. Farhod yana jang libosini kiydi. Muddaolari boshida yangildi. O'zini tuproqlarga otib, xafa bir holda otasining oyog'ini o'pdi, undan duo qilishni so'radi.

So'ngra u o'rnidan turib, dunyoni aylanib chiqishga qodir otiga epchillik bilan mindi. Uzukdagisi duolarni bexudlik bilan o'qib, yana

harbiy safarga ravona bo'ldi. Uning oldidan osmonday keng bir yaylov chiqib qoldi. Unda quyoshday bir buloqdan suv chiqib turardi. Tiniq suvi obihayot bulog'inikiday, undan tomgan har bir qatra kishining joniday edi. U buloqning qirg'og'idagi daraxtlar ko'kka bosh urib turar, go'yo bu buloq hayot suviyu daraxt Xizr payg'ambar edi.

Farhod bu yerga yetib kelib juda quvondi. Otini o'sha daraxtg'a mahkam bog'lab, o'sha suvda cho'mildi. Bu bilan u o'zidagi g'am-tashvish kirlarini yuvib, ko'ngli ochildi. Tangriga yalinib-yolborib, maqsadlarining tezroq hal bo'lishini so'rab sajda qildi.

Sajdadon bosh ko'targanda, bosh tomonida farishtaday nuroniy, yashil kiyimli bir kishini ko'rdi. U cholni ko'rish bilan kayfiyati allanechuk bo'lib ketdi. Biroq chol lutf va shafsat ko'rsatib, shunday dedi:

— Ey farzandim, g'amlarni unut. Bu ishni sen ixtiyor qilgan ekansan, ko'zlagan maqsadingga yet. Meni sen Xizr deb bil. Shuning uchun yo'lingni tutdim. Men senga bu yo'lida qo'lingdan tutib, yordam bermoqchiman. Iskandar bilan men ikkalamiz tiriklik suvini qidirib, zulmatga, mehnat-mashaqqatlarga yo'liqqa edik. Bu suvni istab u hamma tomonga bordi. Lekin u topolmagan suvni men topib, undan qondim. Iskandar jonini qiyab, labi qovjirab, tashnaligicha qaytdi. Mening esa jonim o'sha suvdan rohat topdi. Uning qilmoqchi bo'lgan ishlariga falak hasad bilan band soldi. Zulmatdan chiqqach, u dunyoda birinchi bo'lib rasadxona qurdi. Uning ishi doim yulduzlarni tekshirish bo'ldi. Mening ishim esa u tukkan tugunlarni yechish edi. U yasagan bu tilsimni ochishdan ham faqat men odamlarga ko'maklasha olaman. Iskandarning tilsimidan bandga tushib yotgan bu vodiyya men senga yo'l boshlovchi bo'lamon. Bu yerdan sen xotirjam bo'lib yo'lga tushasan. Sanab bir necha qadam tashlaganingdan keyin oldingda ko'kday ulug' bir tilsim ko'rindi. Uning devorlari osmonga tutashib ketgan bo'ladi. O'sha yerdan u yog'i yana o'n ikki ming qadam bo'lib, har qadamda yuz xil nadomatlarga duch kelasan. Yo'li pastlik, balandliklardan iborat, toshlari esa qattiq, oyog'ini ko'tarib yana qo'yaman degan kishi pastga qarab dumalab ketishi hech gap emas. Yo'l bitta so'qmoqdangina iborat bo'lib, har ikki tomoni tosh, biroq u yerdagi har tosh xanjarday o'tkir. U tomonga borayotgan kishi qancha yo'l bossa ham, lekin oyog'i yo'lidan sal toyilib ketsa, haligi toshlar uning oyog'ini yorib yuboradi. Bu buloq ustida u o'zini g'amgin holda ko'radi. Agar hech narsaga chalg'imay bir tekis yurib boraversa, o'n bir ming qadamdan so'ng yo'lida toshdan qilingan bir teshikka yo'liqadi. Eshik oldida bir erkak sher zanjirlangan bo'ladi. U odamni yutib yuborguday bo'lib og'zini ochadi. Og'zini esa kengligidan darvozami deb o'ylaysan. Agar yo'lovchining baxti kelib, o'sha arslondan eson-omon o'ta olsa, qo'rg'on eshigigacha yana ming qadam yo'l qoladi. Shundan so'ng yana to'qqiz yuz qadam to'g'riga yursa yo'l ustida bir yassi toshga duch keladi. Yo'lovchi shu yerga yetib kelgandan keyin o'sha yassi toshni qattiq temirdan qilingan bir haykal yaqqol ko'zga tashlanadi. Haykal odamga o'xhash bo'lib, qo'lida temirdan kamalagi bo'ladi. U o'z kamalagiga har qanday qattiq toshni

ham teshib o'tadigan bir o'qni qo'yib turgandek ko'rindi. Biroq u haykal boshdan-oyoq olovdek yonib turgan temir sovtlarga o'ralgan bo'ladi. Uning ko'ksida esa yorug'ligi Quyosh ko'zgusiday porloq bir oyna osig'liq turadi. Yo'lovchi yuz qadam beridan turib o'q otib, xuddi o'sha oynaga tegizsa, shu paytning o'zida haligi haykal yerga yiqiladi. Faqat uning o'zi emas, qal'a ustidagi yuzta sovut kiygan haykallar ham ag'dariladi. Shunda o'ram-o'ram tilsim birma-bir ochilib, kishi unga hech qo'rmasdan kira oladi. Lekin o'q otgan chog'da kishi baxti kelishmay, ko'zguning mo'jalini ololmasa, haligi yuzta haykalning qo'lidagi o'q to'rg'ay o'zidan pat chiqargandek birdan bo'shaladi. U kishining badani esa tiriklik bulbuli uchib ketgan qafasday bo'shab qoladi. Sen bu ishlarni boshlar ekansan, men aytgan gaplarni ko'nglingga tugib ol. Agar u yerga ketayotganda oyog'im toymasin desang, yurishda qadamni sanab bos. Ulug'larning nomini tilingdan qo'yma. O'sha ismlarni o'qimasdan qadam bosma. Agar sher nafasidan ajdahodek o't sochib, og'zini ochib, senga hamla qilsa, darrov uzukni uning og'ziga ot. Shunday qilsang, u darhol daf' bo'ladi. Uzukni olib, men belgisini aytgan toshgacha yurib bor. Tosh ustiga chiqib, eshikni ochishga harakat qilib ko'r. O'q va yoyingga qo'l urib, o'q otishga kirishganingda ham, albatta, o'sha ulug' ismlarni tilingdan qo'yma. Endi qo'rkmay yo'lga tushaver.

Xizr bu ishlar yuzasidan shahzodaga shu xilda ta'lim berdi. Farhod uning oyog'ini o'pib, yo'lga chiqdi. Hamma ishni u berilgan ta'lim bo'yicha qilardi. Darvozadagi sherning oldiga keldi. Uning og'ziga uzukni tashlagan edi – yo'qoldi. Uzukni yana qo'liga olib, tosh ustiga borguncha qadamini sanab ketaverdi. Tosh ustiga chiqib, oyog'i bilan qattiq tepgan edi, qal'a ichidan bir ovoz chiqdi. Ovoz takror-takror bo'lib, juda beo'xshov edi. Lekin darvoza oldinroq ochilib qoldi. Eshik ochilishi bilan haligi ovoz ham yo'qoldi. Shundan keyin haligi sovut kiygan haykal kamoniga o'q tortib chiqib keldi. Buning ustiga qal'a tepasidagi yuzta haykal ham chiqdi. Hammalari sovut kiygan, qo'llarida o'q va yoy edi. Ularning bari Farhod yuz ko'rsatgan tarafga o'qlarini to'g'rilaq turar edilar.

Farhod bittagina joniga tikilgan yuzta balo o'qini ko'rdi. Ko'pgina qiyinchiliklarni bosib o'tgan shahzoda hech qo'rkmay, bamaylixotir o'q-yoyini qo'liga oldi. Kamonini tortib, o'qni joylab, oynaga qarab shunday o'q uzdiki, bu o'q mahbuba g'amza qilib turib, oshiq ko'ksiga kiprigini o'q qilib otib, dog' qo'yaniga o'xshardi. Chaqmoq nusxasidagi bu o'q borib tegishi bilan o'q otuvchi temir haykal yiqilib tushdi. Bu yiqilgach, qal'a ustida kamon tortib turgan boshqa yuzta haykal ham yer bilan barobar bo'ldi. Ularning hammasi haligi o'q otuvchi bilan hamkoru hamdast edilar.

Farhod bu xil ahvolni ko'rgach, bu g'aroyibotlar uning tilini soqov qilib qo'ygan edi. U Tangrining madhiga til ochar ekan, boshqa so'zlarni aytishga uning tili lol edi. Hisobsiz bezovtalikka sababchi bo'lgan darvoza tomon u qadam qo'yib bora boshladi. Darvozaning yo'lini har qanday xavf-xatardan xoli ko'rib, u qal'aning ichiga kirdi. U yerda haddan ortiq, ko'p boyliklarni, har tarafga Qorun xazinasiday to'plab qo'yilgan oltin va kumushlarni ko'rdi. Shuncha

boyliklarni Iskandar kun chiqardan kun botargacha yurib qancha mashaqqatlar bilan dunyoni olib topgan va bu osmonga o'xshash qal'ani tilsim qilib, shu qal'aning ichiga ularni yashirib ketgan edi.

Qal'aning markazida bir imorat qurilgan bo'lib, yuz ming ibora ham uning ta'rifiga ojizlik qilardi. U imorat har tomoniga quyoshday nur sochib turar, o'zi kichikkina bo'lsa ham. Iekin foydasi ko'p edi.

Farhod eshikni ochib, ichkariga qadam qo'ydi. U uyning toqida porlab turgan bir jom ko'rindi. Porloqlikda u quyosh kabi, quyosh ham emas, podshoh Jamshidning jomi singari edi. U jahonning markazida quyoshday porlab, dunyoni ko'rsatuvchi oyna singari edi. Bu oynada ham yuz berib turgan ishlar, dunyoning ahvoli yaqqol ko'riniib turardi. Jomning tashqi tomonida yer yuzining markazi, ichki tomonida esa to'qqiz osmon aylanasi jilva etardi. Uning tashqi tomoni yetuk kishining qalbiga, ichi esa qalbi pok kishining yuragiga o'xhab ko'rindari.

Ko'p mashaqqatlarni chekkan Farhod bularni topish bilan juda ham sevinib ketdi. U shohona jom va xazinalarni o'z o'mniga qo'yib, orqasiga qaytdi. U katta buloq boshiga kelib otiga mindi va otini xoqon tomon dadil yo'naltirdi. Ularning oldiga borib, Xoqonni va uning hamma odamlarini xursand etdi. Ularning barchasini yuz ming qayg'u-tashvishlardan ozod qildi.

Endi Farhod butun qo'shinga o'zi rahbarlik qilib, qo'shin uning ketidan izma-iz yurib o'sha tomon yo'lga tushishdi. Ular Xizr Farhodga ta'lim bergan buloq boshiga borishdi. Shu yerda Farhod o'z odamlarini va qo'shinni tushirdi. U yog'iga vazir bilan shohnigina boshlab ketdi. Oldin darvozadagi sher yoniga, so'ng osmono'par qal'a yoniga borib tomosha qildilar. Qal'a ichida turli-tuman ochiq xazinalar bilan bir qatorda ayrim maxfiy xazinalar ham bor edi. Ularning hammasini xoqonga tuhfa qildi. Shu jumladan, dunyoni ko'rsatib turadigan jomni ham.

Pok Tangriga yuz xil shukrlar bildirib, u yerdan shod-xurram bo'lib o'z manzillariga qaytdilar. Ko'kda kunduz qal'asining tilsimlarini buzgan oy farhodi o'z jismini ko'rsatdi. Quyosh Iskandar kabi qorong'iliklarga kirdi. Jamshid jomi esa tilsimlar ichiga yashiringandek bo'ldi. Ular yana ishrat asbobini hozirlab, Jamshid jomida to'la-to'kis toza sharoblarni icha boshladilar. Ular goh Iskandar to'g'risida qo'shiq aytsalar, goh Jamshid haqida afsonalar so'ylar edilar.

Ey soqiy, sen ham ishrat joyini tayyorlab, menga Jamshid jomida sharob uzat. Iskandar ko'zgusini ochayin-da, Jamshidning jomini tomosha qilayin.

XXV

Farhodning Iskandar tilsimini ochib, xoqon va Mulkoro bilan Sugrot tog'iga otlanmog'i va u tog'ning yuksaklikda falakdan boshi yuqori ekanligi sarguzashitini aytmoq, qorong'i g'orlarning har biri hijron tunidan qora ko'rsatganidan afsona demoq va Farhod jahonnamo jomda yetti iqlim mamlakatlarini taqsimlab, Sugrot g'orini topganidan yo'l ko'rguzmoq. Ularga Sugrot gavhari tog' konida yarqirab tilsim

mushkilini «kon boyligi kondan» deganlaridek, ravshan qilmog'i va u adam gavhari koniga kirib bu zarshunoslar maqsadi gavharini go'nga kiritib qaytmoqlari hodisalarining aytilmog'i

Sahar suqroti – quyosh tog'ning tepasidan joy olar ekan, uning yuzidan tarqalgan nurlar butun olamni yoritdi. Uning asbobi osmon varaqlaridan, usturlobi¹ quyosh chambaridandir.

Farhod yana ishda o'z qobiliyatini namoyish qilish uchun otiga minib, yo'lga tushdi. Suqrotning g'ori joylashgan tog' tomon yuzlanib, u to'xtovsiz yurardi. xoqon bilan hunarmand vazir ham uning orqasidan ot qo'yib borardilar. Qo'shinni chashma boshidan ko'chirishmadi. Hamma xalqni safarga chorlash uchun nog'ora ham chalinmadni. Eng yaqin xodimlardan ikki mingtasigina tanlandi. Ular bevosita podshoh huzurida xizmat qilib borishlari kerak edi.

Ular hammasi Farhod orqasidan ot surib borar ekanlar, biyobondan o'tgandan keyin unga yetib oldilar. Bu odamlar to'dato'da bo'lib, Farhod bilan hamkorlikda vodiyni kesib o'ta boshladilar. Mo'ljallangan Suqrot hakimning xilvatxonasi – tog'ning etagiga yetishgach, qarasalar, oldilarida juda baland bir tog' turibdi. U tog'ning etagida yer yuzi naq bir uyum tuproqning o'zi edi.

Bu tog'ning cho'qqisi Zuhal yulduzining boshiga borib tekkan, uning toshlari falak jomini sindirgan, unda o'sayotgan daraxtlarning soyasida osmon qasri past edi. Hatto sidraning² shoxlari ham bu daraxtlarning bitta shoxiga arzimasdi. Falakning tig'i uning badaniga egov singari urilgan, uni egovlab, tepasini tuyaning o'rakchiga o'xshatib qo'ygan edi. Shuning uchun bu tog' ham osmonga nisbatan egov bo'lib, falak tuyasida ham o'rakch yasashga intillardi. Oyning oppoq suyagi uning egovidan tarashlanib, suyak tebranardiyu egov orom olardi. U tog'ning boshida ko'ringan qorlarni egovlangan fil tishining maydalari desa bo'lardi. U tog'ning takasi esa salkam kiyik bo'lib, yozdag'i qoplanning soyasini eslatardi.

Tog'ning ichidan yuz minglab buloqlar oqib turardi. U buloqlarning har biri porloq quyoshday edi. Unda yuz ming foydali ko'katlar o'sib yotgan bo'lib, har bittasi behisob kasalliklarni daf' eta olar edi.

Bu tog'ning buyukligi to'qqiz osmoncha bo'lib, etagining doirasi kenglikda ikki jahoncha edi. Uning atrofida sonsiz-sanoqsiz g'orlar va chuqurliklar bo'lib, ularni o'rganib bilishga aql va his yordam bera olmasdi. Bundagi har bir g'orning ichiga kelganda, ularning boshi, oyog'i yo'q bo'lib, na uchi ko'rindardi, na nihoyasi. Ularning har birining ichi shunchalik qorong'i ediki, yorug' quyosh sham'ini olib kirilsa, uni xiralashtirardi. Bordi-yu, porlab turgan to'lin oy bu g'or ichiga kirsa, qorong'ulikdan kuygan bir patirga, oddiy qurum doirasiga aylanib qolardi.

Bu vodiya yuzlab odamlarni oqizib ketadigan daryolar oqardi. Tog'lar ichida esa yuz minglab odam yutadigan ajdarlar yashardi.

¹ Usturlob – sharq astronomiyasida quyosh va yulduzlarning yuksakligini o'lchaydigan asbob.

² Sidra – yettinchi osmondag'i afsonaviy daraxt.

Shoh va shahzoda bu toqqa kelib, ushbu ahvolni, shunday bir manzarani ko'rар ekanlar, xususan, xoqon hayratga cho'mib, lol va ojiz bo'lib qoldi. U umrida bunday joylarni hech qachon ko'rmagan edi. Bu ahvolda Farhod uni yupatib, shohga va uning odamlariga mehribonliklar ko'rsatdi.

— Darhol jomi Jamshidni keltiring. Xalq ko'nglidagi bu alamni o'shagina ko'taradi, — dedi u.

Boshlangan mushkul ishlarni oxiriga yetkazish uchun tezlik bilan borib, jomni keltirishdi. Ishlarning yo'li ochilib ketishi uchun Farhod unga qaragan edi, butun dunyoning aksi unda ko'rina boshladи. O'tkir ko'zi bilan qaysi bir tarafga qarasa, unda bir iqlim jilva bilan ko'rinar edi. Farhod oldin dunyodagi mamlakatlarni bo'lib-bo'lib chiqib, so'ng yetti iqlimni bir-biridan ajratdi. Boshqa mamlakatlarning jilvasidan ko'z yumib, o'sha jomdan Yunon o'kasini qidirib topdi. Bu o'lkaning har tomoniga nazar tashlab, odamlarini bundan xabardor qildi. U yerdan nihoyat o'zları turgan tog ni ham aniqladi. Farhod tog'ning joylanishini hisoblab chiqib, so'ng tog'ning ichidagi g'orlarning ichini tekshira boshladи.

Farhod qidiraverib u yerdan nihoyat Suqrot hakimning oromgohi bo'lган g'orni topdi. Oshiq yorning oldiga olib boradigan yo'lни qanday qiyinalib topsa, Farhod ham ko'п fikrlashlar bilan Suqrot g'orining og'zini topdi. Farhod o'zida dunyoni ko'rsatuvchi haligi jomni oldindа mash'alni ko'targандай olib yurishni buyurdi. Jomni ko'targan kishi uni yo'lga tutib, qorong'i kechani kunduzday yoritib yubordi. U jomning nuri xuddi kechasi osmonda suzgan oyning nuriday hammayoqqa tushar edi. Iskandar qorong'ilik ichida yurganday, ular yuzlarcha ofatu balo ichida ot surib borar edilar.

Xizr aytgan yo'lning nishonasi ko'rindi. Nogahon tiriklik suvi topilganday bo'lди. Shu yerdan turib yakka-yagona Suqrot yashiringan g'orning belgisini ko'rish mumkin edi. Qora tun nihoyasiga yetgandek bu yo'l ham endi oxiriga yetgani buning belgisi edi.

Shoh va shahzoda otlaridan tushishga mayl bildirdilar. Ularni kuzatib borayotgan barcha odamlar ham shunday qilishdi. Ishning oxiri shunday ajib bo'ldiki, oldilarida toshdan yasalgan bir zinapoya ko'rindi. Shoh, shahzoda va ishbilarmon vazir uchovlon zinapoyadan besholti bosqich yuqoriga chiqqach, ochiq bir ayyvonga duch kelishdi. Shoh bilan shahzoda yo'lни davom ettirar ekanlar, to'rda yana bir bo'sag'a nazarga tashlandi. Ular bu dargohda bir nafas istirohat qilib oldilar. Dunyoni ko'rsatuvchi jom bularga yorug'liq sochib turar edi.

Shu payt uy to'ridan bularni ichkariga kirishga undab bir nido keldi. Ko'ngil uyiga xavotir qanday kirma, ular ham xuddi shunday tashvish va qo'rquvlar bilan ichkariga kirib bordilar. Uyning ichida bir parcha nur ko'rindi. U nur yorug'ligidan uy ravshan va obod bo'lib ketgan edi. Chunki uning bir burchagida osmon hakimi ham shogird tusha olmaydigan bir quyosh o'ltirardi. Uning jismidanoq pokiza ruhi ko'rini, shaxsidan ulug' aql egasi ekani bilinib turar edi. U etagini dunyoning ishlardan tog'dek tortib, tog'dek qimirlamasdan bir yerda yashardi. Uning pok ko'ngilligi la'l toshiday ko'zga tashlanib turar, kiyim-boshi esa porloq la'l toshi ustiga yopib qo'yilgan

qimmatbaho ipak matoni eslatardi. Uning hayot osmonida dunyo bir yumaloq toshday, uning o'zi esa jahon jismining toza joniday edi.

Jahon haqida gapirmsang ham bo'ladi. Uning oliv qadrli vujudining o'zi biz uchun dunyoda eng katta olam namunasi-ku! Uning ko'ngli esa shunday bir tiniq dengizki, uning yuzidan to tubigacha bor hamma narsa ko'rinib turadi. Bu dengiz ichiga osmonning yuz ming yulduzi sadafning ichiga dur to'latilganday yashirilgan. Uning yuzi Tangrining nuridan porlagan ko'zguday bo'lib, u ilohiy sirlarni tamom anglagan kishi edi. Uning manglayidan tomgan har qatra ter esa olamni yulduzday yoritar edi. Uning g'oridagi har bir tuban o'rigimchak ham osmon jismlarining qanday turganligini o'lchaydigan bir usturlobday edi.

Uning jismi bir yerda qimirlamay tursa ham, tabiat osmonda sayr etib yurardi. Aylanish mumkin bo'lмаган yerlarda ham safar qildari. Yumshoqlikning osmoni uning zotida, bilimlarning shukuhi esa yuzida namoyon edi.

Shunday yuksak darajali bir zot ko'rinishi bilan hammalari bukilib yer o'pdilar. Uning salobatidan tanlar betoblanib, ko'ngillar bo'shashib, badanlarga titroq kirdi.

Sirlar xazinasining xazinachisi ko'zini ochib, izzat bilan ulardan hol-ahvol so'radi:

— Bu xavfli yo'lni bosib o'tib o'zingizni qanday his etyapsizlar? Uchrashi shart bo'lган balolardan qanday qilib qutuldilaringiz?

Ushbu savollarga javob berish uchun tillari mutlaq bormay, hammalari boshlarini quyி soldilar.

Yana uning o'zi so'z boshlab, xoqonga dedi:

— Sen talaygina qiyinchiliklarni tortding. Tangri beshak bularning evazini beradi. Garchi yo'l-yo'lakay senga bir qancha xazinalar nasib bo'lган esa-da, bari bir, biz tomonga kelishda ko'p mashaqqatlarni chekding. Hisobsiz gavharlar, qimmatbaho oltin-kumushlar, Sulaymon uzugi, Jamshidning jomi qo'lingga kirdi. Biz senga yana ikki xushxabar yetkazamiz. Qo'lingga ikkita gavharni ham topshirmoqchimiz. Bu ikki gavharning biri senga ma'lum etiladigan xabar bo'lib, ikkinchisi eng oliv bir ta'sir etuvchi gavhardir. Senga aytildigan xabar shundan iboratki, sen uzoq bir umr ko'rasan, yana ko'p o'lkalarni fath etasan. O'ylab ko'rsang, ota-bobolaring ichida sencha umr va davlat ko'rgan kishi topilmaydi. Senga beradigan narsamning yana biri bir muhradir. U g'oyat foydali bo'lib, agar sen dunyoda uzoq yil yashaydigan bo'lsang, senga biror kasallik yoki zaiflik yuzlanadigan bo'lsa yoki qarilik ta'sir qilsa, o'sha muhrani og'zingga solib, tiling bilan aylantirib, suvini yutsang, kasallik sog'lomlik bilan almashadi, g'am-g'ussa, kuch-quvvat bilan ayrbosh bo'ladi. Qarilik kasali tamoman yo'qolib, yigitlik uning o'rnini oladi.

Bundan keyin u vazir Mulkoroga qarab, unga ham yaxshi gaplarni quyidagicha bashorat qila boshladи:

— Sen ham bir qancha alamlarni tortib, bu tomonga qadam bosib kelding. Shoh qancha muddat taxtni egallab tursa, sen uning oldida vazir bo'lib qolasan. Senga ham biron kasallikdan, zaiflikdan ranj yetsa, shoh seni mana shu muhradan bahramand qiladi. Biroq

sizlarning oldingizda bir xatar turibdi. Shundan hamma ehtiyot bo'lishi kerak. Bu xatar to'rt unsurning¹ ikkisidan yuz beradi. Agar men yanglishmasam, bu yel va suvdan bo'ladi. Bu xatardan sizlar ko'p qiyalsalaringiz ham, oxirida Xudo sizlarga bundan qutulishni nasib etajak. Agar umringiz bu xatarlardan eson-omon qutulsa, mening aql yogurtirishimcha, besh yuz yilcha umr ko'rasizlar.

Ularga shu xil xushxabarlarni aytib, u uzr so'rab, ularni uyidan chiqardi. Shundan so'ng u shahzodani o'z oldiga chaqirib olib, u bilan sirlashdi. Ko'zini ochib, shahzodaning jamoliga yaxshilab tikildi va uning ko'nglini ko'tarib, bir necha savollar berdi. Farhod ham o'midan turib, uning oldiga borib, yer o'pdi. Bilimdon hakim so'z boshladi:

— Ey vujudi qayg'u-alamdan iborat bo'lgan, peshonasiga azaldan sevgi yozib qo'yilgan yigit! Sen bizga ravshanlik keltirding. Xush kelibsan! Kelishing qorong'i uyimizni yoritib yubordi. Men ming yildan buyon shu tog'lar orasida poyi qadamingga intizorlik tortaman. Xudoga shukrki, endi seni o'zim topdim, yuzingni ko'zim ko'rdi. Men endi oxiri yo'q narigi dunyoga ketmoqchiman. Vaqt ziq bo'lgani uchun so'zlarimni yaxshilab eshit. Sen shuni bilki, bu dunyo o'ta foniylar dunyodir. Uni haqiqat ahllariga bir zindon desa ham bo'ladi. Agar senga aslan Iskandar mulki nasib bo'lganda ham, hayoting Nuh payg'ambar umricha bo'lganda ham, ertadir-kechdir bu dunyodan ketish turgan gap. Shuncha davlating va umring esa hech bo'limganday bo'ladi-qoladi. Xudo insonni vujudga keltirgan ekan, insonning dunyoda yashashdan ko'zlagan maqsadi Tangrining buyurganiga xursand bo'lish, buyurganidan boshqasini qilishdan tortinish bo'limg'i kerak. Insonga haqiqiy mahbub uning o'zi bo'lib, uning vasliga yetishish uchun yo'l bosishi zarur. Kishining umidi o'sha mahbub bo'lib qolsa, uning katta omadi, abadiy baxti shudir. Lekin, bu baxt-davlat juda oliv bo'lib, unga erishish juda ham mushkul. Bu yo'l bo'ylab hisobsiz dardu g'amlar uchraydi. Ular aslida ikki qadamli bo'lsa ham, ammo juda uzoq davom etadi. Kishi shu ikki qadam yo'lni ming yilda bosib o'tganday bo'ladi. Lekin, bu yo'lni inson har qancha yurmasin, bosib o'ta olmaydi. Buning uchun inson avvalo o'zligidan voz kechishi, uni yo'q qilishi, so'ng o'sha mahbubini qidirib topishi kerak. Kishi o'zligini yo'qotmay turib, uni topa olmaydi. Chunki dengizni mahv etmay turib asl durni topish mumkin emas-ku! Kishiga o'zligini yo'qotishning birdan-bir chorasi ishq majoziy bo'lib, buning uchun boshqa narsani qidirib o'tirishga hojat yo'q. G'am shomida abadiy qolib kelayotganga ham oldin tong otib, so'ng Quyosh chiqqa boshlaydi. Majoziy ishq bamisolai bir nurli tong bo'lib, haqiqiy ishq esa uning Sharqdan chiqqan quyoshidir. Majoziy ishq kishini zoru g'amgin etib, oshiqlar tanini xashakdek qilib qo'yadi. Issiqlar u xashakni tobora qovjiratsa, o't tegishi bilan u xashak yona boshlaydi. Abadiy ishqning chaqmog'i chaqilgach, uning bir uchquni oshiqni kulga aylantiradi. Sening oldingda turgan ishq — ishq majoziyidir. U sening vujudingni kuydirib, o'rtantiradi. Shu ishq sening ovozangni butun dunyoga

¹ To'rt unsur — tuproq, o't, shamol va suv.

taratadi, ovozingni esa ko'hma falakning toqiga yetkazadi. Sening ishq o'ting olamni ravshan etib, olamnigina emas, butun nilrang osmonni ham yoritadi. Ishq orqasida sen tortgan g'am-alamlar butun dunyoni to'ldirib, undan oshib to'qqiz osmonni ham ko'mib yuboradi. Qayerdaki ishq tufayli yolg'izlanib qolgan kishi bo'lsa, sening yo'lingdan ko'tarilgan chang uning ko'ziga nur bo'ladi. Sen tortgan hoy-huylar to'qqiz falak toqiga yetib, sening sha'ningda aytiladigan gapu so'zlar yetti iqlimni egallaydi. Agar dunyodagi oshiq xalqining to'dalari va qo'shinlari bir yerga yig'ilsa, sen ularga podshoh bo'lasan. Agar majoziy ishqdan joning o'rtaшиб, fano selidan xonumoning buzilsa, u vaqtida haqiqiy ishqdan mayin shabada esib, uning yengil shabadasidan dimog'ingga yaxshi hid uriladi. Asl ma'shuqang yordam qo'lini cho'zib, majoziy ishqing haqiqiyga aylanadi. Shu bilan sen o'zingni unutasan, ishqing ham oxiriga yetadi. Abadiylik mamlakatida qahramon bo'lasan. Haqiqat taxtiga esa egalik qilasan. Otangday yuz ming xoqon va qaysarlar dunyodagi odamlarning yodidan ko'tariladi. Dunyoda esa faqat sening sifatlaring va sevgi yo'lida yaxshi oting qoladi!

Suqrot bu so'zlardan so'ng Farhodga bir necha duolarni o'rgatdi:

— Sening oldingda agar turli to'siq va balolalar paydo bo'lsa, shu duolarni o'qiy boshlasang, o'sha to'siq va balolarning hammasidan qutulasan. Bundan tashqari, aytib o'tilgan ko'zgu masalasi ham bor. O'sha ko'zgu sening bu tomonga kelishingga sabab bo'lgan edi. Sen sovut kiygan haykalga o'q otib, Iskandar tilsimini buzding. O'q o'sha haykalning oynasiga tegib, uning ko'ksini tarozi pallasiday ikkiga ajratdi. Oldingi ko'zgu ko'zingdan voshlar sochgan edi, bu ko'zgu esa uning tilsimini senga ochib berdi. Endi bu yerdan qaytib, Chin shahriga borganingda, o'sha birinchi ko'zguga qaytadan qaraysan. O'sha ko'zguning orqasida nima yozilgan bo'lsa, hammasini endi sen uning yuzida ko'rasan. Unga boqqaningdan so'ng senga ishq balosi yopishadi. Bu oshiqligining boshlanishi bo'ladi. U ko'zguga qaytadan qaramoqchi bo'lsang, hech narsa ko'rinxaydi. Sening ishlaringning bosh ipiga tugun tushgan bo'ladi. Har qanday ishga ham chora topa oluvchi kishilar sening ishingga kelganda ojiz bo'lib qoladilar. Taqdir peshonangga yozgan narsalar boshingga tushadi. Ahvoling qancha og'ir bo'lib, ko'ksindan chiqqan ohlar ko'kka yetgani bilan befoyda. Biroq talab qilganing — ishq qo'shin tortib, sening ko'nglingni shunday mag'lub etadiki, agar sen o'sha ishqning nimaligini bir nafas tushunib yetsang, bundan ogoh bo'lsang, bundan sen dunyoga ming yil shoh bo'lgandan ortiq lazzat topasan. Men ham endi sen bilan xayrlashaman. Istagim shuki, sen murod-maqsadingga yetgach, sevgi tug'yoni senga hujum qilgan chog'larda, biron marta oh tortib, meni eslab qo'ysang!

U donishmand so'zini shu yerga yetganda tugallab, dunyodan ko'z yumdi. Farhod uning ayrilig'ida vovaylo tortib qoldi. Suqrot hakim esa Suhaylo hakimdek borsa kelmas uzun yo'lga tushib ketdi.

Sho'rlik Farhod bu ahvolni ko'rib, ko'zidan malolat yoshlарini to'kdi, uning ahvoliga va o'zining holiga ko'p-ko'p yig'lab, motam tutdi. Darhol xoqon bilan Mulkoroni chaqirdi. Ular ham bu xatarlarga

to'la holni ko'rishdi. Ikkovlari tashqaridan turib, donishmand aytgan gaplarning hammasini eshitgan, bu gaplardan o'zlar ham o'lish darajasiga yetgan edilar.

Ular bir necha tushungan odamlarni chaqirib, donishmandni o'z joyiga qo'ydilar. Uning qabrini obod etib, o'sha tog' atrofida bir shahar bino qildilar. O'sha obod etilgan yerning hamma tomonini to'g'rilab, so'ng buloq boshiga yo'naldilar.

Xoqon bilan Farhod qo'shin orasiga kirib kelar ekanlar, Farhod o'z kayfiyatiga ko'ra qayg'uli bo'lgani kabi, Xoqon ham xursand emas edi.

Quyosh Suqrroti o'ziga yerning tubini maskan qildi. Kechaning Luqmoni esa yig'i-sig'iga turdi. O'z kiyim-boshini ko'ku qoralardan yasab,aza tutdi, ko'z yoshi to'ka boshladи.

Shohu shahzoda esa Suqrötning motamidan juda dard chekar, faqat Chin o'lkasiga qaytish ishtiyoqigina ularni bu qayg'udan uzoqlashtir edi.

Ular bu kecha istar-istamas bazm tuzdilar. Achchiqni achchiq kesadi, deganlaridek, bir necha qadah achchiq sharob ichdilar.

Kel, ey soqiy, menga sen hikmatlaringni ko'rsat va aralash rangli, selava bir qadah sharob ber. Qadahning bosh bulog'iga to'lqin solib, meni bir nafas bo'lsa ham hayajonlarimdan tinchlantir.

XXVI

Farhodning xoqon bilan Chinga qaytgani va Chinda yuz ko'rsatgan chiniy oyna g'amidan shaydoligi: u ko'zguni tomosha qilgach, Arman o'liasi, balki Eram bog'i va Arman vodiysi, balki hayrat tog'i unga namoyish bezagini jilvalantirmog'i va Shirin jamoli ko'zgusini u ko'zgu jamolida mushohada qilib, oh urib yiqlgani va uning ohi u ko'zgu yuzini qoraytirgani

Tongning bosh bulog'i ravshanlashib, ko'kning maysazorini gulshanga aylantirdi. Falakning Yunon zamini qismi musaffo bo'lib, Chin xoqoni — Quyosh esa qo'shin tortdi.

Xoqon, xoqongina emas, Farhod ham, ularning hamma odami ham Chin mamlakatiga qaytishga moyillik bildira boshladilar. Xazinalarga ishonchli odamlarni qo'yib, xoqon ularning har biriga mingdan ziyoda ko'makchilar ham berdi. O'zlar esa kuchlarini yig'ib, Chinga yo'l oldilar. Ularning endi bu yo'lida ko'chishdan boshqa ishlari qolmagan ham edi. Ular yo'l yurishga shunchalik berilib ketgan edilarki, kechani kecha, kunduzni kunduz demay yo'l bosar edilar.

Payg'ambar din o'lkasiga yetib kelganday, xoqon ham nihoyat Chin mamlakatiga yetib keldi. Sharaf burjiga oy kelib qo'nganday, o'ikaning bezagi bo'lgan shoh ham o'z taxtiga chiqib o'ltirdi.

Farhod esa Chin shahriga qadam qo'yishi bilan tashvish va taraddud ichida ko'ngli tinchimay, ko'zguni ko'rish umidida darhol xazinalarning kalitini so'rattirdi. Sabru qarorsizlik bilan eshiklarni ochib, sarosimalik bilan ko'zgu tomon yugurdi. O'sha billur kabi tiniq ko'zgu ko'rinishi bilan uning turli fikru xayollar bilan to'la ko'ngliga sevinch yuzlandi. U latofat qutichasini, latofat qutichasinigina emas, ayni vaqtida ofatu

balo qutichasini joyidan pastga tushirib, xazinachidan uning kalitini toptrib oldi. Shu bilan o'zini ham yuz ming baloning tuzog'iga soldi.

Kalit alanga shaklidagi tilini cho'zib, ko'zguni ochishni man' qilganday, zulfinlari esa qulf og'zini mahkam ushlab, uni ochmaslikka ishora etayotganday, kalit o'sha zulfin va qulf ichida yuz buralib, «Bu xatarli fikrdan kech!» deyayotganday edi.

Biroq kishi taqqidiridan qochib qutula olmaydi. Shahzoda sandiqni ochib, ko'zguni chiqardi. Quyosh ko'zgusiga o'xshagan bu ko'zgu Jamshid jomi singari dunyonи o'zida aks ettirib turar edi.

Farhodning ko'ngliga hayrat uchquni tushib, ko'zguning yuziga qaradi. Ko'zguning old qismida noz bilan parvarish topgan ajoyib bir dasht ko'rindi. Bu dashtda dardli sevgi ko'katidan boshqa narsa ko'rinas edi. Ko'katlari zanglagan nishtarga o'xshar, gullari el qoni bilan qizargan, zanjir-zanjir bo'lib o'sgan sunbulining bo'g'in-bo'g'inlari chidam va aqlni ovlash uchun tuzoq edi. Bu yerda osmondan rang olib, osmondan parvarish topib ko'karayotgan binafshalar gajak bo'lib aql bo'yagini tortayotganday, nargis gullari taqvo ahlini mast va hushsiz qilish uchun sharob piyolasi uzatayotganday, lolalari jonni o'rtantirishga, ko'ngildagi dog'lar xirmonini kuydirishga o't yoqayotganday, tuproqlari elu xalq turmushi qora bo'lsin uchun xushbo'y mushk sochayotganday, u yerdagi safsar gullar esa «Bu yerga kelgan har qanday sofdir oshiqning holi shunday bo'ladi!» — dey berib soqov bo'lganday edi.

Falakning ra'y bilan bu yerda juda ko'p armon va nafarmon gullari ko'kargan edi. Qattiq esgan quyun shamoli har nafas sarson-sargashtalikning hamma turlaridan nishona ko'rsatib turardi. Bu vodining qirg'oqlarida qattiq tog'lar bo'lib, ular ayrıliq tog'larini eslatardi. Tog'lar oyoqlarini yerga mahkam tirab, ko'kka sir aytish uchun boshlarini yuqori ko'targan edilar. Falak tog'larning tuzilishini cho'ziq qilib yaratgan, go'yo ular dunyo dengiziga tashlangan langar edilar.

Xuddi shu tog'ning gir aylanasida son-sanoqsiz odamlar saf tortib, qattiq hujum qilib, o'sha tog'ning kamarida ariq qazish bilan mashg'ul edilar. Ariq esa tog' aylanasida kamarga o'xshab cho'zilib ketgan edi. Shu odamlarning ichida tashqi ko'rinishdan bir yosh yigit o'zining hunarini namoyish qilib tesha urar, ayni vaqtida uning zaif va bechoraligi ham bilinib turardi.

Xuddi shu vaqt va shu holatda uzoqda bir guruuh odamlar paydo bo'lib, ular haligi tog' qazuvchilar ustiga tog' seli kabi kela boshladи. Ularning hammasi otga mingan oy yuzli go'zallar edi. Qimmatbaho gavharlardan taqinchoqlar taqib, ular o'zlariga juda zeb bergen edilar. Ularning hammalarining peshonalar gul-gul yongan, kipriklari tikonday-tikonday, qovoqlari keng-keng, og'izlari esa tor-tor edi. Ularga bir gul yuzli go'zal boshliq bo'lib, bu chavandoz go'zalning mingan oti yurishi oldida osmon oti cho'loq, quyosh yuzi uning manglayi porloqligi oldida o'z rangidan xijolatda edi. U go'zal go'yo quyosh bilan shatranj o'ynaganday rux yurib, ot¹ sakratib, uni har soatda yuz marta mot qilar edi.

¹ R u x, o t — shaxmat donalari ko'zda tutiladi.

Ha, u go'zalning boshdan-oyog'i jahonni o'rtab, olamga bir boshdan o't solguday edi. Shu to'dadagi qizlarning har biri bir oy bo'lib, boshliqlari esa dunyoga ziynat berguvchi quyosh edi. Esib turgan yeldan yuzi qip-qizarib ketgan u go'zal tog' qazuvchilar ustiga yelday ot surib borardi. U har tomonga qarab tomosha qilar, qayoqqa boqsqa, o'sha tomondagi elning yuragiga o't yoqar edi.

Shu payt Farhod ko'zguda o'z timsolini ko'rib qoldi. Haligi go'zal otining boshini sho'rlik shu Farhod tomonga burdi. Farhodning ko'zguda ko'ringan timsoli qizning yuziga qarashi bilan suratday qotib, tani behollandi. Va yaralangan ovday bir faryod qildi, faryod qildiyu o'zidan ketib, yerga yiqlidi.

Farhod ko'zguda ko'ringan o'z timsolining bunchalik yiqlishini ko'rib, o'sha go'zalni yana ham aniqroq ko'rishni istadi. Ko'zguning yuzini u o'ziga yaqinroq keltirib, oy yuzlining jamoliga boqdi, xuddi ko'zguda ko'ringan o'z shakliday bir faryod qilib, jismi jonidan ayirligandek yerga yiqlidi. U xuddi o'z timsoliday hushi ketgan va bir og'iz so'z ham aytay olmay yotardi.

Xazinadagi xizmatkorlar uning bu yomon ahvolini ko'rib, tezlik bilan xoqonni bundan xabardor qildilar. Xoqon bu mojaroni tushunib, yoqasini yirtib, xazina tomon yugurdi.

Onasi esa uni o'lgan fahmlab, sochini yoygan va yulgan holda motam tutib chopib kelardi. Farhodning otabegi bo'lgan Mulkoro Farhod uchun otalardek fig'on torta boshlagandi.

Mulkoroning taniqli, Farhod bilan tengdosh va sirdosh Bahrom ismli o'g'li bor edi. U aslida Farhod bilan emishgan ko'kaldosh bo'lib, maslak bobida u bilan birodar edi. U ham Farhodning ahvolini ko'rib, yoqasi emas, ko'ksini pora qilardi.

Bular hammasi parvonadek Farhod boshiga to'plangan edilar. Farhod esa o'chgan sham'day yotardi. U hushsizlik ko'chasiga shu yuz qo'yanicha bir kecha-kunduzgacha o'ziga kelmadi.

Tong bog'i o'z shamollarini harakatga keltirgandan keyingina Farhodning dimog'iga bu shamol urilib, u o'ziga keldi. Ko'zini ochib, boshi ustida selday ko'z yoshi to'kib turgan to'dani ko'rди. Yig'layotganlardan Mulkoro bilan Bahromni muloyimlik bilan tinchlantirdi. Unga motam tuta boshlagan ota-onasini ko'rib, uyalib ketdi, uyatdan o'layozdi. Avvalgi yiqligani kabi yiqlib, uning yana hushidan ketishiga oz qolgan edi.

Farhod ming uzrlar aytib o'rnidan turdi va kelib, ularning oyoqlariga yuz surtib, yer o'pdi.

— Qanday qilib sizning bunchalik motamingizga sabab bo'ladigan holatga tushib qolganimni o'zim ham bilmayman, — dedi u ota-onasiga. — Bu ish yaxshimi, yomonmi, Xudo haqqi, mening ixtiyorimdan tashqari yuz berdi. Rasvo bo'libman. Ma'zur tutinglar. Rasvo bo'ldim, desam kam. Bu mening o'lginam. Ichingizda ham, tashingizda ham mendan xafa bo'lmasangiz, gina saqlamasangiz yaxshi bo'lardi.

Shu xilda u o'zining ichidan anchagini siqliganini ko'rsatib, ularning ko'ngillarini o'z tomoniga tortmoqchi va ularning maylini qozonmoqchi bo'ldi. Lekin uning ko'zi bilan tili bu tomonda bo'lsa ham, joni bilan ko'ngli haligi ko'zgu tomonda edi.

Ular bu gaplardan sevinib o'rirlaridan turdilar va uylariga jo'nab ketdilar. Ularga Farhod shu xilda chora qilib, jo'natib yuborgach, o'zi kelib, yana ko'zguga qaradi. Ko'zguning yuzi esa burungi holida tutun bosgandek edi. Bu ko'zguni yasagan donishmand uning tilsimini shunday qilgan ekanki, bu ko'zguda qanday shakllar ko'rinsa, qaraguvchi tomosha qilib bo'lgach, tilsimi buzilib, uni qayta ko'rish mumkin bo'lmas ekan.

Farhod ko'zgudagi tomoshani yana ko'rishdan umid uzdi. Shundan so'ng o'zini u muttasil g'amu g'ussalar ichida ko'rdi. Bu qayg'ulardan uning o'limi ham yaqin edi.

— Oh! — dedi u. — Boshimga bir ish tushdiyu, lekin tushganda ham juda og'ir ish tushdi. Agar o'zimni shu tufayli pora-pora qilib tashlasam, bundan istagim hosil bo'lmaydi-ku! Nima foydasi bor. Bechora jonio quyib ado bo'lmasdan, devonalik qo'limdan ixtiyorimni olib qo'ymasdan burun biror chora o'ylab topmog'im, aql bilan ish tutishni o'zimga hunar qilib olmog'im kerak. Aqli bo'lish takalluflarini ko'rsata boshlasam, shohning ham ko'ngli shodu xursand bo'ladi. Endi mening qilmoqchi bo'lgan ishlarimning qurol-yarog'i tayyor. Bu asboblar men va ishq balosidan iborat, xolos. Hozir men betoqatlik ko'rsatib, boshimni olib bir tarafga ketsam, mamlakat podshosi bir nafas ham sabr qilmay, chiday olmay, muqarrarki, meni qidirib topish uchun tezdan yuz ming qo'shin tayin etadi. Ular Chin mamlakatining har qaysi tomoniga chopib, ikki-uch kun o'tkazmasdanoq meni topib keltirishadi. Agar qo'shinni ko'rib, ular bilan betma-bet kurashga tushib ketsam, ko'p begunoh odamlarni o'ldirib yuborishga to'g'ri keladi. Faraz qilayki, xalqqa qilich o'qtaldim! Yo'q, bu zulmni elga qilguncha o'zimga qilganim yaxshi! Qanday qilib el bo'yniga qilich urish mumkin?! Qanday qilib gunohsiz odamlarni o'ldirish mumkin?! Kurashaversamu, oxiri qo'lim ishdan chiqib qolsa-chi?! Unda nochor tutilmoq kerak bo'ladi. Menga Chin xalqi nima yomonlik qilibdiki, men ularning barchasiga xun to'laydigan bo'lib qolay?! Bu ishlarim uchun bordiyu, shoh jazo bermagan taqdirda, u dunyoda Tangriga nima javob beraman! [Ko'zim shohning ko'ziga qanday tushadi-yu, elning yuziga qanday qaray olaman! Bu gaplar bir yoqda tursin, yana shu tomoni ham borki, shoh mening hozirgi ajoyib holimdan xabardor bo'lib qolsa, darhol mening atrofimga bir to'da kishilarni tayin qilmaydimi? Ular meni qo'riqlashga va kuzatishga boshlaydilar. Agar shu xil mushkul ish yuz berib qolsa, mening mo'ljallagan rejalarimni amalga oshirish qiyinlashadi. «Bu devona bo'lib qolipti!» deb, oyog'imga kishan solsalar, u vaqtida qutulish uzoqqa cho'zilib ketadi. Faraz qilaylik, mening devonaligim ham yo'qoldi. Bu rejamni kimga aytib, kimga ma'qullata olaman? Eng yaxshisi, shuki, o'zimni bilib, qo'limdan kelgancha o'zimni o'zim qo'riqlaganim durust.

Ishning hisobini olib u hamma ishni o'zi qilmoqchi va hammasini aql qonuni bilan ado etmoqchi bo'ldi. Biroq sevgi zulm qila boshlagach, yuzta aql va bilimning rasm va qoidalari o'z-o'zidan buzilib ketajagini Farhod bilmas edi.

Ey soqiy, sen menga endi oshiqona sharobdan uzat. Chunki men aqlim o'zimda bo'la turib afsona bo'lib qoldim. Meni foniylit va ishq bazmining xos kishilaridan qil va aqlning ranju balolaridan xalos et!

XXVII

Farhodning ishq shu'lasida kuyib, u o'tni jon pardasida yashirmoqdan va hajr zardobini yutib u zaharni ko'ngil ichida bekitishdan qizil gulbargdek jamoli za'faronrang va sanavbar niholidek qomati bambukdek sarg'ayib zamon hakimlari va jahon tabiblari uning salomatlik bahori xastalik kuziga yuz tutganining tashxisini shaydoyilik deb qayd etib, uning davolanish makonini orollar va dengizdan tayin qilganlari va bu daryo safari savdosidan foyda istab, nasiblari zarar bo'lgani

Ishq yo'lining maxfiyliklarini yaxshi bilgan kishi uning sirlarini shunday ochib berdi:

Farhod o'z sevgisini yashirin tutib, aqlilikning nishonalarini namoyish etar edi. Agar bir uyning ichida o'tdan alanga bo'lsa, tutun ko'tarilishidan uyla hech qanday xavf yo'q. O't yonsayu tutuni mutlaqo chiqmasa, u uyning devorlarida yoriq bo'lishi mumkin. Osmon ham oqshomlari o'z quyoshini ko'rsatmaydi, lekin yulduzlardan to'kkan ko'z yoshlari quyoshni bildirib turadi.

Nofa ham o'z mushkini yashirishga harakat qiladi, biroq isining tarqalishi uning ixtiyorida emas. Lolaning g'unchasi ochilar ekan, o'z ko'nglidagi yashirin dog'ni qanday asray oladi! Uning ochilgan vaqtini ma'lum bo'lganidek, tashqaridagi dog'i oldinroq ma'lum bo'ladi.

G'amgin Farhod bu yoqilgan o'tning ustiga xashak yopib yashirmoqchi bo'lsa ham, ammo uning ohi, ko'z yoshlari elni uning maxfiy dardlaridan xabardor qilib qo'yari edi.

Ha, ishq o'tiga taskin berib, uni yashirish aql pardasining qo'lidan kelmaydi. Quyoshni zarra yashira oladimi? Ko'pik ichiga dengiz sig'armidi? Sham o'z shu'lasini fonus bilan yopadi. Lekin parda orqasidan bu shu'lani hamma ko'radi. Qonli yosh ko'zning ichida yashirina olmaydi. Shisha ichida may ham nihon qololmaydi.

Farhodga ham bu dardu g'amlarning o'tini yashirish o'z ko'ngliga yashirinchcha dard o'tini yoqish bilan barobar edi. Sevgi siri bir necha kun ichidayoq unga shunchalik ta'sir etdiki, zaif tortib, kuchsizlanib, odamning rahmi keladigan bo'ldi. Har kim uni ko'rgandayoq shunday qattiq toshni qandaydir bir o't mumga aylantiribdi-ya, derdi.

Farhodga shunday og'irchilik yuz berdiki, uning qaddi ko'k sayridan charchagan uch kunlik oyday bukildi. Yuzi sarig' loladay, ko'z yoshi injulari lolaga yoqqan shudringday bo'ldi. Biroq farqi shunda ediki, loladagi qora dog' o'mida Farhod oh tortish uchun og'iz ochganda ohining tutuni bor edi. Tik o'sgan sarvnikiday qaddi-qomati xuddi tokning zangiday bo'shashib, egilib qoldi. Biroq o'sha tokning tabiatida

bo'lgan sharoblik xususiyati uning ko'nglida may o'rniqa qon yutdirar edi. Tanining zaifligi tundan-tunga ortib, kundan-kunga ko'payib borardi.

U fig'on tortmaslik uchun og'zini qancha berk tutmoqchi bo'lsa, shuncha ko'p beixtiyor nola chekib yuborar edi. Ilgarilari tabiatи ancha mustahkam edi. Tanida ham kuchliligi, sog'lomligi sezilib turardi. Endi u o'zini tutishga benihoya urinsa ham, ko'p-ko'p fig'onla tortishi ahvolini bildirib qo'yari edi.

Endi uning miyasiga savdoyilik tushib, jismi ham har xil kasalliklarga chalina boshladи. Tabiatida esa devonalik nishona ko'rsatib, og'ziga kelgan so'zlarni ayta boshladи. Ko'nglida hech bir sabru qarori qolmasdan, butun ixtiyori qo'lidan ketdi.

Shoh bilan vazir uning bu holatini ko'rib, har ikkovilarining kun sayin azoblari orta borardi. Ular ko'p nasihatlar qilsalar ham ta'siri bo'lmadi. Ko'p o'ylab ko'rdilar. Biror tadbir topilmasdi.

Qarasalar, ish qo'lidan chiqib ketayotibdi. Bunga endi o'ylash ham, chora ham, bilim ham ortiq foyda berolmayapti. Shoh o'z yaqinlarini va barcha tabiblarni yig'ib kengash tuzdi. Uning ahvoli haqida ko'pgina gaplar gapirib o'tildi. Bir gapni birlari qabul qilsalar, boshqa birlari rad qilar edi. Oxirida ahli hikmat shohga shunday arz qildi:

— Ey olam elining senga qulluq qilmog'i farz bo'lgan shoh! Bizga uning kasalini aniqlash ancha qiyin bo'ldi. Savdoyilik tufayli uning ruhiy ahvoliga nuqson yetibdi. Uning mijozida ilgaridan issig'i ortiq bo'lgan ekan. Shuning uchun uning tabiatи may ichishni ko'p istar ekan. Ortiq darajada ko'p ichilgan may bilan uning tabiatidagi harorat qo'shilib, uning badanini shu xilda qizdirib yuborgan. Ikkı-uch yoshidan boshlab o'n bir-o'n ikki yoshigacha o'qish fikrida boshini quyi solibdi. Yana ikki-uch yil hunar o'rganaman deb juda qattiq o'ylanibdi. Buning ustiga safarda shuncha cheksiz-chegarasiz yo'l yurishiga to'g'ri kelibdi. Bu ham, albatta, unda haroratning ko'tarilishiga bir sabab bo'lgan. Mayli, bu ham bir yoqda tursin. Uning qizg'in tabiatidagi benihoya o'ychanlik-chi? Bu ham sabablardan biri bo'lgan. Aytib o'tilgan narsalardan fikri xoli bo'lgandan keyin esa tilsimni ochish uchun kirishib ketgan. Tilsimni ochayotgan paytda u qanday xayollarni ko'nglidan o'tkazmaganu qanday fikrlarni qilmagan deysiz. Ajdar uning jismini olovlarga yoqqan. Dev uning boshidan tutun chiqargan vaqtlar ham bo'lgan. Uning tabiatи shuncha haroratlarni ko'rgandan keyin, ajab emaski, uning ahvolida o'sha o'tlarning issig'i bo'lsa. Endi unga shunday holatlar yuz bergen ekan, bularning hammasiga issiqdan dimog'ining qurigani sabab bo'lgan. Uning mijozini harorat va quruqlik to'la egallab olgan ekan, buning iloji endi uning tabiatini sovutish va yumshatishdir. Hozir fasl Javzoning oxiri, Saratonning boshi. Lolalarning dog'lari ham quyoshning o'tidan. Har tomondan issiq shamol kelyapti. Bu qiziq yel ichida xalq ham samandarday kezib yuripti. Quyoshning haroratidan yulduzlar boshdan-oyoq simobday erib oqishga yaqinlashgan. Sahroda quyunning bezovtaligi, ilondek buralib-buralib yurishi — hammasi issiqdan. Havo tog'larning ustidan olov sochmoqda. Buloqlarning qaynab chiqishi

buning nishonasidir. Har shom G'arbda ko'rinyotgan shafaq emas, balki to'nikarilgan osmonning qizib, qizarib ketganidir. Osmon qizib ketgan ko'raning¹ nishonasi bo'lib, zamona unga quyoshdan o't yoqmoqda. Bu ko'raning ko'miri shomdan, dami tong yelidan bo'lib, yulduzlar bu ko'rada chiqqan uchqunlardir. Bu har tomonga oqqan suvlar suv emas, balki yer issiqdan ter oqizmoqda. Soya esa o'zini bu o'rtada to'suvechi parda bo'lishini istamay, quyoshdan qochmoqda. Havoning tabiatida bo'lган bunday issiq hatto Farhodning olov tabiatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Qizig'i shunda. Unga endi quruqlik va harorat shunday yopishgan ekan, buning iloji sovuqlik va namlikdir. Uning dardiga iloj shunday yerdan topiladi. Bunaqa yer bu yerdan besh kunlik yo'lida, dengizning² ichidadir. Dengiz o'rtasida bir orol bor. Uni ta'rif qilishda har qanday aql ham shoshib qoladi. U orolda bir tog' bosh ko'targan bo'lib, bu tog' bo'ylab yetti-sakkizta buloq bor. Bu buloqlar oldida Muhit dengizi daryocha, Ko'k dengizi esa Hulkar yulduzicha bo'lib qoladi. Orolning atrosida o'sha suvlardan namgarchilik ko'p bo'lib tursa ham, ammo tog'ning tepasida doim qattiq sovuq bo'ladi. Tog'ning cho'qqisi juda baland bo'lib, kuz kelishi bilan sovuqdan chashmalarining og'zini muz bog'lab qoladi. Agar shahzoda o'sha tarafa borsa, ajab emas, ko'ngli ochilib, dimog'idagi xastalik ketib, yangidan quvvat topib, muborak jismi sog'lomlashib ketsa. U yerda havoning salbiy ta'siri yo'qolib, uni tuzatish ancha oson bo'ladi.

Tabiblar nima degan bo'lsa, hammasi shohga boshdan-oyoq ma'qul ko'rindi. Shoh darhol Mulkoroga buyurdi:

— Tabiblarning gapini eshitding, tushunding. Necha kun dengizda suzadigan bo'lsak, shunga qarab safar asbobini tezdan tayyorla.

Vazir bunday olivy hukmni eshitishi bilan nimaiki buyurilgan bo'lsa muhayyo eta boshladidi. Hamma narsa tayyor bo'lgach, shohning buyrug'i bilan shahzodaga bu haqda xabar berdilar. Aytilishi lozim bo'lган so'zlar tamom aytildi, uning dengiz safariga chiqishi ukdirildi.

Bu gapni eshitgan shahzoda Farhodning o'ksuk ko'ngli xursand bo'lib, shodlikka to'ldi. U dedi:

— Shohning oldiga borib shunday xabar bering: shoh nimani istasa, o'sha mening ham dunyodagi istagimdir. Men uning o'g'li bo'lganimdan keyin barcha qullari ichida eng kamtarini ham, xastasi ham men. Ortig bir narsa degani qanday haddim bo'lsin. Shoh qayerga borishga safar yarog'ini tayyorlagan bo'lsa, men tayyor. Boshim shohning oyog'idadir.

Borib shohga bu so'zlarni aytar ekanlar, u ko'ziga yosh olib duo qildi. U yana dedi:

— Kemalarga tartib berib, ularga nima kerak bo'lsa joylab qo'yinglar. Men ham tong otishi bilan dengiz safariga chiqishni jazm qilib qo'ydim.

Shahzoda bu xabarni eshitgandan keyin sevinchi so'zlab bo'lmaydigan darajada ortib ketdi. Bunday ish uning o'ylab qo'ygan

¹ K o' r a — temirchining o'txonasi.

² D e n g i z — bu va boshqa o'rinnlarda daryo ma'nosida ham keladi.

maqsadi edi. U o'zining hazin ko'ngliga yupanch berdi. Bir nav'i hiyla topib, biror ishni bahona etib, xoqonga xafalik yuz bermaydigan qilib zaruratan bu safarga chiqadigan bo'lди. Bu safar uning o'z o'ylaganiga monand bo'lib tushgan uchun ko'ngli juda xursand edi. Ko'ngliga daryodagi kabi to'lqin, hayajon tushgan, sevinchdan esa og'zi kema og'ziday ochiq, biroq so'zsiz edi. Xayoli to'lqinlar zanjiriga payvasta, yuz ming xayolot bir-biriga ulanib ketar edi.

Ey soqiy, sen menga qizil sharob dengizini keltir. Bu dengiz ichiga qadah qayig'ini sol. Zaif va kichkinagina jismim g'am daryosidadir. Sen esa o'sha qayiqda turib qo'limdan tut!

XXVIII

Xoqon bilan Farhodning osmonning asov otidek bo'z otlaridan tushib falak tuyasidek kemalarga minib Chin lashkari dengiz yuzini to'lqinlantirganidek dengiz sathiga shamoldek hayiqmasdan kirganlari. Yoysimon kemalar bilan ustunlari falak naykamalagi va qismat o'qidan nishon bergani. Nahangsimon kema og'zi bilan yelkanlar kafan pardasi bilan go'r og'zidan afsona tuzmoq va kemalar g'aroyibidan bir necha so'z aymoq va mavjlar musibatidan bir necha naqsh solmoq. To'fonning zolim lashkari dengiz olamini g'avg'oga solib, «dengizlar to'lib-toshsa» tafsirini mavj xatlari bilan dengiz sahifasiga chizmoq va osmono par to'lqinlar tog'larining ta'qibi «agar tog'lar siljsa» oyati ma'nosini kema o'qi uchi bilan falak varag'iga yozmoq. Ko'plab falaksimon kemani fano nahangi yutgani va daryosimon qayiqlar yo'qlik dengizi tubiga ketgani. xoqonni dengiz to'lqinlari Mulkoro bilan Chin mamlakatiga eltib tashlagani va Farhod ishq daryosida qolgandek u qonxo'r dengizda bir bo'lak taxta ustida qolgani.

Bu dengizda sho'ng'ib ketgan g'avvos mumtoz ma'no durlarini mana bu xilda olib chiqdi:

Dengiz safarining yarog'i tayyor bo'lgach, shoh bilan shahzoda yo'lga tushdilar. Otni dengizning qirg'og'igacha olib bordilar. Oy bilan kun go'yo baliq manziliga kelganday bo'lди. Dengizga qarab turgan ko'z undan bahra olar edi.

Dengiz ustida yog'ochdan yasalgan shahar ko'ringandek bo'lди. Sanoqsiz kemalar asbob-anjomlarini tayyorlab taxt turardi. Uzoqdan ular xuddi bir katta shahardek tuyular edilar. Bu kemalarning uchi osmon balig'i bilan ho'kizini¹ sanchib olganday, tubi ham yerni ko'tarib turgan ho'kiz va baliqni yanchguduy edi.

Yelkan yog'ochlari uzunligi bilan oyga yuz urar, go'yo oy ikki o'q ichida boshi aylanib qolganday edi. Har bir yelkanning bunday yuksak yog'ochiga qarab turib, atlas yelkani osmon bo'lsa, yog'ochi uning o'qi desa bo'lardi. Yelkanlarga tortilgan har arqon zar sochuvchi quyoshning porloq shu'lalarini eslatardi.

¹ B a l i q (Hut), h o' k i z (Savr) – quyosh burjlarini ko'zda tutilmoqda.

Har bir kemaning ichi bir olam, olam ham emas, nil rang osmonning uyi edi. Ko'k duradgori hiyla-nayranglar ishlatib, kemaning quyi yerida palos o'rniغا kapa tikib qo'ygan edi. Suv ustiga shipi quyi tushib, uning ichida yelkan yog'ochi baland ustun o'rniда turardi. Ustunlarning bir uchi dengiz tubiga, bir uchi esa ko'k gumbazining uyiga yetardi.

Ular ustunlarning har biri bir uyni ko'tarib turganini ko'rdilar. Yelkanlar ochilib ko'kka bayroq bo'lган, langarlar esa ko'k ustida orom olar edi. Bu yerda suv ham, o't ham, yel ham, yer ham kemalarning past томонига xalaqit bermas, chunki ular ko'kning eng quyi qismida joylashgan edi. Yuqorida yulduz, quyida arqon – ikkovi ikki tarafдан osmonni tutib turganday edi. Quyiga va yuqoriga ketgan bu yog'och va arqonlar falak ichida bir doira paydo qilganday edilar.

Bulardan tashqari osmonda sayr qilishga о'ргangan kemalar ham yurishda yeldan va suvdangina bahra oladilar. Bu dengizlarni kezuvchi kemalar uch yuz ellikta bo'lib, har bittasi ko'k ummonida bir yangi oyday edi.

Yana mayda kema va qayiqlar ham mingta bo'lib, har birining suzish tezligi ming shamol tezligicha edi. Bular yurishda sarsar' shamolidan ildam, aylanishda girdobdan nishona ko'rsatar edilar.

Bu kemalarning suv ustidagi yurishi, aylanishi shunchalik chaqqon ediki, xuddi yerda qora to'riq chopib ketayotganday edi. Ularga chiqib olgan odamlarning yo'l yurishini osonlashtiruvchi bu kemalarning umumiy soni ming besh yuzta edi. Katta bir kemaning ustiga taxt yasalib, unga shoh va shahzoda chiqib o'ltirishdi. Chin odamlarining yog'ochdan yasagan bu shaharlari yana bir Chin o'lkasiday turardi.

Ha, bu kemalardagi yarog' ham, yurish tezligi ham ko'ngil istaganicha. Ko'ngil qanchani istasa, undan yuz hissa ko'payishi ham mumkin. Har bir kema safar anjomlari bilan shu qadar to'ldirilgan ediki, yashirilgan Qorun xazinasi ham bunchalik boy emas edi.

Quruqlikda qiladigan ish qolmagandan keyin, kemalar yurish harakatini boshladilar. Tez harakat qilish natijasida kemalar bir-biridan ajralib, Chin shahriga zilzila tushganday bo'ldi. To'lqinlarda parvarish topgan minglab epchil, usta kemachilar suvda baliq kabi suzib borardilar. Kemalar go'yo ularning oti bo'lib, kemani haydash sur'atlari suvdan o't chiqarayotganday edi. Hamma o'z maqsadi tomon suzib bormoqda. Shoh qatori hamma to'da ularning mayliga tobe' edi.

Shu ahvolda o'n ming kishi yo'lga tushar ekanlar, go'yo suv ustida bir olam suzib borayotganday edi. Bularning qorasi suvda yer kurrasi yanglig', yer ham emas, falak chog'liq ko'rinardi. Dengiz yuzi qora mushkning niqobi yoki ko'kning qora buluti bilan qoplanganday edi.

Ular hammalari orol tomon yuzlanib, ikki kecha-kunduz suzdilar. Yel esib, suv ustini mavjlanтирар ekan, bu mavjlarни shoh va shahzoda tomosha qilar edilar. Mavjlar orasida yuzlab qiziq-qiziq holatlarni ko'rish mumkin edi. Yuzlab bu mavjlar yo'qolsa, uning o'rniда minglab boshqa g'aroyibotlar paydo bo'lardi. Sinchiklab qaralsa, ko'm-ko'k suv ko'k charxiga o'xshar, suvning etagi esa osmon bilan birlashib ketgan edi.

¹ Sar sar – sovuq, kuchli va qattiq shamol.

Har tomonda yuz xil baliqlar suzib yurar, aql bu baliqlar hayotining mohiyatini bilib yetishdan ojiz edi. Baliqlarning kattalari kamondan bo'shagan o'q kabi dahshat bilan suzib borar, ularni ko'rgan kishi hushidan ajralishi mumkin edi.

Dengizda yuzlab tog'lar ham bo'lib, ular doimiy ravishda tebranib turar, lekin ular baliq tuzilishli tog'lar edi. Haligi baliqlarning yelkasi esa tog' cho'qqisiga o'xshar, tanasidagi naqshlar daryoning to'lqinlarini eslatardi. Ular dengizda shunday tezlik bilan suzardiki, go'yo suv rangidagi osmonda yulduzlar uchayotganday edi.

Har bir baliqnning tuzilishi shunday dilrabo va ko'rkmak, suvda yurishi suv ko'zgusida sayqal berayotganday edi. Ular dengiz chelagidan har nafas suv ichib turar, bu xuddi osmondag'i Hut Dalvdan' suv ichganiga o'xshardi.

Bunda kichik baliqlarga qo'rqinch va bezovtalik shu darajada ko'pki, ularning buncha g'avg'osidan dengiz chayqalib turardi. Ularning kichiklari bilan kattalarining soni sarvzorda o'sadigan yerdagi ko'katlarning sonicha edi. Bu yerdagi toshbaqalar-chi! Ularning har biri behad qo'rqinchli bo'lib, ular suvning tepasida o'zining gavdasi bilan gumbazlar yasagandek edilar. Bunda me'mor Boniy qudrati namoyon bo'lgan bo'lib, u «bino»lar suvdan xarob bo'lmaydigan qilib yaratilgan edilar. Qancha harakat qilmasin, uning shifti yorilmas, xuddi osmon gumbaziday bir xilda muallaq turardi.

Katta baliqlar har tarafda mayda baliqlarni xuddi habashlar yo'lbarsni ovlaganday ovlab yuradilar. Ularning tanasi qora tog'dek bo'lib, tishi va changali temirdan ekani ochiq ko'rinish turardi. Bunday baliqlarning orqasida ham o'tkir tishlar bo'lib, yosh baliqlarning umri niholini kesishga arradek edi. Uni arra emas, g'am qo'shinining xanjari, balolar qal'asining kungirasi desa ham bo'lardi.

Suvning mavji simdan to'qilgan savatga o'xshar, baliq esa uni og'zida omburdek tutib ketayotgandek edi. Katta baliqlar atrofida suv itlarining to'poloni ajdar atrofidagi chumolilarning to'polonini eslatardi. Buning ustiga har tomondan ko'zga qisqichbaqa ko'rinar, ular yonboshlari bilan yurar edilar. Suv toshbaqasi bilan ularning gavdasi bir-biriga tegib ketganda ikki tog' bir-biriga urilgandek bo'lardi. Xullas, suv ichidagi jonivorlar quruqlikda uchragan hayvonlardan ham ko'p edi. Dengiz ustida to'lqinlar tinchimas, go'yo ularning ustida yaratuvchining qo'li tuzoq yoyayotgandek edi.

Shoh bilan shahzoda har tarafga qarab, behisob g'aroyibotlarni ko'rib borar edilar. Shu vaqt birdaniga qazoyi osmoniy boshlanib, osmondan balo kela boshladi. G'oyat xatarli bir shamol qo'zg'alib, dengiz yuzida quyun hujumga kirishdi. Shamol janub tomondan qattiq esib, hamma yo'lovchilarning yuragiga vahima tushdi. Hatto, keksa kemachilar ham bu baloni ko'rib, yoqalarini yirtib:

— Bunday shamol har yuz yilda bir bo'ladi. Biroq sayohatchilarga hech qanday yaxshilik keltirmaydi, — deyishdi.

¹ H u t — Katta baliq, eski astronomiyada o'n ikki burjning o'n ikkinchisi; D a l v — o'n birinchi burj. Bu yerda dalvning qovg'a, charmdan yasalgan suv idishi ma'nosini ko'zda tutilmoqda.

Tezlikda yangi oy qayig'iga o'xshash, tez yuradigan ajoyib bir qayiq keltirishdi. Yel yana ham kuchayib ketmasdan shohu shahzodaning bu qayiqqa tushishlarini so'rashdi. Farhod o'midan turib, qayiqqa o'ltirdi. Xuddi shu payt shamol kuchayib, qayiqni kemadan ajratdi. Ota kema ichida «voy» tortib qolaverdi. O'g'il o'ltingan qayiqni esa suv bo'ylab shamol olib ketdi.

Ota bilan o'g'ilning oralariga shunday ayriliq tushdiki, bundan so'ng ularga ko'rishish imkoniyati qolmadı. Ular bir-biridan ajrashganlaridan keyin shamol yana ham zo'rayib ketdi. Jahonni naq to'fon bosgan edi. Dengiz shunday chayqalardiki, osmon dengiz ustidagi shamol bo'lib ko'rindardi. To'lqin orqasidan to'lqin kelib, suvlarni ketma-ket ko'kkacha yetkazar edi. To'lqinning har pushtasi bir tog'day bo'lib, u sachratgan suvdan ko'k atlasiga dog' tegardi. Suvlar pastdan turib ko'kka chiqar va yana ko'kdan tubanga tushardi. Shunday to'lqinlarning birimas yuz tuman mingi osmonning yuziga tarsaki tushirib turganday edi. Shu xildagi tarsakilar tegaberib, ko'k osmonning yuzi nil rangiga kirgandi.

Bu suv to'lqinidan qo'rqib, yulduzlar yangi oyni kema qilib, ichiga tushib olgan edilar. Quyun ko'kka ko'tarib tashlagan har kema dengiz ustida bir xashakdek yurardi. Kemalar bir-biri bilan uchrasha olmas, odamlarning ham biri ikkinchisini taniy olmas edi. Kemalar osmonga ko'tarilishni o'zlariga hunar qilib olganday, yelkan yog'ochlari esa sanchilaberib osmonni ilma-teshik qilib yuborganday edilar. Har tomonda ko'ringan ko'k yulduzları falakning ilma-teshik bo'lib ketganidan nishon berib turardilar.

Suv osmon bilan shuncha to'qinishgandan so'ng falak gumbazlarining shifti uvib tushdi. Osmondagি Bاليq va Qisqichbaqa burjlari yulduzları o'z joyidan dengizning tubiga yo'l oldilar. Dunyoni yorituvchi Quyosh suv ichida xuddi billur ichidagi injuday ko'rina boshladi. Ko'k mamlakatida o'zlariga o'rın topolmagan farishtalar suv ustiga o'rdaklardek qo'ngan edilar.

Shamol balosi har kemani yerdan ko'kka, ko'kdan yerga ota berib, har qaysini har tomoniga parcha-parcha qilib yuborgan edi. Bu to'polonda parchalanmagan ba'zi kemalar bo'lsa ham, lekin ularning ichidagi odamlarning o'zini tutib tura olgani qolmagan edi. Jahonga tun niqqobi yopilgunga qadar dengizning bezovtaligi shunday bo'lib turdi.

Tun o'z qora po'stiniga kunni oldi. Dengizning barra po'stini ham mayda to'lqinlar ko'rsata boshladi. Suv ustidagi shamol to'xtab, yer ustida ko'k dengizi joy oldi. Aytib o'tilgan daryo yuzidagi kemalar, ularning ichidagi odamlar va ashyolar bir-biriga urilib, ko'pi parchalangan, bir qismi ko'k ustida bo'lsa, bir qismi suv qa'rida qolib ketgan edi. Odamlarning ham aksariyati suvg'a botib, ular har tomonda baliqlarga yem bo'lgan edilar. Osmon kemalarni parchalaganda, odamlarning tanasi ham suvda qayiqlardek sarson-sargardon bo'lib qoldi. Ahyon-ahyonda o'sha o'nus yuz kemadan birortasi butun qolgan bo'lsa, undagi o'nus yuz kishidan bitta ham qolmagan hollar bor edi. Ba'zilar bir parcha taxta ustida qolgan ulami suv to'lqini bir chetga irg'itgan edi.

Biroq xoqon bilan Mulkoroning turgan xonalari, ittifoqo, katta bir kema ichida edi. Zolim falak qancha dushmanlik ko'tsatgan bo'lmasin, bu kema salomat qolgandi. Ichidagi odamlar esa o'likdek jimjit, ba'zilari o'lgan, ba'zilari hushsiz edi. Ular taqdir irodasi bilan bir qirg'oqqa chiqib qolgan edilar. Bu qirg'oq esa Chin mulkiga qarashli edi.

Qolganlarga ham shamoldan xavf tugadi. Har birlari peshonasiga yozilgan bir iqlimga borib qolib qirg'oqqa chiqdilar.

Xoqon tushgan kema o'sha qirg'oqqa kelib tushishi bilan uzoq-yaqinga xabar ketdi. Qirg'oqdagilar bo'lib o'tgan ishlardan xabardor edilar. Vazir bilan shohni qirg'oqqa chiqarishdi. Ular ko'p harakat qilib, urinib, hushsizlarning dimog'lariga xushbo'y narsalar hidlatib, hushiga keltirdilar.

Shoh o'ziga keldi. Xaloyiq ham ularning holidan xabar olib turdilar. xoqon Farhod yo'qligini bilib yana yig'iga, musibatga tushib ketdi.

Lekin, ular goho imkoniyatlarni ham ko'z oldilariga keltirib, shoyad biror tarafdan xabari chiqib qolsa, deb ham qo'yardilar. Suqrot qilgan bashoratlarni ham eslab, o'lmay qolganlardan ham sevinardilar.

Xoqon va Mulkoro umr hamda davlatni g'animat bilib, yana Chin taxtiga qaytdilar.

Ey soqiy, menga sen bir qadah sharob ber. Juda holdan toydim. Qadah kemasiga mening jonimni tushirib ol-da, meni bu g'am-g'ussa dengizidan xalos et!

XXIX

Farhodning siniq vujudi qayiq sinig'ida qolib. uni dengiz to'lqinlari Yaman mamlakati sari elhib Yaman ahli kemasiga uchragani va u kemadagi savdogarlar bunday qimmatbaho gavharni topganlaridan quvonib Farhodning bu iltifot evazida nochor qolgani. Hamda orollar qaroqchilari u kema qasdig'a tushib savdogarlar quruqlikdagi baliqdek izjirobga tushib, Farhod ularni nahang baliqlar to'dasini qochirgandek bir kamon otishi bilan qochirgani va suvda qaroqchilarning hayoti qayig'iga o't urgani. Va Yaman dengizidan cheitashgani va Suhayldek Yaman ahli ko'zlarini yoritgani. Shopurning dengizda unga oshna bo'lib, uning ko'nglidagi gaplarni bilgani

Bu dengiz bo'ylab sayohat qilgan kishi dengiz sarguzashtlarini shunday hikoya qiladi:

Dengiz o'sha ahvolda chayqalib, to'lqinlar qo'shinining hujumidan dengiz qo'zg'olganda, Farhod tushgan qayiq, osmon dengizidan zulm yetib, sindi va cheksiz-chegarasiz dengizda g'arq bo'lib ketdi. Bexonumon Farhod esa bir parcha taxta ustida qoldi. Farhod o'sha taxta parchasiga mahkam yopishib olgan, shu bilan birga jismu joni bilan vidolashib ham qo'yan edi. Chunki ozg'in gavdasi o'sha taxta parchasiday bo'lib qolgan, bemador joni ham bo'g'ziga yetgan edi. Bepoyon dengizdag'i to'lqinlarni ko'rib, Farhod har nafasda yuz bor jonidan umidini uzardi.

Nihoyat, osmon oqshom kemasini parchalab, yulduz injulari ko'k dengiz ichiga g'arq bo'ldi. To'lqinlar ham dengiz yuzidan o'z

tuzoqlarini yig‘ishtirib oldilar. To‘polon qushlari tinchib orom ola boshladilar. Farhod o‘ltirgan taxta esa Yaman mamlakati va Toyif chegaralari tomon suzib borardi.

Tan suyaklari kishining joniga o‘rin bo‘lganday, Farhodga ham o‘sha taxta maskan bo‘lgan edi. Biroq jonidan ozgina bo‘lsa ham asar yo‘q, tanida ruh u yoqda tursin, ruhning biron harfi ko‘rinmasdi.

Shu payt dengizda Yaman tarafiga qarab ketayotgan bir tezyurar kema ko‘rinib qoldi. Kema ichida gavhar savdosi uchun yo‘lga chiqqan va dastmoyasi dengiz bilan barobar bo‘lgan savdogarlar bor edi. Ular dengiz yuzida bir parcha taxta va uning ustiga bir odam oqib kelayotganini ochiq ko‘rishi. Darrov bir kemachini suvgaga tushirib, taxta parchasini kema yoniga yaqin olib kelishdi. Uning ustida hodisalar zarbi bilan bemador bo‘lgan yosh bir yigit yotar edi. U go‘yo ichkilik orqasida hushini yo‘qtgan odamdek bejon edi. Uning ahvolini diqqat bilan tekshirib, og‘zi bilan nafas olayotganini aniqlashdi.

U yigitning tirik ekani kemadagilarni juda quvontirib yubordi. Uni darhol kema ichiga tortib oldilar. Burniga turli dorilar iskatdilar. U ko‘zini ochdi. Tirik ekani ma‘lum bo‘ldi. Og‘ziga ovqat tutib yedirdilar. Tomog‘iga esa sharbat quyishdi. Ovqat va sharbat uni quvvatga kirgizdi. Shundan so‘ng u o‘rnidan turib, ulardan o‘zining ahvolini so‘radi. Ular ko‘rganlarini gapirib berdilar.

Farhod o‘z savoliga javoblarni eshitgach, ular ham bu xastaholga savollar bera boshlashdi. Farhod javob berib dedi:

— Bizlar Xo‘tan shahridan Yamanga qarab yo‘l olgan bir guruham savdogarlar edik. To‘lqin kemamizni g‘arq qildi, bor-yo‘g‘imiz dengiz tubiga cho‘kib ketdi. Mana shu taxta parchasigina meni asrab qoldi. Sizlar esa tirik qolishimning chorasi qildilaringiz. Men shu taxta parchani quchoqlab olgan soatdayoq o‘zimdan ketgan ekanman. Ba’zan o‘zimga kelib, ba’zan hushimdan ayrilib, boshimga azob-uqubatdan boshqa narsa kelganini bilmayman. Shu hushimdan ketgan bir paytimda shum baxtim meni bu yerga olib kelib tashlabdi. Bu yerga kelib tushganimdan ham bexabar edim. Mening hayotim tugagan, bu ahvoldan qutulishga ham mutlaq umidim yo‘q edi. Jonim o‘lim xavfidan qutulgani uchun sizning lutfu ehsoningiz oldida qarzdor bo‘lib qoldim. O‘z ahvolimni o‘ylasam, sizlar qilgan yaxshiliklaringiz minnatdorchiligin ado etish menga juda qiyin ko‘rinadi. Meni bu falak o‘z dag‘alligi bilan o‘ldirgani tiriltirganingiz uchun bildiradigan minnatdorchiligidan oson. Ming yil tirik bo‘lganimda ham bu yaxshililingizni oqlay olarmikanman?! Men bir g‘aribu xasta, zoru ojiz odamman. Bu hech kimning boshiga tushmasin. Bu bir ojizga odamlar yordam qo‘lini cho‘zsayu, bu ularning yordamining yuzdan biriga ham javob qilolmasa — bu qanday gap! Biroq tirik ekanman, qulingizman, yaxshiliklaringiz oldida sharmandangizman!

Kemadagi odamlar unda bu qadar kamtarlik va gap-so‘zida buncha go‘zallikni ko‘rar ekanlar, bu uning podshohlarga xosligidan nishona berar, gap-so‘zlarida injular sochayotgandek edi. Kemadagilar unga mehr qo‘yib, jonusi dil bilan unga xizmat qila boshladilar. Hurmat bilan uni yeb-ichirdilar, darmonsiz tanasiga quvvat kirguncha parvarishni ayamadilar.

Ular shu xilda hammalari Farhodga maftun va shaydo ekanlar, shu payt suvda bir necha qayiqlar ko'rindi. Ularni ko'rishi bilan kemadagi savdogarlarni motam bosdi va shu qayg'u zo'raya boshladi. Hammalari bir-birlaridan rozi-rizolik so'rар, Farhodni o'ylaganda esa yuraklari siqilardi. Molu joni, hayoti ham ko'ziga ko'rinxay, barcha Farhodning afsusini yeyar edilar.

Hayron qolgan Farhod ulardan bu qayg'u va tashvishning sababini so'radi. Ular esa yig'lab shunday javob berdilar:

— Nimasini so'raysan! Dengiz ustida ko'ringan bu qayiqlar orollikklardan chiqqan qaroqchilarning qayiqlaridir. Bular to'p-to'p bo'lib, qirg'oq nima bilmasdan dengizda kezgani-kezgan. Daryo yuzida bittami, ikkitami yo uchtami kema yo'liqsa, ular zo'ravonlik ko'rsatib, o'sha kemalarga neft to'ladirgan shisha idishlarni otishadi. Har bir shisha idish neft to'ladirgan bir o'choq olovga teng. Kemalarga o't qo'yib kuydiradilar-da, kemadagi odamlarning barisini o'ladirilar. Mollarini esa tamoman talyadilar. Ularning dengizda qiladigan "savdosi" shu bo'ladi. Biz suzadigan tinch yo'l boshqa tarafda qolib, dengiz to'lqinlari kemamizni bu tomonga oqizibdi. Bu qaroqchilarning xabarini eshitgan odamlar ulardan qutulish umidini yo'qotadi.

Ilmu donish egasi Farhod bu ishning tagini tushundi va o'zini xursandlikka olib, ularni ovuta boshladi:

— Qayg'urmanglar. Tangri sizlarga ulardan mutlaqo ofat yetkazmaydi. Aytinlar-chi, to'dalarining ichida bir necha o'q va kattaroq yoy topiladimi?

Kemadagilar hayron bo'lib: "Hayhot!" deyishdi. Ular Farhod so'ragan narsalarni tezlik bilan hozir qilishdi. Farhodning kuchiga to'g'ri keladigan katta yoy, albatta, yo'q edi. O'q ham o'sha yoyning o'ziga loyiq edi. O'zi yolg'iz yoyning burchaklarini tuzatdi, o'qni rostladi. Bu pahlavon o'qu yoyni tuzatguncha har tarafdan zolim qaroqchilar yetib kelib qolishdi. Ular kemaga o't yog'dirishga, kemadagilarni yondirishga mo'ljallab neft to'la shisha idishlar yasagan edilar. Farhod o'sha shisha idish tushmaydirgan, balki o'q ham tegmaydirgan bir yerda turib, shisha idishlarni otmoqchi bo'lgan qaroqchini nishonga oldi va shunday otdiki, o'q borib neftli idishga tegdi hamda alanga berib yonib turgan o't o'chog'ini sindirib yubordi. O't o'sha idishni otadiganning o'ziga ham tutashdi. Qaroqchilar to'dasining kemasiga o't ketdi. Yana biri yaqinlashib neftli shisha idishdan otmoqchi bo'lgan edi, unga ham xuddi avvalgidek o'q tegdi. Har ikki kemadagilar yonib, qaroqchilar to'dasi qochishga yuzlandi. Ular kemalarining boshini qaytarguncha, Farhod ulardan yana o'n-o'n beshtasining ishini saranjomladи. Qaroqchilarning ba'zilari kuyib, ba'zilari o'ldi. Qolganlari qochib, ovorai sarson bo'ldi.

Bu ishlardan kemadagilar juda hayron qolib, bittasi xushhol bo'lsa, o'ntasi behol edi. Barcha kelib Farhodning boshida aylanib-o'rgilar va unga ta'zim qilib bosh egar edi. Ular hatto unga jonlarini, jahonlarini bag'ishlar, oldiga molu jonlarini to'kardilar.

Ammo Farhodning zaifligi har nafas ortib borar, qayg'usining ipi esa haddan tashqari uzayardi. Ular yupatmoqchi bo'lar, bu esa xafa. Shu xilda bir necha kun yurgandan so'ng bir manzil ko'rindi.

Kemani Yaman tarafiga burib, hamma sog'u salomat suvdan qirg'oqqa chiqdi. Hammalari ham ming balodan, ming balo emas, yuz ming balodan qutulgan edilar.

Ular shaharga kirib, yaxshi bir joy topdilar va u yerda tezlik bilan yuklarni yechdilar. Bir nafas ham vaqtini o'tkazmay, Farhod huzurida chiroyli bir o'tirish qildilar. Yaxshi maylardan topib keldilar. Yamanda bu majlisdag'i kabi tiniq sharob ko'p emas edi.

Farhod may ichib, boshi qizigandan keyin, qon yoshi ko'zidan qizil sharobdek quyildi. Har nafas o'z taxti, shon-shavkat, jannatday qasrlari, o'z qo'shirlari va odamlari yodiga kelar, otasini, dengizda ko'rgan javrularini, onasini, uning ko'nglidagi dardlarini eslardi. Ovora bo'lgani, ming qayg'ular ichida bechora bo'lgani o'yidan kechardi. Goh kimsasizlik ko'nglini timdalar, goho kasallik joniga nayza sanchar, goh sog'inishdan joni kuysa, goho orzu qilgan narsasi topilmayotganidan qayg'urardi. Har nafas kayfiyati o'zgarib turar, atrofidagilar uning g'amidan motamda edilar. Xalq uning ahvoli haqida fikr qilib, ba'zilari yig'lar, ba'zilari hayronlikka tushardi. Biroq hech kim Farhodning ahvoli ruhiyasini bir butun tushunmas, hatto o'zi ham bu ahvoldan xabardor emasdi.

Bu to'danining ichida jahongashta, ko'rinishidan musofir, erkin va mard bir odam bor edi. Hunar bobida u o'z zamonining ustasi, naqqoshlikda esa shu zamonning yagonasi edi. Har bir varaqqa uning qalami surat chizar ekan, taqdir qalami unga o'rindbosarlikkagini yarardi. Qaysi suratni chizish uchun u qo'l ursa, butun jahon o'sha suratga berilib, suratparast bo'lib qolar edi.

U jahonni o'lkama-o'lka kezib chiqqan, kun botishdan kun chiqargacha hammasini ko'rgan, Xito mamlakatiga ham yo'li tushgan, ana shunda mashhur rassom Moniy uning oldiga hunar ko'rsatgani kelgan edi. Undan Moniy rassomlikka hujjat so'raganda, Shopur unga tan bermagan edi. Uning bitgan loyihasi butun qalam ahllariga qo'llanma bo'lar, jahon xalqi esa uni Shopur deb atar edilar.

Sayohat qilib yurar ekan, osmoniy qismat Shopurni bularga yo'lovchi qildi. U Farhodning ishlariga hayron, chunki bu yo'sindagi odamni hech qachon ko'rmagan edi. Har ishni chuqur o'ylab qiladigan Shopur Farhod ahvolining tagiga yeta olmasdi. Dengizda ekan, uning pahlavonligiga, urush qilishiga, quruqlikda yesa qurgan bazmiga hayron bo'ldi. Hozir-chi, Farhodning holi zorini, ko'zidagi yoshlарini, beixtiyor nolalarini ko'rib, uzoq fikr qilib, uning ko'ngli ishq tig'idan yaralanganini bildi. Ko'nglini ko'taray deb, yupatay deb, urinib ko'rsa ham, Farhod bunga beparvo edi.

Farhodning bunchalik kuyishiga nazar solib, Shopur endi unga sevgi o'tidan so'zlay boshladi. Sevgi o'tidan u qancha ko'p hikoya qilsa, Farhodga bu qattiqroq ta'sir etayotganini ko'rdi. Aqlدا benazir Shopur uning kuyganligini bilib, sevgi to'g'risidagi o'tli afsonalarni gapirib berdi. Bu hodisalarni eshitar ekan, Farhod yig'lashdan o'zini tuta olmas, shu yo'l bilan Shopur uni o'ziga rom qilib oldi. Hammaga suyukli Farhod shunday xavfsiz-qiyinchiliksiz Shopur bilan ham ulfat bo'lib oldi. Farhod bir nafas Shopurni ko'rmay qolsa, chaqirar, undan ishq dostonlari aytishni so'rар edi. Shopur so'zlar, u esa zor-zor yig'lar, agar so'ylamasa ozor chekar edi.

Shopur o'zini unga shunday yo'l bilan hamdam, yo'ldosh va sirdosh qildi. Ulfat bo'lib bu undan tez-tez hol-ahvol so'rар, bu ham unga o'zining nozik-nozik sirlarini aytib berar edi. Ha, sevgi bebosh, may sirni ochuvchi ekan! Shu xilda mast oshiq o'z sirlarining pardasini ocha boshladi. Shopur yashirinchcha undan nimani so'rasa, u ham astagina uni bundan xabardor qilardi.

Shopur.

— Menga avvalo asl nasabing qanday gavhardan ekanini, o'z ahvolingni, qaysi mamlakatdan ekaningni aystsang, — dedi.

— Qo'y, — javob berdi Farhod. — Mamlakatimni so'ramay qo'ya qol. Aslimu gavharim haqidagi gapning ham keragi yo'q. Menga bu gapni aytishdan yaxshilik bo'limganday, senga ham uni eshitishdan foyda yo'q. Ahvolimdan bir nishona so'ragan ekansan, shuning hikoyasini qisqagina so'zlab bera qolay.

U bunda ham gapni bir oz chalg'itib, o'z ishlaridan quyidagilarni bir namuna qilib ko'rsatdi:

— Men bir dilxasta, zoru balokash, bir vaqtlar boshqa odamlarday shod, ko'nglim xush yurardim. Hamma ishdan ham ko'ra ibodatni ixtiyor qilib, zuhdu taqvodangina yaxshilik izlardim. Menga bir kechasi balo yopishib, kamonday egilgan falakdan bir o'q tegdi. Yotib, tushimda shunday bir go'zal mamlakatni ko'rdimki, unga o'xshash o'lkani hech qachon ko'rмаганман.

Farhod u oynada ko'рганлариниң белгиларини бирма-бир гапириб берib, унга hammasini bir-bir tushuntirdi. Lekin oy yuzli haqida so'z aytmoqchi bo'lganda, ayta olmay, oh tortib o'zidan ketdi. Shopur uning ahvolini to'la tushunib, jonusi dili bilan unga yordam bermoqchi bo'ldi. Farhodning boshini ko'ksiga qo'yib, quchoqlab, uni hushiga keltirdi.

Boshqa savdogarlar Farhodning hurmati uchun may ko'tarib, ketma-ket ichaberib, behush bo'lgan edilar. Bu ikki sirdosh nima haqida so'zlashgan bo'lsalar, ular bundan tamoman bexabar edilar. Shopur odamlarni bexud ko'rib, bundan foydalanib, Farhodga yana ham ko'proq yordam qilmoqchi bo'ldi.

— Ey xazon ofatidan ozor topgan bo'ston sarvining farzandi! — dedi u Farhodga. — Shunday qilib men senga hamdam bo'ldim. Sening maxfiy ishlaringga ham endi mahramman. Tangrining taqdiri shunday ekan, ahvolingni qoldirmay, qolganini ham so'zlab ber. Sen umid qilgan xazinaning kalitiga men orqaligina yetishasan. Xafa bo'lma. Sen boshdan-oyoq vasf qilgan va belgisini aytgan yermi men bilaman. Haqiqatan ham unday dilkash diyor dunyoda boshqa yo'q. Men uni ko'рганман. O'sha yerda bo'lganман ham. Havosi jonlarga rohat bag'ishlaydi. Gullar u yerda xirmon-xirmon. Poklikda Eramday bo'lgan bu o'lkaning ismi Arman deb ataladi. Agar bormoqchi bo'lsang, yo'l boshlovching bo'lay, yo'ldosh ham emas, balki xizmatkoring bo'lib boray.

Farhod bunday so'zga chechan odamni ko'rib, o'z baxtingin shuncha yaqin kelib qolganiga ishonmasdi. O'zining gapiga bu sho'rlik, hijronda qolgan oshiq ishonmayotganini Shopur fahmladi.

— Agar so'zimga ishonmasang, men istaganimcha buni senga isbot qila olaman, — dedi u.

U qalam sohibi qog'oz va qalamini chiqarib, Farhod aytgan yerning rasmini chiza boshladi. U shunday dilga xush keladigan rasm chizdiki, Farhod aytgandan qilcha ham tafovut qilmas edi. Farhod bu suratni ko'rib, Shopurning da'vosi to'g'ri ekanini bildi. Sevgilisining mamlakatidan nishona topilgach, bir oh tortdiyu, mastlarcha yiqildi.

Ey soqiy, menga ishrat piyolasini keltir. Davron maqsad so'ragan narsalarni berdi. Meni Arman mohi sog'intirgani uchun bir necha qadahni armanilarcha ko'taray!

XXX

Farhodning Shopur yo'lboslovchiligida cho'lu biyobonlarni oshib Yaman mamlakatidan Arman o'lkasiga yo'l olgani. Armaniyaning Eram bog'isimon sabza va chechaklaridan g'unchadek ko'ngli gulday ochilgani. Arman tog'i kamarida tosh qaziyotgan el ojizligini ko'rib uning boisini so'rab bilib, tosh qazishga belini mahkam bog'lagani va bu xabarning chechan va shirin Mihinbonu va Shiringa yetgani

Bu vodiyni kesib o'tishda baxtli yo'lboslovchi maqsad nishonini shunday ko'rsatdi:

Farhod uyqudan ko'z ochar ekan, Shopur aytgan so'z yodiga tushdi. Shu bilan Shopur naqshlar bilan loyihasini chizib ko'rsatgan qog'ozni ham esladi. Hali qorong'i ketmay, tong otmay, havo hali ko'zlarga surmarang bo'lgan paytda u turib, Shopurning qoshiga bordi. U xuddi Shopurning oyog'ini o'pishi uchun boshiga borgandek edi. Uning tovushidan Shopur uyg'ondi. Farhodning kelishi esa uning kecha qorong'iligida topilgan nurday bo'ldi.

— Ey qayg'u va ishq ahlining shoh! Ey, qadamining izi muhabbat ahliga qiblagoh bo'lgan yigit! Bu kelishdan iltimosing kecha oramizda o'tgan so'zdan boshqa narsa bo'limasa kerak, — dedi Shopur.

Shopur kecha bo'lib o'tgan so'zlarni eslatib o'tdi. Farhod esa uning oyog'iga boshini qo'ydi. U Shopurga qarab dedi:

— Ey, dilkash xabarlari jonga tilak, jon bag'ishlovchi so'zлari ko'ngil maqsadi bo'lgan odam! O'sha savdolardan ko'nglim foyda topmoqda. O'sha so'zлaringdan hazin jonim tilagiga yetganday bo'ldi. Endi va'dangga vafo qilishing kerak. Aytgan so'zлaringning ustidan chiqishing zarur.

O'zi tanho bo'lgan Shopur bunday so'zlarni eshitgach:

— Ey yuzi zamonamizning sham'i bo'lgan yigit! — dedi. — Agar sen hamroh bo'lsang, yo'lim jannatga borgan bo'ladi. Istaging shu esa, yo'lga tushganimiz bo'lsin.

Shopur yo'lga chiqdi. Dili g'ash Farhod esa unga hamroh bo'ldi. Shopur har qadamda uni yupatar, Farhod esa soyaday unga ergashib borardi. Ular hech bir manzilda dam olmay, qadam-baqadam yo'l bosganlari bosgan edi. Farhod bilan Shopur bir-birlariga ko'nkishib qolgan, ular yo'l bo'yи so'zlashib, suhbatlashib borishardi. Goho hamrohlikning xosiyatlaridan, goho esa bir ishni bahamjihat bajarishning e'tiborliligidan gap ketardi.

Goho Farhod Shopur chizgan loyihani qo'lga olib, boshdan-oyog'iga razm solar va uning xayolinig boyligi, chuqurligiga, Chin naqshiga o'xshatib chizgan rejasiga ofarinlar aytardi. Har zamон Shopur ham bu gapga javob berib, Farhodning ham yetuk naqqoshlardan ekanini anglar edi.

Shu xilda bir necha muddat yo'l yurganlardan so'ng ular Arman o'lkasiga qadam qo'ydilar. Shopur Farhodaga:

— Ey baxtli yo'ldoshim, sen tushda ko'rgan o'lka mana shu! Har tomonini kezib, qidirgan joyingni topguningcha tomosha qil! — dedi.

Farhod Shopurning so'zini ma'qul topib, chidam bilan hammayoqni aylanar edi. Ehtiyyot bilan ikki-uch kun yurgandan so'ng g'oyat sevinchli bir manzaraga duch keldi. Chunki uning aqlini "tushida" shaydo qilgan dasht ko'z oldidan chiqib qoldi: o'sha ko'kat, o'sha safsar gullar, o'sha chechaklar va o'sha gullar atrofida bulbullar. Bu yerlar tuprog'i taqvodor ko'zini xiralantirar, u yerning shamoli esa aql sham'ini o'chiradigan darajada edi. Baloni o'zining boshiga sotib oluvchi Farhod qaysi tomonga boqmasin, gullari, tikonlari, hatto ko'ktatlari ham oshnaday edi.

Uning pora bo'lgan ko'ngli har nafasda uni zaiflashtirib, ovora qila boshladi. U balo vodiysiga qadam qo'yib, malolat cho'qqisiga bayroq tika boshladi. U Shopurga:

— Ey mening hamdamim, do'stlik qoidalarini sen to'la egallagan ekansan. O'sha tushimda ko'rgan vodiy va ko'kni o'pgan tog' oldimdan chiqdi. Endi menga yana ham yaqinroq kelib, hamrohim bo'l, holimdan xabar olib tur. Mening mahzun jonim baqirib-chaqirib tosh qaziyotgan va g'avg'o ko'tarayotgan to'da orasiga borishni istamoqda, — dedi.

Shopur darrov o'sha tomonga yo'l soldi. Ikki do'st u yerga yetib bordilar. U yerda ezilgan, jafo chekkan bir to'da odam dardu dog' ichida tog'ning orasida ariq qazish bilan mashg'ul edilar. Ular toshlarni kesishga kelganda shunday ojiz edilarki, shunday ojizlik hech kimda yuz bermagan. Qo'lida tesha ko'targan ikki yuz toshkesar o'z teshalarini tinmasdan toshga urar, lekin tosh shu qadar qattiq ediki, agar yuz marta tesha tegsa ham foydasiz, undan bir no'xatcha sinmas, no'xat u yodqa tursin, ko'knori urug'icha ham tosh uchmas edi. Ikki yuz toshkesar uch yildan buyon metin urishdan tinmay ishlasalar ham ikki-uch yuz qulochdan ortiq tosh qazilmagan, ularning ham ko'pi chala-chulpa edi. Ular bunday azobdan qon yig'lar, biroq ishboshilar tinmay ularga zulm qilar edi.

Farhod ularning holiga nazar solib, bunday zulmlarni ko'rib, juda xafa bo'ldi. U mazlumlar to'dasiga g'amgin kirib bordi. Qoshlari esa g'ussadan uch kunlik oyday chatilib ketgan edi. Farhod odamlarga qarab:

— Ey, mening kabi balokash xaloyiq! — dedi. — Falak mashaqqatlaridan ko'nglingiz menikidek tashvishga qolibdi. Bu tortayotgan uqubatlaringizning sababini va uning nima bilan tugashi lozimligini menga aytинг! Bu qiyinchiliklar nima uchunu, falakdan bu balo sizlarga qachon yopishdi? Sizni ko'rib, boshimdan tutun chiqib ketdi. Tutun emas, ichimga o't tutashib ketdi.

Ular Farhodning go'zal chehrasini ko'rib, so'ng jon bag'ishlovchi so'zlarini eshitib, savlatidan ham hayron bo'lib qolishdi. Uning so'zlaridan hammaning boshi aylandi. Bu g'amgin odamlar yer o'pib:

— Ey Ruhul-amin'dek gavhari toza yigit! — deyishdi. — Sen farishtamisan yo odammisan — bilolmay turibmiz. Xudo yoring bo'lsin. Sen bizga oliv bir gavhar bo'lib ko'rinyapsan. Farishta bizdan tashqarida bo'lgani uchun ham uni ko'rmaganmiz. Senday odamni ham biz hech qachon uchratmaganmiz. Vujuding qayg'u va kasallik ko'rmasin. Sening savolingga javobimiz shuki, jannatlar rashk qilgan bu o'lkaning hukmdori hayo pardasidagi bir ayoldir. Uning kelib chiqishi Afridunga borib taqaladi. Zoti Jamshid podshohnikidan yuqori. Boshiga toj soya solmasa ham ko'p tojdorlardan boj oladi. Belini garchi kamar qidirib topa olmasa ham uning qo'shinini zarrin kamarlar tashkil etadi. Uning bu xil sifatlarini tushunib, dunyo xalqi uning otini Mihinbonu, deb ataydi. Bu mamlakatning ichida o'ttiz-qirqta qo'rg'on bor. Bularning bar'i o'z burjini ko'k qal'asidan oshirganlardir. Bularning hukmida har yerda Qorun xazinasiday xazinalar to'la bo'lib, ular hech bir mehnatsiz, ranjsiz shu boyliklarga egalik qiladilar. Davlat, shon-shavkat imkon yo'l qo'yaganidan ham, xalq qancha deb o'ylasa, o'sha o'ylaganidan ham ortiq. Uning bu dunyo ishlardan xotiri jam', gul yuzli bir jiyani bor. U qizni iffat saroyida shoh, ko'k pardasi ichidagi oy deyishadi. Uni ham ta'rif qilib o'lirishdan foyda topolmaymiz. Otini atashga ham qo'rqaqiz. Uning yuzini o'ziga qarashli bir necha gul yuzli, sarv qomatli qizlardan tashqari odamzod ko'rolmaydi. U qizni kim ko'rsa, boshqa sayru sayohatning yuzini ko'rmaydi. Uni ko'rgan kishini ham ortiq hech kim ko'rmaydi. Uning yuzini gul, kiprigini tikan deb ataydilar. Dunyoda nima yaxshi narsa bo'lsa hammasi unda bor deyishadi. Mihinbonu uni juda hurmat qilar ekan. Unga o'rinni ham o'z jon uyidan qilib bergen. U qizning yuzi bilan o'z bazmini gulshan qiladi. U orqali olamni ravshan ko'radi. Bizlar qazishga mashg'ul bo'lgan bu tog'ning sifati ham juda uzun. Uning bir boshi Sharqqa, yana bir boshi G'arbga borib tutashadi. Uning sharqidan bir buloq oqadi. Buloqning suvi esa hayotbaxsh suvdek tiniq. Odamlar u buloqni "Aynul-hayot"¹ deb atashadi. Uning suvini o'lik ichsa jon kiradi. Parilar buloq boshida orom olgandek, u go'zal bu buloq boshiga kelib turarkan. Pari yuzli qizlar bilan ba'zan u ishratga yuz qo'yib, bu yerda bazm qurarkan. Tog'ning g'arbida esa u oy yuzlining makoni bo'lib, uni hozir Armaniya deb ataydilar. Uning yeri o'z zeb-ziynatlari bilan jannatday, yonida esa ko'kka bosh urgan tog' bor. U oy yuzlining orzusi shuki, o'sha yerda bir oliv qasr bino qilsa. U yerda chiroysi manzara, xush havo bo'lgani bilan ustida suvi yo'q. Bir necha muhandislarni aylanuvchi osmon singari yogurttira-yogurttira shu tayyor chashma suvini topishdi. Undan ko'ngildagiday bir ariq qazilsa, u hurning qasri oldiga suv olib borish mumkin, deyishibdi. Biroq bu buloq bilan u ofat qasrigacha bo'lgan oradagi yer o'n yog'och² keladi. Oradan tortib qo'ygan mana bu chiziqlari ariq qazish mo'ljal qilingan yerlardir. Bu xizmatni balo tog'ida joni xasta bo'lgan shu bechora to'daga topshirishgan. Bular metin bilan toshlarning orasini yorib, ariq ochishlari, kimki shu ariqqa suv ochsa, suv to'xtamay o'sha

¹ Ruhul-amin — ishonchli ruh; Jabrail alayhissalom.

² Aynul-hayot — hayot bulog'i.

³ Yog'och — bu yerda o'lchov ma'nosida. O'n yog'och — taxminan 70 km.

qasrga borishi kerak. Bu toshlar tesha bilan ushalmayapti, tesha u yoqda tursin, metin ham ularga kor qilmayapti. Biz uch yildan buyon jon-jafo tortib mehnat qilyapmiz. Sinmagan metinu tesha qolmadı. Bu mashaqqatlarda qiyngalgan yigitlarni ko'rgan odam ularni qari deydi. Qazilgan yer esa ikki-uch yuz qulochdan oshgani yo'q. Bu mehnatlar ichida umrimiz Nuh umriday uzun bo'lsa-yu, badanimizda jonomiz har qancha ko'p bo'lsa ham, bu ishning chegarasiga yetish va uni tugatish imkonи yo'q. Ish qilishdan jon-jafo tortyapmiz. Ba'zida faryodu fig'on chekamiz, chunki bu teshalarni toshga urishdan foyda yo'q. Biz esa kechayu-kunduz sovuq temirni uranimiz-urgan. Ishboshilarga borib har qancha ma'qul uzrlarni aytsak ham ular qabul qilmayaptilar. Holimiz shundan iborat. Hali ham hammasini emas, bir qismini aytdik, xolos.

Farhod ahvolni bilgandan keyin, ularning holiga achinib ketdi. U o'z-o'ziga dedi:

“Falak zulmidan sitam chekkan bu bir to'da mazlumlar-ku! Men ularga yordam ko'rsatsam bu juda o'rinni bo'ladi. Hunarni asrab nima qilaman, axir! Yoki o'zim bilan tuproqqa olib ketamanmi?!”

Temirchidan bir ko'ra bilan dam so'rab oldi. Beliga charm peshbandni bog'ladi. Damning uchini ko'raka mahkam qilib, unga ko'mir to'kib, dam bera boshladi. Ko'mirni cho'g' qilib turib, o'sha yerda bo'lgan metinu teshalarni so'rab oldi-da, hammasini o'tga solib qizitdi. O'sha yerda bor asboblarni eritdi. ularning har o'n-o'n beshtasidan bitta quvvatliroq metin, yana shunchasidan bitta o'tkir tesha tayyorladi. Tog' kamarini qazish uchun kerak bo'lgan bir necha gurzi va asbob charxlaydigan toshlar ham yasadi. O'sha asboblarning hammasiga Qorandan o'rgangan qoida bo'yicha yashirin suv berdi.

Bu ahvol uni taraddudga solgan edi. Xalq esa atrofini jimjит o'rab olgan edi. Hech kim undan bir savol so'rolmas, uning savlatidan hamma baqrayib qolgan edi.

U boshqalarni asbobdan qutultirib, o'zi tosh kesishga bel bog'ladi. U ariqqa tushib, qumni sel kesganday tosh qazib ketdiki, uning teshasi har tushganda ko'k filining yukiday bir parcha toshni qo'porar edi. Metinni zarb bilan urib, qattiq toshlarni mayda-mayda qilardi. Uning teshasidan sakragan ushoq toshlardan bir chaqirim narida tomosha qilayotganlar boshlarini olib qochardilar. Uning qo'li zarb bilan tesha urganda, ovozi o'n yog'och masofaga ketardi.

Shu bir kunning o'zidayoq bu tosh qazuvchi azamat toshlar ichida bir nov tayyorladi. Ikki yuz toshyo'nar usta uch yil ishlab, toshlardan bunchalik alamini ola olmagan edi. U shunchalik ko'p hunar ko'rsatdi! Tog' ichida yashovchi odamlar orasida shov-shuv tarqalib ketdi.

O'sha yerdagi ishchi va ish buyuruvchilar chopib Mihinbonu oldiga ketdilar. Borib, bu ahvolni unga gapirib bermoqchi bo'lishdi. Ko'rmagan odamning aqli bunga ishonmasligi ham mumkin edi.

Ey soqiy, sen menga la'l toshiday qizil sharob ber. Chunki ko'nglimga g'amning toshdan og'ir yuki tushdi. Shunday may mening og'zimga yetsa, ichimda bo'lgan dardu g'am toshlarini eritib yuboradi.

Farhodning teshasi toshni parcha-parcha qilgani. Tog‘ bag‘rini qazish ishlari sadosini Shirin eshitgani va quyosh tog‘ uzra balqiganidek u balo tog‘i (Farhod) yoniga yetgani va uning metini yolgini yashini buning harirdek ko‘ngliga ta’sir etgani. Quyosh tuproqqa nur sochganidek ul xoksor yigitga mehru iltifot ko‘rsatgani. Farhodning tuproq ostidagilardek o‘zidan ketgani va umri quyoshi boshiga kelgach, uning hayoti sham‘i o‘chganiga Shopurning sham‘dek kuyib yig‘lab boshiga o‘t tutashgani. O‘likni tobutga solgandek u quyosh (Shirin) Farhodni tuproqdan ko‘tarib jannat-simon manziliga olib ketgani

Gavhar sochuvchi zarshunos turli xabarlarni berar ekan, shunday qimmatbaho so‘zlarni ma’lum qildi:

Farhodning ishlarini ko‘rgan xaloyiq hayratdan karaxt bo‘lib, Armaniya tomon yo‘l oldi. Ular Farhodning kesgan toshlarini ko‘rib, bu to‘g‘rida Mihinbonuga xabar yetkazdilar:

— Shunday bir yigit paydo bo‘ldiki, uni ko‘rishdan xalq unga shaydo bo‘lib qoldi. U tosh kesish hunarini shunday namoyish etdiki, buni odamzod qilishi mumkin emas. Uning gavda siyoqi dunyodagi odamlarnikiday emas. Bunday odamni falak shuncha aylanib hali ko‘rgani yo‘q. U farishtasifat, tog‘ kelbatlidir. Uning teshasiga esa tog‘ning yirik toshlari oddiy kesakchadir.

Ular o‘z ko‘rganlarini birma-bir, shak va shubha qoldirmasdan aytib berdilar. Mihinbonu buni eshitib, hayratga tushdi, ishonmay, ma’lum vaqt fikrga ham cho‘mdi. Bu xabar og‘izga tushib ketgandan keyin inondi. Lekin, bari bir hayronlik uni chulg‘ab olgan edi. Jannat saroyini Momo Havo o‘ziga makon qilgani kabi gul yuzli Mihinbonu o‘rnidan turib, haramiga keldi.

— Ey umrim bog‘ining nozli sarvi, — dedi u Shirinka. — Ey xilvat haramimni bezab turuvchi sham‘! Ko‘ngil sening quyosh yuzing bilan xursand. Sochingning har tolasiga jon ipi band. Men senga ajoyib bir sir, dilni erkalovchi bir xabar keltirdim. Tangri seni go‘zallar orasida beqiyos qilib yaratdi. Qiladirgan ishlaring ham o‘zingga munosib. Ariq qazishni hukm qilib, qattiq toshlarni kavlashni buyurgan eding. Bu shunday ish ediki, haligacha bu xil ishni xalq qilib ko‘rmagan va qanday qilishni bilmagan ham edi. Agarchi bu ishning turgan-bitgani mashaqqatdan iborat bo‘lsa ham, qismat uni yengillatibdi. Aytishlaricha, u yerda bir odam paydo bo‘lib, qiyomat ishlar ko‘rsatayotgan emish.

Mihinbonu Farhodning tashqi ko‘rinishini, tavru shiorini eshitganicha, pari-paykarga gapirib berdi.

— Uch yil davomida qilingan hamma ish bilan uning bir kunda qilgan ishi barobar bo‘libdi, — dedi u.

Mihinbonu bu sirlarni unga aytgandan so‘ng, parivash borib tomosha qilishni istab qoldi. U dedi:

— Agar shunday ish yuz bergen bo‘lsa, u tomonga ot surish kerak. Uni ko‘rish va qilgan ishlarini tomosha qilish g‘animat. Tangri bizga yetkazgan bu kishi haqiqatan ham ajoyib mehmonimiz. Shunday

bir qush bu gulshanda istirohat qilaman deb, tuzoqqa ilingan ekan, ranju baloga o‘z xursandchiligi bilan, tuzoqqa esa o‘z oyog‘i bilan tushgan ekan, endi uni izzat-hurmat qilish zarur. Chunki u bizlarga nihoyatda kerakli odam. Bu ariqqa yuzlab xazina sarf qildimu, lekin suv kelishidan umid uzgan edim. Tangriga shukurki, u meni maqsadimga erishtirib, bunday kishini tilagim ipiga ilintiribdi.

Bol labli qiz tezlikda ot so‘ratdi. Mihinbonu ham u bilan birgalikda ketdi. Bu sumanbarning xizmatida to‘rt yuz qiz bo‘lib, bularsiz u hech qayoqqa bormas edi.

U go‘zalning gul rangli oti ham bo‘lib, chopganda osmon otini orqada qoldirardi. U pari doim shu otga minar va u dev jussali ot ham o‘sha paridan boshqani mindirmas edi. U otning o‘zi gul, rangi ham zotiga o‘xhash gulrang bo‘lib, xaloyiq uning ismini Gulgun deb qo‘ygan edi. Jahon bog‘ida bunday yelqadam ot bo‘lmay, uning tezligi gul bargini uchirguvchi tonggi sabodek edi.

Tezdan o‘sha yelqadam otni keltirdilar. Qiz unga shafaq gulgungiga minganday mindi. Sarvqomat o‘sha tomonga yo‘l oldi. Qavatida haligi parilar to‘dasi ham borardi. Ular xushvaqt va xushchaqchaq bo‘lib, Farhod tosh kesayotgan tomonga ot surar edilar.

Mihinbonu u go‘zalning ahvolidan xabardor bo‘lib turish uchun ularga hamroh edi. Ular orqasidan yo‘l bosib, ularning qavmlari va odamlari ham borardilar. Pari yuzli Shirin devzod otini shunday choptirardiki, natijada yuzi terlab, gul yaprog‘iga shabnam to‘kilganday bo‘ldi. Osmon otiga mingan ko‘k quyoshiday ot surib borardi.

Go‘zal Shirinning har yoqqa zanjirday to‘zg‘igan soch o‘rimlari go‘yo tosh qazuvchilarni ilintirishga kamand edi. Nega ham kamand bo‘lmasin? Chunki ikki qora shom o‘rtasida kofur bilan bir chiziq tortib farq ochilgan edi. Jingalak, qora mushkday xushbo‘y sochlarning ustidan yuziga parda tortilgan bo‘lib, go‘yo qora shomni oy chekiltirib kelayotgandek edi.

Yuzining atrofiga taqqan dur va marvaridlari quyosh atrofidagi yulduzlarni eslatardi. Go‘yo aylanib turuvchi osmon quyoshning chashmasidan qatalarni har tomonga sochib yuborgan desa ham bo‘lardi.

Ikkita hilol qoshi fitnalar qo‘zg‘ab, go‘yo bu oy boshida ko‘p qon to‘kishlar bo‘ladi, deyayotganday; har nafas qon to‘kishning kengashini qilib, ikkalasi boshlarini tutashtirgan. Bu qon to‘kishda ittifoq tuzish uchun yuzining sahifalari “Qur‘on” edi. Ko‘zi islam eliga tajovuz qilib, “Qur‘on”day yuziga mast kofirlarday yetib olgan edi. Bu ko‘zlar kishining sihatini olishda goh bemorday, goh o‘ta mast odamlarning xumor ko‘zlariga o‘xshab ketardilar. Ular uyqusiraganday horg‘in ko‘zlar, lablari esa sharob ichishdan qizarib qolgandi.

Oh, bu ikki anbar bo‘yli sochlaru jon bag‘ishlovchi ikki g‘unchalablar! Bu lablar shakar kabi bo‘lib, biroq tuzi kam emas, bir tuz emas, olam-olam qandlar ularda yashiringan. Bunday qand, bunday tuzni hech kim bilmas, bu qand bilan tuz tiriklik suviga tushsa ham erimas edi.

Xolining qoraligi kunduz kuni qand o‘g‘irlashga kelgan o‘g‘riga o‘xshardi. U o‘g‘ri shirinliklarni o‘g‘irlaganu, qaytar chog‘ida oyoqlari

shakarga mahkam yopishib qolganday edi. U pinhona tuzu shakar o'g'irlar ekan, go'yo tuz yoki shakar haqi uni tutgan.

Yonog'ining gulzoriga rang bilan xushbo'ylik to'lib yotibdi. Bu gulzor uning labidagi tiriklik bulog'idan suv ichib turardi. Yuzining toza atir gullari ham shu tiriklik bulog'idan suv ichib parvarish topgan edilar.

Og'zi ustidagi burni ham ajiblikning misoli edi. Uning yonidan esa bir qora xol o'rın olgandi. U xol hind savdogari singari shakar idishiga Hindiston novvotini ham solib qo'ygan edi. Buni Hindiston novvoti emas, balki gul g'unchasi desa ham bo'ladi. Bu g'uncha har qanday yetuk aqlni ham tamoman devona qilishga qodir edi.

Nasrin guliday xushbo'y vujudi kumush rangida bo'lib, xuddi kumush g'unchaga o'xshardi. Har kiprigi qalamning uchiday o'tkir, el qatli uchun buyruq yozish maqsadida qoraytirgandi. O'zining yuz lavhasini hukmnoma uchun varaqqa aylantirib, olam ahlining ro'zg'orini qoraytirardi.

Uning qaddi-qomati jannat sавсанидай ozod, yuzi gul, biroq o'zi gulning xirmani kabi edi. Uning o't rangidagi la'l toshday qip-qizil lablaridan harorat ko'tarilib, o'sha gul xirmaniga o't tutashgan edi. U o'tdan chiqqan alanga ko'kka chirmashib, quyoshning boshidan-oyog'ini o'rtagan.

Kulgichlari atrofida shunday bir xat yashiringanki, uni sog'lom zavq egalarigina ko'ra olishlari mumkin. Quyosh yonida yangi oy kabi bu chiziq ham ko'zga ko'rinar-ko'rinnmasdir. Bu kulgich chiziqlarini tasavvurdagina tasvir etish, og'zining nuqtasi ham yo'qlikdan yaratilgan deyish mumkin.

Qulqolariga osgan qimmatbaho durru gavhari go'yo oy atrofidagi Zuhra va Mushtariy yulduzlariga o'xshaydi. Qaddi-qomati gul rangli shamshod, shamshod ham emas, gul ham emas, gul tanli sarv daraxti singari edi. Qaddi o'z epchilligi bilan jon ofati bo'lsa, belining nozikligi jon rishtasini eslatardi. Uning bo'yi va gavdasini quchoqlashbop deyolmayman. Chunki u o'zining parilarcha chaqqonligidan uchib ketishi mumkin.

Labidan ko'pdan-ko'p jon tomsa, so'zidan uyum-uyum bol oqardi. Labidan so'limlik, yuzidan malohat chak-chak oqib, tomib turardi.

Kiygan ipak kiyimlaridan ruh oziqlanar, biroq uning ranglaridan yuz aql hayron qolardi. Kipriklari o'qidan toqqa yoqqan ko'klam yomg'iriday o'qlar yog'ilsa, labidan chiqqan har bir so'z yuz jonga ofat keltirganday, har tola sochi ming imonga ofat yetkazganday edi. U ko'zga shu darajada qotil ko'rinar, unga boqqanlarga oh urish va o'lishdan boshqa iloj qolmas edi.

U otda ketib borarkan, oti tog'ning belini bukar, ot ustida o'zi esa husnining jomidan mast edi. U go'yo osmon otida borar, ot ham, quyosh ham emas, balki dev ustida bir pari kabi borardi. U otini qaysi tomonga bursa, zamon ahli uni uzoqdan ko'rishi bilan "Alhazar!" derdi.

Toshbosar otini shu xilda sura-sura Shirin tosh qazilayotgan yerga yetib keldi. Balandroq bir yerga chiqib, har tomonga qaradi. Bu bilan u yerni ham, zamonni ham o'tga yoqqanday bo'ldi. Shunda u nimani ko'rди? U toshlarning orasida tosh qaziyotgan bir yigitni ko'rdi. U

metin bilan toshlar ichidan bir ariq o'tkazayotgan edi. Tosh qazib, nov chiqarish ham emas. Uning qaziyatgani o'n tegirmon suv oqib o'tishi mumkin bo'lgan bir ariq edi.

U barno yigit toshlarga o'chakishib, zarb bilan tesha urar va ularni mayda-mayda qilardi. U barno yigit emas, balki davrondan xazon mashaqqatini ko'rghan bo'ston sarvi edi. Uning savlatidan qattiq toshlar qo'rquvda, shuning uchun metini oldida osonlik bilan qo'porilar edilar. Uning egilgan qoshlari chimirilgan, og'zi yumilgan, g'am tog'lari qaddini qavsday eggan edi.

Uning zamona odamlaridan gavdasi buyukroq, shavkati mast filnikidan ham ko'proq edi. Boshida tojdorlikning shon-shavkati, yuzida sultanatning nuri ko'rinish turardi. Xorlik tikonlari oyog'iga sanchilgan, mashaqqat toshlari boshini sindirgan. Manglayida sevgi dardi, yuzida musofirlilikning gardi ko'zga tashlanib turardi. Gavdasida baxtsizlikdan asarlar, yuzida oshnolikdan xabarlar bor edi. Qo'lidagi teshasi tesha emas, bamisoli bir gurzi bo'lib, zarbidan Elbrus tog'i tuproq bo'lguday edi.

Buni ko'rgan Shirin hayratdan lol bo'lib, taajjub uni behol qilib qo'ydi. Shirinning ko'ziga uning chehrasi shunday ko'ringan, buning ichiga uning mehri tushib, to'lqinlantirdi. U yigitdagi shiddatni ko'rib, uning ko'ziga yosh yugurdi, chekkan azob-uqubatlarini ko'rib ko'ngli buzildi. Sirlar pardasi ochilmasdan burun u otini Farhod tomonga surdi-da, unga so'z qotdi, la'li lablaridan gavharlar sochib, so'z injularini sochdi:

— Ey dunyoda kam uchraydigan yigit! Ey, ko'k gumbazining ostida tanho inson! Ahvolingda ko'pdan-ko'p kishini ajablantiradigan xususiyatlar ko'zga ayon. Ajabdan-ajab ranju mashaqqatlar chekibsan. Sen dunyoda na biron kishiga o'xshaysan, na qilgan ishlaring odamlarning ishiga o'xshaydi. Bu ishlarni sen biz aytmasdanoq bajaribsang. Bundan bizning ko'nglimiz g'oyat xursand bo'ldi. Biz bu ishlarni amalga oshirish uchun juda qiyngangan edik. Sening qo'ling hunar emas, mo'jizalar ko'rsatibdi. Agar biz uch ming yil minnatdorchilik bildirganimizda ham bir kunda qilgan ishingning minnatdorchiligini bildira olmaymiz. Xizmatingga rahmat aytishda bizga o'xshaganlarning yuztasi ham uyaladi. Bu yaxshiliklaringga bizdan qaytmasa, Xudodan qaytsin.

U bir tabaq gavhar keltirishlarini so'radi.

— Ey ishda mohir yigit, bu hali sening xizmat haqing emas! — dedi u va uzr aytib, tabaqni ochdi, undagi gavharlarni Farhodning boshidan sochdi. Parivash chiroyli so'zlar topish bilan ovora ekan, majnun Farhod esa o'zini yo'qotgan, o'zidan bexabar edi. Nafas olganda, entikishi gavdasini yiqitguday, ko'nglining bezovtaligi ko'ksini teshib chiqquday edi. Badanining titrog'i bosilmay, bu tinchsizlik uni bir yerga olib borishiga ulgurmay, u Shiringa qarab dedi:

— Jonbaxsh nafaslaringdan men tirilmadim, o'ldim. Tovushingni eshitish bilan hayot ranjlaridan ham qutuldim. Sening qaysi oy yuz ekanningni men qaydan bilay? Ichimni qon qilgan sen emasmikansan? Meni g'urbatlarda bechora qilgan, o'z diyoridan, mamlakatidan

ovoralikka tashlagan ham senmasmikansan? Tovushingni eshitmasdan oldin men o'lgan edim. Endi yuzingni ko'rishga ulgurmay o'lyapman. Oh! Yuz oh!

U oh tortib shunday to'fon yuzaga keltirdiki, oy yuzlining yuzidagi niqobi shamoliga uchib ketdi. Dunyoni bezab turgan bu yuz ko'ringach, qiz Farhod qidirib yurgan go'zal ekani oshkor bo'ldi. Ko'zguda aksini ko'rib hushidan ketgan bo'lsa, o'zini ko'rgach, jon bergen bo'lsa — taajjublanadigan joyi yo'q. Birov may to'g'risidagi so'zni eshitishi bilan mast bo'ladijan bo'lsa, ichganda yerga past bo'lishiga ham taajjublanishga hojat yo'q.

Farhod bu qizning o'sha pari ekanini bildi va bir o'tli fig'on tortib shunday yiqlidiki, Shirin uni bu holatda ko'rib, jon berdi, degan gumonga bordi. Bu ham xuddi Farhoddek o'tli bir oh chekdi. Ohining tutuni oyni bulut ichiga yashirganday bo'ldi.

Vafoning sham'ida yorug'lik qolmaganini ko'rgan Shopur Farhodning boshiga parvonadek yetib keldi. Uning boshini qo'yniga olib, zor-zor yig'lay boshladi:

— Ey nasibasi qayg'u va ozordan boshqa narsa bo'limgan bechora! Sening g'urbatda tortgan qiyinchiliklaring o'zi yetmasmidi! Endi hayotingning chirog'i ham besabab o'chdi. Vafo yo'lida sen shunday yerga yetdingki, sevganining bir ko'rish bilanoq jon berding. Esiz sening kamoling, bilimlaring! Esiz sening aqling, nomusing, chidamlililing! Esiz sening toza qalbing, pok ra'ying! Esiz sening qayg'u bilan chekkan fig'onlaring! Hayf, o'sha kamon tortib, o'q otgan, salobatli, zo'r qo'llaring! Salobat to'la qo'l kuchlaring qani? Pahlavonlik bilan dushmanga bergen yuz ming zarbalaring qani? Odamlar orasida farishta bo'laturib sen bo'lmas ekansan, nega qolganlar barchasi yer bilan yakson bo'lmayapti? Sen qaysi shohning boshidagi toj edingu, qaysi tojning gavhari eding? Endi qaysi o'lka senga motam tutib, qaysi el qayg'ungni chekadi? Qaysi xoqon aza ochib, qaysi iqlimning xalqi oyoqqa turadi? Men sening tashvishlaringni tortib, g'amga qoldim. Koshki seni ko'rmagan bo'lsaydim!

Shopur shu so'zlarni aytar, Shirin esa ko'zidan yoshlari oqizardi. Shopurning yig'i-sig'i, bezovtaliklari bir oz pasaygach, Mihinbonu bilan Shirin uni o'z yonlariga chaqirdilar. Ular Farhod holidan so'radilar. U ham o'z bilganlarini aytib berdi. Uning so'zlarini eshitib, Shirin bilan Mihinbonu ham zor-zor yig'lashdi.

So'ng Farhodni shohona bir kajavaga solib, zoru g'amgin holda o'z o'rdalariga qaytdilar. Nozanin qizlar Farhod yotgan kajavani ko'tarib olishgandi. Oldinda oy peshonali go'zallar yig'i solib borishardi.

Uni olib borib, saroyning bir burchagida taxtga shohona to'shaklarni solib yotqizishdi. Ohlar tortib uni taxt ustiga yotqizishar ekan, u na eldan, na holidan xabardor edi.

Ey soqiy, menga bir piyola o'zni unuttiradigan sharobdan ber. Chunki men o'zimni unutish bilan afsona bo'lib ketganman. Men bu sevgi ichida shunday behush bo'lganmanki, yana bir piyola berib, undan ham behush qilib qo'ya qol!

Farhodning behush dimog 'iga hush bog 'idan shabada esib, o'ziga kelgani, nasimdek tebranib tog' sari yo'l olgani, tesha bilan yana tog' bag'rini yorgani, balki tog' parchalarini havoga uchirib qiyomat qoyim qilgani. Shopurning uni topgani. Shirinni Farhod ishqil shaydo qilgani. Shirinning ko'ngil toshini Farhod teshasi fikri yo'nganidan Mihinbonuning xabardor bo'lgani va teshadek tafakkur boshini quyi solgani va goho ko'ngil ovlash bilan u oshiqqa dalda bergani, balki ko'nglini olgani

Bu mahofa lavhalariga bo'yoq bergen odam o'z qissasini quyidagicha davom ettirdi:

Shunday qilib, Farhod hushidan ketgan, uni taxt ustiga behush holida yotqizdilar. Uning na tiriklik olamidan xabari bor edi, na jismida nafas olishdan asari. Shu xilda u ikki kecha-kunduz yotdi. Keyinchalik u ba'zi-ba'zida nafas olsa ham, lekin ko'zini ochmas edi.

Uning tirik ekanini ko'rib, Shirin qichqirib yubordi. Bechora Shopur esa xursandligidan hayotga yangidan kelganday bo'ldi.

Uchinchi kechasi hammaning ko'zi uyquga ketganda, Farhod asta ko'zini ochib, o'ziga keldi. Shohona taxt va qasrni, o'zining esa taxt ustida yotganini ko'rди. U o'zining ahvoli haqida qancha ko'p o'ylamasin, bundan uning hayronligi oshardi, xolos. Biroq uning yodiga shu narsa keldiki, uning ko'rgani oy, oy ham emas, olamga oro berib turgan quyoshning o'zi ekan. Shunday quyosh uni yo'qlab kelib nur sochgan va u bilan so'zlashgan edi. Farhodga ma'lum bo'ldiki, u ana shu vaqtida u go'zalning yuzini ko'rib yo so'zini eshitib o'zidan ketgan edi.

Farhod uyalganidan bulutday terga g'arq bo'ldi va xonadan yashindek sakrab chiqib ketdi. Aqlu farosatini ishlatib Farhod yana shuni bildiki, o'sha dilbar quyosh, u o'zidan ketib qolganda, unga yordam ham ko'rsatibdi. "O'shaning o'zi-ku meni o'ldirishga chog'langan edi, holimga achinib, yana mening obro'yimni ham ko'taribdi-da!" — dedi Farhod ichida.

Sevinch bilan Farhod tez toqqa qarab yo'l oldi. U biyobonlarni xijolat tortgan holda bosib o'tardi. Ko'pgina yo'l yurib u qazilayotgan ariq tomonga yetib keldi. Undan hayo teri bamisol suv bo'lib oqardi. Metin va teshasini topib olib, u yana o'z hunarini namoyish qilishga tushib ketdi.

Farhod o'ziga-o'zi derdi: "U pari yuz go'zal menday bir telbaga shuncha mehribonliklar ko'rsatibdi. Hushdan ketib qolganimda izzat qilibdi. O'z marhamati bilan boshimni yuqori ko'taribdi. Bu yaxshiliklariga qo'limdan nima kelishi mumkin? Yoki bu yaxshiliklariga qanday qilib rahmat aytsam bo'larkan? Modomiki, uning butun istagi shu ariqni qazdirish ekan va bu ishni tamomlash uchun ko'p himmatlar ko'rsatayotgan ekan, umidim shuki, tez o'tguvchi umr men bechoraga shunday bir muhlat bersaki, men u go'zalning istagini amalga oshirsam va dardiga shu yo'l bilan davo qilsam!"

Bu gaplarni xayolidan kechirib, u sidqidildan ishga tushib ketdi, toshlardan esa ko'kka gard chiqarib yubordi. Qattiq toshlarni chopishda

u shunday mahorat ko'rsatardiki, tog'dan osmonga faryod ko'tarilardi. U o'z o'tkir metinini toshga urar ekan, ko'k gumbaziga qiyomat solgandy edi.

Farhod hansirab olgan nafasining tutuni bilan metinidan chiqqan gard zangori osmonni ko'zdan yashirib yubordi. Gard va dudning o'zagina emas, dardu anduh buluti Arman chegaralarini tog'-tog' bo'lib tutgan edi. Uni qora bulut ham dema, ko'klam buluti deb, yog'in bilan to'kilgan toshbo'ron deb atasang ham bo'ladi.

Tosh ichiga botib-ko'milib ketgan metin dam-badam chaqmoqday yaltirab ko'rinardi. Farhodning tog' qazishi va parcha-parcha qilib itqitishi o'tkir bel bilan balchiq to'dasini itqitganday yoki xalq kurak bilan qor kuraganday edi. Kechayu kunduz na tinar, na birpas dam olar, yuragi esa bir nafas ham qon yutishdan qonmas edi. Uning ishlarini tomosha qilish uchun odamlar har tomonidan to'da-to'da bo'lib kelishardi. Uning ishini kim ko'rmasin, hayrat barmog'ini tishlamay iloji yo'q edi. Yer ostidan suv yo'li ochuvchi ustalarning o'zi ham tomosha qilib to'ymas, Farhod esa bir nafas yonboshlab o'ltirmas edi. U qattiq toshlar orasiga shunday to'polonlarni solgan edi.

Qolgani gaplarni hikoyachi quyidagicha so'zlaydi:

Farhod o'sha kecha Mihinbonuning uyida, to'g'rirog'i, Mihinbonu emas, u oy yuzlining uyida yana o'z hushiga kelib, darhol tog' tomon ketgan ekan, qasrda qolganlarning yumuq ko'zlarini tong nuridan yorishi bilan, uni na qasrdan, na Shopur yotgan o'rnidan topa oldilar. Shopur turib uning orqasidan ketdi. Lekin Shirinning esa bu tashvishdan ko'zi qorong'ilashib ketdi. Shopur borib uni topdiyu, g'amdan qutuldi. Qayg'uli Shirin esa ayriliq o'tida g'amgin kuygani-kuygan edi.

Shunday qilib, Shopur Farhodni topib, oyog'iga bosh qo'ydi. Shirin esa firoq ichida ko'z yoshi to'kkanicha qoldi. Oy yuzliga hijron o'qi tegib, qo'lidan ixtiyori ketib borardi.

Shirin tezlik bilan bahonalar qidirar ekan, Mihinbonuga dedi:

— O'sha bechora yigit bizning vatanimizni o'ziga vatan qildi. Men tog' orasida shu ishlarga kirishib, ariq qazishni boshlatib yuborgan edim. Mening bu sohada tortgan ranjlarim, tilagan tilaklarim bekorga ketmasligi uchun u yigitni hayot berguvchi Tangrining o'zi bu yerlarga yuboribdi. Endilikda u yigitni topmasak, ishlarimiz joyiga kelmaydi. Agar uch ming yil uringanimizda ham ariq ortiq qazilmaydi. Odamlar uni qidirsinlar, qayerda bo'lsa ham izlab topsinlar!

Mihinbonu u oyning jiddu jahdini ko'rib, ichidan iztirob chekayotganini ham sezdi. Demak, tosh qazuvchining nafasidan chiqqan bir shu'la uning toshday qalbini yumshatibdi. Hozir nasihatning foydasi yo'q. Uni o'ziga keltirishning ham vaqt emas, deb bildi u. Bu ishda ma'lum talay hikmatli gaplarga amal qilib, u Farhodni toptirish harakatiga tushdi.

Tezda uni topib, xabar berdilar. U ilgarigidek ariqda tosh chopayotgan ekan. Buni eshitib, oy yuzli go'zalga xursandchilik yuzlandi. Lablari gul yaprog'idek xandon ochilib u kula boshladi ham!

Endi Shirin o'zining mungli ko'ngli uchun chora, ya'ni Farhodni qanday qilib ko'rish ilojini qidira boshladi. Bir xilvat joyni topib,

unga qaramoqchi bo'ldi. Shunday bo'lsaki, bu uni ko'rsinu, u buni ko'rmasin. Mabodo ko'rib qolguday bo'lsa, u yana hushidan ketishi, sirning pardasi ko'proq ochilib qolishi mumkin, deb o'yldi u.

Biroq Mihinbonu ham uning oldiga borib turishni endi o'ziga doimiy odat qilib olgan edi. Hammavaqt uning ahvolini so'rар, yashirin qayg'ularini ham bilib olishni istardi. Bor idrokini ishlatib, uning kimligini bildi ham. U hunarlarga nihoyatda boy, hech bir aybi yo'q yigit ekan.

Shundan keyin Mihinbonu ko'nglidan chiqqan mehribonchiliginining iplarini unga bog'ladi. Bu mehribonchilik kundan-kunga ortib bora boshladi. U: «Shunday asl yigit menga farzañd bo'lsa nima qilar edi?!» deb havas qilardi.

Bu tarafdan Shirin ayriliqda zor, oqshomdan-tonggacha bedor edi. Dardini aytishga birorta hamdardi yo'q, tongda ham, oqshomda ham na uyqusida halovat bor edi, na ovqatida. Hamdam bo'ladigan kishisi yo'q, ahvolini aytay desa nomusi yo'l qo'ymas edi. Farhodning oldiga borsam, u sabru qarorini yo'qotadi, deb uning oldiga borishdan ham o'zini tiyardi. Bu gul yuzli bormayman desa, hazin ko'nglining chidami tugab borardi. Sho'rlik Shirinning joni ayriliq o'tida yonar, uning dardi esa bedarmon edi.

Ey soqiy, menga gul rangli xushbo'y maydan ber, toki men chorasisiz qolgan dard o'tiga shu bilan suv sepay. Shunday bir may menga armon bo'lib, dardim ham g'oyatda bedarmon bo'lib qoldi.

XXXIII

Farhodning u tosh arig'ini, balki arig'i toshini qazib Armaniya tog'iga yetkazib, u tog' fazosida cho'qqisimon qasr, balki asosi toqqa payvand bino bunyod etgani. «Bahr un-najot dengizi»¹ havzini o'sha qasr oldida toshkesar metini bilan qazib tayyorlagani. U hovuz va ariq atroflarini oq tovlanishda billursimon va jiloda xitoyi ko'zgu dastasiga o'xshatgani. Ushbu ariqqa suv ochmoq uchun bahorgi bulutlardek ko'zlaridan yosh to'kib va ko'z yoshi gavharlarini sochib «Hayot bulog'i» chashmasiga yuzlangani

Bu rangin qissani hangomalar bilan bezaguvchi odam qalamini quyidagicha nomalarga oro beruvchi qildi:

Farhod u ariqni tezroq bitkazish uchun toshlarni yorib, tinmay ishlardi. Bu ishlar tamom bo'lsa-yu, sarvqomat gul kelib tomosha qilsa. Uning yuzini yana bir marta ko'rsam, jonbaxsh so'zlarini tinglasam deb umid qilardi. Uni ko'rib, sevinchdan mungli jonim chiqsa, dunyoda armonim qolmasdi, der edi.

U go'zal bu tomonlarga kelmasa ham, lekin bunga ko'p homiylik qilardi. Uning bu tomonga kelishi ancha qiyin gap bo'lib, buni amalga oshirish u oyning o'zi uchun juda mushkul bo'lib ko'rindardi. «Bu qiyin vazifani bajarsam, buni u mag'rur sarvqomat eshitsa, o'z istaklarining yuzaga chiqqanini ko'rib shoyad mening ham istaklarimni u hosil qilsa!» — derdi Farhod.

¹ Bahr un-najot — najot dengizi.

Shu umidlar bilan u tongdan-kechgacha tosh chopishdan to'xtamas edi. Muhandislik qilib u avval ariqning ikki yoniga ikki chiziq tortdi. Qirg'oq bilan qirg'oqning orasi uch qari¹ bo'lib, chuqurligi ikki qari edi. Biroq uning har bir tortgan chizig'i uzunasiga ming qaridan ortar edi. Agar bu ming qariga yerdagi ish boshdan-oyoq tugasa, yana ikkinchi ming qariga tushar edi. Har ming qari yerda tosh qazir ekan, uning metinidan toshlar parcha-parcha bo'lib ketar edi. Aytib o'tilgan ikki yuz baquvvat toshchopar esa epchillik bilan toshlarni tashir edilar. Ular ariqning ichini tozalayotganlarida, Farhod teshasini qo'lida bo'shgina ushlab, ariqning g'adir-budir yerlarini silliqlar va o'zining tesha bilan tosh tarashlash hunarini ko'rsatardi. Tosh yo'nish uchun u teshasini bir qo'lga olganida, yuz-yuz quloch yerlarni silliqlab chiqar edi. Uning silliqlagan yerlari ko'zguday sayqallangan, unda odamning yuzi suvda ko'ringanday ko'rinnardi.

Farhod ikki tomondan toshlarni bir-biriga ulab, farshini dandonaga² o'xshatib borar edi. Biror yerda tosh tunganib, o'rnidan tuproq ko'rinib qolsa, bunday joylarda qiyinchilik ko'payar, u yerlarni toshfarsh qilib chiqquncha ancha zahmat tortishga to'g'ri kelardi.

Biroq Farhod charchash va mashaqqatlarni pisand qilmay, toshlarni taxta-taxta qilib, tekis yo'nib, reja tortilgan chiziqdan, qoidadan chiqmay bir maromda ish olib borardi. Yo'nib, tayyor qilingan toshlarni bir-bir olib, taxta-taxta toshlarni tekis to'shab, mahkamlab borardi. Ariqning yo'lini u shunday tekis sozlar, xuddi muhandislardek pardoz berardi. U qo'ygan toshlar bir-biriga shunday yopishib ketgan ediki, hech kim ularning orasidan darz topolmas edi. Agar oldidan tog' chiqib qolsa ham, uni o'rtadan ko'tarmaguncha istirohat qilmasdi. U tog'ni chopishga teshasini qayrab olar, bir qatra suvdan esa olov chaqnar edi.

Farhod tog'ning tepasini o'ziga maskan qilib olib, tosh yo'nar, cho'qqilarni ag'darardi. U toshlarni yiqlishga kamarini mahkam bog'lagan bo'lib, qo'lining har zarbidan bir kamar ag'darilar edi. Tog' cho'qqisiga ketma-ket zarb bilan uraberib, har zarbidan bir cho'qqini yer bilan barobar qilardi. Ustma-ust metin uraberib, tepalarни dashtga yumalataverardi. Metini orqasini tosh maydalaydigan qilib olgan, uning metinidan uchgan toshlar borib oyga tegardi.

Oyga toshlar shu xilda otlavergach, u atrofidagi gardishini o'ziga qalqon qilib oldi. Yulduzlar bunday ushoq toshlarning yog'ishini ko'rib, o'z boshlarini har tarafga olib qochar edilar. Cho'qqilardan sahroning yuzi ilma-teshik bo'lganday, ushoq toshlar ham osmon yuzini g'alvir qilib yuborgan edi.

Ayni vaqtida, osmon har nafas boshini olib qochgani bilan yer yuziga qayta yog'dirish uchun tosh o'g'irlar edi. Taqdir-falak jafo toshini yog'dirishdan haligacha to'xtamaganining sababi ham hali o'sha yig'ib olgan toshlarining tugamaganidandir.

Osmonga tog'ning gardini chiqarib, Farhod ikki-uch kun ichida uni o'rnidan qo'porib tashlar edi. Bu yerlardan ariq o'tkazish

¹ Bir qatri — 75 sm.

² Dandon — tosh yoki g'ishtlarni kungurali qilib terish; qal'a kungurasi.

qobiliyatini ko'rsatish uchun u o'z hunari bilan yuzlab Bobil sehrini namoyish qildi. Farhod tog'ni qulatib, yer bilan barobar qilsa, ariq qazish uchun hamma tomondan keng yo'l ochgan bo'ladi.

Shuning uchun ham u yana o'sha avvalgi pargorini to'g'ri qo'yib, to'g'ri chiziq tortib, kechayu kunduzi ariq qazishda davom qilardi. Oz fursat shu xilda harakat qilib, ariqning boshini qasr quriladigan yerga yetkazdi. Tinmay toshlarni kovlab, yo'nib, bir hovuz ham tayyorladi. Hovuzning har tomoni oltmis qulochdan edi. Buni hovuz emas, bir dengiz desa ham bo'lardiyu, lekin suvi sho'r emas, balki obi hayot suviday chuchuk edi.

Qasr tushadigan yerda bir tosh bo'lib, balandlikda boshi falakdan ham oshib ketgan edi. U pargor bilan chizib yasalganday, dumaloq shaklda bo'lib, aylanasi besh yuz quloch edi. Shunday toshni u epchillik bilan yo'nar, metinining zarbasini esa tobora oshirardi. Uning atrofini yo'nib, unga shunday rangu ravish berdiki, natijada osmonday yuksak bir qasr yuzaga keldi. U bu ishga oz fursatgina mashg'ul bo'ldi, lekin shunga qaramay, bu qoyadan juda ham maqbul bir qasrni yo'na oldi. Uning yuksak toqlari suv tarafiga qaragan, uning ayvonlari esa ko'k toqiga ularshgan edi. U ayvonlarning ichida o'ziga loyiq gumbazlar, gumbazlarga yarasha dahlizlar ham yasadi. Yana uch tarafga qaratib uch toqu uch ayvon soldi. Bularning har birining go'zalligidan Kayvon¹ toqi ham uyalardi. Har uy latif, safoli ekanligidan belgi ko'rsatar, bu yerda keng sahn va ravoqlar juda ko'p edi.

Ha, u olamni bezagundai shu bir qasrni yo'ndi. Qasrning hamma qismi o'sha bir bo'lak toshdan taroshlandi, yaxlit edi. Qasrning ayvoniga yuzlab loyihalar yasab, loyiha taqozosiga ko'ra hammasiga rasmlar sola boshladi. U sarvqomat, gulyuzlining taxt saltanati va bu taxt ustida o'sha go'zallar shohining rasmini ishladi. Parilar uning xizmatida qulluq qilib, parivashlar esa uning oldida ta'zimda turibdilar. Bu suratlarning hammasini u garchi bejon qilib yasagan bo'lsa ham, lekin bu suratlarning joni Shirinning rasmi edi.

Shunday yuz ming ajib timsollarni chizib, u o'zini o'sha go'zalning ro'baro'sida o'ltirgan holda tasvirlagan edi. Qaysi o'rinda o'sha mohporaning timsoli chizilgan bo'lsa, bu o'zini unga o'zidan ketib qarab turgan holda tasvirlagan edi.

Bu ishlarda unga Shopur yordam berar, uning mohir qalami har bir rasmni yasashga ishtirokchi edi. Bu odamning rasmini chizsa, u bunga pardoz berar, bu jonivorming rasmini solsa, u bunga parqanotlar yasardi. U oy yuzli go'zalning rasmini chizar ekan, bu tosh ustida turib uni kuzatardi. Farhod dunyoni bezaguvchi u go'zalning yuzini rasmga solar ekan, goh oh chekardi, goh voyvoylardi.

Qasr shunday zebu ziynatlar bilan qurilib tugallandi. Latofatda u Chin suratxonasi² bo'ldi. Qasrni qurish va bezash ishlari tamomlangandan so'ng tezlik bilan hovuzni ham pardozlashga tushib ketdi. Hovuzdan ham bir yo'la qutulgandan keyin har yonidan kesib

¹ Kayvon — Zuhal (Saturn) sayyorasi. Majoziy ma'noda yuksak osmon.

² Chin suratxonasi — Moniyning "Arjang" deb nomlanuvchi san'at koshonasi ko'zda tutiladi.

ajoyib ariqlar ochdi. Ariqlarning tuzilishini shunday reja bilan olib bordiki, ular qasr atrofini aylanib o'tib, bu ariqlar qasrning ro'parasiga kelib, undan birlashib shahar tomoniga quyilardi. Aql bilan har ariqning qancha balandlikdan kelishini hisoblab chiqdi. Ariqlardagi shalola ikki ming quloch yuqoridan oqib tushar edi.

Suvlar u yerdan tubanga qarab oqsa, quyida yashovchilar bog'u bo'stonlar yaratishi mumkin edi.

Tosh chopish ishlari nihoyasiga yetgach, u toshchaqar suv boshiga qadam qo'ydi. U suvini o'zi qazigan nahrga bog'lamoqchi bo'larkan, mamlakat va shahar ichiga g'ulg'ula tushib ketdi. Xalq to'da-to'da bo'lib, shu tog' tomonga kela boshladilar. Odam ko'pligidan igna tashlansa, yerga tushmas edi. Tomoshaga kelgan odamlarning ko'pligidan tog'u tuz ko'rinasdi.

Hijronzada Farhod ariqni yoqalab ketmoqda. Bechora Shopur uning yonida birga qadam tashlamoqda. Aqlda tengi bo'lмаган Farhod qadam bosib borarkan, yo'lma-yo'l ko'zidan yoshi suvday oqib borardi. Chunki u dilbarning xayoli ko'ngliga tushgan va bu xayoldan vayron xotiriga o't tutashgan edi. Uning qayg'ulari ko'zida suv turgizmas, ko'z yoshlari bilan go'yo ariq noviga suv oqizar edi.

Bu qayg'u uni o'z-o'zidan ham uzoqlashtirar, bechoralik yoshi ko'zidan tinmay quyilardi, u: "Shuncha xalq dashtni o'tib kelibdi. U oy yuzli ham tomosha qilgani kelarmikan? Agar kelgundai bo'lsa, men bemorning o'lGANIM, kelmay qolsa zor bo'lganim!" — derdi o'ziga. Uni bu fikr shunday lol etib, o'ylatib qo'yan ediki, hatto xalq ham uning turishidan ahvolini fahm etgan edi.

Uning orqasidan otga minib Mihinbonu keldi. Mihinbonuga ergashib son-sanoqsiz uning fuqarolari va otliq askarları ham kelishardi. Zeb-ziynat deganlari ularda shunchaki, el uning fahmiga bora olmasdi: shon-shavkat shunchaki, bunga xalq aqli bovar etmasdi. Mihinbonu Farhodning har qadamiga sochqilar sochib, boshidan esa hisobsiz oltin-kumushlar yog'dirardi. Uning egilgan boshiga sochilgan la'l durlar unga ayriqlik kunlari yoqqan toshlar bo'lib ko'rindi.

Farhodning oldiga tomon osmonsayr otliqlar to'dasi ot surib, ular tezlikda uchar yulduzlarday harakat qilardilar. U otlarning ko'p minilganidan tinchi qolmagan, bunday tinimsizlikdan tuyoqlari qabarib ketgan edi. Farhod bu yelday tez otlarning oyog'ini o'par, ikki qulog'ini esa yo'lga tutib borardi. Xalq uning holiga zor yig'lar, ularning qalbiga Farhodning dard-alami qattiq ta'sir qilardi. U qadam bosib borarkan, xalq ham to'da-to'da bo'lib, unga ergashib borar, ularni to'da-to'da emas, tog'-tug' desa ham bo'lardi. U qaysi tomonga yo'nalsa, xalq ham o'sha tomonga yurardi.

Shunday qilib, suvning boshiga ham yetishdi. "Zamonga g'ulu solgan sanam kelib qolarmikan?" degan umid bilan Farhod dam olishni bahona qilib suvni ochmay turdi. Lekin uning ko'zida suvu jonida o't yonardi. Har tomonga qaray berib, ko'zlarini to'rt bo'ldi.

Ey soqiy, menga sharob keltirib, xumorimni tarqat. Chunki meni intazorlik xumori o'ldiray deyapti. Ayriliq xumori odamni halok etuvchi bir baloki, uning davosi yo yorga yetishmoq, yo esa sharobdir.

Farhodning «Hayot bulog'i» suvini «Najot dengizi» hovuzi arig'iga ochib, ko'zidan u chashma tomchilaridek ko'z yoshlari nahrini sochib, Armaniya sari borgani. Xaloyiqning u ariq atrofida tomosha uchun shovqin-suron ko'targani. Shirinning devqur otining yurolmay qolgani. Farhodning telbalarcha parivashini oti bilan egniga ko'tarib olgani va Armaniya tog'i sari yashindek qadam tashlagani va bukri falakdek quyosh ostida yugurgani. Quyoshni (Shirin) falak ayvoniga yetkazgani va telba yeloyoq otini cho'qqi sari surgani

Bu tog' orasida toshlarning bag'rini chok qilgan odam toza va shirin so'zlarni suv o'rnida quyidagicha oqiza boshladi:

O'sha vaqt Farhod suv ochishga yo'l olganda, bu to'g'rida har tarafdan Shirinka xabar yetdi:

— U ariqni juda toza va silliq qilib qazibdi. Buning ustiga talay qo'shimcha ishlar ham qilibdi. U osmonga o'xshash shunday bir qasr quribdiki, uning kungurasi ko'k bilan tutashibdi. U o'z qalami bilan g'oyat go'zal naqshlar solibdi, rasmlar ham chizibdi.

Shirinka Farhodning odamni xursand qiladigan, hatto odam bolasining qo'lidan kelmaydigan ishlarni bajargani ma'lum bo'ldi. Farhod esa shu vaqtida ko'ngliga yuzta alam tog'ini joylab, ko'zidan tuman ming g'amlarning selini to'kib, ohidan har nafas alangalar chiqarib, suv ochish uchun yo'lga chiqqan edi.

Go'zal Shirin ham pinhona kuyishdan tinmay, har lahma Farhoddan xabar oldirib turardi. Lekin uning suv ochishga chiqish xabarini eshitishi bilan sabru qarori ketdi, hushi ham yo'qoldi. "Tezroq ot keltiring!" — deb buyurdi. Unga jadallik bilan bir bo'z ot keltirdilar. U bo'z ot yumaloqdan kelgan, past bo'yli, yo'rg'a bo'lib, katta va dumaloq injuga o'xshab yaltirardi. U shamolga ko'tarilgan yangi gul yaprog'idek otga mindi. Go'yo quyosh ko'k otiga minganday bo'ldi. "Porloq ostob sayr qilishga chiqdi!" — degan xabarni Mihinbonuga yetkazish uchun odam ketdi. Quyoshday chopqir oti birpasda u burjdan bu burjni manzil qilib yetib kelishi, po'lat bilakli toshkesar esa u bormasdan ariqqa suv ochmasligi kerakligi tayinlab yuborildi.

Mihinbonu bu xabarni eshitib xursand bo'ldi, ot surib oshiq Farhodning oldiga keldi, u兹 so'radi:

— Ey, bizdan shuncha malomatlar ko'rgan yigit! Biz sening oldingda xijolatdamiz, xolos. Ko'p urinding. Birpas dam ol. Gulyuzli sarv yo'lga chiqibdi. U kelib, bu yerlarni o'z jamoli bilan ravshan qiladi. Ariq bo'yini sarvu gulday maskan etadi. Suvni shunda ocharsan!

Oshiq Farhodni u ancha yupatdi. U buyurgan edi, o'sha yerda joy hozirlashdi. U o'zi o'sha yerga chiqib orom ola boshladi. Bo'y bermas otini ham so'z bilan o'ziga rom qilib, aytganini qildirardi. Tezda ipak sholcha ham to'shättirdi. U yerga parishon Farhodni o'ltilishga taklif etdi. Tuproqdan bino bo'lgan toshkesar buning uchun Bonu oldida tuproqni o'pdi. Uning tortgan dardli ohi esa butun ulusni o'rtab yubordi. Shu tarzda u, farishta falak oldida yer tutganday kelib, Mihinbonu xizmatida o'lтиrdi.

Mihinbonu unga mehribonchiliklar ko'rsatib, ko'nglini ko'tarardi. Har damda bir u shafqat bilan so'z ham qotib qo'yardi. Farhod esa uyalganidan ikki ko'zi yerga tikilgan edi. Uning salobati, odobi xalqni hayajonga solardi. U o'zini tog' oldidagi xas va ko'kat deb bilardi. Goho savollarga adab bilan javob ham berib qo'yar, har so'zi tiniq injuday edi. Uning gapirgan gaplaridan aqli, ziyrakligi, yuzidan esa butun fahmu farosati bilinib turardi.

Bular shunday rasm-qoida bilan suhbatlashib o'ltirarkanlar, uzoqdan to'tiyo rangida bir gard ko'tarildi. U to'zon buralib-buralib yuqorilar, osmon emas, quyoshning ham ko'zini ravshan qilar edi.

— Bu osmon rangi bilan birlashib ketgan surmarang to'zon go'zallarning sultoni, oy yuzli Shirinniki! U bu tomonga ot surganga o'xshaydi. Gardidan sharq quyoshi ko'rinxmay qoldi, — dedi odamlar.

Odamlarni suvning boshidan, ayni vaqtida Farhod bilan Bonu qoshidan orqaga surdilar. Farhodni yana titroq bosdi. Issiq nafas esa jismidagi qonini quritdi. Mihinbonu kelib, unga nasihat qila boshladi, hatto Shirinning boshini o'rtaga qo'yib qasam ichdi:

— Ey farzandim, o'zingni bir dam tut. Ko'ngil bilan ko'zingni ehtiyot qil. Agar hozir hushingning ipini chuvatlirib qo'ysang, bir necha yillardan buyon qilgan ishlaring yo'qqa chiqib ketadi. Bordiyu seni devonalik yengib qo'ysa, u paripaykar elning ko'ziga ko'rina olmaydigan bo'lib qoladi. Bir dam o'zingni asra. Odamlar sendan ayb qidirib, topa olmaydigan bo'lsinlar. O'zingni ham, men bechorani ham, u burni ham xafa qilib qo'yma.

Shu xilda Mihinbonu unga ko'p saboqlar o'rgatdi, ancha ta'sirli gaplarni ham gapirdi. Bu sho'rlik g'amkash to o'zini tutib olguncha u pari bu telba boshiga yetib keldi. Yorug' yuzi bilan u go'yo olamga o't solgan, xalq esa samandar kabi o't ichida qolganday edi.

Uning yuzi ustiga tushgan sochlari anbar hidli deyish noto'g'ri bo'lib, u o'tday yongan yuzlar qora anbarday o'z tutunini ko'rsatar edi. U o'tning shu'lasi jahonni o'rtagan va bu tutundan yuzlab odamlarning xonumoni qora bo'lgan edi.

Sarvqomat, gulyuz shu qadar tez yurib kelgan ediki, yuzining o'tidan suv oqar edi. U suvdan undagi latofat bulog'i tushunilar, lekin uning oqishi ko'ngillarni olib ketuvchi ofat seliday edi.

Yuzidagi xoli gulbarg ustiga qo'ngan zog'ga o'xshar yoki bog'ni suv bosganday, yuzining bog'i ter ostida edi. Uni suv emas, tiriklik suvi desa bo'ladi. Bu suvni na Xizr topgan, na Iskandar. Bu suv latiflikda gul ustidagi shabnamday yumaloq-yumaloq bo'lib, sunbul ustiga har nafas uning yuztasi sochilib turadi.

Sochining qorong'iligida yuz ming Iskandar tutun ichida qolgan samandarday ko'zdan yo'qoladi. Otga mingan bu qomatdor go'zal balo va ofatlarni barchaga baravar ko'rар edi. Oy bulut orasiga yashiringanday, uning yuzi niqob ostiga berkingan edi.

Otining taqasi zamonning boshini ezganday, zamonga g'ulu solib, u go'zal yetib keldi. Mihinbonu bedil Farhodga qarab:

— Qani, o'rningdan tur, ham qo'ling bilan, ham oyog'ing bilan ishingga kirish! Bu ofatijon bu tomonga kelgan ekan. lekin sen unga

nazar sola ko'rma! Bu so'zni aytishim o'rinsiz bo'lsa ham, hozir shunday qilganing maslahatdir! — dedi.

Sitamkash Bonu oldida u yer o'pdi va Shopurning qo'lidan ushlab o'rnidan turdi. Metinni qo'liga olib, u suvni ocha boshladi. Shu yerga parizod ham yetib keldi. U ariqning ichu tashini tomosha qilar ekan, kulimsirar va har damda bir boshini tebratib qo'yari edi. Bundagi har ishdan nozaninning hayrati oshar, ketma-ket ofarin aytardi, xolos. Paripaykarda uni maqtashdan boshqa so'z topilmas, Farhod esa suv ochish uchun devlarcha metin urishda davom etardi.

Sal o'tmay ariqning to'g'oni ham ochildi. Suvning eski yo'li esa mahkam berkitildi. Eski yo'l tosh devor bilan to'silgandan keyin tezoqar suv yangi yo'lga qarab ketdi. Ariqning noviga suv kirishi bilan tegrimon novidan oqqandek u tez oqa boshladi.

Buni ko'rgan xaloyiq ichida shovqin-suron ko'tarildi. Har tomonga hayqiriqlar yangradi. Ariqning ikki tomonida shunday to's-to'polon bo'lib, shodligi ichiga sig'magan kishilar surnay chalib, qo'shiq ayta boshladi. Sozandalar ariqning ikki yoniga turib olib, suv ovoziga jo'r bo'lgan holda kuy chala' ketdilar.

Mihinbonu bilan Shirin ot choptirib, qasr oldiga suvdan ilgari bormoqchi bo'ldilar. Biroq suv shu qadar tez va yengil oqar ediki, uning oqimiga qattiq chopadigan bo'z otlar ham yeta olmas edi. Xalq kim tez choparga o'ynab, birining ustiga biri yiqilib borardi.

Farhod ham odamlarning orqasidan yura boshladi. Lekin uning ko'zi huri parizod qayerda bo'lsa o'sha tomonda edi. Shirin esa o'n yog'och yo'lni bosa oldi, xolos. Chunki yo'l tekis bo'lmay, boshidan-oxirigacha goh tog'lik, goh cho'llik edi. U otini yana choptirmoqchi bo'ldi. Bu gal qancha tez yurmasin, yetti-sakkiz yog'och yo'lningina bosdi. Uchirib ketayotgan yuki kumushdan bo'lgan yel qo'rqib, ehtiyyot bo'lib harakat qilganday, Shirinning yelqadam oti ham shu yerga kelganda to'xtadi-qoldi. Bosgan yeridan bir qadam ham nari yurmay, turib oldi. Chunki yurgundai bo'lsa, oyog'i chalishib, paripaykarning yiqilish xavfi paydo bo'lgan edi.

Oshiq Farhod buni ko'rib, gap nimada ekanini angladi. Chunki u xuddi shamoldan yerga uchib tushadigan gulday turardi. Farhod xuddi yerni o'pmoqchi bo'lganday yerga egildi va quyoshdek go'zalning tagiga borib, osmondek bukildi. U ham yelqadam otni, ham u dirlabgo'zalni orqasiga ko'tardi-da, bir qo'li bilan otning oldingi oyog'ini, ikinchi qo'li bilan har ikki orqa oyog'ini mahkam ushlab oldi. Shu holatda u shunday tez yurib ketdiki, oyog'idan ko'tarilgan chang yo'l-yo'lakay ko'zga surmaday ko'rindari.

Mihinbonu bu ishlarni ko'rib turar, lekin chora qilishning ilojini topa olmasdi.

Farhod ikki-uch yog'ochlik yo'lni bosib o'tdi. Oldida hovuz bilan yangi yasalgan qasr paydo bo'ldi. Bir qadamini qasr avyoniga qo'yib, ot va uning ustidagi go'zalni salomat yerga qo'ydi. Ayvonga sog'-salomat kelib tushgan sarvqomat, gulyuz qomatini suvg'a qarab egdi. Farhod u sarvning boshida aylanib, yer o'pib yig'ladi va tez orqasiga qaytib ketdi. U ko'zlaridan bahor bulutlari kabi yoshlar to'kib, toqqa yo'l olgan edi. U bulutdek tog' tomon yurishi bilan ariqdan

selday suv keldi. Bu suv bilan hovuz ham labo-lab bo'ldi, ariqlar ham limmo-lim to'ldi. Suv qasr atrofida aylanib, dasht ustida kezish uchun quyila boshladi. ARIQQA "Nahr ul-hayot" deb, falakday keng hovuzga esa "Bahr un-najot" deb nom qo'ydilar.

Ey soqiy, sen menga dengiz misoli tog'orada sharob keltir. Piyola kemasini esa shu may dengiziga sol. Jonimning tirikligi shuni to'la ichishda, umrimning najoti esa, shu sharob dengizini ichib tugatishdadir.

XXXV

Mihinbonu bilan Shirinning Farhodni firoq tog'i kamari etagidan olib falak xosxonasingin visol attasi to'shalgan to'qqiz parda ichiga kiritib harir va parquvlarda ziyofat tartib bergenlari. O'n fanda o'n sohibkamol qizki, o'n komila ular ta'rifining o'ndan biri bo'la olur, uning qoshida bilimlarini izhor etib, o'zlarining qonidek, ya'ni yuzlaridek xijolat boshlarini quyi solganlari. Shirinning falak qasridan quyosh chiqqandek qasr hujrasidan chiqib jamoli quyoshi fayzi bilan bazmni ravshan qilgani va sho'rlik Farhodga hilolsimon qadahda shafaqrang may tutgani, uning ishqini bilan ichib, o'z ishqini bilan unga ichirib, bir-birining ishqini mayidan mast bo'lib yiqlganlari

O'tgan-ketgan hodisalar suvi bilan to'latilgan bu toshhovuz quydagi kabi mayjlarni namoyish qila boshladi:

To'ldirilgan hovuz suvi mavj ura boshlagach, bir necha vaqt bu yer odamlarga tomoshagoh bo'lib qoldi. Mihinbonu bilan g'amgin Shirin bu mushkul ish tamom bo'lidan xursand edilar. Ular qasrga boshdan-oyoq ipak paloslar solib, bezashni buyurdilar. O'yin-kulgi haddan ziyoda bo'lib, ashula-qo'shiq ham hech tinmasdi.

Biroq Shirin xafa, oh tortar, yuzi kishi ko'ziga oydek sarig' ko'rindari. U oshiq Farhod g'amidan diltang bo'lib, yuragi ham shu tufayli siqiladigan bo'lib qolgan edi. Oy yuzlining o'ylagan o'ylarini bilgan Mihinbonuga bu juda og'ir edi. Lekin qanday qilib billurga qattiq toshni yondashtirmaslikning chorasini topolmas edi. U Farhodning telbaligi orqasida yo'qolganini, buning natijasida u paripaykar qo'ldan chiqayotganini ko'rib, oy yuzli Shiringa shunday dedi:

— Ey hazin jonimni jamoli bilan xursand qilib yurgan jigarbandim! Bu shaydo yigit ko'p qiyinchiliklar tortdi. Uning qo'l bilan qilgan mehnatiga haq beriladigan bo'lsa, yuz xazina kerak. U o'zini hech narsaga muhtoj emas, deb ko'rsatsa ham va xazinaga har qancha beparvo qarasa ham, biz muruvvat ko'rsatsak, hech bo'lmasa, so'z bilan ko'nglini ko'tarsak yomon bo'lmasdi. Uni mehmonlikka chaqirishimiz va har ikkimiz mezbonlik ko'rsatishimiz kerak. Uni topib kelishga odam yuboraylik. Podshohlarga xos bazm quraylik. Uni maxsus bir kursiga o'tqazaylik. Dilini yozib, hurmatini bajo keltiraylik. Shunday qilib uni o'zimizga rom etaylik. Eng katta istagi nima bo'lsa, o'sha istagini e'tiborga olaylik. Bizning bu ishlarmizga u mayl ko'rsatmasa ham, biz qilinishi lozim bo'lgan ishlarni qilgan bo'lamiz. Bular bilan uning ko'ngli ziynat topmagan taqdirda ham biz xalq noroziligining oldini olgan bo'lamiz.

Bu so'zlardan Shirinning lola yuzi gulday ochildi. U Farhodni qaytarib olib kelishni ham Mihinbonuning ixtiyoriga qo'yib berdi. Mihinbonu tezlik bilan buyruq berib, nimaiki lozim bo'lsa, hammasini qildirdi. Bonuning odat va xohishlarini bilganlari uchun bazm asboblarini o'sha damdayoq hozir etdilar. Bonu dedi:

— Kunduzi ayvonda sharob ichishga o'ltilradigan joyimiz hovuzga ro'para bo'lsin. Joyni bu yerga qilishimizdan maqsad suvni ko'rib o'ltilish. Qorong'i shom dunyoga qora mushk sepib, falakning oq sham'lari nur socha boshlaganda esa qasning ichiga kirib, bir oz istirohat qilaylik. Lekin qadahni hech bo'shatmasdan olib turaylik.

Mihinbonu ikki-uch oqil va so'zga chechan kishini, hammayoqni qidirib, bechora Fahodni topib, bu majlisga olib kelish uchun yubordi. Ular Farhodni behisob dardu balolar ichida zor va qiynalgan holda topdilar. U dardu alam o'tida g'am va andisha uchquniday tinimsiz kuyib yotardi. Uni topib, bu ahvolda ko'rghanlari unga malol keldi. Ular esa Farhodning ular bilan tez saroya borishi kerakligi sababini aytdilar. Farhod yig'lab, ularning oyoqlariga bosh qo'ydi, selday ko'z yoshlari to'kdi.

Farhod ularga dedi:

— Ey so'zlarингиз jonimga umid, balki boqiy umr bo'lган kishilar! Izингиз gardi menga faxrli toj! Mening «Xo'p!» deyishdan boshqa ixtiyorim bormi?!

Ular g'oyat sevinib, yo'lga tushdilar. Uni podsholarni hurmat qilgandek hurmat qilib borardilar. U go'yo shoh, ular uning bir to'da askari bo'lib, shohona bazm qurilgan yerga kirib bordilar. Mihinbonu Farhodni behad izzat-ikrom qildi, kursiga o'ltilib, istirohat qilishni so'radi. Dunyoda misli bo'limgan Farhod, Bonu nima degan bo'lsa hammasini joyiga qo'yib bajardi. Bonu ishorasi bilan bechora Shopur esa darrov borib, Farhod o'ltingan kursining yoniga o'lтиrdi. Farhod kursi ustiga chiqib o'ltilishi bilan Mihinbonu gapga kirishdi. U o'z so'ziga hech bir kamchilikni ravo ko'rmay, imkon boricha chiroyli so'zlashga urinar edi. Bu ham uning hamma gaplarini tushunar, lekin uyalib javob berardi. Takalluf bilan bog'liq gap-so'zlar tugagach, tezdan kishining ko'zini qamashtiradigan g'oyat ko'p dasturxonlarni yozib tashladilar. Dasturxondagи ovqatlarga ortiqcha ishtaha bo'limgani uchun soqiyliga may solingen idishlarni keltira boshladи. Shunday bir shohona bazm tuzildiki, bunday bazmni bu teskari aylanuvchi dunyo hech qachon ko'rmagan edi.

Shishalardagi maylardan jon quvvat oldi. Piyolalar har biri bir parcha yoqutdan edi. Bulardan gulrang maylar oqar suvdek, tozaligi va rangi o't rangli la'l toshiday edi. Bu la'l idishning yoqut jismi bir qal'a, ichidagi sharob esa xazinalar tilsimi edi. Bu tilsimni topgan odam buni to'satdan ochmoqchi bo'lsa, kayfi oshib, gandiraklab birdan yiqilib tushardi.

Mihinbonu ham bu davrada qadah ko'tarar, Farhod bilan Shopur esa unga qo'shilar edilar. Majlis joyi jannat bog'idan namuna, sharob ham sharob emas, balki tiriklik suvidan nishona edi. Soqiylar shirinso'z, dilkash, ichuvchilarga ko'ngillarini yupatib, xushmuomala bo'lardilar. Cholg'uvchilar qo'shiq aytganlarida esa jonlar o'z pardasidan o'ynab chiqib ketguday bo'lardi.

Bu majlisda o'nta dilorom qiz bor edi. Ularning hammasi ham sarvqomat, gulbadan edilar. Ular Shirinning xos xizmatchilari bo'lib, Mihinbonu harami shu qizlar bilan yoqimli edi. Ularning har biri bir fan bobida mohir, mohirligi har birida ko'rinish turardi.

Biri she'r daryosida g'avvos bo'lsa, biri chirmandaga chir aylanib o'yin tushadigan raqqosa edi. Biri mantiq ilmining qonun-qoidalarini o'ziga kasb qilib olgan bo'lsa, yana biri hay'at¹ ilmi bo'yicha qalam tebratardi. Tag'in bittasining hunari haqiqat ilmlari bo'lsa, boshqasi chirolyi so'zlashning nozik-nozik tomonlarini yechib berardi. Yana birisi tarixdan afsonalar so'zlasa, ikkinchisi hikmat fanida yagona edi. Tag'in birining zehni hisobda o'tkir bo'lsa, boshqa birisi muammolar yechishda nom chiqqargan edi.

Bu fanlarda bularning har biri o'z yo'liga usta, shu fandagi yuzlab kishilarga bittasi tatir edi. Ularning ismlari Dilorom, Diloro, Diloso, Gulandom, Sumanbo², Sumanso, Parichehr, Parizod, Parivash, Paripaykarlar bo'lib, o'n ism ham juda yoqimli edi.

Zamon piyolasi to'la-to'la aylandi. Bazmdagilarning dimog'i bazmning o'ziga o'xshab qizib ketdi. Mihinbonu o'zining bilimdonligini ko'rsatib, ularga nozik-nozik savollarni berardi. Andak imo bilan ular ham yuz dilkash so'zlarni topib, savollarga javob qilardilar. Shu xilda fanlar bozoriga bezovtalik tushib, g'avg'o Utorid yulduzigacha yaqinlashib bordi. Har hunarmand sho'x, go'zal o'z bilgan fanidan g'aroyib ishlarni ko'rsata boshladи.

Bularning so'zlarini diqqat bilan tinglagan Farhod o'zi ham ko'p yodidan ko'tarilgan ilmiy gaplarni qaytadan esladi. U sharobning ta'siridan ketma-ket uzatilayotgan piyoladan jur'ati ortib, botirlashib ketgan edi. Uning aslida tabiatni toza, zehni baland bo'lgani uchun zamon uni kamolot egasi qilgan edi. Farhod o'zining shu ravshan tab'didan kelib chiqib, har bir qizga uning o'z faniga oid savollar berardi. Uning o'rtaga tashlagan masalalari shu vaqtgacha hech eshitilmagan masalalar bo'lgani uchun sanamlar javobga ojiz qoldilar. Ular shubhaga sabab bo'lgan jumboqlarni yecha olmagach, Farhod ularni o'zi yechib berardi. Uning gap-so'zlarining chiroyliligi oldida idrok degan narsa qusurli, uning har bir so'zi gavharday toza edi. Gap-so'zlardagi ma'nolarning nihoyatda nozikligi bazmdagilarni ham aqlu hushidan ajratib qo'ygan edi.

Mihinbonu Farhodning gaplaridan hayron, eshitgan sari o'zini yo'qotib borardi. Farhodning so'zlaridan ilohiy sirlar zohir bo'lar, jamolidan esa shahzodaligi ayon bo'lib borardi. Oydek yuzi lolanusxa piyoladek qizqargan, yangi chiqqan soqol-mo'ylabi ul oyning gardishini eslatardi.

Bilimlar bilan tarbiya topgan, hamma bilimdonlarning boshlig'iga boshliq Mihinbonu bildiki, bu toshyo'nar yigit gavharli tojdan boshini olib qochib yurgan ekan. Shundan keyin u uning salobati oldida o'zini past, so'zları oldida o'z so'zlarini tuban sezdi. Odam gavharni oddiy shabnam deb atagani bilan uning aslining kimligi bilinib qoladi. Mihinbonu taxtdan tushib ta'zim qildi va Farhodning taxtga chiqishini o'tindi.

¹ Hay'at – astronomiya fani.

Farhod esa g'oyat kamtarlik ko'rsatib:

— Bonu nima desalar, men minnadtor bo'lib, jonio bilan bajarishim kerak. Biroq Bonu menga balo tog'ini kiprik bilan yorishni, tirmoq bilan qo'porishni buyursalar, men qo'rmasdan bajarardim. Chunki bu ishlar menga taxtga chiqishdan yuz marta osonroqdir. Gadolik bilan sultonlik taxti bir-biridan uzoq narsalardir. Bizdek gadoga tuproqda o'ltirishdan yaxshisi yo'q! — dedi.

Mihinbonu uning beqiyos ibo va odobini ko'rib, uning ko'ngli nimani tilasa shuni qilmogchi bo'ldi.

— Agar sen taxtda o'ltirishni istamasang, men sen bilan birga yerda o'ltirmoqchiman! — dedi u Farhodga.

Mihinbonuning buyrug'i bilan bezalgan taxtni olib qo'ydilar. Yerga bir ipak gilam soldilar. Bu qimmatbaho palos to'shalgach, Farhodni u yerga o'ltirg'izib, uning yoniga o'zi ham o'ltirdi.

Yana sharob piyolasi aylana boshladi. Dunyoda tanho Farhod yana so'z gavharlarini socha boshladi. Birgina so'z emas, balki so'zi bilan bir qatorda ko'zidan ham yuz shuncha gavharlar sochar edi. Ul oy yuzlining ayrilikidan ko'nglida notinchlik, uning tashvishidan esa ko'k ayvonida bezovtalik ko'rinaldi.

Lekin parining o'zi parda orqasida uning hamma ahvolini kuzatib turardi. Pari ham tinmay ko'z yoshi to'kar, ba'zan o'zida bo'lsa, ba'zan o'zidan ketar edi. U parilar singari ko'zdan yashirin, u hammani ko'rар, lekin boshqalar uni ko'rmas edi. Chunki Mihinbonu uni yot ko'zlardan saqlar, hatto Farhodning ham olmoslarni yumshata oluvchi ko'zi unga tushmasin, derdi.

Ammo, Shirinning ko'z yoshlari uni g'arq etgan, Farhodning ohidan esa olam tutashib ketgan edi. Bonu ichida o'ylandi: «Bu g'amnok yigitdek bir toza gavharning boshqa topilishi mumkin emas. Menga uning butun fe'li-atvori ma'lum bo'ldi. Uning ishi rostlik, hunari tozalik ekan. Shiringa bir marta qarashga ham tob bermayapti. Chunki uning xarob bo'lgan joni chiqishga yaqinlashdi. Bu inson suratidagi malakadir. Uning gavdasida farishtaga o'xhashligi aniq ko'rini turibdi. Modomiki shunday ekan, har xil gumon va buzuq xayollar unga begona. Bundan buyon u o'z pokligiga xilof biror ishni qiladi, deyish mumkin emas. Uning ko'zida ham, ko'nglida ham poklikdan boshqa narsa yo'q. Ko'zga pok ko'ringan kishining ko'zidan qo'rqlmasa ham bo'ladi. Uning asir bo'lgan joni ishtiyooq o'tida kuymoqda. Hozir mening unga yordam beradigan vaqtim. Bu tahlikalar ichida jon berib qo'ysa-da, qoni bo'ynimda qolsa yaxshi bo'lmaydi».

Mihinbonu o'z xizmatchilariga buyurdi:

— U yaxshilar shohiga, go'zallik ko'kingin mohiga aytингki, birpas chiqib, mezbonlik qoidasini bajarsin! O'z yuzi bilan mehmonning ko'zini yoritsin! O'z lablari bilan jonga mezbonlik qilsin-da, ko'zi bilan ko'zlarimizni mehmon qilsin!

Bu gaplarni Shirin ham eshitib turar va joni orom olar edi. U darhol bazmga kirib keldi. Kelishidan zamon qo'zg'alganday bo'ldi. Yuzidan quyosh o'tining asari, ko'zidan ko'z yoshi selining xabari bilinib turardi. Ayrilik kunlarida ko'zidan oqqan yoshlari kiprigining o'qlarini sug'organ edi. Uning kipriklari Farhod metini kabi o'tkir, u

metin tosh maydalasa, bu kiprik qon to'kuvchi edi. Og'izdan chiqargan ohi bir nafas tinmay uning zunnorga o'xhash gajagining chigillarini yel kabi yozib turardi. Sochlarining har bir tolasi yuz imonni bandga olib, kufr butiga bog'lab qo'yari edi. Yuzining oloviga ko'z yoshlari suv separ, u esa odamlarning yana ham ko'proq kuyishiga sabab bo'lardi. Qoshidagi chimriliishlar uning xafaligini xuddi yangi oy notinchlikdan xabar berganday ko'rsatib turardi. Jamolidan zamonga minnat qo'yari, zamon esa jonlarga minnat qo'yardi. O'z yuzi bilan davru davronni ravshan etganiday, qoshi bilan ko'k toqi va ayvonini yoritar edi. Uning la'lday qizil lablari jonga o't solgani kabi, pardalar orasidagi yuzi jahonga o't solar edi.

U go'zal pardaning orqasidan yuzini ko'rsatishi bilan quyosh to'rt osmon pardasi orqali yuz ko'rsatganday bo'ldi. Quyosh chiqqanda zarralar ko'tarilganday, bazmdagi odamlar tez o'rinalardan turdilar. Sarosima Farhodga esa go'yo o't tushdiyu, o'sha o't vujudidan o'tib joniga tutashdi. U oyga ko'zi tushishi bilan chuqur bir oh tortdi. Bu ohning tutunidan yetti osmon qorayib ketdi. U hushini yo'qotib, hushsizlar kabi yiqilishiga oz qolgan edi. Biroq mayning zo'ri qo'lidan tutib, aqlini esa Shirinning buyruqlarini bajaruvchiga aylantirdi.

Mihinbonu Shiringa yonidan joy ko'rsatdi. U Bonu bilan yonmayon o'ltirdi. Go'yo quyosh oy yonidan joy olgandek bo'ldi. Maftun Farhod o'z joyiga kelib o'ltirdi. Har kim o'z yerida joy oldi. Soqiyalar ketma-ket piyola tuta boshladilar.

Shirin bir necha piyolani to'ldirib ichgan edi, o'z devonasi – Farhoddek kayf qilib qoldi, sharob ta'siri bilan yuzidagi niqobini ko'tardi. Bu bilan u pari odamgarchilik ko'rsatdi va Farhodga dedi:

– Ey olam ahli orasida yakkayu yagona, nodir yigit! Sen asl zoting bilan har qanday qudratga qodirsan. Hunarlaring tufayli olam sening qo'l ostingga bo'lib qoldi. Faqat hunarda emas, kamolotu fazilatda ham sen shundaysan. Seni kim maqtash xayolida bo'lsa, bu quyoshni ravshan, osmonni baland deganga o'xshagan gapdir. Ilm bilan to'la bo'lgan shu taningni zamon o'zi balolardan asrasin. Yo'lingga xazinalar to'ksak ham senga minnattorchiligidimizni o'rniga yetkaza olmaymiz.

Oy yuzli shunday chiroyli so'zlarni dur qilib to'kdi. Sho'rlik Farhod esa devor naqshiday qotib qoldi. Parivash shu xilda gavharlarni sochib, Farhodga may quyib berish uchun o'rnidan turdi. O'z hunariga mohir bo'lgan o'sha o'n qizning har biri esa javohirlar to'la bittadan dasturxonni unga taqdim qildi. U pari qadam qo'ygan har yerga ham bir dasturxonidan gavharlar – la'l va durlar sochilar edi. Farhod esa o'z ko'zidan bundan yuz hissa ortiq qizil la'llarini sochardi.

U pari shu xilda bir-bir qadam bosib, o'z majnuni – Farhod oldiga kelib o'ltirdi. Qizil la'l singari lablariga la'lday qizil piyolani ko'tarib:

– Bu piyoladagi mayni sening ishqing bilan ichaman! – dedi.

U shamshod qomatli, ipakka o'ralgan go'zal shu bir piyola sharobni ichdi-yu, bu may uning hushini olib keta boshladi. O'zi to'la bir piyolani ichib bo'lib, ikkinchi piyolani Farhodga tutdi va:

– Mening ishqimda sen ham ichgil! – dedi.

Bu may tutishda ikki xislat bor edi: biri hayot suvi bo'lsa, ikkinchisi qotil edi. Oshiqning o'zi-ku may isidan mast edi. Ajab soqiy ekan. Unga yana may quyib berdi. Farhod Shirin uzatgan piyolani o'zida yo'q, ichib yubordi. U shunday ichdiki, piyola naqshidan nishona qoldirmaganday bo'ldi. Agar bu piyola osmon jomiday katta bo'lganda ham, u buni sipqarib yuborgan bo'lardi.

Farhod o'zidan ketdi. Vujud naqshi ko'nglidan yuvilib, ko'ngil ham uning vujudidan qutuldi. Shunday qilib, u o'zini o'zlik g'amidan, balki yo'qlik olamidan xalos etdi. O'z zamonasida tengi bo'lmagan Farhod piyolani Shiringa topshirdiyu, o'zi yerga bexud holda yiqlidi. Go'yo u sanamga sajda qilganday hamda bu olamdan u olamga yo'l olganday bo'ldi.

Parizod Farhodning boshini ko'tarmoqchi bo'ldi. Biroq u yiqligan zamoniyoq o'zidan ketgan edi. Shirin bu ahvolni ko'rib, Farhod yonida o'zi ham behush yiqlidi. Har ikkovining og'ziga oyna tutib ko'rsalar, afsuski, nafas olishdan hech asar ham yo'q edi.

Ey soqiy, sen menga jon ko'zgusini keltir. Shoyad undan jonon nishonini topsam. Bu ko'zgu menga jonon aksini ko'rsatar ekan, men ham xuddi suvdek o'zimdan ketajakman!

XXXVI

Farhod bilan Shirin may visolidan, balki visol mayidan birhol, balki behol bo'lganlari. Ko'k falak, balki zamon hasadchi soqiysining ularning ayshi qadahlariga, balki qadahi ayshlariga judolik zahrini qo'shgani, balki behush qiluvchi hijron dorusini qo'shgani. Xusrav Parvez Shirinning shakarlablar shohi ekanini bilib, visoli sharbatini ko'ngliga shirin qilib, shirinso'z elchidan chuchuk so'zlar aytiib yuborib, Shirin labi gulobidan bahramandlik orzusini arzi muddao qilgani

Bu o'rtaish va dard sirlarini qalamga olgan kishi ushbu surat naqshlarini quyidagicha chizdi:

Shunday qilib, o'sha bazmda ikki sitamkash u yerdagi nozu ne'matlardan tatish natijasida o'zlaridan ketib yiqlganlardan keyin, bazmdagilar ham ohu fig'on tortib, ichgan piyolalari bag'ir qoniday bo'lib ketdi. Tezlikda mahvashni bir tomonga, u g'amkash oshiqni esa ikkinchi tomonga ko'tarib olib ketdilar. Shiringa bir uyda nozning ko'rpa-to'sagini yozdilar va qayg'u-hasrat bilan yotqizdilar. Ikkinci bir uuga yashirinchcha o'rinn solib, u balo tog'ini ham u yerga u yoq-bu yog'ini yig'ib joyladilar.

Bu uchrashuvda oshnolik hali qiyomiga yetmay turib, falak ikki o'rta gaayriqliq soldi. Har ikkovlari ham tong otguncha behol, mashaqqat lashkarining oyog'i ostida ezilib yotar edilar.

Sahar payti Farhod oh tortgani kabi tong otishi bilan mayin shabada esa boshladi. Tong yeli ko'kdan tun to'zonini, tun to'zoninigina emas, hatto savdo tutunlarini ham surib yubordi. Sevgi, savdo yo'lida hushidan ayrilgan ikki oshiq ham o'zlariga keldilar. Farhodning xijolatdan yuragi siqilib, yana balolar tog'iga qarab jo'nab qoldi.

Paripaykarda ham mushkul bir holat sezilar, bu ahvol uning joniga qasd qilar edi. Mihinbonu tinchlana olmas, yuz bergen bu holat uni ojiz qilib qo'yan edi. Uni Shirinning Farhodni tark qilishi ham sevintirmas, shu bilan birga uning nasihatlari oy yuzliga ta'sir ham etmas edi. Mihinbonu Farhodga yordam bermay desa, insof va muruvvat degan narsalar buni taqozo etmas, unga mehribonlik ko'rsatishda davom etaverayin desa, el o'rtasida yomon otli bo'lib qolishdan qo'rqardi. Lekin uning sevgisi pok ekani, bunday ishqdan halokat dardiga yaqinlashgani unga ayon edi.

Mihinbonu necha kunda bir uni chaqirtirib, o'ltirg'izar, yaxshi niyatda bir necha qadahlar ko'tarildi. Farhod u oy yuzlining qo'lidan may ichar ekan, u ham, Shirin ham behush bo'lib yiqlilar edilar. Farhod o'ziga kelgach, yana toqqa chiqib ketar, Shirin esa yuragida yuz tuman dog' bilan yana qolar edi.

Bir necha vaqt ahvol shu zaylda, o'ziga kelmay turib, o'zidan ketishda davom etdi.

Shu payt birdaniga murosasiz falak qiziq bir o'yin ko'rsatib qoldi. Shu vaqtarda G'arbda hukmron bo'lgan, G'arbgina emas, butun dunyo o'lklarini egallagan. Eron va Arab o'lklarining hukmdori, Arab bilan Eronning shohi, sarvari bir shoh bo'lib, uni Xusrav deb atar edilar. Uning amriga tez aylanuvchi osmon ham bo'ysunardi. Qo'shnulari butun jahonni tutgan. Madoyin mulki esa uning taxtgohi edi. Uning asli podshoh Kisroga borib tutashar, uning farzandiga farzand, ya'ni, nabirasi edi. Kisro o'lib, baqo mulkiga yuz qo'ygach, o'lkasini o'g'li Hormuz egallagan va yashnatgan edi. Hormuz ham o'lib ketgandan keyin, uning o'rniga o'g'li Parvez o'rribosar bo'lgan edi. Parvez uning laqabi bo'lib, oti Xusrav edi. Bu ot bilan laqab qo'shilib, juda tez shuhrat topib ketgan edi.

Xusravga mamlakat meros tekkan, ota-bobolaridan tortib u belgili podshoh edi. Bu o'lka unga qazodan yetishganini, bu davlatlar unga yetti otadan emas, yetmish otadan qolib kelayotganini u yaxshi bilardi. Bu o'tgan otalarning hammalari ham o'z farzandlariga mehribonlik bilan podshohlik taxtini topshirib ketganlar.

Xusrav ham bu ko'hna falakning unga qachondir qayg'u piyolasini tutishini anglardi. Umri piyolasi birdaniga bo'shab qolsa, o'rribosar bo'lish uchun bir farzand kerakligini tushunardi. Garchi u ilgari xotin olgan, undan o'g'llar ko'rgan bo'lsa ham, biroq tojiga loyiq va tojdorlar uni havas qiladigan emas edi. U yana nikohini takrorlab, o'z tojiga loyiq bir injuga ega bo'lishni istardi. Bu to'g'rida ko'p o'ylagandan so'ng, sho'ra yerdan sho'raning xashagi, gul esa chamandagina unishini bildi.

Bulutdan garchi tiriklik suvi bahra olsa ham, lekin bu yomg'irdan eshakmunchoq ham zahar uchun foydalanishi mumkin. Biroq chaman guli suv o'rniga zahar suvi ichganda ham uning ranglaridan yuz xil tovlanishni ko'rsa bo'ladi. Tarbiyat kam yo ko'p bo'lishi bilan bolaning asl tabiatidagi xislatlarini o'zgartib bo'lmaydi. Aql dehqoni ham «Urug'ni yaxshi yerga sepish kerak!» degan hikmatli so'zni ta'kidlaydi.

Shu mazmundagi so'zlar ko'ngliga joylashib olgach, bu istakning orqasidan quvib qoldi. Turli mamlakatlarga darakchilar yuborib, shu

xildagi qimmatbaho bir gavharni qidirtirar edi. Shunday gavharni o'z nikohiga olishni, gul ekmoqchi bo'lsa, shunday gulzor ichiga ekishni istardi.

Xuddi shu vaqtida shunday bir gaplar shuhrat tutib ketdi: «Dunyoga jannatdan bir hur kelibdi. Shunday hurki, u yurib so'zlashga kirishsa, jannat daraxtiyu kavsar¹ suvi uyalganidan ko'zdan g'oyib bo'lar ekan. Go'yo quyosh ko'kdan yerga tushganday. Lekin u o'ziga Arman o'lkasidan manzil tutgan. Tuproq markazi quyoshdan yoriganday, ul oydan pok Arman yeri ham porlay boshlabdi. U inson bolasiga o'xshamaydi, go'yo pari. Pari ham emas, balki sharq quyoshidir. Jamshid aslda uning katta bobosi bo'lib, tarbiya qiluvchisi quyoshdir. Uni sevgan va unga bog'lanib qolgan yigit mislsiz bo'lib, butun fanlarni to'la egallagan. U qizning sevgisi yo'lida yigit hamma bilan aloqasini uzgan. U odamlarga o'xshamaydi, odamlar unga. U yigitning tanida toqqa o'xshashlik alomatlari ko'rinish turadi. Hozir esa u tog' qazish bilan ovora. U tesha bilangina tog' qazimasdan, balki qo'l kuchi bilan ham tog'larni qo'poradi. Biroq u yigit ohu fig'on cheka berib, tog'day og'ir gavdasi somonday bo'lib qolgan. U yigitning bu xil toqatsizligini ko'rib, u paripaykar ham mehribonlik ko'rsatib turar ekan. Sevilgan ma'shuqa zamonasida yagona bo'lganidek, oshiq yigit ham mardlikda tengsiz ekan!»

Bu yoqimli gaplar elga tarqalgandan keyin, Xusravning qulog'iga ham eshitildi. U oyning ta'rifini Xusrav zamonning taniqli kishilaridangina emas, hamma yaxshi-yomon odamlardan ham eshita boshladи. Harorat dilini o'ynatib, bir fikrga kelolmaslik uning jonini behush qildi. Kecha-kunduz xayolida o'sha go'zal, tilida ham kecha-kunduz o'shaning so'zi edi. Ammo u yuborgan sovchilari nima xabar keltirishini kutgani kutgan edi.

Nihoyat, ular har tarafdan ahvolni o'rganib kelib, bilganlarini Xusravga so'zlab berdilar. Bular ichida Armanga yuborilgan bir kishi bor edi. U xalq orasida yurgan gap-so'zlarni bilishga jazm qilib, u parining shoh to'shagiga loyiq, yurti Arman mamlakati ekanini aniqladi.

Boshqa tomonlarga borib, yo'li tushgan o'lkalarni so'roqlab kelganlar ham uning ovozasidan, husnining cheksiz go'zalligidan hikoya qildilar. «Bu dunyodagi jannatning huri, jahoning quyosh kabi mashhuri o'sha!» derdi ular.

Xusrav qizning ta'rifini birinchi eshitgandayoq unga moyil bo'lgan esa-da, yuborgan odamlarining kelishiga qarab turardi. Hamma u qiz ta'rifini qilabergach, ko'nglini havas to'la egallab oldi. Eng avval ko'nglida tezdan Armanistonga yurishni jazm qildi. U gullar o'lkasiga borib, sarvqomatli go'zalni shu yo'l bilan qo'liga kiritmoqchi bo'ldi. Lekin uzoq o'ylab, shohlikka teskari tushadigan bu sifatdan, sultanatga xilof bu ishdan o'zini tiydi.

Uning yonida eng yaqin kishisi, elning bilimdoni Buzurg Ummid bor edi. U yer ostidagi baliqidan ko'kkacha bo'lgan hamma narsani ochiq bilar, har qiyin ishda Xusravga rahnamo edi. Uni bir xilvatga

¹ Kavsar -- jannat bulog'i.

chaqirib, Xusrav o'z sirlarini, u go'zal ishqida kuyib-yonishlarini ochib soldi. Barcha sirlarini unga oshkor qilgach, undan buning chorasi topishni iltimos etdi. U donishmand uni bunday muztar ahvolda ko'rgach, xiyla zamon o'ylab, shoshmasdan dedi:

— Zarari yo'q. Buning chorasi oson. Bu ishda mijozing aynamay qo'ya qolsin. Ko'ngli ochiq, elchilikda tengi yo'q bir odamni topib, aniqla. Uning ichi ma'no injulari bilan to'lib-toshib turgan bo'lsa-da, lekin og'zi sadafday yumuq bo'lsin. Mabodo sadafga o'xshagan og'zini ochar ekan, so'z o'rniqa injular sochadigan bo'lsin. U ham taqvodor, ham asl odam bo'lib, sening tilaklarining Mihinbonuga yetkazsin. Salomlaring bilan uni e'zozlab, qarindosh bo'lish haqida so'zlab, boshini sarafruz etsin. U o'z martabasi va sultanati yetarli darajada yuksak ekanini aytса ham, lekin bu so'zlardan boshi ko'kka yetadi. Mihinbonuni ko'p narsani biladigan, go'zal va g'oyat bilimdon xotin deb eshitganman. Agar ular bunday tayyor savdoni topsalar, bunday foydani qo'ldan chiqarmaydilar. Albatta, ular bu ishdan faxrlanib, gapimizni olib borib yetkazgan elchini tez qaytarib yuboradilar. Javoblari muddaomizdagiday bo'ladigan bo'lsa, o'shang a loyiq ish tutamiz. Bordiyu, biror bahona uzr uchun qo'l ochib qolguday bo'lsalar — aql bunga aslo yo'l qo'ymasa kerak — u vaqtida sening hamma narsaga qo'ling yetadi. Shunday bo'lib qolganda ham uning iloji qiyin emas.

Zamon donosi shunday fikrni bildirdi. Davr hukmdori esa bu fikrlarning hammasini ma'qul topdi. Aytiganday kishini topib, muddaolarini unga tushuntirdilar. Ishbilarnon elchi ham hamma so'zni tushunib, tezdan yo'nga tushdi. U Arman o'lkasiga qadam qo'ymagunicha kechani kecha, kunduzni kunduz demay yo'l bosib borardi.

Ey soqiyl, sen menga men istagan sharobni keltir. Chunki oldimda ajab qiyin bir yo'l turibdi. Bir piyola emas, ketini uzmay piyola tut, toki men o'zimni unutib, bu vodiyni kezganim kezgan bo'lsin.

XXXVII

Xusrav elchisining Arman o'lkasiga yetgani, Mihinbonu mulozimlariga muddaosini bildirib, Bonu uni ko'rgani sultanat bazmini qurgani. Hudhud (Sassiqpopishak — Sulaymon elchisi) Bilqis huzurida o'tirgandek, elchingining Bonu qoshida o'tirgani va zamon Sulaymoni maktubi mazmunini qushlar tili bilan arz qilgani, ya'ni Tovusning Anqo bilan juftlashish muddaoysi xususida so'z borgani. Bonuning bahona tuzog'ini qo'yib, hiyla donlarini sochgani va elchingining bundan qoniqmay qahramonlik Qofiga ketgani va u Qof Anqosi (Xusrav) bu ma'nodan g'azab tumshug'i bilan qahr changalini qayragani

Bu vodiyl bo'ylab sayohat qilayotgan odam o'zining chiroyli so'zlash san'atini quyidagicha namoyish qildi:

Xusravning elchisi sir yuklari ostida, ko'nglida yuz turlik hiylalarni o'ylab Arman o'lkasiga yetganda Bonu hudaychilari¹ bu tarafga baxt o'z jilovini burganini xabar qilishdi:

¹ H u d a y c h i — podsho mehmonini kutib oluvchi mansabdar.

— Kimsan, kisraviyarlarning qasru toqidan, kisraviyarlarning emas, xusraviyarlarning davlatidan elchi keldi. Elchining sochidan tirkog‘igacha aql va hush bo‘lib, so‘zlash vaqtidagina og‘iz ocharkan, boshqa vaqtida esa faqat xomush turarkan.

Bonu bu gapga qulq solib, elchini mehmonxonaga tushirishni buyurdi. Shu bilan birga yegulik, ichkuliklarni did bilan tayyorlatib, eng avval imkon boricha ularni ziyofat qilishni topshirdi. So‘ng u gapga chechan, aqli, idroki nozik kishilarni tanlab olib, ularning oldiga yubordi. Ular hamma bo‘ladigan gap-so‘zlarni noziklik bilan kuzatib, bir-biriga qiyoslab, uning maqsadini bilishlari kerak edi.

Bu bemisl kishilar elchi oldiga borib, uning istagini bildilar va Bonu saroyiga qaytib keldilar. Ular elchidan bilganlarini ochiq aytishga uyalar, shuning o‘zi ham ahvolni bildirib turardi. Bundan Mihinbonu bu aylanuvchi falak ularga yana bir qiziq o‘yin ko‘rsatmoqchi ekanini bildi.

— Ertaga ertalab mening u bilan uchrashuvim uchun kerak bo‘lgan hamma yarog‘larni tayyorlang, — dedi u. — Menga uning nima deb murojaat qilishi ma’lum bo‘lgach, o‘zim unga tegishli javobni beraman!

Bu buyruqni eshitgach, ular yer o‘pdilar-da, chiqib, buyurilgan narsalarni hozirlay boshladilar. Bonu esa tafakkur olamiga, to‘g‘riroq‘i, hayronlik olamiga cho‘mib ketgan edi. Axir u davlat manfaatini g‘animat bilib, elchi so‘roviga rozilik beray desa, yodiga sitamkash Farhod tushib, hazin ko‘ngli g‘amga to‘lar edi. Agar elchi so‘zini qaytarayin desa, bunga hech bir ma‘qulroq uzr topolmas edi.

Agar u Xusravni o‘zidan kam desa, unday emas. Xusravga teng bo‘lolmaymiz desa, yana unday emas. «Bordi-yu, men rozilik bersam, u sho‘xi shakarxandning o‘zi rozi bo‘larmikan? Agar u oydan rozilik zo‘rlik bilan olinsa, unda bu xil «rozilik»ning oqibati nima bo‘larkan?» o‘ylardi u. Elchini quruq qaytarish rejalarini chiza boshlasa, u arslondan jayronga zulm yetishi mumkin. O‘t yolqini va rangli ipak kiyim bir-biriga teng emas. Temirchining sandoni yuz ming shishani sindirishga qodir.

Bu to‘g‘rida u ko‘p chidam bilan o‘ylab, yaxshi bir uzr aytishni mo‘ljal qilar edi. Xayollar tuxmini har xil qilib ekib, ko‘rib, oxirida u oy yuzlining o‘z xohishini bilmoqchi bo‘ldi. Unga voqeani aytib:

— Taqdirdan bu ish yuz bergen ekan, yomonning ham, yaxshisining ham fikrini o‘zing qil! — dedi.

Qissani parizod eshitgach, yuzini tuproqqa qo‘yib, faryod tortib yubordi:

— Ey kafshi na’lining yuzi mening qiblam! Pokiza haraming menga g‘amlardangina boshpana yasabdi. Senga mendan qachongacha malolat yetishi mumkin? Tokaygacha men senga ozor yetkazganim uchun xijolat chekaman? Bu gapni menga aytguncha, boshimga g‘am tig‘ini urib, o‘ldirib qo‘ya qolsang bo‘lmasmidi? Meni hindilarday o‘txonaga boshlab borib, o‘tga tashla-da, yuzimdagи xolimday qoraytirib kuydira qol! Agar jismim o‘sha o‘t ichida nobud bo‘lsa, axir, u o‘tdan sochimday chirmashib tutunlar chiqadi-ku! Azobimdan butun olam qutulsin. Tanim ham bu yuz ming balolardan xalos bo‘lsin. Menga Farhod sevgisining tuhmati yetadi. U bechora yuzimni ko‘ra olmay, kimsasiz oh tortib, yiqlishdan boshqa narsani bilmay, dilidan jonni kuydiruvchi nolalar

chezik yuribdi. Qulog'i so'zimni eshitishga zor. Oylar o'tib ko'zi yuzimga tushmaydi. Tog'larning ichida ko'zidan selday yosh oqizib, sel kabi har nafas boshini toshga urib yuribdi. Ko'ngli mening xayolim bilangina qanoatlanadi. Umrini mening firoqimda zoye qilmoqda. Yig'loqi ko'zlar yuzimdan, balolarni ustiga ortgan joni visolimdan mahrum. Men ham u bechoradan yiroqlashganman. Mendan u, undan men uzoqdamiz. Bizning ahvolimiz bu-ku, odamlarning ichida bo'lsa bizning haqimizda yuz xil gap, gap emas, yuz xil tuhmatlar yuradi. Menga yor ham, oshiq ham havas emas. Agar men odam bo'lsam, shu menga kifoya! Agar Bonu boshqa iloj topolsa qilsin. Aks holda o'zimni o'zim o'ldiraman. Bilib qo'szin.

Mihinbonu uni bu kayfiyatda ko'rib, yuziga qayg'u yoshlarini to'kdi. Ichida darhol boshqa bir chora rejasini tuzdi-da, uni erkalab-sevib, ko'nglini ko'tara boshladи. Shiringa qarab u dedi:

— Seni ko'rish yuragimning muddaosi. Sen huzurimda bo'lsang, bu hazin jonimga orom bag'ishlaydi. Sening bu so'zlarining jonimga yoddi. Gaplarining g'amgin va so'lg'in ko'nglimga ma'qul tushdi. Hamma aytganlaringga men ham qo'shilaman. Sen qanchalik haqli bo'lsang, men ham shuncha haqliman. Sen endi tashvishlanmasdan, ko'nglingni xush tuta ber. O'yin-kulgi bilan o'zingni mayga ur. Ertaga shohona bir o'Itirish qilyapman. Shunda elchiga uzr aytib, uni qaytarib yuboraman.

Ertasiga Bonu va'da qilingan chog'da elchini ko'rdi. Iltifotlar bilan uning qanday yo'l bosib, yo'l mashaqqatlarini yengib kelganlarini so'radi. Xusravning sha'niga ham duo, maqtovlar aytib, uning ahvoli bo'yicha ham talay savollar berdi.

So'zga usta elchi ham boshini quyi solib, unga loyiq ta'zimlar qildi. Elchi bu yerdagi shohona taxt va bu taxtga loyiq dabdaba, hushyorlik va odoblarni ko'rib, ichida yuz ming ofarinlar o'qidi va chindan ham toju taxt, shohlik uzugiga uning loyiq ekanini ko'nglidan o'tkazdi. Bazm tugagach, elchiga sanoqsiz sovg'alar hadya etildi. Bonu qayta-qayta ta'zim bilan elchiga ijozat berdi. Shunday izzat-ikromlardan so'ng u elchiga:

— Shohingga duo aytib, bizning nomimizdan uning oldida yer o'pib qo'y! Javobingni esa davlat kishilaridan olasan, — dedi.

Xayru xushlardan so'ng so'z tugadi. Elchi yer o'pib, tashqariga qadam qo'ydi. Bonu o'z hudaychisini chaqirib, elchiga aytadigan gaplarni tushuntirdi:

— Bu bilimdon elchiga ayt. U borib, Kiro nishonli Xusravga shunday desin: «Sen biz tarafga xabar yuborish bilan bizdek ixlosmandlarining tuproqdan ko'kka ko'tarding. Bizdek tuproqni ko'm-ko'k osmonga olib chiqish bilan zarrani quyoshga chiqarganday bo'lding. Biroq, toleimizga yaxshilik kulib boqmagandan keyin, yuz shuncha lutf qilishdan nima foyda! Bu ishda yuz yil armon yeganim bilan dardimga darmon bo'limgandan keyin, nima ham deya olardim. Sen biz bilan qarindosh bo'lishni istabsan. O'zing bilasanki, bu ish bizga ham sharaf edi. Biroq o'rtada bir qiziq holat yuz berganki, uni aytishga ham uyalaman. Lekin Tangri nimani taqdir qilgan bo'lsa, kishi unga rizo bo'lmasdan iloji yo'q. So'zning xulosasi shuki, sen shunchalar qaynoq mehr qo'yan oy yuzli boshdan-oyog'i hunardan

iborat bo'lsa ham, ammo uning bir aybi ham bor. Uning oldida er otini tutib bo'lmaydi. Bu so'zni uning yoniga yaqinlashtirib ham bo'lmaydi. Qiladirgan ishi erkaklardek ot chopish, o'q otish, ov ovlashdan iborat. Bizning odamlarimiz orasida unga bu so'zni hatto aytma qolmaydi. Kimki bu so'zni uning oldida aytmoqchi bo'lsa, avval o'z jonidan kechib qo'yaqolsin. Unga bu aybni g'aybiy sirlarni kashf qiluvchi bergan bo'lib, Tangridan berilganni ayb deb bo'lmaydi. Agar u odam avlodidan chiqqan pari bo'lmasa, u quyosh bo'lib, uning atrofida unga xaridorlar ko'p. Olamdag'i odamlarning barchasi unga mushtoq bo'lganda ham, u juftlikka nisbatan toq qolishni istaydi. U gulchehraning shu kunga qadar uyda yolg'iz qolishining sababi ham shunda. Biz shohni o'z aybimizdan ogoh qildik. Endi nima hukm qilsa, shoh o'zi hokimdir.

Zamon Bonusi so'zini tugatgach, hudaychi o'rnidan turdi. U borib gap olib kelgan elchiga sirlar pardasini ochdi. So'zlarning hammasini chiroyli qilib pardozi lab aytdi. Elchi javobda tamoman ojiz qoldi; o'rnidan turib, kelgan yo'li bilan jo'nab qoldi. U o'z o'lkasiga yetib borib, bu yerda bilganlarini Xusravning oldiga kirib arz qildi. Bu so'zlarni eshitgach, zamon hukmdori achchiqlanib, g'azabi kelib, bu so'zga ishonmadni. U yangidan boshqa bir qo'pol elchini yubordi. U ham yuqoridagi javobning o'zini olib keldi. Bir necha marotaba elchi yuborsa ham, unga maqsadning yuzaga chiqishi muyassar bo'lindi. Dimog'ini g'azab shunday qizdirib yubordiki, tutuni kunning chirog'ini xiralantirardi.

— Shu ahvolga tushdimmi?! Shunday qilib, odamlar so'zimdan nafrat qiladigan bo'lib qoldimi? — dedi u. — Bu bema'ni gaplar boshdan-oyoq bahonadan boshqa narsaga o'xshamaydi. Men o'zimni ular bilan teng hisoblab, sovchi yuborganimning o'zi menga nomus emasimdi? Yana bunday so'zlarni ham eshityapman. Ular biz bilan bu xilda so'zlashishdan ibo qilsalar bo'lardi. Tuban odamlar oldida tubanlik ko'rsatmoq o'z baxtini o'zi oyoqosti qilish bilan barobardir. Makiyondan, men ustunman, degan ovozni eshitgan shunqor nega dunyodan chiqib ketmas ekan! Agar sigir yirtqichlikni da'vo qilsa, arslon o'z changali va yolini nima qilishi kerak? Agar umrim kifoya qilsa, u ayyorlarga, ayyorlargina emas, balki makkorlarga zulm bilan shunday jazo berayki, mamlakatlariga shunday balo solayki, qayerda birorta hiylagar bo'lsa, qiyomatgacha bu ish unga ibrat bo'lib qolsin.

Bu so'zlarni aytib bo'lib, tez jo'nadi va Arman ustiga, hayhot, qo'shin tortdi. «Shohlik boshqayu oshiqlik boshqa» — degan gapga ishq ahlining qul bo'lmog'i kerakdir.

Ey soqiy, sen menga ogohlilik sharobini keltir. Uning bir qultumi shohlikdan yaxshiroqdir. Men bu sharobni ichayin-da, saltanatni nazarimga ilmay. Elga zulm qilguncha, o'zimga o'zim zulm qilay!

XXXVIII

Xusravning Shirin tomonidan kelgan achchiq javoblaridan achchiqlanib, ko'p lashkar tortib, Arman viloyatiga to'polon va g'avg'o solgani. Mihinbonuning har kungirasi yuksaklikda sakkizinch osmonning o'n

ikki burjidan yuksak bo'lgan qo'rg'onini berkitgani. Xusrav qal'a tevaragini aylanishda Farhodni qoya ustida ko'rib tutmoq xayoli qilib Farhodning til tig'idan uning bag'rige nish sanchib, ko'ngliga tig' urgani va qo'lda otgan toshi bilan Xusravning boshidan dubulg'asini va bayrog'i uchidagi popukchasini uchirgani. Xusravning tug'i boshsiz va boshi dubulg'asiz o'r dasiga ot surgani va lashkarini qo'rg'on tomon ko'chirgani

Ma'nolar sirasiga tartib bergan kishi bu maydonda otini shunday surdi:

Xusrav Parvez nizo va qahr tig'ini qayrab, Arman ustiga qo'shin tortdi. Uning qo'shining na niyoyasi, na miqdori ma'lum edi. Qo'shin yurganda ko'tarilgan chang-to'zon kun chirog'ini qoraytirib, ko'k dimog'ini tashvishga solib qo'ygan edi. U zulm ko'rsatish uchun shunday bir qo'shin tortdiki, o'ylab ko'rilsa, bunday qo'shinni berahm dunyo hali hech qachon ko'rmagan edi. Ular necha kunlab yo'l bosishdi. Oxiri qo'shin Arman chegaralariga yetib yoyildi.

Uchragan har to'da odam Bonuga «Arman mamlakatini sel bosdi!» deb xabar berardi. U oddiy sel ham emas, ofatu balolar seli, ofat daryosi, daryo ham emas, dahshatli to'fon edi.

Bonuga ham bunday bo'lishi ilgaridan ma'lum bo'lib, bu ishga yaxshi tayyorgarlik ko'rib qo'ygan edi. Hukmdor qo'rg'onlarining dushmandan himoya qiladigan qal'adorlari qal'ani osmon qo'rg'oniday mahkam qilib qo'ygan edilar. Bu qo'rg'on bo'lmasdan, hammayog'i berk bo'lib, arklari falakning tosh-metin qo'rg'oniday mustahkam edi. Somonli g'alla tashiladigan yoki ko'kdagi somon yo'li singari u qo'rg'onning har kungurasi orqasida Bahrom kabi pahlavon jangchilar yashiringan edi.

U qo'rg'onning dandonalari ko'kkacha chiqqaniday, xandaqlari ham usfqqacha cho'zilgan edi. Dandonalarning uchiga qo'riqchi askarlar chiqqib, haligi xandaqlarga qarasalar, suvining tiniqligidan pastga yulduzlar uzilib tushganday, osmondag'i yulduzlarning aksi ko'rinar edi.

Qo'rg'onning shuncha mustahkamligi ustiga hisobiga aql ojiz qoladigan darajada qo'ru qut ham tayyorlangan edi. Ko'kdagi yulduzlarcha ko'p don-dun ham yig'ilgan bo'lib, osmon tegirmoni ming yil aylanganda ham uni un qilib torta olmas edi. Bonu yiqqan qo'y-qo'zilarning soni ham Hamal'dagi yulduzlarcha, yuz mingdan ortiq, qoramollar esa Savr² yulduzlariday to'da-to'da edi.

Bulardan tashqari, kiyim-kechak, oziq-ovqat mollari ham ko'pligidan yetib, ortib qoladigan darajada edi. O'z ishiga puxta bo'lgan Bonu bularning hammasini qo'rg'ondagilarni doim to'q ushlab turish uchun to'plagan edi.

Paripaykar Shirin bilan boshliq Bonu bu ishlardan Farhodni ham xabardor qilgan edilar. Unga bu ishlarning miqyosi kattaligini ko'rsatib,

¹ Hamal — o'n ikki burjining birinchisi, uni qo'y shaklida faraz qilinadi va quyosh unga mart oyida kiradi.

² Savr — quyoshning ikkinchi burji. ho'kiz shaklida tasavvur qilingan yulduzlar to'pi, aprel oyiga to'g'ri keladi.

uning ham qo'rg'onga kirishini iltimos etishdi. Farhod u parining so'zini yerga tashlamay, uning xotiridan o'ta olmay, noilojlikdan qo'rg'on tomonga bordi. Lekin u qo'rg'onning tashqarisidan o'ziga joy tutdi. U qal'aning tashqarisida, osmondan ham boshini o'tkazib yuborgan bir qoya toshni topib, ustiga o'rinalashgan, urush bo'ladijan bo'lsa, o'sha joydan tosh otishni mo'ljallagan edi.

Xusrav ham tezlik bilan kelib, qo'rg'onдан yarim tosh nariga askar tushirdi. U behisob qo'shinni tushirib, oldin Arman o'lkasini bir tomosha qilib kelish uchun ot surdi. Uning baquvvat jilovida ming otliq yigit bor bo'lib, ular hamjihatlikda u tarafga ot qo'ydilar. Ular qo'rg'on atrofini ko'zdan kechirar ekanlar, har lahzada bir o'ylanib, fikrga cho'mib ketar edilar. Chunki har gal qo'rg'onga qaraganlarida go'yo yer ustida yangi bir osmonni ko'rар edilar. Na uni olishga urinishdan bir yaxshilik ko'rardilar, na bu yoqqa kelganlariga pushaymon bo'lishlari foyda berardi.

Farhod xuddi boshda turgan tojga dur qanday joylashsa, xuddi shunday o'sha tosh ustidan o'ziga joy qilib olgan edi. Parvez Farhod tomonga qarab, unga ko'zi tushar ekan, go'yo ko'ksiga o'tkir bir xanjar qadalganday bo'ldi. Parvez odamlariga:

— Bu ajabtovur odam kim? Uni ko'rish bilan ko'nglim xafa bo'ldi. Qanday odam ekanini surishtirib bilinglar. Chunki u kishi ko'nglini buzadi, — dedi.

Bilimdon otliq otini Farhod tomon choptirib borib, Xusrav tilidan uning otini so'radi. Oshiq Farhod unga qarab javob berdi:

— Men atoqli kishilardan emasman. Otimni atashga ham arzimayman. Taqdir mening vujudimni shunday tuproqdan yaratganki, otim ham shu tuproq ichida yo'qolib ketgan. Ishq o'tida ichimga tutashgan tutun otimnigina emas, vujudimni ham nobud qilib yuborgan. Shu ishq degan narsa meni otimni anglashdan ham adashtirgan, meni otdan, otni esa mendan yot qilib yuborgan. Dunyo sabotsizligini yoqtiruvchi kishilar allaqachon o'rnimni yo'qlikda tayinlab qo'yganlar. Vujudim tuprog'ini yodga olmoqchi bo'lgan paytlarida esa ular meni «Xasta Farhod» deb ataydilar.

Farhodning so'zlarini boshdan-oyoq eshitib turgan Xusravning miyasidan hushi uchishiga oz qoldi. Chunki Farhodning sifatlarini Xusrav ko'p eshitgan edi. Endi u Farhodning sof so'zlarini o'z qulog'i bilan eshitar ekan, uni hayrat yuki bosdi. Lekin shunday bo'lsa ham, ishq ichida uni rashk o'rtab yubordi.

— Uning gaplari o'tkir, har qancha mazali bo'lsa ham, — dedi u, — menga ulardan zahardan boshqa narsa nasiba bo'lolmaydi. Uning rang-barang so'zları naqshlarga burkangan ilondek xotirimni tashvishga soladi. So'zları qanchalik toza va pokiza bo'lmasin, ulardan menga zarar yetadigan bo'lgandan keyin menga nima foyda! Undan menga g'am va qayg'u nasib bo'ladi, xolos. Chunki men oshiqman, u esa menga raqibdir. Uning ko'nglida bu ishda sheriklik orzusi, sheriklik orzusigina emas, balki egalikka intilish g'alvasi bor. Bu shunday bir tikanki, uni yo'ldan olib tashlash va u dunyo safariga jo'natish lozim. Iqbol uni qo'limga tekingina tutqizgan ekan, undan

biryo'la qutulib qo'ya qolish kerak. Agar men chamanni bu tikandan tozalasam, sarvu sumandan bahramand bo'limg' im ajab emas.

Shunday deb u besh-o'n otliq jangchini Farhodga qarshi yubordi va:

— Tezlik bilan uni ushlab, mening oldimga olib kelinglar! — dedi.

Otliqlar u tomonga qushdek parvoz qilishlari bilan, Farhod tosh ustiga chiqib ovoz qildi:

— Ey, qo'shinlarning epchil boshlig'i! Bugun baxting yor bo'lib, falak ham senga yordam bermoqda. Agar sen Xusrav bo'lsang ham, mening so'zimni bilib qo'y. Xusrav bo'limgan taqdiringda ham bu so'zimni eshitib ol. Sen mendan oldingga borishimni iltimos qilding. Iltimos qilish bunaqa bo'lmaydi. Bir bechorani olib ketish uchun o'n-o'n besh pahlavonni choptirding. Muddaong meni o'ldirish bo'lsa, bundan menga ziyon bo'limganiday, senga ham foydasi yo'q. Biroq bu begunohlarning qoni sening gardaningda. Sipohingni o'z qo'ling bilan qirmoqchisan. Agar bu gaplarim to'g'ri emas, deydigan bo'lsang, mana, Haq hunarini tomosha qil. Mana bu tosh bilan senga salom yuboraman. Bu tosh boshingdag'i dubulg'angning uchini uchirajak!

Yana bir toshni qattiq otib:

— Bu toshga nishon bayrog'ingning uchidagi oydir! — dedi.

Ikki toshni ketma-ket otib, bayroqning uchini ham, dubulg'aning cho'qqisini ham urib, uchirib yubordi. Xusrava qarab u, yana dedi:

— Ey bu elga podshohlik qilayotgan odam! Sen shoh bo'lmasang, bu qo'shining boshlig'isan. Oshiqlar guruhidan chiqqan kishining qo'l kuchi shunaqa bo'ladi! Buni sen ham, qo'shining ham ko'rди. Yaxshilikcha bu qo'shining qaytishiga buyruq ber. Ularni qaytarib olib ketmasang, hammasini bir-bir o'ldi deb hisoblayver! Tosh dubulg'ang uchini uchirib ketgan ekan, bu uning yelkadan boshlarni uchirishiga ham dalildir. O'zing ko'r, senday bir lashkarboshi qo'l ostidagi minglab dubulg'a kiygan askarlari bilan birovning joniga nohaqdan qasd qilar ekan, unga bundan boshqa qanday jazo bo'lishi mumkin? Bunday holda menday bir majnun qoyadan tosh uchiradi. U tosh esa sening boshingni uchiradi. Men, axir, sening boshingdan kechyapman. Buni sen g'animat bilib, boshingni olib, o'z kelgan yo'lingga jo'na. Mendan senga hech qanday yomonlik bo'lmay turib, sen menga azob berishga qasd etyapsan. Bu sevgi yo'lida qancha ranj tortgan bo'lsam ham, senga nima qilmay, ma'zurman. Agar men bu Arman tog'ida dushmanlik ko'rsata boshlasam, har bir toshga bir bosh ketadi, deb bilaver. Agar dono bo'lsang, sipoh va davlat bilan kuchli bo'laman deb o'ylama. Tangri oldida sahar vaqtidagi kuchli bir oh mingta qo'shinden ustundir. Senga podshohlik, menga esa yo'lda tuproq bo'lish nasiba bo'lgan. Sen shu podshohliging bilan o'zingni katta tutmoqdasan, vaholanki, bu mening oldimda tuproq bilan teng bir narsa. Qaysi narsadan shoh huzur-halovat topgan bo'lsa, bechoralar bunday narsadan or qiladilar. Birovga jafo qilish uchun hadeb ot surib, bu bilan yana maqtanib bo'ladi? Yana shunisi qiziqki, sen qilichingni o'qtalib, askarlaring yer yuzini qora bulutday bosib, o'zgalarning o'lkasini talon-toroj qilib, xalqini qirib, mamlakatning taxt va tojini tortib olib, boshqalarning yurtini xarob

qilib, nozaninning ko'nglini ham qayg'ularga solmoqdasan. Uni sindirish uchun zulm yoyini ishgga solasan-da, yana, eshitishimcha, sevishdan lof urasan. Evoh, dardu ishq qoidalari ham shunaqa bo'ladimi? Hay, hay, vafo va mehr shartlari ham shunday bo'ladimi? Birovning ishqida zor bo'lish ham shunaqa bo'ladimi? Uning g'amida beqaror bo'lish ham shunday bo'lar ekan-da!?

Farhod qo'lining kuchi bilan shu xilda toshlar otib, tilining qilichini shunday namoyish qildi. Xusrav uning toshlaridan iztirobda qolgani kabi, so'zlariga ham javob topa olmas edi. U Farhodga yaqin borishdan hech ish chiqishini bilmay, erta kunni kech qilmay qaytdi. U o'z qo'shinlari oldida diqqat bo'ldi, qal'a ichidagi odamlardan ham xijolat tortdi. Uning bu yurishdan kuzatgan maqsadi yuzaga chiqmay, istaristamas askarlari oldiga bordi.

Farhodning toshi uning dubulg'asini teshgani kabi, tilining tig'i butun ichini tirnar edi.

Ey soqiy, menga sharob keltirib, g'am qo'shinini yeng. Chunki ishq sohasida shoh bilan gado teng. Ishq ichida shohlikning qancha lazzati bo'lsa, gadolikning ham o'ziga xos turli holatlari bor!

XXXIX

Xusrav Farhodning qattiq toshidan so'lingirab, qattiq so'zidan ozor chekib, Buzurg Ummid bilan ulug' chora umidi xususida so'zlashgani; lutf-marhamatli so'zga qahr va bolsimon gapga zahar qo'shgani va bu umid va tahdid maktubini elchisi orqali Mihinbonuga tomon jo'natgani; elchining bol aralash zahar solingan shishasi qal'aning toshidan usholgani, ya'ni Mihinbonuning toshdek qattiq javoblaridan ojiz qolgani. Nihoyat Xusrav Armaniya qal'asini qamal qilgani va qal'a darvozalari bekilib, xusumat eshiklari ochilgani

Afsonalar aytuvchi usta so'zamol so'z qiziga bezaklari bilan quyidagicha oro berdi:

O'sha kuni Xusrav xafa bo'lib, yuragi siqilgan holda qaytdi va o'zicha o'ylay boshladi. Mulohaza qilib-qilib, oxirida bo'lgan gaplarni Buzurg Ummid bilan o'rtaqa qo'ydi. Buzurg Ummid esa uni xursand etib:

— Qayg'urmasang ham bo'ladi. Zarari yo'q! — dedi. — Tog'liklar xo'p sopqon otib o'rganib qolgan. Tentaklar ham behuda gaplarni ko'p gapirishga odatlangan bo'ladilar. Ilon qanday qilib ajdahoga nish ura olsin? It hurgan bilan karvon qaytib ketmaydi. Aqli odam jinnining so'ziga quloq solmaydi va jinnilikning o'tidan ko'nglini yumshatmaydi. U so'zlarni ko'nglingga olma. Eshitib, eshitmaslikka olib ketaver. Yaxshisi yana bir so'zamol odamni topsak, u Mihinbonuning oldiga borib, nasihatlar qilsin. Uning so'zlarida ham iltifot bo'lsin, ham tahdid, uni ham dahshatga solsin, ham umid bag'ishlasin. Shubha yo'qki, ular o'ylab ko'rib, taslim bo'ladilar. Bu ishlarning tadbir bilan bo'lGANI ma'qul. Chunki tosh bilan o'chakishib bo'lmaydi. U qo'rg'on esa g'oyatda mustahkam. Uning ichidagi qo'ruqtular ham behisob. Sen jahon quyoshiday bir shohsan. Quyosh emas

zamonning Jamshidisan. O'sha qo'rg'onga hujum qilgan kuningoq uni olishing kerak. Agar bunday zafar qo'lga kirmas ekan, uni yuz yilda ham olib bo'lmaydi. Uni hujum bilan olishning imkoniyati yo'q ekan, hiyla-nayrang va tadbir-chora bilan olsa bo'ladi. Biz uchun buning chorasi naqsh berilgan so'zlarni qo'llashdan boshqa narsa emas. Hiylagarlar yolg'on-rost so'zlarni ishlatib, afsun bilan hatto ilonni inidan olib chiqadilar.

Buzurg Ummid bu gaplarni aytgach, bir so'zga chechan odamni topdilar. Goh g'amgin, goh xandon bo'lib, u Bonuning oldiga jo'nadi. U manglayi ochiq odam qo'rg'onning oldiga borib, so'zlarni shunday aylantira boshladi:

— Butun dunyoni o'ziga bo'ysundirgan bizning shohimiz siz — Oyga shu so'zlarni aytishni buyurdi: «Biz uylanib, farzand ko'rsak degan reja bilan bu tomonlarga vafo nog'orasini chalib keldik. Burun siz bilan o'rtamizda bitmagan ishni endi biz istagancha qilishingizni buyuramiz. Agar so'z hisobi avvalgiday bo'ladigan bo'lsa, u parishon so'zlarning javobi mana budir: Dunyoning quyoshidek u go'zal, agar siz aytgandek, juftlikdan ko'ra toqlikni sevib, vujudi erga mayl ko'rsatishdan uzoq bo'lsa, er zotiga hech iltifoti bo'lmasa, u vaqtida nima uchun bir toshyo'nar, boshdan-oyoq yanglish, bo'limg'ur gaplarni aljuvchi, vujudidan aql nafrat etadigan, oqillar suhbatidan jirkanadigan, zamon ham or qiladigan tentak bir yigit, o'zining tuban qiliqlari bilan, kecha-kunduz o'zida yo'q, fig'onlar tortib, o'zini u go'zalning ishqiga mansub deb biladi va o'zini oshiq, ul oyni esa mahbub deb ataydi?! Bu gap butun olamga yoyilib ketgani holda nega u oy bu ishga churq etmay, yana uni doim o'z oldiga chaqiradi va vasodan so'zlar so'zlaydi?! Nega uning ko'nglini o'z visoli bilan sevintirib, hijron g'amlaridan esa ozod qiladi?! Siz aytgan gaplar agar zilol suvday toza bo'lsa, bu ishlar unga to'g'ri kelmaydi-ku?! Agar bu ovozalar yolg'on deyiladigan bo'lsa, bizga aytigan gaplar ham noto'g'ri ekan-da! Agar siz o'z xatolaringizni e'tirof etsangiz, biz ham buni karam bilan kechiramiz. Odamzod xatodan xoli emas. Faqat Tangrigina yanglishlardan ozoddir. Biz sizning mamlakatingizda mehmonmiz. Siz ham mezbonlik yo'lini tuting. Kudurat oradan ko'tarilsin. Gina-kuduratlarni qo'yib, safo qilish zarurdir!»

Bu ochiq manglayli o'z so'zini tugatgach, Mihinbonu quyidagi javobni aytdi:

— Xusrav Farhodni ko'rinishdan odam bolasiga o'xshamaydi debdi. Biz bu gapga qanday javob qaytara olamiz? U nima degan bo'lsa, javobini ham Farhodning o'zidan eshitgan. Uning sifatlarini bizga o'xshaganlardan yuz tumani yuz yil so'ylasa ham mingdan birini gapirib bera olmaydi. Xusrav uni gado debdi. Vaholanki, u shahzodadir. Sharafda undan ham, bizdan ham ortiqdir. Olamda qanday yaxshi ilmu fan bo'lsa, ajoyibki, hammasida bu yagona. Uning yana bir qimmataho sifati bor. U shoh bo'lishdan o'zini olib qochadi. Yana Xusrav debdiki, agar u gulyuz er zotiga mehr qo'yagan bo'lsa, nega unda Farhod unga oshiqu, Shirinning ko'ngli unga moyil? Farhod ozod tabiatli bir kishidir. U yo'qlik sharobidan ham piyola ko'tara beradi. Yo'qlik o'ti uning vujud xirmonini xashakday o'rtab yuborgan.

Uning zotida Haq shunday yashiringanki, uning o'zligidan nishona qoldirmagan. Kim bunday ishq ichida o'zini ko'rsa, har tomonda Haqning zuhurini ko'radi. Shuning uchun ham zohir bo'lган narsanigina emas, hatto go'zal deb maqtalgan kimsani qattiq sevib qolgan bo'lsa ajab emas. U Shirinka shaydo bo'lib qolgandan beri uning Shirinsiz bitgan biron ishi yo'q. U Shirinna bor-yo'g'i ikki-uch marta ko'rgan, xolos. Shunda ham u ko'rganu, o'zini yo'qotib, unda tiriklik alomati qolmagan. Aql-hushidan u shunday ajralganki, ikki-uch kungacha o'lган odamdek yiqilib yotgan. Unga aza tutib, hamma ham qayg'urgan edi. Tangri unga yangidan jon hadya qildi. Ul gulyuzli ham uning sevgisini beg'araz yuzini qutluq va ochiq ko'rgani uchun uning vasli yo'lida jonini fido qilishga tayyor. Lekin Farhodda ibo degan narsa kuchli. Shu sababdan Shirinna ko'rish bilan hushini yo'qotadi, keladi-yu, o'zidan ketadi. Shuning uchun u goh sahro, goh tog'lardan maskan tutib, zaif vujudiga g'am yukini orqalab yurgani-yurgan. U Shirinning faqat xayoli, g'amu dardi, yetkazgan ozori bilan qanoatlanadi. Lekin u mahvashning maqsadi uning visoli bo'lib, Farhodning tabiatida jirkanadigan hech narsani ko'rmaydi. Xusrav Farhodning basharasini irganch debdi. Bilmadim, u qaysi til bilan bu gapni aytgan? Men uni xunuk ham deya olmayman, chiroyli ham. Agar sen o'zing uni ko'rmoqchi bo'lsang, Xudo haqqi, uni bexosdan borib ko'r. Shunda Xusravning rost yo yolg'on aytganini bilasan qo'yasan. Uni ko'rib, sen uning yuzining gulzoridan qizil gullar terasan. So'ngra mening bir narsa deyishimga hojat qolmaydi. Insaf bilan o'zing tan berasan. Agar Xusrav jangga mayl bildiradigan bo'lsa, men xato qilganimni tan olaman. So'zning hammasi shu, senga birin-birin ayttdim. Endi borib, bularni Xusravga ayt. Meni yanglishibdi, desa ham zarari yo'q, rost aytibdi desa ham hukm o'zida.

Elchi bu so'zlarga qulq solib, aytgan gaplaridan uyalib, o'rnidan turdi-yu jo'nadi. Shoh oldiga kelib, unga ko'rinish berib, nimaiki tushungan bo'lsa, hammasini aytди. Bu so'zlardan Xusrav uyalib ketdi, ikkilanib qoldi va bundan ichidan qiyndaldi. U nima maqsadni oldiga qo'yan bo'lsa, hammasi yor tomonidan rad etilibdi. Bu uning ranjigan ko'nglini o'ldirdi. Hatto sevgani oldida oshiq emas, raqib bo'lishni maqbul ko'rди.

Yana uning shohligi ustun kelib, g'azab qo'lidan ixtiyorini oldi. Podshohlar g'azab qilichini yalang'ochlaganda, gunohsizlar ham katta jinoyatchilarday jazolanadilar. Qamishzor ichiga birdan o't tushsa, to xabar topilguncha ho'lu quruq yonib, kulga aylanadi. Agar biror yerga zulmning seli kelsa, u obodni ham, vayronani ham yiqitib, teng qiladi.

Xusravni g'azab yengib, bu o'lka xalqlari ham uning g'azabi ostida qoldi. U osmon qo'rg'oniga sirtmoq solay deb turgan qo'rg'on tomon ot qo'ydi, o'zining to'da-to'da qo'shinini o'sha yoqqa ko'chirdi. Go'yo qo'shin daryosini to'lqin chayqayotgandek edi. Uning qo'shini yozuvga o'rganayotib, qog'ozga siyohni to'kib yuborganday, yer yuzini qoraytirib yubordi. Qo'shin qo'rg'onne qamab, uning tashqi tomonida tap-tup yurish qilar edi. Ular tez qo'rg'onning aylanasiga yaqinlashib, shovqin-suron bilan yana qaytib tushardilar. Bu shovqin-suron ham

emas, 'Isrofilning' surnayi, surnayi ham emas, qiyomat kunining hayqirig'i edi. Ular ko'k aylanasi yerni chulg'ab olganday, qo'rmasdan qo'rg'onni o'rabb oldilar.

Ey soqiy, sen menga osmon misoli piyola keltir. U shafaqday gulrang sharob bilan to'la bo'lsin. Ko'ray-chi, bu nayrangboz ko'k qo'rg'oni yana qanday o'yinlarni ko'rsatar ekan!

XL

Xusrav qo'rg'onni qamal qilib, atrofidan yana bir qo'rg'on egirganı. Armaniya qo'rg'oni shoh qarorgohi – arkdek Xusrav egirgan qal'a doirasiga kirgani. Yov lashkarining Farhod toshi qo'rquchidan unga yaqinlasha olmay bir chaqirim yiroqda tushganları. Xusrav uni qo'lg'a tushirish masalasida bir hiylagar topib so'z ipini tugishganları va u hiylagar afsun ipi tuzog'ini ochib makr ko'z yoshi donasini sochib, u telba qushni (Farhodni) muhtalo qilgani, balki gul isi bilan u ishq bulbulini hushdan ketkizgani. Shopur sayyod (hiylagar)ni halok qilib, pistirmadagilar ovni (Farhodni) eltib Xusravga topshirganları

Falak qo'rg'oni ayni vaqtida nayranglar qo'rg'oni bo'lib, u o'z o'yinlarini mana bu xilda ko'rsatdi:

Xusrav Parvez qo'rg'onni qamal qilgandan keyin o'rtadagi adovat o'ti har nafasda kuchayib borardi. Qo'rg'on atrofisini o'lchab, hisoblab chiqib, odamlarga qo'shin atrofidagi yerlarni kavlab xandaq qazishni buyurdi. Xandaq oldiga dandonalar, ko'tarmalar, pistirmalar yasatdi. Bularning hammasi pari yashagan qo'rg'oni qutichaday o'rabb oldi.

Xusravning qamal qo'rg'oni Shirinning qo'rg'onini qubba atrofini qalqon o'raganday o'rabb olgan edi. Qo'rg'on ichidagilar tunu kun hamma narsadan ogoh, kunduzi tiq etgan ovoz chiqarmas edilar. Lekin kechasi shovqin, tong otgunga qadar «Ehtiyyot bo'll!», «Hozir bo'll!» deb chiqardilar. Sham' va mash'allarning yorug'i tong otguncha qal'ani manqaldonday qilib yuborar edi.

Qo'shinning Farhod joylashgan tarafga yaqinlashishi mumkin emas edi. Yov askarlari har tarafdan ming qulochlik yerda, undan uzoqda bo'lsa ham, otgan toshlari chaqmoq toshiday yetib kelar, tekkunday bo'lsa g'azablanib turgan arslon boshini ham uchirganday edi. Uning toshlari ming quloch yerdan o'z nishonasiga tegar, nishonga ko'knori urug'ini olgan bo'lsa ham urar edi. Yana qizig'i shundaki, otgan toshi ko'knori donasiday kichik bo'lsa ham, Elbrus tog'iday tegardi. U qattiq toshlarni haddan ziyoda sindirib olib, behisob tosh-to'plagan edi.

Farhodning bu qilayotgan ishlari o'ziga ham yoqmas, biroq bu tosh otish san'atini ko'rsatishdan maqsadi dushmanlarni qo'rqtish, o'zini esa salomat saqlash edi. Yo'qsa, u bechora bir pashshaning qanotiga ham ozor yetkazmasam derdi. Agar birovga falakdan bir qiyinchilik yetsa, u o'sha odamning o'zidan ham ko'proq ezilar edi.

¹ Isrofil – qiyomat boshlanganda surnay chalib, o'liliklarni tiriltiruvchi, keyin yana chalganda o'ldiruvchi farishta nomi.

Bir bechora zaif qiynalib bir oh cheksa, bu unga achinib yuz ming oh tortar edi. Bu sho'rlikdan biron kishiga zarracha bo'lsa ham ozor yetishi hech mumkin bo'lmanan ish edi. Uning yovlarni qo'rqtishidan ham maqsadi o'z joniga nisbatan paydo bo'lgan xavfni yo'qotish zaruratidan tug'ilgan edi. Axir, sevgilisining vafosiga bag'ishlangan jonini nega dushmaniga fido qilishi kerak?

Uning savlatidan uni qo'rqtimoqchi bo'lganlarning o'zi qo'rqrar, uning yuvoshligini ko'rib, uni taslim etmoqchi bo'lganlarning o'zi taslim bo'lardilar. Qiyin ahvolda qolganlar uning oldiga borib, uning ko'z yoshi to'kkanini ko'rib, o'zлari ham yig'lashardi. Undan gadolar ham mehribonchiliklar ko'rар, banda-bechoralarga ham doim yordam qo'lini cho'zar edi. Agar birovning oyog'iga kishi bilmas bir tikan kirgan bo'lsa, u bu tikanni kiprigi bilan olib tashlashga tayyor edi.

Farhod shunday odam bo'lgani holda zamon Xusravi uni oradan yo'qotishga qattiq harakat etar edi. Kecha-kunduz uning to'g'risida gapirib, Buzurg Ummid bilan ko'p maslahatlar qilar va shoyad uni yo'qotishning bir chorasini topsam, derdi. Chunki undan xotirlari jam bo'lmasdan turib, qo'rg'onni olishlari oson emas edi. Uning qilayotgan har bir ishini ko'rgan xalq goh taajjublanib, goh g'azablanib, bosh irg'ab qo'yardi.

Eng oxirida har qanday qiyin hiyla desang ham chorasini qila oladigan bir makkorni topdilar. U o'z makru hiylalarini namoyish qila boshlasa, uning oldida iblis befahm bir shogirddek bo'lib qolardi. Shoh unga muddaosini so'ylab:

— Biz bu telbaning bir baloga giristor bo'lishini istaymiz. Agar sen bu ishga biror chora qilsang, behisob tilla- kumush beraman! — dedi.

Haligi hiylagar so'z boshlab:

— Men uni makr bilan qo'lga tushiraman, — dedi. — Shunday bo'ladiki, dimog'idan hushi ketib, o'liklardek esi og'ib, yerga yiqladi. Lekin uni bu yerga olib kelishimning chorasini bilmayman. Shu ojizligim tufayli bu vazifani bajarishga borolmayman.

Xusrav unga:

— Sen uni behush qilsang, men pistirmaga yuztasovut kiygan askarni qo'yaman. Ular uning behushligidan xabar topishlari bilan chopib borib, uni ko'ngildagidek qilib bu yerga olib kelishadi, — dedi.

Zolim shoh shunday va'da qildi. Yo'ldan toygan makkor yer o'pib, yugurib ketdi. U o'zini kishi ko'ziga g'amgin ko'rsatib, jinni bo'lmasa ham xuddi majnun-telba bo'lib bora boshladi. Vodiydan bir gul uzib, gul barglari orasiga behush qiladigan dori sepdi va jadallik bilan Farhod tomonga devonalarcha qadam otishda davom etdi. U shunday oshiqona ohlar tortar ediki, go'yo ohidan alanga chiqqanday bo'lardi. Bu dardli tovush Farhodning qulog'iga eshitilgach, uning sabru qarori yo'qolib, hushidan ayrildi. Devona yangi oy ko'rganday, makkorga qaradi, qaddini yoyday egilgan ko'rdi. Uning iztiroblari uning ruhiga ta'sir qilib, xarob jonidan chiqqan o't ko'nglini o'rtadi. Unga dedi:

— Ey, dardining o'ti shu'lalar sochgan! Sening nafasing o'tim alangasini kuchaytirib yubordi. Ahvoling qalay? Qayerdan kelyapsan?

Qaysi oy yuzlining ishqida bunday telba bo'lding? Menga berahm ishq o'z tig'ini urgan edi. Sening ko'ksing nimadan bu xilda chok? Menga-ku, bunday zulm taqdirdan bo'lgan edi. Sening buncha faryodu fig'onlaring nimadan? Menga baxt o'z o'rniqa ayriliq o'tini nasib etgan edi. Seni hijronning bunchalik kuydirishi nimadan? Mening jismimni ishq o'ti nobud qilgan edi. Sening ohingdan nega bunday tutunlar ko'tarilayapti?

U hiylagar o'z moli uchun bunday bozorni topgandan keyin, o'zini bundan ham ko'proq ranju ozor chekkan qilib ko'rsata boshladи:

— Ey ishq elining podshohi! Bu to'dalar sening oyog'ingning tuprog'iga ham arzimaydi. Men sho'rlik falon iqlimdan bo'laman. Har qanday umiddan ham, qo'rquvdan ham bir yo'la etak silkib qutulganman. Avvalo Tangrining istagi, qolabersa, aylanuvchi falakning taqozosi meni shu azob-uqubatlar bilan bu o'lkaga ovora qilib boshlab keldi, bir odamning sevgisida bechora qilib qo'ydi. U dilrabgo'zalni men ba'zan yiroqdan, ba'zan pinhona ko'rib turardim. Uning hajrida qancha intizor bo'lib, g'am tortsam ham, uni uzoqdan bir ko'rish bilan xursand edim. Bugun Haq jazongni bergur, bu yurtdan uzoqda baloga yo'luqqur Xusrav shaharni qamal qilib oldi. U kulgan gul esa qo'rg'onning ichida qoldi. Shu xilda men majnun biyobonda balolar, qayg'ular, ayriliqlar ichida yuribman. Men musofirg'arib bo'lganim uchun hech kim tanimaydi. Mening na oshnalarim bor, na do'stlarim. Qal'aga yaqin borgunday bo'lsam, zulm qilib, boshimga o'q bilan tosh yog'dirishyapti. Mening bu orzuyimning eshigi ochilmagandan keyin, qiynalib, o'lishimga oz qoldi. Dardim og'ir, hamdardim yo'q, qayg'ularda parvarish topgan ohimgina menga yo'ldosh. Sen, axir, bugun sevgi sahrosida yo'l boshlovchi, xor bo'lganlar o'lkasining podshohisen. Bu qoyatosh ustida vatan qurib, shoh taxt ustida joylashgandek o'lirganining eshitdim. O'z ahvolimni, hech kim fahmiga yetolmaydigan turmushimni arz qilish uchun oldingga keldim. Sevgi qo'lidan har nafas faryod chekaman. Ayriliq qo'lining kuchidan dod deyman. Ishq oloviga qanchalar xashak bo'lganimni, qanchalik g'arib, oshiq va kimsasiz ekanligimni senga aytmochiman!

U qora kunga qolgurning ohu zorini ko'rib, Farhod ham alamli ohu dard chekdi. Unga o'zi shuncha makrning hojati yo'q edi. Unga bu afsunlarning yuz mingdan bittasi ham kifoya edi. Farhodning nafasidan ko'kka shu'lalar sochildi, ko'z yosHLarining sellari sahrolarni tutdi. O'z «qayg'u»larini sharh qilayotganday, hiylagar hali ham zo'r berib taqlid qilishda davom etardi. U makkor shuncha yaramasliklarni ko'rsatdiki, bu bechoraning jismi kuchsizlik qilib, yiqilib tushdi. U hiylagar yiqilgan gavda ustiga xuddi yiqilgan sham' ustiga parvona yugurgandek yugurib bordi. U bechorani bunchalik kuchsiz va xomush ko'rgandan so'ng, uni hushiga keltirmoqchiday borib, doruni, kishilar qo'llaydig'an navshadirni emas, balki behush qiluvchi dori sepilgan gulni dimog'iga qo'yib turdi. Shu arzimagan yo'l bilan uning behush bo'lishini istardi. Garchi unda hushdan hech qanday asar qolmagan bo'lsa ham, hiylagar o'likning og'ziga zahar quyayotganday, o'z ishida davom etardi.

Farhod hushining qo'shinlari shu xilda talon-toroj qilingandan keyin, u makkor o'rnidan turib, qichqirdi va ishorat berdi. Shu payt bir toshning ustida Shopur uxbab qolgan va yomon tushlar ko'rib, qiyinalib yotardi. U bu qichqiriqdan seskanib uyg'ondi, sarosimada Farhod tomon qaradi. Bu malakvash yigit yiqilib, boshida bir shayton bashara odam yig'lab turibdi. Bu nayrang o'sha odamdan chiqqanini bildi. Shu paytning o'zida har tomondan devlar to'dasi chiqib kela boshladи.

Shopur omad qo'lidan ketganini tushundi. U tishlarini bir-biriga mahkam siqib, Farhod uchun yig'lagani holda, qoyadan og'ir bir toshni qo'porib oldi. Shopur o'zi balandroq joyga joylashgan edi. Haligi hiylagar esa undan pastda, bundan bexabar edi. Shopur tosh bilan uning boshiga shunday tushirdiki, natijada avval miyasining qatig'i chiqib, so'ng joni chiqdi. U toshning zarbidan bu qattiq bosh yorilib ketdi. Bunda «Boshni tosh ushatadi» degan maqolda aytilganining naq o'zi bo'ldi. U xasta bir odamga ofat yetkazgan edi, o'sha ofat bilan o'zi ham jazolandi.

Jafogarlar to'dasi yomon o'y-xayollar bilan Farhodning boshiga yetib bordilar. Biri Xusravning oldiga uni sudrab boraylik, desa, ikkinchisi boshini uzib, bo'lak-bo'lak qilib olib boraylik, derdi. Biroq ular Farhodning yoqimli jamolini ko'rib, zulm qilish odatlaridan voz kechdilar. Uni yuz izzatu ikrom bilan ko'tarib, Xusrav tomon yo'l oldilar.

Farhod sho'rlik o'likdek o'zida yo'q edi. Shopur esa o'zini o'ldirishga yaqinlashgan edi. U tog'lar orasida yig'lab yurar, ovozidan tog' ham yig'lab, aza tutayotgandek edi.

Falak Farhodga shunday o'chakishdi. Qo'rg'on ichidagilar orasiga qiyomat tushdi. Lekin bu hodisani gul andomli Shirin bexosdan bilib qolmasin, deb noiloj yashirar edilar. Agar Shirin bilib qolguday bo'lsa, jonidan kechib, o'zini o'zini o'ldirishi shubhasiz edi.

Ular esa mashaqqat tog'ida bexonomon qolgan Farhod sho'rlikni asir olib, Xusrav qarorgohiga, Xusrav huzuriga chopar edilar. Ular mukofot olish uchun xuddi tog'ni tolqon qilib kelayotganday qalqonlarini qo'llarida ushlab olgan edilar.

Ey soqiyl, menga bir piyola sharob ber. Men benavoman, hijronda xumor bo'lganlarga mubtaloman. Meni o'z holimni anglashdan yiroq qil. Qancha behush bo'lsam, yana behushroq qil!

XLI

Farhodni pistirmadagilar Xusrav qoshiga keltirgani; Xusrav uning boshidan-oyog 'igacha zanjir va kishan solishni buyurgani. Buzurg Ummid hikmat bilan u bandlar asiri bo'lgan devona dimog'iga hush keltirgani va Xusrav hujjat yuzidan unga gapirgani; Xusravning savollari shishalarini Farhod javob toshlari bilan chil-chil qilgani Uning bu xil qattiq so'zлari toshbo'ronidan Xusravning ko'nglidagi savollari shishadek sinib, uni o'ldirmoqchi bo'lgani va Farhodning o'tkir so'zлari himoyasida qatldan qutulgani

Bu bexudlik yo'lining hushyor kishisi ma'nolarga shu xilda naqshlar berishi mumkin:

Shunday qilib haligi epchil to'da xursand bo'lib Farhodni shohning oldiga olib keldilar. Xusrav bu ishdan mammun bo'lib, ularga shohona hadyalar berdi. U, Farhodga og'ir zanjirlar solib, ikki qo'lini kishan bilan mahkam tang'ib qo'yishni buyurdi. Uni xuddi jinnilarni bog'laganday bog'lab, butun a'zolarini kishanlab, bo'g'ovlab qo'ydilar. Xusravning buyrug'i bilan bir hakim kelib, uni quchoqlab, zaiflashgan dimog'iga hush keltirdi.

O'zida yo'q Farhod ko'zini ochib qarasa, jinnilardek bog'langan holda yotibdi. U shunday bir ahvoldaki, hammayog'i zanjirda va kishanda. Bosh tomonida Xusravning qabulxonasi, uning atrofini esa sipohlar qurshagan. Qabulxonaning to'rida katta bir taxt qurilgan, taxt ustida esa bir saodatli shoh o'lтирар edi. Kayoniylar taxti uning ostida, boshida esa podshohlik toji. Farhod ajablanib, podshoh tomonga qaradi, boshini qimirlatib, qo'lini siltab ko'rdi. Dam ishq rasmi bilan rashki keldi, dam vujudi ko'rinishini hayronlik bosdi. U o'ylab turib, bu jafokash falak unga nima ishlar qilganini tushundi. O'zini yo'qotmay u xatti-harakatlarini qo'lga olib, qoshlarini chimirgan holda turib o'lтирди. Odob va hayo qoidasiga amal qilib, avval majlisdagilarga ta'zim bilan bosh egdi. Undan birov bir narsani so'ramasa, uning gapirish odati bo'limgani uchun o'zini so'zlashdan tiyib, yerga qarab turdi. Undagi bu savlatni ko'rib, Xusravning holati o'zgardi. Farhodning ko'nglidagi ishq o'ti unga ta'sir ko'rsatdi. Uni zulm bilan o'ldirishni unutib, Xusrav unga yuzlanib, so'z boshlab dedi:

— Ey yo'ldan adashgan telba, qayerdan kelding!

Farhod javob berdi:

— Telba qayerdan kelganini qayerdan bilsin!

Xusrav yana so'radi:

— Olamda sening hunaring nima?

Farhod javob berdi:

— Hunarim doimo ishq yo'lida telbalik!

U yana dedi:

— Bu ish bilan, axir tirikchilik o'tmaydi-ku?!

Bu javob berdi:

— Ishq o'rtashi nasib bo'lsa, menga shu kifoya!

Savol-javob davom etdi:

— Qani bo'lmasa, o'tli ishq afsonalaridan so'ylab ber-chi!

— Kishi o'zi bu o'tda kuymagan bo'lsa, unga bu xil afsonalar ta'sir qilmaydi.

— Bizga ayt-chi, sen o'zing bu o'tda qanday kuyyapsan?

— Toj egalari bunday kuyishdan bebahradirlar!

— Ishq sohasida sen qachondan boshlab mast bo'la boshlading?

— Hali jonim tanim bilan qovushmagan edi!

— Kel, endi, sen bu ishqdan voz kech!

— Yaxshisi, sen o'zing bunday gapni aytishdan tavba qil!

— Oshiqni eng ko'p qiy Naydigan narsa nima?

— Balolarga duchor qiluvchi ishq tufayli yuz bergan ayriliq kunlari!

— Ishq ahli nima bilan tirik yuradi?

— Yorga yetishganda uning iltifoti tufayli!

— Qani, sevgilingning sisfatlaridan so'zlab ber-chi!

- Tilimdan rashk qilib, uning otini atamayman.
- Uning muhabbati sening ko'nglingdan joy olganmi?
- Ha, u ko'nglimda jonimdek yashiringan!
- Sen u bilan qovushishni orzu qilasanmi?
- Uning xayoli bilan xursandman!
- Bordi-yu, uning asal labidan boshqalar bahra olsa, nima deysan?
- Undan bahra olmoqchi bo'lganlarning nasibasi zahar bo'lg'usidur!
- Uning la'li labini eslayberib, joningdan ajralib qolsang nima bo'ladi?
 - Jonimning istagi o'zi shu-ku!
 - U berahm ma'shuqang ko'ksingni yorsa, nima qilarding?
 - Kel, ko'nglimni ham yor! — deb tutib berardim!
 - Bordi-yu, uning jafolari sening ko'nglingni qurban qilsa-chi?
 - Uning uchun qo'shib, jonimni ham qurban qilaman!
 - Axir, bunday ishqdan senga ziyondan boshqa narsa yo'q-ku?
 - Ishq ahliga bundan boshqa foyda kerak emas!
 - Bunday ishqni tark etgan ma'qulroq emasmi?
 - Bunday qilish oshiqlardan yiroq odatdir!
 - Yaxshisi, bu ishni qo'y. Men senga oltin xazinasini beray.
 - Men kimyoni bunday tuproqqa alishmayajakman!
 - Hijron tag'in joningga o'z dushmanligini ko'rsatib qo'ymasin!
 - Menda yor vasliga umid bor ekan, shuning o'zi menga rohatdir!
 - Ishqda shoh bilan sherik bo'laman, deb o'ylama!
 - Ishq sohasida shohu darvesh tengdir!
 - Bu ishingdan joningga ko'p alamlar yetishi turgan gap!
 - Ishq bilan bo'lgan odam jonining tashvishini chekmaydi!
 - O'zingga butun bir yurt beray. Lekin bu havasdan kech!
 - Ey bechora, sen o'zing bunday iltimosdan kechib qo'ya qol!
 - Ishq yo'lida seni o'limga buyuraman!
 - Men ham uning ishqida o'z maqsadimga erishgan bo'laman!
 - Bu masalada sen o'limga yaqinlashib qolding!
 - Bu so'zlarining eshitib o'ltirgandan o'lim yaxshiroq!

Xusravning xitoblari qancha qattiq bo'lsa, Farhod unga shuncha osonlik bilan javob berar edi. Xusrav unda shu qadar jasoratni ko'rди. Uning so'zлари ham xuddi dur sochganday edi. Bundan Xusrav bexud . bo'lib, ichiga o't tushganday, uning ichidagi o'txonadan esa buning alangasi chiqayotganday bo'ldi. «Mendek podshoga boshidan-oyog'igacha zanjirdagi shunday bir tuban va razil odam, hayotining ko'chatidan shoxlar sinib turgan paytda o'jarlik bilan javob beryapti. Bunday fidoyini o'lim jazosiga tortish kerak, toki har qanday tog' va vodiyo ikinchi marta sultonlar oldida xavf va dahshatni pisand etmay, so'zga botirlik ko'rsatmasin!» deb o'yladi u. G'addor shoh g'azab bilan buyurdi:

— Qal'a oldida bir dor qurilsin! Buning qadog'liq qo'llarini kishan bilan mahkam bog'lab, tezlikda dorga osilsin! Osilgandan keyin xalq uni ko'klam yomg'iridek o'qqa tutsin. Odamlar ko'rib, ibrat olsin uchun bir necha kun u shu ahvolda osilib tursin. Gadolar shohlarga tenglik da'vosini qilmasliklari uchun barcha uning holidan ibrat olsin.

Bir necha kundan so'ng do'zax o'tiday qizg'in va kuydiruvchi bir o't yoqib, uni chaqmoqday o'sha o'tga tashlansin. O'tdan ko'tarilgan shu'lalar to'soni ichida u g'arq bo'lib ketsin. Uni shunday o'tda kuydirib bo'lgach, kullari ko'kka sovurilsin. Dunyodan borlig'i yo'qolib, yer yuzida undan asar ham qolmasin!

Farhod bu so'zlardan quvonib, kuldil va dedi:

— Ey g'azabnok shoh! Sen bu bilan dushmanimdan qasos olyapman, istagimga yetdim, deb o'ylama. Sen nima hukm qilgan bo'lsang, bu mening tilagan tilagim edi. Ishqdan nima yetsa, men uni yaxshilik uchun keldi, deb bilaman. Mening istagim uning ishqida o'lish edi. Bu tilagimni bugun menga Tangri berayotir. Sen har qancha g'azablanganining bilan, menga bu ishlar yuz o'yin-kulgi bilan baravardir. Bilasanki, bu ayrılıq har nafas bir o'lim degan gap edi. O'lishgina emas, bo'g'in-bo'g'inlarimni bir-biridan ajratardi. Sen meni yo'qlik yo'liga yo'llash bilan haligi o'limlardan qutqarmoqdasan. Buning ustiga, hayot azob bo'lgan jonioimga suyaklarim dor yog'ochi edi. U yo'qlik doridan baland himmat yetaqolsa, jonio bu qiyinchiliklar doridan qutuladi. Meni o'qqa tutishlarini ham buyurding. Ayrılıq senga hech o'q yog'dirmagan ko'rindi. Menga esa ayriliqda yuz xil balolar yuz berib, shuning o'zi meni hamisha balolar o'qiga girifstor etadi. Sening bu o'qqa tutishlarining menga yetishsa, meni haligi balolar o'qidan qutqargan bo'ladi. Buning ustiga sen meni kuydirishni, kul qilib ko'kka sovurishni buyurding. Aftidan sen ayrılıq o'tida hali kuymagan, bu o't ichida hali kul bo'lmagan ko'rinasan. Meni taqdir o'zi firoq o'tiga tashlagan. Bu o'tning har bir uchquni do'zaxdan battarroqdir. Sen, axir, meni shunday do'zaxlardan qutultirib, sevinch bog'iga yo'llayapsan. Xalil' singari o'timdan gullar ochiltirib, so'ng kulimni sovurishlarini buyurding. Bu ham shuning uchun yaxshiki, tuproqlarga belanib yotgan bu jismning tarkib zanjirida, oyog'i bog'liq qolguncha, kul bo'lib yo'qolib ketishi, u kulni yor ishqining havosi sovurishi, bu kul mushk hidli bulutlarday yuqori ko'tarilib, sevgilining boshiga soya solishi, ba'zan ayrılıq yoshlarini yomg'irday yog'dirib, ba'zan ayrılıq ohlarini chaqmoqday torttirishi, u yog'in kelib, yor o'tgan ko'chalar tuprog'ini bosishi, chaqin ham yor o'lkasidagi tog'larni yoritishi, albatta yoqimliroqdir. Biroq jabr qilishni o'ziga kasb qilib olgan shoh mening uchun qancha jazo bo'lsa qo'llamoqchi. Bu jazolardan eng ajibi shuki, menday bir notavon, joni azoblarda qolgan, g'arib bir oshiqni, ichida ishq o'tidan ming bezovtalik, boshida charx zulmidan yuz ming kaltak sinib turgan bechorani aylanuvchi falak o'zi jafo qilib, shunday bir ishqqa girifstor qilib qo'yipti. Sevgi so'zini odamlardan eshitib bilgan shohning esa o'zini shu bechoraga raqib deb bilgani bundan ham ajibdir. Ko'rmasdan turib, o'zini u kimgadir oshiq deb sanaydi. Bu oshiqlikda o'zini u sodiq deb ham o'ylaydi. Shu bilan birga dahshatlil qo'shin to'plab, osmonga yuz ming qon to'kuvchi qilichlarini ham ko'taradilar. Sevgilim deganining o'lkasini talab, xalqini qiradi, badanlardan boshlarni, boshlardan tojlarni uchiradi. Shunchalik zo'r g'avg'o va shuncha

¹ Xalil — Ibrohim payg'ambarning laqabi.

behisob qo'shin bilan kelib, yana haligi gul yuzlining zoru g'arib oshig'ini o'ziga raqib deb hisoblaydi. Tuman ming qiyinchiliklarga mubtalo bo'lgan o'sha sho'rlik, g'aribga yana u qasd ham qiladi. Na yaxshi gap bilan o'ziga rom qilmay, na betma-bet kurashib, bir zarba bilan o'ldirib qo'ya qolmay, uning otgan ikkita toshidan u shunchalik pastkashlikka bormoqda. Yuz ming qo'shin bilan ham uni qo'lga ololmadidi. Oxirida yashirin makrlar ko'rsatib, yuz hiylalar bilan uni behush etib, esiga kelmagan chog'ida nayrang va tadbirlar qo'llab, oyoq-boshini zanjirband qildi. Yana biron a'zosini ham zanjirdan bo'shatmagan holda dimog'iga hush keltirdi. Shunday holatda ham rahm ko'rsatmasdan, shoh unga do'qlar bilan so'z qotmoqda. O'tkirlikda har biri bir xanjarday bo'lgan so'zlar bilan, boshdan-oyoq ta'nadan iborat savollar ham bermoqda. Uning savollariga juda o'rinli javoblar berildi. Lekin unga bu chiroyli, ma'qul so'zlar kifoya etmayapti. Bu g'arib bechoraga u boyagiday siyosat ko'rguzmoqda. Ulug' kishilarga bu qoida va rasm qanchalar yarashar ekan?! Bu bechoraga siyosat emas, bir zarba bilan o'ldirishning o'zi yetarli edi. O'limdan og'ir bo'lgan turli do'q-po'pisalarining hech keragi yo'q edi. Ey shoh, sen hukm etgan o'limdan oldin uyatimdan o'lib qoladiganga o'xshayman. O'zini odil deb hisoblagan shoh shuncha hiylalar ishlatib, shu darajada tubanlashsa ham bo'lar ekan! Barakalla,adolat shuncha bo'lishi, shijoat ham bo'lishi mumkin ekan! Bu ishqning asiri bo'lmasdan ilgari aql o'lkasining taxtida joylashgan edim. Shuur nurlaridan ahvolim yorug'lik topib turardi. O'sha vaqtida agar Xusrav menga yo'liqqanda, uning qo'shini hozirgidan yuz shuncha ko'p bo'lib, hammasi o'ch olish va qon to'kishga xohishmand bo'lganda ham, barchasining tiriklik ipini uzib, Xusravga o'z yigitligimni ko'rsatib qo'yan bo'lardim! Uning ichidagi mag'rurlik o'ti so'nib, shijoatkorlik rasmini o'rganib olgan bo'lardi. Bugun endi men zaif, kuchsiz, g'arib, uyi yo'q, joyi yo'q bir oshiqman. Xusrav meni tutishni istab, o'sha kuni o'z askarlaridan anchagina kishini yubordi. Tosh bilan urib, dubulg'asining cho'qqisini sindirib, uchirib yuborganimni shoh o'zi bilar. Agar boshini nishonga olgan bo'lganimda, albatta, bunga ham hukmim o'tardi. Biroq men o'sha askarlarning qonidan ham, askarlar bilan bir qatorda shohning jonidan ham kechdim. Uning boshi mendan omon topgach, endi buning evaziga u mening boshimga qasd qilyapti. Men o'zim tirik bo'lib, tirik yurgan odamga o'xshamayman. Mening uchun bu ayriliqdandan o'lim afzal. Ha, men o'limni hijrondan ortiq ko'raman. Buni ortiqcha izohlab o'ltirishimga hojat yo'q. Lekin shamol Xitoy tomonga esib, bu voqealarning xabaridan loaqal hidi u yerga yetsa, xoqon o'z ovorasi va bag'ri porasidan xabar topsa, uning qanday g'urbatlar ichida qolganini, g'urbatda yuz ming shiddatlar ichida qolganini, uni qanday zulm bilan o'ldirganlarini, o't ichiga solib kuydirganlarini, uning faryodiga hech kim yetimaganini. Farhodning boshiga yana qanday ishlar kelganini bilsa; uning ko'ziga darhol olam tor bo'lib, bu qayg'udan u o'zini yo'qotishi turgan gap. Qon oqizuvchi, rahmsiz qilichini sug'urib, u o'z qo'shinnari bilan jahon yuzini qoraytirib yuborajak. xoqon o'z o'g'lining o'chini olish uchun bu o'lkalarga qadam qo'yajak. U o'zining berahim qilichini

g'arbda yalang'ochlaydigan bo'lsa, odam bolasining tirik qolishi qiyin. U Madoyin shahrinini odamdan tozalab, tuprog'ini Chin o'lkasiga tashita oladi. Undan yer yuzida asar ham qoldirmay, o'rnini qirg'oqsiz dengizdan suv keltirib, to'latishi mumkin. Unda ravoqlar, toqlar ko'zdan yo'qolib, minoralar o'rniда girdoblar ko'rinishi mumkin. Odam bolalarining hisobi tugalib, kishilar o'rniда suv odamlari paydo bo'ladi. Men begunoh o'lib ketaman. Bu vayronagarchilikning jinoyatchisi Xusrav esa gunohkor bo'lib qoladi. Taqdir menga yuz ming zulm qilganda ham bu so'zlarning birontasini so'zlamagan bo'lardim. Biroq Parvezning nodonligi orqasida dunyoning buzg'unlikka yuz qo'yayotganini ko'rib-bilib turib, chiday olmaganimidan gaplarim uzayib ketdi. Xaloyiq meni qo'rqqanidan so'zlayapti, demasin. Har ne bo'lsa ham so'zimni qisqartaman. Dunyodan esa do'st yodi bilan ketaman!

Shu gaplarni gapirib bo'lib, Farhod qo'rg'onga qaradi, yerni o'pdi. Uning bunday ishidan xalqning joniga o't yoqildi.

— Endi nima qilsangiz qila bering. Osasizmi, chopasizmi, o'zingiz bilasiz! — dedi u.

U so'zini tugatgach, zo'rlik bilan uni Xusrav oldidan sudrab chiqa boshladilar. Uni dor qurilgan, o'tin va o't tayyorlangan yerga olib keldilar. «Shunday bir begunoh o'lib ketaveradimi?!» deb, butun xalq orasida g'ulg'ula ko'tarildi.

Qo'rg'on ichiga ham hiylagar falak Farhodning boshiga shunday nayranglarni solayotgani ma'lum bo'ldi. Pariyuzli Shirin bilan Bonudan pinhona, xalq uni eslab ichidan kuyar edi. Uning dor ostida xarob bo'lgan jismini, bo'yniga bog'langan arqonni ko'rib, qal'a ichidagilar yomon ahvolga tushgan, joni bor odam o'limga yaqinlashgan edi.

Qo'rg'ondan tashqarida Xusrav boshliq uning barcha xos kishilarini, xoslarning o'zigina emas, hamma Farhodning bilimdonligidan, mardlik bilan beparvoligidan hayratda edilar. Xaloyiq uning hech kimi yo'qligiga, uning bunday jazoga loyiq emasligiga yig'lashar edi.

Xisrov ham o'zining bu ishidan afsus yesa ham, uni tark etishga izzat-nafsi qo'ymas edi. Buzurg Ummid bu ishga aralashishni lozim topib, Xisravni bir xilvatga chaqirdi va arz qildi:

— Uni o'ldirishga sabab yo'q. Bu telbani yaxshisi zindon qilish kerak. Chunki gunohlari ozroq ko'rindi. Beparvolik bilan javob berishi ham bunga guvoh. Uning tabiatida garchi devonalik, aql ko'rsatgan yo'ldan chetga chiqish hollari ko'riniib turgan bo'lsa ham, lekin so'zlarida haqiqat ham borga o'xshaydi. Podshohim, bu ishda bir oz fikr qilib ko'rsalar. Baland tog'dan bir joy topib, uni qamashga himmat ko'rsatsak, yaxshiroq bo'larmikan? Ikki-uch oycha qamoqda, ikki-uch yuz qo'riqchilar nazoratida yotsa. Agar uning so'zlarini rost bo'lsa, u sho'rlikning tirik qolib, yurishi bizga tashvish emas-ku?! So'zlarini yolg'on bo'lib chiqsa, u vaqtida xohlagan hukmni qila olamiz.

Donishmand vazir shunday hikmatli so'zlarni aytgach, Parvez ham uning ra'yiga ko'ndi. O'sha yaqinda bir baland tog' bor edi. Cho'qqisi oy yuziga dog' qo'yar darajada yuksak edi. U tog'da osmon kabi mustahkam qal'a bor bo'lib, bu qal'a jinoyatchilarni qamash uchun qurilgan edi. Bu qo'rg'onnini Salosil deb nom chiqargan dev

yasagan degan gaplar yurardi. Shuning uchun xalq orasida «Salosil qo'rg'onii» deb shuhrat topgan edi. Bu yerlar uni bino qilgan kishi nomi bilan yuritilardi. Farhodni o'sha qal'aga jo'natdilar. U o'z sevgilisidek qal'a ichida qamalib qoldi. Uning atrofiga, xuddi but atrofini butparastlar o'raganday, besh yuzta hushyor kuzatuvchilar qo'yildi.

Ey soqiy, kel, men telbani mast qil. Oyog'imni esa soching zanjiri bilan bog'la! Agar men bu bo'g'ov ichiga bog'lanib qolsam, vujudim bo'g'ovidan ozod bo'lgan bo'laman.

XLII

Farhodni telbalardek pari ishq'i zanjiri bilan bog'lab Salosil dev qo'rg'oniga yuborganlari. Qo'rigchilarning uni malaksifat va farishta zotigini bilib zanjirlardan bo'shatib qo'yib yuborganlari – dasht yuzlari va tog' cho'qqilarida bema'lol yurishga erk bergenliklari. Farhodning 'ahshiy hayvonlar galasida yugurib, yirtqichlar halqasida fig'on qilgani va qushlar qatorida erkin yurib, shamollar g'uborida parishonhol kezgani; oqshom soyasida g'ariblik qaro kunini ravshan qilib, tong oldida ayriqliq shomi qarosini siyoh qilgani; quyoshda mehri olovini yoritib bulutga ishq havosida faryod bilan ko'z yoshi yomg'urini yog'durgani

Aql-hushi mahkam hakim bu dashtni kezar ekan, so'z majnunining bo'ynidagi kisharlarni mana bunday olib tashladi:

O'sha vaqtida Farhod tog' ichidagi qo'rg'onga borganda kuzatuvchilar ham u bilan birga borishdi. Bu qamoq edi. Kuzatuvchilar uni, yo'liga qum va qirrali olmos toshlarini tashlab, ehtiyyot bilan saqlay boshladilar. Xusrav, agar kuzatuvchilar g'ofil qolib, Farhodni qochirib yuborguday bo'lsalar, boshlari ketishi, qo'rg'ondan pastga tashlab yuborilishlari haqida hukm chiqargan edi. Ular ham bu qo'rquvdan kecha-kunduz uni nazorat qilib, xabardor bo'lib turardilar.

Biroq ular Farhodning ohu faryodi, vaqtini pokizalik va duogo'ylik bilan o'tkazishi tufayli Layli va Majnun bir-birlarini sevib, o'zaro bog'lanib qolganday unga maftun bo'lib qolgan edilar.

Ma'lumki, Suqrot hakim Farhodga uning holiga yarasha maxfiy ilmlarni ham o'rgatgan edi. Shu ilmlar ichida bir ulug' ism bo'lib, uning xosiyati Farhodni har yerda aziz tutar edi. Oldida yuz ming to'siq tursin, u qaysi tomonga borishni istamasin, yoki yo'lida yuzta berk eshik paydo bo'lsa ham, mazkur ism tilga olinsa, to'siqlar yengilar, qo'l tegishi bilan haligi eshiklar ochilib ketishi mumkin edi. Bu ism Farhodni har qanday g'am-tashvishdan forig' etib, ko'ngli qayoqqa borishni istasa, o'sha tomonga keta bersa bo'lardi. O'sha ismning aytganlariga bo'yunsa, toat qilishga ham hech qachon ojiz qolmas edi.

O'sha ismni o'qib Farhod yarim kechalarda o'zidagi hamma zanjirlarni va oldidagi hamma to'siqlarni ochib tashqariga chiqar, uning ziyyaratgohi ba'zan tog', ba'zan dasht bo'lar edi. U o'z ko'ksi bilan toqqa ozor berar, yig'lar, tog' ham uning ahvoliga zor-zor

yig'lar edi. Tog' ichida u yuz fig'onu faryod tortib, o'z joniga zulmning ming-ming tig'ini urar, yana qorong'i ketmasdan, odamlar uyqudan bedor bo'lmasdan o'z qamoq joyiga qaytib, kuzatuvchilar bilib qolmasin uchun, hali yechilgan zanjirlarni o'ziga qaytadan solar edi. «Chunki bu ish odamlar orasida ovoza bo'lib qolsa, Xusrav bu posbonlarni darhol qahr ostiga olishi mumkin. Surishtirib, bu ishning tagiga yetmagan holda u bu odamlar holini mushkul qilishi turgan gap!» deb o'yldari u.

Biroq posbonlar bu sirmi allaqachon anglagan, Farhodning istagi yo'lida jonlarini berishga tayyor edilar. Bu ko'klarga parvoz qilishga qodir bo'lgan humo qushining qayerni istasa o'sha yerga bora olishini, lekin u ushbu kuzatuvchilarning g'amini yeb, o'zini zanjirda tutib yurganini ular yaxshi bilardilar. Posbonlar to'planishib, Farhodga:

— Ey, olamda nodir yigit! Yuzingda valilik nuri ko'rinish turibdi. Sening nima uchun o'zingni kishanga solib, zanjirlar bo'g'ovida o'zingni xursandlikka olib yurishing sababini bildik. Bizga o'xshagan odamlarning bebaxt joni sening bir tor mo'yingga fido bo'lsin! Ko'ngling qayoqqa borishni istasa, o'sha yoqqa ketaver! Bu — bir to'da biz sho'rliklarni Xudoga topshirib qo'ya qol! Xusravdan har qancha azob yetsa ham, biz ko'ra qolaylik! Nima bo'lsak biz bo'laylik! Lekin sen salomat bo'li! — dedilar.

Farhod ularga qarab dedi:

— Ey, falakdan men singari ozor chekib, joni qiyalgan bechoralar! Vafodor odamlarning qo'lidan qachon bunday ish kelgan edi?! Ayniqsa, ishqqa mutbal o'lgan menday bir zaif qo'lidan! Men o'z istagim havosiga berilib, shuncha bechoralarni qanday qilib baloga qo'ya olaman!

Nazoratchilar oshiqi shaydo Farhodning ozod yurishini istasalar, Farhod ularning tinch, farog'atda bo'lishini istar edi. Tevarak-atrofsda ahvol shunday bo'lib, hamma ishlar Farhodning ko'ngliga qarab qilinardi. Nazoratchi posbonlar uni deyarli ozod qilib qo'ygan edilar. Biroq Farhodning yotar-turar joyi o'sha yerda edi.

Ba'zan Farhod o'zining shu qamalib yotgan qo'rg'onini aylanar, ma'lum vaqt qo'rg'ondagilar oldida orom olar edi. Qo'rg'ondagi odamlar esa uning muborak yuzi bilan ko'zlarini yoritar, shirin so'zlaridan bahramand bo'lar edilar. Agar Farhodning sevgi o'ti yana alangalansa, o'zida yo'q fig'onlar tortib, vodiy tomon yuz qo'yar, tog'mi, cho'lmi — bosib ketaverar edi.

Farhodning tabiatи bu telbaliklardan bir oz tinchlansa, oldida unga o'rgangan vahshiy hayvonlar to'planardi. U hayvonlar xoh cho'lniki bo'lsin, xoh tog'niki, baribir, hammasi Sulaymonga bo'ysungandek, uning aytganini qila berar edi. U qayerga borsa, uni Sulaymonga o'xshatib, qushlar boshiga soya solardilar. Uni bunday shon-shavkatga sevgi boshlagan bo'lib, g'azablangan arslon ham uning oldida o'zini oyoq ostida his etardi.

U ba'zan arslon ustiga minib olar, butun vahshiy hayvonlar esa unga otliq qo'shiniday ergashardi. U bir nafas yo'lbars bilan qoplonni sevib erkalasa, bir nafas o'z sevgilisining ko'chasidagi itlarni eslab qo'yardi.

Goho o'z ahvolini u bo'rilarga so'ylar, Yusuf jamoliga ega bo'lgan go'zalini ko'zidan yoshlar to'kib yod etardi. Tulkiga esa u maning sevgilim turadigan ko'chaning itlarini aldama, deb yolborardi. Qulonlar bo'yndidan quchoqlab turib, u oyyuzlining sochlari mening bo'ynimni bog'ladi, deb o'ylardi. Ba'zan kiyiklarning o'rtasiga tushib olib, u ohu ko'zli, mushkin bo'yli o'z kiyigi haqida xayol surib ketar va yig'lagani yig'lagan edi.

Quyonlarning uyqusini ham uning hushini o'g'irlar, uning uyqusiga qarab o'z sevgilisining uning ahvolini bilib-bilmaslikka olib yotganini ko'z oldiga keltirardi. Tog' kakliklarining bitta-bitta qadam tashlab yurishlarini ko'rib, ra'no bo'yli go'zalining sayr etishlarini ko'z oldiga keltirardi. Dahshatlararo yugurib-yelib ozgan gavdasini humoy qushi oldiga otib: «Bu qoqsuyakni sevgilimning itlariga eltilib ber!» deyardi. Kabutarni ko'rganda uning qanotlarini o'pib, mendan sevgilimga xat olib bor, derdi. Nogoh uning oldidan qirg'ovul chiqib qolsa, u qaddi ra'no mahbubasining ayrilik'idan oh tortardi. Qarg'aning oldida fig'on chekib:

— Sen bu qoralikni uning sochidan olgan bo'lising kerak?! — deb so'rardi.

To'tining qoshida esa hushini yo'qotib:

— Sen bunday so'zlashni uning la'lli labidan o'rgangansan! — derdi.

Qorabag'ir degan qushni qo'yniga olib, unga o'zining kuygan yurak-bag'ri haqida hikoya so'zlab berardi. Qumriga tikilib turib, tinmay yig'lar, unga o'z bo'ynidagi zanjirlar to'g'risida gap ochardi. Popishakni ko'rib, shunday fig'on qillardiki, natijada boshidan o't chiqib, bu o't popishakning tojiga o'xshab ketardi. Bulbulning oldiga kelib, birma-bir ishq o'tida o'zining kul bo'lganini so'zlardi.

Agar haqqush kechalari faryod tortib sayrab qolsa, Farhod ham o'zining afsonasini yangidan boshlardi. Yuz xil ovozlar bilan qaqnus qushiga salom aytib, ayriliq uni qanday kuydirayotganini ma'lum etardi. Sharq tomondan sahar o'z nurlarini namoyon qilishi bilan bu ham Xo'tandan yorigan tong kabi yoqasini choc etar, Sharqqa qarab, tong qushlari singari kuylab, shunday derdi:

— Ey tong, men-ku ishq tufayli g'amnokman. Lekin sen nima sababdan yoqangni yirtasan? Sening ham men kabi yashirin quyoshing borga o'xshaydi. Bo'lmasa, sariq yuzingdan oqib turgan yoshlaring nimasi? Og'zingdan doim sovuq oh chiqishiga qaraganda, sening ham iching menikiday o'rtangan ko'rindi. Ayriliq dastidan jonidingan to'yganga o'xshaysan. Shuning uchun ham tong yeli esishi bilan mendek oh chekmoqdasan. Ozg'in taning mening tanimdek kuymagan bo'lsa, tun bilan yulduzlardan iborat bu tutun va uchqunlaring nimadan? Sen dardlar sohibi ekansan, mening joningda rahm et, marhamat ko'rsatib faryodimga yet! Tong paytida gulshanda gullar ochiladi. Gul ustiga sunbul sochlari to'zg'ib tushadi. U sarvqomat, gulbadan esa shu vaqtda go'zal qizlar davrasida gul tergani gulshanga qadam qo'yadi. Ana shunda sen o'z muzdek nafasing orqali mening ohimni, shabnamlaring bilan ko'zimning yoshini unga bildir!

Dunyoni yorituvchi Quyosh chiqqandan so'ng esa Farhod unga qarab:

— Ey, nurlari qayg'u bazmini ravshan etgan Quyosh! — deb murojaat qilardi u. — Mabodo sen ham bir quyoshyuzlining ishqini o'tidan xafa emas misan? Shunday bo'lmasa, nima uchun bu qadar otashinsan? Yo murod-maqсадlaring meniki singari tashlab ketdimi? Chunki ko'z yoshingdan to'lqinlanib har tomoniga irmoqlar oqmoqda. Tortayotgan azoblarining menikiday falakning jabri tufayli emasmi? Chunki o'rtaish natijasida iztirob chekmoqdasan. Agar sen ham hijron orqasida o'zingdan ketmagan bo'lsang, nega men sho'rlikday sarg'aygansan? Devonalik sening o'tlaringga ham meniki kabi yog' quymagan bo'lsa, nima uchun ertalab va kechqurun tog'dan joy olasan? Agar sen ham men kabi qayg'u ichida bo'lmasang, nima uchun goh o't bo'lib yonasan, goh suv ichida g'arqsan? Butun ahvoling shuni ko'rsatadiki, sen mening hamdardimsan, joni minning anisiyu, g'am bilan parvarish etuvchimsan. Endi sen mening oyyuzlim uyining tepasidan o'tsang, iqbol bo'lib uning derazasidan boq! Unga mehribonlik udumini ko'rsatib, uning qoshida qanday kuyib-yonayotganimdan xabar ber! Yuzim rangini o'z bo'yoglaring bilan ayon qilib, g'amimning ko'pligini o'z dardlaring orqali anglat!

Tong sahardan kun ko'tarilguncha uning ahvoli shunday bo'lib, goh tong bilan, goh quyosh bilan so'ylashardi. Kun yoyilgandan so'ng yel kabi biror yerda bir nafas orom olmay, u yoqdan-bu yoqqa yurgani yurgan edi. Tong yeli shafaq gardini uchirib ketganday, nafasining o'ti uning qizilligi bilan tortishar, ohlarining quyunidan dunyoga bezovtalik tushar, o'tidan esa ko'krang osmon shiyponi notinch edi. Uning oyog'iga qadalgan qirrali o'tkir toshlar oyog'inining u tarafidan kirib, bu tarafidan boshini chiqarib turardi. Ko'ksiga hadeb urgan tosh bo'laklari etinigina emas, suyaklarini ham parcha-parcha qilib yuborgan edi.

Sevgining shafqatsiz xanjari uning tanasi bo'ylab yoriq ustiga yoriq, tilik ustiga tiliklar solgan. Zanjirband etuvchi charx uning qayg'usi ustiga qayg'u, bo'g'ovi ustiga bo'g'ov, kishani ustiga kishanlar solgan. G'am dashtida u shu xilda majnunvor yig'lab yurarkan, ovozidan ko'kda qushlar, suvda baliqlar ham zor-zor yig'lashardi.

Motam xanjarini u o'ziga uraverganidan tog'da teshiklar, hatto yoriqlar paydo bo'lgan edi. Tanida oh xanjaridan yuzaga kelgan yaralar qayg'u to'dasi yashirinishi uchun bir pana joy edi. Uning ohi qilichi qoyalardan parchalar, parcha emas, yuzlab tosh uyumlarini uchirardi. Vodiyo o'rtaсидagi tekis yerlar uning ko'z yoshlari tufayli har tomoni yorilib-yorilib ketgan edi. Nafasidan chiqqan tog'-tog' tutunlar va uchqunlar balo buluti va qayg'u chaqmog'ini yasardi.

Uning tortgan ohlari toshlarni g'amga solib, fig'onlari tog'ni ham qiyab yuborgandi. Uning ko'nglidan chiqqan betinim fig'onlarga tog' ham charchab, aksi sado bera olmay qolgandi. U qon yutish uchun o'ziga lolani piyola etgan, biroq bu piyola shafaqrang ko'kday edi. Shu piyolada u o'sha bodadan to'latib berishlarini, bir emas, dam-badam berishlarini so'rardi. Uning bu sharobi qayg'uning qon sharobi. qon sharobi emas, balki qayg'uning la'lrang sharobi edi.

Ey soqiy, sen menga ko'kni piyola qil. U piyolani esa gulrang may bilan to'lat! Agar sharob bo'lmasa, o'ldiradigan zahar bo'lsa ham quy, chunki hayot va ayriliq juda ham qiyin, juda ham qiyin keldi!

XLIII

Farhod ko'rgan kunning qoraligi, ya'ni hajr oqshomiga mubtaloligi va u kechaning uzunligi nihoyasizligi... va shunday zimiston tunda uning xasdek tanining kuyganikim, tutun ichida cho'g'dan afsona aytar edi va bunday qattiq kechada abgor bag'rining qonga bo'yaganikim, tog'tosh orasidagi qizil yoqutdan nishona ko'rsatar edi... Shunday tunni shami'dek kuyib-yonish bilan saharga yetkizgani va falakdek yugurib yelmoq bilan kunduzga kelturgani

Bu g'uissa bazmida may quyishga berilgan odam har lalizada mana bunday majlis bezardi:

G'am-anduh dengizining nahangi, balo va dard tog'inining yo'lbarsi, tabiatan junun vodiysining Majnuni, Majnungina emas, bu vodiyning devshamoli – quyuni, malomat sharobidan dengizlarchasini icha olguvchi, xoru zorlik tog'inining telbalardek fig'on tortuvchisi, mashaqqat g'orining ajdaho sifatligi, malolat piyolasida balo zahrini ichuvchi, ko'ngli firoq o'tining otashgohi, biroq ko'nglidan chiqqan har ohi yuz otashgohecha bo'lgan, dunyoni ohining tutuni xira qilgan, istaklari tongiga o'sha tutundan tun yoyilgan, ko'z yoshlari ko'k dengizi bilan tutashib, shu sel bilan istagining qasri pastga ketgan, balo uni yalang'och holda ko'rib, unga tosh otayotganda, o'sha tosh maqsadining ko'zini ko'r qilgan, ayriliq dardlari shomida qayg'ular tortgan, bu tunda o'ksinishlar zahari bilan halokatga uchragan, joni falakning zulmidan tig' yegan, balo osmoni, firoq tog'i bo'lgan Farhod shunday bepoyon hijrona, hijron emas, dardi bedarmonga yo'liqdiki, kunduzi shu xilda tirikchilik o'tkazar, erta sahardan tungacha zoru afg'onda edi. Shom cho'kib, yoqimli tong otguncha, kun yoyilguncha yana yuz dard va o'rtanishlarni boshidan kechirardi.

Har kuni kishi ming baloni tortganda ham, lekin bu balolar tun balosiday qattiq emas. Farhodga bu ayriliq kunlarida faqat shom qoraligi mashaqqat sochidan tuzoq yoygan edi. Bu shom ham emas, qayg'ular o'lkasining qop-qoraligi bo'lib, dunyoda Xo'tandek yorug'iqlim borligi uning yodiga ham kelmas edi. Bu qoralikdan ko'tarilgan tutun olamga qurum sochar, ayriliqda qolgan sho'rliklarning esa shu qurumdan nafaslari bo'g'ilalar edi. Dunyoga muttasil qorong'ilik o'mashib qolgach, ko'kdan tiriklik suvining bulog'i bo'lgan Quyosh ham yo'qolgan edi.

Yorug'lik Iskandari o'zining bu buzg'un holini ko'rib, yo'lboshchi Xizrdan ham umidini uzgan edi. Ko'k bu kuehsiz dunyoni o'tda o'rttab, uning kuli bilan havoni qoraytirgan edi. Bu qoraytirgan kul ham emas, qayg'u oqshomining sham'idan tushgan o'lik kuyindi edi. Dunyo o'sha qorakuyani ezib, o'ziga surtgan edi.

Qorong'ilik quyosh olovxonasidan chiqqan tutunga o'xshaydi. Biroq bu tutun zulmatni ham toru mor etadigan bir qurum edi. Yulduzlar aylanishdan qutulgan, turg'un yulduzlardek harakatsiz edilar. Ko'k

esa xuddi qora balchiqqa botgan eshakday oyoq-qo'lini uzatib, tek yotar edi. Ziyarak kishilar ham o'zlarini tug'ma ko'rdek his qilar edilar. Butun borliq qorong'ilikka kirib qolgan kishiday edi.

Osmondag'i qushlar, suvdagi baliqlar yer va suvning eng tubiga gochib berkingan edilar. Tun lashkari dunyoni chumoliyu chigirtkaday bosgan edi. Muborak Quyosh o'z hayotidan voz kechgan, davron esa uni tuproqqa ko'mgan edi. Zamona aza tutishni bahona qilib, o'z yuzini timqora qilgan edi. Har bir yulduz ayriliqda qolgan bechoralarga o'z nur chiziqlari bilan qon to'kvuchi o'tkir xanjarlarini o'qtalar edi.

Tong go'zali ko'ziga surma tortgan, ko'zining oqini ham qoraytirib yuborgan edi. So'filarning ham ovozi chiqmas, ularning ovqati shu surma bo'lib qolgan edi. Bu surmalardan ko'zlar shuncha qisilib ketgan ediki, dunyo ko'zga surmarang bo'lib ko'rinaridi. Qorong'ilikdan dunyo ko'zga ko'rinas, ko'rinsa ham boshqa olam bo'lib ko'rinaridi.

Ko'kda harakatdan namuna ko'rinnas, yaxshilab o'ylab ko'rildugday bo'lса, u teskari aylanayotganday edi. Qiyomat tongining shomi bo'lмаганидек, bu oqshomning tongotari yo'q edi. Ko'rshapalak uchishdan qanot yopmas, ko'k gumbazining biron yorig'ini ham qidirib topa olmas edi. Qorong'ilikdan shunday pardalar ko'rinar ediki, ko'rshapalak o'zidagi pardalarni ustidan olib tashlamoqchi bo'lardi.

Yuz minglab boyqushlar osmon sabzazoriga qo'nib olgan, ularning faqat ko'zlar ko'rinaridi, xolos. Hammasining gavdasi tun tutuni orqasida yo'qolib ketgan, ochiq ko'zlarigina yulduzlarday miltirar edi. O'z changalida ming boyqushni ojiz qilgan bunday qarg'a shu vaqtgacha hech bo'lмаган bo'lса kerak. Bu, tun emas, qayg'ular zindoni. Bu zindonda g'am-hasrat konlari mavjud.

Farhodni ayriliq g'ami so'ldirgan, bu qayg'u uni hatto jonidan ham bezdirgan edi. Uning shunchalik og'ir ahvoli ustiga zolim falak yoqasini osmondag'i somon yo'liday chok ham etgan edi. Qorong'ilik uning joniga har nafas shunday qasd qilar ediki, bunday qora kun hech kimning boshiga tushgan emas edi. Uning boshi mashaqqat toshidan yorilgan, to'g'rirog'i, mashaqqat toshlari uning boshida yorilgan edi. Qayg'u tog'idan uning oyog'i qonagan, oyog'idan esa qayg'ular tog'i qonga bo'yalgan edi.

Uning qo'li ayriliq panjasidan, boshdan-oyog'i esa g'am siqig'idan ushalgan edi. Gavdasining ozg'inligi haqida gapirishga yo'l yo'q edi. Chunki uning terisi ostidagi so'ngaklar o'zi ko'rini turardi. Ichidagi ma'yus joni yonib turgan sham'ga o'xshar, teri bilan suyagi esa sonusni eslatardi. Falakning toshlari va o'tlari unga o'chakishib, vujudini teshik-teshik, balki mayda-mayda qilib yuborgan edi. Uning g'am tog'ida vujudi jizg'anagi chiqib buralar, iztirob chekib, o'zini yerkarga urardi. Uning buralishi, kuchsiz kishining o'lim oldida jon talashganiga, ini og'zida boshi yanchilgan ilonga o'xshardi.

Ajalning xanjarlari uning tanasini ilma-teshik qilib yuborgan, u teshiklardan ajal g'avg'osi ham bemalol o'tib yurardi. Har nafas boshini toshga urganidan tosh uning boshini bo'lak-bo'lak qilib tashlagan edi.

Harorat uning badaniga shunday o'chakishgan ediki, bu haroratning balandligidan unga o'tgina taskin bera olardi. Gavdasi tuproqqa tegishi bilan uning badanidagi haroratdan tuproq darhol kulga aylanardi. Zamona uni shu bahona bilan doim qora tuproqqa o'Itirgizar edi. Bu isitma orasida, u o'z labidagi uchuqdan bahra olar, o'sha uchuqning zardobidan og'ziga zahar tomib turardi. Zamon uning og'zini achchiq qilish uchun shu yo'l bilan doim unga zahar tomizardi.

Shunday ahvolda o'sha g'am-hasrat shomi unga tog'-tog' tashvishlarni yuklagan, ayriliq qo'shini esa to'da-to'da bo'lib uning ustidan har nafas selday o'tib turardi. Har nafasda ko'ziga ming balo ko'rinar, loaqal bir soat ham hech o'ziga kelolmas edi. Shu ahvolda uning sabru toqati tugadi, faryod bilan yig'lamoqqa turdi:

— Ey, kek saqlovchi zolim osmon! Axir, sen mening bu tuproq gavdamdan chang chiqarib yubording-ku! Birovga o'chakishmoq va zulm qilmoq shunchalik bo'ladi-da! Birovni qiyash hunari ham shunchalikda! Endi ajal xanjarini sug'urib, menga urib, bir urish bilan o'ldirib qo'ya qolsang bo'lmaydimi? Men bir g'arib, xasta, mahzun bo'lsam, balo vodiysida aqlidan ozgan bir odam bo'lsam! Tangri birovning dastini kuchli qilgan bo'lsa, o'sha kuchli qo'l egasi boshqa bir tarsaki yeb, yiqilganini ko'rganda, unga iltifot ko'rsatishi, yaxshilik qilishi kerak emasmi? Bordi-yu, yaxshilik qilmagan taqdirda, hech bo'lmasa, zulm qilmasligi kerak. Sening ulug'vorliging, mehru shafqating qayoqqa ketdi? Issiq quyoshing qora tuproqqa yashirindimi? Mening jonimga bunday kecha qachongacha davom etadi? Bunday kecha qachongacha mening jonimni qiyaydi? Sen mening boshimga qara, qanday tunni olib kelding? Sen mening boshimga tun emas, qanday qora kunni solding! Qonxo'r, mingta devday qurum bosgan shunday bir tunda meni shu o'ldirsin deb xor qilding. Necha ming yillardan buyon aylanib-aylanib endi charchadingmi? Yoxud mening baxtim singari uxbab qoldingmi? Ayt-chi, har kungi qadam tashlashlar, oqshom chog'i sayr etishlar, qani, axir? Yoki otilgan ohim o'qlari oyog'ingga qadalib yarador bo'ldingmi? Agar mayib bo'Imagan esang, qadam tashla, o'Imagan bo'lsang, tong bilan nafas ol. U oyyuzlining hijronida mening holimga, bu qora shomdag'i ahvolimga rahm qil!

Farhod shu kayfiyatda ekan, Oy chiqdi va quyoshday porlab, yerni yoritdi. Bechora Farhod harakat qilib o'mnidan turdi va yangi oydek qaddini bukib, yerni o'pdi. U yana dedi:

— Ey, qorong'i shomimni ravshan etgan, o'lar holatda esa faryodimga yetib kelgan! Rahm etib, jonimni olsang, bu jonne ul oyyuzlining ko'chasi tuprog'iga tashlasang nima bo'ladi? Yo'qlik tomonga ketadiganga o'xshab qoldim. So'nggi nafasda mendan unga salom yetkazsang nima bo'ladi?

Shunday deb u osmonga bir-bir nazar soldi. Nogahon uning ko'ziga Utorid yulduzi ko'rini qoldi. Unga qarab Farhod dedi:

— Ey do'star ahvolini yozguvchi, ko'k varaqasida doim qalam tebratuvchi! Ko'z qorachig'imdan siyoh qilib, mening ahvolimni batafsil yozib chiqsang bo'lmaydimi? U Quyoshdan nur olsang-da, unga xatimni chirmab, oldiga tashlasang nima bo'ladi?

Uning ko'ziga Zuhra yulduzi ko'ringach, o'z qaddini changdek xam qilib fig'on tortib, dedi:

— Ey yer ustiga ko'kdan sevinchlar yog'diruvchi! Ovozing jonbaxshu nag'mang kayf berguvchidir. Bir lahza odatdag'i kuyularingni to'xtat. Men o'larga yetdim. Yig'i boshla. Agar sen u oyyuzlining bazmida nag'ma chaluvchi bo'lsang, mening o'limimga bag'ishlab motam kuyini chal!

To'rinchi osmonni u quyoshisz bo'sh ko'rib, unga dedi:

— Ey quyoshisz yuksak osmon! Sen o'z Quyoshingni mening quyoshimdek yashirding. Menga esa ayriliq tunini haddan oshirib yubording. Quyoshingni chiqarib, olamni yorit! Mening bu ayriliq tunimni oxiriga yetkaz.

U beshinchi osmon qahramoni — Mirrix yulduzini ko'rib, kechasi boshidan o'tkazgan yomon ahvolini so'ylay boshladi.

— Ey shiori urush, janjal bo'lgan yulduz! Qiliching bilan meni o'ldirar ekansan, qilichingni qonim rangi bilan qizartir-da, meni bunday hayotdan qutultirib, jonimga taskin ber! Tanamni sevgilim ko'chasining boshiga, boshimni esa itlari oldiga tashla!

Oltinchi osmonga boqib, u baxt va saodat yulduzi bo'lgan Mushtariya arz qila boshladi:

— Ey sharaf burjining taxtidagi o'ltirgan va baxt-saodat taxtu tojining posboni! Duo qilki, Tangri istaklarimga yetkazsin. Bu mashaqqatlar shomidan kushoyish topay. Boshimdan ayriliq shomining tutunlari ko'tarilib, yorim bilan ko'rishuv tongining nuri ko'zimga tegsin!

Yettinchi burjga ham ko'z yogurtirib, u yerda Zuhal yulduzini ko'rarkan, unga dedi:

— Ey ulug'veorlik dengizi, chidamkorlik tog'i, shioru tutgan ishi yumshoqlik va tinchlik bo'lgan yulduz! Sening vujuding ayriliq tog'iday og'ir toshdan. Oyog'ing esa kishining sabrider asli cho'loqdir. Sen bu dard ichida menga chidam va to'zim ber. Hijron tufayli jonimda tiriklikdan nishon qolmadи.

Uning ko'ziga yana bir osmon burji ko'rindi. U osmon bo'y lab, burjdan burjga o'tib kezardi. Har burjdan u o'z oyyuzlisini, sharaf quyoshini, saodat yulduzini axtarardi. Oxiri to'qqizinch'i ko'kka qarab undagi sokin va turg'un yulduzlar to'dasini ko'zdan kechirdi. U yulduzlarning ham har biriga o'z qayg'usidan, o'z holidan, firoq ichidagi ahvoldidan sirlar aytdi. U o'z ohining tutuni bilan yulduzlar yuzini yo'q qildi-da, o'z ohining tutuni va ko'z yoshlaridan yangi osmonu yulduzlar yaratdi.

— Ey mening ko'z yoshlarim injularidan nishona bo'lgan yulduzlar! — dedi u. — Siz ham mening ko'z yoshim injulari kabi to'kiling. Mening hazin ko'nglim yuz ming parchaga bo'linib, sevgilimning ishtiyoqida ovora bo'lib yuribdi. Ularning har birini men bir parcha qon emas, balki qayg'u gulining yaproqlaridan nishona deb bilaman. Siz har biringiz shu parchalardan bittadan oling, o'n minglab parchalarni shu yo'l bilan yig'ib oling. So'ng jadallik bilan sevgilim tomon yo'l oling. Uning boshiga siz bularni gul o'mida to'king. Men osmondan gul yaproqlari to'king demayman, balki uning ustiga qonimni yog'in qilib yog'diring. Uning hijroni gunohim bo'lmasan holda mening jonimni oldi. Endi hech bo'lmasa mening qonim uning ko'chasini tutsin!

U sahargacha shu xilda mulohaza qilib, bir mojaroga yuz mojararo qo'shib yurardi. O'limdan pushaymon bo'lishni o'ylamay, o'z-o'zicha u qiyomatlar ko'rsatardi. Oxiri u fig'on torta berib, o'z joniga qasd qila berishdan quvvati ketdi. U yana hushini yo'qotib, o'likdek yiqlidi. Olam uning azasi uchun qoraga burkandi.

Uning motami uchun tong yoqasini yirtdi. Ko'klar unga o'kinib, yulduz injularini to'kdi. Uni g'am tuni o'ladirgan ekan, tongning o'tli quyosh bilan dam urishidan nima foyda? Makkor falakning qoidasi avval zaharlash, zaharlab bo'lgandan keyin zaharga qarshi dori ichirishdir.

Ey soqiylar, sen menga jon dorisini, jon dorisini emas, hayot sharobini keltir! Yo'q, yanglishdim. Men ayrlididan bahra topgan ekanman, u dorini to'kib tashlab, piyolamga zahar quy.

XLIV

Farhodning bandi ochilgani va zindondan chetlatib qo'yilganini Xusrav bilib, nazoratchilarga siyosat qilmoqchi bo'lgani, yana Farhod ishqisi tog'i cho'qqisining yuksakligini hisobga olgani va bu holdan o'zini bilmalikka solgani; Shirinning oshiqlar gap-so'zlaridan Farhodning marsiyasini eshitgani va o'rtaqib behush yiqilgani va Shopurning Farhodning tirikligi xabarini Shiringa hayot xushxabari yetkizgani va jon bag'ishlochchi nafasidan jonsiz jismiga ruh kiritgani; Shirinning kiprik ignasidan qalam yasab hajr kuyundisi va ko'z yoshidan siyohi tayyorlab, yasab, maktub yozib, Shopurning Farhodga olib borgani

Bu varaqlar bo'ylab dard alamini yurgizgan kishi o'zining dardu hasrat nomasini shunday bitdi:

Farhod o'zini bilmagan holda yana balo qo'rg'oniga qaytib kelib, o'zini o'zi zanjirband etar ekan, nazoratchilar uning sirlaridan xabardor bo'ldilar. Ular Farhodning noma'lum sirlarni kashf eta olishini ham fahmladilar. Ular bu vaqtida Farhodning yo'qlik burjidagi yorug' yulduz, vafo qutichasida saqlangan ravshan gavhar ekanini, valilik mash'alidan joni nur topib, karomat nuri bilan ko'ngli obod ekanini ham sezdilar. Ko'ngli istagan vaqtida zanjirlar o'z-o'zidan yechilar ekanu, lekin u nazoratchilarning ko'ngli uchungina o'zini kishanga solar ekan.

Ha, ular jon deb uni ozod qilib yuborgan bo'lar edilar. U ham ozod bo'lib yрганига жуда xursand edi. Lekin Farhod o'sha atrofdagi joylardan uzoqqa ketmas, aylanib yuradigan joyi shu yerlar edi. Chunki Parvez bu holatni bilib qolib, g'azab bilan bularning qonini to'kmasisin, deyar edi.

Biroq uning bu zanjirlardan xalos qilingani, nazoratchilar bilan do'stlashib ketgani birin-birin Xusravga ma'lum bo'ldi. U o'z buyrug'i qanchalik buzib bajarilayotganini bildi. Eng avval siyosat qilichini qinidan chiqarib, ularga siyosatning kuchini ko'rsatib qo'yimoqchi bo'ldi. Bu ishni amalga oshirishga kirishmoqchi bo'lganda, yuragini vahima bosdi. U oshiqi bedilning ahvoldidan xabar olish kerak. Xudo o'zi saqlasin! U oshiq emas, u haqiqiy qalb egasi bo'lib chiqishi

ham mumkin. Farhodning butun holatini ko'zdan o'tkazib, uning tabiatida behisob g'aroyibotlar borligini tushundi. Zamona oshig'i bo'lgan Farhod nazoratchilarning salomatligini o'ylab, yiroq yerga ketmas emish. «Yaxshisi shuki, o'zimni bilib, bilmaslikka solaman, bu gaplarni eshitib, eshitmaslikka olaman», dedi ichida Xusrav.

Farhodning o'sha xil andishalariga bog'liqligini ko'rib, shu band bilan Xusrav kifoya landi. Ammo bu «odil shoh» tadbirlar qilib, oshiq Farhodni qo'lga tushirganda, Shopur o'zini qo'rg'onga olgan va bu ishdan kasalga duchor bo'lib qolgan edi. Uni kasal bo'lib, to'shakka yotib qoldi deyish kam. U bamisolli gulxan ichidagi kulga tushganday edi. Ishi tinmay fig'onu nola qilish bo'lib, tosh bilan tanini parcha-parcha etar edi.

Xalq esa bilardi: Jafogar Parvez Farhodni yuz xil hiyla-nayranglar qo'llab, qo'lga tushirdi; unga zulm qilib, dor tikib, unga qahru g'azab ko'rsatdi, xayoliga yana qandaydir hiylalar kelib, u oshiqni maydondan olib tashladi; shuning ustiga uni qaysidir tomonda ovorayi sargardon qilib uni butunlay yo'qotish choralarini izladi, shunday holatda ham dunyoda tanho bo'lgan Farhod qanday so'zlar bilan qanday ashulalar aytdi; Xusrav unga qanday savollar bilan xitob qilgan bo'lsa, Farhod qanday javoblar berdi; Parvez xanjardan ham o'tkir so'zlar bilan uni o'ldirishga hukm qildi; ammo Farhod uning bu buyrug'iga parvo qilmadi, hatto mutlaqo nazarga ham ilmadi. Farhod javob berar ekan, javobidan uning sultonligi, Chin eliga xoqonligi bilinib qoldi, uning tagi-tugi, kimning farzandi ekani, biroq bu bilan uning qittay ham maqtanmayotganligi – hamma-hammasi xalq orasida, yaxshi-yomon deyishdan mustasno, shuhrat topgan edi.

Lekin xalq Parvezdan ko'p zarar ko'rgan, Farhodga esa bog'lanib qolgan, shuning uchun ham tabiatи she'r yozishga moyil odamlar uning to'g'risida ashulalar chiqargan, sozandalar har turli kuy va amallar bog'lagan edilar. Ahli dardlar oshiqona oh tortib, haligi maqomlar bilan qo'shiq aytganlari aytgan edi. Farhodning holi hammaga ashula bo'lib, kuydan uning xastaligi, kayfiyatining g'amginligi bilinib turardi. Uning qanday qilib Xusrav qo'liga tushganligi, ular o'rtasida qanday gap-so'zlar o'tganligi, uning hozirgi ahvolini hech kim bilmasligi, o'likmi, tirikmi – ma'lum emasligi – bular hammasi xalqning kuy va qo'shig'ini tashkil etgan bo'lib, Mihinbonu ham buni eshitgan edi.

U bu qayg'udan qutulish uchun aqli va hissi yordam bermay hayron qolib ko'p-ko'p yig'lar edi. U sho'rlikka ko'p g'ussalar yuzlangan bo'lsa ham, lekin bu ishlar oyyuzli Shirinka bilinib qolmasa edi, deb qiynalardi. Agar Shirin uning bu haqdagi so'zlarini eshitib qolguday bo'lsa, o'z-o'zini o'ldirib qo'yishi ajab emas edi.

Gulyuzli Shirin nihoyatda g'amgin, gohi o'zida, gohi o'zida yo'q edi. G'urbatga asir Farhodning albatta, dushman qo'liga tushganini sezib turardi. Lekin ipak kiyim uning ozg'in gavdasini yashirib turganday, o'z ahvolini ham u sirlar pardasida pinhona saqlar edi. Bu o'tlardan uning tosh yuragi suv bo'lib oqar, biroq holini so'raguday bir yaqin do'sti yo'q edi. Bu ayriliqda bu birovga bildirmay ohlar tortar, ohi tutunidan esa jahon qorayar edi.

Kunlardan bir kuni u g‘amgin, miskin ayriliqdan g‘oyat xafa bo‘lib, hijron toshidan ko‘ngli siniqib, bir nafasga qasrning tomi ustiga chiqdi. U birpas toza havo olib, bu havodan g‘unchadek ko‘nglini ochmoqchi bo‘ldi. Shunda uning qulog‘iga bir hazin tovush eshitildi. Bir sho‘rlik bechora qo‘sishq aytardi. Shirinni bu qo‘sishqning kuyi o‘ziga tortib, vayrona ko‘ngliga juda ta’sir qildi. Qo‘sishqni, kuyning har bir so‘zini yaxshiroq eshitish uchun u qulop solib turdi. Unga har bir bayt bir g‘amxona bo‘ldi. Chunki bu baytdagi so‘zlarning hammasi Farhod haqida edi. Qo‘sishqda teskarı aylanuvchi falak Farhodning boshiga nimalar keltirgani, Xusrav uning joniga qanday qasdlar qilgani so‘ylanardi.

U qo‘sishqchi chuqur oh tortib, Farhodning qo‘ldan boy berilganini so‘zlar, bu qissani bir so‘z qoldirmay bayon qilar edi. Mahvash bu qayg‘uli qo‘sishqni tinglar ekan, uning bag‘riga o‘tkir bir xanjar sanchilganday bo‘ldi. Jigarlarni kuydiradigan darajada shunday bir oh tortdiki, go‘yo bu ohdan dunyoni yoritib turgan Quyosh sham‘i o‘chdi. O‘z yuziga u o‘zi shapaloqlar urib, boshiga ham yuz shuncha urdi. U hech narsani o‘ylamay, gul bargidek o‘zining sakkiz tirnog‘i bilan yuzini timdalab, sarg‘aygan yuziga qizil gullar oqiza boshladi. Qondan barmoqlari hina qo‘yganday bo‘ldi. La’li lablari qovjirab, kahrabo toshining rangiga kirdi.

Uning ko‘zidan oqqan qonli yoshlar yuzidan oqqan qon ustiga tushar, go‘yo qon qon bilan yuvilayotganday edi. U egnidagi gulgun ipak kiyimlarini tong yeli gul yoqasini chok qilganday yirtar edi. Uning chin shoyisidan tikilgan libosi hammayog‘iga qon sochilganday qirmizi edi. U gulgun yoqasini chok qilar ekan, gul ichida ikki g‘uncha ko‘rinib ketdi. Uni g‘uncha emas, balki qonga bo‘yalgan ikki kamon o‘qining uchi deyish kerak. Chunki u ko‘ksidan teshib o‘tgan g‘am o‘qidan nishona berib turardi.

Ikki nargis ko‘zlaridan tomgan yuz qatra lolalarang yoshlar uning sovuq ohi bilan qo‘silib, gulrang shabnamni eslatardi. Hali shabnami ketmagan gul yaproqlari ustiga sunbul sochlari yoyildi. Go‘yo quyosh ustiga shom qorong‘iligi tushganday bo‘ldi. U shu xilda qora sochlari yozib, quyoshnigina emas, oyni ham yashirdi. U yuziga bu xil motam bilan qora kiygandek bo‘ldi. Yuzi olovida anbar hidli zulfi to‘zg‘ib turarkan, buning ustiga ko‘z yoshlari ham to‘kilib, undan tutun ko‘tarilardi.

U shu xilda rosa urindi, qiyndaldi, iztirob chekdi. Oxirida xastalanib, esi og‘ib yiqildi. Uning boshida Mihinbonu ko‘z yoshi to‘kib yig‘lar, uning ham yuragida sabru qarori tugagan edi.

Xuddi shu payt zamonning zARBalaridan jismi ezilgan bechora Shopur yetib kelib qoldi. U Bonuning oldiga bosh qo‘yib, yer o‘pdi, gapirib turib, suyunganidan yig‘lar edi.

— Ey osmon kursisida o‘ltirgan, yulduzlarcha qo‘sishn egasi, muborak yuzli, iffat pardasini yopingan malikam! — dedi Shopur. — Sevgi o‘lkasining shohi, balo osmonidagi porloq ishq yulduzi, shoh desam shoh, darvesh desam darvesh, g‘arib va xasta, jigari ezilgan Farhod dushmanning makr tuzog‘iga ov bo‘lgan kuni uni bog‘lash uchun yuzlab kishanlar hozir qilindi. Tangriga shukurki, men Farhodni

makr va hiylagarliklar bilan tuzoqqa ilintirgan odamga qarshi tog'dan, devni ham o'ldiradigan bir toshni qo'porib olib otdim va uni do'zax o'lkasiga yo'lladim. Men Farhodning diydoridan ayrigandan so'ng, burchak-burchaklarda xasta va zor bo'lib yotdim. Chunki na uning oldiga borishdan foyda bor edi, na sizning xizmatingizga kelishga yuzim chidar edi. Tunov kunigacha vayronada g'am-alamda xafa bo'lib yotardim. O'sha qo'rg'onda turaverib, yuragim juda siqilib ketdi. O'rnimdan turib, tashqariga chiqmoqchi bo'ldim. Qo'rg'onning devori tomon qadam tashlab, o'zimni qal'aning tashqarisiga oldim. Dushman to'dasining ichida ertayu kech kezib yurib, Farhoddan biror xabar topa olarmikanman, derdim. Hatto bir kechasi Parvezning askarlari turgan yerga kirdim va qayerda odamlar to'planib turgan bo'lsa, o'sha yerga borib turdim. Ayshu ishrat bo'lib turgan joylarga ham kirib chiqdim. Kambag'allar turadigan joylarga ham. Nima haqida gap borsa, sekin qulq solardim. Taqdirning bizga bo'lgan dushmanligi birdan kesilib tasodifan ajoyib bir hodisaga duch keldim. Xuddi shu bugun zamonning yolg'izi, g'aribu, xastayu bexonumon Farhod haqida xalq yangi gaplarni gapirmoqda, odamlar orasida uning to'g'risida g'oyat qiziq ovozalar yuripti.

Shopur Mihinbonuga eshitgan gaplarini to'rg'aydek sayrab so'y lab bera boshladi:

— Farhod hozir ham sog'-salomat ekan. Yashaydigan joyi goh cho'l, goh tog' ekan. Unga dushmanlar tomonidan hech qanday xavfu xatar yo'q ekan. Yovlar esa uni ko'z qorasiday saqlar ekanlar. Uning ahvolida valiylikning nurlarini ko'rib, Xusrav uni o'ldirishdan qo'rqrar ekan. Lekin Xusrav: «Bu tengi yo'q Farhod o'sha joydan uzoqroqqa ketib qolsa, uni nazorat qiladiganlarni naq o'ldiramana, o'ldiramangina emas, hammasini kuydirib tashlayman!» deb tayinlab qo'yibdi. Xusravdan birovga ozor yetmasin, deb, ana shundan xavfsirab, birovning ozor chekishiga sababchi bo'lib qolmay, birovning jafoga uchrab, o'lishiga bois bo'lib qolmay, degan andisha bilan u chor-nochor o'sha tog' atrofida yurarkan, uzoqroq joyga keta olmas ekan. Men uning bu ahvolini eshitishim bilanoq uning oldiga bormay, sizning oldingizga keldim. Odamlarning rostu yolg'on gaplaridan hamda ko'p narsani o'zi ichidan to'qib gapirishidan bilardimki, Bonu xafa va uning qayg'usi Farhod tog'idan ham ulug'. Ayniqsa, go'zallar shohining xafachiligi tog'-tog' bo'lsa kerak deb hisoblardim. Shuning uchun eng avval sizlarga xabar yetkazay, oldin muattar gul yaprog'iga kulgi bag'ishlay, dedim. Shu bilan birga siz tomonidan unga aytildigan so'z bo'lsa, ko'ray, so'ng borib, uning yuzi bilan ko'zimni ravshan qilay, dedim. Kutib turaymi? Biror so'z aytasizmi? Yoki uning oldiga tezroq jo'nab keta beraymi?

Mihinbonu Shopurga shunday chiroyli javob qaytardi:

— Ey, so'zlar shirin, ochiq yuzli yigit! Sening og'zingdan chiqqan so'zlar jarohatli ko'nglimizga malhamday bo'ldi. Biz sendan ayrilib, qattiq xafa edik. Farhodning ayrilik'idan birpas gapirmay tur. Sen o'zingning hajringdan bizni ozod qilish bilan uning ayrilik'i g'amidan ham xursand etding. Shu ravishda bizga ikki piyolada may tutib turib, yana shu qo'sh piyolada zahar ham ichirmoqchisan. Agar uning oldiga

boradigan bo'lsang, bizning unga aytadigan gaplarimiz, so'zlarimiz, xabarlarimiz behad ko'p!

Shunda u go'zal Shirinning ham odamlardan qanday so'zlarni eshitib, hozirgina o'zidan ketib yiqilganini unga aytib berdi.

— Tangriga sharaflar bo'lsinki, seni ko'rdik. Bu bilan biz uni ham ko'rganday bo'ldik! — dedi Mihinbonu.

Bu gaplardan so'ng g'amgin Shopur ham, dilxasta Mihinbonu ham ko'p-ko'p yig'lashdi. Ikkovlari ham falakning zulmi orqasida mehnat mashaqqatlarni xafa bo'lishib eslashdi. Shopur dilxasta Farhodning ahvoldidan, Bonu esa oyyuzlining tortayotgan azoblaridan gapirib berdilar.

Ularning o'talarida shunday gaplar bo'lib o'tayotgan vaqtida bechora Shirin hushsiz yotardi. Uning dimog'iga dam-badam hidli ko'katlardan tutib, tezdan uni o'ziga keltirishdi. U ko'zini ochishi bilan hazin Shopurni ko'rdi va yagona Farhodni ham esladi. U o'zida yo'q, shunday bir kuchli oh tortdiki, fig'onidan o't alangananib ketdi va dedi:

— Ey Shopur, qayerdan kelding? Nega yolg'izsan? Farhodni nima qilding? O'sha kun-ku, men senga mehribonligimni namoyish qilib, uni senga topshirgan edim. Do'stlik, o'rtoqlik shunday bo'ladimi? Birovning omonatini saqlash shu xilda bo'ladimi? Sen menga yo'qotganimdan bir nishon ko'rsat! Agar meni ayriliqdan o'lmasin desang, tezroq gapir! Paysalga solib meni kuydirib qo'ysang, bordan jonom chiqib ketsa, bilib qo'yki, qonim sening bo'yningda qoladi!

Mihinbonu Shiringa dedi:

— Ey, jonomning payvandi! Labingning qizilligi bag'rimning parchasiday bir narsa-ku! Agar sening bezovtaliging ozgina bosilsa, bechora Shopur senga bir qancha gaplarni aytmoqchi. Bu so'zlarning har biridan yuz rohat topib, istaging ushalib, ham eski, ham yangi jarohatlarining bitadi.

Bu so'zlarni eshitgach, sham'day yorug' u go'zal kuyib, ko'z yoshlarini to'kib, iltimos qilib, shunday dedi:

— Ey misli yo'q naqqosh ustod! Naqqosh emas, ey mening ham do'stim, ham qarindoshim! Nima demoqchi bo'lsang, tortinmay aytaber!

Bechora Shopur tezdan gap boshladi. Farhodning ishlardan qancha xabari bo'lsa, hammasini birma-bir uning oldida so'zlab berdi. Hozir uning tirik ekanligini ham aytdi:

— Lekin firoqingda ahvoli juda og'ir. Men uning oldiga intizorlik bilan, jigarim ezilgan holda ketayotgan edim. Biroq avval seni xabardor qilay dedim. Agar oyyuzliga og'ir bo'Imasa, o'z ahvollarini tushuntirib, ikki-uch jumla yozib bersalar. Men borib, bu mo'jizani Farhodga ko'rsatsam. Agar o'lgan bo'lsa ham, shu yo'l bilan uni tiriltiraman.

Parivash «Jonom bilan!» dedi-da, darrov o'rnidan turib, bir xoli xonaga kirib ketdi. U dard bilan shunday ajoyib xat yozdiki, uning har bir satri, balki har bir so'zi yoqimli edi. Chiqib xatni Shopurga topshirdi. U ham xatni olib, darhol yo'lga tushdi.

Shopur odamlardan eshitib bilgan yerigacha hech kimga bildirmay yo'l bosib bordi. Shopur Farhod o'z jonica jabr qilib kechani

o'tkazgan' va tongga yetishgan bir paytda u yerga yetib keldi. Farhod azob-uqubatlar orqasida o'zidan ketib yotgan vaqtida donishmand Shopur uning qoshida paydo bo'ldi. Ildamqadam bu elchi uning tepasiga borishi bilan uning atrofidan yovvoyi hayvon va qushlar qochib ketishdi. Shopur uni bir ahvolda ko'rdiki, ko'z ko'rmagani yaxshi edi! Na jismida jon bor, na og'zida so'z. Shopur fig'on chekib, boshini ko'kragigacha quyi tushirib, yuziga ko'z yoshlari yomg'irday quya boshladi. U Farhod yuziga yoshlari bilan gulob sepgach, u sho'rlik ko'zini ochib, o'ziga keldi. Shopur uni, u Shopurni ko'rib, ikkovlari fig'on tortib, dahshat bilan yig'lasha ketdilar. Ikkovlari bir-birovlarining bo'yng'a qo'l solib, goh u buning holiga, goh bu uning holiga yig'lardi.

Bu yig'i-sig'i va notinchlik shuncha cho'zilib ketdiki, bularning ahvoliga tog' ham, vodiylar qon-qon yig'ladi. Nihoyat, g'amli Shopur Farhodning oyog'ini o'pib, qo'ynidan unga maqsad xatini chiqarib berdi. Farhod xatni ochishi bilan, tani xuddi qalamday ozib, bo'shashib ketdi. Hazin va intizor Farhod xatni o'qiy boshlar ekan, xatda yozilgan so'zlarning mazmuni shulardan iborat edi:

XLV

Shirinning qamish qalami shakarto'karlik, balki oq sahifaga mushksucharlik qilgani va hajr qaro tuni mushkidan hayoti qorong'u bo'lib, u xushbo'ylik quruqligidan dimog'i qaqrugani, bosh og'rig'i shiddatini va nomus pardasida ishqning sirochar mushk isini yashirin asrash mashaqqatini yozgani. Farhod u maktubni o'qib, Shirinning mushkin sochidek buralib to'lg'anib esi ozgani va uning xatiga behushlarcha javob yozgani

«Bu dardli noma butun dunyo bo'ylab dardli hangamalarni solgan u (Tangri)ning maqtovi bilan boshlanadi. U vafo qilguvchilarni o'z qahriga nishona qilib, ularning og'ziga ayriliq jomidan og'u tomizadi. U ishq ahlining kuyib-o'ttanishlarini, hamma narsadan yuksak ko'rib, o'z ulug'vorligi bilan esa ularga o'z jilosidan bergen. U nogahon sevgi chaqmog'ini chaqar ekan, bu chaqindan sarg' daraxti ham, xashak ham bab-barobar kul bo'ladi. Agar u muhabbat seliga zulm qilishni buyursa, u sel obodu buzuq yerni baravar yiqadi. Agar qayg'uning yeli ot qo'yib esa boshlasa mash'al ham, bezakdor shamdonagi sham' ham barobar o'chadi. Agar u mehnat mashaqqati o'tidan tutun chiqara boshlasa, ko'r ham, ko'zi ochiq ham yosh to'kadi. Agar u qayg'u toshi bilan o'z qasdini olmoqchi bo'lib qolsa, yoqut ham, oddiy shisha ham bir xilda ushaladi. Somonga ranji nihoniy bergani kabi, kahraboni ham somon rangli qilib yaratgan. Bulbulning fig'on tortishiga u sababchi bo'lgani kabi, gulning yoqa yirtishiga ham u o'zi sababkordir. Zarraning issiqlikdan bezovtaligi, porloq quyoshning harorati, kuydirishi hammasi o'shaning o'zidan».

Shu so'zlar bilan u xatni boshlab olgach, yana davom etgan edi:

«Mehnat-mashaqqatlarining ramzi bo'lgan bu xat kuyib yonayotgan bir sham'dan parvonaga emas, bir samandardan bir

otashxonaga, ya'ni menday bir zaif va xasta jondan, malolat qal'asining posbonidan g'amu, dardu firoqi tog'-tog' bo'lgan, dard-anduh tog'ida qal'a tuzgan sengadir.

Ey kuta-kuta g'arib bo'lGANIM, menga yetishmak davlatidan benasib bo'lGAN sho'rligim, ahvoling qalay! G'am tog'ini ko'tara-ko'tara ne hollarga tushding? Bunday yuk tufayli nozik taning nima ahvolga keldi? Bir xil qattiq g'urbatda holing nima kechyapti? Achchiq furqatda qanday ahvoldasan? Firoq ichida tanu jisming nechuk? Jisming o'tga tushgan ipday to'lg'anayotgani yo'qmi? Sochimni o'ylab, kechalar to'lg'anar ekansan, jahon ko'zingga tun kabi qorayib ketmayaptimi?

Qoshimning mehrobini eslagan paytalaringda, qomating yangi oydek bukilmayaptimi? Ko'zimning xayoli ichingga qayg'ular solganda, har tarafdan balolar tug'yon qilmayaptimi? Kipriklarim g'amida uh tortganingda, har tola mo'ying bir tikanga aylanmayaptimi? Ko'z qorachig'imning xayolini surgan chog'laringda o'z xayolingni yangi dog'lar o'rtamaydimi? Yonoqlarimning gul yaproqlarini eslab o'ksinganingda, gulgun ko'z yoshlaring yuzingni gul-gul qilib yubormayaptimi? Qora xolimning g'ami ko'nglingdan yaralar ochganda, o'sha yaralar ustiga chivinlar qo'nib, seni bezovta qilmayaptimi?

Ko'zlarine yuzim hajrida yosh to'kib turganda, quyosh yuziga qaraging keladimi? Ko'zing la'li lablarim g'amidan qon yosh oqizar ekan, shu qonlar bilan har bir tosh la'lga aylanmayaptimi? Tiling mening to'g'rimdag'i gaplarni gapirar ekan, o'zing bilan o'zing gaplashib qolmayapsanmi? Agar tishlarimning yodida ko'ngling nola cheksa, ko'z yoshlaringning tomchilarini sovuq ohing do'lga aylantirib yubormayaptimi?

Kishi bilmas og'zimni o'ylar ekansan, yo'qlik yo'lida o'zingni yo'qotib qo'ymayapsanmi? Hazin ko'nglingga kulgichlarim bilan jingalak sochlari choh bilan zanjirga teng emasmi? Qulog'imdag'i durli isirg'alarmi o'ylaganingda ko'z yoshlaring yulduzlarday bo'lib, ko'zlarine injularga to'imayaptimi? Qaddu qomatim hijroni seni dushmanlik bilan qiyaganda, ohingning dudi sarv daraxtiday yuqoriga ko'tarilarmi? Mening yurishlarimni ko'z oldingga keltirgan chog'ingda joning halqumingga keldimi? Belimni o'ylab, ko'ngling qiyinalib qolsa, u yig'lab qilday, nolalar chekib, nayday bo'lib qoldimi? Agar tanimning kumushdayligi seni g'amga solsa, yuzing bu qayg'ulardan oltinday sarg'ayarmish. Sening yurish-turish joying tog' yoki sahromikin? Yonboshingdag'i ko'rpa-yostig'ing qattiq toshlardanmi? Ayshing humosi yo'qliklarga uchib ketib, endi boyqushlar boshingga soya solishayotgani yo'qmi?

Yurar bo'lsang, yo'l boshlovching kiyiklar bo'lib, qulon senga yelquvar otlarning o'rnini bosar emish. Sharaf bilan Sulaymonlikka yetishibsan. Men bilan qilgan ahdu paymonlaringni unutib qo'yma, tag'in! Vahshiy hayvonlar sening oldingga xizmatkoru, yirtqichlar eshicing tagida mulozim emish. To'rt oyoqli hayvonlar hammasi buyrug'ingga bo'yin egib, qushlarning qanoti chodiring emish.

Sen Sulaymonlik o'rnini egallapsan. Lekin menga sen Bilqisga¹ ko'rsatilgan hurmatni ko'rsat demayman. Agar men sening Bilqisday

¹ B i l q i s – Sulaymon payg'ambar ma'shuqasi.

aziz yoring bo'la olmasam ham, lekin kanizing bo'la olaman. Biron narsa mening Bilqis bo'lishimga mone'lik qilsa axir, Sulaymonga parilar ham tobe' bo'lgan-ku! Agar mening Bilqis bo'lishga haddim yo'q bo'lsa, pari bo'lishdan meni kim qaytara oladi? Nima bo'lar ediki, zulmni kasb qilib olgan falak meni bir umrga sendan ajratmasa! Yurar vaqtingda yo'ldoshing bo'lsam, dam olgan chog'laringda qo'lingdan ushlab yursam. Kunduzlari senga quyosh kabi suhbatdosh bo'lib, kechalari soya yanglig' birga o'ltrsam. Dunyoning o'chakishidan kaftingga tikan kiradigan bo'lsa, men kiprigimni igna qilib uni olib tashlasam. Qayg'ulardan ozor chekib, betob bo'lgan vaqtleringda doim boshing qo'ynimda bo'lsa. Agar yotadigan o'rningda cho'p-xashak ko'rsam, qani endi sochim bilan uni hech kimga bildirmay supurib tashlasam.

Ko'nglingda agar gardday qayg'u bo'ladigan bo'lsa, ko'z yoshlaram bilan yer yuziga suvlar sepsam. Agar boshingga azob-uqubat shomi muttasil tushadigan bo'lsa, yuzimni ochib, undan quyoshni ko'rsatsam. Agar uzun kunlar sening joningga qasd qiladigan bo'lsa, men sochimni to'zg'itib, senga anbar hidli tunlarni yetkursam. Yuzimni yuzingdan olmasdan, ko'z yoshlaringni yengim bilan artib yursam. Agar sendagi junun tumorni qo'msab qolsa, qo'limni bo'yningga tashlab yursam.

Agar yuzingni ko'rishga ko'zgu so'raydigan bo'lsang, yuzimni yuzingga tutib, ro'parangda tursam. O'tli ko'ngling qaynab, chanqaydigan bo'lsang o'z labimni buлоq qilib senga tutsam.

Har dam sen bilan hamdam bo'lib, kechayu kunduz senga mahramlik qilsam. Kechalari majlislarining sham'i bo'lib, kunduzlari ham yoring, ham do'sting bo'lsam!

Nima qilaylikki, bu tez aylanuvchi falak seni bir tomonga tashlagan, meni esa butunlay boshqa tomonga. Kishi o'z ko'ksini yuz pora qilgani bilan falakning zulmiga qanday chora qila oladi?! Kimki falakning zulmlaridan norozi bo'lsa, xafa bo'lsa, u o'z joniga zulm ustiga zulm qilgan bo'ladi.

Sen balolar kishaniga qancha bog'liq bo'lma, balolar bo'g'oviga qancha mubtalo bo'lma, sen tortgan g'amu dardlarning bundan ortiq bo'lishi mumkin bo'lmasa ham, balo va qiyinchiliklaringning chegarasi bo'lmasa ham, biroq jahondagi hamma kishilarga ma'lumki, sening qo'lingda qattiq toshlar mumday eriydi. Dardu anduh chekishga jur'ating yetarli, har qanday baloni tortishga sabru toqat ko'rsata olasan.

Garchi mening surqatim tufayli qancha zaiflashib qolgan bo'Imagin, nima qilsa ham, er kishisan-ku! Pahlavon ham sen! Agar hijron og'ir kelib, tug'yon ko'targanda ham, bir oh tortib, ko'nglingni bo'shata olasan. Mashaqqat o'tlari jismingga tutashganda ham, sen unga ko'z yoshlaring seli bilan taskin bera olasan.

Biron dardga uchrasang, sen har tomonga keta olasan, fig'on tortib, yo'l bosib, uni o'zingdan daf eta olasan. Ko'ksingga g'amg'ussalar o'z toshini, joningga esa mehnat-niashaqqatlar o'z kaltagini ursa ham, bunga qarshi sen nima qilma, senga birov bir narsa demaydi. Oshiqlarning ishi shu xilda tuzilgan.

Biroq men – zoru, zaiflu oyog'i siniq esa boshdan-oyoq hamma a'zolarim ushhalgan. Ayrilig'ing qilichidan jonim yuz pora. Jonimgina

emas, notavon jismim ham shu ahvolda. Hajr o'tida jonim ham kuyumoqda, ko'nglim ham. Faqat kuyadigina emas, yuz qatla kul ham bo'lib ketgan. Ichimga sevgining alangasi tutashgan, tutashgangina emas, boshimdan oshib ham ketgan. Ichimda yuz o't alangalangani bilan, nafasimning tutunini chiqarishga qaydan chora qidiray? Ko'zlarim la'l toshining koni bo'lgani bilan, undan bir qatra oqizish imkonni bo'lmasa nima qilay?

Xotin kishi qulunday har qancha bo'y bermas bo'lgani, sary daraxti va safsar guliday qancha tik va ozod bo'lgani, go'zallikda mohitobon, balki undan ham ortiq bo'lgani bilan, uning dirlabolik qilib, vafo ahliga vafosizlarcha noz-karashma ko'rsatgani yaxshi bo'lardi. Lekin u sho'rlikning birovni sevib qolish kabi tashvishdan Xudo saqlasin! U vaqtida uning qoshlariga hijron tugunlari tushadi. Boshiga ham ishq chigalligi bilan bog'liq ishlar tushadi. Oqibatda esa u na sevgi o'tida kuyishga chiday oladi, na undan xarob jonini qutultira oladi. Notavon bir chumoli o'zi oyoq ostida qolgan bo'lsa-da, buning ustiga uni o'ldirish uchun yuz ajdaho kuch ko'rsatib turgan bo'lsa. xaloyiqning oyog'i ostida ezilib tamom bo'lgan bechoraning yuz ajdaho changalidagi ahvoli nima bo'ladi? Agar olamda beayov bir chaqmoq chaqilgan bo'lsa, ro'parada turgan xashak unga bardosh bera oladimi?

Bu zoru bedil oshiqqa yana shunisi qiyinki, u sho'rlikning joniga oshiqlikning o'zi mushkul bir ish bo'lib turgan paytda, unga boshqa tomondan yuz shuncha afsuslar ham bildiriladi. Yana bir tomonda parda ichida or-nomus saqlash kerakligi-chi! Axir, tunu kun yashirinchha yuz ming to'lg'angani bilan, nomusini saqlay bilmasa, bularning hammasi hech bo'lib ketadi. Seuvvchi kishining nomim bulg'anmasin, uyatli bo'lib qolmay deb, bu gapga rioya qilishi juda ham qiyin ish ekan. Uning ohi yetti ko'kning niqobini uchirsa-yu, lekin u o'z yuzidan uyat pardasini ko'tara olmasa — naqadar og'ir!

Men sening darding menikidan kam demoqchi emasman. Sening ham, mening ham dardimiz juda ko'p. Ammo yuz shuncha yangi dardu hasratlar, cheksiz g'am-qayg'ular bilan, baribir, yana sening g'urbatda tortayotgan azoblarining eslayman va hazin jonimga yuz bor zulm qilaman. Sevgingga asir bo'lib, tortgan ohlarimning sadosi ko'klardan o'tsa ham, bu fig'onlarni biror marta ham bemalol torta olmadim. Ayriliq kunlarini ham biror gal dami xushlik bilan o'tkaza olmadim. Dushman qo'shinlarimni, tojimni oldi, yurtu elimni talon-toroj etdi. Mening qo'shinlarim ishi yurishmagan boyqushday, tog' orasidagi bir g'or ichida qamalib yotibdi. Bunday o'lkaning shohi ham, gadosi ham boshdan-oyoq dushmanга tutqundir. Ulardan qamaldagilar jonlaridan umidlarini uzganlar. Qochib qutulgamlar esa doim xavf-xatarda.

Xalqning boshiga tushgan bu ishlarning hammasiga mening sevgim sabab. Odamlarning qarg'ishlaridan esa quloqlarim qizib ketdi. Xalq oldida uyatga qolganim jonimga qasd qilmoqda. Mihinbonudan uyalishim esa tirikligimni o'chirmoqda. Lekin shuncha qiyinchiliklar bo'lishiga qaramay, yuz emas, minglab shu xil dag'dag'alar bo'lgani bilan, har zamon-har zamonda seni ko'rib tursam, Tangriga qasamki, qayg'um qolmasdi!

Hozir men firoqingdan o'lganman. Yuz o'lqandan ham holim battar. Mening tirikligim senga yetishmoq tilagi bilan bog'liqidir. Bu tilak esa bir umrga sen bilan birlashish istagidan iboratdir. Sening hajringda agar yuz yil g'ussa chekkanimda ham senga yetishmoq tilagi bor ekan, bu bilan men xursandman.

Sendan iltimos shuki, bir parishon ma'shuqang naqsh etgan bu parishon maktubni o'qib, mazmunidan hisob qilsang va marhamat bilan menga javobini yuborsang. Sening bu xating har qayg'uda jonimning boshpanasi, tumori bo'lsa, balo va g'ussalarda omonlik xati bo'lsa! Sen mening holimdan ogoh va xabardor bo'lsang! Tezdan javobingni kutaman. Qolganini Xudo biladi!»

Farhod bechora bu xatni o'qib, yomon ahvolda qoldi. Jismi nol' kabi buralib ketdi. U ba'zan o'zida yo'q fig'on tortar, birpasdan keyin esa o'rnidan turib, u yoqdan-bu yoqqa yura boshlar edi. Goh o'ziga kelib, goh o'zidan ketib, telbalikning talay belgilarini ko'rsatdi. Telbalik orqasida u qancha ko'p ohu nola tortmasin, baribir, xat yozmay iloji yo'q edi.

Shopur xat yozish uchun zarur bo'lgan asboblarni olib keldi. Bu, mushk bo'yli siyoh bilan oq qog'ozni qoraytirish kerak edi. Devona ham o'zini bir nafas yig'ishtirib olib, xat yozishga o'ltirdi va dardu balo sharhini bita ketdi. So'ng xatni Shopurga berib, tezda jo'natdi. O'zi esa yana o'sha dard o'tlari ichida qoldi.

Xat eltuvchi nomani olib yugurdi, bir amallab, qo'rg'onning ichiga ham kirdi. Oy yuzli Shirinning oldiga yetib kelgach, u yer o'pib, xatni yerga qo'ydi va o'rnidan turdi. Gulyuzli esa yig'lab, bir xilvatga, saroydan o'tib, qayg'u hujrasiga kirdi. U xatni ochib o'qiy boshlarkan, g'am dostoni bo'lgan bu xatda quyidagilar yozilgan edi:

XLVI

Farhodning Shirin maktubiga javoban qalam uchini metin cho'kichi uchidek tez etib, u qalam bilan varaq taxtasini xarsangtosh taxtasiga tekandek uchqunlar sachratgani va pari afsunidan ojizlik zohir qilib, telbalardek o'zini itlar zanjiriga tortib lutflar qilgani. Pari paykar uni o'qib pari tekkanlardek iztirobga tushib, ko'ngil qushi shaydosi sari parvoz qilib, uni ko'rarga ko'zi uchgani, balki majnuni uyqudagidek uning ko'z o'ngida ko'ringani

«G'amning bu qoraxati u Tangrining nomi bilan boshlanadi. Chunki olamning qorasi ham Uning qalamining naqshidir. U qorong'i kechani yoritish uchun husnining sham'ini yoqib, ishq yashinining o'tidan nur chiqargan. Sevgi o'tidan tutun chiqarib, dard elining esa xonumonini qoraytirgan. U birovlarning go'zalligini quyoshday ofatli qilib, odamlarni esa zarrachalarday to'zitib yuborgan. Oshiqlar shu zarrachalarga o'xshab uning atrofida sarson-sargardon ekani bilan mammundirlar. U birov larga o'z o'lkasidan bahra oldirmay, g'ariblik sharobini unga og'uday achchiq qiladi. Your diyor dardlarini qattiq

¹ Nol – qamishqalam ichidagi ingichka tomir.

qilgan, ayrılıq piyolasini ham achchiq qilgan uning o'zidir. U birovlargaga g'ariblikni makon qilib qo'yadi va joniga dunyoda bor odamlarni dushman etadi. Uni yana do'st bilan sevintirib, odamlarning unga dushmanligidan parvo qilishiga o'rin qoldirmaydi. U elni g'amgin ko'rguliklardan xalos etib, sevgilisining xati bilan suyuntiradi. Qayg'ular tog'ini boshdan-oyoq qattiq toshlardan yasagan, u tog'da sevgi ahlini ovora qilgan, muhabbat dashtini balodan qilib, u sahroning har bir chumolisini ajdahoga aylantiradigan ham uning o'zidir».

Bir oz vaqt shu xilda maqtovlar aytib, so'ng u baxtsiz bir odam sifatida shunday degan edi:

— «Mehnat-mashaqqat o'tining dostoni bo'lgan bu maktubning qoralamasi g'am-g' ussa tutunidan nishonadir. Bu xat tikandan sarvqomat yosamin guliga, yanada to'g'rirog'i, do'zaxdan jannat bog'iga yo'llanmoqda. Do'zax ham emas, oh tortgan kunda ohining har bir uchqunidan bir do'zax paydo bo'lgan, ya'ni men bir notavon g'aribdan, o'ksik ko'ngli xasta jondan tug'ilgandan, ko'ngli o'zining joniga balo bo'lgandan, ko'ngil qo'ygani jonidek chiqib ketgandan bo'lib, bu xat shunday bir jonongakim, uni jonon deyishga ham, jonon emas, jonim deyishga ham haddim yo'qdir.

Biroq men bu gaplarni gapirar ekanman, telbaligim uchun uzr so'rayman. Chunki men o'z devonaligim bilan jahonga mashhurman. Menga bu odat bir paridan, paridan ham emas, odamlarning sarvaridan tekkan. Modomiki, mening ishlarim telbalik bilan bog'langan ekan, devonalarga o'xshab gap gapirsam, buning ajablanadigan joyi yo'q. Devonalarning gap-so'zlari hamma joyda ham aqlli odamlar oldida behuda bo'lib ko'rindi. Men bir pari haqida hikoya qilar ekanman, xato qilsam ham hechqisi yo'q, negaki devonaman. Lekin mening sevgilim Layliga o'xshab ketar ekan, men ham Majnun singari ko'ngilni bo'shatib olay.

Ey go'zalim, mahvashim, iffatlom, jahon mahvashlariga podshoh bo'lgan sevgilim! Senga so'zlashga haddim yo'q. Menga loaqal itlaring bilan sirlashish ham katta gap. Ko'changdag'i itlarning ahvoli qalay? Ular farog'at bilan umr kechirishyaptimi? Qiynalishayotganları yo'qmi? U itlar kechalari ko'changda hurib, faryod qilganlarida menday, yo'qolib ketgan itni ham yod etishadimi? Ular to'planishib, o'zaro mojaro qilishganlarida, o'rtada meni ham hech yo'qlab qo'yishadimi? Suyak g'ajib, bir-birlariga qahr va dushmanlik ko'rsatganlarida, mening qurib-qoqshagan gavdamni ham eslashadimi? Tosh bilan yanchilgan boshlarni ovqat qilib yeyayotganlarida, mening boshimga qanday toshlar yog'ilayotganini ular bilishadimi? Chanqab tillari suvg'a cho'zilganda, mening ko'z yoshlarim ularning ko'z oldiga kelmaydimi? Itboqar ularning bo'yinlariga zanjir taqar ekan, mening oyoq-ko'limdag'i zanjirlar ularning yodlariga tushmaydimi? U itlar o'z bo'yinlaridagi tasmalardan zavqlanar ekanlar, mening bo'ynimga tushgan bu zanjirlarni unutishadimi? Ular yotib, sening ostonangga bosh qo'yaganlarida men notavonga ham joy qoldirishadimi? Boshimga qazodan yetishgan bu ahvollarni bilib, har oqshom mening uchun ulib, aza tutishmaydimi? O'z tirnoqlarini qonlaridan hino rangiga bo'yaganlarida, mening ko'zimdan oqqan qonlarni sog'inishmaydimi? Bo'yinlariga arqon bog'lanar ekan, mening

bo'ynimdag'i yuzlab kishanlardan xabarlar bormikan? O'sha itlarning ichida bir zaif it ham bor edi. U it xuddi menga o'xshagan bemador, majruh va ozg'in edi. Uning etsiz tanasi, suyaklari, bo'g'lnlari mashaqqat ipiga tushgan tugunlarga o'xshardi. U yuzini ko'rsatishga boshqa itlardan uyalib, ikki qulog'ini yuziga parda etib, yopib yurardi. Uning o'z dumini sudrab yurish odati bo'lib, hadeb shu yukni ko'tarib yurishdan horigan ham edi. Gavdasi o'limtik ustiga to'planishgan qarg'alarday ozg'in, doim pashshalarga yem edi. Jismi esa mening jismimday timdalangan, boshi mening boshimday doim qayg'u tuprog'ida edi. Mening ichimda ayriliq o'ti qancha yaralarni paydo qilgan bo'lsa, uning badanida ham shuncha qo'tirning yaralari bor edi. Mening yaralarim qonlarning ostida nihon bo'lganday, uning yaralarini ham qonlar yashirib turardi. Zaiflik o'tidan mening jonim o'rtangani kabi, uning ham yuzingni ko'rish xayoli bilan ko'zi doim to'rt edi. «Kim vafodorroq?» deb, ikkalamiz janjallashar edik. Muhabbat shartida ham bir-birimizga da'vomiz bor edi. U it mening notavon ahvolimni o'zinikiga o'xhash topib, menga ulfat bo'lgan va ostonangdan joy olgan edi. Uning ahvoliga achinib, boylar ovqat berganday, uning o'zi ham mening ahvolimga shunday achinar va rahm qilardi. Shu xilda men u itda odamgarchilikdan nishonalar ko'rib, uni ko'zimning qorachig'idek saqlar edim. Mening ko'zimdan oqayotgan qonlarni ko'rib, uning ham ko'zidan qonlar oqardi. U menga, men unga o'rtoq edik. Menga yordam ko'rsatish uning ham doimiy odati edi.

Bu xil zaifliklar bilan bo'lib u it sho'rlikning ahvoli qanday ekan? Ey Tangrim, uning holi menikiday emasmikan? U sening ostonangdan panoh topgan ekan, goh-gohi meni ham ko'zlab qo'yarmikan? Uning ko'nglidan nihoniy dardlar qatorida men ham hech kechamanmi? U o'z ustidagi yaralarni yalar ekan, shu vaqtida mening yaralarimga malham yo'qligini bilarmikan? Uning qadami ba'zi-ba'zida sening ko'changga bosilganda, dunyoda menday bir itning borligini ham unutmaydimi?

Ahvol shunday ekan, men senga qanday qilib jonimni fido etishim mumkin! Men o'sha itga fido bo'lsam ham bas. Menda sendan hol so'rash uchun mador yo'q. O'sha itning ahvolini bilib olsam ham katta gap.

Sen o'z xatingga talay injular qadab, iltifotlar uchun talay naqdinalar xarj etibsan. Men bu maktub oldida bir so'z aytishga ojizman. Bu xatning har bir harfiga jonim sadaqa bo'lsin! Sen o'z xatingda: «Menda ham dardu g'am ko'p!» debsan. Bu gapingdan dard bilan parvarish topgan jonim o'rtanib ketdi. Menday oshiqlarning yuz tuman mingi o'lganda ham sening ko'nglingga aslo g'ashlik tushmasin. Sen menga xitob qilib: «Sen garchi notavon bo'lsang ham, g'am chekishga kelganda pahlavonsan!» debsan. «Agar tog' bo'lsam ham sening teshang oldida sharmanda, arslon bo'lganda ham panjang oldida tuban!» debsan yana. Mendagi u kuch va savlat qayyoqda deysan. Endi nafas olishga ham quvvatim qolmagan. Men shunday zoru ojiz bir chumolimanki, menday ojiz chumolini boshqa topib bo'lmaydi. Mening oldimda oddiy bir kesak ham balo tog'iday, har qanday tola ip esa ajdaho bo'lib ko'rindi. Shunday vaziyatda sening g'aming menga kuch va harorat beradi. Ana shu dardni tortishdan jonim quvvat topadi. Sening ishqiningdan tanim

har qancha kuch olgani bilan, lekin ishq shunday narsaki, ajdahoni chumoliga aylantirishi mumkin. Shunday ekan, chumoliga oyoqosti bo'lib turganning ahvoli nima bo'lardi, o'ylab ko'r!

Sen o'z xatingda: «Taxtim, davlatim, o'lkam, qo'shinlarim—hammasi shu ishqning orqasida dushmanning qo'liga tushib ketdi, dushmanning zulmidan hammasi talonga uchradi. Men bilan Mihinbonu qal'a ichida qoldik. Bu qal'a esa mashaqqatlari bilan tog' ichidagi sen turgan qo'rg'onidan qolishmaydi», debsan. Men bunga javob aytay olmayman. Lekin javob aytadigan bo'lsam, tegishli javob aytay olaman.

Sen bitgan so'zlar boshdan-oyoq rost. Ammo avvaldan Tangrining istagi shunday bo'lgan bo'lsa nima qilaylik? Kishining boshiga qazo nimani solmasin, unga ko'nishdan boshqa yaxshi chora yo'q. Sening o'lkangga, faqat o'lkangga emas, qo'shinlarining va xizmatkorlaringga ham nima bo'lganini ham yaxshi bilaman. Biroq sening odamlaring va sipohlaring senga bo'yin egadilar, qullug'ingni qiladilar. Hatto o'zlarini oyog'ing ostidagi tuproq deb hisoblaydilar. Agar sen meni o'sha askarlaringdan bittasi deb, bittasi ham emas, ularning ichida eng tubani deb bilsang, o'rtaga insofni qo'yib, bu mojarolarni yaxshilab o'ylab ko'r. Chindan ham sen tortgan jabru jafolaring men boshimdan kechirgan balolar bilan tenglasha oladimi? Agar sen meni o'zing ilgaridan shu azoblarga loyiq eding, mening odamlaringha esa bu aylanuvchi falak bekorga zulm qilmoqda, desang ham notavon jonimni ularga fido qilaveraman. Nima qilmoqchi bo'lsang ham mening bu xasta jonim hammasiga tayyor.

Agar sen bu gaplarga qanoatlanmasdan bo'yning jinoyatlarni yuklayveradigan bo'lsang, balki men sening yo'lingda tuproqdan kam bo'lganim bilan, o'zim tuproqdan chiqqan odam emasman. Mening ham o'z diyorim bor edi. Diyorim xalqining kuch-quvvati ham yetarli edi. Otam, ehtimol, xoqon bo'lgan bo'lsa ham. xoqon bo'lgandan keyin necha iqlimga hukmdorlik qilgan. Shunday ekan, mening boshimga ham toj tegib, oyog'im ostida fil suyagidan yasalgan taxt turgan bo'lishi ham mumkin. Xitoyu Chin o'lkasida o'n ikki ming shahar mening hukmimdan bahra topib, shularga loyiq qo'shin, davlat, bu sultonlikka yarasha dovu dasgoh bo'lgan bo'lsa ham ajab emas.

Biroq haqiqiy ishq emas, majoziy ishqning qo'shini meni talon-toroj etgandan keyin, balolar to'dasining ichida bechora holga tushib, mulku diyorimdan ham ovora bo'lib qoldim. Mening bu holimni ko'rib, askarlar va xizmatkorlardan tuman ming odam motam tutib, selday ko'z yoshlarini oqizib qoldilar. Ota bilan ona aza ochib, necha ming shahar xalqi esa azob-uqubatga qoldi. Bu aylanuvchi falak ularning hammasini mening uchun yo'q qilib, mening jismimni tuproq bilan teng qildi qo'ydi.

Yana qaraki, u falak hodisalar toshini otib, dard berib, tuproqqa aylangan bu jismimdan chang chiqarmoqda. Azaldan sevgi dardi bilan yo'g'rilgan ekanman, qazo manglayimga dardu azoblarni yozib qo'yan ekan. Men endi buning uchun kimdan o'pka qilay? Ta'na qilichini kimga uray? O'zimni bo'lmasa, kimni gunohkor qilay? Mendek yuzta Farhod bilan o'n mingta Xusravning yo'q bo'lib ketishi qazo oldida bir dona arpacha gap. Qazoyi osmoniyidan birovga bir ish yetsa, uni l'r kishiga to'nkash to'g'ri emas.

Qayerda edim? Telbaligim meni qayerga boshlab keldi? Shuncha behuda gaplarni devonalik bilan aytib qo'yibman. Chunki men bu xatni yoza boshlaganimda hushimdan ketgan edim. Telbalik bilan nima yozganimni ham bilmayman. Men bir devona, o'zimdan ogoh bo'lмаганим учун yanglish gaplarni yozib qo'ydim. Xudo o'zi kechirsin. Bu so'zlarni yozishda qalam yo'l qo'ygan xatolarni ham afv et. Chunki telbalarning gunohi azaldan kechirilgan, yozilmaydi!»

Shunday qilib, Farhodning qalami qog'oz ustida yurishdan to'xtadi. Gapning oxiri esa «Oxiri xayrli bo'lsin!» degan so'zlar bilan tugallandi.

U parisurat ushbu maktubni o'qib bo'lguncha ichida yuz bor hayajonlandi. Tani maktub o'ralgan ipday to'lg'andi. U har nafas ohu nola tortib, yuzini yerga urar, qaddi g'amlardan goh egilib, goh tikkayar edi. Shu tarzda u ohining alangasini ko'kdan oshirdi. Alanga esa uning sabru qarorini o'rtardi. Jigari kuygan Farhodning tirik ekanini bilib, u har lahza ko'nglidan xursand bo'lsa ham, biroq uning furqatidan har nafas nola tortar, hasratidan esa «Vo hasratol!» derdi.

Shirin boshdan-oxirigacha yoqimli gaplar bilan yozilgan bu ajoyib xatni Mihinbonuga ko'rsatdi. Mihinbonu ham xatni o'qib chiqib, ko'p iztirob chekdi, lekin dardiga davo topa olmadi. U bechoraning ahvolini, uning shohlar daryosidan chiqqan inju ekanini tamoman tushundi. Ikkovlari ko'z yoshlaridan talay durlar sochib, Farhodning holiga qayg'urdilar.

Ular Shopurning ham izzat-hurmatini joyiga qo'ydilar. Uni burungidan balandroqqa o'tqazgan edilar. Ular Farhodning ahvolini so'rar, u so'zlagan sari bular yig'lashardi.

Bir umr ayriliqda qolgan odam umidlaridan tamoman noumid bo'lib turganda, u birdan o'z umidiga yetsa qanday yaxshi bo'lardi. Ey Tangri, Navoiyga talabini shior qil. U qancha noumid bo'lsa, shuncha umidvor et!

Ey soqiy, meni bir dam ham sharobdan ayirma. Meni ham dardlardan noumid qilib qo'yma. Meni tilaklarimga yetish bilan sevintirib, men istaymanki, o'zing ham tilagingga yet!

XLVII

Farhod ko'ngli jarohatlari Shirin maktubidagi Maryam o'g'li Iso nafasidek so'zlaridan, balki u qog'ozga chirmab yuborilgan malhamalaridan bitmoqqa yuz qo'ygani va Shirin bag'ri haroratlari Farhod xati mazmunidan, balki Maryam ipiga o'rab yuborgan isitma tumorini afsunidan taskin topgani. Bu muhabbat zanjirini Shopur harakatga keltirganini Xusrav sezib qolib, uni mashaqqat zanjiriga tortgani va Farhod halokatiga falak jodugar kampiridek tadbir qilgani

инглийски түзбади илорас ҳарома ғимиси да

Bu maxfiy fikrlarning chigallarini yozadigan kishi ma'nolarga quyidagicha yo'boshlovchilik qildi:

Shopur tanasi bo'lak-bo'lak bo'lib, joni qiynalib ketgan ikki notavondan bir-biriga ishqiy maktub tashib yurarkan, ulardagi sog'inish tuyg'ulari yana ham qizidi. Xusravga esa xabar yetdi: o'rtada

bir elchi bor emish, u elchi ham emas, balki tuban josus emish, u oyuzli Shirindan Farhodga, Farhoddan esa u oyga bor xabarlarini yetkazib turarmish, ikkovining o'rtasida sevgi bozori shunday qizibdiki, buning orqasida yuz xil fitnalar qo'zg'alishi mumkin; bir tomondan devona Farhod cho'ldan, qal'ada qamalib yotgan parizod esa ikkinchi tomondan kelib, bir-birlari bilan qo'shilishib, yuz xil hiyla va nayranglar ko'rsatishib, bir tomonga qochib ketishlari hech gap emas, keyin Xusrav ularning changini ham topa olmay qoladi, bu ish yuz bergandan so'ng ularning dardini tortish foydasiz, mabodo qiynalib-qistalib, ularni topgan taqdirda ham, bu ishni bir yoqlik qilish uchun ancha ovora bo'lish kerak bo'ladi, agar bu devona Farhod hurnasab go'zalni yoniga olib, o'zining devsifat otini minishga ulgursa, unga yuz ming odam teng kela olmaydi, u odamlarning har biri Rustamday bo'lsa ham foydasiz, Farhod bu tog'dagi qal'ada turgan vaqtda, telbaga o'xshab bosh-oyog'i yalang, gavdasi hijron tufayli zoru zabun, qomati g'am toshini ko'tara berib egilgan paytda ham dushman tomonga bir tosh otib. Xusravgina emas, uning butun qo'shinining ko'nglini chil-chil qilib yuborgan edi; shunday ekan, u falakka o'xshash otini minib olsa, qo'liga xunrez qilichini tutsa, unda uning orqasidan quvish Xusrav uchun xomxayolGINA bo'lib qoladi.

Bu so'zlarni eshitgan Xusrav Parvezning ko'ngliga tafakkur o'ti tushib, tez yona boshladi. U tezlik bilan bechora Farhod turgan yerdan tortib sarvqomat Shirin joylashgan yergacha bo'lgan masofaning hammasiga pistirmalar yasatdi va bu pistirmalarga ashaddiy yovlarni joylashtirdi. Ular har bir o'tgan-ketgan odamni tergab, ularning ishlarini tekshirib turishlari kerak edi. Agar bu yo'llarda hali aytilganlardan birortasi qo'llariga tushib qolsa, tezlik bilan Parvezning oldiga olib kelishlari kerak edi. Parvez esa uni o'zi bilganicha qiladi. Buyruq shunday bo'lgan edi.

Tasodifan shu ikki-uch kunning ichida Shopur Farhodning oldiga boradigan bo'lib qolgan va shu yo'l bilan uning oyog'ini o'pishtga bahona topgan edi. U, pariyuzlidan yana bir xat olib, Farhodning oldiga tong yelidek ketib borardi. Xusravning odamlari izlab yurgan kishisi bo'lmiss Shopurni tutdilar. Tintib ko'rganlarida, uning yonidan xat chiqdi. Xat bilan birga Shopurni zudlik bilan Xusravning oldiga jo'natdilar. Taqdir shunday ishlarni ayon qilgandan keyin, Xusrav, albatta, juda sevinib ketdi. Haligi qo'ygan odamlariga shunday mushkul ishni osonlik bilan hal etganlari uchun hadyalar berdi. U o'z boshini qalamday quyi solib, haligi ajoyib xatni ochib o'qidi. Xatning anbar hidli yozuvlari Parvezning boshidan qalam uchidagi qoraday tutun chiqarib yubordi.

Bu xatning qoralamasini mehnat sham'ining kuyindisidan, balo bozoridagi qora mushk maydasidan edi. Bu xat g'am ahlining qora motamidan, yo'q xato qildim, ulkan qorong'ilikning o'zi edi. Boshdan-oyog'igacha dard va g'AMDAN nishon bergen bu maktub bir butun holida mehru muhabbat dostonidan iborat edi. Unda ayrilik xazonining ketishidan xushxabarlar berilgan, vasl bahori yaqinlashib qolganiga umidlar bildirilgan edi. Xatning siyohi sevgining dilrabobu mushkidan bo'lib, har bir harsidan muhabbat isi anqib turardi. Gaplar muttasil samimiyat bilan yozilgan bo'lib, har bir so'zdan yuzlab

yaxshilik nishonalari ko'zga tashlanardi. Har so'z vafo to'g'risida borar, har bir so'zdan ularning bir-birlariga fido bo'lmoqchi ekaniklari ma'lum edi.

Xatda bundan ilgarigi maktublar haqida ham talay so'zlar aytilgan bo'lib, bu so'zlarning mazmuni mehru vafodangina iborat edi. Vafo to'g'risida va'dalar, ahdu paymonlar aytilgan, bu ahdu paymonlar qasam bilan ishontirilgan edi.

Maktubda Parvezning nomi ham ko'p marta zikr etilgan, uni goh zolim, goh qonxo'r deb atalgan edi. Armanga kelib, uni butunlay vayron qilgani, xaloyiqning jonini g'orat etgani ham aytilgan edi. Uning sevgisi haqida yuz ming ta'nalar bilan shunday deyilgan edi: «U sevgi sirlaridan gapirmasa ham bo'ladi. Modomiki, u qilich ko'tarib turib, ishq haqida lof urar ekan, uning bu behuda gaplarini kim ma'qullashi mumkin? Ahli ishq bu xil so'zlarga quloq solmaydi. Chunki shohlik boshqayu, oshiqlik boshqadir. Haqiqiy oshiq o'z sevgilisi uchun jonini fido etishi, ma'shuqa istasa, jonini ayamasligi lozim. Agar oshiq shunaqa bo'ladigan bo'lsa, uning yo'qolib ketgani, visol iqbolidan butunlay mahrum bo'lgani yaxshi. Bunday oshiqning istak cho'qqisiga yetishmog'idan Xudoning o'zi asrasin! Parvez sevgida murodga yetishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yibdi. Lekin uning menga erishish haqidagi xayoli xom gapdir. U, bu yo'lida anchagina urinib, jiddu jahd ko'rsatmoqda. Ammo uning barcha harakatlari butunlay behuda harakatlardir. Mening jismimda jondan asar bo'lar ekan, ishim qo'rg'onda undan o'zimni asrash bo'ladi. Mabodo taqdir meni unga asir qilib qo'ysa, odam o'limdan qochib qutula olmaydi-ku! Men u vaqtida o'z badanimni xanjar bilan tilib tashlayman. Lekin visolimdan uni bahramand etmayajakman!»

Parvez ana shunday otashin talay so'zlarni bir-bir o'qib chiqar ekan, dardu balo o'ti jonini yoqib, badani titrab-qaqshab ketdi. Agar Parvez insof bilan o'ylab ko'rsa, Shirin yozgan gaplarning mag'izini chaqsa edi, olijanoblik, haqiqat hammasi uning tomonida ekanini tushungan bo'lardi. Biroq saltanat oriyati, g'ururi hamda havoyi nafs istagi uni insof tomonga o'tishga hech yo'l qo'ymas, ko'ngliga turli qing'ir-qiyshiq fikrlarni solardi. Xusrav Shopurni zanjirga solishni ishora qildi. O'zi esa Shopurdan ham battar g'am zanjirida edi. Buzurg Ummidni yashirinchcha chorlab, bu pinhoniy mojarolarni o'rta ga soldi:

— Yuz bergen bu ishq qayg'usidan jonim chiqay deyapti, qonim ko'nglimdan ko'zimga qarab oqmoqda. Mening bu dardimga bir chora qil. Bo'lmasa bilib qo'yki, halok bo'laman. U o'zi dev, so'zi devona monand Farhod devdek bog'lab olish yo'lini tutib, u ra'noni, xuddi dev odamni yo'ldan ozg'irib band etganday o'ziga asir qilib olgan ekan. Bu tashvishni ichimga solsam, o'lishim turgan gap. U vaqtida mening ahvolimga barcha el kulishi kerak bo'ladi. Chunki hech kim bunday o'limni ko'rмаган. Xalq bunday o'limga kuladi, lekin yig'lamaydi. Bu ahvoldan kelib chiqib, men agar zulm qilishga boshlasam, ko'nglim bu bilan ham, baribir xursand bo'lmaydi. Chunki men o'zim bilaman, u telba Farhod gunohsiz! Gunohsiz odamning qonini to'kish esa yaramaydi. Fikrimning ipu arqog'ini sen endi uzib, menga bu ishda bir yo'l ko'rsat!

Ikkovlari bu xususda bir-birlariga ko'p rejalarini gapirib berishdi, bir-birlari bilan talashib, uning fikrini bu, buning fikrini u rad ham etishdi. Oxiri shunday bir choraga gap taqaldiki, bu makr, aldoq, hiyla ishlatishdan iborat edi. Ular shunday bir nafs odamni topishlari kerakki, uning uchun birovni o'ldirish savob hisoblansin. U devona Farhodning oldiga borib, shunday so'zlarni aytsinki, bundan uning baxtsizlik o'ti alangananib ketsin. U Farhodning oldiga borib, shunday desin: «Xusrav Arman shahrini oldi. Taqdir uning hamma orzularini ushatdi. Xusravning qiladigan ishi endi Shirin bilan aysh surish, Mihinbonu bilan esa qadah ko'tarish bo'lib qoldi. Bonu unga Shirinni qo'shib qo'ydi. Hozir Xusrav bilan Shirin o'zaro xuddi sutu shakardirlar. Bu bilan Shirin Xusravni sendan ortiq ko'rди. Endi sening unga oshiq bo'lib yurishing o'zingga loyiq emas. U sendan ketgan ekan, sen ham turib ket. Uning ishlari ko'zlagan yeriga yetdi. Sen ham o'z yurtingga ketib qo'ya qol». Shubha yo'qli, bu bo'limg'ur gap joyiga qo'yib aytilsa, albatta, uning ko'nglini Shirindan sovutadi. Bu so'zlar bilan uning ko'ngli sovugandan keyin, u turib, bir yoqqqa boshini olib ketadi. Bonu bilan Shirin undan umidlarini uzganlaridan keyin esa, o'rtada muttasil davom etib kelayotgan xafachiliklar ko'tariladi. So'ng ular bizning kuchimiz oldida ojizliklarini tan olib, u oy ham bizga mehribonligini ko'rsatib qoladi. Agar bu tadbirlar ham uning ko'ngliga ta'sir etmasa, unda boshqa bir chorani yana qidirib topamiz.

So'z ana shunday ipga tugildi. Parvez may so'rab, o'zi ham xuddi may quyilgan qadahday kulib qo'ydi.

Ey soqiy, mening ham bir tashvishim bor. Bir piyola sharobingdan ber. Shu tashvish tufayli ajoyib bir motamim ham bor. Uqubatlar qo'shini jonimga qasd qilmoqda. Tezroq menga qadah tut, bo'lmasa, qo'limdan chora ketib bo'ladi.

XLVIII

Makkora kampir, balki Farhodo'ldirar qonxo'r iili xanjarini tez etib, Farhod qatl qasdiga tushgani hamda u tog' tomon yo'l olib, Farhod boshiga ajaldek yetgani; uning hayot qushi qasdiga makr tuzog'ini qo'yib, hiyla ko'z yoshi donini sochgani va Farhodning jismi qafasini o'lim toshbo'roni bilan sindirgani va umri bulbu'ini u parcha-parcha bo'lgan qafasdan uchirgani

Bu motam yig'ichisi dog' o'rtab, so'zning yuziga tirnog'larini mana bunday urardi:

Parvez o'sha aytilgan tadbirni ko'rmoqchi bo lgandan keyin, unga hiylagar bir kampirni topib keltirdilar. Qaddi kki bukilgan bu zol kampirning butun fikru xayoli falak zolinikiga o'kshardi. Yuzida makr chizig'idan ajinlar tushgan, umrida tilidan biror chin so'z chiqmag'an bu kampir agar o'zining shum hiyla va nayranglurini ishlata boshlasa, qo'lida tosh mumday erir edi. U tilyog'lomalik qilib, afsun bilan bir gapga boshlasa, otaga qizini, o'g'ilga esa onani olib berishi mumkin edi. U agar makr va hiyla ishlatishga ko'ng l qo'yadigan bo'lsa, Quyoshni xira va xunuk Zuhal yulduziga oshiq q lib qo'ya olar edi.

Osmon makkorasi uni xola deb, makr va firiblarda nom chiqargan Dallatul-muhtola¹ esa uni ona deb atar edi. Hiyla tadbir bilan o'sha xolani qiz holiga, Dallatul-muhtolani ham har oqshom qiz holiga solib qo'yardi. Shu yo'l bilan u bu nikohdan go'yo kuyovning foydasini ko'zlagan bo'lar, kuyov esa Arastuday donishmand bo'lganda ham gapning tagiga yeta olmay sevinib qolaverardi.

Agar u bir ishni teskarisiga olishni istasa, bir so'z bilan yuz oilani buza olardi. U o'zining fol ochadigan no'xat donalaridan birmabir hukm chiqara boshlaganda esa, xalq uning gaplariga arpacha shak keltirmay ishonardi. U o'z hukmi bilan yuzta Buqrot hakimni mot qilar, bisotida bunday makr va hiyla no'xatlari yulduzlarcha ko'p edi. Birovga zulm tig'ini urishga kelganda u juda tez o'ylovchi, tez o'ylovchigina emas, Farhodlarni o'ldirguvchi edi.

Yig'inga uni chaqirib kelib, butun ahvolni yashirinchcha unga gapirib berishdi. Ko'p va'dalar bilan uning ko'nglini isitishdi. U esa uyalibnetib o'tirmay, o'rnidan turib yo'lga tushar ekan:

— Farhod agar po'lat tog' bo'lganda ham men uni bir afsun bilan bir damda tugataman! — dedi.

U ketma-ket necha kun cho'l bosib, goh dashtlardan, goh vodiylardan o'tdi. Nihoyat, Farhod o'rnashgan toqqa ham u yetib keldi va yukini yechdi. O'z ko'nglida u yuzlab tahlikali hiylalarni to'qib, tezlik bilan Farhodning oldiga bordi. O'zi ko'rsatmoqchi bo'lgan makr-hiylalarning hisobini olish uchun bo'ynini sindirgudek darajada ko'p og'ir tasbeh donalarini taqib oldi. Haromzodalik va qalloblik ipidan to'qilgan yuz pardasiga, tuturiqsizlik matosidan tikilgan egnidagi quroq to'niga qarab turib, Maryam ichki haramdan lazzat topa olmagach, Tur tog'iga istirohatga keldi, deb o'ylash mumkin edi.

Farhod buni ko'rib, darhol o'rnidan turdi, unga salom berish uchun alifdek qomatini dol qildi. So'ng uning bu yerga kelish sababini, bu kelishdan uning niyati nima ekanini so'radi. Kampir boshqa qiyofaga kirib, chinakam jilvalar ko'rsatib, qalbaki so'zlarni ishga solib dedi:

— Men bir zaif va xasta jon odamman. Odamlar bilan har qanday bordi-keldi iplarini uzib, o'n-o'n besh yildirki, bir chet joyga chiqib, joylashib olganman. Ishim o'sha yerda Tangriga ibodat qilib yotish edi. Dunyoda birov bilan ishim yo'q, Tangridan o'zga bir kishim ham yo'q edi. Arman o'lkasida tinchlik barqaror bo'lgan paytlarda mening ahvolim shu xilda o'tardi. Endi Parvez shoh kelib, fitna o'tini shunday alangalatib yubordiki, xaloyiqning yashashga bo'lgan muhabbatি qolmadidi. Sen ham bu gaplarni eshitgan bo'lsang kerak. Bu mamlakat xalqining ahvoli o'zgargandan keyin, mening ham ahvolim o'zgarib, toat-ibodat qilishdan ham hech qanday huzur topmay, endi erta kunni kech qilmay, dedim o'zimga. Xaloyiqdan yiroqroq bir yerdan bir qorong'i g'or topay, yonida oqib turgan bulog'i ham bo'lsin, dedim. Tangriga qilgan yashirin ibodatdan rizqlanib, u g'orga kirib ketganimcha undan hech chiqmay, agar umrim lashkariga ajal g'olib kelib qolsa, o'sha g'or menga go'r bo'lib qo'ya qolsin, dedim. Shu

¹ Dallatul - muhtola – afsonalar bo'yicha o'z ayyorligi bilan nom chiqargan ayolning nomi.

xayol bilan tashvishlanib, kezib yurgan edim. Mana shu yer ko'nglimga xush kelib qoldi. Garchi men hayotdan allaqachon qo'limni yuvib qo'ygan bo'lsam ham, lekin tirik ekanman, shu tog' orasida bo'laman. Odamlar to'dasi vafosizdir. Shunday ekan, chin odam o'sha vafosizlarni yodga olib nima qiladi?! Mehru vafoni odamlardan emas, shu qora toshlardan umid qilish kerak bo'lib qoldi.

Bu so'zlarni Farhod eshitar ekan, ko'ngli juda quvonib ketdi. Kampir bosgan tuproqni tabarruk sanab yer o'pdi, iltimos bilan hatto oyog'inining dog'larini ham o'pdi.

— Ey yuzingda to'g'rilik nuri yaqqol ko'rinish turgan, yuraging haqiqat sirlarining xazinasi bo'lgan odam! — dedi Farhod unga. — Agar sen bugun dunyodagi odamlar bilan noittifoq ekansan, Xudo haqqi, haqlisan. Jahon ahliga vafosizlik odat bo'lib qolgan ekan, ulardan vafo qidirish bo'lмаган gapdir. Ammo ma'lum bo'lib turbdiki, biron noxush ish yuragingni shunday tashvishlarga giriftor qilgan. Yoki Armanda biror hodisa yuz berib, uning g'ubori ko'nglingga yuqdimi?

Kampir javob berdi:

— Ey o'g'il, so'zlarining chin. So'rog'ingga men ham to'g'ri javob beray. Tinchlik, osoyishtalik bu o'lkadan xayrashib ketdi. Tinchlik, omonlik o'rniga yomonlik keldi. Unda endi balo-ofat behisob darajada ko'payib ketdi. Lekin shunday vaqtida bir ish yuz berdi. Mihinbonu bilan Xusrav yarashdi. Ikkovlarining yaqinliklari haddan oshib ketdi. Xusrav Shirinni o'ziga nikoh qilish masalasini o'rtaga solgan edi, Bonu ham bunga rozilik berdi. Har ikki tomon visol bisotlarini yoyib, ularning odamlari ham ayshu ishratga berilib ketishdi. Fisqu fasod, buzuqchilik avj olib, Islom ham, din ham bir chetga surib qo'yilgan. Taxtu mamlakat may seliga botib, durust odamlar bu o'rtadan yuklarini ko'tarib qolishdi. Hamma har tarafga xafa va sargardon bo'lib tarqab ketgandan keyin, taqdir men sho'rlikni bu tomonga olib keldi. Lekin yana shunisi qiziqliki, tinchlik, osoyishtalik rasmlarini unutgan bu jamaoa o'rtasiga Tangri mangulik bir xafachilikni solib, o'sha xursandchilik qilayotgan odamlarning hammasini murodiga yetishdan noumid qilib qo'ydi. Noz-ne'matlarga ko'milgan shomning sham'idan nur ketib, bu o'yin-kulgi motam bilan almashdi. O'sha gul yuzli, Shirin deganlari bo'layotgan bu ishlardan juda xafa ekan. Uni Parvezga bermoqchi bo'lганлари ma'lum bo'lgach, ko'kka qarab tinmay fig'on chekib, o'ziga darhol o'lim tig'ini uripti va bu g'ussa tufayli o'zini o'ldiripti. Ba'zilar uni Parvez mening bolimdan bahra topmasin, deb zahar ichgan deydilar. Shunday qilib, yangagina ko'karib kelayotgan sarv taqdir qo'li bilan baqo mulki tomon yo'l oldi. Uning umrida sevinch yuzini ko'rmagan Farhod ismli bir g'arib va dardmand oshig'i bor ekan. Shirin o'shaning ayrilik'ida jondan qo'l yuvib, uning sevgisi bilan jahondan ketdi. Uning qayg'usida ohu fig'on tortib, unga yetishsam degan armon bilan dunyodan o'tdi. Shirin shunday ish qildiki, bu hech kimning qo'lidan kelmaydi. Uning qilgan ishiga hamma yuz martadan tavba deb qoldi. U ildam sarv naqadar ruhi pok edi! Dunyoga pok kelib, pok ketdi. Farhodning yo'lida u o'zini o'ldiradigan darajada ohlar tortib, o'shaning yodi bilan pok jonini berdi. Dunyodan ketar paytda ham

og'zida Farhodning zikri bo'ldi, ichida ham o'sha bebaxtning yodi bo'ldi. Parvezning butun qilgan harakatlarini bekor qilib, faqat Farhod yodi bilangina hayotdan ketdi.

Obdon munkaygan bu kampir tili bilan qilich chopib, har nafas bir «oh!», «Esiz!» deb qo'yardi. Bukchaygan bu qariya shu so'zlarni takrorlagan sari Farhodning ichiga yuz tuman tig' urilganday bo'lardi. Shirinning o'limi haqidagi hikoyani u cho'zib gapirgan sari Farhodning ko'zini so'nggi uyqu bosar edi. Nafasi sovuq qariya nafas olib, ko'kka esa tuproq bilan teng Farhoddan to'zon chiqarar edi. Kampir har damda bir otashin «Esiz!» deb, bu xashakning tutunini osmonga to'zg'itar edi. Ezilib ketgan Farhod nihoyat kuchli bir fig'on tortib dedi:

— Bas qil! Qissa ma'lum bo'ldi. G'arazing jonim bo'lsa, hoy ona, uni olding. Bu o'lik tanadan yana nimani istaysan? Yurak qonini ichishdan to'ysang ham bo'ladi. Endi meni o'z azob-uqubatimni bemalol tortishga qo'y!

Shunday dedi-yu, u dunyodan qo'l silkib, o'rnidan turdi va yo'qlik cho'liga yo'l ochib keta boshladi. Uning ko'z yoshlaridan tog'da sellar yog'di, sel emas, qiyomat ko'tarildi. Bu sel jismining qasrini qo'porib, uning tirklik qo'shini o'sha suvda oqib ketdi.

Ey soqiy, sen menga sel suviga o'xshagan sharobdan keltir. Uning rangi qon rangiga o'xshab ketsin. Men bunday mayni ichib, yig'iga o'tay va Farhod azasini tutish uchun yo'l olay!

XLIX

Farhodning joni vujud mamlakatidan judo bo'lgani va u judolik parishonligidan ajal dastiga mubtalo bo'lgani. Hayoti yuzini yashirib, ya'ni u so'zning «yoti» bo'lib — umri quyoshi botib, ya'ni u umr unga achchiq ko'rinitb, qoya tig'i bilan ko'ksini yorib, ko'ngli chokidan yillar yashirgan dardu anduh tikonlarini chiqarib hushsizlarcha afsonalar bilan ko'nglini bo'shatgani. O'lim jomini piyola qilib umidsizlik ko'z yoshi mayi quylgani va u qadahni ajal soqiyilar qo'lidan olib sipqarib ichgani va hushyor bo'imaslik mayidan jonon yodi bilan mast bo'lib jonidan kechgani

Bu motamnomani yozgan epchil qalam, qora kiyib, yoqasini chok etib, shunday hikoya qiladi:

Hajr dashtining ovi bo'lib qolgan Farhod naq ko'kragidan qattiq yaralangandan keyin, u o'tkir qilich yetkazgan yara uning bag'rini ikki bo'lakka bo'lib yubordi. U fig'on tortib o'rnidan turmoqchi bo'ldi. Lekin necha martaba turmoqchi bo'lgan bo'lsa, shuncha martaba yiqilib tushaverdi. Ajal yag'mogari uning jismidan kuchini olgan, yorug'dunyoni esa ko'ziga go'rday qilib qo'ygan edi.

Farhod qattiq toshlar bo'ylab oldinga talpina boshlar ekan, jismidagi suyaklari bamisoliga sina boshladi. Har qadamda boshini toshga qattiq-qattiq urar, bundan boshi yorilib, boshi ketar, tosh qolar edi. U har qancha ko'z yoshi to'kish bo'lsa, to'kdi. «Ey ko'zlarim, endi yig'lashdan ham butkul qutuldingiz!» dedi u o'z ko'zlariga. Ko'nglining yaralariga Shirin ayrilik'idan tekkan o'qlarini sindirib,

qo'yilgan malhamlarni ham olib, otib yubordi. Ajal o'qlari tegib, paydo bo'lган jarohatlarning bitish vaqtı ham o'tgan edi.

U yaralariga yopishtirilgan paxtalarni olib tashlab, yarali tanidan yuzlab qon buloqlarini ochdi. Yaralardan yulib tashlangan paxtalar bilan tog' lolazorga aylandi. Lekin lolalarning hammasi dog'siz edi.

Yarasi tikilgan qonli iplarni ham har tarafga uzib tashladi. Shu yo'l bilan u o'z badanidan shunday teshiklar ochdiki, ajal kirishiga ham, jon chiqishiga ham yo'l ochilgan edi.

Umr qo'shinining chiqib ketishi uchun chora qidirib, ajal uning ko'ksini pora-pora qilib yubordi. Ko'ngli o'tidan ko'tarilgan qayg'u tutunlari mashaqqatning qora bulutiday vodiy va tog'ni tutdi. Bu bulut uning boshi ustida uning og'ir ahvoliga achinib, Majnunday zor-zor yig'lardi. Badani yaralardan har tomondan gul ochib ketgan, bu gullar qon qatralaridan tevarakka gul sochayotganday edilar. Sochilgan gullar bilan atrofga to'kilgan gullarning yaproqlarini gullar emas, sochilgan o't uchqunlari desa bo'lardi. Bu gul har tarafda dard gullarini namoyon qilar, chechaklar esa davron o'tidan olovrang qizil gulday ko'rindardi.

— Ey zarkor charx, boshimni yanch! Bugundan boshlab u menga kerak emas! — der edi u. — Ey, balolar qahramoni, ko'zimni o'y, chunki bugundan so'ng u go'zalni ko'ra olmaydi! Ey qayg'uning qilichi, qo'rqlmay tilimni kesaver, chunki endi men uning so'zlashini istamayman! Ey menga kek saqlagan osmon, nafasim yo'lini tuta qol! Ortiq nola va oh tortish vaqtı o'tdi. Ey qayg'ularning toshi, oyog'imni sindir, chunki uning yurib timdalanish payti o'tib ketdi. «Tanimni kuydiringlar!» deyishdan boshqa so'zim yo'q. Chunki bu dard o'tidan men rozi emasman. Ey ajal, sen mening ko'ksimni bir yerini ham qo'ymay yor. Shunday qilib, o'lishdan oldin ko'nglimni qyinoqlardan sof et! Ey qyinoq va azoblar, sizlar mening ko'nglimni yuz ming pora qiling, ularni yo'qlik tomon ovora qilib jo'nating! Ey falak, sen bag'rimni parcha-parcha qilib tashla. Chunki endi mening u bilan aloqam yo'q. Ey sevgi, sen menga hamhard bo'lding. Qusur ko'rsatmading. Mardlarcha birga yurding. Ey hijron tashvishlari! Endi sen mening boshimdan kech! Xudo yoring bo'lsin! Sen ham hech kamchilikka yo'l qo'ymadning. Ey g'am, sen mening tanimni tuproq bilan birlashtir. Mendan senga biron narsa yetgan bo'lsa, meni kechir! Ey ko'z yoshlaram, meni o'ldirish uchun boshimdan oshing, g'arq eting! Sizlardan yuzimga qancha zulm yetsa ham «Ofarin!» deyman. Ey ohim, endi sen u oyyuzlimning oldiga bor! Jonimni esa men senga yo'ldosh qilib qo'shib beraman!

Sahroga qarab sof ko'z yoshlarini to'kib:

— Ey, dardu g'am ahlining ziyyaratgohi! — dedi u. — Tekis va oddiy tuproqdan tashkil topgan do'st! Sen har qancha maqtovlardan ham ziyoda bo'lган joysan. Sen mening ustingdan bosib yurishlarimdan ko'pgina alam tortding. Ko'zyoshlaramning seli bilan bag'ringni yordim. Yugura-yugura gardlarining chiqardim. Bu soatda endi mening azob-uqubatlarimdan forig' bo'lding. Meni yozg'irmagilki, jabrimdan qutulding!

Farhodning bu motamidan sahro g'amga botib, vodiy yoqasini chok etdi. Farhod toqqa boqib, vasiyatomuz shunday dedi:

— Ey, borliqning eng chidamli yuki! Sening yuksak qadring ko'kka bosh uradi. Chidamingning savlatidan zoting og'ir bir toshga aylangan. Etaging notavonlarga boshpana. Toshlaring xastalarga takyagoh. Senga mendan anchagina nomunosib ishlar yuz berdi. Sening yuzingga qaray olmayman, uyatliman. Ba'zan sening bag'ring teshamga g'ilof bo'ldi. Ba'zan esa jisming metinim bilan yorilgan vaqtlar ham bo'ldi. Yuzing ko'zyoshlarim bilan qonga bo'yaldi. Nafasimdan boshing ustida tutunlar paydo bo'ldi. Endi sen afv tig'ini tortib, ketar paytimda mening butun gunohlarimni kechir!

Farhodning fig'onini eshitib, tog'ning ham afg'oni ortib ketdi, aks sadolardan har lahma yuz nolalar tortdi. Farhodning qayg'usidan bag'rini shunday pora qildiki, natijada tog'dagi har parcha tosh qon aralashib la'lga aylanib ketdi. Osmonga qarab u dedi:

— Ey sitamkor osmon! Jafo qilishda baxtim yulduziga hamkor! Shioring har qancha jabru jafo qilish bo'lsa ham, men seni kechiraman. Chunki mening istagim, doim vafo qilish bo'ldi. Garchi sen jonimga ko'p ranj keltirgan bo'lsang ham, lekin o'zing ham mendan hazilakam alam ko'rmading. Afg'onimdan tobora so'lg'lashib, ohim o'tidan qiyalding. Men yurganda ko'tarilgan changlar yuzingga yoyildi, chiqargan ohlarim tutuni quyoshingni xira qildi. Yulduzlarin oltin sochgandek bo'lib turar ekanlar, ular hammasi ohlarim o'qidan chaqilgan o'tlardan boshqa narsa emas. Bugun na ohim qoldi, na fig'onim. Ohu fig'on bilan bir qatorda o'zimdan ham nishon qolmadi. Jahonni kezgan bu jismim tuproqqa aylanajak. Sening qo'yningda esa u vaqt bu jismidan gard ham qolmaydi. Men bu dunyodan yo'qolishim bilan o'zi yo'q edi, deb bil. Agar bor bo'lganini bilsang, uni unut!

Farhodning so'zlaridan falakning dardi ortib, alangasidan esa joniga o't tushib ketdi. Istiqomat qiladigan joy topa olmasdan boshi aylanib, Farhodga ko'rsatgan jabrlaridan yuz pushaymon edi.

Farhod o'z metiniga qarab dedi:

— Ey, mening asirim! Mashaqqat kunlarida ko'makchim! Men seni ko'p-ko'p koyitdim. Lekin sen mening og'rimni yengil qilib, parvarishlar qilding. Men sening boshingni toshga, uchingni boshga urdim. Sen mening mehnatimda joni qattiqlik bilan turding, mening xizmatim uchun oyog'ing bilan emas, boshing bilan kelding. Mening jabru zulmdan iborat hunarimni namoyish etishda butun uqubatni sen bilan tesha — ikkovlaringiz torttilaringiz. Bugun ana shu uqubatlardan, shiddatlardan ikkalangiz ham xalos bo'lasizlar. Mening bu ahvolimni ko'rib, rahm qiling, hayotdan ketar chog'imda meni malomat qilmanglar. Men sizlarga jafo ko'rsatib, nimaiki qilgan bo'lsam, sizlar meni kechiringlar, vafo bilan javob beringlar!

Farhodning bu gaplarini eshitgan metin bilan tesha boshlarini toshga urib, motamzada odamlardek, fig'on torta boshladilar. U ikkovi otasi o'layotgan yosh bolalarday Farhodning beliga osilib, tilga kirib, o'z ahvollarini sharhlay boshladilar:

— Agar sen buyursang, tog' bo'lsa ham, yer bo'lsa ham yoramiz. Sen qora tuproqqa kiradigan bo'lsang, barobar kiramiz!

Farhod o'z atrofida yirtqich darrandalarni, charranda va parrandalarni ko'rib, ularga dedi:

— Ey, mening kecha-kunduz yonimda yo'ldosh va do'st bo'lgan qurdoshlarim, ko'nglimga yaqin bo'lgan jonivorlar! Yaratilishingizning o'zi vafo bilan yo'g'rilgan, tabiatingiz esa mehribonlikdangina tarkib topgan. Sizlar odamlarga o'xshagan emassizlar. Tab'laringiz dushmanlik va qo'pollikdan ozod. G'ariblikda qiyalnigan kunlarimda sizlar menga esh bo'ldingizlar, ayriliq kunlarimdag'i qayg'ularimga esa sherik bo'ldingizlar. Ba'zilaringiz ichimga kirib ovqat, tirikligimga esa moya bo'ldingizlar. Ba'zilaringiz esa uchib, boshimga soya soldingizlar. Yolg'izligimda sizlar mening ham qavmim, ham qo'shinim bo'lib, qayoqqa borsam, orqamdan ergashib yurdingizlar. Mening hech kimim yo'qligini bildirmasdan, o'z yurtimdan uzoqligimni sezdirmadilaringiz. Men tortgan fig'onlardan ko'p qattiq qiyaldilaringiz ham. Ammo bittangiz ham buni malol ko'rmaodingiz. Men sizlarning oldingizda behad xijolatdaman. Endi men sizlardan qaysi til bilan uzr so'rashga hayronman!

Farhod bu so'zlarni shunday zor yig'lab aytdiki, jonivorlar ham unda boshqacha bir iztirob borligini fahmladilar va boshdan-boshga ovoz solib yubordilar. Bu ovoz, ulardan chiqqan ovoz emas, balki qiyomat g'avg'osi edi. Ular vafosiz odamlarga o'xshab emas, balki haqiqiy motamiylarga o'xshab mung tortar edilar. Farhod ular bilan shu xilda bir nafas so'zlashdi. So'ng ajal o'zining dard o'qini Farhodning joniga urdi. U bu xil so'zlardan xoli bo'lib, bir muddat o'z ahvoliga diqqat bilan qaradi. U o'z umrining tugab borayotganini tushunib, otasini yodlatdi va bir sovuq oh tortib qo'ydi. Onasi ko'z oldiga kelar ekan, ko'zidan ikkita qonli irmoq ochilganday bo'ldi. Falak uning boshiga o'tkir bir shamshirni urdi-yu, ko'ksini ikki qismga bo'lib tashladi. U dedi:

— Hayhot! Hayhot! Bu nima ahvol?! Ey ajal, tezroq mening joniymi olib qo'ya qolsang nima bo'ladi? Mening ulardan oldin yuz bor o'lishim nima degan gap? Boshimning yuz tig' bilan qiymalanishi nimasi?! Kuyuk tanga yana yolqin urishning nima keragi bor? Paxta ustiga chaqin uchqunini tushirish zarurmi? Ota-onha haqida o'ylab ulgurmasimdan, boshim tuproqqa kirsakoshki edi! Ey falak, oxiri o'z buzuqligingni ko'rsatding. Buzilgan ko'nglimni battar buzding. Ey, dunyo soqiysi! O'zim-ku o'lib ketyapman. Shuning ustiga yana bir piyola to'la zahar ham tutishing insofdanmi? O'lgan boshga qilich chopmoqning ma'nosi nima? Bir o'q bilan o'lgan odamga yana o'q otaverishdan nima foyda?

Farhod so'zlari shu yerga yetganda, yana achchiq-achchiq yig'lab, ko'z yoshlari nihoyasiga yeta boshladi va dedi:

— Ey tong yeli, tur, Chin va Xito mamlakatiga yetib borib, yer o'p. Men senga xoqon qoshiga uning o'g'li nomidan bor demayman, balki g'ariblikda o'lgan bir xasta qul nomidan bor. xoqonning boshidan quyundek aylanib, o'zingni sadqa qil. So'ng mana bu so'zlarni ayt: «Sening ul ovorai bexonomuning, bag'ringdan paydo bo'lgan bir qatra qoning olamdan ketib, umidsizlik bilan, yuzingni ko'rmay, armon bilan o'ldi. Uning bag'ridan qonlar ko'z yoshiga qo'shilib oqdi. Boshiga falakdan ko'p og'ir ishlar tushdi. Aldov, makr va hiylalar ishlatib, Parvez unga ne-ne zulmlar qildi! Agar Parvez halollik bilan olishganda, Farhod undaylarning mingtasiga bas kelar edi. Biroq Parvez o'ziga

egrilikni qoida qilib olgan bo'lib, yuz xil yolg'onlarni chin o'rnida ishlatdi. Taqdir to'g'ri qilib yaratgan odam, so'z qancha yolg'on bo'lsa ham ishomaverarkan. U kofirning menga qilganlarini nima qilaman gapirib. U nima qilgan bo'lsa, bular hammasi taqdiru qazodandir. Men shuni istardimki, mening yorim, ko'makdoshim bo'lган qahramon Bahrom katta qo'shin yig'ib, bu tomon yurish boshlasa. Uning qilichi Xusravni jonidan to'ydirib, mening gunohsiz to'kilgan qonimning qasosini olsin. Agar otam bu o'tli gaplarni eshitib, boshidan o't alanga bilan chiqib ketsa, mening yomon ahvolimga yoqasini yirtib, o'zini tuproqlarga otsa ajab emas. O'z yig'isiga bu ovorasini, ovorasi emas, bag'ri porasini qo'shib, «Bo'tam!» deb, ba'zan bo'zlab, ba'zan o'kirs, jafo toshlarini siniq ko'kragiga ursa, ana shunda, ey tong yeli, uning tojini yerga urishga, taxtini esa tepib sindirishga yo'l qo'yma! Unga: «Ey jahongir shoh, Tangri taqdir etganiga chora topib bo'larmidi?!» degin. Mening avvaldan vujudim sevgidan iborat bo'lib, g'ariblikda o'lish peshonamga yozib qo'yilgan bo'lgan. Tangri yozganini ko'rmaslikdan boshqa chora va ovora bo'lishdan boshqa davo bunga bormi?! Peshonamga taqdir hukmi yozilgan bo'lsa, Tangridan nima yuz bersa, rozi bo'lish kerak. Garchi falak meni hayotdan noumid qilgan bo'lsa ham, biroq otam dunyo yuzida bir umr qolsin. Bir hujra yiqilar ekan, uning o'rnidan qasr obod bo'lsin! Biror ko'kat qurir ekan, uning o'rnida tik sarvlar yashnasin! Mening to'g'rimdag'i xabarni eshitib, onam iztirobga tushib, mening qayg'umdan toshlarga bosh urib, g'avg'osi dunyoga o't solguday, ohu vovaylosi har tomonga yetguday bo'lib, men – yovvoyiga xitoban «Qo'zim!» deb, hech kimi yo'qni «Yolg'izim!» deb sog'insa, g'am va tashvishlari oshib, yuzidagi tutgan pardasi yuzidan uchib ketsa, g'am bilan parvarish topgan o'g'lini eslab, to'qqiz qavat pardanining ichidan yugurib chiqsa, «Jonim ipiga bog'langanim!» deb, yuzlarini tilim-tilim qilsa, yula-yula sochlaridan ayrilsa, bundan Chin o'lkasiga qora mushk o'rniga hidli kofur sochilganday bo'lsa, shunda sen, ey tong yeli, mening nafasimni tutun qilib olib borib, xaloyiq ko'zidan uni yashirish uchun uni parda qil! Unga mening nomimdan shunday degin: «Ey, yuzing jonimning quvvati, izining gardi ko'zimga surma bo'lgan, ona! Tangri mening vujudimni yo'qlikdan bor qilgan ekan, menga bu dard va hasratlar o'zi yetarli edi. Sen orqamdan ergashib yursin deb, ajoyib bir farzand ko'rishni juda ham qattiq orzu qilding. Menday bir farzandning tashvishi bilan bo'lib, bir nafas ham ko'ngling sevinmadni. Hamisha intazorlikda va dog'da bo'lding. Boshqa bolalar maysazor va bog'larda o'ynab yursa, menga kichik yoshimdan oq dardu dog' nasib bo'ldi. Ozg'in taning mening dardimni tortgani tortgan, sen esa mening dog'imda o'rtanishni o'zingga shior qilib olgan eding. Yoqut tilagan eding, bir parcha tosh topding. Quyosh so'ragan eding, bir bo'lak o'tga ega bo'lding. Men qancha ulg'aysam, shuncha bechora bo'ldim, diyorimdan, mulkimdan ajralib ovora bo'ldim. Menga bu ovoralikni falak o'zi bergen ekan, sening ishing firoqimdan o'rtanish bo'ldi. Senga bir umr kuiyishning o'zi yetmaganday, tashvishimdan kuya-kuya xasga aylanding, kul bo'lding. Mening senga keltirgan shuncha azoblarim soyлari yetmaganday, ko'z yoshlarim seli bilan o'z ka'bamni buzdum. Men kimman? Menga o'lim ham hayf. Men xalqning menga

kuyishi, kuyinishiga ham arzimayman. Agar sen mening dardlarimdan ranj tortadigan bo'lsang, menga bu ranju g'amlardan bir emas, yuz voy bo'lsin! Sen meni o'z roziligungdan noumid etma, noumid etib, bir umr do'zax o'tiga tashlama! Ey tong yeli, agar mening ishlarim va ahvolim qayerga borib nihoyasiga yetganini Mulkoro bilan Bahrom bilib qolguday bo'lsalar, yuzlarini qoraytirib, unga qon yoshlari bilan go'yo siyoh ustiga qirmiz bilan xat tortgandek chiziq chizadilar. Qora namatlarni bo'yinlariga iladilar. Namat yuzlаридан, yuzлari esa namattan bo'ladi. Quyosh motamida dunyo tun palosini yopingandek, ustlariga yirtiq liboslarini kiyib oladilar. O'zlarini gohi cho'lga, gohi tog'larga, cho'lu tog'largagina emas, tuproqlarga otib yig'laydilar. Ana shunda sen avvalo Mulkoroni tinchlantir: «Aqli kishi taqdирга gina saqlamaydi!» degin. Ko'kning yetkizgan qazosini ko'rmay nima ham qila olar edim! So'ng Bahromga ham mening salomimni yetkir. Salomdan so'ng shunday topshirig'imni bildir: «Ey jonim joni bilan payvandlangan ko'kaldoshim, inim, shogirdim, farzandim! Agar sen mening o'Iganim xabarini eshitib oh tortsang, ohingdan tutunlar chiqarsang, bundan na senga foyda, na menga. Agar sen mening xasta jonio sendan xursand bo'lsin, yonboshim yerga tegsin, desang, biror soat ham to'xtama, kechikma, hech tortinmasdan harb va dushmanlik jangini boshlab yubor. Tezlikda qo'shin to'pla, darhol bu tomonga yurish boshla. Shunday ish bilangina mening jonio rohat topadi. Qotilimni topib, xunimni talab qil!» Ey tong yeli, Bahrom bilan birga keladigan mening qo'shinlarimga qayta-qayta mening gaplarimni ayt! Ularga oshkor ham, yashirinchha ham aytki, ular Bahromni mening o'rnimda ko'rsinlar. Nimani buyursa, kechikmasinlar, buyurgan xizmatlarini nuqson siz bajarsinlar. Xo'tan o'lkasi jannatdan nishona edi. Uning tashqi ko'rinishining o'zi kishiga jannatdek jon bag'ishlar edi. Ey tong yeli, agar sen o'sha tomonlarni sayr etmoqchi bo'lsang, odamlarning joylarini ko'rmoqchi bo'lsang, ichida jannat monand to'rt qasr bor, o'sha mening to'rt bog'imni ham tomosha qil. Ular-hammasi mening hukmim bilan qurilgan edi. Undagi gullar va mevalar Hulkar yulduzlariga o'xshardi. Sen u yerdan oyog'ing bilan yurib o'tsang, ular senga jilva qiladilar, esib o'tsang, xokipoying bo'ladi lar. Bahorga moslab qurilgan boqqa kirganingda, mening motamim uchun ko'zingdan gul rangli yosh to'k. Agar sevinib, yozlik boqqa kiradigan bo'lsang, mening halokatim ko'chatini, shoxini, yaproqlarini yodingdan chiqarma. Agar xazon rangidagi boqqa kiradigan bo'lsang, bu sariq yuzlidan unga salom ayt. Qishlik boqqa yo'ling tushsa, nafasimni eslab, bir sovuq oh tortib qo'y. Qalamiga hatto taqdir ham ofarin aytgan, Chin o'lkasining naqqoshi Moniyga ayt: «U tahrir qalamini tortib, o'sha mening to'rt qasrimga suratlar ishlaganda, birinchidan, Yunonga ot surganimni, kurashib ajdahoni o'ldirganimni, ikkinchidan, Ahraman degan devga dushmanligimni ko'rsatib, uning qoni bilan jahonni bo'yaganimni, uchinchidan, Iskandari Rumiy tilsimini ochib, u tilsimning jismini yer bilan barobar qilganimni, to'rtinchidan, Suqrot bilan uchrashib, uning g'origa ajdahosimon kirib borganimni – shularning hammasini Moniy suratga chizgan edi. Chunki olam yaratilgandan buyon bunday ishlarni odamzod bolasi qilmagan edi. Shu suratlarni devorlarga chizishda u anchagini g'ayrat ko'rsatgan

edi. O'shalarning hammasini boshdan-oyoq, albatta, yuvib tashlasin. Yuvib tashlagandan keyin, u yerdagi ipak pardalarni ayvondan olib, suvgaga oqizsinlar yoki o'tda kuydirlar. Mening jismim va jonio qolib, nomu nishonim dunyodan o'chib ketar ekan, mening ishlaram ham eski dunyoning toqidan, timsolim osmon varaqlaridan butunlay yo'qolib ketsin! Falak devorga qarab turib, yaxshi ishlarni ham, yomon ishlarni ham ko'ra olmaydigan bo'lsin! Ey tong yeli, sen mendan toshyo'nar Qoranga ham salom ayt! Men senga, qanday gap aytgan bo'lsam, hammasini yetkaz. Unga aytginki, mening tesham qancha toshlarni ushatgan bo'lsa, osmon o'sha toshlarning hammasini yig'ib, mening boshimga qaytarib ottdi. Har damda osmon yuz tuman toshlarni tepadan yog'dirib turganda, uning tagidagi bitta siniq bosh nima ham qila olar edi! Osmon kabi tog'larni qazib, yer bilan baravar qildim. Biroq oxirida qazoning hukmi bilan ularning ostida qoldim. Falak meni o'ldirar ekan, butun bir tog' go'rimming cho'zilgan tuprog'i bo'ldi. Shuning uchun men endi o'zimni g'am tog'i deganim ham ma'qul, chunki g'am tog'inining ostida yo'qolib ketmoqdaman. Ey Quran, sen qaysi bir toshni o'yib, unga mening ismim va laqabimni yozgan bo'lsang, yana metiningni ishga solib, o'sha toshlarning yuzidagi yozuvlarni qirib tashla. Shu yo'l bilan otimni ham o'zim kabi yo'qlik overasi qil. Mening gavdam tosh ostida qolgandan keyin, otim tosh ustida bo'lmasa ham bo'ladi. Tong yeli, sen yana dunyoning tog'larini, shaharlarini, vodiylarini kezib, ishq ahliga bunday deb jar sol: «Farhod oshiqlikda zor bo'lib o'ldi. Xusravdan esa unga ko'p ozor yetdi. Sizlar uni o'z sultonimiz, bizning xonimiz, bizlar esa uning fuqarosimiz, der edilaringiz. Bugun sultoni.igizga zulm yetib, jahondan notavonlik bilan ketdi. Hammangiz jam bo'lib, qo'shin tortishingiz, unga shohlar o'lganda tutilganday motam tutishingiz kerak. Eng avval Xusravni bahor buluti do'l, yomg'ir bilan o'qqa tutganday, oh o'qlari bilan o'qqa tutingiz. Uning o'lkasini fig'on o'ti bilan o'rtab, toju taxtu oltin jig'asini kul qilib kuydiringiz. Farhoddai zoru benavoga yig'lab, boru yo'g'ini esa yo'qlik seliga oqizinglar. Vafo qasrini shu yo'l bilan obod etib, ruhimni o'zingizdan shod qilinglar!» Yana, ey tong yeli, mendan Shopurga xayr-xo'sh qilib qo'y. Unga deginki: «Sen mening istagiga yeta olmagan yo'ldoshim eding. Sen menga hamdam bo'lib, ne qonlar yutmading! Menga mahram bo'lib, ne tashvishlarni chekmading! Menga hamdam bo'lgan vaqtindan boshlab balo va motamlarga giriftor bo'lding. Vafo qilishining qoida va sharti shunaqa ham bo'lar ekan! Tangri o'zi senga mening uchun uzr aytisin! Hamisha qabrimning toshidan voqif bo'l. Tuprog'imming boshidan oyog'ingni uzma!»

Farhod so'zlarni shu yerga yetkazganda qiyngalgan joni og'ziga yaqinlashib qoldi. O'z gapirgan gaplaridan hushyor tortib, u bu so'zlar uchun Tangridan kechirim so'radi. Uning vayron bo'lgan joni sevganiga borib yetishdi. Baloning o'ti esa o'sha buzilgan joniga kelib tushdi. U o't uning vujudini shunday kuydirdiki, jismining o'rish-arqog'i kul bo'lib ketdi. U o'z sevgilisining otini tilga olib, sevgilisining otini aytgan holda jon berdi.

Buni ko'rib g'am, dard va balo o'rtasiga g'avg'o tushib ketdi. Bu g'avg'o hatto butun dunyo xalqlarini ham o'ziga tortdi. Bu motam

ichida otashin ishq Farhodga nisbatan qilgan o'z ishidan pushaymon bo'lib, «ayn» harfidan bo'yning qora namat ildi. Dard va balo ham yorsiz, o'rtoqsiz qoldi. Ayriliq tunlari o'z majlisidagi sham'dan ajraldi.

Falak mung bilan Farhodning jonini olgan bo'lsa, bu — dard va balolarni ham motamga solib qo'ydi. Yirtqich hayvonlar Farhodning ahvolini ko'rib, uni o'ldirganni burda-burda qilib tashladilar. Yirtqichlar makkoraning ko'zlaridan bir qatra yoshini oqizmay, uning qonidan bir qatrasini yerga tomizmay, tishlari va changallari bilan uni yirtib tashladilar. Farhodni o'ldirgannigina emas, o'zlarini ham ular shu xilda yumdalar edilar. Ular Farhoddek bir zor va kimsasiz oshiqning motamini ko'rib, vafosiz odamlarga qaraganda hayvon yaxshi, deganday bo'lardilar.

Ey soqiylar, sen menga o'ldiradigan bir piyola sharob ber. Unda sharob o'rnida o'tkir zahar to'latilgan bo'lsin. Men sevgida Farhodga o'xshab ketgan ekanman, u piyolani endi Farhodlarcha sipqaray!

L

Dunyo uyi bunyodsizligi haqidakim: suv ichidagi bir to'da tuproqdir va falak gunbazi baqosizligi xususidakim: suv yuzida titrab turgan qo'ng'iroqsimon ko'pikdir. Ushbu ota va onalardan yaralgan farzandiki — insondir — unda vafo imkon yo'q. Shu taqozoga ko'ra, Xusrav bilan Mihinbonuning yarashgani va qo'rg'onda qamal qilinganlarning tog' va dashtga tarqalganlari. Shirinning mijozji Farhod o'limidan o'lim holiga yetgani uchun uning Armaniya tog'inining ko'ngilochar fazoli va ruhbaxsh havoli manziliga yuborganlari

Bu dunyoda yo'lovchi odam bo'lsang, u vaqtida yuelingni bog'la. Chunki bu dunyo hech qachon tinchlik manzili bo'limgan. Nega uni odamlar to'rt maskan deydilar? Vaholanki, uning to'rtadan uch qismi suv bilan ko'milgan-ku! Kelib tushgan o'rni suvning usti bo'lgan kishi aytgani bo'limgani uchun istar-istamas xafa bo'ladi-da! Hodisalarining qattiq shamoli bir to'lqin ko'tarsa, suv qolgan chorak qismni ham bosib ketishi ajab emas!

Shunday ekan, bu yerni tinchlik-omonlik joyi demay, bir xaroba degil. Uni turarjoy demay, suvning ko'pigi de! Ko'pik suvning ustiga gumbazga o'xhab turgani bilan bir puf deyilsa, u nimayu suv nima! Bir nafasda buziladigan uyga aqli kishi qanday qilib ixlos qo'yishi mumkin? Xullas bunday uyda turib bo'lmaydi. Bunday joyda bemalol bir nafas olish ham mumkin emas.

Bu bir to'da tuproqdan iborat yer o'zi ko'pik bo'limganda ham, shuncha suv ichida turgandan keyin uning ishi nima bo'lardi! Agar bu tuproqning bo'laklari suvga cho'ksa, uning joyi suvning tubi bo'ladi. Bu yer atrofida osmon in atrofida aylangan qushday aylanadi. Qatma-qat turgan osmon ajoyib bir qush bo'lib, uning ishi kabutardek muallaq tura bilishdir. Kabutar-ku, oxir tinchlanadi, kishiga rom bo'ladi. Lekin bu osmon na rom bo'ladi, na tinchlanadi. Demak, u kabutar emas, o'zi kabutarxonadir. Yulduzlarini yulduzlar dema, kabutarlarning oldiga sochib qo'yilgan donlardir.

Ushbu kabutarxonaning kabutarbozi qazoning ustozи bo'lib, u nima qilsa ma'qul topib, rizo bo'laver. Kabutar unga ov, u esa ovchi, ovchi ham emas, balki jalloddir. Yangi oy uning qilichi, quyosh esa qon to'kishga ishlatadigan tog'orasiadir. U o'ldirar ekan, achinish nima bilmaydi.

Uning qo'lidan zarralarday sanoqsiz oyyuzlilarning bag'ri tilingandir. Shunday bir gap hammaga mashhur: savdolashib aldangan jallod o'ldirganlari mingtaga yetganda qilichini yerga ko'mar ekan. Charx ham har kuni ming kishini o'ldirgani uchun oqshomlari quyosh qilichini yerga ko'madi.

Shunday ekan, ishi minglab kishini o'ldirish bo'lganni kim odam deb ayta oladi? Bular xoh shoh, xohi shahzoda bo'lsin, yoki qul, yoki so'qqabosh gunohsiz bo'lsin, so'z bu yerda uning hammani bab-baravar o'ldirishi haqida bormoqda. Shu ravishda boraversa, na sening va na mening boshu ko'zimiz qoladi!

Kishining gavhari qancha toza bo'lsa, falakning zulmidan shuncha ko'p alamnok bo'ladi. Gavharlarning asli yoqutdir. Zamona uning ham bag'rini teshib qon qiladi. Quyoshdan butun borliq nur oladi. O'shani ham u har kecha qora tuproqqa tiqadi. Ko'pgina piyolalarga to'latib quyilgan qonli sharoblar bittagina fosiqning bir dam sevinmagi uchundir. Yuzlab pokiza gavharni tuproqqa tashlashdan faqat bangigina quvonishi mumkin. Ko'karib turgan yog'ochni har daqiqada sindirib yoqishdan va uning alangasidan o'tparastninggina ko'ngli taskin topishi mumkin. Farhodning qonini ayamay to'kib, bu maydan Xusravgina bazm qura oladi.

Alqissa, jigari kuygan Farhod yo'qlik bazmidagi majlisni yorita boshlagandan keyin, jonivorlar buni ko'rib, qayg'udan o'ladigan bo'ldilar. Ularning ko'plari alamdan hatto kasal bo'lib qolishdi. Ular Farhodning gavdasi atrofida halqa urib, uning azasidan zoru fig'on tortar edilar. U'jonivorlar Farhodning atrofini shunday egallab olgan edilarki, odam unga yaqinlashib borishi mumkin emas edi.

Lekin o'sha yerli odamlardan biri qiynalib-qistalib uy-joysiz, bechora Farhod o'layotgan paytida uni ko'rishga borib qolgañdi. U Farhodning xizmatini qilish bilan o'zini xursand etmoqchi bo'lgandi. Yetib kelgandan keyin u aytib o'tilgan ahvolni ko'rib, o'zini bir toshning yorig'iga oldi va Farhodning ahvoldidan esa hayronlikda qoldi. Farhodning joni Tangriga ulashguncha bo'lgan butun ochiq va yashirin ishlarni ko'rib, bilib, o'rganib turdi. U odam Farhodning qabrini ko'tarib, uning tepasida o'zi doim yashab qolmoqchi ham bo'ldi. Biroq sher va qoplonlarning o'tkir changallarini ko'rib, noiloj qon yoshlarini to'kib shaharga qaytdi.

Shaharda xalq orasiga kirib, u odam ko'rganlarini ovoza qildi. Qaysi yig'inga kirsa, o'sha yerda u bo'lgan gapni qayta boshdan so'zlab berardi. U bu gaplarni qon-qon yig'lab hikoya qilar, eshitgan kishilar ham zor-zor yig'lab eshitar edilar.

Oxiri bu dahshatli xabar hammayoqqa borib yetdi. Buni Xusravgina emas, hatto Shirin ham eshitdi. Bu gaplarni eshitib, Xusrav aqlini ishlatib, ko'p fikr qildi, ko'p o'yga toldi. Xafachilikdan bir necha kungacha kulmadi ham. Qo'rquvdan u bir necha kungacha kechalari uxlayolmadidi. Farhod o'lib, endi Shirin meniki bo'ldi, degan fikr uni sevintirsa ham, charx Farhodning qasosini mendan qanday

qiynoqlar ko'rsatib olar ekan, degan andisha bilan u doim qo'rquvda va qayg'uda edi.

Lekin uning jahli ustun, nafsi talabchan bo'lib, o'sha nafsning o'zi uni maqsad tomon boshlab qoldi. O'zi birovga tutgan bu zaharli piyola uning o'zining ishtaha ishini ham tugatib qo'yishini u bilmas edi. Pilik dog' solish uchun har nafas o't solgani bilan, kuydirakuydira o'zi ham kuyadi-ku! Bir kishiga ilon zahr urgani bilan u zaxmning o'zi ilonning ham o'lishiga sabab bo'ladi.

Xusrav: «Bunaqa ishni qilmaslik kerak ekan! Modomiki, bo'lar ish bo'ldi, bu yog'ida sustkashlik qilib bo'lmaydi!» dedi-da, bir necha ishbilarmonni, har qaysiga o'zicha gap gapirish ixtiyorini berib, qal'a tomon yubordi. Ular borib, zulm qilish kerak bo'lsa zulm qilishlari, qulq solish kerak bo'lsa qulq solishlari, yupatish kerak bo'lsa yupatishlari, qo'rqtish kerak bo'lsa qo'rqtishlari, aldash kerak bo'lsa aldab, mulozamat ko'rsatishlari – nima qilib bo'lsa ham ikki bo'y bermas qulunni muloyimlikka olib kelishlari kerak edi.

Ishbilarmonlar bu gaplarni eshitganlardan keyin qal'a tomon borib, uning ichida bor odamlarni topishdi. Bonu sha'niga ko'p maqtovlar aytishdi. Oyyuzliga ham Xusravdan ko'p duolar yetkazishdi. Ular Xusrav nomidan talay mehribonchiliklar izhor etish bilan birga yerga egilib, salom berib, o'zlarini ham sadoqatli, ham notavon qilib ko'rsatdilar. Gap bilan avrab, talay dalillar keltirib, Bonuni o'z aytganlariga moyil qildilar. Arkoni davlat ham oraga kirib, bu gaplarga aralashishdi. Ular Bonuni bir xilvatga chaqirib, yashirinchqa quyidagilarni uqtirdilar ham:

– Xusrav, axir, dunyoning hukmdori! Ota-bobolari ham hamma sultonlarga shoh bo'lishgan. Ulug'likdan uning bilmagan narsasi yo'q. Siz bilan u qarindosh bo'lishni istagan ekan, bu ishga xursand bo'lishdan boshqa nima deyishingiz mumkin?! G'amgin Farhod tirik ekanida, Xusravga dushmanlik qilish fikrida bo'lsangiz bo'lardi. Endi u o'ldi. O'rinsiz xusumatning keragi yo'q. Shohning ra'yiga yurmoq maslahatdandir. Tushungan odamlar foydasi ozu zarari ko'p ishni nega qilishi kerak? Parvez bilan bitishmak zarur. Bekordan-bekorga xalq qonini to'kish kerak emas. Xusravning zulmi bu o'lkani buzgan bo'lsa, adolati uni obod qiladi. Shisha bilan tosh urishsa, bir-biriga teng kelolmaydi. Xirmonga o't tushsa, albatta, xirmonni kuydiradi.

Mihinbonu bu so'zlarga qulq tutib turar ekan, ma'qul topib, bir nafas jim bo'lib qoldi. Sho'rlik Farhodning qanday o'lganini ham surishtirib bilgan, uning dardida ko'p qonlar yutgan, onalardek unga aza ham tutgan edi.

Faqat Mihinbonu emas, u lolayuzli sarv ham uning motamida yuzini yuz martalab timdalagan edi. Shirin o'zining dardli jismidan minglab yaralar ochgan, hatto o'zini o'ldirmoqchi bo'lib, necha martaba yashirinchcha zahar tilatib olib, ichay deganda odamlar bilib qolib, icha olmagan edi. O'zini o'txonaga tashlab kuydirmoqchi bo'lganda, odamlari bilib qolib, bu istagi ham yuzaga chiqmagan edi.

But atrofidagi butparastlarday, Bonu uning atrofiga kecha-kunduz soqchilar qo'ygan edi. Bonu u oyni asrashdan, uning har nafasdag'i xayolini tushunib yetishdan ojiz edi. U pari devonalarga o'xshab

qolgan, o'z badanini tishi bilan uzib-uzib olar edi. Bir nafas ham uning nola va g'avg'o, ohu voyaylosi tinmasdi. Farhod uning ayrilikidan faryod tortganday, u Farhod deya, faryod tortgani tortgan edi.

Shirin goho Farhodning g'ariblikdagi holi zorini aytib, goho dushmanlar makridan tortgan ozorini aytib, goho uning husnu jamolini ta'rif qilib, goho viqori, aqlu hushi, bilimi, yetukligini aytib, goho uning zoru noumid o'lganidan, goho ayriliq qayg'usini bir umr tortib o'lganidan aytib yig'lar, yig'i orasida Farhodni mazlumim, asirim, zoru mahrumim deb qo'shib qo'yari edi. Uning so'zi tunu kun Farhod xayoli bilan, xayoli esa oyu yil uning so'zi bilan band edi.

Bonusu bu ishlarni o'ylayerib hayron qolar, uning ahvolini ko'rib har dam ko'ngli buzilar edi. Bu halokatli qayg'udan joni chiqish darajasiga kelib, loaqal bir nafas qo'li bir ishga bormasdi. Qo'rg'onda ham qo'r tugab, xalq ham. Bonusu ham qiyin vaziyatda qolgan edilar. Oddiy kishilar zulmdan shikoyat qilib oh tortsalar, ulug'lar ta'na so'zlarini aytma boshladilar:

— Bo'layotgan bu ishlar elning ko'ngliga ma'qul bo'lsa ham, haqiqatni olganda yaxshi emas. Xalqqa buncha azob-uqubat, baxtsizlik ham, jahon xalqlari orasida yomonotliq bo'lish ham to'g'ri emas. Yomonlikmi, yaxshilikmi — nima yuz bergan bo'lsa, hammasiga shu bir ajib barno sababchi bo'ldi. Biz bu barnoga yuz shuncha xizmat qilsak, yuz shuncha emas, o'lguncha xizmat qilsak ham arzir edi. Bu ahvolga bois bo'lgan odam oradan ko'tarildi. Bu bekorchi mojarodan nima chiqardi? Bizning mamlakatimizni olgan bu shoh bortalay iltimoslarni o'rtaga qo'yamoqda. Bu — xursandchilik, buni tushunish kerak. Bu ishni ayni vaqtida g'animat deb bilish zarur. Parvez bilan qarindosh bo'lishdan quvonib, xalqni esa zindondan ozod qilish kerak. Yo'q esa, xalqning toqati toq bo'lib, Bonuga oq bo'lishlari turgan gap. Bu xil gap-so'zlar cho'zilaversa, ular qo'rg'onnei dashmanga ochib berishlari mumkin.

Bonusu har tomondan bunday so'zlarni eshitaver vergach, ko'ngliga qattiq g'ulg'ula tushib ketdi. U Shirinning oldiga kirdi-da, yonish-tutashlarini ko'kdan oshirib, butun gaplarni ochib tashladi:

— Ey jismimning, balki jonimning payvandi! Jismim ham, jonim ham yuzingni ko'rishga orzumand! Bir gap borki, uni senga aytish ham og'ir, sendan uni yashirish ham.

Xalq nimalar deyayotgan bo'lsa hammasini birma-bir gapirib berdi. Shirin unga shunday javob berdi:

— Ey hayotimning ozig'i! Garchi uyat bo'lsa ham aytishga majburman. Xalq orasida yagona bo'lgan Farhod mening juftim edi. Ko'nglim uning dardi bilan oziqlanar edi. Jahonning toqi juftlikdan voz kechgan ekan, nega endi men juft bo'lishni ko'zlashim kerak! Vafo ahlining ishi shunday bo'ladimi? Vafo qiladirgan kishi shundoq bo'ladimi? Uning firoqida bugun-ertam bormi, yo'qmi, bilmayman. Uning g'amidan go'yo suvsiz baliqdayman. Suvdan ayrilgan baliqning holi qanday bo'lardi. U, albatta, suv istab, talpina-talpina o'ladi. Mening ishim uning hajrida talpinmoq, shu talpinishlar bilan o'lib tinchimoqdir. Menga endi tiriklikning najoti yo'q. Ish shunday ekan, xalqning yaxshiligi nimani taqozo etsa, o'zingiz bilib qila bering!

Men xalqni ko'p azobga qo'ydim. Men o'zim bevosita azob bermagan bo'lsam ham, men sababchi bo'ldim. Tirikligimda xalqni xafa qilgan ekanman, hech bo'lmasa o'lar paytimda ularga zulm qilmay!

Mihinbonu undan shunday ijozatni olib, vaqtini g'animat bilib, suyunib tashqariga chiqdi. Yaxshilik ishiga belini mahkam bog'lab, Xusravning oldidan kelganlarni chaqirdi va ularga dedi:

— Borib, Xusravga mendan salom aytинг! Yana mening tomonimdan unga shunday arz qiling: Zamonamizning hukmroni bo'lgan Xusravning taxtu toji abadiy bo'lsin! Biz bilan qarindosh bo'lish haqidagi so'zni bildirgan kuniyoq, bu so'z mening bosimni sarafroz etgan edi. Uning xatini o'qib qoshimga, hatto bosh og'rig'ini daf etish uchun yozilgan tumorday boshimga qo'ygan edim. Xatni olib kelgan odamning ham, urf-odatga ko'ra ko'nglini olib, ko'k ustida nog'ora chaldirib, o'zimning faxrlanganimni bildirgan edim. Lekin dilning xafachiligini hisobga olib, uzoqni ham o'ylab ko'rish kerak degan qoidaga amal qilib, o'zimning aybimni o'zimoq tushuntirib, cho'ntagimdag'i gavharning siniqligini aytgan edim. Men hech bilmabmanki, bu so'z ba'zi shubhalarga sabab bo'lib, o'z aybini o'zi aytish ayb sanalarkan. Hali ham shoh shunday hukm qilgan ekanlar, biz bundan mammunmiz. Agar shoh o'tgan ishlarga gina saqlamagan bo'lsalar, jon-dil bilan xizmatlariga tayyormiz. Ammo hozir qiziq bir ish yuz berib turibdiki, bundan men o'zim ham juda qiynalib, azoblanib turibman. Biz qamalda qolgan paytdan buyon fałak bizning boshimizga shunday bir sargardonlikni soldiki, haroratdan havo olov sochdi. Qurg'oqchilikdan el ham xuddi o'tni qo'zg'ayotganday bo'ldi. Qo'rg'onda qancha xalq qolganini bilish ham qiyin bo'lib qoldi. Buning ustiga qo'rg'onning ichi badbo'y bo'lib ketdi. Latofat soyining qirg'ovuli, malohat gulshanining tug'ma sarvi, husn ayvonining diloram mohi (ishqilib, shoh unga yetishib, istagi qonsin) o'sha noxush havodan qiynalib, uning xursandehilik bulbuli ham kuylashdan qolgan. Bu haroratlardan u kul ustiga tushgan cho'g'day to'shakka kirib olgan. U shunday qiynalib, shunday iztiroblar chekyaptiki, har lahzada ahvoli o'zgarib turibdi. Bunda faqat shoh lutfigina yordam qilishi mumkin. Shoh mening uzrimni qabul qilib, marhamat ko'rsatib, afvnama yuborsa, bu bilan mening xatolarim chizig'ini kechirim qalami bilan o'chirib tashlagan bo'lardi. Xalq mahbuslikdan qutulib, qal'a ham bузилишдан омон qolishi mumkin. Gulyuzli sarv bu badhavo yerdan chiqib, toza havodan shodu xurram bo'lsa. Tabiblar bir necha kun harakat qilishib, uning dardu ranjini kamaytirishsa. Shundan so'ng shoh uni aziz ko'rsa, aziz bo'lguday, xor qilaman desa, kanizi bo'lishi mumkin!

Bu jonfizo so'zlarni eshitgan Xusravning odamlari unga bu xushxabarni yetkazib, suyunchi oldilar. Shodu xurramlikdan ularning tillariga so'z kelmas edi. Xusrav ham buni eshitib, o'zini yo'qotib qo'ydi. Yaxshi xabarlar ko'pligidan u bu xabarlarni odamlarga yetkazish uchun nog'oralarni chalib yuborishga ishora qildi. Sevinchdan har tarafga g'avg'o tushdi. Har tomonda qiyomatni ko'rish mumkin edi.

Yarashuv haqidagi ovozlar har tomonga tarqatilib, berkitilgan darvozalar ham tezdan ochib yuborildi. Qamaldagi xalq har tomonga xuddi qafasdan qutulgan qushday o'zini urar, zavq bilan hammayoqni aylanib yurardi.

Parvez ayshu ishrat asboblarini shunday tayyorlatdiki, bundan tez aylanuvchi osmon ham hayratda edi. Podshoh o'tiradigan maxsus bir kajava yasatdi va kajava bilan birga bir necha davlat kishilarini Bonu oldiga jo'natdi: «Bonu ana shu kajavaga tushib, bizning oliv dargohimizga kelsin va uni o'z yuzi bilan yoritsin!» dedi u.

Bonu ham uning amriga bo'y sunib, Xusravning ayvonini nur bilan to'latdi. Oradan gina-kudurat ko'tarilib, uning joyini ayshu ishrat egallashi zarur bo'ldi. Suhbat ko'ngildagidek qizigandan keyin shoh go'zal sanamning ahvolini surishtira boshladi. Alamli Bonu ko'zidan yoshlar to'kib:

— Tabiatи zaiflikdan hali ham qiyalmoqda! — dedi. — Tabiblar uning holini tekshirishib, uning nimadan qiynalayotganini menga aytib turishibdi. Qo'rg'on badbo'y bo'lib, u esa juda zaiflashib ketgan. Shuning uchun avvalo u joy almashtirishi kerak. Toza havo olishga unda muhtojlik ko'p. Chunki u yaxshi havoga o'rganib qolgan edi.

Xusrav javob berdi:

— Bu joylarda qayerning havosi foydali bo'lsa, sen uning yo'lini yaxshi bilasan. Sen o'sha yerni bizga ko'rsat. Biz u yerga ko'ch ko'chirib, go'zal quyoshga o'sha yerdan manzil hozirlaymiz.

Bonu dedi:

— Armanning shimolida tog'lik bir joy bor. Tog'ning ustida bir qasr bilan bog' ham bor. U yerga ko'p qiyinchiliklar bilan suv keltirilgan. U yerni shoh ham ko'rgan bo'lishi kerak. Agar shohdan hukmu farmon bo'lsa, Shirinning ko'ngliga armon bo'lgan yer o'sha yerdir.

Xusrav bu gapni eshitar ekan, ko'ngli qorong'u bo'lib ketdi. Chunki u suvni Farhod keltirgan edi. Agar Xusrav kabilardan mingtasi yuz yil qiyalib, harakat qilganda ham, bunday ish uchun yuzlab xazina to'kkanda ham bu ishning bitishi mushkul edi. Xusrav noiloj bu ishga rozilik berdi. Chunki rizolik bermasdan iloji yo'q edi.

Bonu tezlik bilan kajava yubordi. U oyyuzlini o'sha boqqa eltib qo'yishdi. Bunda go'yo ko'kni u oyyuzli uchun kajava qildilar, chamanni esa u gulga manzil etdilar. Go'yoki u quyosh bu jon bag'ishlovchi ayyvonga, pari esa hayot bulog'inining boshiga borgandek bo'ldi.

Ey soqiyl, sen menga jon bag'ishlovchi bir piyola sharob ber. Chunki bu rangin chaman o'ta bevafodir. Shunday mast bo'layki, o'zimni unutay. Chunki falakning oldida Farhod va Shirinninggina emas, hatto Xusravning ham bir dona arpacha qadri yo'q.

LI

Quyosh — Shirinni shafaqrang mahofaga solib, falak qo'rg'onidan chiqarganda mahofaning bulutsimon pardasining bir chekkasi ochilgani va Sheruyaning bir ko'rishdayoq zarradek sargardon qilgani. Sheruyaga Shirinning ona bo'lish vahmidan otasini o'ldirgani va mayl otini Shirin

manziliga surgani. Shirin shirinso zlik bilan unga taskin berib, Farhod jasadini Armaniyadan keltirgani va og'ushiga kirib uning jismiga ruh kiritgani, yo'q-yo'qki, jismini uning jismiga tekizganidek ruhini ham uning ruhiga yetkizgani

Bu so'zlar bilan gap boshlagan notiq o'z so'zlarini mana bu xilda tugalladi:

Sarvi gulchehra falak qo'rg'onidan quyosh ko'tarilgandek o'z qal'asidan chiqib kelarkan, kelib gulnor rangidagi kajavaga o'ltirdi. Bu bilan kiyik bolasi tevaragida bir lolazor o'sib chiqqanday bo'lди. Yanada to'g'rirog'i, kiyik bolasi emas, zarrin quyosh atrofida shafaqdan lo'lalar paydo bo'lqanday bo'lди. Uning badanidagi harorat va qaltiroqlar uning rangini quyoshday za'faron qilib yuborgan edi.

Shu xilda Shirin Armaniya tog'i sari ko'chini surib borar, o'ziga sihat ayvonidan joy topib joylashmoqchi edi. Uning yo'lida ketishini tomosha qilish uchun Xusravning barcha qo'shini chiqqan edi. Ular u oyning atrofida xuddi quyosh atrofidagi zarralardek mot qolgan edilar.

Lekin hodisalardan hodisalar yuz berib, Sheruya ismli ajabtovur bir shahzoda shoh mulkiga voris edi. Uchqun o'tga farzand bo'lganiday, o'q uchi temirdan uzilib tushganday, Xusravning ham o'g'li o'ziga o'xhash edi. U o'g'ildan otaning ta'bi xush emas, otaning qiliqlari ham o'g'liga yoqmas edi. Otasi hech qachon o'g'lining ko'ngliga boqmaganday, o'g'liga ham otasining fe'l-atvori yoqmas edi.

Shirinni tomosha qilish uchun behisob xalq chiqqan kuni shahzoda ham chiqqan bo'lib, u ham bir chekkadan qarab turardi. Quyoshyuzli o'tirgan kajavaga qarab urg'an qattiq shamol yuzidagi pardanening etagini ochib yubordi. Go'yo bulut ketib, oy ko'ringanday, oy emas, dunyoga oro beruvchi quyosh ko'ringanday bo'lди. Sheruya u go'zalning dunyonи o'rtaguvchi husnini ko'rib, ichiga ishq o'tidan bir harorat tushdi.

Shirin-ku, borib ko'zlagan manziliga qo'ndi. Lekin Sheruyaning ko'nglidan orom butunlay yo'qoldi. Tunu kun uyqudan, ovqatdan qolib, har lahzada dil izardobi oshib borardi. U bildiki, bu g'am shubhasiz o'limga olib boradi. «O'lqandan tirik yurgan yaxshi! – degan fikr ko'nglidan kechdi. – Shunday choralarни o'ylab topish kerakki, bundan u go'zalga yetishmoq imkonи bo'lsin!»

U yana o'ziga o'zi dedi: «Bu chora otamni o'ldirish bilan bog'liq. Bunday qilishga ishq g'avg'osining o'zi majbur qiladi. Oshiq odatda o'zini o'ldirishdan ham hayiqmaydi. Bas, shunday ekan, nega bu boshqalarni o'ldirishdan tortinib tursin?! Axir Xusrav oradan olib tashlansa, u dirlaboga nisbatan xohlagan istagimni amalga oshira olaman. Uni daf etadigan bo'lsam, olam ham meniki bo'ladi, olamni bezagan quyosh ham. Bunda maqsad faqat podshohlikni qo'lga kiritish emas. U go'zalning visoli yuz podshohlik bilan teng emasmi!»

Bu xato tadbirdarlari xayoldan kechirib chiqqach, odamlarga yashirincha har xil va'dalar ham berib, Xusravning odamlarini, qo'shinlarini o'z tomoniga torta boshladи. Ularda ham bu tomonga mayl bor ekanini sezdi. Chunki Xusravning zulmi haddan oshgan, jafolarining seli ham to'lib-toshgan edi.

Falak shunday o'yin ko'rsatgach, hamma Sheruyaga qo'shilib, bo'ysunib, Xusravni tutib qamadilar. Eshiklarni uning yuziga qarab berkitdilar. Uni bandga solganlaridan keyin, birato'lasiga uni tuproqqa yopishtirib qo'ya qolish payiga tushishdi. Chunki bu qush tuzoqni uzguday bo'lsa, ulardan qasos olmoqchi bo'lib, berahm qilichini qinidan chiqarib, yer yuzidan ularni supurib tashlashi mumkin.

Shunday qilib, o'g'li otasini o'ldirishga undab, otasining qoni bilan qilichini bo'yadi. Bir vaqt Xusrav Farhodga zulm qilgan bo'lsa, davron uning boshiga o'zining po'lat qilichini soldi. U xalqning bag'ridagi yaralardan qonlar oqizgan edi, o'zining qoni ham o'z jigar porasining qo'lida oqdi. Agar qotil gado bo'lsa ham, hukmdor bo'lsa ham, baribir, ishq shariatida ham «Qonga qon!»dir.

Falak zulm chog'ida epchil bo'lganiday, zulmnинг javobini qaytarishda ham juda chaqqon. Agar birovdan birovga biron ofat yetsa, ofat yetkazganga yetadirgan jazo bundan qattiqroq bo'ladi. Agar birov jafo qilib bir ipni uzgan bo'lsa, jazolash vaqtida o'sha ip ajdarga aylanishini ko'zda tutish kerak. Kimki, bir uchqunni berkitiqcha kul qilgan bo'lsa, o'sha uchquuning chaqini uning o'zini oxirida kul qilishi mumkin.

O'ch olishda aylanguvchi olam juda epchildir. Aylanguvchi olamgina emas, to'qqiz osmon ham shundaydir. Shunday ekan, zulm qilishdan qo'lni tortish, vafo va mehrning urug'ini ekish yaxshidir. Sen yerga qanday urug' sochgan bo'lsang, oxir-oqibatda ham o'shani olasan. Hech kim o'z qilgan ishining natijasini ko'rishdan qocha olmas ekan, yaxshilik urug'ini sochish eng yaxshi gapdir. Xusrav birovga zulmnинг o'tkir tig'ini urgancha edi, xunrez falak ham uning o'ziga zulm tig'ini urdi. Agar Sheruya ham zulm qilgan bo'lsa, unga ham falakdan shu zulmnинг o'zi qaytadi.

Sheruya yaxshi o'ylab ko'rmay, bu ishni qildi-da, shohlik nog'orasini oshkora chaldirib yubordi. Taxt ustiga chiqib, boshiga toj kiydi. Uning oldida boshqa toj kiygan hukmdorlar o'z qaramligini izhor qildi. U Mihinbonuni chaqirib, unga o'z boshiga tushgan ishq mojarosini gapirib berdi. Shu bilan birga Shirinni o'z nikohiga olish haqidagi orzusini o'rtaga soldi. Bonu javob berdi:

— Hozir u maxvash kasal. Mijozida siniqqanlik alomati bor. Avval uning vujudi sog'lomlikdan yordam topsin. Keyin uning ixtiyor o'z qo'lida. Mening u oydan boshqa hech kimim yo'q. Lekin u nima ish qilsa ham mening ishim yo'q. Binobarin, bu gaplarni uning o'ziga aytib, bu istakni uning o'ziga bildirilsa yaxshi bo'lardi.

Bu oshiq johil bo'lgani va ishq degan narsa qotil bo'lgani uchun u sanamning oldiga ahvolini bildirgani odam yubordi.

«Ey hur, sening husning o'tini bir ko'rish bilan, u o'tdan ko'nglim o'rtanib ketdi. U o'tdan bir shu'la tushishi bilan badanimdagи qonlarim qurisha boshladи. Bu o'tdan menga tushgan shu'la shundayki, bundan Farhod ham, Xusrav ham menchalik kuymagan. Agar bunga dalil istasang, da'voim aniq: ishqingda otamni o'ldirdim. Olam yaratilgandan u tamom bo'lgunga qadar ham qazo hukm qilib, hech kim sevgining zulmidan mencha jabru zulm ko'rmagan. Mening boshimga tushgan narsalar hech kimning boshiga tushmagan. Osmon varaqlarini birma-bir axtarib chiqilsa,

shu paytgacha bo'lib o'tgan ishlar birma-bir tekshirib chiqilsa, podshoh bo'lsam, ahvolimni boshqalarnikiga taqqoslab, sevgingda rasvoi jahon bo'ldim, deyishga haqqim bor. Ishlarimning rasvoligi misliz bo'lib, dunyo turguncha xalqqa masal bo'lib qoladi. Sen endi vafo qilib, mening istaklarimni joyiga qo'y. Visolga va'da qilib, va'daga vafo qil. Bu ishda ibo qilishing mumkinligini ham tushunaman. Lekin bilib qo'y, o'jarlik qilsang, nima qilsam qila olaman. Menga bu ishqda boshqa tayanch yo'q. Sening va'danggina menga yordam bera oladi!»

Elchidan bu gaplarni eshitgach, u sarvi gulandom o'zini yo'qtuguday bo'ldi. Tanasi sochiday qattiq to'lg'ondi. Ammo og'zining borligini hech kimga bildirmaganday, ichidan o'tganni ham hech kimga bildirmadi. Sabru toqat bilan o'ylab, gap nimada ekanini obdon bilib oldi. U «fidoyi oshiq»ning qanchalik hayosiz ekanligini ham bilib oldi. Yuksak martaba qidirib, otasini o'ldirgan kishi o'z maqsadi yo'lida yana boshqa har qanday ishlarni ham qilishi ajab emas! Shirin o'ziga o'zi: «Men uni ko'rish xayolidan uzoqman. Uni ko'rgandan o'lGANIM yaxshiroqdir. Agar uni ko'rmay turib o'lsam, bu o'lim menga mangu yashash bilan teng!» dedi.

Chidam bilan o'ylab, ma'qul bir fikrga keldi. Bu fikr Sheruyaning fikriga ham mos tushar edi. Shirin gap olib kelgan odamga talay lutf ko'rsatib, shunday dedi:

— Nimaiki aytgan bo'lsang, hammasi ma'qul. Shohga borib, mendan o'tinch bilan duo ayt. Duodan so'ng mana bu sirni unga tushuntir: «Qazodan har ishki yuz berar ekan, u ishda rizo bo'lishdan nari o'tish mumkin emas. Qazoyi osmoniyining istagi shunday ekanki, Xusrav bu soniy dunyoni senga topshirib ketdi. Agar yaratguchining o'zi uning o'limini sening qo'lingda bo'lishini istagan ekan, bunda sening qanday ixtiyoring bo'lishi mumkin! Aql har kimga ham Tangri bergen sovg'adir. Binobarin bu ishdan bo'yin tovslash yanglish bo'ladi. Senga mening ishqim balosi yopishganday, menga ham o'shanaqa sevgining balosi yuqqan. Otangning zulmi bilan o'ldirilgan, hamma ishq ahlining boshlig'i Farhod mening sevgim tuzog'iga asir bo'lganiday, men ham uning sevgisi bandiga bog'langan edim. Har qanday chirkinlikdan toza bo'lgan bu ikki sevgini falak qancha aylanmasin, endi ko'rmasa kerak. U mening ishqimda jonidan kechib, yo'qlik sarmanzilidan o'ziga joy oldi. Men uning hajrida bemoru bedilman, xuddi chala so'yilgan qushdayman. Mening bu tortayotgan qiyinchiliklarim bari uning qayg'usidan, jonim halakligi ham uning motamidandir. Mening sevgim bilan u olam yagonasi, vafo bobida olamning g'amparvardi o'lib ketgan ekan, men unga vafo ko'rsatmasam, uning qayg'usida motam va aza tutmasam, o'zing ayt-chi, vijdonim nima deydi? Ko'ngil uning g'amidan qanday bo'shaladi? Shoh meni suyuntirib, buyruq bersa, Shopur g'am bandidan ozod qilinsa. Unga bir guruuh odam qo'shib berilsa-da, ularni men Farhod o'lib yotgan joyga yuborsam. Uning azasida qora kiyib, uning jonimdan joy olgan sevgisini kamaytira boshlasam. Badanimni uning ishqni azoblaridan xalos etib, uning ayrlig'idan ko'nglimni bo'shatsam. Shundan so'ng shoh nimani buyursa, u buyruq menga ham

xushxabarday bo'ladi. Kecha-kunduz soyasiday yonida bo'lib, nima hukm qilsa bajarsam. Agar shoh bu gapga rozi bo'lmaydigan bo'lsa, u mendan xabardor bo'lguncha meni o'lik topadi!»

Qutluq elchi Sheruya oldiga borib, Shirinning bu xil istaklarini unga arz qildi. Bu so'zlardan Sheruya juda sevinib ketdi. Tez o'rnidan turib, u Shopurni banddan bo'shatishni buyurdi:

— Sarvi lolarux aytganlari qilinsin! Uning muborak xotiri nimani istasa bajarilsin!

Utorid yulduzi bilan quyosh yaqinlashgandek, parichehra bilan Shopur ko'rishishdi. Jigari xun bo'lgan Shopur yerlarga yotib yig'lar, qon yoshlari kiprigin tolning qizil novdalariga o'xshatib yuborgan edi. Parizod ham devonalarday fig'on tortib, Shopurni ko'rganda o'z Farhodini yodlar edi.

Ular talay fursat motam tutdilar. Feruza rang osmon qurum bosganday qoraya boshladi. Yig'i-sig'inining to'soni ham pasaydi. Shundan so'ng ko'p uqubatlar tortgan Shopurga qarab Shirin Sheruya aytgan gaplarning hammasini, qanday o'ylar bilan undan qanday uzrlar so'raganini aytib berdi. Shopur ham mayjud bu kayfiyatdan xabardor bo'ldi. So'ng Shirin o'zi o'ltiradigan kajavasini unga berdi. Ikki-uch yuz kishini unga yordam berishi uchun yo'ldosh qilib, o'z aytganini qilish uchun yubordi. Ularga har xil xushbo'y tutatqilar, udlar, mushklar va atirlarni shohona tartib bilan behisob darajada ko'p berdi. Ular tog'larning orasidan tog' qazuvchini, uning balo tog'iday jonsiz tanini topib, kajavaga shohga o'xshatib yotqizishlari, ko'k beshigidagi oyday uni izzat bilan Shirinning oldiga, ya'ni jonni badan oldiga, badan emas, jonon jonon oldiga olib kelishlari kerak edi.

Shopur bilan birgalikda u sitamkash xalq g'amu qayg'u bilan o'lgan Farhod tomonga yetib keldilar. Qarasalar, uning atrofida turlituman vahshiy hayvonlar, qushlar xalqa urib, u esa bularning o'rtasida orom olib yotibdi. Bularning kelganini ko'rib, haligi cho'l va tog' hayvonlari tarqalishdi. Ularning o'rnini bular egalladi. Farhodning muborak jasadini nurlar ichida topib, uni harir liboslarga o'radilar. Hammalari ham uning hurmatini shohlarday o'ringa keltirib, oyyuzlining kajavasiga olib kelib yotqizdilar. Shopur sho'rlik ko'p-ko'p nolalar qilar, o'z badanini o'zi parcha-parcha qilib uzib olar edi.

Kajavani hammalari yelkalariga ko'tardilar. Kishilar poya bo'lib, u poyadan yuqorida borardi. Haligi vahshiy hayvonlar fig'on tortib, u bilan vidolashdilar va Farhod yotgan yer atrofida aylanishib qoldilar. Bular esa Farhodni Armanga keltirdilar, oyyuzlidan yashirib, qasr ichiga joylashtirdilar. Hamma ish tayyor bo'lgandan keyin, parivashga xabar berdilar.

Oyyuzli qanday hol yuz bergenini, qanday mehmon uning kechki istirohatgohiga kelganini bildi. Bu xushxabardan yuzi gulday ochilib ketdi. O'rnidan darrov turib, mehmonxonaga qarab yo'naldi. Borib, o'z mehmoniga mezbonlik qila boshladi, mezbonlik emas, jon sadqa qila boshladi. Ahvolidagi butun azob-uqubatlari tubdan yo'qolib, bu xil visolning zikrini qildi, kuyini kuyladi.

U Bonuga qarab shunday dedi:

— Sizdan iltimosim shuki, odamlar bir nafas meni kuzatmay tursinlar. Bu mening shunday yorim ediki, men unga yetisha olmagan edim. Lekin uning qayg'usida xasta jonimdan to'ygan edim. «Shirin o'libdir!» degan so'zni eshitishi bilanoq mening dardimdan u sho'rlik o'lgan. Meni sevib, vafoda nuqsonga yo'l qo'ymadidi. Bugun navbat menga yetdi. Nima chora qila olardim?! U mening ishqimda noumid bo'lib ketdi. Biroq u o'z ishqini kamolga yetganini isbot etib ketdi. Men ham uni sevaman, deb lof qilar edim. Endi o'sha lofim bekorchi gap bo'lib qolishini istamayman. Vafo yo'lida u o'z ishini insof bilan bajardi. Endi ish bizga qoldi. Umidim shuki, men ham o'z mehmonimidan uyatli bo'lib qolmasam. Menga ham shunday holat yuzlansaki, uning vafosini jonimda yashirsam. Uning qadamiga jonimni hadya qilsam! Men hanuzgacha Bonuning barcha istaklariga doim yotlik qilib keldim. Buning uchun o'lar paytda juda-juda uyatlaman!

Shirin shunday deb, rozi-rizolik tilab, tezlik bilan yer o'pdi va xilvatga kirish uchun o'rnidan turdi. U jonidan umidini uzib, uy tomon yurdi, kirib, ichkaridan eshikni mahkam yopdi. Ko'nglida ortiq mashaaqqati qolmay, kajava tomon kulib bora boshladidi. Bu sarvi gulro' kajavaga qarasaki, mehmonni uyqu eltibdi. Bunday abadiy uyquni kim ko'rgan! Boshiga quyosh kelsayam, uyqusidan uyg'onmasa-ya!

Epchil Shirin o'z mehmonida bunday uyquni ko'rgach, u bilan birga uqlash havasiga tushib qoldi. Yuzini yuziga, ko'ksini ko'ksiga qo'yib, o'z bedilini quchog'iga oldi. So'ng yuragidan alangali bir oh tortib, uning o'zi ham birga uxlagni u bilan uyquga ketdi.

Bu uyqu hech kim qonmaydigan va qiyomatgacha uyg'onmaydigan uyqu edi! Agar uyqu deganlari shu bo'ladigan bo'lsa, uyg'onmoq nega kerak!

Ey soqiy, sen menga bir qo'sh piyola sharob ber. Chunki men o'z gulruhim bilan hamog'ush bo'ldim. Sen uzatgan maydan shunday bir uyqu yuzlansinki, shu bilan biz qiyomat tongidagina uyg'onaylik!

LII

Shirinning Farhod ishqida jon berganini bilib, Mihinbonu ham shirin jonini tark qilgani. Bu holatda bahodir Bahromning Chin mamlakatidan kelgani va bu voqealar vahshatidan yorug' jahondan qorong'u go'rni ustun ko'rgani. Sheruyani zolimlikda yiqqan mol-dunyosini Farhodga o'tkazgan zulmi evaziga olgani; Armaniyaga odil podshoh tayinlagani; Chin va Mag'rib zamin lashkarlariga qaytish ijozatini berib qaytargani; o'zi dunyoviy sultanatni tark etgani vam'naviy sultanatga yetgani

Bu motamxonada yig'i beruvchi odam o'zining yig'i kuylarini shunday boshladidi:

Mahvash Shirin tezlik bilan uyga kirib, ichkaridan eshikni mahkam yopib olgandan so'ng Mihinbonu va uning yonidagilar har qancha uni intizor bo'lib kutishsa ham, kech kirib, jahonni shom pardasi bosguncha ham u sanam tashqariga chiqmadi. Oxiri chidab tura olmay,

uy tomon bordilar. Eshik ochilmagandan keyin uni qo'porib oldilar. Kajavaga yaqin qadam qo'yib borib, pardani ochib sanamni ko'rdilar. U yuzini yuziga, ko'ksini ko'ksiga berib, Farhod bilan hamog'ush yotar edi. Ko'zi ko'zining ustida, qoshi qoshining ustida. Birorta mo'y tashqarida ekanligi ko'rinas edi.

Cheksiz-chegarasiz ayriliqlar ketib, uning o'rnini benihoya visol egallagan edi. O'lgan oshiq bilan jonsiz ma'shuqa sarv daraxti bilan pechakgulday chirmashib yotar edilar. Ma'shuqa o'z sevgilisini mahkam quchoqlab yotar, sevgilisi ham ma'shuqasini xuddi shunday quchib yotardi.

Men xato qildim. Farhod bilan Shirin ikkovlari jannat bog'ida ayshu ishratda, ikkisining pok ruhi falakdayu, tuproqdan bo'lgan jismalari yerda qolgan edi.

Bonus bunday ajoyib holatni ko'rdi. Uning o'zi ham jonidan to'yan edi. U bir fig'on tortdi. Fig'oni ko'kka ko'tarildi. Shu fig'on bilan birga uning joni ham chiqib ketdi. Chunki Shirin uning joni edi. Usiz o'lishi mumkin edi. Shu paytda undan ajralgan edi, jonidan ham ajraldi-qo'ydi. Yo joni orqasidan fig'oni chiqdi, yo fig'oni bilan birga joni chiqdi. Uning ham hayotining ko'chati sinib, undan ham zamonaning ko'ngli tinchidi...

Men dunyo tarixining varaqlarini ko'p titib, yana shunday bir rivoyatni topdim!

Oshiqlikda ayriliqqa uchragan Farhod voqeasi butun olamga mashhur bo'lib ketgandan keyin, bu xabar dinilarga ham, dinsizlarga ham, hatto Xitoyu Chinga ham borib yetgan edi. Lekin taqdir u o'lkaning turmushiga ham talay o'zgarishlarni solgan, Farhod ayrilik'ida xoqon o'lib, uning o'rniga kichik qardoshi xoqon bo'lgan edi. Onasi ham uni qidirishga jazm etib, fano mulkiga yo'l olgan edi.

Bu vaqtarda qahramon Bahrom esa qon ichida nahang baliqday suzuvchi bo'lib yetishgan edi. Qilichining suvi qo'rqinch daryosi bo'lib, qilichidagi qon javharlari ofatning mayjidek edi. Agar u falak Bahromiga¹ o'z dushmanligini ko'rsata boshlasa, u buning oldida Bahromi Cho'bindek² bo'lib qolardi. Uning oti falak otidan o'tar, otgan kamoni Zuhal sayyorasining qaddini egar edi. Qorong'i kechaga agar o'qi yoyidan chiqsa, ko'k toqidan emas, Suho yulduzidan ham o'tar edi. Uning jangda Farhoddan kam emasligini ko'rib, butun Chinu Xito ahli unga qoyil qolar edi.

Lekin u doim Farhodning ahvoldidan xabar olib, boshqa ellardan so'rab-surishtirib yurardi. Yuqoridagi xabar Hind va Rumda shuhrat topib, oxiri Xito xalqiga ham ma'lum bo'ldi. Bu vaqtida Bahrom Xito xonining qo'shin boshlig'i edi. Farhod o'z yorisiz qiyalganday, Bahrom ham Farhodsiz qiynalib turardi. Xon Farhodga amakivachcha bo'lgani uchun uning ahvoldidan beg'am emas edi. Bahrom kelib, xalq orasida ma'lum bo'lган gaplarni xonga shunday arz qildi:

¹ Falak Bahromi – Mars planetasi ko'zda tutiladi.

² Bahromi Cho'bin – qadimgi Eronning kichik kuchsiz podshohlaridan biri. Navoiy «Tarixi muluki Ajam» asarida yozishicha, u ikki yarim yil podshohlik qilgan. Tarixchilar uni goh tarixga kiritadilar, goh kiritmaydilar.

— G'arb tomonda Arman degan bir o'lka bor ekan. Yuzlab Eram bog'i go'zallikda u o'lkadan uyatli emish. Agar xon menga lutf va marhamat ko'rsatib buyursa, Chin va Xito o'lkasidan qo'shinlar to'plab, o'sha Mag'rib zaminga yurish qilsam. Dunyoda yagona bo'lgan Farhodning oldiga yetib borsam. Ilojini topsam, uning ahvolini yaxshilashning tadbirini qilsam. Bo'Imasa, taqdirda borini ko'rsam!

Xon uning fikrini ma'qul topib, ijozat berdi. Chunki Bahromdan uning ancha-muncha xavfsiragan yeri ham bor edi. «Farhod o'zidan o'zi o'ldi. Bu ham daf bo'lsin. Ko'ngli qayerni istasa, o'sha yoqqa ketsin!» dedi u ichida.

Manglayi qutlug' Bahrom ijozat olgach, bir nafas ham hayallamay, qo'shin yig'a boshladи. To'da-to'da qo'shinlar Mag'rib zaminga ko'chdi. Uning qo'shinlari bu yer aholisiga nisbatan ikki hissa ko'p edi. Shu yo'l bilan u Arman o'lkasiga o'zining iqbol soyasini soldi. Xalqni chaqirib, ahvolni tekshira boshladи. U qayta-qayta surishtirar ekan, eng nozik narsalarni ham so'rab, oxiri hamma gapning tagiga yetdi. Farhod o'lganini bilib, dard o'ti ko'nglidan alanga urdi va tezdan qabr tepasiga bordi. Uning ko'ngli yaralangan holda xuddi jafokor falakdek u yerga yetib keldi. Xalq Farhod motamini tamomlashga ulgurmay, ikkinchi motam boslangan edi.

Mamlakat aholisi qo'rquv va dahshatdan mahshar kunining odamlariday hasrat-fig'on tortar edilar. Ahvolni bilish uchun Bahrom bir kishini so'ragan edi, oldiga Shopur keldi. Bahrom Shopurning Farhodga bo'lgan yaqinligining maqtovini eshitgan edi. Farhodning qayg'ulariga birdan-bir taskin bera oladigan odam sho'rlik Shopur, degan edilar. Ular bir-birlarini surishtirib topishdilar. Bir-birlarini quchishib, talaygina yig'lashdilar ham. Bahrom so'rab-so'rab, shu gumbaz o'z do'stining qabri ekanini bilib oldi. Gumbazning ostiga kirgach, uning ohu voyi ko'kdan oshib, hatto ko'k gumbaziga o'tlar tutashib ketdi. U sho'rlik shunday motamlar bilan aytib yig'lar ediki, ohi o'tidan yer mumday erib ketay derdi. Bir kechayu kunduz u Farhodning oyog'iga bosh qo'yib, jahonga o't solib yig'ladi:

— Ey meni jonimdan noumid qilgan, mening baloyu uqubatlarimni bir umrlik qilib ketgan! Seni bunday ko'rguncha ko'zim chiqsa bo'lmaydim! Sen bilan shunday so'rashguncha tilim kesilsa bo'lmaydim! G'ariblikda ne ahvollar boshingga keldi? Bu qiyonoqlar ichida shunday g'aribliklarni boshingdan kechiribsан! Kuyinish va oh tortish sening nasibang bo'libdi. Tog'day taning somonday sarg'ayibdi. Axir, qani sening ajdahoga qarshi ot surganlaring, Ahraman degan devni o'ldirganlaring? Sen g'azab qilmoqchi bo'lsang, axir osmon o'ziga bulutlarni to'siq qilmasmidi?! Sening tug'ing bilan tog'larning yorilishi, gurzingandan cho'llarga titroqlar tushishi qani? Firoq seni kemirib tashlabdi. Shuning uchun juda og'ir uyquga kiribsан. Axir, ko'zingni ochib, boshingga ko'tar! Sut emishgan sho'rlik bir ukang boshingga keldi. Mening «hu» tortishim ko'kka yetdi. So'zlarim esa jahonni o'rtab yubordi. Ovozim ko'kka yetdi-yu, hech seskanmaysan. Olamga o't tushib ketdi-yu, hech tebranmaysan. Ko'zingni ochmaysan. «Qulim keldiku!» deb xursand bo'lmaysan. «Uyqu o'limdir!» deganlari rost chiqdi. Olamda mendek quling bor ekan, sening dushman zulmidan bunday

nobud bo'lishing qanaqasi? Bu ishga men chidab tura olmayman! Buni ko'rgandan o'lganim yaxshi! Sening qoningni so'rab, g'azab qilichini ko'tarsam, Mag'rib zaminni yer bilan yakson qilsam, tog'larni qazib daryoga solsam, dengiz suvlarini cho'llarga oqizsam, dushman shaharlari dengiz ichida ko'rinnay ketsa, minoralari o'rniда girdob ko'rinsa, tuman ming qonni kurashib to'ksam, bular hammasi sening qoningga teng bo'la oladimi? Agar bu qonlar bilan ham ruhingni sevintira olmasam, bu qonlardan menga nima foyda?! Bundan buyon qilich bilan kamarni, boshimdag'i bosh og'rig'i bo'lgan tojni nima qilaman? Endi menga bu sovut, bu dubulg'a, bu o'q-yoy va qalqonlarning nima keragi bor? Endi men qanday qilib o'zimni qahramon deb hisoblayu, qanday qilib otga minishni havas qilay? Ne deb endi urush maydonida hunar ko'rsatay? Og'ir tosh bo'lgan gurzimini boshimga uraymi? Endi bazmlar ichida qanday orom olaman? Qaysi ko'ngil bilan la'lrang jomni ko'taraman? Tangri haqqi, menga sensiz may ichish zahardir. Sevinchlardan umrim bebahra o'tadi. Sen mening nasibamni g'uissa vadard, vujudim tuprog'ini gard qilib yubording-ku!

U shu xilda aytib yig'lar ekan, xalq ham qon yoshlarini to'kar edi. U o'z dardlari bilan yig'lar ekan, g'amgin Shopur ham uning yonida tovushiga tovush qo'shib turar edi. Uning dardu iztiroblari bir oz tindi. Yerni o'pib, u tashqariga qadam qo'ydi. Bir odamga:

—Sheruya kelib, mening savollarimga javob bersin! — deb, uning oldiga yubordi.

«Agar uni har qanday gunohdan toza topsam, lutfu karam bilan sevintiraman. Agar uning gunohsizligiga shubha qilsam, unda nima qilish kerakligini o'zim bilaman!» dedi Bahrom o'ziga.

Sheruya bu gapdan xabardor bo'lgach. Bahrom to'satdan g'azab qilichini ko'tarib qolmasmikan, deb qo'rqi. Qahr qilish kasbi bo'lgan shoh oldida eng gunohsiz odam gunohkorroq sanaladi. Garchi Sheruya dag'al shohlardan biri bo'lsa-da, lekin qilich tig'ini qoya toshning tig'i o'tmas qiladi degan gap bor. Sheruya Shopurni o'z oldiga chaqirib, iltimos qilib, unga ko'p yalindi:

— Bu gaplar orasida sengina mening guvohimsan. Farhodning boshiga tushgan ishlarda mening aybim yo'q. Men birovni qotil deb bilgan bo'lsam, u odam otam bo'lishiga qaramay o'ldirganman. Sen bu gaplarimni Bahromshoh oldida gapir. Lekin shuni ham bilki, unga xizmat qilishni men o'zimga farz bilganman. Agar u mening bu borolmaslik uzrimni kechirsa, nimaiki buyursa, jonim bilan bajarishga tayyorman. Men uni ko'rishdan juda qo'rqaman. Sening oldingda iltimosim shundangina iborat. Sen uni bu gapdan qaytar. Uni marhamat yo'liga boshla. Agar sen shu ishni bajarib, menga muruvvat qilsang, qiyomatgacha sendan mammun va minnatdor bo'laman!

Shopur uni bu qadar ezligan holda ko'rib, uning holini kelib, shohga ma'lum qildi;

— Men emas, Tangri guvoh. Uning bu ishlarda gunohi yo'qdir. U bu taraflarga kelishda o'zining ixtiyori bilan kelgan emas. Uning bu yerga kelmasligini men tufayli kechirsang. U kelmay qo'ya qolsin. Sen nima desang, u joni bilan qiladi. Bundan keyin esa buyurganiningni ahdu paymon bilan qiladi!

Shoh Bahrom bu gaplar Shopur istagi ekanini ko'rib, Sheruyaning kelishi bahridan o'tdi.

— Ammo, — dedi u, — bu Arman o'lkasining aholisi taxmin qilib bo'lmaydigan darajada ko'p bo'lsa ham, Xusrav bu taraflarga qo'shin tortib kelganda xalqqa qancha ziyon-zahmat yetkazgan bo'lsa, Sheruya bu to'lovni xalqqa berishi kerak. Shularni bergach, u o'z mamlakatiga keta bersin. U o'z yurtiga yetishi bilan tag'in shuncha mablag' yuboraman, deb bizga va'da ham bersin!

Shopur u sho'rlikka bu hukmni yetkazgach, eshitishi bilan jondan minnatdor bo'lib, xalq nimani talab qilgan bo'lsa, uning oldiga o'shancha xazina to'kdi va bu xazinalarni sarf qilib bo'lib yo'lga tushdi. Yana shuncha yuborishga va'da berib, tezlikda yubordi ham.

Shundan so'ng qutlug' hokim Arman elini yig'ib, zuqlarga raddiya bera boshladi:

— Kimgaki, Xusravdan biror zarar yetgan bo'lsa, biron odam bunda Farhodni sababchi deb bilsa, unga qanday ziyon-zahmat yetgan bo'lmasin, buning to'lovini bizdan olsin va Farhodning ruhini xushnud qilsin!

Uning bu gapidan har tomonga sho'ru g'avg'o tushdi, qiy-chuv ko'tarildi.

— Hammamizning Tangridan iltimosimiz uning fidosi bo'lish edi. Biz uning to'g'risida bu gaplarni ko'nglimizdan chiqarib gapiryapmiz. Endi biz undan mol so'rarmidik?! — derdi odamlar. — Taqdirning hukmi el ra'y bilan bo'lmaydi. Uning taqdiriga tushgan narsalarga nima chora qilish mumkin? Doim uning duosi bilan mashg'ulmiz. Qilmish bilan nima qilgan bo'lsa, biz kechirganimiz bo'lsin!

Amaldorlarga tezdan buyurdi. Ular o'sha xalq ichida Xusravdan qolgan mollarni taqsim qilishdi. Mamlakatda podsholik asosini tuzish uchun xalq ichidan Bonu qarindoshlarini chaqirdi. Ularning orasidan hammaga ma'qul, podshohlik ishlariga loyiq bir kishini topib, u mamlakat xalqining panohi bo'lsin, deb, uni Arman yurtiga podshoh ko'tardi. U adolat qoidalarini o'rniga keltirib, adolati tufayli buzuqlarni tuzatib, Xusrav qayerni buzgan bo'lsa, bu podshoh u yerga yangi imoratlar qurdi. Bahrom unga shohlik yarog'larini, bayrog'i, toji va hisobsiz xazinasini ham berdi. Yangi shohning qadamidan taxt yuksaldi, boshiga chodiri soya soldi. Uning podshohligini shoh Bahrom qanday bo'lishini istasa, shunday ish olib bordi.

So'ng Bahrom Chindan birga kelgan o'z odamlariga ham ko'p tilla, kumushlar va xazinalar berib, uzrlar so'rab, dedi:

— Meni deb ko'p qiynaldingizlar. Endi bola-chaqalaringizning oldiga qayting. O'lkangizga, mulku molingizga qayting!

Ular ham bunday ahvolni ko'rib, ko'p yig'ladilar, oxirida noiloj qolib qaytib ketdilar. U yana:

— Xoqonga mening nomimdan salom aytinlar. Farhod bilan Bahrom bir-birini topdi, deb xabar qilib qo'yinglar! Ular yaxshilik tomon yo'l oldilar. Sen ham qayerda bo'lsang yaxshi qol! — deb tayinlab ham qo'ydi.

Qo'shirlarni shunday so'zlar bilan jo'natdi, shon-shuhratning bo'g'ovlarini, bandlarini chil-chil qildi. So'ng u Farhod qabrini ko'tarib, Shopur bilan ikkovlari uning tepasida turg'un bo'lib qoldilar. Ular yo'qlik tuprog'iga past bo'lganlardan keyin, ularga o'z-o'zidan boqiylik fayzi yog'ilashadi. U shohlikni yig'ishtirib, oyoq ostidagi tuproq bo'lgan edi. Yaxshilab qaralsa, shuning o'zi shohlik edi.

Ey Navoiy, agar sen chindan ham maqsadingga yetmoqchi bo'lsang, Farhod va Bahromlarga o'xshab foniylar bo'll!

Ey soqiy, sen menga yo'qlik jomini keltir! Uni qancha tez ichib tugatsam, yana quyib ber! Shunday bo'lsinki, bu qadaqlar meni muttasil ularning singari yo'qlik tuprog'iga eltsin!

LIII

Saltanat daraxtining samarasi va xaliflik – o'rinxbosarlik bog'i-ning yetuk niholi, hidoyat osmonida manzil etgan, kamtarlikning nihoyatiga yetgan, ikkiyuzlamachilik qasrini qulatgan, yetuklik ayvonida nom chiqargan, ya'ni sultonzodai olam – Abulfavoris Shohg'arib Bahodir (Olloh davlatini abadiy qilsin) madhida bir necha so'z surmoq va nasihatomuz fikrlarni izhor etmoq. Umid ulkim, bu shohlarga munosib durlarni u tuproqdan olgay va mazmuniga qulog solgay, balki u qimmatbaho gavharlarni qulog'iga solgay

Jahon bog'i Chin naqshining havasini keltiradigan darajada go'zal bo'lib, jannat ham unga rashk bilan qaraydi. Bu bog'da shoshmasdan aylangan kishi uning har bir chamanini sahnidan yuz xil gullarni topishi mumkin. Bu gullarning har birida rang va hid bo'lsa-da, lekin unda shu rang va hidga yarasha gaplashish-so'zlashish xususiyati yo'q. Ochilgan gul tabassum bilan boqib tursa ham, ammo bulbul kabi kuylash qobiliyatiga ega emas. Shunday bir gul bo'lsaki, uning rangi, hidi bilan birga dilrabo gap-so'zi ham bo'lsa, tashqi ko'rinishda gulday bo'lsa-yu, gap-so'zda bulbulday bo'lsa!

Shunday bo'lsa, nihoyat darajada qiziq bo'lar edi. Shunday bir gul shahzodadir. U shahzoda emas, malohatning konidir. U gapga kirganda esa, uni raxonlik dengizi deb ataging keladi. Chirolyi gaplari bilan u shohga tenglashib qolgan bo'lib, u barcha shohlarning ichida eng ajoyibi, ismi Shohg'aribdir.

Ha, sen so'zlar ekansan, so'zlarining jon bag'ishlaydi. Nafasing esa Isonikiga o'xshab o'lganni tiriltira oladi. Qanday bir yashirin ma'noli gap bo'lmasin, sening bilimdon tab'ing uni hal qilmay qo'ymaydi. Kichik yoshingdayoq sening tabiating aql pirini ona suti og'zidan ketmagan deb hisoblar edi. Men porlab turgan bu so'zlarimni kichikligidanoq ulug'larning ulug'i bo'lgan sening zotingga bag'ishlayman.

Sening baxt yulduzing yangi oyday bo'lib, sen o'zing esa olamga oro bergen to'lin oysan. Sening bu yangi oyning bora-bora to'lin oyga aylanlar ekan, sening kamoloting esa quyoshnikidan ham ziyoda

bo'lajak. Agar yangi oy har kecha quyoshdan nur kasb etmasa, u to'lin oy bo'lishdan mahrum bo'lur edi. Agar sen quyosh bo'lishni istasang, kamolot kasb et. Kamol kasb etganingdagina, senga hech qanday uqubat yuzlanmaydi.

Kimki o'qish-o'rganishdan erinsa, ilm ahli oldida o'zi xijolat bo'lib qoladi. Faraz qilaylik, bir odam o'zi zolim amaldor bo'lsa-yu, lekin har qanday mushkul masalalarni yecha oluvchi donishmand bo'lsa. bunday holda hatto xudojo'ylikka berilgan kishilar ham odamlar orasidan borib, undan u-buni so'rab bilishga majbur bo'ladi. Kimki, olimlarga ta'zim qilsa, u go'yo payg'ambarga ta'zim qilgandek bo'ladi.

«Olam podshohi» bo'lsa ham kishi unga ummatlikdan faxrlanmog'i kerak. Agar biror kishi ilmda kamolotga yetgan bo'lsa, unga kim voris bo'lsa: farzandi kabidir.

Agar sen har narsadan ogoh ekansan, sen — shohsen! Gapira-gapira to'ti, har narsani biladigan bo'ldi. Shundan keyingina xaloyiq uni «shoh to'ti» deb ataydigan bo'ldi. Tovusning ming bezagi bo'lgani, ziynat bilan boshida toji ham bo'lgani bilan, bu tojning o'zinigina hisobga olib hech kim uni shoh demaydi. Chunki u asli yomon, hindistonlikdir. Ilm hayvonning otini shoh qilgan ekan, u insonni shoh qilsa, bunga ajablanish kerakmi?!

Ilm nuri bilan vujudi porlagan shohning qiyomatgacha yaxshi nomi qoladi. Ilmu hunarlarni egallagan Iskandar yer va quruqliklarni qanday egallaganini tomosha qil! Unga o'xshagan podshohlar ko'p bo'lgan. Ammo bunday ishlar ularning qay birining qo'lidan kelgan? Oradan ikki ming yil o'tib ketdi. Lekin hamon yuz minglab donishmandlar Iskandarning hikmatlaridan bahramanddirlar.

Temurxon naslidan bo'lgan Ulugbekday sultonni hali olam ko'rgani yo'q. Undan dunyoga kelgan farzandlar ham o'tib ketdi. Bu zamon odamlaridan hech biri ularning birortasini esga olmaydi. Biroq Ulugbekning o'zi ilmni chuqur egallagan bo'lib, uning ko'zi oldida osmon past bo'lgan edi. U bog'lagan rasad jahoning ko'rki bo'lib, jahoning ichidagi yangi bir jahondir. U osmon ilmini shu xilda yaxshi egallab, shu asosda «Ziji Ko'ragoniy» asarini yaratdi. Qiyomat qoyim bo'lgunga qadar dunyodagi odamlar uning chiqargan xulosalaridan xulosalar yozadilar.

Bilim ko'zga garchi bezakday bo'lib ko'rinsa ham, ammo shohlarga u alohida bezak va ko'rkdir. Ilm o'rganishda bиргина fan bilan qanoatlanib qolmasdan, hammasidan ham bahramand bo'lsang, kim senga to'sqinlik qila oladi? Qancha ilmlarni egallasang, yana undan u yog'iga o'tib ketaver... Shiori din ilmi bo'lgan shohgina haqiqiy podshohdir. Negaki: din ilmi ilmul yaqin mohiyatni ifodalovchi fandir. Ilmlar ichida yuz ming bobu qismlar o'qiganingda ham, bilki, din ilmi — asl ilm, boshqa ilmlar — shoxobchalaridir. Din ilmi deb qalamim uqtirgan ilm — fiqh, hadis va tafsir ilmlaridir. Ushbu uch ilmni takomillashtirib olganingdan so'ng, boshqa ilmlarga mayl etish yo etmaslik — ixtiyoriydir. Lekin din ilmiga yetganingda, o'sha yerda to'xtab, manzil tut. Tib va hikmat ilmlari g'oyat yaxshi ilmlar bo'lib, bular kishi jismining sihati uchun zarurdir... Sihat bo'Imagan vujudning Xudo buyruqlarini bajarishga quvvati yetmaydi. Birovga

paxta bilan suv tomizilsa, o'zing ayt-chi, u qanday qilib ro'za tutadi? To'shakdan bir lahma bosh ko'tarolmaydigan bemor quvonib sajdaga bosh qo'yaoladimi?

Yo avvalgi uch din ilmiyu bu bittasi badan ilmiga yaxshi-yomon barcha muhtojdirlar.

Agar bu bilimlarni o'qishdan, ko'rishdan charchasang, muborak tab'ingga malol yetsa, u vaqtida sen tarix kitoblarini o'qishga rag'bat qil, u kitoblarda tasvirlangan sultonlar bilan hamsuhbat bo'lishga kirish. Boq, jahonda kimlar murod-maqsadiga yetibdi, bu ko'hna dunyo esa kimlardan qolgan ekan? Har biri butun dunyoni olgan Tahmuras qani? Jamshid qani? Zahhok qani? O'ylab ko'r, ular dunyoni olib nima qildilar? Unda nimaiki bor bo'lsa, hammasini tashlab ketdilar. Ertami, kechmi ular hammasi o'tib ketdi. Lekin ulardan dunyoda nom qoldi, xolos! Bu qolgan nom yaxshi bo'lsa ham, yomon bo'lsa ham bunday nomni goldirishga nima sabab bo'lganini bilishga harakat qil.

Sen qaysi fanni egallahsga kirishgan bo'lsang ham, jahonda yaxshi oting qolishiga erish. Qo'lingdan kelgancha o'sha ishni o'zingga shior qil, toki yaxshi oting dunyoda yodgor bo'lib qolsin... Agar din ilmiga komil bo'lishga ra'ying bo'lsa, aqling har qanday jimboqni yecha oladi. Unda birovdan ko'mak so'rash ortiqcha: chunki ham olim, ham donishmand bo'lib yetilgan bo'lasan. Nazar qilki, Alloh nimani buyuradiyu, nimani man' etadi. Uning buyrug'i va man' etgani talablaridan zinhor bosh tortma. Nimani qil, degan bo'lsa kechiktirmay amalga oshir. Nimalarни qilma degan bo'lca, o'shalardan voz kech.

Agar sen hikmatga iltifot bilan qarasang, umring Nuh umriday uzun bo'lsin! Sen eng oldin o'z mizojingni sinab ko'r. Tabiatingda qanday hol borligini tamomila o'rgan. Tekshirib ko'rganidan keyin bunga nima foydali va nima zararli ekani masalasida hikmat qattiq turadi. Shunda sen foydalilari bilan shug'ullan. Biroq hamma ishning ham o'rtasini tutishga harakat qil.

Zararli narsalardan qo'rq. Shunda tabiating mushkullarni osonlik bilan yengadi. Mizojing bir narsadan lazzat topadigan bo'lsa, unga sen hadeb mayl ko'rsataverma. «Yaxshining ko'pidan yomonning ozi yaxshi!» degan gapni hikmat ahllari yaxshi aytib ketganlar. Ovqat foydali bo'lib, ishtaha qistab turganda ham, tabiating garchi talab qilib turgan bo'lsa ham yeyishni to'xtat. O'sha ovqat to'la-to'kis hazm bo'lgunga qadar tanangni og'ir yukka hammol qilma. Agar ichking kelmasa, ichishga imkoning bo'lmasa, me'dang hazm eta olmasa, tiriklik suvi bo'lsa ham sen uni ichma, uzr ayt. Hikmatning qoidalarini bajarishda shunday chaqqon bo'l. Shunda doim istagingga yetasan, sog'lom bo'lasan.

Agar sen tarix o'qishga qiziqsang, har bir xalq qanday ishlar qilganini bilasan. Jahongir sultonlarning har jangda qanday tadbirlarni qo'llaganini o'rganasan. Ularning qaysi biri zulm qildi-yu, qaysi biriadolat ko'rsatdi va oxirida bundan nima kelib chiqdi? Nimadan o'lka obod bo'ldi? Nima bilan xalq barbod bo'ldi? Nimadan mamlakat tinchlikka erishdi? Nimadan xalqqa omonlik yuzlandi? Qo'shin qoidalari nimadan tuzaldi? Dushmanning qismlari nimadan tarqalib, parokandalikka uchradi?... Qanday ishlar bilan din ishi naf topadiyu,

qaysi ishlar kishi oxiratiga zarar keltirdi. Har bir shohning sifati qanday edi-yu, nima uchun dunyoda uning yaxshi oti qoldi – hammasini aniqlaysan. Bu gaplarning barchasi ko'p martaba yozilgan. Sen shularning hammasiga birma-bir nazar solasan. Men ishonamanki, sening ravshan aqling, nurli istaging yaxshilik tomon mayl ko'rsatadi, chunki shunday qilsang, bu olamda doim foyda ko'rib, narigi dunyoda yaxshilikkagina ega bo'lasan.

Bizning shohimiz dinni ham, dunyoni ham egallagan. Tez orada senga ham bu ikkisi yetadi. Agar sen bu ikki ishni orzu qilsang, shoh nima qilsa, unga ergash, taqlid qil. Mening qalamim raqam etgan bu gaplar sening tabiatingga noxush kelgan taqdirda ham, ishonamanki, ehtiyojlar tushgan paytlarda, bu maslahatlarga amal qilib, natijalar topasan. Bu yo'llanmalar senga to'la foyda yetkurgundai bo'lsa, mening ruhimni duo bilan shod etgaysen. Senga menin pandlarim har nafas foyda berganday, sen duo qilsang, bu menga ham foydalidir.

Ey soqiylar, sen menga bir piyola sharob tutib, ko'nglimni shod et, eski qulluqlarim haqini yodingdan chiqarma! Mening ishim ketma-ket nasihat qilish bo'lib qolgan ekan, pandlarimni eshitu, bir qadah may ber!

LIV

Bu doston xotimasiga qalam urmoq taronasozligi va bu voqealar nihoyasida g'ayrat ko'rguzmoqlig afsonapardozligi – Bashariyat tabiatiga xos lof urmoqlikkim «lof»ni «lo» (yo'q)sidir – uyolmoq va yarimchug da'volar qilmoqkim, «da» (yo'qot) qismi «da'vo»ning boshidir, xijolat chekmoq. Kamtarlikda ojizlik ko'rsatishda benihoyat izzat ko'rmoq va faqirona kuyunchaklik ko'rsatish bilan nihoyatsiz shodlikka erishmoq. «Ishni boshlab tugatishimga erishtirgan Allohga maqtovlar bo'lsin; Muhammad (s.a.v.) ga, uning hurmatli yaqinlari va suhbatdoshlariga Alloh rahmati bo'lsin»

Quyosh o'zining soyasini solgan menin fikrlarim menga bu oliy ko'k gumbazining yuksakligidan o'rin olib berdi. Osmon qal'asiga ot surib, otim oyog'idan ko'tarilgan gard bilan quyosh yuzini yashirdim. Men mingan qora to'riq osmonga yo'l olishi bilan Utordning qalami ham, sandig'i ham sindi. Mushtariy yulduzidan o'zimga shunday bir toj yasadimki, uning boshi ridoga muhtoj bo'lib qoldi. Ko'kdan turib yerga yulduzlar socha boshladim. Butun borliq u yulduzlar ostida ko'milib ketdi. Xazina oltin, kumush tangalar bilan to'lganday, bu nola va fig'on uyi ham yulduzlar bilan to'ldi. Bu porloq yulduzlarning har biri oddiy yulduz emas, Mushtariy va Zuhroga, Mushtariy va Zuhroga ham emas, naq quyoshga teng edi.

Ko'k gumbaziga qadam qo'ygach, quyoshning jussasi bilan olamni yopdim. Butun olamni quyosh nuri qoplagach, undan xalqning ko'zi o'z-o'zidan yorishib ketdi. Ko'zi ochiq odamlar ko'z tutganlariga yarasha qonib, ko'zlarini yoritdilar. Biroq onadan tug'ma ko'rlar esa bu bepoyon ziyoni tan olmasdan, undan tondilar. Kechani kunduz deb hisoblovchi ko'zning ahvoli dunyoda nima bo'lishligi ma'lum-ku, axir!

Agar quyoshdan nur yoyilguday bo'lsa, ko'rshapalakday uning ko'zi ko'rmaydi. Quyosh olamga yorug'liq sochar ekan, uning nuri pashshadan tortib anqogacha baravar tegadi-ku! Biroq, Quyosh o'z nurini yuz karra orttirib sochganda ham ko'rshapalak bilan boyqush buning farqiga borarmidi?! Hech narsani tushunmaydigan pastkash odamlarga oltin sochish, bu, eshakning oldida xazon to'kish bilan teng bir narsa. Oddiy kapalak sham' o'tidan nima zavq topa oladi? Bu nurning nimaligini bilish uchun parvonaday shavq ko'rgizib, kuya bilish kerak!

Jahon bog'imi gulshan qilgan guldan esgan mayin yel ko'z chirog'ini ravshan qiladi. Gulning rangi va isi qanchalik jonbaxsh bo'lgani bilan uning atri qora qo'ng'iz zotiga vabodan boshqa narsa emas. Qora qo'ng'izning ko'ngliga qarab bog' ichidagi bulbul: «Gul jon bag'ishlovchi emas!» deb ayta oladimi?!

Yuzi qora lo'liga o'xshagan bu qo'ng'iz doim cho'l bo'y lab go'nglardan soqqa yasaydi. U soqqani xuddi o'zining joniday qimmatli bilib, u yoqdan-bu yoqqa tashiydi, uni eltish uchun boshini chavgon tayog'idek tuban qiladi. Bu soqqa go'yo uning porlagan duri, duri ham emas, balki uning naqdi jonidir.

Qora qo'ng'izning tab'iga yoqqan narsani chug'urchuq bilan bulbul yaxshi deb ayta oladimi? Qora qo'ng'izga bir dasta gulning rangi va isi qanday bo'lsa, bulbulga ham u qo'ng'izning soqqasi shu hisobdag'i narsadir. Lekin har kimning tabiat qancha nozik bo'lsa, bu ikkovining qaysi biri haq ekanini bilib oladi!

Men shunday bulbulmanki, falak menday bir hijron tunida qolgan qushni hech qachon ko'rmagan. Bu qushning ishq g'amida ming fig'oni, har fig'onida ming dostoni bor. Bu gulshanning bulbuli ham menman, bo'stonsarosi ham menman. Bo'stonsarosigina emas, dostonsarosi ham menman.

Ey Navoiy, so'zda lofslaring haddan oshib ketdi. Shu gaplaringning o'zidan yolg'onlaring ham bilinib qoldi. Da'veoning bu dastgohini bir nafas yig'ishtirib tur. Da'vo ichida ma'no bo'l magandan keyin nima foydasi bor?! Bir lahma shoirlik shiorini qo'yib turay-da, o'z shiorimning bor-yo'g'ini ayтиб qo'ya qolay:

Men shunday bir tuproqmenki, zolim falak menga xashakdan boshqa biror unum bermaydi. Bu tuproq esa chang-to'zon bo'lib, xalqning boshiga o'ltirgan deyishim xato, odamlarning oyog'i ostida toptalgani toptalgan. Zamon zarbalaridan yuz azob-uqubatlarga uchrab, olam elining oyog'i tagida ezilgani-ezilgan. Elning oyoqlari ostida muttasil ezilishi bilan birga ahvoli quyunday doim g'avg'o-to'polon ichida. Goho mehnat-uqubatning sovuq shamoli kelib, uning a'zolarini vahshatga soladi. Hodisalarning qattiq esgan qo'zg'olonli yeli uni tak-tugidan qo'porib tashlamoqchi bo'ladi. Bular hammasi uning tan a'zolarini bir-biridan ajratib yuborgan, ajratib yuborgangina emas, mayda-mayda qilib tashlagan. Bu bo'laklarni uchib yuradigan narsalarga aylantirib, bechora holga solib, asli o'rnidan qo'zg'atib, sarson-sargardon qilib qo'ygan. U shamollar buni goho toqqa, goho cho'lga olib borib urib, ba'zan bir xas parchaday uchirib, osmonga olib chiqadi. Bunga ular yel to'dasiday bir dam jahonni kezdirsса, bir dam bug' parchasiday osmonni aylantiradi. Yelning huv degan

izg'irinidan u afg'on tortib, sargashtalik uning jonini oladi. Hodisalarning qattiq shamoli pasaygandan keyin esa uni qora tuproqlarga yotqizadi. Avval uni yerdan osmonga ko'tarib, so'ng yana ko'kdan tuproqqa tashlab yuboradi. Chunki ko'kka olib chiqishdan uning maqsadi yana qaytarib uni yerga urish edi.

Men charx yetkazgan azob-uqubatlari tugamagan, yana hodisalardan zARBalar yeb yotgan bir kishiman. Balo cho'lida qolgan shunday bir hovuch tuproqmenki, falak menga dushmanlik qilishdan boshqa narsani bilmaydi. Men ba'zan oyoq ostida, dard ichida qolib, yana bir nafas boshlarda gard bo'lib yurgan, agar biror nafas tinchlanish baxtidan bahra olmoqchi bo'lsa, dunyo uni qora tuproqdan boshqa joyga o'ltirmagan bir odamman. Agar bu tuproq jismim biror yerda orom olib qolganda ham, u tuproqdan zamon xasu xashakdan boshqa nima ko'rishi mumkin?

Bu tuproqdan tug'ilgan xasu xashak ham tinchlik nima bilmay, balki sayr qilishga qo'shilib ketar. Agar bu tuproq bilan gard unum bo'lib qolguday bo'lsa, baribir, u ko'kat qizil gul emas, xasu xashak bo'ladi.

Yana shunday tuproq yerlar ham bo'ladiki, u yerning fikru xayolida dehqonning ichi yuz tugun qon bilan to'la bo'ladi. Uni surib, haydab yer bag'ini timdalaydi. Uning yuziga bel xatlari bilan ziynat beradi. U yerni asrash uchun tevaragiga devor uradi. Etaklariga temirdan qo'rg'onday paxsalar oldiradi. U yerga har xil gullarning urug'ini sochib, urug' tushgan yerga qadam bosmay, u yerga begonalarning oyog'ini tegdirmay, begona odamlar u yoqda tursin, hatto dushman to'dalarini ham yaqinlashtirmay, suv berish vaqtini ham bir nafas o'tkazmay, shu suv berishdan o'z obro'sini ko'zda tutib, shuncha erkalash va parvarishlarga u chidar ekan, u tuproq nimaga gul bermasin?! Muqarrarki, u yerdagi g'unchalar ochila boshlasa, bir rang emas, balki yuz rangda gul bera oladi. U gullarning rangi, isi olamga ko'rk bo'ladi. Bulbullarning hoyu huyi hammayoqni to'ldiradi.

Men tuproq sho'rlikka ham ildam qadamli charx tinchlik uyida bir nafas orom bersa; taraddud qiyinchiliklariidan xalos qilib, odamlarning zulmidan ozod qilsa; har bir jafogar mahol umidlarni ko'zlab, dam-badam bag'rimga yuz nish urib turmasa; ming g'uissa o'qiga nishona bo'laverib, ichim arining iniday bo'lib ketmasa; jafo qiluvchilarining hujumi tinchlanib, ko'nglim yurti tepilaverishdan tinsa; shoh oldida istagini topa olmagan har qanday badkor meni shoh oldida gunohkor qilmasa; shoh oldida g'azabga uchragan har kimsa meni bu ishga undatmasa; mening buncha ranj va g'amlarimdan ogoh bo'lib, ahvolimga shohning o'zi rahm etsa; sevinchim bog'i haqida mulohaza qilib, ko'nglim goho g'unchadek ochilib tursa; kecha-kunduz yigirma to'rt soat ichida loaqla yigirma to'rt martaba to'g'ri nafas ola olsam, agar birovdan ko'nglim putur topmasa; baxtim bir oz huzur ko'rsa, hozirgacha yozganim tarqoq nomalar va bir-biriga bog'lanmagan hikoyalarga qaraganda qalamimni yana ham tez yurgizib, yozmoqchi bo'lgan narsalarimni bundan ham raxonroq yozgan bo'lardim. Bu yozilgan narsalarda san'at bundan ham ko'p bo'lib, u san'atlarda nozikliklar yanada ortgan bo'lardi.

Agar baxtim yulduzi menga hasad qilmay, toleim to'la madadkor bo'lganda edi; men bir farog'at burchagida joylashib olib, el meni, men ham elni unutsam edi; shoh meni barcha ishlardan bo'shatib, so'z aytish ishigagina qo'yib qo'ysaydi, shoh yana iltifot qilib, ba'zi-ba'zida nazmimdan, o'zimdan xabardor bo'lib tursa edi; goho mening yozganlarimga isloh kiritish bilan zeb berib, yozishni davom ettirishimni targ'ib etishi bilan in'om berib tursa edi; men Xusrav Dehlaviy yoki Nizomiy, yoki hozir nazm ahlining boshlig'i Jomiy bo'lmasam ham, ular til xanjarini chekib, so'z o'lkasini boshdan-oyoq olganday olmasam ham, har holda ularning qarshisida men ham tig' tortib, so'z uchi bilan sanchishga unnab ko'rgan bo'lardim. Lekin men Haq lutfiga sig'inib, shoh iqbolidan takyagoh istab, ayta olamanki, men loaqal ularga ergasha olaman. Men hech bir qiyalmasdan bu ishga kirishar ekanman, xayrixohim bo'lgan shohimni uyatga qoldirmayman. Xalq «Qoyilmiz!» deyishni yaxshi ko'rgandek, shohdan ham menga, albatta, ehson va tahsinlar keladi.

Nizomiy Barda bilan Ganjani olib, Rum eliga ham qadam qo'yan bo'lsa; Xusrav Dehlaviy ham til xanjarini chekib yurib, Hindistonni qo'lga kiritgan bo'lsa; Jomiy o'z shuhrat va shavkatining nog'orasinii Ajamda, hatto Arabda ham chalsa; men turk ulusi bir qavmmi, yuz qavmmi, ming qavmmi – hammasi aniqki, meniki bo'lajak. Men uni Xitodan Xurosongacha qo'shin chekmay, osonlik bilan o'z farmonimga bo'ysundirdim. Xurosongina emas, Sherouz Tabrizga ham qalamim qamishi shakar to'kmoqda.

Mening so'zlarimga turk joninigina emas, ko'nglini ham bergen. Yolg'iz turkmas, hatto turkman ham shunday qilgan. Qaysi bir o'lkagaki biror buyruq yuborgunday bo'lsam, uni qo'lga olish uchun bir devon ham qo'shib yuboraman. Mening bu devonim u o'lkani shunday egallaydiki, devonbeklar ham daftarni bunday tuza olmaydilar. Men, axir, qancha daftarlarni qora qilib yubordim. Bekordan-bekorga da'vo qilayotganim yo'q...

Tangriga maqtovlar bo'lsinki, bu g'am dostoni, firoq ahlining motam dostoni, zamon umrim nomasini tugatmay, visol ayyomi kabi oxiriga yetmoqda. Yozilgan yilining to'g'risini aytsam, hijriy 889-yil edi. Navoiy so'z bo'stonini sayr etib, dostonning har bo'limini yozib chiqdi. Dostondan ortiq so'yylanadigan birorta so'z ham qolmadni. Ey ajoyib soqiy, endi piyolani to'ldirib, maydan uzataver! Piyolani ketma-ket limmo-lim qilib tuta berishing natijasida, men so'z aytib turib, dam-badam mast bo'lib turdim. Bu dostonni Navoiy to xatga tushirguncha, so'zni ham ko'p aytdi, kayfni ham ko'p qildi.

Ey soqiy, sen menga oxirgi, do'stlarga tutadigan mayingdan tut. Uni shuning uchun menga tutki, men so'zni qisqartaman. Endi men manzilga yetdim. Bir lahza tinchlanay!

¹ 889-hijriy yil milodiy 1484-yilga to'g'ri keladi.

Boqiy satrlar

Adabiy-badiiy nashr

Alisher Navoiy

FARHOD VA SHIRIN

Nasriy bayoni bilan

Nashr uchun mas'ullar:
Mizrob Bo'ronov, Nazira Jo'rayeva

Mas'ul muharrir: *Vahob Rahmonov*
Muharrirlar: *Jonibek Subhon, Hikoyat Mahmudova*
Musavvirlar: *Bahodir Jalolov, Anatoliy Bobrov*
Rasmlar muharriri *Anatoliy Bobrov*
Texnik muharrir *Tatyana Smirnova*
Musahhihlar: *Fotima Ortigova, Dono To'ychiyeva*
Kompyuterda teruvchi *Zarifa Mannopova*
Kompyuterda sahifalovchi *Galina Otaskevich*

IB № 4390

Bosishga 24.01.06-y. da ruxsat etildi. Bichimi $60 \times 100^1 /_{16}$. Tayms garniturasи.
Offset bosma. 38,3 shartli bosma toboq. 41,5 nashr tobog'i. Jami 3000 nusxa.
75 raqamli buyurtma. 127—2005 raqamli shartnoma. Bahosi shartnoma
asosida.

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining G'afur G'ulom nomidagi
nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 700129. Toshkent. Navoiy ko'chasi, 30.
700128. Toshkent. Usmon Yusupov ko'chasi, 86.

Navoiy, Alisher.

- N 14 Farhod va Shirin/Alisher Navoiy; [Porso Shamsiyev tuzgan ilmiytanqidiy matn asosida dostonni nashrga tayyorlovchi V. Rahmonov; Dostonning G'.G'ulom tayyorlagan nasriy bayonini to'ldirib nashrga tayyorlovchi A. Hayitmetov; Tahrir hay'ati: A. Qayumov va boshq.]. — T.: G'afur Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006. — 536 b. (Boqiy satrlar).

«Farhod va Shirin» haqiqiy sevgi-muhabbat, vafo va sadoqat, do'stlik va insonparvarlik g'oyalari qatorida, kasb-hunar o'rghanishning foydalari, shohlar va ularning sultanatlari, shohlik tartib-qoidalari haqidagi keng qamrovli, ibratli rivoyatlarga boy dostondir. Ikki oshiqning beg'ubor sevgisi va sevishganlarning fojiali taqdiri nihoyatda mahzunlik bilan kuylangani uchun bu doston asrlar oshahan sevib o'qib kelinmoqda.

